ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 1

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา
ปญฺจิกา นาม อตฺถโยชนา
ปฐโม ภาโค

ปณามคาถา

นตฺวา พุทฺธํ สุทฺธญาณํ ธมฺมญฺจสฺสาธินีหรํ
สงฺฆํ มงฺคลภาวญฺจ สีลาทิคุณภูสิตํ
สีลปญฺญาสมฺปนฺเนน สุทฺธสีเลน ภิกฺขุนา
ยาจิโต วณฺณยิสฺสามิ อภิธมฺมตฺถวิภาวินึ
อิจฺฉิตํ กตฺถจิ หิตฺวา กตา ยา สนฺติ วณฺณนา
กตฺถจิ วิรุทฺธา จาปิ น ตา สพฺพตฺถโพธกา ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา

[๑] วิสุทฺธกรุณาญาณนฺติอาทิกา ปนายํ คาถา อาทิมฺหิ กิมตฺถํ อาจริเยน วุตฺตา นนุ สุมงฺคลาจริโย วิเสโส อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส วณฺณนายํ กตาภินิเวโส ปวตฺโต[๑] ตสฺมา ปฐมวิจิตฺตนยสมนฺนาคตนฺติอาทิกํ วตฺตพฺพํ เอวํ อวตฺวา อยํ คาถา กิมตฺถํ วุตฺตา

๑. อติเรกปเทน ภวิตํพฺพํ ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 2

ธมฺมํ พฺยาขฺยาตุกามสฺส สปฺปรตฺโถปวณฺณนํ
สาครํ คนฺตุกามสฺส หิมวนฺตคมนํ ยถา

เอวมาจริโย ภเวยฺยาติ โจทนา ฯ กิญฺจาปฺยยมาจริโย อภิธมฺมตฺถสงฺคหวณฺณนายํ กตาภินิเวโส ตถาปิ อยํ คาถา รตนตฺตยปณามกรณตฺถํ อาจริเยน วุตฺตา ฯ รตนตฺตยปณาโม กิมตฺถํ กโตติ ปุจฺฉา ฯ รตนตฺตยปณาโม อนฺตรายวิทฺธํสนตฺถํ กโต ฯ นนุ จ ติวิโธ ปณาโม กายปณาโม วจีปณาโม มโนปณาโมติ เตสุ กายมโนปณามาปิ อนฺตราเย วิทฺธํเสนฺติ กสฺมา วจีปณาโม กโตติ ฯ สติปิ กายมโนปณามานํ อนฺตราย-วิทฺธํสนสมตฺถภาเว ทฺวีหิ ปณาเมหิ สาติสโย วจีปณาโม กโต โส หิ อตฺตโน เจว อิมํ คาถํ วาเจนฺตานํ โสตูนญฺจ อนฺตราเย วิทฺธํเสติ ตถา รตนตฺตยสฺส คุณํ ชานนฺตานํ อชานนฺตานญฺจ โสตูนํ รตนตฺตเย ปสาทํ ชเนติ ตสฺมา สาติสโย วจีปณาโม กโตติ ฯ อยเมวตฺโถ วุจฺจเต ฯ

[๒] สุมงฺคโล นาม อหํ วิสุทฺธกรุณาญาณํ พุทฺธํ นตฺวา สมฺพุทฺธปูชิตํ ธมฺมํ นตฺวา สทฺธมฺมสมฺภูตํ นิรงฺคณํ สงฺฆํ นตฺวาติ โยชนา ฯ

วิเสเสน สุชฺฌตีติ วิสุทฺธํ ยํ กรุณาญาณํ สงฺกิลิฏฺจสมฺโมห-วิคมโต วิเสเสน ราคาทิกฺกิเลเสหิ สุชฺฌติ อิติ ตสฺมา ตํ กรุณาญาณํ วิสุทฺธํ กตฺตุสาธนํ ตติยาตปฺปุริโส ฯ วิสทฺโท

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 3

อุปสคฺโค ฯ วิสทฺทาทโย เกนตฺเถน อุปสคฺคาติ ฯ อุเปจฺจ อตฺถํ สชฺชนฺตีติ อุปสคฺคา เย วิอาทโย สทฺทา นามญฺจ อาขฺยาตญฺจ อุเปจฺจ อุปคนฺตฺวา สชฺชนฺติ ลคฺคนฺติ เตสํ นามาขฺยาตานํ อตฺถํ วิเสเสนฺติ อิติ ตสฺมา เต สทฺทา อุปสคฺคา นาม ฯ สช สงฺเค ปวตฺตติ ฯ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ กคา จชานนฺติ ชสฺส โค นเย ปรํ ยุตฺเต ปรเทฺวภาโว ฐาเนติ คสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ

อุปสคฺคานญฺจ อตฺเถสุ ปวตฺติ ติปฺปการา โหติ โกจิ อุปสคฺโค ธาตฺวตฺถํ พยาธยติ ยถา ปฏฺฐานํ โกจิ อุปสคฺโค ธาตฺวตฺถมนุ-วตฺตติ ยถา ปติฏฺฐิโต อาราเธติ โกจิ อุปสคฺโค ธาตฺวตฺถํ วิเสเสติ ยถา ปราภโว อนุภโวตฺยาทิ ฯ เตน วุตฺตํ

ธาตฺวตฺถํ พาธเต โกจิ โกจิ ตมนุวตฺตติ
ตเมวญฺโญ วิเสเสติ อุปสคฺคคตี ติธาติ ฯ

เตสุ วิสทฺโท ธาตฺวตฺถํ วิเสสโกว ฯ วิสุทฺธนฺติ เอตฺถ สุธ สุทฺธิมฺหิ วตฺตติ ฯ สุธ อิตฺยยํ สทฺโท เกนตฺเถน ธาตุ ฯ สกตฺถํ ธาเรตีติ ธาตุ โย สทฺโท สกตฺถมฺปิ อตฺตโน คมนปจนาทิกํ อตฺถํ ธาเรติ อิติ ตสฺมา โส สทฺโท ธาตุ ปรตฺถมฺปิ ธาเรตีติ ธาตุ โย สทฺโท อตฺถาติสยโยคโต ปรตฺถมฺปิ ธาเรติ อิติ ตสฺมา โส สทฺโท ธาตุ ฯ วีสติยา อุปสคฺเคสุ เยนเกนจิ อุปสคฺเคน อตฺถวิเสสกรเณน ปฏิพทฺธา สทฺทชาติ อตฺถวิเสสมฺปิ ธาเรตีติ ธาตุ อยํ อิมิสฺสา อตฺโถ อยมิโต ปจฺจโย

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 4

วโรติอาทินา อเนกปฺปกาเรน ปณฺฑิเตหิ ธาริยตีติ ธาตุ ฯ ธา ธารเณ หนาทีหิ ณฺนุตโวติ ตุ ฯ สุธ อิติ ฐิตํ ฯ ภูวาทโย ธาตโว ธาตุสฺสนฺโตโลโปเนกรสฺส จ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตาริ ธฌภเหหิ ธฒาจาติ ตสฺส โธ หจตุตฺถานมนฺตานํ โท เธติ ธาตฺวนฺตธการสฺส โท นเย วิสทฺทโต นา สพฺพาสมาวุโสอุปสคฺค-นิปาตาทีหิ จาติ นาโลโป ตทฺธิตสมาส.....ตเวตูนาทีสุ จาติ นามมิว กรณํ สุธสทฺทโต สิ สิสฺส อํ ปุพฺพมโธ สรโลโป นเย อมาทโย ปรปเทภิ นามานํ สมาโส ยุตฺตตฺโถติ สมาส-สญฺญา เตสํ วิภตฺติโย โลปา จาติ วิภตฺติโลโป ปกติ จสฺส สรนฺตสฺสาติ ปกติภาโว ปุน สมาสตฺตา นามมิว กรณํ สิ สึ ปุพฺพสรโลโป นเย ฯ

กิรตีติ กรุณา ยา ธมฺมชาติ ปรทุกฺขํ กิรติ วิกฺขิปติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ กรุณา นาม ฯ กิริยติ ทุกฺขิเตสุ ปสาริยติ วา กรุณา ยา ธมฺมชาติ ภควตา ทุกฺขิเตสุ ทุกฺขสหิเตสุ สตฺเตสุ กิริยติ ปสาริยติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ กรุณา ทยา กมฺมสาธนํ ฯ กิร วิกิรเณ วิกิรณํ วิกฺขิปนํ อปนยนํ ฯ กิร ปสารเณ วชาทีหิ ปพฺพชาทโย นิปจฺจนฺเตติ วา กาเล วตฺตมา-นาตีเตน ณฺวาทโยติ วา สุตฺเต กรกิเรหิ รุโณติ สทฺทนีติสุตฺเตน วา รุณปจฺจโย ฯ รมฺหิ รนฺโต ราทิโนติ อนุพนฺธรการโลโป กฺวจิ ธาตุวิภตฺติปจฺจยานํ ทีฆวิปริตาเทสโลปาคมา จาติ อิสฺส อ นเย

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 5

อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ปุพฺพมโธ สรโลโป นเย ฯ กโรตีติ
วา กรุณา ยา ธมฺมชาติ ปรทุกฺเข สติ สาธูนํ หทยเขทํ
กโรติ ชนยติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ กรุณา ฯ กร
กรเณ ยถาวุตฺตสุตฺเตหิ รุโณ รมฺหิ รนฺโต ราทิโน นเย
อาปจฺจโย ฯ อถวา ฯ กร กรเณ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ
สุตฺเตน วา วรกรวาทรยมุชมิถสกากุโนติ โมคฺคลฺลานสุตฺเตน วา
กุนปจฺจโย เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา กโลโป นสฺส โณ จ นสฺส
โณติ สุตฺเตน วา นสฺส โณ นเย อาปจฺจโย ฯ กิณาตีติ วา
กรุณา ยา ธมฺมชาติ กิณาติ ปรสฺส ทุกฺขํ ปจฺจยเวกลฺลกรณโต
หึสติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ กรุณา ฯ กิ หึสายํ รุโณ
อิสฺส อ ฯ กํ รุนฺธตีติ วา กรุณา ยา ธมฺมชาติ กํ สุขํ
รุนฺธติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ กรุณา ทุติยาตปฺปุริโส ฯ
กสทฺโท สุขตฺถวาจโก ฯ เตน วุตฺตํ

กาเย พฺรหฺมนิ วาเต จ สิโรชลสุเขสุ จ
กสทฺโท วตฺตติ ตีสุ ปุมา ตีสุ นปุ๊สโกติ ฯ

ทุกฺขํ กุสตีติ กํ สุขํ ฯ กุส เฉทเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี
วาติ อ กฺวจิ ธาตูติอาทินา สสฺส โลโป ปุพฺพมโธ สรโลโป
นเย สิ สึ ฯ กสทฺทุปปโท รุธิ อาวรเณ วิสรุชปทาทิโต ณ
ธาตุสฺสนฺโต โลโปเนกรสฺส กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธการสฺส โลโป ฯ
อถวา ฯ กรุธิโต โณ ธโลโปเณติ สทฺทนีติสุตฺเตน รุธิธาตุโต

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 6

โณ ธโลโป จ อาปจฺจโย ฯ อาปจฺจโย กิมตฺถํ โอตรตีติ ปุจฺฉา ฯ อาปจฺจโย อิตฺถีลิงฺคตฺถโชตนตฺถํ โอตรติ ฯ เตน วุตฺตํ

ปกตตฺถโชตกา อิตฺถิปฺ- ปจฺจยา สฺยาทโย วิย
ณาทโย ปจฺจยตฺถสฺส สกตฺถสฺสาปิ วาจกาติ ฯ

สฺยาทโย วิย ยถา สฺยาทิวิภตฺติโย ทพฺพาทิเภทสฺส วจนตฺถสฺส ลิงฺคตฺเถ ปฐมาติอาทิวจนโต โชติกา เอวํ อา อี อินีติอากิกา อิตฺถิปฺปจฺจยาปิ อิตฺถียมโต อาปจฺจโยติ วจนโต ปกตตฺถภูตสฺส อิตฺถีลิงฺคสฺส โชตกาเอว น ตุ วาจกา ขตฺติยกญฺญา พฺราหฺมณ-ทาริกาติอาทีสุ ปุพฺพปเท อิตฺถิปฺปจฺยานํ นิวตฺติยมฺหิ ขตฺติยาทิ-สทฺทโตเอว ตทตฺโถปสิทฺธิโต จ ณาทโย ตทฺธิตปจฺจยา อปจฺจ-สํสฏฺฐาทิเภทสฺส ปจฺจยตฺถสฺส วาจกา ปจฺจยภาเว ตทตฺถานุปลพฺภนโต วาณปจฺเจติอาทิวจนโต สสงฺขาริกํ ทานมยนฺติอาทีสุ สกตฺถสฺสาปิ วาจกาติ ฯ

กรุณา ปน ทฺวาทส ปญฺจมชฺฌานวชฺชิตมหคฺคตจิตฺตานิ เจว กามาวจรกุสลสเหตุกามาวจรกิริยาจิตฺตานิ จาติ อฏฺฐวีสติ-จิตฺเตเสฺวว กทาจิ ชายติ ฯ เตสุ จิตฺเตสุ จตฺตาริ มหคฺคตกิริยา-จิตฺตานิ กามาวจรกุสลมหากิริยาจิตฺตานิ จาติ วีสติจิตฺเตสุ ปวตฺตา กรุณา อิธาธิปฺเปตา ฯ เตสุ จตฺตาริ มหคฺคตกิริยานิ อฏฺฐ มหากิริยานีติ ทฺวาทสสุ จิตฺเตสุ ปวตฺตา กรุณา พุทฺธภูตสฺส ภควโต สนฺตาเน ปวตฺตา ฯ จตูสุ ปน มหคฺคตกิริยาจิตฺเตสุ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 7

ปวตฺตา กรุณา มหากรุณาสมาปตฺติ นาม ฯ กามาวจรกุสเลสุ ปน ปวตฺตา กรุณา สมุฏฺฐโต มาตรุฏฺฐธรณกาลโต ปฏฺฐาย โพธิสตฺตภูตสฺส ภควโต สนฺตาเน ปวตฺตาติ เวทิตพฺพา ฯ มหากุสเลสุ จ ปวตฺตา กรุณา อาทิภูตายปิ กรุณาย ภควโต อาจริเยน โถมิตตฺตา อิธาธิปฺเปตา ฯ

จตฺตาริ สจฺจานิ ชานาตีติ ญาณํ ยํ ธมฺมชาตํ จตฺตาริ สจฺจานิ ยถาสกํ ปริญฺญาปหานสจฺฉิกิริยาภาวนาสงฺขาเตหิ กิจฺเจหิ ชานาติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ญาณํ นาม สพฺพสฺส พุทฺธคุณสฺส ทายกํ พุทฺธสนฺตานสมฺภูตํ อรหตฺตมคฺคญาณํ ฯ อถวา ฯ สพฺพธมฺเม ชานาตีติ ญาณํ ยํ ธมฺมชาตํ สพฺพากาเรน สพฺพธมฺเม ชานาติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ญาณํ สพฺพญฺญุตญาณํ ฯ จตูสุ ปน ญาณสมฺปยุตฺตมหากิริยาจิตฺเตสุ ปวตฺตํ ญาณํ สพฺพญฺญุตญาณํ นาม ฯ กสฺมา ปน วากฺเย ชานาตีติ ปทํ วุตฺตํ นนุ ญาตีติ ญาณนฺติ วตฺตพฺพนฺติ ฯ สจฺจํ ชานาตีติ เอตฺถปโยเค ญา อวโพธเน ติวิภตฺติ กิยาทิโต นา ญาสฺส ชาชนฺนาติ สุตฺเตน ญาสฺส ชาเทโส กโต ตสฺมา ญา ธาตุสฺส การิยภูตํ ชานาตีติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา วากฺเย ชานาตีติ ปทํ ปกฺขิตฺตํ น หึสตีติ สรณนฺติ เอตฺถ หึสตีติ ปทํ วิยาติ ฯ ญาตีติ ญาณนฺติ อิทมฺปิ นิพฺพจนํ กาตพฺพํ ยํ ธมฺมชาตํ ญาติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ญาณํ ฯ ญาตีติ กิริยาปทํ ฯ ญา

อวโพธเน ติ ภูวาทิโต อ โลปญฺเจตฺตมกาโรติ อการโลโป ฯ
อถวา ฯ ญายเต อเนนาติ ญาณํ ธมฺโม ภควตา อเนน ธมฺมชาเตน
ญายเต อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ญาณํ ญา อวโพธเน
กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จาติ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ นเย
สิ สึ ฯ อิทญฺจ กรณาญาณทฺวยํ กิเลเสหิ วิสุทฺธเมว ฯ ตถาหิ
โลกิยภูตํ กรุณาสพฺพญฺญุตญาณํ กิเลสานํ อารมฺมณภูตมฺปิ อตฺตโน
อกุสลานํ ปหายภาวโต เจว อุปฺปตฺติกฺขเณ กิเลเสหิ อสมฺ-
ปยุตฺตตฺตา จ กิเลเสหิ วิสุทฺธเมว ฯ ยถา หิ จนฺโท ธูมรชาทีหิ วิคโต
ราหุนา อคฺคหิโต วิสุทฺโธ โสภมาโน โหติ ราหุนา คหิตกาเล
อวิสุทฺโธ อุปกฺกิลิฏฺโฐ โหติ น เอวํ กรุณาสพฺพญฺญุตญาณํ
กรุณาสพฺพญฺญุตญาณํ ปน กิเลเสหิ คหิตกฺขเณปิ กิเลเสหิ อสมฺป-
ยุตฺตตฺตา วิสุทฺธเมว ฯ อรหตฺตมคฺคญาณํ ปน อติวิย วิสุทฺธเมว ฯ
กรุณา จ ญาณญฺจ กรุณาญาณํ สมาหารทฺวนฺโทฺวว ฯ ตถา
ทฺวนฺเทฺวปาณิตุริยโยคเสนางฺค ขุทฺทกชนฺตุก วิวิธวิรุทฺธ วิสภาคตฺถา-
ทีนญฺจาติ สุตฺเตน วิสภาคตฺถตฺตา เอกตฺตํ นปุํสกตฺตญฺจ โหติ ฯ
อยเมว ทฺวนฺโทฺว กรุณา จ ปญฺญา จ กรุณาปญฺญาติ
อภิธมฺมาวตารฏีกาทสฺสนโต อิธาธิปฺเปโต ฯ ตตฺถ หิ อนนฺตกรุณา-
ปญฺญนฺติ เอตฺถ กรุณา จ ปญฺญา จ กรุณาปญฺญาติ ทฺวนฺโทฺว
วุตฺโต ฯ อาจริโย ปน อภิธมฺมาวตารฏีกากาโร จ อภิธมฺมตฺถ-
สงฺคหฏีกากาโร จ เอโก สุมงฺคลาจริโยว นาญฺโญ ตสฺมา

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 9

ทฺวนฺโทฺวเยวาธิปฺเปโต ฯ เกจิ ปน ยทิ ฐานวณฺณนมิจฺเฉยฺย กรุณา วิย ญาณนฺติ กมฺมธารโย กตฺตพฺโพติ วทนฺติ ฯ ตํ ภควตา อิมสฺส อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส อวุตฺตตฺตา น ยุตฺตํ ฯ อฏฺฐสาลินิยนฺตุ ธมฺมสงฺคณิยา อนุรูปํ โฉมนา อาจริเยน กตา ฯ ยทิ ปน เกจิ ตํ อธิปฺปายํ คเหตฺวา ตทนุคเมน อิธ กมฺมธารโย กตฺตพฺโพติ วทนฺติ ตํ วจนํ กิญฺจิ ยุชฺชติ ฯ วิสุทฺธํ กรุณาญาณํ เอตสฺสาติ วิสุทฺธกรุณาญาโณ เอตสฺส ภควโต กรุณาญาณํ วิสุทฺธํ อิติ ตสฺมา โส ภควา วิสุทฺธกรุณาญาโณ ฉฏฺฐีตคฺคุณสวิญฺญาณพหุพฺพิหิ ฯ กมฺมวจนิจฺฉายนฺตุ วิสุทฺธกรุณา-ญาณนฺติ วุตฺตํ ฯ

ปารมิตาปริภาวิตาย ปญฺญาย สพฺพญฺเญยฺยํ อพุชฺฌีติ พุทฺโธ โย ภควา ปารมิตา.....สพฺพญฺเญยฺยํ อพุชฺฌิ อิติ ตสฺมา โส ภควา พุทฺโธ ฯ พุธ อวคมเน อวคมนํ ชานนํ ฯ อถวา ฯ สวาสนสมฺโมหนิทฺทาย อจฺจนฺตํ อพุชฺฌีติ พุทฺโธ โย ภควา สวาสน....อพุชฺฌิ วิคโต อิติ ตสฺมา โส ภควา พุทฺโธ ฯ พุธ โพธเน โพธนํ นิทฺทกฺขโย ฯ พุทฺธิยา อพุชฺฌีติ วา พุทฺโธ โย ภควา พุทฺธิยา อพุชฺฌิ วิกสิตวา อิติ ตสฺมา โส ภควา พุทฺโธ ฯ พุธ โพธเน โพธนํ วิกสนํ ฯ โพธน-สทฺทฺทฺธารเณน ชานนํ วิกสนํ นิทฺทกฺขโย จ คหิโต ฯ ตสฺมา พุธ ฐาเน[๑] พุธ นิทฺทกฺขเย พุธ วิกสเนติ วุตฺตํ โหติ ฯ

๑. พุธ ชานเนติ มญฺเญ ฯ

พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ธฌภเหหิ ธฌา จ หจตฺตฺถานมนฺตานํ โท
เธ นเย สิ โส ฯ เอโส โก พุทฺโธติ ปุจฺฉา ฯ อนฺตเร
อปโรปเทสํ สามํเยว สพฺพญฺเญยฺยํ ธมฺมํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา สพฺพญฺญุตํ
ปตฺโต สกฺยมุนิ ภควา พุทฺโธ นาม ฯ วุตฺตญฺเหตํ ภควตา

น เม อาจริโย อตฺถิ สทิโส เม น วิชฺชติ
สเทวกสฺมึ โลกสฺมึ นตฺถิ เม ปฏิปุคฺคโล
อหํ หิ อรหา โลเก อหํ สตฺถา อนุตฺตโร
เอโกมฺหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ สีติภูโตสฺมิ นิพฺพุโตติ[๑] ฯ

อตฺถโต ปน ปารมิตาปริภาวิโต สยมฺภุญาเณน สวาสนาย
วิคตวิทฺธสฺตนิรวเสสกิเลโส มหาสพฺพญฺญุตญาณาทิอปริเมยฺยคุณาธาโร
ขนฺธสนฺตาโน พุทฺโธ นาม ฯ โส เอวํภูโต ขนฺธสนฺตาโน โลเก
เอกปุคฺคโลติ วุจฺจติ ฯ วุตฺตญฺเหตํ ภควตา เอกปุคฺคโล ภิกฺขเว
โลเก อุปฺปชฺชมาโน อุปฺปชฺชติ อจฺฉริยมนุสฺโส กตโม
เอกปุคฺคโล ตถาคโต ภิกฺขเว อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธติ[๒] ฯ โส จ
เอกปุคฺคโลติ วตฺตพฺโพ ขนฺธสนฺตาโน ปญฺญตฺติ จ ฯ ปญฺญตฺติ
จ อตฺถปญฺญตฺติ นามปญฺญตฺตีติ ทุวิธา โหติ ฯ ตตฺถ ขนฺธสนฺตาโน
อตฺถปญฺญตฺติ น นามปญฺญตฺติ ฯ อตฺโถ จ ปรมตฺถตฺโถ
ปญฺญตฺตตฺโถติ ทุวิโธ โหติ ฯ เตสุ ปญฺญตฺตตฺโถ ฯ ปญฺญตฺ-
ตตฺเถสุ ขนฺธสนฺตาโน สนฺตานปญฺญตฺติ ฯ ปรมตฺถโชติกานามิกายํ

๑. วิ. มหาวคฺค. ๔/๑๔ ฯ ๒. องฺ. เอก. ๒๐/๒๙ ฯ

ปธมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 11

ปน ขุทฺทกปาฐฏฺฐกถายํ สพฺพธมฺเมสุ อปฺปฏิหตญาณนิมิตฺตานุตฺตร-
วิโมกฺขาธิคมปริภาวิตขนฺธสนฺตานมุปาทาย ปณฺณตฺติโก สพฺพญฺญุต-
ญาณปทฏฺฐานํ วา สจฺจาภิสมฺโพธนมุปาทาย ปณฺณตฺติโก สตฺตวิเสโส
พุทฺโธ ยถาห พุทฺโธติ โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก
ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ ตตฺถ จ
สพฺพญฺญุตํ ปตฺโต พเลสุ จ วสีภาวนฺติ[๑] พุทฺธโฆสาจริเยน วุตฺตํ ฯ
สพฺพธมฺเมสูติ อปฺปฏิหตาติ ปเท อาธาโร ฯ

น ปฏิหตํ อปฺปฏิหตํ ฯ ญาณสฺส ปฏิฆาโต นาม อญฺญาณํ
สพฺพมฺปิ วา กิเลสชาตํ ฯ ตํ ยสฺมา ภควตา สห วาสนาย
ปหีนํ ตสฺมาสฺส สพฺพธมฺเมสุ เญยฺยาวรณปฺปหาเนน ญาณํ
อปฺปฏิหตนฺติ วุจฺจติ ฯ อปฺปฏิหตญฺจ ตํ ญาณญฺจาติ อปฺปฏิ-
หตญาณํ ฯ นิมิยติ ปกฺขิปียติ เอตฺถาติ นิมิตฺตํ ผลํ เอตฺถ
การเณ นิมิยติ ปกฺขิปียติ อิติ ตสฺมา ตํ การณํ นิมิตฺตํ ฯ
นิปุพฺโพ มิ ปกฺขิปเน ตฺตปจฺจโย ฯ อปฺปฏิหตญาณสฺส
นิมิตฺตํ อปฺปฏิ.....นิมิตฺตํ ฯ นตฺถิ อุตฺตโร เอตสฺสาติ อนุตฺตโร
กิเลเสหิ วิมุจฺจตีติ วิโมกฺโข จตุมคฺคญาณํ อธิคมิยตีติ
อธิคโม วิโมกฺโข เอว อธิคโม วิโมกฺขาธิคโม อนุตฺตโร จ
โส วิโมกฺขาธิคโม จาติ อนุตฺตร....คโม อปฺปฏิหตญาณนิมิตฺตญฺจ
โส อนุตฺตรวิโมกฺขาธิคโม จาติ อปฺปฏิ....คโม อปฺปฏิ-

๑. ขุ. ม. ๒๙/๕๖๐ ฯ

หตญาณนิมิตฺตานุตฺตรวิโมกฺขาธิคเมน ปริภาวิโต อปฺปฏิ....ภาวิโต ฯ
นฺยาสฏีกายนฺตุ อปฺปฏิหตญาณนิมิตฺตานุตฺตรวิโมกฺขปริภาวิตนฺติ
เอตฺตกเมว วุตฺตํ ฯ อุปาทายาติ ปณฺณตฺติโกติ ปเท
ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปญฺญาปิยติ ญายตีติ ปณฺณตฺติ กมฺมสาธนํ ฯ
ปปุพฺโพ ญา อวโพธเน อิตฺถียมติยโว วาติ ปรเทฺวภาโว ชาเน
กฺวจาทิมชฺฌุตฺตรานํ ทีฆรสฺสา ปจฺจเยสุ จ ฯ ปณฺณตฺติ เอว
ปณฺณตฺติ ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา ณทฺวยสฺส ณทฺวยาเทโส ฯ
ปณฺณตฺติ เอว ปณฺณตฺติโก ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ สพฺพโต โกติ สุตฺเต
สพฺพโต คหเณน สกตฺเถ กการาคโม ฯ สตฺตวิเสโส จ อุปาทาย-
ปณฺณตฺติเยว น นามปญฺญตฺติ ฯ ปุริมนเย สนฺตานปญฺญตฺติ
พุทฺโธ ปจฺฉิมนเย อุปาทายปณฺณตฺติสงฺขาโต สตฺตวิเสโส พุทฺโธติ
อยเมว เตสํ วิเสโส ฯ กสฺมา ปน พุทฺโธ ทสพโลตฺยาทีสุ
พุทฺธปริยาเยสุ สนฺเตสุ พุทฺโธติ นามํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ
พุทฺโธติ อิทํ นามํ ยถาภุจฺจคุณาธิคเมน ปวตฺตญฺเจว อนภิ-
สงฺขตาภิธานญฺจ ตสฺมา พุทฺโธติ นามํ ปกฺขิตฺตํ ฯ วุตฺตญฺเหตํ
ธมฺมเสนาปตินา อายสฺมตา สารีปุตฺเตน พุทฺโธติ เนตํ นามํ มาตรา
กตํ น ปิตรา กตํ น ภาตรา กตํ น ภคินิยา กตํ น
ญาติสาโลหิเตหิ กตํ น เทวตาหิ กตํ วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ
ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณปฏิลาภาย สจฺฉิกา

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 13

ปญฺญตฺติ ยทิทํ พุทฺโธติ[๑] ฯ พุทฺธสทฺทสฺส ยถาวุตฺตวจนตฺถโยเคปิ
ภควโต สญฺญาสทฺทภาเวนาวตฺถานโต วิสุทฺธกรุณาญาณนฺติ
วิเสเสติ ฯ กรุณาาณคฺคหเณน เจตฺถ ภควโต สพฺพโลกิยโลกุตฺตร-
คุณสมฺปตฺติ ทสฺสิตา โหติ ฯ ตถาหิ กรุณาคหเณน โลกิเยสุ
มหคฺคตภาวปฺปตฺตา สาธารณคุณทีปนโต สกลโลกิยคุณสมฺปตฺติ
ทสฺสิตา ปญฺญาคหเณน สพฺพญฺญุตญาณปทฏฺฐานมคฺคญาณทีปนโต
สพฺพโลกุตฺตรคุณสมฺปยุตฺติ ทสฺสิตา ฯ อปิจ สพฺพพุทฺธคุณานํ
กรุณา อาทิ ปญฺญา ปริโยสานํ ฯ มหากรุณาสญฺโจทิตมานโส
หิ ภควา สํสารปงฺกโต สตฺตานํ สมุทฺธรณตฺถาย กตาภินีหาโร
อนุปุพฺเพน ปารมิโย ปูเรตฺวา อนุตฺตรสมฺมาสมฺโพธิยา อธิคเมน
สกลพุทฺธคุเณ ปฏิลภติ ฯ อิติ สกลพุทฺธคุณานํ ตนฺนิทานภาวโต
กรุณา สพฺพพุทฺธคุณานํ อาทิ ฯ สพฺพญฺญุตญาณปทฏฺฐานสฺส
ปน มคฺคญาณสฺส ปฏิลาภโต อุตฺตริกรณียาภาวโต ปญฺญา
ปริโยสานํ ฯ อาทิปริโยสานทสฺสเนน จ สกลพุทฺธคุณา นยโต
ทสฺสิตา โหนฺติ ฯ นยคฺคาโหเอว หิ สพฺพพุทฺธคุณานํ ทสฺสนุปาโย ฯ
อิตรถา ตาทิสสฺส สพฺพญฺญุพุทฺธสฺสปิ วจนปถาตีตํ ตถาคตคุณํ
อนุปทํ วณฺเณนฺโต โก นาม ปริโยสานํ อาปาทิตุํ สกฺกุเณยฺยาติ ฯ
วุตฺตญฺเหตํ ธมฺมเสนาปตินา อายสฺมตา สารีปุตฺเตน

๑. ขุ. มหา. ๒๙/๕๖๐-๑ ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 14

พุทฺโธปิ พุทฺธสฺส ภเณยฺย วณฺณํ
กปฺปมฺปิ เจ อญฺญมภาสมาโน
ขีเยถ กปฺโป จิรทีฆมนฺตเร
วณฺโณ น ขีเยถ ตถาคตสฺสาติ ฯ

จิรทีฆมนฺตเรติ จิรทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยนาติ อตฺโถ ฯ สพฺพธมฺเม สยเมว อพุชฺฌีติ สมฺพุทฺโธ โย ภควา สพฺพ.... อพุชฺฌิ อิติ ตสฺมา โส ภควา สมฺพุทฺโธ ฯ สํสทฺโท สามนฺติ อตฺถวาจโก ธาตฺวตฺถวิเสสโก ฯ สํสทฺทโต นา พุธ ญาเณ ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ

ปูชิยเตติ ปูชิโต โย ธมฺโม ภควตา สกฺกจฺจํ สมฺมเทว อาเสวนา ภาวนา พหุลีกิริยาสงฺขาตาย สมฺมาปฏิปตฺติยา จ สตฺต-สตฺตาหํ สมาปตฺติสมาปชฺชน ธมฺมปจฺจเวกฺขณาหิ จ สาวเกหิ ธมฺมสฺ-สวเนน จ เตสํ ปจฺจุคฺคมนาทีหิ จ เตสํ สกฺกจฺจํ ธมฺมเทสเนน จ โถมเนน จ ปูชิยเต อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม ปูชิโต ฯ เตน เนตฺติปกรณฏฺจกถายํ ธมฺมปาลาจริเยน วุตฺตํ กถํ ปน สยํ ธมฺมสามิ ภควา ธมฺมํ ปูชิยเตติ นายํ วิโรโธ ธมฺมครุโน หิ พุทฺธา ภควนฺโต เต สพฺพกาลํ ธมฺมํ อปจายมานาว วิหรนฺตีติ ฯ วุตฺตญฺเหตํ ยนฺนูนาหํ ธมฺมญฺเญว สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา ปูเชตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยนฺติ[๑] ฯ อปิจ ภควโต ธมฺมปูชนา สตฺตสตฺตาหํ

๑. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๒๖ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 15

ปฏิปตฺติอาทีหิ ทีเปตพฺพา ฯ ธมฺมสามีติ จ ธมฺเมน สเทวกสฺส โลกสฺส สามีติ อตฺโถ น ธมฺมสฺส สามีติ ฯ เอวมฺปิ นมสฺสตีติ วจนํ น ยุชฺชติ น หิ ภควา กิญฺจิ นมสฺสตีติ เอโสปิ น โทโส น หิ นมสฺสตีติ ปทสฺส นมการํ กโรตีติ อยเมว อตฺโถ อถโข ครุกรเณน ตนฺนินฺนตปฺโปณตปฺปพฺภาโรติ อยมฺปิ อตฺโถ ลพฺภติ ฯ ภควา จ ธมฺมครุกตฺตา สพฺพกาลํ ธมฺมนินฺนโปณปพฺภารภาเวน วิหรติ ฯ อยํ อตฺโถ เยน สุทํ นิจฺจกปฺปํ วิหรามีติ[๑] เอวมาทีหิ สุตฺตปเทหิ ทีเปตพฺโพติ จ โลกนาโถ จ สมฺมาสมฺโพธิปตฺติยา เวเนยฺยานํ สกฺกจฺจธมฺมเทสเนน อริยํ โว ภิกฺขเว สมฺมาสมาธึ เทสิสฺสามิ[๒] มคฺคานฏฺจงฺคิโก เสฏฺโจ[๓] ยาวตา ภิกฺขเว ธมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา วิราโค เตสํ อคฺคมกฺขายติ[๔] ขยํ วิราคํ อมตํ ปณีตํ[๕] เอกายโน อยํ ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสุทฺธิยา[๖] ธมฺมํ โว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ อาทิกลฺยาณนฺติ[๗]อาทีหิ วจเนหิ โถมเนน จ ปูชยติ นามาติ จ เอวํ เนตฺติปกรณฏฺจกถานุคมเนน พุทฺโธว ธมฺมโต เสฏฺโจติ เวทิตพฺโพ ฯ ปูช ปูชายํ ภาวกมฺเมสุ ต ยถาคมมิกาโร ฯ สมฺพุทฺเธน ปูชิโต สมฺพุทฺธปูชิโต ตติยาตปฺปุริโส ฯ

๑. ม. มู. ๑๒/๔๖๑ ฯ ๒. ม. อุ. ๑๔/๑๘๐ ฯ ๓. ขุ. ธ. ๒๕/๕๑ ฯ

๔. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๔๔ ฯ ๕. ขุ. ขุ. ๒๕/๕ ฯ ๖. ม. มู. ๑๒/๑๐๓ ฯ

๗. ม. อุ. ๑๔/๕๐๙ ฯ

อตฺตานํ ธาเรนฺเต จตูสุ อปาเยสุ วฏฺฏทุกฺเขสุ จ อปตมาเน กตฺวา ธาเรตีติ ธมฺโม เย สภาโว ธมฺมสงฺขาตํ อตฺตานํ ธาเรนฺเต อตฺตนิ ฐเปนฺเต อุปฺปาเทนฺเต ปวตฺตนฺเต สตฺเต จตูสุ อปาเยสุ วฏฺฏทุกฺเขสุ จ วฏฺฏสฺมึ ทุกฺเขสุ อปตมาเน กตฺวา ธาเรติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว ธมฺโม ปริยตฺติยา สห จตุมคฺคผลนิพฺพานวเสน ทสวิโธ ธมฺโม ฯ ธร ธารเณ ธาตุสฺสนฺโต โลโปเนกรสฺส ธราทีหิ รมฺโม รมฺหิ รนฺโต ราทิโนติ๑ สหธาตฺวนฺตรการสฺส อนุพนฺธรการสฺส โลโป นเย ฯ รมฺหีติ เอตฺถ โร เอตสฺส ปจฺจยสฺส อตฺถีติ โรติ วิคฺคโห ฯ ปาเปหิ สมนฺตีติ สนฺตา พุทฺธาทโย อริยา ฯ สมุ อุปสเม พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ปกฺกมาทีหิ นโต จาติ ตสฺส นตาเทโส ธาตฺวนฺตโลโป จ ฯ

อตฺตานํ ธาเรนฺเต จตูสุ อปาเยสุ วฏฺฏทุกฺเขสุ จ อปตมาเน ธาเรตีติ ธมฺโม ทสวิโธ ธมฺโม ฯ สตํ ธมฺโม สทฺธมฺโม ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ สํสิยเตติ สนฺโต โย ธมฺโม ปุคฺคเลหิ สํสิยเต ปสํสิยเต อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม สนฺโต ฯ สํส ปสํสเน ภาวกมฺเมสุ ต กมฺเม โต ปกฺกมาทีหินโตจ ฯ สนฺโต ปสฏฺโฐ ธมฺโม สทฺธมฺโม กมฺมธารโย ฯ สชฺชติ สํวิชฺชตีติ สนฺโต ฯ สท สตฺตายํ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ฯ สนฺโต สํวิชฺชมาโน ธมฺโม สทฺธมฺโม กมฺมธารโย ฯ สนฺต ธมฺม อิติ จิตํ ฯ สนฺตสทฺทสฺส โส เภ โพ จนฺเตติ สุตฺเต จสทฺเทน สนฺตสทฺทสฺส สาเทโส ฯ

๑. รมฺหิ รนฺโต ราทิ โลปนฺติ สทฺทนีติ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 17

วคฺเค โฆสา....ปฐมา ทฺวิตฺตํ สิ โส ฯ สุฏฺฐุ ภูโตติ สมฺภูโต โย สงฺโฆ ธมฺมสฺสวเนน อริยาย ชาติยา ชาตตฺตา สุฏฺฐุ ภูโต ชาโต อิติ ตสฺมา โส สงฺโฆ สมฺภูโต กมฺมธารโย ฯ สมิตฺยุปสคฺโค สุฏฺฐุ อิติ อตฺถวาจโก ธาตุวิเสสโก ฯ ภูตสทฺโท เจตฺถ อุปฺปาทวาจโก ชาตํ ภูตํ สงฺขตนฺติอาทีสุ วิย ฯ สํปุพฺโพ สํสทฺทโต นา ฯ ภู สตฺตายํ ฯ ภูธาตุ วิชฺชมานตายํ วตฺตติ ฯ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ สิ โส วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ สทฺธมฺมโต สมฺภูโต สทฺธมฺมสมฺภูโต ปญฺจมีตปฺปุริโส ฯ เกจิ ปน สทฺธมฺโม หุตฺวา สมฺภวตีติ สทฺธมฺมสมฺภูโต ธมฺโมติ วทนฺติ ฯ ตทยุตฺตํ สมฺพุทฺธปูชิตนฺติ วจเนเนว ธมฺมสฺส สทฺธมฺมภาวสฺส สิทฺธตฺตา ฯ

นมิตูน วณฺณยิสฺสํ อิติ นตฺวา โย อหํ นมิตูน วณฺณยิสฺสํ อิติ ตสฺมา โส อหํ นตฺวา ฯ นม วนฺทนายํ ปุพฺพกาเลกกตฺตุกานํ ตูน ตฺวา ตฺวาน วา กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตมการโลโป นาม-พฺยปเทโส น โหติ ฯ ตูนาทิปจฺจยนฺตานํ นิปาตตฺตํ สิทฺธํ ฯ ตโต จ วิภตฺติโยติ สุตฺเต จสทฺเทน สิ สพฺพาสมาวุโสติอาทินา สิโลโป ฯ

สีลทิฏฺฐิสามญฺเญน สํหโต ฆฏฺฐิโตติ สงฺโฆ โย อฏฺฐนฺนํ อริยปุคฺคลานํ สมุโห สีล....ฆฏฺฐิโต อิติ ตสฺมา โส สมุโห สงฺโฆ ฯ สีลทิฏฺฐิสามญฺเญนาติ อริเยน สีเลน อริยาย จ ทิฏฺฐิยา สมานภาเวน ฯ อริยานํ หิ สีลทิฏฺฐิโย มคฺเคนาคตตฺตา สพฺพทา สมานาว เตน เต ยตฺถ กตฺถจิ ฐิตาปิ สํหตาวาติ ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 18

สํปุพฺโพ สํสทฺทโต สิ สพฺพาส....ทีหิ จ หน ฆฏิยํ สํสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก สํหนฺญาย วา โรโฆติ นเย สิ โส ฯ สมฺม- เทว กิเลสทรเถ หนตีติ วา สงฺโฆ โย อฏฺฐอริยปุคฺคลสมุโห เตหิ เตหิ มคฺคผเลหิ กิเลสทรเถ สมุจฺเฉทปฏิปฺปสฺสมฺภนวเสน สมฺมเทว หนติ อิติ ตสฺมา โส อฏฺฐอริยปุคฺคลสมุโห สงฺโฆ ฯ อิมสฺมึ นเย สํสทฺโท ธาตุวิเสสโก ฯ สํปุพฺโพ สํสทฺทโต นา หน หึสายํ รปจฺจโย หนสฺส โฆ จ ฯ

องฺคนฺติ เอเตหิ ตํสมงฺคิปุคฺคลา นิหีนภาวํ คจฺฉนฺตีติ องฺคณา ตํสมงฺคิปุคฺคลา เตหิ ราคาทีหิ สมนฺนาคตา ปุคฺคลา เอเตหิ ราคาทีหิ นิหีนภาวํ องฺคนฺติ คจฺฉนฺติ อิติ ตสฺมา เต ราคาทโย องฺคณา นาม ราคโทสาทโย ฯ อค อติยํ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จาติ กรเณ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ นเย เตสุ วุตฺตฺฒยาทินิคฺคหิตาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค โย สพฺพโยนีนมาเอ โยสฺส อา ปุพฺพมโธ สรโลโป นเย ฯ นตฺถิ องฺคณา เอตสฺสาติ นิรงฺคโณ เอตสฺส สงฺฆสฺส องฺคณา กิเลสา นตฺถิ อิติ ตสฺมา โส สงฺโฆ นิรงฺคโณ ฯ นิอุปสคฺโค อภาววาจโก ฯ จตุตฺถีอตคฺคุณ- สวิญฺญาณพหุพฺพีหิ ฯ กสฺมา สงฺฆสฺส วิเสสนทฺวยํ วุตฺตนฺติ ฯ ภควโต อปรภาเค พุทฺธธมฺมรตนานมฺปิ สมธิคโม สงฺฆรตนาธีโนติ อริยสงฺฆสฺส พหุปการตํ ญาเปตุํ สงฺฆสฺส สทฺธมฺมสมฺภูตํ นิรงฺค- ณนฺติ วิสสนทฺวยํ กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 19

อหนฺติ ปทํ นตฺวาติ ปเท สุทฺธกตฺตา ฯ วิสุทฺธกรุณาญาณนฺติ ปทํ พุทฺธนฺติ ปทสฺส ตุลฺยาธิกรณาวิเสสนํ ฯ พุทฺธนฺติ ปทํ นตฺวาติ ปเท อวุตฺตกมฺมํ ตฺวาปจฺจเยน อวุตฺตตฺตา ฯ ปตฺติกมฺมาทีนิ สุวิญฺเญยฺยานิ ฯ พุทฺธนติ ปทํ กมฺมตฺเถ ทุติยาติ อเนน สุตฺเตน สิทฺธํ วิสุทฺธกรุณาญาณนฺติ จ อเนเนว เอวํ สนฺเตปิ เทฺวกมฺมานิ ติกมฺมานิ น อิจฺฉิตานิ เอกเมว กมฺมมิจฺฉิตํ ทฺวีหิ ปเทหิ เอกสฺ-เสวตฺถสฺส กถิตตฺตา ฯ สมฺพุทฺธปูชิตนฺติ ปทํ ธมฺมนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺมนฺติ ปทํ นตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สทฺธมฺมสมฺภูตํ นิรงฺคณนฺติ ปททฺวยํ สงฺฆนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สงฺฆนฺติ ปทํ นตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ นตฺวาติ ปทํ วณฺณยิสฺสนฺติ ปเท ปุพฺพ-กาลกิริยา ฯ อิมิสฺสา ปน คาถาย อธิปฺปาโย สทฺทตฺถานุสาเรน กเถตพฺโพ ฯ

[๓] เอวํ รตนตฺตยปณามํ กตฺวา อิทานิ ครุโน อตฺตโน พหุปการตฺตา ครุโน ปณามํ กโรนฺโต อาห สารีปุตฺตนฺติ-อาทึ ฯ ปริยตฺติวิสารทํ ธีรํ เม ครุํ คารวภาชนํ สารีปุตฺตํ นาม มหาเถรํ สิรสา วนฺทิตฺวา อหนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ

สริตพฺพนฺติ สารํ ยํ ธนาทิ วตฺถุ ชเนน สริตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ ธนาทิ วตฺถุ สารํ ฯ สร จินฺตายํ วิสรุชปทาทิโต ณ อสํโยคานฺตสฺส วุฑฺฒิ การิเต ฯ สารํ เอติสฺสา อตฺถีติ สารี สารํ ธนํ เอติสฺสา อิตฺถิยา อตฺถิ อิติ ตสฺมา สา อิตฺถี สารี ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 20

เอติสฺสาติ ปทํ อตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ทณฺฑาทิโต อิกอี ฯ
กุลํ ปวติ โสเธตีติ ปุตฺโต โย อตฺรโช ฯ ปุ ปวเน ฉทาทีหิ
ตตฺรณ กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตุสฺส รสฺสตฺตํ ตการาคโม จ ฯ
โปสิยตีติ วา ปุตฺโต โย อตฺรโช มาตาปิตูหิ โปสิยติ อิติ
ตสฺมา โส อตฺรโช ปุตฺโต ฯ ปุส โปสเน ฉทาทีหิ ตตฺรณ
กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตสฺส สการสฺส โต ฯ สาริยา ปุตฺโต
สารีปุตฺโต ฯ สาริยาติ สาริยา มาตุยา ปุตฺโต สารีปุตฺโต
ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ อยํ หิ อาจริโย ปริโยสาเน ปสฺเสยฺยํ สกฺกเรยฺยญฺจ
ครุํ เม สาริสมฺภวนฺติ วกฺขติ ฯ อยญฺจ เถโร วินยฏฺฐ-
กถาย สารตฺถทีปนี นาม ฏีกา วินยสงฺคหนามเธยฺโย คนฺโถ
องฺคุตฺตรฏฺฐกถาย อนนฺตปญฺญํ กรุณานิเกตนฺติอาทิกา ฏีกาติ ติณฺณํ
คนฺถานํ การโก อิธ สารีปุตฺโต อธิปฺเปโต ฯ สารีปุตฺโตติ จ
อิทํ นามํ ตสฺส เถรสฺส นามํ ฯ โส ปน ฐานนฺตรปฺปตฺตกาเล
มหาสามีติ นามํ ลภติ ฯ ตสฺมา สีหฬสารีปุตฺตมหาสามีติ
โวหรนฺติ ฯ

มหนฺติ วฑฺฒนฺตีติ มหนฺตา สีลาทิคุณา ฯ มห วุฑฺฒิมฺหิ
วตฺตมาเน มานนฺตา ฯ ธนฺติ ปวตฺตนฺตีติ ถิรา เย สีลาทิคุณา
ธนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา เต สีลาทิคุณา ถิรา ฯ ธา
คตินิวุตฺติมฺหิ รญฺชุทาทีหิ ธทินฺทกิรา กฺวจิ ชทโลโป จาติ อิโร
เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา ธสฺส ถตฺตํ ฯ มหนฺตา จ เต ถิรา จาติ

ปธมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 21

มหาถิรา วิเสสโนภยปโท กมฺมธารโย ฯ มหตํ มหา ตุลฺยาธิ-
กรเณ ปเท ฯ มหาถิเรหิ คุเณหิ สมนฺนาคโต มหาเถโร ตทฺธิต-
วิคฺคโห ฯ ณ ราคา เตนรตฺตํตสฺเสทมญฺญตฺเถสุ จ ฯ

ปริยาปุณิตพฺพาติ ปริยตฺติ ยา สทฺทชาติ ปณฺฑิเตน
ปริยาปุณิตพฺพา อุคฺคณฺหิตพฺพา อิติ ตสฺมา สา สทฺทชาติ
ปริยตฺติ ปิฏกํ ฯ ปริยาปุณิตพฺพาติ ปริอาปุพฺโพ อป ปาปุเณ
ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานิยา สฺวาทิโต นฺณาอุณา จาติ อุณาปจฺจโย
นเย ปรํ ยุตฺเตติ ธาตฺวนฺตสฺส ปรนยนํ ปุพฺพมโธ สรโลโป
นเย ปาปจฺจโย ฯ ปริยตฺตีติ ปริปุพฺโพ อป มิทาทีหิ ตติติโยติ
ตติปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตโลโป มชฺเฌ ยาคโม
นเย ฯ สํรชฺชนํ ภายนํ สารโท ฯ สํปุพฺโพ รท ภายเน
สํอุปสคฺโค ธาตฺวิเสสโก สพฺพโตณฺวุตฺวาวีวาติ อ สิ โส นเย
พฺยญฺชเน จ ฯ ทีฆนฺติ พฺยญฺชเน ปเร สรสฺส ทีฆตฺตํ สาราโคติ-
อาทีสุ วิย ฯ วิคโต สารโท เอตสฺมา เถรสฺมาติ วิสารโท
ปญฺจมีอตฺคุโณ ฯ ปริยตฺติยํ วิสารโท ปริยตฺติวิสารโท สตฺตมี-
ตปฺปุริโส ฯ วนฺทิตูน วณฺณยิสฺสนฺติ วนฺทิตฺวา โย อหํ ฯ วนฺท
วนฺทเน ตฺวาปจฺจโย ยถาคมมิกาโร สิ สิโลโป ฯ

กุสฺมาทีนิ สิโนติ พนฺธติ เอตฺถาติ สิโร ชโน เอตฺถ
อุตฺตมงฺเค กุสฺมาทีนิ สิโนติ พนฺธติ อิติ ตสฺมา โส อุตฺตมงฺโค

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 22

สิโร ฯ สิ พนฺธเน รญฺชุทาทีหีติอาทินา อิโร ฯ กุสุมาทีหิ เสวิยตีติ วา สิโร วา โย อุตฺตมงฺโค กุสุมาทีหิ เสวิยติ อิติ ตสฺมา โส สิโร ฯ สิ เสวายํ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ รปจฺจโย สิขรินีติอาทินา วา สิรสาติ กรเณ ตติยาติ สิรสทฺทโต นา มโนคณาทิโต สฺมึนานมิอา ส สเร วาคโม ฯ

อตฺถํ ธมฺมญฺจ ธาเรตีติ ธิ ยา ปญฺญา อตฺถํ ธมฺมญฺจ ชานนวเสน ธาเรติ อิติ ตสฺมา สา ปญฺญา ธิ นาม ฯ ธา ธารเณ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ปุพฺพมโธ สรโลโป นเย ปุน อีการนฺโตเยว อิตฺถีลิงฺโค ฯ ปญฺญาวาจโก ธิสทฺโท ฯ ธิ ปญฺญา จ พุทฺธิ เมธา มติ มุนีติ หิ วุตฺตํ ฯ ธิ เอตสฺส อตฺถีติ ธีโร ธิ ปญฺญา เอตสฺส เถรสฺส อตฺถิ อิติ ตสฺมา โส เถโร ธีโร มธุวาทิโต โร ฯ อถวา ฯ ธาเรตีติ ธีโร ธีติมา วิริยวา ฯ ธา ธารเณ วชาทีหีติอาทินา วา ธาตานมิจฺจาติ โมคฺคลฺลานสุตฺเตน วา รปจฺจโย มชฺเฌ อี ฯ ครุนฺติ เอตฺถ เมติ ปาจเสโส ครุํ เม สารีสมฺภวนฺติ ทสฺสนโต ฯ

ครติ อุคฺคจฺฉติ อุคฺคโต ปากโฏ ภวตีติ ครุ โย อาจริโย ครติ....อิติ ตสฺมา โส ครุ ฯ คร อุคฺคเม วชาทีหีติอาทินา รุ รมฺหิ รนฺโต ราทิโนติ อนุพนฺธรโลโป นเย สิ เสสโต ฯ ครติ สิญฺจติ ครติ วา วมติ สิสฺเสสุ สิเนหนฺติ ครุ โย อาจริโย สิสฺเสสุ สิเนหํ ครติ สิญฺจติ วา ครติ วมติ อิติ ตสฺมา

ปธมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 23

โส ครุ ฯ ครุ เสจเน วมเน วา วชาทีหีติอาทินา วา ยทาทินา วา สรมริจราทิโมคฺคลฺลานสุตฺเตน วา อุ ฯ คิรติ สิสฺเสฺ สิเนหํ วมตีติ วา ครุ ฯ คิร วมเน เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อิสฺส อุ ฯ อปิจ ปาสาณฉตฺตํ วิย ภาริยตฺเถน ครุ อาจริโย ปาสาณ.... ครุ นาม ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ ปจฺจโย นตฺถิ เอกเสโส วิย ฯ ปาลิวิสเย ครุสทฺโทเยว อิจฺฉิตพฺโพ คารโว จ นิวาโต จาติ สวุฑฺฒิกสฺส ตทฺธิตนฺตปทสฺส ทสฺสนโต ฯ สกฺกฏภาสาวิสเย ปน คุรุสทฺโทเยว อิจฺฉิตพฺโพ ฯ ตถาหิ ครติ นิครติ สิสฺเสสุ สิเนหนฺติ คุรุ คฺร นิครเณ กุโตฺรตพฺพอุจฺเจติ สุตฺเตน กุปจฺจโย อเนเนว คฺรการสฺส อุร เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา กโลโป นเย อถวา คฺร นิครเณ วชาทีหีติอาทินา อุ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา รกาเร อุราเทเส คุรุนฺติปิ อตฺถิ เอวํ สติ สกฺกฏภาสาโต นยํ คเหตฺวา คุรุนฺติ วุตฺตํ กิริยากิริยาปตฺติวิภาคเทสโก กิริยาติ เอตฺถ กิริยาติ ปทมิว ตสฺมา คุรุนฺติ วุตฺเต โทโส นตฺถิ ฯ ครุนฺติ วจนํ คุรุนฺติ วจนโต สุอุจฺจารณปฺปโยชนํ ฯ อญฺญตฺถ ปน สุโพธาลงฺการฏีกาทีสุ เตเมชยนฺติ[๑] ครุโว ครุโว คุเณหีติอาทิปฺปโยโค อตฺถิ ฯ ครติ มานนวเสน สิเนหํ สิญฺจตีติ ครุ โย สพฺโพ สิสฺสาทิชโน ตสฺมึ เถเร มานนวเสน สิเนหํ ครติ สิญฺจติ อิติ ตสฺมา โส สิสฺสาทิชโน ครุ ฯ ครนฺติ สิญฺจนฺตีติ วา ครุโน ชนา ฯ ครุโน ครุการสฺส สพฺพชนสฺส ครูนํ วา ชนานํ ภาโว คารวํ ฯ คารโว วา

๑. เต เสจยนฺตีติ มญฺเญ ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 24

ครุกิริยา ฯ ณ วิสมาทีหิ เตสณฺโณ โลปํ วุฑฺฒาทิสรสฺส วา อสํโยคานฺตสฺส สเณ จ โอ สเร จาติ จสทฺเทน อุสฺส อโว นเย ฯ ภชติ เอตฺถาติ ภาชนํ ตํ คารวํ เอตฺถ เถเร ภชติ ปติฏฺฐาติ อิติ ตสฺมา โส เถโร ภาชนํ นาม ฯ ภาชนสทฺทสฺส นิจฺจํ นปุํสกลิงฺคตฺตา ภาชนนฺติ วุตฺตํ ฯ ภช ปติฏฺฐายํ กตฺตุกรณปฺป-เทเสสุ จ อญฺเญสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ คารวสฺส ภาชนํ คารวภาชนํ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ

สารีปุตฺตํ ปริยตฺติวิสารทํ ธีรํ ครุํ คารวภาชนนฺติ ปญฺจปทํ มหาเถรนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มหาเถรนฺติ ปทํ วนฺทิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สิรสาติ ปทํ วนฺทิตฺวาติ ปเท กรณํ ฯ วนฺทิตฺวาติ ปทํ วณฺณยิสฺสนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

เอตฺถ จ คาถาปเทสุ สารีปุตฺตนฺติ อิมินา อตฺตโน ครุโน นามํ ญาเปติ มหาเถรนฺติ อิมินา ครุโน เถรภาวํ ญาเปติ ปริยตฺติวิสารทนฺติ อิมินา ปิฏกสุ สทฺทสตฺเถสุ จนฺทาทิสกฺกฏคนฺเถสุ จ ปฏุภาวํ ญาเปติ สิรสาติ อิมินา ตสฺส ครุโน อตฺตโน พหุปการตฺตํ ญาเปติ ธีรนฺติ อิมินา อตฺถธมฺมานํ ธารณสมตฺถตฺตํ ญาเปติ ครุนฺติ อิมินา ตสฺส เถรสฺส อตฺตโน ครุภาวํ ญาเปติ คารวภาชนนฺติ อิมินา ตสฺส เถรสฺส สพฺพชนสฺส ครุกรณสฺส อาธารภาวํ ญาเปติ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 25

[๔] เอวํ ครุโน ปณามํ กตฺวา กึ อาจริเยน กริยเตติ มนสิกตฺวา อาห วณฺณยิสฺสนฺติอาทึ ฯ อาภิธมฺมิกภิกฺขูนํ ปรมฺปีติวิวฑฺฒนํ อภิธมฺมตฺถสงฺคหํ สมาเสน วณฺณยิสฺสํ อหนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ

วณฺณยิสฺสนฺติ วณฺณ วิตฺถาเร ภวิสฺสนฺติวิภตฺติสฺสํ จุราทิโต เณณยาติ ณโย การิตานณฺโณ โลปํ อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ นเย ฯ สมาเสนาติ สมสนํ สงฺขิปนํ สมาโส ฯ สํปุพฺโพ อส สงฺขิปเน ภาเว จ อสํโยคานฺตสฺส วุฑฺฒิ การิเต มทา สเร นเย ฯ อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส สงฺเขปตฺตา สงฺเขเปน วณฺณยิสฺสํ อหนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ ปทสฺส วจนตฺโถ ฏีกายํ วุตฺโตเอว ฯ

อติเรโก อธิโก วา ธมฺโม อภิธมฺโม อภิธมฺมปาลิ ปาทิปุพฺพปโท กมฺมธารโย ฯ อภิธมฺเม สวนุคฺคหณธารณาทินา นิยุตฺตา อาภิธมฺมิกา ฯ ตมธิเต เตน....เถสุ จาติ ณิโก ณโลปวุฑฺฒิโย ฯ อญฺญตฺเถสุ อภิธมฺมิโกติปิ อตฺถิ ฯ ณกาโร ินิจฺจํ วุฑฺฒยตฺโถ น โหติ ฯ

ภายิตพฺพาติ ภิ ยา ธมฺมชาติ ปณฺฑิเตหิ ภายิตพฺพา อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ ภิ นาม ฯ ภิ ภเย มุนาทีหิ จิ ปุพฺพ.... สรโลโป นเย สิ สิโลโป ฯ สํสาเร ภยํ อิกฺขนฺตีติ ภิกฺขู เย ปุคฺคลา สํสาเร ภยํ อิกฺขนฺติ อิติ ตสฺมา เต ปุคฺคลา ภิกฺขู ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 26

ภิสทฺโท ภยตฺถวาจโก ตสฺมา ภยนฺติ วิวรติ ฯ ภิสทฺทุปปโท อิกฺข ทสฺสเน ภิกฺขาทิโต จาติ รู รมฺหิ รนฺโต ราทิ โน กฺวจิ ธาตูติอาทินา รสฺสตฺตํ โย ฆปโต จ โยนํ โลโป โยสุ กตนิการโลเปสุ ทีฆํ ฯ อาภิธมฺมิกา จ เต ภิกฺขู จาติ อาภิธมฺมิกภิกฺขู วิเสสนปุพฺพปทกมฺมธารโย ฯ

ปรนฺติ อยํ ปน สพฺพนามิกสทฺโท อติสยวาจโก ตสฺมา อติสยนฺติ อตฺโถ ฯ กมฺมตฺเถ ทุติยาติ สุตฺเตน อํ ฯ ปีนยติ กายจิตฺตํ ตปฺเปติ วฑฺเฒตีติ วา ปีติ ยา ธมฺมชาติ กายจิตฺตํ ปีนยติ ตปฺเปติ วา วฑฺเฒติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ ปีติ จตูสุ โสมนสฺสกามาวจรกุสเลสุ อุปฺปนฺนา ปีติ ฯ ยทิ ปน อรหนฺโต อิมํ อภิธมฺมตฺถสงฺคหํ สิกฺขนฺติ ตถา จตูสุ โสมนสฺสมหากิริยาจิตฺเตสุ ปีติ คเหตพฺพา ฯ ปี ตปฺปเน วฑฺฒเน จ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อิสฺส ทีฆตฺตํ ฯ ปีตึ วิวฑฺเฒตีติ ปีติวิวฑฺฒนํ ยํ ปกรณํ ปีตึ วิวฑฺเฒติ อิติ ตสฺมา ตํ ปกรณํ ปีติวิวฑฺฒนํ ฯ ปกรณนฺติ วุจฺจมานปทํ อเปกฺขิตฺวา วิวฑฺฒนนฺติ วุตฺตํ ฯ คนฺโถติ อชฺฌาหริตปทํ อเปกฺขิตฺวา วิวฑฺฒโนติปิ วตฺตพฺพํ ฯ ปีติสทฺทุปปโท วิสทฺโท ธาตุวิเสสโก ฯ วิปุพฺโพ วฑฺฒ วฑฺฒเน กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ สิ สึ ฯ

อหนฺตึ วณฺณยิสฺสนฺติ ปเท วุตฺตกตฺตา ฯ สมาเสนาติ

ปธมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 27

วณฺณยิสฺสนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อภิ....สงฺคหนฺติ วณฺณ-
ยิสฺสนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อาภิ....ภิกฺขูนนฺติ วิวฑฺฒนนฺติ ปเท
สมฺปทานํ ฯ ปรนฺติ วิวฑฺฒนนฺติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ปีติ -
วิวฑฺฒนนฺติ อภิ....สงฺคหนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๕] นนุ อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส วณฺณนา อตฺเถว กิมิมาย
ปุน วณฺณนายปิตฺถเปสนายาติ อนุโยคํ ปริหริตุกามาห โปรา-
เณหิตฺยาทึ ฯ โปราเณหิ อาจริเยหิ อเนกาปิ ยา วณฺณนา กตา
ปน ตถาปิ ตาหิ วณฺณนาหิ อิธ อิมสฺมึ ปกรเณ สพฺพตฺถ
ปเทสุ อตฺโถ วิญฺญาตเว วิชานนตฺถํ ปณฺฑิเตหิ น สกฺกา
ตสฺมา เอตฺถ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห ลีนปทานิ สาธิปฺปายํ อธิปฺปาเยน
สห อหาปยํ อหาปยนฺโต วิภาเวนฺโต ปกาเสนฺโต อหํ สมาเสน
วณฺณนํ อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส อตฺถวณฺณนํ รจยิสฺสามิ
กริสฺสามีติ สมฺพนฺโธ ฯ

ปุรา ปุเร ภวา โปราณา อาจริยา ฯ ยทนุปปนฺนา
นิปาตนา สิชฺฌนฺตีติ วา ปุราทิโต โณ จาติ วา โณ เตสุ
วุฑฺฒีติอาทินา อุสฺโส โย สพฺพโยนีนมาเอ ฯ น เอกา อเนกา
นปุพฺพปโท กมฺมธารโย อุเภตปฺปุริสสญฺญา ฯ อิตฺถิยมโต
อาปจฺจโย โย โยโลโป ฯ อปิสทฺโท อฏฺฐานปฺปยุตฺโต ตสฺมา
กตาปีติ โยเชตพฺโพ ฯ กสฺมา ปน โส ฐาเน น ฐปิโตติ ฯ
คาถาพนฺธวเสน ฐาเน น ฐปิโตติ ฯ โส อปิสทฺโท กิญฺจาปีติ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 28

นิปาเตน สทิโส อนุคฺคหตฺถวาจโก ฯ อนุคฺคโห นาม วิเสสาภิ-
ธานนิมิตฺตํ อุปคมนํ ฯ กริยึสูติ กตา ยา วณฺณนา อาจริเยหิ
กริยึสุ อิติ ตสฺมา ตา วณฺณนา กตา ฯ กร กรเณ
ภาวกมฺเมสุ ต อตีเต กมฺเม โต อาปจฺจโย ฯ ปนาติ อรุจิสูจนตฺเถ
นิปาโต วิเสสาภิธานสมารมฺเภ วา ฯ โส จ ปนสทฺโท
ตถาปีติ นิปาเตน สทิโส ตสฺมา ตถาปิ เอวํ สนฺเตปีติ อตฺโถ
ทฏฺฐพฺโพ ฯ วณฺณิยติ อตฺโถ เอตาหีติ วณฺณนา อตฺโถ
เอตาหิ ฏีกาหิ วณฺณิยติ วิตฺถาริยติ อิติ ตสฺมา ตา ฏีกา
วณฺณนา โปราณฏีกา ฯ วณฺณ วิตฺถาเร กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ
จ ยุสฺส อโน อา ลิงฺคตฺเถ ปรมาติ สุตฺเตน สกฺกานิปาตโต
ปรมา สพฺพาสมิจฺจาทินา สิโลโป ฯ สพฺเพสุ ปเทสุ สพฺพตฺถ ฯ
ตรถ สตฺตมิยา สพฺพนาเมหิ วคฺเค โฆสา....ปรมา ฯ อริยตีติ
อตฺโถ โย อภิเธยฺโย ปณฺฑิเตน อริยติ ญายติ อิติ ตสฺมา
โส อภิเธยฺโย อตฺโถ สทฺทตฺโถ จ อธิปฺปายตฺโถ จ ฯ อร
คติมฺหิ สมาทีหิ ถมา กฺวจิ ธาตูติอาทินา รโลโป วคฺเค
โฆสาติอาทินา ทฺวิตฺตํ สิ โส ฯ วิชานนตฺถํ วิญฺญาตเว ฯ
วิสทฺโท ธาตุวิเสสตฺโถ ฯ วิปุพฺโพ ญา อวโพธเน อิจฺฉตฺเถสุ
สมานกตฺตุเกสุ ตเว ตุํ วาติ สุตฺเต ตเว ตุํ วาติ โยควิภาเคน
อนาคเต ตเว ปรเทฺวภาโว จาเน ฯ อิมสฺมึ ปกรเณ อิธ ฯ
อิมสฺมา หธา จ อิมสฺสิ ถนฺทานิหโตเธสุ จ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 29

ตสฺมาติ โปราเณหิ กตาหิ วณฺณนาหิ อตฺถสฺส วิญฺญาตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา ฯ ลิยนฺติ อตฺถวเสน ปากฏานิ น ภวนฺตีติ ลีนานิ ยานิ ปทานิ ลิยนฺติ อตฺถวเสน....น ภวนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ ปทานิ ลีนานิ ฯ ลิยนฺตีติ ลิ สิเลเส อนฺติ ทิวาทิโต โย ฯ ลีนานีติ ลิ ลิเลเส กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อการโลโป อิสฺส ทีฆตฺตญฺจ โย โยสฺส นิ ทีฆํ ฯ ปชฺชติ อตฺโถ เอเตหีติ ปทานิ อตฺโถ เอเตหิ วจเนหิ ปณฺฑิเตน ปชฺชติ ญายติ อิติ ตสฺมา ตานิ วจนานิ ปทานิ ฯ ปท คติยํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ ลีนานิ จ ตานิ ปทานิ จาติ ลีนปทานิ วิสสนปุพฺพปทกมฺมธารโย ฯ อธิปฺปียเต อิจฺฉิยเตติ อธิปฺปาโย โย อตฺโถ ปณฺฑิเตน อธิ....เต อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ อธิปฺปาโย สทฺทตฺโถ ภาวตฺโถ จ ฯ อธิปปุพฺโพ อิ คติยํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ เอ อย ทีฆํ ฯ อธิปอุปสคฺโค ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ อธิปฺปาเยน สห สาธิปฺปาโย ตํ สาธิปฺปายํ ฯ น หาเปสฺสามีติ อหาปยํ โย อหํ น หาเปสฺสามิ อิติ ตสฺมา โส อหํ อหาปยํ ฯ นสทฺโท ปฏิเสธวาจโก ฯ นปุพฺโพ หา จาเค วตฺตมาเน มานนฺตาติ สุตฺเต มานนฺตาติ โยควิภาเคน อนาคเต อนฺโต ธาตูติ เณณยณาเป- ณาปยการิตานิ เหตฺวตฺเถติ ณาปโย การิตานญฺโณ โลปํ นเย อตฺตนฺนสฺส ตปฺปุริเส ตทฺธิ....ทีสุ จ สิ สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ

นฺตสทฺโท อํ สรโลปสิโลปา ฯ วิภาเวสฺสามีติ วิภาเวนฺโต โย อหํ วิภาเวสฺสามิ อิติ ตสฺมา โส อหํ วิภาเวนฺโต ฯ วิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ วิปุพฺโพ ภู สตฺตายํ ภูธาตุ วิชฺชมานตายํ วตฺตติ ฯ มานนฺตาติ โยควิภาเคน อนฺโต ยถาคมมิกาโร เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อิสฺเส ฯ อหาปนกิริยา ปากฏกิริยาติ อยํ ทฺวินฺนํ กิริยานํ วิเสโส ฯ นนุ เหฏฺฐา สมาเสนาติ อตฺถิ กสฺมา สมาเสนาติ วุตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ สมาเสนาติ ปเท อปกฺขิตฺเต อาจริโย วิตฺถาเรน วณฺณนํ รจยิสฺสตีติ โสตูนํ สงฺกา สิยา ตสฺมา สมาเสนาติ ปุน วุตฺตํ ฯ สมสนํ สมาโส ฯ ยถา เหฏฺฐา วณฺณยิสฺสนฺติ วุตฺตํ เอวํ วณฺณยิสฺสามีติ วตฺตพฺพํ กสฺมา รจยิสฺสามีติ วุตฺตนฺติ ฯ อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส สทฺทตฺตา เหฏฺฐา วณฺณยิสฺสนฺติ วุตฺตํ อิธ ปน วณฺณนาย กิริยามุตฺตตฺตา รจยิสฺสามีติ วุตฺตํ ฯ อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส วณฺณนนฺติ ปาฐเสโส ฯ อภิ....หสฺสาติ วณฺณนนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ รจ ปฏิยตเน สฺสามิ จุราทิโต เณณยาติ ณโย อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ ฯ วณฺณิยเต วณฺณนา ภาวสาธนํ วณฺณ วิตฺถาเร นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ ปุน อาปจฺจโย ฯ

โปราเณหีติ กตาติ ปเท กตฺตา ฯ อเนกาปิ ยาติ ปททฺวยํ วณฺณนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปนสทฺโท นิปาโต ฯ วณฺณนาติ กตาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตาติ กมฺมวาจกํ กิตปทํ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 31

นาติ สกฺกาติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ ตาหีติ วิญฺญาตเวติ ปเท กรณํ ฯ สพฺพตฺถาติ อตฺโถติ ปเท อวยวาธาโร ฯ อตฺโถติ สกฺกาติ ปเท วุตฺตกมฺมํ ฯ วิญฺญาตเวติ สกฺกาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อิธาติ อตฺโถติ ปเท สมุหาธาโร ฯ ปณฺฑิเตหีติ สกฺกาติ ปเท อวุตฺตกตฺตา ฯ สกฺกาติ กมฺมวาจกํ นิปาตกิริยา-ปทํ ฯ

เหตุสตฺถปฺปโยชนาทีนิ ทสฺเสตุํ ตสฺมาติอาทิ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ ตสฺมาติ อิมินา ปเทน อิมิสฺสา ฏีกาย กรเณ เหตุ ทสฺสิโต ฯ สาธิปฺปามหาปยํ วิภาเวนฺโตติ อเมหิ วิสสเนหิ สมาเสนาติ จ อิมินา ปเทน สตฺถปฺปโยชนกรณปฺปการโสตุชนสมุสฺสาหนานิ ทสฺสิตานีติ ทฏฺฐพฺพานิ ฯ

ตสฺมาติ รจยิสฺสามีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ ลีนปทานีติ อหาปยํ วิภาเวนฺโตติ ปททฺวเย กมฺมํ ฯ เอตฺถาติ ลีนปทานีติ ปเท วิสยาธาโร ฯ สาธิปฺปายนฺติ ปทํ อหาปยนฺติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อหาปยํ วิภาเวนฺโตติ ปททฺวยํ อหนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อหนฺติ รจยิสฺสามีติ ปเท กตฺตา ฯ สมาเสนาติ รจยิสฺสามีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วณฺณนนฺติ รจยิสฺสามีติ ปเท กมฺมํ ฯ รจยิสฺสามีติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ

โปราณาจริเยหิ เอตสฺมึ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห ลีนปทานิ อธิปฺปาเยน สห ชหิตฺวา อปกาเสตฺวา กตาหิ ฏีกาหิ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห

สพฺพปเทสุ อตฺโถ วิญฺญาตุํ ปณฺฑิเตหิ น สกฺกา ตสฺมา อหํ อภิธมฺมตฺถสงฺคเห ลีนปทานิ อธิปฺปาเยน สห อหาเปนฺโต ปกาเสนฺโต ปุน วณฺณนํ กริสฺสามิตฺยาธิปฺปาโย ฯ อิติสทฺโท ปริสมาปนฺนตฺโถ ฯ

[๖] เอวํ สตฺถปฺปโยชนํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ อตฺตนา วณฺเณตพฺพปฺปกรณํ วณฺเณนฺโต อาห ปรมวิจิตฺตาติอาทึ ฯ ปรมวิจิตฺต...ชนนํ อิทํ ปกรณํ อารภนฺโต อยํ อาจริโย ปฐมํ ตาว กเมน รตน...สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติอาทิวจนํ อาหาติ สมฺพนฺโธ ฯ

ปรติ อตฺตโน อุตฺตมภาวํ ปาเลติ ปูเรติ วาติ ปรโม โย นโย อตฺตโน อุตฺตมภาวํ ปรติ ปาเลติ วา ปูเรติ อิติ ตสฺมา โส นโย ปรโม ฯ ปร ปาลนปูรเณสุ สมาทีหิ ถมาติ โม กฺวจิสทฺเทน ธาตฺวนฺตโลโป น โหติ สิ โส ฯ อุตฺตมตาย วา ปรโม นโย ฯ อิทํ ปาฏิปทิกวเสน นิพฺพจนํ ฯ ปรมสทฺโท อุตฺตมวาจี ฯ

จิตฺติยเตติ จิตฺโต โย นโย อาจริเยน จิตฺติยเต วิจิตฺตํ กริยเต อิติ ตสฺมา โส นโย จิตฺโต ฯ จิตฺต จิตฺตกรเณ ฯ จิตฺตกรณํ วิจิตฺตกรณํ ฯ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ นานา จิตฺโต วิจิตฺโต ปาทิปุพฺพปโท กมฺมธารโย ฯ จิตฺต วิสทฺโท นานาสทฺทตฺเถ วตฺตติ วิจิตฺโต นานปฺปกาโรติ อตฺโถ นาหํ ภิกฺขเว

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 33

อญฺญํ เอกธมฺมํ สมนุปสฺสามิ เอวํ จิตฺตนฺติ๑อาทีสุ จิตฺตสทฺโท
วิย ฯ อถวา ฯ จิตฺเตติ วิสิฏฺโจ ภวตีติ จิตฺโต นโย ฯ จิตฺต
วิเสเส ฯ นานา จิตฺโต วิจิตฺโต วิสิฏฺโจ นานาวิโธติ อตฺโถ ฯ
ปรโม จ โส วิจิตฺโต จาติ ปรมวิจิตฺโต อุภยวิเสสนกมฺมธารโย ฯ

นยตีติ๒ นโย ยา สทฺทคติ ปณฺฑิเตน นยติ ปวตฺติยติ
อิติ ตสฺมา สา สทฺทคติ นโย นาม อภิธมฺมตฺถสงฺคเห สทฺทคติ ฯ
นิ คติยํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเณสุ จ เอ อย ฯ
ปรมวิจิตฺโต จ โส นโย จาติ ปรมวิจิตฺตนโย ฯ

สมนฺนาคจฺฉตีติ สมนฺนาคตํ ยํ ปกรณํ สมนฺนาคจฺฉติ
สมฺปยุชฺชติ อิติ ตสฺมา ตํ ปกรณํ สมนฺนาคตํ ฯ สํอนุอาปุพฺโพ
คมุ คติมฺหิ พุธคมาทิตฺเถกตฺตริ มทา สเร นเย ปรเทฺวภาโว
ธาเน ฯ ปรมวิจิตฺตนเยน สมนฺนาคตํ ปร...คตํ ตติยาตปฺปุริโส ฯ

เอตฺถ จ ปรมวิจิตฺตาติ อาทิวจเน ฯ ปรมวิจิตฺตนโย นาม
ปกรณนโย ฯ ปกรณนโยติ จ อิมสฺมึ ปกรเณ อาคตา สทฺทคติ ฯ
กถํ ฯ ปฐมปริจฺเฉเท อุทฺเทสนิทฺเทสปฏินิทฺเทสวเสน กามาวจร-
รูปาวจรารูปาวจรโลกุตฺตรจิตฺตทีปนวเสน จ สทฺทคติ เวทิตพฺพา
ทุติยปริจฺเฉเท เจตสิกลกฺขณจปนวเสน อญฺญสมานอกุสลโสภณ-

๑. องฺ. เอก. ๒๐/๕ ฯ   ๒. นียตีติ ยุตฺตตรํ ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 34

วเสน โสฬสหิ อากาเรหิ สมฺปโยควเสน เตตฺตึสวิเธน สงฺคหวเสน จ สทฺทคติ ตติยปริจฺเฉเท เวทนาสงฺคหาทิฉสงฺคหวเสน สทฺทคติ จตุตฺถปริจฺเฉเท ปญฺจทฺวาเร วีถิจิตฺตปฺปวตฺตินโย ปริตฺตชวนวาโร มโนทฺวาเร วีถิจิตฺตปฺปวตฺตินโย ตทาลมฺพนนิยโม ชวนนิยโม ปุคฺคลเภโท ภูมิวิภาโคติ สตฺตสทฺทคติ ปญฺจมปริจฺเฉเท ภูมิจตุกฺกํ ปฏิสนฺธิจตุกฺกํ กมฺมจตุกฺกํ จตุพฺพิธา มรณุปฺปตฺตีติ จตุสทฺทคติ ฉฏฺฐมปริจฺเฉเท รูปสมุทฺเทโส รูปวิภาโค สมุฏฺฐานนโย กลาป-โยชนา รูปปฺปวตฺติกฺกโม นิพฺพานทีปนนโยติ ฉสทฺทคติ สตฺตม-ปริจฺเฉเท อกุสลสงฺคโห มิสฺสกสงฺคโห โพธิปกฺขิยสงฺคโห สพฺพ-สงฺคโหติ จตุสทฺทคติ อฏฺฐมปริจฺเฉเท ปฏิจฺจสมุปฺปาทนโย ปฏฺฐานนโย ปญฺญตฺติทีปนนโยติ ติสทฺทคติ นวมปริจฺเฉเท สมถนโย ภาวนานโยติ เทฺว คติโย เวทิตพฺพาติ เอวํ สทฺทคติโย ปรมวิจิตฺตนโย นามาติ เวทิตพฺพา ฯ

สสฺส เอโสติ สโก สสฺส อตฺตโน เอโส สมโย อิติ ตสฺมา เอโส สมโย สโก ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ สสทฺโท อตฺตวาจโก นิปาโต ฯ สพฺพโต โกติ สุตฺเตน สสทฺทโต กการาคโม ฯ สํ สุฏฺฐุ สมฺมา วา อวิปรีตากาเรน อยิตพฺโพ ญาตพฺโพติ สมโย โย มหาวิหารวาสีนํ เถรานํ สิทฺธนฺโต สุปริสุทฺโธ อนากุโล สณฺหสุขุมวินิจฺฉโย สิทฺธนฺโตติ เอวํ สํ สุฏฺฐุ สมฺมา วา อวิปรีตากาเรน ปณฺฑิเตน อยิตพฺโพ ญาตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส สิทฺธนฺโต

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 35

สมโย นาม ฯ มหาวิหารวาสีนํ เถรานํ สิทฺธนฺตภูตํ มตํ อิธ สมโยติ อธิปฺเปตํ ฯ เตน เนตฺติปกรณฏฺจกถาย ฏีกายํ สมยนฺติ สิทฺธนฺตํ อิทํ วุตฺตํ โหติ โย มหาวิหารวาสีนํ สิทฺธนฺโต วุตฺตนเยน สุปริสุทฺโธ อนากุโล สณฺหสุขุมตฺถวินิจฺฉโย จ ตํ อวิโลมยํ อวิโลเมนฺโตติ วุตฺตํ ฯ สิทฺธนฺตนฺติ สิทฺโธ จ โส อนฺโต โกฏฺฐาโส จาติ สิทฺธนฺโต นิปฺผนฺนลทฺธิ ปากฏลทฺธีติ อตฺโถ ฯ วุตฺตํ หิ อภิธานปฺปทีปิกายํ ทสฺสนํ ทิฏฺฐิ ลทฺธิตฺถี สิทฺธนฺโต สมโย ภเวติ ฯ สํปุพฺโพ อย คติมฺหิ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ สโก จ โส สมโย จาติ สกสมโย วิเสสนปุพฺพปทกมฺม-ธารโย ฯ สเมติ สํโยชนภาวโต สมฺพทฺธา เอติ อตฺตโน วิสเย ปวตฺตตีติ สมโย ยา ธมฺมชาติ สเมติ สํโย...สมฺพทฺธา อตฺตโน วิสเย เอติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ สมโย ฯ สนฺติ ปทสฺส อตฺถวิวรณํ สมฺพทฺธาติ ฯ สํปุพฺโพ อิ คติยํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อณฺเณสุ จ เอ อย ฯ ทฬฺหคฺคหณภาวโต วา สมฺปยุตฺตา อยนฺติ ปวตฺตนฺติ สตฺตา ยถาอภินิเวสํ เอเตนาติ สมโย ทฬฺห...ยุตฺตา สตฺตา เอเตน สภาเวน ยถาอภินิเวสํ อยนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว สมโย ปรวาทีนํ ลทฺธิ ฯ สํปุพฺโพ อย คติมฺหิ อปจฺจโย ฯ

อนฺตโรติ อญฺญตฺถวาจโก นิปาโต ฯ สมโย จ โส อนฺตโร อญฺโญ จาติ สมยนฺตโร ปรสมโย อญฺญลทฺธิตฺยตฺโถ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 36

วิเสสนุตฺตรปทกมฺมธารโย ฯ สกสมโย จ สมยนฺตโร จ สกสมยสมยนฺตโร ฯ เอตฺถ จ สกสมโย นาม มหาวิหารวาสีนํ ิสิทฺธนฺตสงฺขาตํ มตํ สมยนฺตโร นาม เกจิวาทีนญฺเจว ปรวาทีนญฺจ ลทฺธิ ฯ ตตฺถ อุเปกฺขาสหคเตสุ ปเนตฺถ กรุณามุทิตา น สนฺตีติ เกจิ วทนฺติ อสงฺขารํ สสงฺขารวิปากานิ น ปจฺจติ สสงฺขาร-มสงฺขารวิปากานีติ เกจิ นาติอาทโย อิธ คนฺเถ อาคตา เจว อนาคตา จ เกจิวาทา จ อิธ อนาคตา ปรวาทีนํ วาทา จ สมยนฺตโร นาม ฯ

คณฺหนฺติ เอตฺถ มนุสฺสา มยุราทโย สตฺตา จ ทพฺพสมฺ-ภาราทีนิ อตฺตโน นิวาสํ จาติ คหนํ มนุสฺสา...สตฺตา เอตฺถ วเน ทพฺพ...คณฺหนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ วนํ คหนํ อรญฺญํ ฯ คห คหเณ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกายุณฺวูนํ ฯ ทนฺตช-นการสหิโตเยว คหนสทฺโท อรญฺญวจโนติ เวทิตพฺโพ ฯ วุตฺตํ๋ หิ อภิธานปฺปทีปิกายํ อรญฺญํ กานนํ ทาโย คหนํ วิวนํ วนนฺติ ฯ โมคฺคลฺลานตฺเถเรน วุตฺตํ๋ ฯ วิมานวตฺถุอฏฺฐกถาทีสุปิ ปเรหิ สนฺตชฺชิโต มรณภยภีโต คหนนิสฺสิโตติ วุตฺตํ ฯ อมรโกเสปิ อฏฺพฺยรญฺญํ วิปินํ กานนํ คหนํ วนนฺติ อมรสีเหน วุตฺตํ ฯ วชิรพุทฺธคนฺถิปริโยสาเนปิ สกสมยสมยนฺตรคหนชฺโฌคาหณสมตฺเถ-นาติ เอตฺถ ทนฺตชนการสหิโต คหนสทฺโท อรญฺญวจโนติ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา ทนฺตชนการสหิโต คนหสทฺโท อรญฺญวจโนติ คเหตพฺโพ ฯ

๑. กสฺมา เทฺว วุตฺตสทฺทา โหนฺติ ฯ เอเกว ภเวยฺย ฯ โส หิ เถโร ตํคนฺถกาโร โหติ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 37

คหนํ วิยาติ คหนํ สกสมยสมยนฺตรา คหนํ วิย อิติ ตสฺมา
สกส...คหนํ นาม ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ ยถา หิ ลตากณฺฏกาทีหิ
ชฏิตภูตํ วนํ มนุสฺเสหิ โอคาหิตุํ น สกฺกา เอวเมเตปิ ทุปฺปญฺเญหิ
ปุคฺคเลหิ โอคาหิตุํ น สกฺกา ตสฺมา เอเต อรญฺญสทิสาติ
วุตฺตา ฯ สกสมยสมยนฺตรา จ เต คหนญฺจาติ สก...คหนํ
อุปมานุตฺตรปทกมฺมาธารโย ฯ

วิคาหิยเต อนุปวิสิยเต วิคาหณํ ภาวสาธนํ ฯ วิปุพฺโพ คห
คหเณ นนฺทาทีหิยูติ ภาเว ยุ อนกา ยุณฺวูนํ อญฺเญสุ จ
รหาทิโต โน ณ ฯ วิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก อนุปวิสนวาจโก
สมฺโมหวิโนทนิยํ กริสฺสามิ วิคาหิตฺวา โปราณฏฺจกถานยนฺติ เอตฺถ
วิคาหิตฺวาติ วิสทฺโท วิย ฯ สกสมยสมยนฺตรคหเน คหณวเสน
วิคาหณํ สก...หณํ สตฺตมีตปฺปุริโส ฯ สกสมยสมยนฺตรคหณสฺส
วา วิคาหณํ สก...หณํ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ สก...คหนสฺสาติ
วิคาหณนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ

สมตฺเถตีติ สมตฺถํ ยํ ปกรณํ สมตฺเถติ อิติ ตสฺมา ตํ
สมตฺถํ ฯ สมตฺถธาตุ สตฺติยํ ฯ สตฺตีติ สามตฺถิยํ ฯ สพฺพโต
ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ สกสมยสมยนฺตรคหนวิคาหเณ สมตฺถํ สก...
สมตฺถํ สตฺตมีตปฺปุริโส ฯ เกสุจิ โปฏฺจเกสุ คหณนฺติ
มุทฺธชณการสหิโต ปาโจ ทิสฺสติ ฯ คหิยเต อาทิยเต คหณํ
ภาวสาธนํ ฯ คห คหเณ นนฺทาทีหิยูติ ภาเวยุ อนกายุณฺวูนํ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 38

รหาทิโต โน ณ ฯ อฏฺจสาลินีอาทีสุ จ สกสมยสมยนฺตรคหณชฺโฌ
คาหณสมตฺเถนาติ เอตฺถาปิ มุทฺธชนการสหิโต คหณสทฺโท ทิสฺสติ ฯ
เกจิ ปน ทนฺตชนการสหิโต คหนสทฺโท มุทฺธชณการสหิโต
คหณสทฺโท จ อรญฺญวาจโก ทฺวินฺนํ ปทานํ การิการิยวเสน
วิเสโส น อตฺถโตติ วทนฺติ ฯ ตํ น ยุชฺชติ ฯ กสฺมา ฯ
ววฏฐานาภาวโต ฯ ยถา หิ คามา นิคฺคจฺฉนฺติ ยสํ โปโส
นิคจฺฉตีติ สญฺโญคาสญฺโญควเสน เอโกปิ สทฺโท สวิเสสตฺโถ
โหติ เอวํ ทนฺตชนการมุทฺธชณการวเสน เอโกปิ สทฺโท สวิเสสตฺโถ
โหติ ตสฺมา มุทฺธชณการสหิโต คหณสทฺโท อาทานวจโนเยวาติ ฯ
ทฺวีสุ ปน ปาเฐสุ มุทฺธชณการสหิโต ปาโฐ ยุตฺตตโรว ทฺวีสุปิ
อตฺเถสุ อาทานสงฺขาโต อตฺโถ ยุตฺตตโรว ฯ สกสมมยสมยนฺตรานํ
คหณํ อาทานํ สก...คหณํ สกสมยสมยนฺตรคหเณ วิคาหณํ
สก...วิคาหณํ สกสมยสมยนฺตรคหณวิคาหเณ สมตฺถํ สก...
สมตฺถํ ฯ

มลนฺติ สงฺกิลิสฺสนฺติ เอเตหิ สตฺตาติ มลา สตฺตา เอเตหิ
ราคาทิปาปธมฺเมหิ มลนฺติ สงฺกิลิสฺสนฺติ อิติ ตสฺมา เต
ราคาทิปาปธมฺมา มลา ฯ มล สงฺกิเลเส สพฺพโต ณฺวฺตฺวาวี วาติ
อ ฯ สุฏฺฐุ วิคตา มลา เอตายาติ สุวิมลา มลา เอตาย
ปญฺญาย สุฏฺฐุ วิคตา อิติ ตสฺมา สา ปญฺญา สุวิมลา
อตคฺคุณสวิญฺญาณพหุพฺพิหิ ฯ

อภิ.๖๑

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 39

วิเสเสน ปุลติ วิตฺถาเรตีติ วิปุลา ยา ปญฺญา วิเสเสน ปุลติ วิตฺถาเรติ อิติ ตสฺมา สา ปญฺญา วิปุลา ฯ วิปุพฺโพ ปุล วิตฺถาเร สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ฯ สุวิมลา จ สา วิปุลา จาติ สุวิมลวิปุลา สา ปญฺญา สุวิมลา จ วิปุลา จ อิติ ตสฺมา สา ปญฺญา สุวิมลวิปุลา วิเสสโนภยปทกมฺมธารโย ฯ

ปกาเรน ชานาตีติ ปญฺญา ยา ธมฺมชาติ ปกาเรน ชานาติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ ปญฺญา ฯ ปปุพฺโพ ญา อวโพธเน อิตฺถิยมติยโว วาติ อ สิ เสสโต โลปํคสิปิ ปรเทฺว- ภาโว จาเนติ สุอุจฺจารณตฺถํ ณสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ สุวิมลวิปุลา จ สา ปญฺญา จาติ สุวิมลวิปุลปญฺญา วิเสสนปุพฺพปทกมฺมธารโย ฯ

วิเสเสน อชติ วิสทภาวํ คจฺฉตีติ วิยตฺตา ยา ปญฺญา วิเสเสน อชติ วิสทภาวํ คจฺฉติ อิติ ตสฺมา สา ปญฺญา วิยตฺตา ฯ วิปุพฺโพ อช คติยํ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ภุชาทีนมนฺโต โนทฺวิจาติ ธาตฺวนฺตโลโป ตการสฺส ทฺวิตฺตญฺจ เตสุ วุฑฺฒีติ- อาทินา มชฺเฌ ยาคโม ปุน อาปจฺจโย ฯ วิยตฺตาย ปญฺญาย ภาโว วิยตฺติยํ ปญฺญาย คุโณ ฯ วิยตฺต อิติ จิตํ ฯ ณฺยตฺต- ตาภาเวตูติ ตฺสทฺเทน โณฺย เตสณฺโณโลปํ วุฑฺฒาทิ...สเณ จ อิสฺเส นเย ปรเทฺวภาโว จาเน ยสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ อถวา ฯ วิเสเสน อชติ วิสทภาวํ คจฺฉตีติ พฺยตฺตา ปญฺญา พฺยตฺตาย

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 40

ภาโว เวยฺยตฺติยํ ปญฺญาย คุโณ ฯ พฺยตฺต อิติ จิตํ ฯ ญฺยตฺตตาภาเว ตูติโฌย เตสญฺโญ โลปี ปุพฺพ...พการสฺส ยการโต ปุถกรณํ มายุนมาคโม ธาเนติ ยการโต วุทฺธาคโมเอ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน พการสฺส โว นเย สุอุจฺจารณตฺถํ ยการสฺส ทฺวิตฺตํ อวณฺโณ เย โลปญฺจ เตสุ วุฑฺฒีติ อาทินา มชฺเฌ อิการาคโม ฯ เวยฺยตฺติยนฺติปิ อตฺถิ ฯ สุวิมลวิปุลปญฺญาย เวยฺยตฺติยํ สุวิมล... ยตฺติยํ ฉฏฺจีตปฺปุริโส ฯ สุวิมลวิปุลปญฺญาเวยฺยตฺติยํ ชเนติ นิพฺพตฺเตตีติ สุวิมล...ชนนํ ยํ ปกรณํ สุวิมล...ยตฺติยํ ชเนติ นิพฺพตฺเตติ อิติ ตสฺมา ตํ ปกรณํ สุวิมล...ชนนํ ฯ ชน ชนเน กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ

ปกาเรน กริยนฺติ ปฏฺจปิยนฺติ เอตฺถ เอเตน วาติ ปกรณํ นานาเภทภินฺนา อตฺถา อาจริเยน เอตฺถ คนฺเถ วา เอเตน คนฺเถน ปกาเรน กริยนฺติ ปฏฺจปิยนฺติ อุจฺจาริยนฺติ อิติ ตสฺมา โส คนฺโถ ปกรณํ ฯ ปปุพฺโพ กร อุจฺจารเณ ปสทฺโท ธาตฺวตฺถวิเสสโก กตฺตุ...เสสุจ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโตโนณ ฯ อิทนฺติ อจฺจนฺตสมีปวจนํ สพฺพนามปทํ ฯ

อารภสฺสตีติ อารภนฺโต โย อาจริโย อารภิสฺสติ กริสฺสติ อิติ ตสฺมา โส อาจริโย อารภนฺโต อนุรุทฺธาจริโย ฯ อาปุพฺโพ รภ กิริยายํ วตฺตติ ฯ อาสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ วตฺตมาเน มานนฺตาติ สุตฺเต มานนฺตาติ โยควิภาเคน อนาคเต อนฺโต วตฺตติ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 41

อารภนฺโตติ ปาโฐ น สุนฺทโร ฯ อยนฺติ อจฺจนฺตสมีปวจนํ สพฺพนามปทํ ฯ

อาทเรน จริตพฺโพ อุปฏฺฐาตพฺโพติ อาจริโย โย ปุคฺคโล สิสฺเสหิ อาทเรน...ตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล อาจริโย อนุรุทฺธาจริโย ฯ อาปุพฺโพ จร จรเณ จรณํ อุปฏฺฐหนํ วชาทีหิ ปพฺพชาทโย นิปจฺจนฺเตติ โย เตสุ วุตฺตฏีติอาทินา อิการาคโม ฯ ปริยเต อาทิมฺหิ อุจฺจาริยเต ปฐมํ ภาวสาธนํ ฯ ปฐ อุจฺจารเณ สมาทีหิถมาติโม ธาตฺวนฺตโลโป ฯ ตาวาติ กมตฺเถ นิปาโต ฯ ตาวสทฺทโต นา สพฺพาสมิจฺจาทินา นาโลโป ฯ

รตึ ชเนนฺตีติ รตนานิ ยานิ พุทฺธาทิวตฺถูนิ เทวมนุสฺสานํ รตึ เปมํ ชเนนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ พุทฺธาทิวตฺถูนิ รตนานิ ฯ รติสทฺทุปฺปโท ชน ชนเน สพฺพโต...วาติ อ เตสุ วุตฺตฏีติอาทินา อิสฺส อ ชโลโป จ ฯ ติณฺณํ สมุโห ตยํ ฯ ติ อิติ จติ นํวิภตฺติ สมุหตฺเถ กณณาติ โณ เตสณฺโณ โลปํ เตสุ วุตฺตฏีติอาทินา อิการสฺส อยาเทโส ฯ รตนานํ ตยํ รตนตฺตยํ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ

ปณมนํ ปณาโม รตนตฺตยคุณนินฺนตา ฯ ปปุพฺโพ นม วนฺทเน ภาเว จ ณโลปวุตฺฒิโย เตสุ วุตฺตฏีติอาทินา นสฺส โณ ฯ ปณมติ เอตายาติ วา ปณาโม วา อาจริโย เอตาย เจตนาย ปณเมติ วนฺทติ อิติ ตสฺมา สา เจตนา ปณาโม ฯ ปปุพฺโพ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 42

นม วนฺทเน วิสรุชปทาทิโต ณ ณโลปวุฑฺฒิโย เตสุ วุฑฺฒีติ-
อาทินา นสฺส โณ ฯ อยเมว วิคฺคโห อิธาธิปฺเปโต ฯ กสฺมา ฯ
รตนตฺตยปณาโม หิ...เจตนาติ ทสฺสนโต ฯ รตนตฺตยสฺส ปณาโม
รตนตฺตยปณาโม ฯ

อภิธาตพฺโพ ภาสิตพฺโพติ อภิเธยฺโย โย อตฺโถ อาจริเยน
อภิธาตพฺโพ ภาสิตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ อภิเธยฺโย
ปกรเณน วจนียตฺโถ ฯ อภิปุพฺโพ ธา ภาสเน วปุพฺโพ ธา
กโรตฺยตฺเถ อภิปุพฺโพ ตุ ภาสเน นฺยาสํปุพฺโพ ยถาโยคํ
นาสาโรปนสนฺธีสูติ หิ วุตฺตํ ฯ โณฺย จ วทมทคมฺยุชครหาการาทีหิ
ชชมมคคเยฺหยฺยาคาโร วาติ ณฺยสฺส ธาตฺวนฺเตน สห เอยฺโย ฯ

กริยเต อาจริเยน กถิยเต กรณํ กิริยา ภาวสาธนํ ฯ
กร กถเน นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ฯ
อาจริเยนาติ กริยเตติ ปเท กตฺตา ฯ ปกรณํ เภทนํ ปกาโร ฯ
ปปุพฺโพ กร เภทเน ภาเว จ อสํโยคา...เต ฯ กรณสฺส
ปกาโร วิเสโส กรณปฺปกาโร ฉฏฺจีตปฺปุริโส ฯ กรณปฺปกาโรติ
อิทํ ปทํ กถนาการทีปนโตติ เอตฺถ กถนากาโรติ อิมินา สทิสํ ฯ

อภิธิยเต เอตายาติ อภิธานํ ปกรณํ เอตาย สมญฺญาย
อาจริเยน อภิธิยเต ภาสิยเต อิติ ตสฺมา สา สมญฺญา อภิธานํ
สญฺญา ฯ อภิปุพฺโพ ธา ภาสเน กตฺตุกร...สุ จ อนกายุณฺวูนํ
เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อนาเทเส อการโลโป ฯ ปกรณสฺส อภิธานํ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 43

ปกรณาภิธานํ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ

ปโยเชตพฺพนฺติ ปโยชนํ ยํ ผลํ เหตุนา ปโยเชตพฺพํ ปวตฺเตตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ ผลํ ปโยชนํ รตนตฺตยปณามสฺส ผลํ กมฺมสาธนํ ฯ ปปุพฺโพ ยุช ปวตฺติยํ นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ อณฺเณสุ จาติ อุสฺโส ฯ รตนตฺตยปณาโม จ อภิเธยฺโย จ กรณปฺปกาโร จ ปกรณาภิธานญฺจ ปโยชนญฺจ รตนตฺตย...ปโยชนานิ ฯ

อยํ ทฺวนฺโทฺว ปรปทสฺส ลิงฺคานุวตฺตโก ฯ วิภาสารุกฺขติ-ณ ปสุธนธญฺญชนปทาทีนญฺจาติ สุตฺเตน เอกตฺตํ นปุํสกตฺตญฺจ โหติ ฯ นนุ สมฺพนฺธาเปกฺขกานํ อภิเธยฺยาทิสทฺทานํ สมฺพนฺธี-สทฺทตฺตา รตนตฺตยปณามปกรณาภิเธยฺยกรณปฺปการาภิธานปฺ-ปโยชนานีติ วตฺตพฺพํ เอวมวตฺวา กสฺมา ปกรณสทฺโท อภิธานสทฺทสฺส อาทิมฺหิ ปกฺขิตฺโตติ ปุจฺฉา ฯ อภิเธยฺยาทิสทฺทานํ สพฺพนฺธี-สทฺทตฺเต สติปิ ปกรณสทฺเท ทุติยปทสฺส อาทิมฺหิ อปกฺขิตฺเต อภิเธยฺยสทฺทสฺส สมฺพนฺธาเปกฺขตฺตา ปกรณสฺส อภิเธยฺโยติ วจนํ เวทิตพฺพํ รตนตฺตยปณามสฺส อภิเธยฺโยติ สงฺกา ภวติ ตสฺมา ปกรณสทฺโท ทุติยปทสฺส อาทิมฺหิ น ปกฺขิตฺโต ปกรณสทฺเท ปน จตุตฺถปทสฺส อาทิมฺหิ อปกฺขิตฺเต อภิธานนฺติ อิทํ ปทํ สญฺญาวาจกนฺติ อคฺคเหตฺวา อภิธิยเต ภาสิยเต อภิธานํ ภาสนกิริยา ภาวสาธนํ รตนตฺตยปณามปกรณาภิเธยฺยกรณปฺปการานํ อภิธานํ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 44

รตน...การาภิธานนฺติ คณฺเหยฺย โกจิ ตสฺมา ปกรณสทฺโท จตุตฺถปทสฺสาทิมฺหิ ปกฺขิตฺโตติ วิสชฺชนํ ฯ

ทสฺสนตฺถํ กถนตฺถํ ทสฺเสตุํ ฯ ทิส ปกาสเน เตฺว ตุํ วาติ โยควิภาเคน อนาคเต ตุํ ตโต จ วิภตฺติโยติ สุตฺเต จสทฺเทน จตุตฺถีส สพฺพาสมิจฺจาทินา สโลโป ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ วจนํ อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติอาทิ ตคฺคุณพหุพฺพิหิ ฯ อาทิสทฺเทน ปฐมคาถาเยว คหณํ ฯ กสฺมา ฯ ปรโต เอวํ ตาว ยถาธิปฺเปต...ตตฺถ วุตฺตาติ อาทีติ วกฺขมานตฺตา ฯ

ปรมวิจิตฺต...ชนนนฺติ อิทํ จตุปฺปทํ ปกรณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปกรณนฺติ อารภนฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ อารภนฺโต อยนฺติ ปททฺวยํ อาจริโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาจริโยติ อาหาติ ปเท วุตฺตกตฺตา ฯ ปฐมนฺติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ตาวาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ รตน...นานีติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ อาหาติ ปเท ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ อาทินฺติ อาหาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาหาติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ

[๗] อาจริโย ปฐมํ ตาว รตน...ปโยชนานิ ทสฺเสตุํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ อาทิมาหาติ วุตฺตํ เอตฺถ ปเทสุ กึ ทสฺสิตํ เกน ปเทน ทสฺสิตนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห เอตฺถ หีติ อาทึ ฯ หิ สจฺจํ เอตฺถ เอตสฺมึ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ อาทิวจเน สมฺมาสมฺ-

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 45

พุทฺธ...อภิวาทิยาติ อิมินา ปเทน รตนตฺตยปณาโม อาจริเยน วุตฺโตติ โยชนา ฯ วุจฺจิตฺถาติ วุตฺโต ฯ

เอตฺถาติ ปทํ อิมินา ปเทนาติ ปเท สมฺหาธาโร ฯ หิสทฺโท ทฬฺหีกรณตฺโถ ฯ สมฺมา...วาทิย อิตีติ ปทํ อิมินาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อีมินาติ วุตฺโตติ ปเท กรณํ ฯ รตน...ณาโมติ วุตฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ อาจริเยนาติ วุตฺโตติ ปเท กตฺตา ฯ วุตฺโตติ กมฺมวาจกํ กิตปทํ ฯ

อถวา ฯ หิ สจฺจํ เอตฺถ เอเตสุ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ-อาทิคาถาปเทสุ สมฺมา...ทิยาติ อิมินา ปเทน รตน...อาจริเยน วุตฺโตติ โยชนา ฯ

เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ กสฺมา ปน เอตฺถาติ ปทํ นิทฺ-ธารณนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ปรโต อิมินา เอเตนาติ จ นิทฺธารณิยสฺส ทสฺสนโต ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ กสฺมา ปน อิธาธิกาเร เหตุ น ปกฺขิตฺโตติ ปุจฺฉา ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธํ...อภิวาทิยาติ อิมินา ปเทน รตนตฺตยปณามสฺส ปากฏตฺตา เหตุ น ปกฺขิตฺโตติ วิสชฺชนํ ฯ

[๘] อภิเธยฺยาทีนิ เกน ปเทน ทสฺสิตานีติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ อาทึ ฯ อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ เอเตน ปเทน อภิ...ธานานิ อาจริเยน วุตฺตานิ ฯ กสฺมา ฯ อภิธมฺมตฺถานํ อิธ อิมสฺมึ ปกรเณ สงฺคเหตพฺพทสฺสเนน เตสํ อภิธมฺมตฺถานํ สมุทิเตน สมุทายภูเตน อิมินา ปกรเณน ปฏิปาเทตพฺพภาวทีปนโต

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 46

นิปฺผาเทตพฺพภาวทีปนโต เอกตฺถ เอกสฺมึ ฐาเน สงฺคยฺห สงฺคเหตฺวา กถนาการทีปนโต อตฺถานุ...ปริทีปนโต จาติ โยชนา ฯ

ยถา เหฏฺฐา อิมินาติ วุตฺตํ เอวมวตฺวา กสฺมา เอเตนาติ วุตฺตนฺติ ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธํ...อภิวาทิยาติ อิทํ ปทํ อาสนฺนปทํ นาม อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ อิทํ ปน ปทํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ... อภิวาทิยาติ ปทโต ปรสฺมึ ฐิตํ ทูเร ฐิตํ นาม ตสฺมา ทูเร ฐิตภาวํ อเปกฺขิตฺวา เอเตนาติ วุตฺตํ ฯ อภิ...ธานานีติ วุตฺตานีติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๔] นนุ ปกรณตฺโถ ปกรเณน วุตฺโต กรณปฺปกาโร จ ปกรเณเนว ปากโฏ นามมฺปิ อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ ปเท ปากฏํ กสฺมา อภิเธยฺยาทีนิ อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ เอเตน วุตฺตานีติ เหตุปุจฺฉํ สนฺธายาห อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ อาทึ ฯ

อภิธมฺเม วุตฺตา อตฺถา อภิธมฺมตฺถา ฯ สงฺคหนิยาติ สงฺคเหตพฺพา เย อภิธมฺมตฺถา อาจริเยน สงฺคหนิยา อิติ ตสฺมา เต อภิธมฺมตฺถา สงฺคเหตพฺพา ฯ สํปุพฺโพ คห คหเณ ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานิยา จุราทิโต เณณยาติเณ การิตานณฺโณ โลปํ ฯ สํสทฺโท ธาตุวิเสสโก ฯ ภวนฺติ พุทฺธิสทฺธา[๑] เอตสฺมา นิมิตฺตตฺถโตติ ภาโว ฯ ภู สตฺตายํ วิสรุชปทาทิโต ณ การิตานณฺโณ โลปํ อสํโยคานฺตสฺส วุฑฺฒิ การิเต ฯ สงฺคเหตพฺพานํ ภาโว สงฺคเหตุพฺพภาโว ฯ ทสฺสิยเต ทสฺสนํ อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ

๑. พุทฺธิสทฺทาติ มญฺเญ อญฺญตฺถ ทิสฺสมานตฺตา ฯ

ปทสฺส ทสฺสนกิริยา ฯ ทิส ปกาสเน นนฺทาทีหิยุ อนกา
ยุญฺวูนํ เตสุ วุฑฺฒีติ อาทินา อิสฺส อ ปรเทฺวภาโว จาเน สสฺส
ทฺวิตฺตํ ฯ สงฺคเหตพฺพภาวสฺส ทสฺสนํ สงฺค...ทสฺสนํ ฯ ยถา
ปรสฺมึ ทีปนโตติ วุตฺตํ เอวมวตฺวา กสฺมา ทสฺสเนนาติ วุตฺตํ ฯ
ทสฺสเนนาติ ปทํ เหฏฺฐา ทสฺเสตฺนฺติ วุตฺตปทสฺสานุรูปนตฺถํ วุตฺตํ ฯ

อวยเวน สํ สห อุเทติ ปวตฺตตีติ สมุทิตํ ยํ ปกรณํ
อวยเวน...ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ ปกรณํ สมุทิตํ ฯ สํสทฺโท
สหตฺถวาจโก ฯ อุปุพฺโพ อิ คติยํ คติ ปวตฺติ พุธคมาทิตฺเถ
กตฺตริ ยวมท...มาติ ทาคโม นเย ฯ อุสทฺโท ธาตฺวตฺถานุ-
วตฺตโก ฯ

ปฏิปาทิยนฺเตติ ปฏิปาเทตพฺพา เย อภิธมฺมตฺถา กตฺตุภูเตน
อิมินา ปกรเณน ปฏิปาทิยนฺเต นิปฺผาทิยนฺเต อิติ ตสฺมา เต
อภิธมฺมตฺถา ปฏิปาเทตพฺพา ฯ ปติปุพฺโพ ปท คติยํ ตพฺโพ
ธาตูหิ เณณยณาเปณาปยการิตานิ เหตฺวตฺเถติ เณ ณโลโป นเย
กฺวจิ ปฏิ ปติสฺส ฯ ปฏิสทฺโท ธาตฺวตฺถํ พาเธตฺวา นิปฺผนฺนตฺถวาจโก ฯ
ภวนฺติ พุทฺธิสทฺธา เอตสฺมาติ ภาโว ปฏิปาเทตพฺพานํ ภาโว
ปฏิปาเทตพฺพภาโว ฯ ทีปิยเต ทีปนํ ภาวสาธนํ ฯ ทิป ปกาเสน
นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุญฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติ อาทินา อิสฺส ทีฆตฺตํ ฯ
ปฏิปาเทตพฺพสฺส ทีปนํ ปฏิ...ทีปนํ ฯ

สํคยฺหาติ สํปุพฺโพ คห คหเณ ปุพฺพกาเล...ตฺวา วาติ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 48

ตฺวา สพฺเพหิ ตูนาทีนํ โย นเย หวิปริยโย โล วาติ หสฺส เยน ปริวตฺตนํ ฯ กถิยเต กถนํ กิริยา กถ กถเน นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อากรณํ เภทนํ วิเสโส อากาโร ฯ อาการสทฺโท วิเสสวาจโก ทฺวตฺตึสาการาติ ปโยเค วิย ฯ อาปุพฺโพ กร กรเณ ภาเวจ ฯ อาสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ กถนสฺส อากาโร กถนากาโร ฯ กถนนฺติ ปทํ กรณปฺปกาโรติ เอตฺถ กรณนฺติ ปเทน สทิสํ ฯ อากาโรติ ปทํ ปกาโรติ ปเทน สทิสํ ฯ เอวํ สทิสตฺเต สติ กรณปฺปการทีปนโตติ วตฺตพฺพํ กสฺมา กถนาการํ อิติ ปทํ วุตฺตํ ฯ กรณปฺปการสฺส ปากฏกรณตฺถํ ฯ

อสติ ภวติ เอเตนาติ อตฺโถ สทฺโท เอเตน ปวตฺตนิมิตฺเตน อสติ ภวติ อิติ ตสฺมา ตํ นิมิตฺตํ อตฺโถ นาม ฯ อส ภูวิ สุวุสานมุวุสานมโต โถ จ ฯ อตฺถํ วจนตฺถํ อนุคจฺฉตีติ อตถานุคตา ยา สมญฺญา อตฺถํ...คจฺฉติ อิติ ตสฺมา สา สมญฺญา อตฺถานุคตา ฯ อนุปุพฺโพ คม คติมฺหิ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ คมขนหนรมาทีนมนฺโตติ ธาตฺวนฺตโลโป ปุน อาปจฺจโย ฯ สมญฺญายติ เอตายาติ สมญฺญา ทพฺพํ เอตาย สญฺญาย ปณฺฑิเตน สมญฺญายติ อิติ ตสฺมา สา สญฺญา สมญฺญา ฯ สมปุพฺโพ ญา อวโพธเน อิตฺถิยมติยโววาติ อ ปุน อาปจฺจโย ปรเทฺวภาโว ฐาเน ฯ อตฺถานุคตา จ สา สมญฺญา จาติ อติถานุ-คตสมญฺญา วิเสสนปุพฺพปโท ฯ ปริทีปิยเต ปริทีปนํ ภาวสา-

ธนํ ฯ ปริสทฺโท ธาตฺวตฺถานุวตฺตโก ฯ อตฺถานุคตสมญฺญาย ปริทีปนํ อตฺถานุ...ปริทีปนํ ฯ เหฏฺฐา ทีปนโตติ เอตฺตกเมว วุตฺตํ กสฺมา อิธ ปริสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ อตฺถานุคตสมญฺญาทีปนโตติ วจเน วุตฺเต โกจิ สมญฺญาสทฺทสฺส อิตฺถีลิงฺคภาวํ อชานิตฺวา เหฏฺฐา กถนาการาทีปนโตติ วุตฺตปทานุรูเปน อตฺถานุคตสมญฺญาทีปนโตติ เอวํ คณฺเหยฺย อตฺถานุคตสมญฺญสฺส อทีปนโตติ จ ปริจฺเฉทํ กเรยฺย ตสฺมา ตนฺนิวารณตฺถํ ปริสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ จสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต ปฏิปา...นโต จ กถ...นโต จ อตฺถา...นโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

อภิธมฺมถานนฺติ สงฺคเหตพฺพภาวาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิธาติ สงฺคเหตพฺพาติ ปเท อาธาโร ฯ สงฺค...เนนาติ ทีปนโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสนฺติ ปฏิ...ภาวาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิมินาติ ปฏิปาเทตพฺพาติ ปเท กตฺตา ฯ สมฺทิเตนาติ อิมินาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปฏิปา...นโต กถ...นโต อตฺถา...นโตติ ปทตฺตยํ วุตฺตานีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ เอกตฺถาติ กถนาติ ปเท อาธาโร ฯ สงฺคยฺหาติ กถนาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

[๑๐] ปโยชนํ ปน เกน ปเทน ทสฺสิตนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห ปโยชนนฺติอาทึ ฯ ปโยชนํ ปน สงฺคหปเทน สามตฺถิยโต อาจริเยน ทสฺสิตเมว กสฺมา อภิธมฺมตฺถานํ เอกสฺมึ ฐาเน สงฺคเห...วเสน เตสํ อภิธมฺมตฺถานํ สรูปา...สํสิชฺฌนโตติ สมฺพนฺโธ ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 50

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ กสฺมา ฯ โกฏฺฐาสนฺตราภาวโต ฯ สงฺคหํ อิติ ปทํ สงฺคหปทํ สมฺภาวนปุพฺพปโท กมฺมธารโย ฯ นนุ สงฺคหนฺติ อิมินาติ วา สงฺคหนฺติ เอเตนาติ วา วจนํ วตฺตพฺพํ กสฺมา สงฺคหปเทนาติ วุตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ สงฺคหนฺติ อิมินา เอเตนาติ จ วจเน วุตฺเต สติ สงฺคหนฺติ ปทํ วุตฺตปททฺวยํ วิย วิสุํ ปทนฺติ กสฺสจิ สงฺกา สิยา สงฺคหํ อิติ ปทํ อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ เอตฺถ ปเท คเหตฺวา วุตฺตํ น วิสุํ จิตปทนฺติ ญาเปตุํ สงฺคหปเทนาติ วุตฺตํ ฯ

สมตฺเถตีติ สมตฺถํ ยํ สงฺคหปทํ ปโยชนทสฺสเน สมตฺเถติ สกฺโกติ อิติ ตสฺมา ตํ ปทํ สมตฺถํ สมตฺถสฺส ภาโว สามตฺถิยํ สงฺคหปทสฺส สตฺติ ฯ ณฺยตฺตตาภาเว ตูติ ตฺสเทฺเทน ณิโย เตสญฺโญโลปํ วุฑฺฒาทิ...สเณ จ ฯ สามตฺถิยโตติ วจนํ สงฺคหปทตฺถโตติ วจนํ นิวตฺเตติ ฯ

ทสฺสยิตฺถาติ ทสฺสิตํ ยํ ปโยชนํ อาจริเยน ทสฺสยิตฺถ อิติ ตสฺมา ตํ ปโยชนํ ทสฺสิตํ ฯ ทิส ปกาสเน ภาวกมฺเมสุ ต ยถาคมมิการโร เตสุ วุฑฺฒีติ อาทินา อิสฺส อ ปรเทฺวภาโว จาเน ฯ นนุ เหฏฺฐา วิย วุตฺตนฺติ วตฺตพฺพํ กสฺมา ทสฺสิตนฺติ วุตฺตนฺติ ฯ เหฏฺฐา ทสฺเสตุนฺติ อนุรูปตฺถํ ทสฺสิตนฺติ วุตฺตํ ฯ วุตฺโต ทสฺสิตนฺติ เทฺว สทฺทา สทฺทโต นานา น อตฺถโต เตน เหฏฺฐา วุตฺโตติ วุตฺตํ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ

ปธมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 51

[๑๑] นนุ สงฺคหปทํ สงฺคหณกิริยามตฺตวาจกํ กสฺมา ปโยชนํ ทสฺสิตนฺติ เหตุปุจฺฉํ สนฺธาย เหตุํ ญาเปนฺโต อภิ-ธมฺมตฺถานเมกตฺถาติอาทิมาห ฯ

เอกสฺมึ ฐาเน เอกตฺถ ฯ สงฺขิปิตฺวา คหณํ สงฺคโห ภาวสาธนํ ฯ อสติ ภวตีติ สนฺโต โย สงฺคโห อสติ ภวติ อิติ ตสฺมา โส สงฺคโห สนฺโต ฯ อส ภุวิ วตฺตมาเน มานนฺตาติ อนฺโต สพฺพตฺถ สสฺสาทิโลโปจาติ อการโลโป ฯ สตีติ อส ภุวิ อนฺตปจฺจโย สพฺพตฺถ...โป จ สฺมึ เสเสสุ นฺตุว โตติตา สสฺมึนาสุ ฯ

อุคฺคหณํ อุคฺคโห ฯ อุปุพฺโพ คห คหเณ สพฺพโต ณฺวุ-ตฺวาวี วาติ อปจฺจโย ฯ อุสทฺโท ธาตุวิเสสโก ฯ ปริ สมนฺตโต ปุจฺฉนํ ปริปุจฺฉา ฯ ปริปุพฺโพ ปุจฺฉ ปุจฺฉายํ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ฯ ปริสทฺโท ธาตุวิเสสโก ฯ อุคฺคโห จ ปริปุจฺฉา จ อุคฺคหปริปุจฺฉา สมาหารทฺวนฺโทฺว ฯ เตสํ อภิธมฺมตฺถานํ อุคฺคหปริ-ปุจฺฉา ตทุคฺคหปริปุจฺฉา ฯ เตสํ อ...นนฺติ อุคฺค...ปุจฺฉาติ ปเท กมฺมํ ฯ ตํอุคฺคหปริปุจฺฉาติ วตฺตพฺเพ นิคฺคหิตสฺส ทการํ กตฺวา ตท...ปุจฺฉาติ วุตฺตํ ฯ ตทุคฺคหปริปุจฺฉา อาทิ เยสํ ธารณ-สชฺฌายนจินฺตนาทีนํ เต ตทุคฺคหปริปุจฺฉาทโย ตคฺคุโณ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ตทุคฺคหปริปุจฺฉาทีนํ วโส ตท...วโส ฯ

รูปิยเต ปกาสิยเต รูปํ ปกติ ภาวสาธนํ ฯ รุป

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 52

ปกาสเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อุสฺส ทีฆตฺตํ ฯ สนฺตํ รูปํ สรูปํ วิชฺชมานปกติ ฯ ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺตีติ สุตฺเตน สนฺตสฺส โส ฯ สสฺส วา รูปํ สรูปํ อตฺตโน ปกติ สภาโว อิจฺเจวตฺโถ ฯ สภาโว ตุ นิสฺสคฺโค จ สรูปํ ปกติตฺถิยนฺติ อภิธานปฺปทีปิกา ฯ อวพุชฺฌนํ อวโพโธ ปญฺญา ฯ อวปุพฺโพ พุธ ญาเณ ภาเว จ ณโลปวุฑฺฒิโย ฯ อวอุปสคฺโค ธาตุวิเสสโก ฯ สรูปสฺส อวโพโธ สรูปาวโพโธ ฯ

มูลติ ปติฏฺฐติ เอเตนาติ มูลํ อตฺถสิทฺธิ เอเตน สรูปาวโพธสงฺขาเตน การเณน มูลติ ปติฏฺฐติ อิติ ตสฺมา ตํ การณํ มูลํ ฯ มูลํ ปติฏฺฐายํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อปจฺจโย ฯ โส มูลํ เอติสฺสาติ ตมฺมูลิกา โส สรูปาวโพโธ เอติสฺสา อตฺถสิทฺธิยา มูลํ การณํ อิติ ตสฺมา สา อตฺถสิทฺธิ ตมฺมูลิกา อตคฺคุโณ ฯ กฺวจิ สมาสนฺตคตานมการนฺโตติ อนฺเต กปจฺจโย เตสุ วุฑฺฒีติ อาทินา อิตฺถิลิงฺคาธิกาเร กปจฺจเย ปเร อการสฺส อิการํ กตฺวา ตมฺมูลิกาติ วุตฺตํ ฯ จสทฺโท อฏฺฐานปฺปยุตฺโต สรูปาวโพธสฺส จ ทิฏฺฐ...สิทฺธิยา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

ปสฺสิตพฺโพติ ทิฏฺโฐ โย อตฺตภาโว ปุคฺคเลน ปสฺสิตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส อตฺตภาโว ทิฏฺโฐ ฯ ทิส เปกฺขเน ภาวกมฺเมสุ ต สาสทิสโต ตสฺส ริฏฺโฐ จาติ ตสฺส ริฏฺโฐ รมฺหิรนฺโต ราทิโน ฯ ธาริยเตติ ธมฺโม โย อตฺตภาโว ปุคฺคเลน

ธาริยเต ลกฺขิยเต อิติ ตสฺมา โส อตฺตภาโว ธมฺโม ฯ ธร ธารเณ ธราทีหิ รมฺโม ราทิโลโป ฯ ทิฏฺโฐ จ โส ธมฺโม จาติ ทิฏฺฐธมฺโม ปจฺจกฺขภูโต อตฺตภาโวตฺยตฺโถ ฯ ทิฏฺฐธมฺเม ปวตฺโต ทิฏฺฐธมฺมิโก ตมธิเตติ อาทินา ณิโก ฯ

สมฺปเรตพฺโพติ สมฺปราโย โย ปรโลโก สตฺเตน อุปฺปตฺติวเสน สมฺปเรตพฺโพ คนฺตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส ปรโลโก สมฺปราโย ฯ สํปรปุพฺโพ อิ คติมฺหิ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อณฺเณสุ จ อิสฺเส เอ อย ฯ สมฺปราเย ปวตฺโต สมฺปรายิโก ณิโก ทิฏฺฐธมฺมิโก จ สมฺปรายิโก จ ทิฏฺฐ...ยิกา อิตริตร-โยโค ฯ

อริยตีติ อตฺโถ ยํ ผลํ การเณน อริยติ ปวตฺติยติ อิติ ตสฺมา ตํ ผลํ อตฺโถ ฯ อร คติยํ สุวุสานมุวุสานมโต โถ จ ฯ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกา จ เต อตฺถา จาติ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺ-ปรายิกตฺถา วิเสสนปุพฺพปโท ฯ

สิชฺฌนํ สิทฺธิ ฯ สิธ สิทฺธิมฺหิ อิตฺถิยมติยโว วาติ ติปจฺจโย ธฒภเหหิ ธฒา จ หจตุตฺถานมนฺตานํ โท เธ ฯ ทิฏฺฐ-ธมฺมิกสมฺปรายิกตฺถานํ สิทฺธิ ทิฏฺฐ...สิทฺธิ ฯ อายาสนํ อายาโส กิจฺจํ[๑] ทุกฺขนฺตฺยตฺโถ ฯ อาปุพฺโพ อาส กิจฺเจ[๒] ภาเว จาติ โณ เตสุ วุฑฺฒีติ อาทินา มชฺเฌ ยาคโม ฯ น อายาโส อนายาโส อกิจฺโจ[๓] ตฺยตฺโถ นนิปาตปุพฺพปทกมฺมธารโย สเร อน ฯ สุฏฺฐุ

๑. ๒. ๓. กิจฺฉํ กิจฺเฉ อกิจฺฉนฺติ มญฺเญ ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 54

สิชฺฌนํ สํสิชฺฌนํ ฯ สํสทฺโท ธาตฺวิเสสโก ฯ สิธ สิทฺธิมฺหิ นนฺทาทีหิ ยุ ภาวกมฺเมสุ โยติ ภาเว โย ตสฺส จ...ตฺวนฺตสฺส วคฺเค โฌสาโฌสานํ ตติยปจมา อนกา ยุณฺวูนํ ฯ

อภิธมฺมตฺถานนฺติ สงฺคเหติ ปเท กมฺมํ ฯ เอกตฺถาติ สงฺคเหติ ปเท อาธาโร ฯ สงฺคเหติ ปทํ สํสิชฺฌนโตติ ปเท ภาวสตฺตมี ฯ สตีติ สงฺคเหติ ปทสฺส ตุลฺยาธิกรณสตฺตมี ฯ ตทุ...วเสนาติ อวโพธสฺสาติ ปเท วิเสสนตติยา ฯ เตสนฺติ สรูปาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สรู...ธสฺส ทิฏฺฐิ...สิทฺธิยาติ ปททฺวยํ สํสิชฺฌนโตติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ ตมฺมูลิกายาติ ทิฏฺฐิ...สิทฺธิยาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อนายาเสนาติ สํสิชฺฌนโตติ ปเท วิเสสนตติยา ฯ สํ...โตติ ทสฺสิตเมวาติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

[๑๒] รตนตฺตยปณามาทีนิ อาจริเยน ทสฺสิตานิ ตานิ กึปโยชนานีติ ปุจฺฉํ สนฺธาย เตสํ รตนตฺตยปณามาทีนํ ปโยชนํ ญาเปนฺโต ตตฺถาติอาทิมาห ฯ ตตฺถ เตสุ รตนตฺตยปณามาทีสุ รตน...ชนํ รตน...ผลํ ตาว อภิเธยฺยาทีนํ ปโยชนทสฺสนโต ปจมํ พหุธา พหูหิ ปการเหิ อาจริยา ฏีกาการาจริยา ปปญฺเจนฺติ วิตฺถาเรนฺติ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ รตนตฺตยปณามาติ นิทฺธารณิยํ ฯ รตน...ชนนฺติ ปปญฺเจนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ปโยชยตีติ ปโยชนํ ยํ ผลํ รตนตฺตยปณามสงฺขาเตน การเณน ปโยชยติ ปวตฺตยติ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 55

อิติ ตสฺมา ตํ ผลํ ปโยชนํ ฯ รตนตฺตยปณามสฺส ปโยชนํ รตน...ชนํ ฯ ตาวาติ ปปญฺเจนฺตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ พหุธาติ ปปญฺเจนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ พหูหิ วิภาเคหิ พหุธา วิภาเค ธา จ ฯ ปปญฺเจนฺตีติ ปสทฺโธ ธาตฺวานฺวตฺตโก ฯ ปปุพฺโพ ปจิ วิตฺถาเร อนฺติวิภตฺติ จุราทิโตเณณยาติ เณ การิตานณฺโณ โลปํ กฺวจิ ธาตูติ อาทินา เอการโต อการโลโป นเย เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา มชฺเฌ นิคฺคหิตาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค นเย ฯ อาจริยาติ ปปญฺเจนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ อาจริยาติ อานนฺทาจริยธมฺมปาลาจริยา ฯ ตตฺถ อานนฺทาจริโย รตนตฺตยปณาม-วจนํ อตฺตโน รตนตฺตยปสาทวิญฺญาปนตฺถนฺติอาทินา รตนตฺตย-ปณามผลํ มูลฏีกายํ วิตฺถาเรติ ฯ ธมฺมปาลาจริโย ปน สํวณฺณ-นารมฺเภ รตนตฺตยวนฺทนา สํวณฺเณตพฺพธมฺมสฺส ปภวนิสฺสย-วิสุทฺธิปฏิเวธนตฺถํ ตํ ปน ธมฺมสํวณฺณนาสุ วิญฺญูนํ พหุมานุปฺ-ปาทนตฺถํ ตํ สมฺมเทว เตสํ อุคฺคหณธารณาทิกฺกมลทฺธพฺพาย สมฺมาปฏิปตฺติยา สพฺพหิตสุขนิปฺผาทนตฺถํ อถวา มงฺคลภาวโต สพฺพกิริยาสุ ปุพฺพกิจฺจภาวโต ปณฺฑิเตหิ สมาจริตภาวโต อายตึ ปเรสํ ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชนโต จ สํวณฺณนายํ รตนตฺตยปณาม-กิริยาติ เอวํ สุมงฺคลวิลาสินิยา ทีฆนิกายฏฺฐกถาย ฏีกาย วิตฺถาเรติ ฯ ฏีกาจริเยหิ วิตฺถาริตานิ พหูนิ รตนตฺตยปณามปฺป-โยชนานิ โหนฺติ ฯ

อภิ.๖๒

[๑๓] กึ ปน อฏฺฐกถาจริเยน อธิปฺเปตเมว ปโยชนํ อุทาหุ พหูนิ ตานิ ปโยชนานิ อธิปฺเปตานีติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห วิเสสโตติอาทึ ฯ วิเสสโต ปน วิเสเสน อติสเยน อนฺตรายนิวารณํ อนฺตรายนิเสธนํ อฏฺฐกถาจริยา ปจฺจาสึสนฺตึ อิจฺฉนฺติ ฯ

วิเสสโตติ ปจฺจาสึสนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิเสสนํ อติสยนํ วิเสโส ภาวสาธนํ ฯ วิปพฺโพ สิส อติสเย สพฺพโต ณฺวุตฺววี วาติ อปจฺจโย อญฺเญสุ จ อิสฺเส กฺวจิ โตติ โยค-วิภาเคน ตติยตฺเถ โต ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ นิวาริยเต นิเสธิยเต นิวารณํ ฯ นิปุพฺโพ วร วารเณ นนฺทาทีหิ ยุ อญฺเญสุ จ ฯ นิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ อนฺตรายานํ นิวารณํ อนฺต...รณํ ฯ อนฺต...รณนฺติ ปจฺจาสึสนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฏิอาปุพฺโพ สิส อิจฺฉายํ อนฺติ ภูวาทิโต อ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา นิคฺคหิตาคโม สพฺโพจนฺติ ปรเทฺวภาโว ฐาเน นเย ฯ

[๑๔] สกวจนํ ปรวจเนน สาเธนฺโต อาห ตถาหิจฺจาทึ ฯ ตถาหิ สจฺจํ ตสฺสานุภาเวน หตนฺตราโยติ วจนํ สมนฺตปาสาทิกายํ สงฺคหกาเรหิ วุตฺตํ ฯ

ตถาหีติ ทฬฺหีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ หิ ตถาหีติ อิจฺเจเต ทฬฺหีกรณตฺเถหิ สทฺทนีติ ฯ วุจฺจิตฺถาติ วุตฺตํ ยํ วจนํ อาจริเยน วุจฺจิตฺถ อิติ ตสฺมา ตํ วุตฺตํ ฯ สงฺคยฺหนฺติ เอตฺถาติ สงฺคหา โปราณฏฺฐกถาจริยา เอตฺถ เอตาสุ อฏฺฐกถาสุ อาจริเยน

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 57

สงฺคยฺหนฺติ สงฺขิปียนฺติ อิติ ตสฺมา ตา อฏฺฐกถา สงฺคหา พุทฺธโฆสาจริเยน กตา อฏฺฐกถา ฯ ตถาหิ วุตฺตํ เนตฺติฏีกายํ สงฺคเหสูติ อฏฺฐกถาสุ โปราณฏฺฐกถานํ หิ สงฺเขปภูตา อิทานิ อฏฺฐกถา สงฺคหาติ วุตฺตาติ ฯ สงฺคเห กรีสูติ สงฺคหการา เย อฏฺฐกถาจริยา สงฺคเห อฏฺฐกถาโย กรีสุ อิติ ตสฺมา เต อฏฺฐ-กถาจริยา สงฺคหการา ฯ สงฺคหกาเรหีติ อิทญฺจ พุทฺธโฆสาจริยํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ยทิ เอวํ สติ กสฺมา พหุวจนํ กตํ สงฺคหกาเรนาติ วตฺตพฺพนฺติ ฯ สจฺจํ อปจฺจยา ธมฺมาติอาทีสุ วิย เอกสฺ-สตฺถสฺส อปริจฺเฉทวเสน พหุวจนํ โหตีติ ญาปนตฺถํ พหุวจนํ กตํ ปฏฺฐานฏีกายํ อาจริยานนฺติ เรวตตฺเถรํ วทตีติ วุตฺตวจนํ วิย ฯ ตสฺสานุภาเวนาติ ตสฺส ยถาวุตฺตสฺส ปุญฺญปฺปวาหสฺส อานุภาเวน พเลน ฯ ตํตํสมฺปตฺติยา วิพนฺธนวเสน สตฺตสนฺตานสฺส อนฺตเร เวมชฺเฌ เอติ อาคจฺฉตีติ อนฺตราโย ทิฏฺฐธมฺมิกาทิอนตฺโถ ปณามปฺปโยชเน วุตฺตวิธินา หโต วิทฺธํสิโต อนฺตราโย อุปทฺทโว อสฺสาติ หตนฺตราโย อตคฺคุณจตฺตฺถีพหุพฺพิหิ ฯ

วุตฺตวิธินาติ หโตติ ปเท กตฺตา ฯ อสฺสาติ อสฺส อาจริยสฺส หโตติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ตถาหีติ นิปาโต ฯ สงฺคห-กาเรหีติ วุตฺตนฺติ ปเท กตฺตา ฯ ตสฺสา...อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ วุตฺตนฺติ กมฺมวาจกํ กิตปทํ ฯ

[๑๕] อาจริยา รตนตฺตยปณามปฺปโยชนํ ปปญฺเจนฺติ อนฺตรายนิวารณมฺปิ รตนตฺตยปณามปฺปโยชนนฺติ วจนํ ตยา วุตฺตํ โก ปน รตนตฺตยปณาโม กึปณามกิริยา รตนตฺตยปณาโม นาม อุทาหุ โย กปฺปโกฏีหิปิตฺยาทิโก สทฺโท รตนตฺตยปณาโม นามาติ โจทนํ มนสินิธายาห รตนตฺตยปณาโมตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ รตนตฺตยปณาโม อตฺถโต...กุสลเจตนา ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหีกรณตฺโถ ฯ อริยติ ญายตีติ อตฺโถ เจตนา ฯ กสฺมา ปน สรูปโตติ น วุตฺตนฺติ ปุจฺฉา ฯ รตนตฺตย-ปณามสทฺทสฺส ปน เทฺว อตฺถา วจนตฺโถ วจนียตฺโถติ ตสฺมา วจนียตฺถํ สนฺธาย อตฺถโตติ วุตฺตํ ฯ ปณมนํ ปณาโม ฯ กรณํ กิริยา ฯ กร กรเณ วชาทีหิ...ปจฺจนฺเตติ ยปจฺจโย ปุพฺพมโธ นเย กรย อิติ รูปํ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา มชฺเฌ อิการาคโม อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ฯ กิริยาติ สกฺกฏภาสา-ปาวจเน อทสฺสนโต ปณามาภินิปฺผาทิกาติ เอตฺตเก วุตฺเต เจตนาปิ ปณาโม นาม ตสฺมา ตนฺนิวตฺตนตฺถํ กิริยาติ ปกฺขิตฺตํ ฯ ปณาโม จ โส กิริยา จาติ ปณามกิริยา ฯ กิริยาภินิปฺผาทิกาติ เอตฺตเก วุตฺเต กิริยาสามญฺญํ สมฺภวติ ตสฺมา ปณามาติ ปกฺขิตฺตํ ฯ ปณาโม เอว กิริยา ปณามกิริยา อวธารณปุพฺพปโท ฯ ปณามกิริยํ อภินิปฺผาเทตีติ ปณา...ทิกา ยา เจตนา ปณา... เทติ อิติ ตสฺมา สา เจตนา ปณา...ทิกา ฯ ปณาม...

นิปฺผาทกาติ วตฺตพฺเพ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อิตฺถีลิงฺคาธิกาเร อการสฺส อิการํ กตฺวา ปณาม...ทิกาติ วุตฺตํ ฯ กุสลา จ สา เจตนา จาติ กุสลเจตนา วิเสสนปุพฺพปโท ฯ กสฺมา เจตนาว วุตฺตาติ ปุจฺฉา ฯ กุสลากุสลกมฺมา เจตนาปธานา ตสฺมา เจตนาว วุตฺตา ฯ สา จ พหุวิธตฺตา กุสลปเทน วิเสสิตา ฯ สา จ ทานาทิวเสน พหุวิธตฺตา ปณาม...นิปฺผาทิกาติ ปเทน วิเสสิตา ฯ กจฺจายเน ตุ กจฺจายนตฺเถรสฺส ปณามกิริยาภินิปฺผาทิกา เจตนา กิริยาเจตนาติ ทฏฺฐพฺพา ฯ

รตนตฺตยปณาโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ หีติ นิปาโต ฯ อตฺถโตติ เจตนาติ ปทสฺส วิเสสนตฺติยา ฯ กุสลเจตนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๖] ปฐมชวนเจตนาทิกา ปน กุสลเจตนา ปณามกิริยาภินิปฺผาทิกา โหนฺติ กา ปน เจตนา กิมฺภูตา อนฺตรายํ นิวารณาติ โจทนํ มนสิกตฺวา อาห สา จาตฺยาทึ ฯ วนฺทเนยฺยวนฺทกานํ เขตฺตชฺฌาสยสมฺปทาหิ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียภูตา สา จ เจตนา ยถา...กมฺมานิ ปฏิพาหิตฺวา...สาเธติ ตสฺมา อนฺตรายานํ อปฺปวตฺติยา สาธนโต ยถารทฺธ...สํสิชฺฌนตฺถญฺจ ปกรณารมฺเภ รตนตฺตยปณามกรณํ อถวา อาจริเยน กตนฺติ โยชนา ฯ

สา จาติ สพฺพวีถีสุ ปวตฺตา ปฐมชวนเจตนาโย เอกตฺตํ อุปเนตฺวา สาติ วุตฺตา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ เอสา หิ คนฺถการานํ ปกติ ยทิทํ กิญฺจิ วตฺวา ปุน อปรํ วตฺตุมารภนฺตานํ

จสทฺทสฺส โยโค ฯ วนฺทนํ อรหตีติ วนฺทเนยฺยํ ยํ รตนํ โลกสฺส วนฺทนํ อรหติ อิติ ตสฺมา ตํ รตนํ วนฺทเนยฺยํ ตทฺธิต-วิคฺคโห ฯ ตมธิเต...สุ จาติ จสทฺเทน เณยฺโย เตสณฺโณ โลปํ ยทนุปปนฺนาติอาทินา วา เอโย ทฺวิตฺตํ ฯ วนฺทเนยฺยํ วนฺทนฺตีติ วนฺทเนยฺยวนฺทกา เย อาจริยา วนฺทเนยฺยํ วนฺทนฺติ อิติ ตสฺมา เต อาจริยา วนฺท...กา รตนตฺตยํ วนฺทิตฺวา คนฺถการกา อฏฺฐกถาจริยาทโย อาจริยา ฯ

ขิตฺตํ พีชํ มหปฺผลภาวกรเณน ตายตีติ เขตฺตํ ยํ ฐานํ ชเนน ขิตฺตํ พีชํ...ตายติ รกฺขติ อิติ ตสฺมา ตํ ฐานํ เขตฺตํ เกทาราทิ ฯ ขิตฺตสทฺทุปปโท ตา รกฺขเณ ฉทาทีหิ ตตฺรณาติ ต ปุพฺพมโธ นเย เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อิสฺส เอ ตถารทฺวย-โลโป จ สิ สึ ฯ กุสลตฺถิกานํ ชนานํ ปุญฺญสฺส วุฑฺฒิยา เขตฺตํ วิยาติ เขตฺตํ ยํ รตนตฺตยํ กุสลตฺถิ...วิย อิติ ตสฺมา ตํ รตนตฺตยํ เขตฺตํ ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ อารมฺมณํ อธิกิจฺจ สิยติ ปวตฺตตีติ อชฺฌาสโย โย สภาโว อารมฺมณํ...ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว อชฺฌาสโย ฉนฺโท ปสาโทเยว วา ฯ เตน สารตฺถ-ทีปนิยาทีสุ อตฺตโน ปสาทสมฺปตฺติยาติ วุตฺตํ ฯ อธิอาปุพฺโพ สิ ปวตฺติยํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ เอ อย อชฺโฌ อธิ ฯ เขตฺตญฺจ อชฺฌาสโย จ เขตฺตชฺฌาสโย ฯ สมฺปชฺชนํ สมฺปทา คุโณ ฯ สมฺปชฺชนฺติ เอตายาติ วา สมฺปทา สตฺตา เอตาย

คุณชาติยา สมฺปตฺตึ ปชฺชนฺติ คจฺฉนฺติ อิติ ตสฺมา สา คุณชาติ
สมฺปทา ฯ สํปุพฺโพ ปท คติมฺหิ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ฯ สํสทฺโท
สมฺปตฺติวาจโก ฯ เขตฺตชฺฌาสยานํ สมฺปทา เขตฺตชฺฌาสยสมฺปทา ฯ

ปสฺสิตพฺโพติ ทิฏฺโฐ โย อตฺตภาโว ปุคฺคเลน ปสฺสิตพฺโพ-
อิติ ตสฺมา โส อตฺตภาโว ทิฏฺโฐ ฯ ทิส เปกฺขเณ
ภาวกมฺเมสุ ต สาสทิสโต ตสฺส ริฏฺโฐ จ รมฺหิ รนฺโต ราทิโน ปุพฺพมโธ
สรโลโป นเย ฯ ธาริยเตติ ธมฺโม ทิฏฺโฐ จ โส ธมฺโม จาติ
ทิฏฺฐธมฺโม ทิฏฺฐธมฺเม เวทิตพฺพา วิปากานุภวนวเสนาติ ทิฏฺฐธมฺม-
เวทนียา ยา เจตนา ปุคฺคเลน วิปากานุภวนวเสน ทิฏฺฐธมฺเม
เวทิตพฺพา อนุภวนียา อิติ ตสฺมา สา เจตนา ทิฏฺฐ...นียา ฯ
วิท อนุภวเน ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานียา อณฺเณสุ จ อิสฺเส กฺวจาทีติ-
อาทินา อีการสฺส รสฺสตฺตํ ฯ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียา จ สา ภูตา
จาติ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียภูตา สา ทิฏฺฐธมฺมเวทนียา จ ภูตา จ
อิติ ตสฺมา ทิฏฺฐ...ภูตา วิเสสนุตฺตรปทกมฺมธารโย

ลภิยิตฺถาติ ลทฺธา ยา สมฺปตฺติ ปุคฺคเลน ลภิยิตฺถ อิติ
ตสฺมา สา สมฺปตฺติ ลทฺธา ฯ ลภ ลาเภ ภาวกมฺเมสุ ต
ธฒภเหหิ ธฒา จ หจตุตฺถานมนฺตานํ โท เธ ฯ ยา ยา ลทฺธา
ยถาลทฺธา วิเสสนุตฺตรปโท ฯ ยถาสทฺโท วิจฺฉาวาจโก ฯ
สมฺปชฺชเตติ สมฺปตฺติ ยํ ผลํ ปุคฺคเลน สมฺปชฺชเต อิติ ตสฺมา
ตํ ผลํ สมฺปตฺติ ปวตฺติวิปากาทิ ฯ สํปุพฺโพ ปท คติยํ อิตฺถิย-

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 62

มติยโว วาติ ติ คุณาทีนญฺจาติ ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ ฯ ยถาลทฺธา จ สา สมฺปตฺติ จาติ ยถาลทฺธสมฺปตฺติ ฯ นิมิยติ เอตฺถ ตทายตฺตวุตฺติตายาติ นิมิตฺตํ ผลํ เอตฺถ การเณ ตทายตฺตวุตฺติตาย เตน การเณน อายตฺตวุตฺติภาเวน นิมิยติ ปกฺขิปียติ อิติ ตสฺมา ตํ การณํ นิมิตฺตํ ปุราณกมฺมํ ฯ นิปุพฺโพ มิ ปกฺขิปเน ฯ ยถาลทฺธสมฺปตฺติยา นิมิตฺตํ ยถาลทฺธสมฺปตฺตินิมิตฺตํ ยถาลทฺธสมฺ-ปตฺตินิมิตฺตํ เอว ยถา...นิมิตฺตกํ ฯ สพฺพโต โกติ สุตฺเต สพฺพโต-คหเณน สกตฺเถ โก ฯ กริยิตฺถาติ กมฺมํ ยํ ธมฺมชาตํ ปุคฺคเลน กริยิตฺถ อิติ ตสฺม ตํ ธมฺมชาตํ กมฺมํ ฯ กร กรเณ ธราทีหิ รมฺโม ฯ

พลติ อภิภวติ เอเตนาติ พลํ กมฺมํ เอเตน ธมฺมชาเตน สญฺญมกมฺมสฺส สตฺตึ อภิภวติ อิติ ตํ ธมฺมชาตํ ผลํ สตฺติ ฯ พล อภิภวเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี อ ฯ ปทิยเต ปทานํ ภาวสาธนํ ฯ ปปุพฺโพ ทา ทาเน นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ ปสทฺโท ธาตฺวานุวตฺตโก ฯ ปปุพฺโพ ทานสทฺโท ทานตฺถวาจโก สมฺมา ปทิยเต อสฺสาติ สมฺปทานนฺติ ปโยโค วิย ฯ อนุรูปํ พลสฺส ปทานํ อนุพลปฺปทานํ ฯ อนุรูปนฺติ ปทานนฺติ ปทสฺส กิริยาวิเสสนํ ฯ อนุรูปํ พลนฺติ วา พลสฺส อนุรูปํ ปจฺฉา วา อนุพลนฺติ วา วิคฺคโห น กาตพฺโพ ฯ กสฺมา ฯ อภิธมฺมานุฏีกาทีสุ พลานุปฺปทานวเสนาติ เอตฺถ พลสทฺทโต ปรสฺมึ จิตสฺส

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 63

อนุสทฺทสฺส ทสฺสนโต ฯ ยถา ปน อนุฏีกาทีสุ พลสทฺทโต ปรสฺมึ อนุสทฺโท ปกฺขิตฺโต เอวํ อปกฺขิตฺวา อาทิมฺหิ อนุสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ ฯ อนุสทฺโท ปสทฺโท วิย ธาตฺวานุวตฺตโก น โหติ วิสุํ อตฺถวาจโกติ ญาปนตฺถํ อาทิมฺหิ อนุสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ เอวํ สติ อนุฏีกาทีสุ อนุสทฺโท ธาตฺวานุวตฺตโก สิยาติ เจ น อธิปฺปายวเสน อนุรูปตฺถสฺส คเหตพฺพตฺตา ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส อนุพลปฺปทานสฺส วโส อนุ...วโส ฯ

นิพฺพตฺตยิตฺถาติ นิพฺพตฺติตา ยา วิปากสนฺตติ กมฺเมน นิพฺพตฺตยิตฺถ อิติ ตสฺมา สา วิปากสนฺตติ นิพฺพตฺติตา ฯ นิปุพฺโพ วตุ วตฺตเน ภาวกมฺเมสุ ต ยถาคมมิกาโร ปรเทฺว-ภาโว ฐาเน วสฺส ตสฺส จ ทฺวิตฺตํ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน วทฺวยสฺส พทฺวยํ ฯ นิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ เตน กมฺเมน นิพฺพตฺติตา ตนฺนิพฺพตฺติตา ฯ เตนาติ นิพฺพตฺติตาติ ปเท กตฺตา ฯ นิคฺคหิตญฺจาติ ตสทฺทโต ปรํ นิคฺคหิตาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ วิปจฺจตีติ วิปาโก ยํ ผลํ วิปจฺจติ นิปชฺชติ อิติ ตสฺมา ตํ ผลํ วิปาโก ฯ วิปุพฺโพ ปจ ปาเก สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ ณฺวุ โลปวุฑฺฒิโย อนกา ยุณฺวูนํ ฯ วิสทฺโท ธาตฺวิเสสโก ฯ สนฺตนํ ปพนฺธนํ สนฺตติ อวิจฺเฉทปฺปวตฺติ ฯ สํปุพฺโพ ตนุ วิตฺถาเร มิทาทีหิ ตติติโยติ ติ ฯ กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตโลโป วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ วิปากสฺส สนฺตติ วิปากสนฺตติ ตนฺนิพฺพตฺติตา

จ สา วิปากสนฺตติ จาติ ตนฺนิ...สนฺตติ วิเสสนปุพฺพ-
ปโท ฯ

อนฺตรา เวมชฺเฌ อายนฺติ อาคจฺฉนฺตีติ อนฺตรายา เย อุปทฺทวา อนฺตรา...อาคจฺฉนฺติ อิติ ตสฺมา เต อุปทฺทวา อนฺตรายา ฯ อนฺตราติ นิปาโต ฯ อิ คติมฺหิ สพฺพโต ณ วุตฺ- วาวี วาติ อ อณฺเณสุ จ เอ อย ฯ อนฺตราเย กโรนฺตีติ อนฺตราย- กรานิ ยานิ กมฺมานิ อนฺตราเย กโรนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ กมฺมานิ อนฺตรายกรานิ ฯ กร กรเณ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ อุปคนฺตฺวา ปีเฬตีติ อุปปีฬกํ ยํ กมฺมํ วิปากสนฺตานํ อุปคนฺตวา ปีเฬติ พาธติ อิติ ตสฺมา ตํ กมฺมํ อุปปีฬกํ อกุสลกมฺมํ ฯ อุปปุพฺโพ ปีฬ พาธเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวีวาติ ณฺวุ อนกา ยุณฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา ทีโฆ ฯ อุปปีฬิกนฺติปิ ฯ ตํ น สุนฺทรํ ฯ อุปคนฺตฺวา ฉินฺทตีติ อุปจฺเฉทกํ ยํ กมฺมํ วิปาก- สนฺตานํ อุปคนฺตฺวา ฉินฺทติ อิติ ตสฺมา ตํ กมฺมํ อุปจฺเฉทกํ ฯ อุปฆาตกนฺติปิ เอตสฺเสว นามํ ฯ อุปปุพฺโพ ฉิท เทฺวธากรเณ ณฺวุ อสํโยคานฺตสฺส วุฑฺฒิ การิเต อิสฺเส วคฺเค...ปฐมา ฯ อุปปีฬกญฺจ อุปจฺเฉทกญฺจ อุปปีฬกอุปจฺเฉทกานิ ฯ ตตฺถ กมฺมนฺ- ตรชนิตวิปากสฺส จิรตรปฺปวตฺติวินิพนฺธกํ กมฺมํ อุปปีฬกํ นาม ฯ กมฺมนฺตรสฺส วิปากํ อุปจฺฉินฺทิตฺวา วิปากํ ชเนนฺตํ กมฺมํ อุปจฺ- เฉทกํ นาม ฯ นนุ จตฺตาริ กมฺมานิ โหนฺติ กสฺมา ชนกุปตฺ-

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 65

ถมฺภกานิ น วุตฺตานีติ ปุจฺฉา ฯ ชนกกมฺมํ วิปากสนฺตติชนกํ
ปุราณกมฺมํ อุปตฺถมฺภกํ ปน อญฺญํ กมฺมญฺเจว ปณามเจตนา จ
วิปากสนฺตติยา อุปตฺถมฺภกรํ ตสฺมา เทฺว กมฺมานิ น วุตฺตานิ ฯ
กริยึสูติ กมฺมานิ กมฺมสาธนํ ฯ อุปปีฬกอุปจฺเฉทกานิ เอว
กมฺมานิ อุป...เฉทกกมฺมานิ อวธารณปุพฺพปโท ฯ ปฏิพาหิตฺวาติ
นิเสเธตฺวา ฯ ปติปุพฺโพ วห วหเณ ตูน ตฺวาน ตวาติ โยควิภาเคน
สมานกาเล ตฺวา ยถาคมมิกาโร กฺวจิ ธาตูติอาทินา ทีฆตฺตํ
โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน วสฺส โพ กฺวจิ ปฏิ ปติสฺส ฯ ปติสทฺโท
ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ

นิทฺทนฺติ อตฺตโน ผลํ ปวตฺเตนฺตีติ นิทานานิ ยานิ
กมฺมานิ อตฺตโน ผลํ นิทฺทนฺติ ปวตฺเตนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ
กมฺมานิ นิทานานิ ฯ นิปุพฺโพ ทา ทาเน กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ
ยุ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ นิสทฺโท ธาตฺวตฺถานุวตฺตโก ฯ ตานิ
กมฺมานิ นิทานานิ เยสํ เต ตนฺนิทานา ตานิ เทฺว กมฺมานิ เยสํ
อนฺตรายานํ นิทานานิ อาทิกรณานิ เต อนฺตรายา ตนฺนิทานา
อตคฺคุโณ ฯ นิคฺคหิตญฺจาติ ปุพฺเพ นิคฺคหิตาคโม วคฺคนฺตํ วา
วคฺเค ฯ

อธิปฺปิยเต อิจฺฉิยเตติ อธิปฺเปโต โย อตฺโถ ปโยชนํ
อาจริเยน อธิปฺปิยเต อิจฺฉิยเต อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ อธิปฺเปโต ฯ
อธิปปุพฺโพ อิ คติยํ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ โย โย อธิปฺเปโต

ยถาธิปฺเปโต วิเสสนุตฺตรปโท ฯ ยถาสทฺโท วิจฺฉาวาจโก ฯ อริยติ ปวตฺติยตีติ อตฺโถ ยํ ผลํ ปณามเจตนาสงฺขาเตน การเณน อริยติ กวตฺติยติ อิติ ตสฺมา ตํ ผลํ อตฺโถ รตนตฺตยปณามสฺส ผลํ ฯ อร คติยํ สฺวุสานมฺวุสานมโต โถ จ ฯ ยถาธิปฺเปโต จ โส อตฺโถ จาติ ยถาธิปฺเปตตฺโถ วิเสสนปุพฺพปโท ฯ สิชฺฌนํ สิทฺธิ ยถาธิปฺเปตตฺถสฺส สิทฺธิ ยถา...สิทฺธิ ยถาธิปฺเปตตฺถสิทฺธึ วิพนฺธนฺตีติ ยถา...วิพนฺธกา เย อนฺตรายา ยถา... สิทฺธึ วิพนฺธนฺติ นิวาเรนฺติ อิติ ตสฺมา เต อนฺตรายา ยถา... พนฺธกา ฯ วิปุพฺโพ พนฺธ พนฺธเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ ณฺวุ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ วิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ

รุชตีติ โรโค โย อาพาโธ รุชติ สตฺตํ พาธติ อุปตาเปติ วา อิติ ตสฺมา โส อาพาโธ โรโค ฯ กมฺมสมุฏฺฐานสฺสปิ โรคสฺส วิสภาคปจฺจยสมุฏฺฐานธาตุกฺโขโภ อาสนฺนการณํ ปเคว อิตรสฺส ฯ โส จ อตฺถโต รูปธมฺมานํ วิปากาวตฺถา ชิติภงฺคกฺขเณสุ สิยาติ ฯ รุช โรเค วิสรุชปทาทิโต ต ณโลปวุฑฺฒิ กคา จชานํ ฯ โรโค อาทิ เยสํ ภยาทฺยุปทฺทวานํ เต โรคาทโย ตคฺคุโณ ฯ โรคาทโย เอว อนฺตรายา โรคาทิอนฺตรายา ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ ปปุพฺโพ วตุ วตฺตเน มิทาทีหิ ตติติโยติ ติ ฯ ปสทฺโท ธาตุวิเสสโก ฯ น ปวตฺติ อปฺปวตฺติ อตฺตนฺนสฺส ตปฺปุริเส ฯ สาเธตีติ นิปฺผาเทติ ฯ สาธ สิทฺธิมฺหิ

ติ ธาตูหิ เณติอาทินา เณ ฯ

อารภนํ อาทิกรณํ อารมฺโภ ฯ รภ ราภเย ฯ ราภยํ รพฺภสภาโว[๑] ฯ อาปุพฺโพ รภ กรเภ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ นิคฺคหิตญฺจ วคฺคนฺตํ ฯ ปกรณสฺส อารมฺโภ ปกรณารมฺโภ ปกรณสฺส ปุพฺพภาโคติ อตฺโถ ฯ ปณมนํ ปณาโม กายวาจา- จิตฺเตหิ รตนตฺยคุณนินฺนตา ฯ ปปุพฺโพ นม วนฺทเน ภาเว จาติ โณ ฯ รตนตฺตยสฺส ปณาโม รตนตฺตยปณาโม ฯ กิริยา กรณํ ฯ กร กรเณ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ รตนตฺตยปณามสฺส กรณํ รตนตฺตยปณามกรณํ วนฺทนาปโยโค ฯ วนฺทิยนํ วนฺทนา ปยุชฺชติ เอเตนาติ ปโยโค วนฺทนา อาจริเยน เอเตน เจตนาสงฺขาเตน ธมฺมาชาเตน ปยุชฺชติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ปโยโค ฯ วจีสทฺโท ปโยโคติ วทนฺติ เกจิ ฯ วนฺทนาย ปโยโค วนฺทนาปโยโค ฯ เตน อภิธมฺมานุฏีกายํ ปน ปณมนํ ปณาโม กายวาจาจิตฺเตหิ สตฺถุคุณนินฺนตา กิริยา กรณํ ปณามสฺส กรณํ ปณามกรณํ วนฺทนาปโยโคติ พทรติตฺถวิหารวาสินา ธมฺม- ปาลาจริเยน วุตฺตํ ฯ อารพฺภยิตฺถาติ[๒] อารทฺโธ โย ปกาโร อาจริเยน อารพฺภยิตฺถ[๒] อิติ ตสฺมา โส ปกาโร อารทฺโธ ฯ อาปุพฺโพ รภ กรเณ ภาวกมฺเมสุ ต ธฒภเหหิ ธฒา จ หจตุตฺถานมนฺตานํ โท เธ ฯ ปกาโร อารทฺโธ อสฺสาติ ยถารทฺธํ อสฺส ปกรณสฺส ปกาโร อาจริเยน อารทฺโธ อิติ ตสฺมา ตํ

๑. รภ ราภสฺเส ราภสฺสํ ราภสฺสภาโวติ สทฺทนีติ ฯ ๒. อารมฺภิยิตฺถาติ มญฺเญ ฯ

ปกรณํ ยถารทฺธํ ฯ ยถาสทฺโท ปการวาจโก ฯ ตคฺคุโณ ฯ
ยถารทฺธํ จ ตํ ปกรณญฺจาติ ยถารทฺธปฺปกรณํ วิเสสนปุพฺโพ ฯ
อ อนฺตราโย อนฺตราโย ฯ นสทฺโท ปฏิเสธวาจี ฯ สเร อน ฯ
อนฺตรายาภาเวนาตฺยตฺโถ ฯ ปริสมาปิยิสฺสเต นิปฺผาทิยิสฺสเต ปริส-
มาปนํ ฯ ปริสํปุพฺโพ อาป ปริสมตฺติมฺหิ นนฺทาทีหิ ยูติ
อนาคเต ยุ ยุสฺส อโน ฯ ปริ...นตฺถนฺติ เอตฺถ อายจตฺตฺเถกวจนสฺส
ตูติ สุตฺเต ตฺสทฺเทน จตุตฺถิสสฺสตฺถมาเทโส ฯ อถวา ฯ ปริส-
มาปนสฺส อตฺถาย กตํ รตนตฺตยปณามกรณํ ปริสมาปนตฺถํ
จตุตฺถีตปฺปุริโส ฯ เจวาติ สมุจฺจยตฺเถ นิปาตสมุทาโย ฯ ปกรณํ
สุณิสฺสนฺตีติ โสตู เย ชนา ปกร...ณิสฺสนฺติ อิติ ตสฺมา เต
โสตู ฯ สุ สวเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อณเณสุ จ
อุสฺโส ฯ สกฏฺฐาเน ฐิเตน อเปกฺขตฺเถน จสทฺเทน น เกวลํ
อนุรุทฺธาจริยสฺเสว วนฺทนาปุพฺพงฺคมา คนฺถกรณสงฺขาตา ปฏิปตฺตีติ
ญาเปติ ฯ วนฺทิยนํ วนฺทนา ฯ วนฺท วนฺทเน นนฺทาทีหิ ยุ
อนกา ยุณฺวูนํ อาปจฺจโย ฯ ปุพฺเพ คจฺฉตีติ ปุพฺพงฺคมา ยา
วนฺทนา ปุพฺเพ คจฺฉติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา สา วนฺทนา
ปุพฺพงฺคมา ฯ ปุพฺพสทฺทุปปโท คมุ คติมฺหิ อิตฺถิยมติยโว วาติ
อ ปุน อา พฺยญฺชเน จ วคฺคนฺตํ ฯ วนฺทนา ปุพฺพงฺคมา
อสฺสาติ วนฺทนาปุพฺพงฺคมา อสฺสา ปฏิปตฺติยา วนฺทนา
ปุพฺพงฺคมา อิติ ตสฺมา สา ปฏิปตฺติ วนฺท...คมา ตคฺคุโณ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 69

ปฏิปชฺชนํ อุคฺคหณาทิวเสน คนฺถสฺส อารมฺภนํ ปฏิปตฺติ ฯ ปฏิปุพฺโพ ปท คติยํ มิทาทีหิ ตติติโยติ ติ กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตโลโป กฺวจิ ปฏิ ปติสฺส ฯ น อนฺตราโย อนนฺตราโย ฯ อุคฺคหิยเต อุคฺคหณํ ฯ อุปุพฺโพ คห คหเณ นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ฯ ธาริยเต ธารณํ ฯ ธร ธารเณ ยุ ฯ อุคฺคหณญฺจ ธารณญฺจ อุคฺคหณธารณํ ฯ ตถา ทฺวนฺเทติ อาทินา เอกตฺตํ ฯ อุคฺคหณธารณํ อาทิ เยสํ ปริปุจฺฉาทีนํ เต อุคฺคหณ-ธารณาทาโย ตคฺคุโณ ฯ สมฺมา สิชฺฌิยิสฺสเต สํสิชฺฌนํ ฯ อุคฺคหณธารณาทีนํ สํสิชฺฌนํ อุคฺค...สิชฺฌนํ ตสฺส อุคฺค...นตฺถํ ฯ อถวา ฯ อุคฺคหณธารณาทิสํสิชฺฌนสฺส อตฺถาย กตํ ปณามกรณํ อุคฺคห...สิชฺฌนตฺถํ จตุตฺถีตปฺปุริโส ฯ จสทฺโท สกฏฺฐาเน จิโต สมุจฺจยตฺโถ ฯ สมุจฺจโย นาม ราสิกรณํ สภาวภินฺนานํ อญฺญมญฺญสาเปกฺขกรณํ วุจฺจติ ฯ ตถาหิ ปริสมาปนตฺถญฺเจวาติ วุตฺเต อุคฺคห...นตฺถนฺติ วิญฺญายติ อุคฺคห...นตฺถญฺจาติ ปน วุตฺเต อญฺญมฺปิ อตฺถีติ พุทฺธิ ชายติ ฯ

สาติ ปทํ ปฏิพาหิตฺวา สาเธตีติ ปททฺวเย วุตฺตกตฺตา ฯ วนฺท...กานนฺติ เขตฺตชฺฌาสยาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เขตฺต...ทาหีติ ภูตาติ ปเท เหตุกรณํ ฯ ทิฏฺฐ...ภูตาติ สาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ยถา...กสฺสาติ กมฺมสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กมฺมสฺสาติ ปทานาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อนุ...เสนาติ ปฏิพาหิตฺวาติ

ปเท วิเสสนตติยา ฯ ตนฺนิ...ติยาติ อนฺตรายาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ
อนฺต...รานีติ อุป...มานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อุป...มานีติ
ปฏิพาหิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฏิพาหิตฺวาติ สาเธตีติ ปเท
สมานกาลกิริยา ฯ ตนฺนิทานานํ ยถา...กานนฺติ ปททฺวยํ
โรคา...ยานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โรคา...ยานนฺติ อปฺปวตฺตินฺติ
ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อปฺปวตฺตินฺติ สาเธตีติ ปเท กมฺมํ ฯ สาเธตีติ
กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ ตสฺมาติ กรณนฺติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ
อถวา ฯ ตสฺมาติ ปทํ กตนฺติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ ปกรณารมฺเภติ
กรณนฺติ ปเท อาธาโร กตนฺติ ปเท วา อาธาโร ฯ
ยถา...ณสฺสาติ สมาปนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺตราเยนาติ
สมาปนาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปริ...ถญฺเจว อุคฺคห...
นตฺถญฺจาติ ปททฺวยํ กรณนฺติ ปเท ตทตฺถสมฺปทานํ ตุลฺยาธิกรณ-
วิเสสนํ วา กตนฺติ ปเท วา สมฺปทานํ ฯ โสตูนญฺจาติ
ปฏิปตฺติยา อุคฺคหณธารณาติ ปททฺวเย สมฺพนฺโธ ฯ วนฺท...มายาติ
ปฏิปตฺติยาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปฏิปตฺติยาติ สํสิชฺฌนตฺถนฺติ
ปเท เหตุกรณํ ฯ อนนฺตราเยนาติ สํสิชฺฌนตฺถนฺติ ปเท
ตติยวิเสสนํ ฯ อุคฺค...ถญฺจาติ กรณนฺติ ปเท สมฺปทานํ
วิเสสนํ วา กตฺนติ ปเท วา สมฺปทานํ ฯ รตนตฺตยปณามกรณนฺติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ อถวา ฯ รตน...กรณนฺติ กตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ
กตนฺติ กมฺมวาจกํ กิตปทํ ฯ

[๗๑] สา จ วนฺทเนยฺย...สาเธตีติ เอตฺถ อธิปฺปาโยว เอวํ เวทิตพฺโพ ฯ เขตฺตชฺฌาสยสมฺปทาการณา ทิฏฺฐธมฺมเวทนียภูตา ปฐมชวเน ปวตฺตา ปณามเจตนา ปุราณกมฺเมน นิพฺพตฺติต- วิปากสนฺตานสฺส อนฺตรายกรานิ เทฺว กมฺมานิ ปฏิพาหิตฺวา อนฺตรายานํ อปฺปวตฺตึ สาเธติ ฯ ทานเจตนา ปน ปจฺจยานํ ธมฺมิกตา เจตนามหตฺตํ วตฺถุสมฺปตฺติ คุณาติเรกตาติ จตูหิ การเณหิ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียา โหติ ฯ ปณามเจตนา ปน เขตฺตสมฺปทา อชฺฌาสยสมฺปทาติ ทฺวีหิ การเณหิ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียา โหติ ฯ สา จ ปณามเจตนา เทฺว กมฺมานิ เกน ปฏิพาหตีติ ฯ กมฺมสฺส อนุพลปฺปทานวเสน ปฏิพาหติ ปุราณกมฺมสฺส ปจฺจโย น โหติ ฯ ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺโม หิ ปจฺจุปฺปนฺนกาเลเยว โหติ อตีตานาคตกาเล น โหติ ฯ ปจฺจโย ปน กาลตฺตเย โหติ ฯ ปฏฺฐานปาลิยํ ปจฺจยุปฺปนโน อตีตานาคตภาเวน น วุตฺโต ปจฺจโย ปน กาลตฺตเย วุตฺโต ฯ สหการิการณภาเวน วิปากสนฺตานสฺส จิรถิรปฺปวตฺติกรณ- มตฺตเมว พลทานํ นามาติ วุตฺตํ ฯ กมฺมสฺสาติ ปุพฺพภเวสุ อาจิณฺณกมฺมสฺส ฯ นนุ จ ตํ อตีตํ อนุพลปฺปทายกํ ปน อธุนา กตํ ตสฺมา ตสฺส ตํ อนุพลปฺปทานํ นาม โหตีติ ฯ สจฺจํ อนุพลปฺปทายกนฺติ จ อุปตฺถมฺภกเมว วุจฺจติ ฯ ตํ หิ ยถาลทฺธ- สมฺปตฺติชนกกมฺมสฺส วิปากสนฺตานสฺส จิรฏฺฐิตตฺถํ กโรนฺตเมว อนุพลปฺปทายกํ โหตีติ เอวํ คนฺถิปเท อาคตํ ฯ อิทญฺจ วจนํ เตน

เตน คนฺเถน สมํ สทิสํ ตสฺมา อิทํ เอกนฺตํ ปจฺเจตพฺพํ ฯ เกจิ ปน อภินวกมฺมสฺส ปุราณกมฺมสฺส ปจฺจยกรณมตฺตเมว ปุราณ-กมฺมเมว อกุสลกมฺมานิ ปฏิพาหตีติ วทนฺติ ฯ อิทญฺจ โสเตนปิ น สวนียํ ฯ อภินวกมฺมํ หิ ปุราณกมฺมสฺส ปจฺจโย น โหติ ฯ ปฏฺฐาเน ปจฺจยุปฺปนฺโน อตีตานาคตภาเวน ภควตา น วุตฺโต ปจฺจุปฺปนฺนภาเวน วุตฺโต ฯ ปจฺจโย ปน กาลตฺตเย วุตฺโต ฯ ปุราณกมฺมํ อกุสลานํ ปฏิพาหเนน กตฺตุภาเวน ยตฺถกตฺถจิ คนฺเถ น วุตฺตเมว ฯ เกจิ ปน อาจริยา กมฺมสฺสาติ สมฺพนฺเธ ฉฏฺฐี อนุ...วเสนาติ พลสฺส คหณวเสนาติ จ กมฺมสฺสาติ กมฺเมน ทานาติ ปเท กตฺตา อนุ...เสนาติ พลสฺส ทานวเสนาติ จ อตฺถํ วิกปฺเปตฺวา ปุราณกมฺมํ ปจฺจโยเยว อภินวกมฺมํ ปน อกุสลานิ ปฏิพาหตีติ วทนฺติ ฯ อิทมฺปิ วจนํ ยุตฺตํ ฯ ผลทายกํ หิ ปุราณกมฺมํ อตฺตโน วิปากสนฺตานสฺส อกุสลานิ ปฏิพาหิตฺวา อภินวกมฺมสฺส ปจฺจโย โหติ ฯ อิทญฺจ วจนํ ยตฺถ กตฺถจิ คนฺเถปิ น วุตฺตํ ฯ สหการิการณสฺส สภาโวปิ เอกสฺส ผลสฺส สมํ หุตฺวา ปจฺจยกรณมตฺตเมว ฯ ปฏิพาหนํ นาม เอกนฺเตน น โหติ ฯ วิปากสนฺตานสฺส จิรฏฺฐิตตฺถํ ปจฺจยกรณมตฺเตน อกุสลานํ โรคาทิ-อนฺตรายานํ อกรณมตฺตเมว ปฏิพาหนนฺติ วุตฺตํ ฯ

[๑๘] กสฺมา ปน อภิเธยฺยกถนนฺติ ปุจฺฉํ มนสิกตฺวา อาห อภิเธยฺยกถนนฺติอาทึ ฯ วิทิตา...ภาวโต อภิเธยฺยกถนํ ปนาติ โยชนา ฯ

กถิยเต กถนํ อาจริยสฺส กถนกิริยา ฯ กถ กถเน นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อภิเธยฺยสฺส กถนํ อภิเธยฺยกถนํ สมฺทิเตน ปกรเณน ปฏิปาเทตพฺพสฺส อภิเธยฺยสฺส กถนนฺติ อตฺโถ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เวทิตพฺโพติ วิทิโต โย อภิเธยฺโย วิญฺญูหิ เวทิตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส อภิเธยฺโย วิทิโต ฯ วิท ญาเณ ภยาทีหิ มติพุธิปูชาทีหิ จ กโต ยถาคมมิกาโร ฯ วิทิโต ปากโฏ อภิเธยฺโย อสฺมินฺติ วิทิตาภิเธยฺโย อสฺมึ คนฺเถ อภิเธยฺโย วิทิโต ปากโฏ อิติ ตสฺมา โส คนฺโถ วิทิตาภิเธยฺโย ตคฺคุโณ ฯ เอวสทฺโท อปากฏาภิเธยฺยํ คนฺถํ นิวตฺเตติ ฯ อตฺเถ คนฺเถติ ปกาเสติ เอตฺถ เอเตน วาติ คนฺโถ อนุรุทฺธาจริโย อตฺเถ เอตฺถ ปกรเณ วา เอเตน ปกรเณน คนฺเถติ ปกาเสติ อิติ ตสฺมา ตํ ปกรณํ คนฺโถ นาม ฯ คนฺถ สูจเน สพฺพโตณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ อตฺถานตฺถํ วิเสเสน ชานนฺติ สีเลนาติ วิญฺญู เย ปุคฺคลา สีเลน อตฺถา...ชานนฺติ อิติ ตสฺมา เต ปุคฺคลา วิญฺญู ฯ วิปุพฺโพ ญา เญเญ ภิกฺขาทิโต จาติ รู รมฺหิ รนฺโต ราทิโน ฯ อุคฺคหณํ อาทิ เยสํ ธารณาทีนํ เต อุคฺคหณาทโย ตคฺคุโณ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส อุคฺคหณาทีนํ วโส อุคฺค...วโส ฯ ปฏิปชฺชิยเตติ ปฏิปชฺชิตพฺโพ โย คนฺโถ วิญฺญูหิ ปฏิปชฺชิยเต อารมฺภิยเต อิติ ตสฺมา โส คนฺโถ ปฏิปชฺชิตพฺโพ ฯ ปฏิปุพฺโพ ปท คติมฺหิ ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานิยา ภาวกมฺเมสุ โย ยถาคมมิ-

กาโร ตสฺส จ วคฺคยการวการตฺตํ สธาตฺวนฺตสฺส นเย ปรเทฺวภาโว
ชาเน ฯ ภวนฺติ พุทฺธิสทฺทา เอตสฺมาติ ภาโว ฯ ปฏิ-
ปชฺชิตพฺพสฺส คนฺถสฺส ภาโว ปฏิปชฺชิตพฺพภาโว ฯ กสฺมา ปน
ปฏิปชฺชิตพฺพภาวทสฺสนตฺถนฺติ อวตฺวา ปฏิปชฺชิตพฺพภาโวติ วุตฺตํ ฯ
ยทิ ปน ปฏิปชฺชิตพฺพภาวทสฺสนตฺถนฺติ วจนํ วุตฺตํ สิยา ตมฺปิ
สุนฺทรํ ฯ เตน สจฺจสงฺเขปฏีกายํ อภิเธยฺยสฺส สมฺทิเตน ปกรเณน
ปฏิปาเทตพฺพสฺส กถนํ ปกรณสฺส อารมฺภนียภาวทสฺสนตฺถนฺติ
วาจิสฺสรนามเกน อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

อภิเธยฺยกถนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิทิ...เสวาติ คนฺถสฺสาติ
ปทสฺส วิเสสนํ ฯ คนฺถสฺสาติ ปฏิ...ภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ
วิญฺญูหีติ ปฏิปชฺชิตพฺพาติ ปเท กตฺตา ฯ อุคฺค...เสนาติ
ปฏิปชฺชิตพฺพาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฏิ...วโตติ อภิ...ถนนฺติ
ปเท ญาปกเหตุ ฯ

[๑๙] กิมตฺถํ กรณปฺปการปฺปโยชนสนฺทสฺสนานีติ อาห
กรณิจฺจาทึ ฯ โสตุ...นตฺถํ กรณ...สนฺทสฺสนานิ จาติ โยชนา ฯ

สนฺทสฺสิยเต ปกาสิยเต สนฺทสฺสนํ ภาวสาธนํ ฯ สํปุพฺโพ
ทิส เปกฺขเน นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติ อาทินา
อิสฺส อ วคฺคนฺตํ ปรเทฺว ฯ กรณ...ชนทสฺสนนฺติ วจนํ
วตฺตพฺพํ กสฺมา สํสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ ฯ สจฺจํ ทิส เปกฺขเน
วตฺตติ ตสฺมา ทิสธาตุสฺส ปกาสนตฺถวาจกตฺตญาปนตฺถํ สํสทฺโท

ปกฺขิตฺโต ฯ กรณปฺปการปฺปโยชนานํ สนฺทสฺสนานิ กรณ...
สนฺทสฺสนานิ ฯ กรณปฺปการปฺปโยชนสนฺทสฺสนญฺจาติ เอกวจนํ
วตฺตพฺพํ ทฺวินฺนํ สนฺทสฺสนกิริยํ อเปกฺขิตฺตา สนฺทสฺสนานีติ พหุวจนํ
วุตฺตํ ฯ สมุทายสฺส พหุสมุทายวเสน พหุวจนนฺติ หิ วุตฺตํ ฯ
จสทฺโท วิเสสตฺโถ ธีโร จ ทานํ อนุโมทนาโนติ เอตฺถ
วิเสสตฺโถ จสทฺโท วิย ฯ สุณิสฺสนฺตีติ โสตู ฯ กิเลสาทโย ชเนนฺตีติ
ชนา ปุคฺคลา ฯ ชน ชนเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ โสตู
เอว ชนา โสตุชนา อวธารณปุพฺพปโท ฯ สมฺมา อุสฺสาหนํ
สมุสฺสาโห ฯ สํอุปุพฺโพ สห สหเน ภาเว จาติ โณ ณโลโป
อสํโยคานฺตสฺส วุฑฺฒิ การิเต ฯ โสตุชนานํ สมุสฺสาโห โสตุชน-
สมุสฺสาโห ฯ ชนยิสฺสเต ชนนํ ฯ ชน ชนเน นนฺทาทีหิ ยูติ
อนาคเต ยุ ยุสฺส อโน ฯ โสตุชนสมุสฺสาหสฺส ชนนํ โสตุ...
ชนนํ ฯ อถวา ฯ โสตุชนสมุสฺสาหสฺส ชนนตฺถาย กรณ...
สนฺทสฺสนํ โสตุ...ชนนตฺถํ จตุตฺถีตปฺปุริโส ฯ

กรณ...นานิ จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โสตุ...นตฺถนฺติ สนฺทสฺสนานีติ
ปเท สมฺปทานํ ฯ

[๒๐] กิมตฺถํ อภิธานกถนนฺติ ปุจฺฉํ มนสิกตฺวา อาห
อภิธานิจฺจาที ฯ โวหารสุขตฺถํ อภิธานกถนํ ฯ

อภิธานสฺส นามสฺส กถนํ อภิธานกถนํ ฯ ปนสทฺโท
วิเสสตฺโถ ฯ โวหรณํ นามสฺส กถนํ โวหาโร ฯ หร หรเณ

วิอวปุพฺโพ หร กถเน ภาเว จ การิตพฺยปเทสณโลปวุฑฺฒิโย โอ อวสฺส ปุพฺพมโธ สรา สเร โลปํ นเย ฯ วสฺส ปรคมนํ ฯ สุขนํ อกิจฺฉนํ สุขํ ภาวสาธนํ ฯ สุขธาตุ สุขนกิริยาย สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ โวหารสฺส สุขํ โวหารสุขํ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ อถวา ฯ โวหารสฺส สุขตฺถาย อภิธานกถนํ โวหารสุขตฺถํ จตุตฺถี-ตปฺปุริโส ฯ

อภิธานกถนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โวหารสุขตฺถนฺติ กถนนฺติ ปเท สมฺปทานํ ตุลฺยาธิกาณวิเสสนํ วา ฯ

[๒๑] วุตฺตมตฺถํ นิคเมนฺโต อิติ อยเมตฺถ สมุทายตฺโถติ อาห ฯ อิติ เอวํ อยํ ปรมวิจิตฺตนยสมนฺนาคตนฺตฺยาทิโก อตฺโถ เอตฺถ เอติสฺสํ คาถายํ สมุทายตฺโถ ฯ อิติสทฺโท นิทสฺสนตฺโถ ฯ สห อวยวานํ อุทยนํ ปวตฺติ อวฏฺฐานนฺติ สมุทาโย ฯ อวยว-สหาวฏฺฐานเมว หิ สมุโห ฯ สํสทฺโท สหตฺถวาจโก ฯ อุปุพฺโพ อิ คติยํ ฯ คติ ปวตฺติ ฯ ภาเว จ การิตานณฺโณ โลปํ อสํโย... การิเต อิสฺเส เต อาวายา การิเต มทา สเร ทาคโม ฯ อริยติ ญายตีติ อตฺโถ ฯ สมุทาโย จ โส อตฺโถ จาติ สมุทายสฺโถ ฯ

อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปนิทสฺสนํ ฯ อยนฺติ อตฺโถติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอตฺถาติ สมุทายตฺโถติ ปเท วิสยาธาโร ฯ สมุทายตฺโถติ อตฺโถติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๒] คาถาย อวยวตฺถํ ญาเปนฺโต อยํ ปนาติ-

อาทิมาห ฯ อยํ ปน อตฺโถ อวยวตฺโถ ฯ

อยนฺติ อวยวตฺโถติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อวยวตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

วิสุํ วิสุํ ยวตีติ อวยโว โย อตฺโถ วิสุํ...วตฺตติ อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ อวยโว ฯ อวสทฺโท วิสุนฺติ อตฺถวาจโก ฯ ยุ คติยํ ฯ คติ ปวตฺติ ฯ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อณฺเณสุ จ อุสฺโส โออวสฺสเร นเย ฯ อวยโว จ โส อตฺโถ จาติ อวยวตฺโถ ฯ

[๒๓] พหูสุ อวยวตฺเถสุ สมฺพนฺธํ ญาเปนฺโต อาห สสทฺธมฺมิจฺจาทึ ฯ สสทฺธมฺม...ภาสิสฺสํ อิติ เอวํ สมฺพนฺโธ ปุพฺพาปรปทานํ สมฺพชฺฌนํ ฯ อหํ สสทฺธมฺม...ภาสิสฺสนฺติ เสโส กาตพฺโพ ฯ อคฺคหิตวิเสสนา พุทฺธิ วิเสสมฺหิ น อุปฺปชฺชตีติ วิเสสนํ ปุพฺพํ โหตีติ วจนโต สสทฺธมฺมครุตฺตมํ อตุลนฺติ เทฺว วิเสสนปทานิ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ ปทสฺสาทิมฺหิ อาจริเยน ฐปิตานิ ฯ ยทิ ปเนวํ สติ อตุลํ สสทฺธมฺมคณุตฺตมนฺติ วตฺตพฺพํ เอวมวตฺวา กสฺมา สสทฺธมฺมคณุตฺตมนฺติ ปทํ อตุลนฺติ ปทสฺสาทิมฺหิ ฐปิตนฺติ ฯ สจฺจํ อตุลนฺติ ปทํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ ปทสฺส อาสนฺนํ ตสฺมา อตุลนฺติ ปทํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ ปทสฺสาทิมฺหิ ฐเปตพฺพํ ตสฺมา สสทฺธมฺมคณุตฺตมนฺติ ปทํ อตุลนฺติ ปทสฺส ปรสฺมึ ฐปิตํ อาเนตฺวา อตุลนฺติ ปทสฺสาทิมฺหิ ฐปิตนฺติ ฯ สสทฺธมฺมคณุตฺตมนฺติ

ปทํ อตุลํ สสทฺธมฺมคณุตฺตมํ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ เอวํ ทฺวินฺนํ ปทานํ เวมชฺเฌ น ฐเปตพฺพํ ฯ กสฺมา ฯ พฺยวธายกตฺตา เจว ปทโยชนาย เอวํ อภาวโต จ ฯ กมฺมภูตํ ปน ปทํ กิริยาย สมฺพนฺธิตพฺพํ ตสฺมา อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ ปทํ ภาสิสฺสนฺติ ปทสฺสาทิมฺหิ ฐปิตนฺติ ฯ อิติสทฺโท นิทสฺสนตฺโถ ฯ ปุพฺพปรปทานํ อญฺญมญฺญสมฺพชฺฌนํ สมฺพนฺโธ ฯ อิธ ปน วิเสสนปทานํ วิเสสปเทน เจว กมฺมปทสฺส กิริยาปเทน จ สมฺพนฺโธ ฯ สํสทฺโท สหตฺถวาจโก ฯ พนฺเธ พนฺธเน ภาเว จ ฯ โยชนาติปิ ตสฺเสว นามํ ฯ

[๒๔] ปทสมฺพนฺธํ วตฺวา วจนตฺถาทิเก อวยวตฺเถ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาติอาทึ ฯ ตตฺถ ตสฺสํ คาถายํ วจนตฺถาทิเก วินิจฺฉโย เวทิตพฺโพติ โยชนา ฯ

ตตฺถาติ อาธาเรเยว ภุมฺมํ น นิทฺธารเณ ฯ ตสฺมา เวทิตพฺโพติ ปทํ ปกฺขิปิตพฺพํ วจนตฺถาทิเกติ ปทํ อุปริ วุจฺจมานสฺส ยถาวุตฺตวจนตฺถโยเคติ ปทสฺส ทสฺสนโต ปกฺขิปิตพฺพํ ฯ

[๒๕] สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ ปเท วจนตฺถํ ญาเปนฺโต สมฺมา สามญฺจ...สมฺมาสมฺพุทฺโธติ อาห ฯ โย ปุคฺคโล สมฺมา สามญฺจ...สมฺพุทฺโธ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล สมฺมาสมฺพุทฺโธ นาม ตติยาตปฺปุริโส ฯ โย ปุคฺคโลติ ปทํ สมฺมาสมฺพุทฺธนิทฺเทสปาลึ นิสฺสาย ปกฺขิตฺตํ ฯ วิเสสน จาติ สุตฺเต จสทฺเทน สมฺมา

สามนฺติ ทฺวีหิ นิปาเตหิ ตติยานา สพฺพาสมิจฺจาทินา นาโลโป ฯ
รูปสิทฺธิยํ หิ สยํ สามํ สํ สมฺมาอิจฺเจเต ตติยตฺเถติ วุตฺตํ ฯ
ตฏฺฏีกายมฺปิ สยมาทโย ตติยตฺเถ ยถา สยํ กตํ สามํ ทิฏฺจํ
อตฺตนาติ อตฺโถ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ฯ ตตฺถ สมฺมาติ อวิปรีเตเนว ฯ
สนฺติ อตฺตนาติ วุตฺตํ ฯ สทฺทนีติยมฺปิ สยํ สามํ สมฺมา
อิจฺเจเต ตติยาย ยุตฺตา ฯ สยํ อภิญฺญาย กมฺทฺทิเสยฺยํ สามํ
สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา เย เอวํ ชานนฺติ เต สมฺมา ชานนฺตีติ
อคฺควํสาจริเยน วุตฺตํ ฯ สมิตฺยุปสคฺคสฺส สโมธานาทิอเนกตฺถวาจ-
กตฺตา สามนฺติ วิวรติ ฯ สมฺมา สามํ สพฺพธมฺเม อภิสมฺพุทฺโธติ
เอตฺตกเมว วจนํ วตฺตพฺพํ จสทฺโท กิมตฺถํ ปกฺขิตฺโตติ ฯ จสทฺโท
สมฺมา สามนฺติ วิเสสนทฺวยํ อภิสมฺพุทฺโธติ กิริยาย สห สมฺจฺเจตีติ[๑]
ญาปนตฺถํ จสทฺโท ปกฺขิตฺโต สมฺมา สามญฺจ อาธิยติ
เอเตน จิตฺตนฺติ สมฺมาสมาธีติ วจนตฺเถ จสทฺโท วิยาติ ฯ วิมล-
พุทฺธิตฺเถเรน ปน จสทฺเทน เหตุกตฺตารํ สมฺจฺเจตีติ วุตฺตํ ฯ
อริยวํเสน ปน จสทฺโท อวธารณตฺโถ สามํ เอวาติ อตฺโถติ
วุตฺตํ ฯ เตสํ วจนํ น ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ สมฺมา สามญฺจ
อาธิยตีติ วจนตฺเถ จสทฺเทน อสมานโต จ ฯ อถวาตฺยาทิเกน
ทุติยนเยน จสทฺทสฺส เหตุกตฺตุโน สมฺจฺจนาภาวโต[๒] เจว จสทฺทสฺส
อวธารณตฺถตาย อภาวโต จ ฯ ภวเตฺวว สมฺมา สามญฺจ
อภิสมฺพุทฺโธติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ กสฺมา วากฺเย สพฺพธมฺเมติ

๑. สมฺจฺจินาติ ภเวยฺย ฯ ๒. สมฺจฺจยาภาวโตติ มญฺเญ ฯ

ปทํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ พุธธาตุสฺส สกมฺมกตฺตา สพฺพธมฺเมติ ปกฺขิตฺตํ อิมสฺมึ นเย พุธธาตุ ญาณตฺถวาจโก อธิปฺเปโต ตสฺมา สพฺพธมฺเมติ ปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ สพฺพธมฺเมติ ปเท หิ อปกฺขิตฺเต สติ สมฺมาเปกฺขกา พุชฺฌนกิริยา อนารมฺมณา น ยุชฺชติ ฯ

อตฺตโน ลกฺขณํ ธาเรนฺตีติ ธมฺมา เย สภาวา อตฺตโน... ธาเรนฺติ อิติ ตสฺมา เต สภาวา ธมฺมา สพฺเพ จ เต ธมฺมา จาติ สพฺพธมฺมา วิเสสนปุพฺพปโท ฯ อิธ จ สพฺพสทฺโท นิปฺป-เทเสเยว วตฺตติ น สปฺปเทเส ฯ สพฺพธมฺเมติ ปทํ ปน ปกฺขิตฺตํ โหติ ฯ สมฺมา สามญฺจ สพฺพธมฺเม พุทฺโธติ วา สมฺพุทฺโธติ วา เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ กสฺมา อภิสมฺพุทฺโธติ ปทํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ ยทิ ปน พุทฺโธติ วา สมฺพุทฺโธติ วา ปเท ปกฺขิตฺเต วากฺเย ปกฺขิตฺตํ พุทฺโธ สมฺพุทฺโธติ ปททฺวยญฺเจว สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ ปเท พุทฺโธ สมฺพุทฺโธติ ปททฺวยญฺจ เอกเมว น นานนฺติ โกจิ มญฺเญยฺย ตสฺมา สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ ปเท พุทฺโธติ ปทโต อญฺญํ อภิสมฺพุทฺโธติ ปทํ วจนตฺถสฺส สปท วิคฺ-คหภาวญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ กสฺมา ปน อุปสคฺคทฺวยํ ปกฺขิตฺตํ นนุ เอโกเยว วตฺตพฺโพติ ปุจฺฉา ฯ อภิสมฺพุทฺโธติ ปทํ ปน ยนฺนูนาหํ โยจายํ ธมฺโม มยา อภิสมฺพุทฺโธ ตเมว ธมฺมํ สกฺกตฺวา ครุํ กตฺวา อุปนิสฺสาย วิหเรยฺยํ ตตฺถ ธมฺเม อภิสมฺพุทฺโธติ จ อาทิกํ ปาลิอฏฺฐกถาทีสุ วุตฺตวจนํ นิสฺสาย อภิสมฺพุทฺโธติ

ปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ น หิ ปาลิอาทีสุ อภิสํพุทฺโธติ ปทํ อตฺถิ สมฺพุทฺโธติ วา อภิสมฺพุทฺโธติ วา ปทํ อตฺถิ ตสฺมา อภิอิตฺยุปสคฺโค วาจาสิลิฏฺฐมตฺตปฺปโยชโน ฯ สมิตฺยุปสคฺโค ปน ธาตฺวตฺถวิเสสโก ฯ เตน อุปริ พุธธาตุสฺส สามญฺญตฺถวาจกตฺตา พุชฺฌิ อญฺญาสีติ วกฺขติ ฯ อญฺญตฺถ หิ อภิสมฺพุทฺโธติ ปทสฺส อธิคโตติ อตฺโถติ วุตฺตํ ฯ

อภิสมฺพุชฺฌีติ อภิสมฺพุทฺโธ โย ภควา สพฺพธมฺเม อภิสมฺพุชฺฌิ อญฺญาสิ อิติ ตสฺมา โส ภควา อภิสมฺพุทฺโธ ฯ อภิสํปุพฺโพ พุธ ญาเณ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตรีติ อตีเต โต ฯ อิตีติ นามลาภเหตุนิทสฺสโน ฯ กสฺมา ปน ภควาติ ปทํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ ยถา ปน อมฺพุํ ธาเรตีติ อมฺพุธโร เมโฆติ เอตฺถ ปโยเค อมฺพุํ ธาเรตีติ วจเน วุตฺเต สพฺพอุทกธารฆฏาทิวตฺถุปิ อมฺพุธโร นาม ภเวยฺย ตสฺมา เมโฆติ วุตฺตํ เอวํ ปุคฺคลปญฺญตฺติยํ กตโม จ ปุคฺคโล สมฺมาสมฺพุทฺโธ อิเธกจฺโจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌตีติ[๑] อาทิเก สมฺมาสมฺพุทฺธนิทฺเทเส ปุคฺคโลติ วจนโต ภควโต อญฺโญ ปุคฺคโลปิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ นาม ภเวยฺยาติ โกจิ คณฺเหยฺย ตสฺมา วจนียตฺถํ ญาเปนฺเตน ภควาติ ปทํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ

โยติ ปุคฺคโลติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปุคฺคโลติ อภิสมฺพุทฺโธติ

๑. อภิ. ปุ. ๓๖/๒๓๓ ฯ

ปเท กตฺตา ฯ สมฺมา สามญฺจาติ ปทฺทวยํ อภิสมฺพุทฺโธติ ปเท ตติยาวิเสสนํ สามนฺติ ปทญฺจ ปรสฺส โพธาปนกิริยํ นิวตฺเตติ ฯ สพฺพธมฺเมติ อภิสมฺพุทฺโธติ ปเท กมฺมํ ฯ อภิสมฺพุทฺโธติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ อิตีติ สมฺมาสมฺพุทฺโธติ ปเท เหตุ ฯ โสติ สญฺญี ฯ สมฺมาสมฺพุทฺโธติ สญฺญา ฯ ภควาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๖] กสฺมา ปน ภควาเยว ลพฺภตีติ ปุจฺฉํ สนฺธาย ภควโต ลภนเมว ญาปนตฺถํ วุตฺตมตฺถํ วิวรนฺโต อาห โส หิจฺจาทึ ฯ หิ สจฺจํ โส ภควา สงฺขตา...สมฺมา สยํ อตฺตนา วิจิโตปจิตปารมิตาสมฺภูเตน สยมฺภุญาเณน สพฺพญฺญุตญาเณน สามํ อตฺตนา พุชฺฌิ อญฺญาสีติ โยชนา ฯ

โสติ เอตฺถ ตสทฺโท ปกฺกนฺตวิสโย ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี-กรณตฺโถ ฯ เกจิ ปน หิสทฺโท วิวรณตฺโถติ วทนฺติ ฯ ตนฺน ฯ กสฺมา ฯ โสติอาทิวจนสฺส อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺตตฺตา ฯ ปจฺจ-เยหิ สงฺคมฺม กริยตีติ สงฺขตํ ยํ ธมฺมชาตํ ปจฺจ...กริยติ อิติ ตสฺมา ตํ สงฺขตํ ฯ สํปุพฺโพ กร กรเณ ภาวกมฺเมสุ ต ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขราวา ตปฺปจฺจเยสุ จ กรสฺส โข ฯ น สงฺขตํ อสงฺขตํ ฯ ภิชฺชตีติ เภทํ ยํ ธมฺมชาตํ ภิชฺชติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ เภทํ ฯ ภิท เทฺวธากรเณ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ ฯ สงฺขตาสงฺขตํ อิติ เภทํ สงฺขตาสงฺขตเภทํ สงฺขตาสงฺขตํ อิติ สงฺขาตํ เภทนนฺตฺยตฺโถ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 83

สมฺภาวนปุพฺพปโท กมฺมธารโย ฯ กลิยิตพฺโพ สงฺขายิตพฺโพติ กโล โย อวยโว ปณฺฑิเตน กลิ...ตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส อวยโว กโล ฯ กล สงฺขาเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ สห กเลหิ วตฺตตีติ สกลํ ยํ ธมฺมชาตํ กเลหิ สห วตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ สกลํ สาวยวํ ตคฺคุณปฐมาพหุพฺพิหิ ฯ ยทาทิสุตฺเตน สหสฺส สาเทโส หโลโป วา ฯ ปีสทฺโท อวยวํ อเปกฺขติ ฯ อตฺตโน ลกฺขณํ ธาเรตีติ ธมฺโม โย สภาโว ฯ ธมฺโม เอว ธมฺมชาตํ ฯ ชาตสทฺโท ตพฺภาเว วตฺตมาโน วาจาสิลิฏฺฐตฺถํ อนฺเต ปกฺขิตฺโต สุตฺตนฺเตตฺยาทีสุ อนฺตสทฺโท วิย ฯ

ยาถาวาติ อวิปรีตตฺถวาจโก นิปาโต ฯ รสิยตีติ รโส ยํ กิจฺจญฺจ สมฺปนฺนภาโว จ กตฺตุภูเตน ญาเณน รสิยติ อสฺสาทิยติ อิติ ตสฺมา ตํ กิจฺจญฺจ สมฺปนฺนภาโว จ รโส ธมฺมสฺส สาธารณาทิกิจฺจํ สมฺปนฺนภาโว จ ฯ รส อสฺสาทเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ สห รเสน วตฺตตีติ สรสํ ยํ ลกฺขณํ รเสน สห วตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ ลกฺขณํ สรสํ ปฐมาตคฺคุโณ ฯ ยทาทินา สหสฺส สาเทโส หโลโป วา ฯ ลกฺขิยติ เอเตนาติ ลกฺขณํ ลกฺขิตพฺพํ ธมฺมชาตํ ปณฺฑิเตน อนิจฺจาทินา ลกฺขิยติ อิติ ตสฺมา ตํ อนิจฺจาทิกํ ลกฺขณํ นาม สาธารโณ อนิจฺจาทิโก กกฺขฬผุสนาทิโก อสาธารโณ จ ฯ ลกฺข องฺเก กตฺตุ-กรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ฯ สรสญฺจ

ตํ ลกฺขณญฺจาติ สรสลกฺขณํ วิเสสนปุพฺพปโท ฯ ปฏิวิชฺฌนํ ปฏิเวโธ สพฺพญฺญุตญาณํ ฯ วิธ ญาเณ ฯ ปฏิสทฺโท ธาตฺวตฺถวาจโก ฯ สพฺพโต ญฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ อิสฺเส ฯ มูลฏีกายํ ปน กิญฺจาปิ สพฺพธมฺมานํ หิ ปฏิเวธญาณํ โพธิปลฺลงฺเก อโหสิ มคฺคญาณเมว หิ ตนฺติ วุตฺตํ ตถาปิ สพฺพญฺญาเนสุ ปฏิเวธสทฺโท มคฺคญาณวาจโกเยวาติ นิยโม นตฺถิ ฯ ยตฺถ หิ ปฏิเวธสทฺโท มคฺคญาณวาจโก โหติ ตตฺถ ตเมว ญาณํ คเหตพฺพํ ยตฺถ ปน ปฏิเวธสทฺโท สพฺพญฺญุตญาณาทิวาจโก ตตฺถ ตเมว คเหตพฺพํ อิธ ปน สพฺพธมฺเมติ วุตฺตตฺตา เจว ยาถาวสรสลกฺขณปฺปฏิเวธวเสนาติ วุตฺตตฺตา จ สพฺพญฺญุตญาณเมว คหิตํ ฯ ตํ หิ ญาณํ สพฺพธมฺเม ยาถาวโต ลกฺขเณน รเสน จ ปฏิวิชฺฌติ ฯ มูลฏีกาทีสุปิ สพฺพญฺญุตญาณมฺปิ ยถาสภาวํ ปกาเรหิ ปฏิวิชฺฌตีติ วุตฺตํ ฯ มคฺคญาณํ ปน สพฺพธมฺเม ตปฺปฏิจฺฉาทกโมหวิทฺธํสนวเสน ปฏิวิชฺฌติ ฯ อสงฺขตํ ปน อารมฺมณกรณวเสน ปฏิวิชฺฌติ น ปน สพฺพธมฺเม ยาถาวโต ลกฺขเณน รเสน จ ปฏิวิชฺฌติ ฯ สรสลกฺขณสฺส ปฏิเวโธ สรสลกฺขณปฺปฏิเวโธ ฯ ยาถาวโต อวิปรีตโต สรสลกฺขณปฺปฏิเวโธ ยาถาว...ปฏิเวโธ ตติยาตปฺปุริโส ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ ยาถาวโต รเสน สทฺธึ ลกฺขณสฺส ปฏิเวธวเสนาติ อตฺโถ ฯ เอวญฺจ อตฺเถ สติ ลกฺขณสรสปฺปฏิเวธวเสนาติ วจนํ วตฺตพฺพํ กสฺมา

ปน สรสลกฺขณปฺปฏิเวธาติ วุตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ ลกฺขณรสปจฺจุปฏฺ-
ฐานปทฏฺฐานํ ปน อนุกฺกมฐาเน ลกฺขณรสาติ วตฺตพฺพํ อิธ ปน
ลกฺขณาทิกฺกมสฺส อนธิการตฺตา ลกฺขณรสาติ น วุตฺตํ ฯ ลกฺขณ-
รสาติ วุตฺเต หิ ลกฺขณญฺจ รโส จ ลกฺขณรสนฺติ ทฺวนฺทฺวสมาสํ
ยทิ กเรยฺย โกจิ ตํ กรณํ ยุชฺชติ ยทิ ปน ลกฺขณํ เอว
รโส ลกฺขณรโสติ กมฺมธารยํ กเรยฺย โกจิ ตํ น ยุชฺชตีติ
มนสิกตฺวา ลกฺขณรโสติ น วุตฺตํ ฯ กสฺมา ปน ปจฺจุปฏฺฐาน-
ปทฏฺฐานานิ น วุตฺตานีติ ปุจฺฉา ฯ สหชาตนานาปณิกวเสน๑ จิตํ
ผลํ คเหตพฺพภาเวน ญาณสฺส อุปฏฺฐานากาโร วา ปจฺจุปฏฺ-
ฐานํ นาม เตสุ อุปฏฺฐานากาโร อารมฺมณภูตธมฺเมน อายตฺโต
ผลนฺตุ ตโต ธมฺมโต อญฺญํ ปทฏฺฐานํ ตุ ตโต อญฺญํ
อาสนฺนการณํ ตสฺมา ตํ ทฺวยํ น วุตฺตนฺติ ฯ อริยวํเสน ปน
ยาถาว...วเสนาติ ยาถาวโต อตฺตโน สภาวภูตลกฺขณสฺส ปฏิเวธ-
วเสนาติ วุตฺตํ ฯ เอวํ อตฺเถ สติ สภาวลกฺขณาติ วตฺตพฺพํ
น สรสาติ ฯ อถวา ฯ รสิตพฺโพ ปฏิวิชฺฌิตพฺโพติ รโส สภาโว
อตฺตโน รโส สรโส ยาถาวโต สรโส ยาถาวสรโส โส เอว
ลกฺขิตพฺพตฺตา ลกฺขณนฺติ ยาถา...ลกฺขณํ ตสฺส ปฏิเวโธ ตสฺส
วโส ฯ ยาถาว...เสนาติ ปทํ สมฺมาติ ปทสฺส ตติยาวิเสสนํ น
สรูปวิเสสนํ ฯ ยทิ จ สรูปวิเสสนํ สิยา ยาถาวสรสลกฺขณปฺ-
ปฏิเวธสงฺขาเตนาติ วตฺตพฺพํ ฯ

๑. สหชาตอารมฺมณิกวเสนาติ มญฺเญ ฯ

วิจิยิตฺถาติ วิจิตา ยา ปารมี สุเมธภูเตน ภควตา ญาเณน วิจิยิตฺถ อิติ ตสฺมา สา ปารมี วิจิตา นาม ทานาทโย ฯ วิจิตาติ อิทญฺจ ปทํ สุเมธกาเล ภควตา วิจิตํ ปารมึ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ พุทฺธวํเส หิ วิจินนฺโต ตทาทกฺขิ ปฐมํ ทานปารมินฺติ-อาทิ วุตฺตํ ฯ จิ วิจินเน ฯ วิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ อุปจิยิตฺถาติ อุปจิตา ยา ปารมี ภควตา อฑฺฒฉกฺเกสุ ชาตกสเตสุ อุปจิยิตฺถ สมฺภริยิตฺถ อิติ ตสฺมา สา ปารมี อุปจิตา ทานาทิปารมิโย ฯ อุปปุพฺโพ จิ จเย ฯ อุปสทฺโท ธาตฺวตฺถวิเสสโก ฯ วิจิตา จ สา อุปจิตา จาติ วิจิโตปจิตา สา ปารมี วิเสสโนภยปโท ฯ ปรมสฺส อุตฺตมสฺส โพธิสตฺตสฺส ภาโว กมฺมํ วา ปารมี ทานาทิกิริยา ฯ ณ วิสมาทีหิ เตสณฺโณ โลปี วุฑฺฒาทิ...สเณ จ อสฺส อา ณวณิกเณยฺย-ณนฺตูหิ อี ฯ ปารมี เอว ปารมิตา ฯ ตาปจฺจโย วาจา-สิลิฏฺฐตฺถํ อนฺเต ปกฺขิตฺโต ฯ กฺวจาทิมชฺฌุตฺติอาทินา มชฺเฌ รสฺโส ฯ วิจิโตปจิตา จ ตา ปารมิตา จาติ วิจิโต...มิตา วิเสสนปุพฺพปโท ฯ วิจิโตปจิตปารมิตาหิ สมฺภูตํ วิจิโต...ภูตํ ฯ

สยเมว ภวตีติ สยมฺภู โย ปุคฺคโล สยเมว ภวติ อิติ ตสฺมา โส สยมฺภู ฯ โก โส ฯ อนุตฺตเร นปโรปเทสํ สามญฺเญว สพฺพํ เญยฺยธมฺมํ ปฏิวิชฺฌิตฺวา สพฺพญฺญุตํ ปตฺโต สากฺยมุนิ ภควา ฯ สยมฺภูสทฺโท พุทฺธปริยาโย ฯ สยมฺภู สมฺมาสมฺพุทฺโธ

วรปญฺโญ จ นายโกติ หิ อภิธานปฺปทีปิกา ฯ สยํสทฺทุปปโท ภู สตฺตายํ กฺวิ จ กฺวิโลโป จ ฯ สพฺพธมฺเม ชานาตีติ ญาณํ ยํ ธมฺมชาตํ สพฺพธมฺเม ชานาติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ญาณํ ฯ สยมฺภุสฺส ญาณํ สยมฺภุญาณํ ฯ กฺวจาทีติอาทินา มชฺเฌ รสฺโส ฯ อถวา ฯ สยเมว ภวตีติ สยมฺภู ยํ ญาณํ ฯ อโฆ รสฺสเมกวจนโยสฺวปิ จาติ รสฺโส ฯ สยมฺภู จ ตํ ญาณญฺ-จาติ สยมฺภุญาณํ ฯ สพฺพญฺญุตญาณเมว อิธาธิปฺเปตํ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ หิ ตถญฺจ ธาตฺวายตนาทิลกฺขณํ สภาว-สามญฺญวิภาคเภทโต สยมฺภุญาเณน ชิโนยมาคโต ตถาคโต วุจฺจติ สกฺยปุงฺคโวติ สุมงฺคลาจริเยน วุตฺตํ ฯ มธุรฏฺจวิลาสินิยมฺปิ สพฺเพสํ รูปารูปธมฺมานํ สลกฺขณํ สามญฺญลกฺขณญฺจ ตถํ อวิตถํ ญาณคติยา อาคโต อวิรชฺฌิตฺวา ปตฺโต อนุพุทฺโธติ ตถาคโต ยถาห

สพฺเพสํ ปน ธมฺมานํ สกสามญฺญลกฺขณํ
ตถเมวาคโต ยสฺมา ตสฺมา สตฺถา ตถาคโตติ

อาจริยพุทฺธทตฺเตน วุตฺตํ ฯ สีลกฺขนฺธฏีกาทีสุ ปน กิญฺจาปิ สยมฺภุญาเณน สห วาสนาย วิหตวิทฺธสฺตนิรวเสสกิเลโส มหา-กรุณาสพฺพญฺญุตญาณาทิอปริเมยฺยคุณาธาโร ขนฺธสนฺตาโน พุทฺโธติ วุตฺตํ ตถาปิ อรหตฺตมคฺคญาณเมว สยมฺภุญาณนฺติ นิยโม นตฺถิ ฯ ยตฺถ หิ อรหตฺตมคฺคญาณํ วา สพฺพญฺญุตาทิญาณํ วา วุตฺตํ ตตฺถ ตเมว คเหตพฺพํ ฯ มคฺคญาณํ หิ สพฺพธมฺเม อปจารโต ชานาติ ฯ อิธ ปน สพฺพธมฺเม ยาถาว-

สรสลกฺขณปฺปฏิเวธวเสนาติ จ วจนทฺวยสฺส วุตฺตตฺตา สพฺพญฺญุต-
ญาณเมวาธิปฺเปตนฺติ ฯ สยมฺภุญาเณนาติ จ ปทํ พุชฺฌีติ ปเท
กรณํ น สามนฺติ ปทสฺส สรูปวิเสสนํ ฯ ยทิ จ สรูปวิเสสนํ
สิยา สยมฺภุญาณสงฺขาเตนาติ วตฺตพฺพํ ฯ สามนฺติ ภควนฺต-
สงฺขาเตน อตฺตนา ฯ เอวญฺจ อตฺถคฺคหณํ สยํ อภิญฺญายาติ
เอตฺถ สยนฺติ ปเทน สเมติ ฯ พุชฺฌีติ พุธ อวโพธเน อชฺชตฺตนีอี
ทิวาทิโต โย ยถา กตฺตริ จาติ ยปจฺจยสฺส ธาตฺวนฺเตน
สห โฌ วคฺเค โฆตฺยาทินา ทฺวิตฺตํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา
อีการสฺส รสฺสตฺตํ ฯ นนุ จ วากฺเย อภิสมฺพุทฺโธติ กิตปทํ วุตฺตํ
กสฺมา ทฬฺหีวจเน พุชฺฌีติ อาขฺยาตปทํ วุตฺตนฺติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ
พุชฺฌีติ สิทฺธกิริยาปทํ ปน โสติ กตฺตุภูตํ นามปทํ อเปกฺขิตฺวา
วุตฺตํ ฯ อภิสํสทฺทํ วินา พุธธาตุสฺส ชาครณวิกสนตเถสุปิ
ปวตฺตนโต อญฺญาสีติ วิวรติ ฯ ญา อวโพธเน อชฺชตฺตนีอี
อการาคโม หิยตฺตนีอชฺชตฺตนีกาลาติปตฺตีสุ กรสฺสกาสตฺตมชฺชตฺตนิมฺหีติ
สุตฺเต กาลสตฺตมีติ โยควิภาเคน สาคโม ปุพฺพมโธ สรโลโป
นเย กฺวจิ ธาตูติอาทินา อีการสฺส รสฺสตฺตํ ปรเทฺวภาโว
จาเน ฯ นนุ จ วากฺเย สมฺมา สามญฺจ สพฺพธมฺเมติ วุตฺตํ
กสฺมา โส หีติอาทิวจนํ ตทนุกฺกเมน วุตฺตนฺติ ฯ สพฺพธมฺเมติ
กมฺมปทํ กิริยาปทํ อเปกฺขติ ตสฺมา สมฺมา สามญฺจาติ ปททฺวยํ
วตฺวา สพฺพธมฺเมติ กมฺมปทํ อภิสมฺพุทฺโธติ กิริยาปทสฺส

อาสนฺนฏฺฐาเน ฐปิตํ โส หีติอาทิวจนํ ปน กตฺตุกมฺมวิเสสน-
กรณานุกฺกเมน วุตฺตนฺติ ฯ

[๒๗] อตฺตโน วจนํ ปาลิยา สาเธนฺโต อาห ยถาห-
ตฺยาทึ ฯ เยน นิทสฺสเนน ตว วจนํ อมฺเหหิ สทฺทหิตพฺพํ ภควา
ตํ นิทสฺสนํ ยถากึ อาห อุปก อหํ สยํ อภิญฺญาย อภิญฺ-
เญยฺยาทิเภเท ธมฺเม สยเมว ชานิตฺวา กมุทฺทิเสยฺยํ อยํ เม
อุปชฺฌาโย อาจริโย วาติ กนฺนาม อุทฺทิเสยฺยํ อิติ วจนํ
ธมฺมปเท ภควา อาหาติ โยชนา ฯ

โสติ พุชฺฌีติ ปเท กตฺตา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหีกรณํ ฯ สงฺ...
กลมฺปีติ ปททฺวยํ ธมฺมชาตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺมชาตนฺติ
พุชฺฌีติ ปเท กมฺมํ ฯ ยาถา...เสนาติ สมฺมาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
สมฺมาติ พุชฺฌีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สยนฺติ วิจิโตปจิตาติ ปเท
กตฺตา ฯ วิจิ...เตนาติ สยมฺภุญาเณนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ
สย...เณนาติ พุชฺฌีติ ปเท กรณํ ฯ สามนฺติ พุชฺฌีติ ปเท
ตติยาวิเสสนํ ฯ พุชฺฌิ อญฺญาสีติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ
ยถาติ ปุจฺฉา ฯ ภควาติ อาหาติ ปเท กตฺตา ฯ สยนฺติ
อภิญฺญายาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อภิญฺญายาติ อุทฺทิเสยฺยนฺติ ปเท
ปุพฺพกาลกิริยา ฯ กนฺติ อุทฺทิเสยฺยนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อหนฺติ
อุทฺทิเสยฺยนฺติ ปเท กตฺตา ฯ อุทฺทิเสยฺยนฺติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาต-
ปทํ ฯ อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วจนนฺติ อาหาติ ปเท กมฺมํ ฯ

สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ เอตฺถ หิ สมฺมาติ ปเทน ปจฺเจกพุทฺธํ นิวตฺเตติ สนฺติ ปเทน สาวกพุทฺธํ ฯ ปจฺเจกพุทฺโธ หิ สพฺพธมฺมานํ ยาถาวโต ลกฺขณวเสน อพุชฺฌนโต สมฺมา น โหติ สาวกพุทฺโธ ปน สพฺพธมฺมานํ อตฺตนาว อพุชฺฌนโต สามํ น โหติ ตสฺมา ภควาเยว สมฺมา สามญฺจ สพฺพธมฺมานํ พุชฺฌนโต สมฺมาสมฺพุทฺโธ นาม โหตีติ ฯ

[๒๘] อญฺญมฺปิ วจนตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อถวาติ อาทึ ฯ อถวา อปโร นโย เวทิตพฺโพ ฯ พุธธาตุสฺส ชาครณวิกสนตฺเถสุปิ ปวตฺตนโต ภควา สมฺมา สามญฺจ ปฏิพุทฺโธ...วิคโต ภควา ทินกรกิรณ...วิกสิตํ ปทุมํ อิว อคฺคมคฺคญาณ...วิกาสํ อนุปฺปตฺโต อิติ สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺทสฺส อตฺโถติ โยชนา ฯ

อถวาติ นิปาตสมุทาโย ฯ กิริยํ ธาเรตีติ ธาตุ โย สทฺโท ฯ พุโธอิติ ธาตุ พุธธาตุ สมฺภาวนปุพฺพปโท ฯ ชาคริยติ ชาครณํ ฯ ชาคร นิทฺทากฺขเย นนฺทาทีหิ ยูติ ภาเว ยุ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ฯ วิกสิยเต วิกสนํ ฯ วิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ กส วิกสเน ยุ ยุสฺส อโน ฯ ชาครณญฺจ วิกสนญฺจ ชาครณวิกสนานิ ชาครณวิกสนานิ เอว อตฺถา ชาครณวิกสนตฺถา อวธารณปุพฺพปโท ฯ ปิสทฺโท ปุพฺเพ วุตฺตธาตฺ-วตฺถมเปกฺขติ ฯ ปวตฺติยเต ปวตฺตนํ ฯ ปสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ วตฺตุ ปวตฺติยํ นนฺทาทีหิ ยูติ ภาเว ยุ อนกา ยุณฺวนํ ฯ สมฺมา

สามญฺจ ปฏิพุทฺโธติ อิทํ วจนํ ชาครณตฺถสฺส วากฺยํ ฯ จสทฺโท ฯ ทฺวินฺนํ ปทานํ วิเสสนภาวญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺโต น อวธารณตฺโถ ฯ ปฏิพุชฺฌีติ ปฏิพุทฺโธ โย ภควา ฯ ปฏิสทฺโท ธาตฺวิเสสโก ฯ พุธ ชาครณวิกสเนสุ วตฺตติ ปุริโส ปพุชฺฌติ ปทุมํ ปพุชฺฌตีติ ปโยโค วิย ฯ

[๒๘] สมฺมา สามญฺจ ปฏิพุทฺโธติ วจนสฺส อตฺถํ วิวรนฺโต อนญฺญาติอาทิมาห ฯ อนญฺญ...ธิโตติ ปทํ สมฺมาติ ปทสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ ฯ ตสฺมา หุตฺวาติ ปทสฺส ปรสฺมึ สมฺมาติ ปทํ น วุตฺตํ ฯ อญฺเญหิ น ปฏิโพธิโต อนญฺญปฏิโพธิโต ภควา อญฺเญหิ ปุคฺคเลหิ น ปฏิโพธิโต อน...โพธิโต อยุตฺตตฺถสมาโส ฯ หุตฺวาติ ปทํ วิคมนกิริยาย ลกฺขณญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ หุฏู สตฺตายํ ปุพฺพกาเลติอาทินา ตฺวา ฯ สาม-สทฺทสฺส กาฬวณฺณสามเวทานมฺปิ วาจกตฺตา สยเมวาติ วิวรติ ฯ ยทิ ปน เอวํ วจเน สติ กสฺมา เหฏฺฐา สามนฺติ ปทสฺส อตฺโถ น วิวริโตติ ฯ สจฺจํ สามนฺติ ปทสฺส ปน อตฺเถ วิวริเตปิ สามนฺติ ปทสฺส อตฺโถ สยํ อภิญฺญายาติ เอตฺถ สยนฺติ ปทํ ปสฺสิตฺวา สุขวิญฺเญยฺโย โหติ ตสฺมา น วิวริโต ฯ เอวสทฺโท เหตุภูตํ ปรํ นิวตฺเตติ ฯ เอวสทฺโท สามญฺจาติ เอตฺถ จสทฺโท อวธารณตฺโถติ ญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺโต โหติ ฯ วสติ สนฺตาเน ปริภาวิตา หุตฺวา ติฏฺฐตีติ วาสนา โย กิเลเสหิ อาหิตสตฺติวิเสโส

สนฺตาเน...หุตฺวา วสติ ติฏฺจติ อิติ ตสฺมา โส กิเลเสหิ
อาหิตสตฺติวิเสโส วาสนา นิรนฺสยสนฺตานสฺสาปิ สานุสยสนฺตานกาเล
สมาจารสทิสสมาจารนิมิตฺตกิเลเสหิ อาหิตสตฺติวิเสโส ฯ วส นิวาเส
กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ อณฺเณสุ จ ปุน
อาปจฺจโย ฯ สห วาสนาย วตฺตตีติ สวาสนา ยา โมหนิทฺทา
วาสนาย สห วตฺตติ อิติ ตสฺมา สา โมหนิทฺทา สวาสนา
ปจมาตคฺคุโณ ฯ สํมุยฺหนฺติ เอเตนาติ สมฺโมโห สตฺตา
เอเตน ธมฺเมน สํมุยฺหนฺติ อติสเยน มุยฺหนฺติ อิติ ตสฺมา โส
ธมฺโม สมฺโมโห อวิชฺชา ฯ สํสทฺโท ธาตฺวิเสสโก ฯ มุห
เวจิตฺเต วิสรุชปทาทิโต ณ การิตานณฺโณ โลปํ อสํโยคานฺตสฺส
วุฑฺฒิ การิเต ฯ นินฺทิยตีติ นิทฺทา ยํ โสปฺปํ ปณฺฑิเตน
นินฺทิยติ อิติ ตสฺมา ตํ โสปฺปํ นิทฺทา ฯ ถีนมิทฺธสมุฏฺฐิตรูเป
หิ รูปกายสฺส ครุภาวปฺปตฺติ องฺคปจฺจงฺคาทีนํ สํสีทนํ นิทฺทา นาม ฯ
นินฺท ครหายํ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ทปจฺจโย กฺวจิ
ธาตูติอาทินา นโลโป นเย อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ฯ นิทฺทา
วิยาติ นิทฺทา ยา อวิชฺชา นิทฺทา วิย อิติ ตสฺมา สา
อวิชฺชา นิทฺทา ปริกปฺปิตทุธิตวิคฺคโห ฯ สมฺโมโห โส จ นิทฺทา
จาติ สมฺโมหนิทฺทา อุปมานุตฺตโร ฯ สวาสนา จ สา สมฺโมห-
นิทฺทา จาติ สวาสนสมฺโมหนิทฺทา ฯ อุปมานุตฺตรปเท อุปมานภูตํ
วิเสสนํ ปรํ ภวติ ฯ กฺวจาทีติอาทินา อาการสฺส รสฺสตฺตํ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 93

อจฺจนฺตํ วิคโตติ เอตฺถ อริยมคฺคญาเณน สมุจฺฉินฺนตาติ เหตุปกฺขิปิตพฺโพ ฯ อจฺจนฺตนฺติ นิปาโต ฯ เอกนฺเตนาติ อตฺโถ ฯ สพฺพาสมิจฺจาทินา อจฺจนฺตํสทฺทโต นาโลโป ฯ อจฺจนฺตํ เกวลนฺติ วา อตฺโถ กิริยาวิเสสนํ ฯ สพฺพาสมิจฺจาทินา สิโลโป ฯ ปฏิพุทฺโธติ ปทสฺส วิวรณํ วิคโตติ ฯ วิคมีติ วิคโต โย ภควา วิคมิ อิติ ตสฺมา โส ภควา วิคโต ฯ คมุ คติมฺหิ ฯ วิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ วิ วิรมเณ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตรีติ อตีเต โต คมขนหนรมาทีนมนฺโตติ มโลโป ฯ ทินกโรติอาทินา ปน ทุติยตฺถสฺส วิวรณํ ฯ

เทนฺติ เอเตนาติ ทินํ สตฺตา ปรสฺส วตฺถุํ เอเตน ทิวเสน เทนฺติ อิติ ตสฺมา โส ทิวโส ทินํ ทิวโส ฯ ทา ทาเน วิจินาทเยติ สุตฺเตน อิโน สิ สึ ฯ ทินํ กโรตีติ ทินกโร โย สุริโย ทินํ ทิวสํ กโรติ อิติ ตสฺมา โส สุริโย ทินกโร ฯ ทินสทฺทุปปโท กร กรเณ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ กิรติ อนฺธการํ วิกฺขิปตีติ กิรโณ ยา รํสิ อนฺธการํ กิรติ วิกฺขิปติ วิธมติ อิติ ตสฺมา สา รํสิ กิรโณ ฯ กิร วิกิรเณ กตฺตุ-กรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ฯ ทินกรสฺส กิรโณ ทินกรกิรโณ ฯ สํ สห อาคมนํ สห ปวตฺตนํ สมาคโม ฯ กสฺส สมาคมนนฺติ ปุจฺฉา ฯ ปทุมสฺส สมาคมนํ ฯ สํอาปุพฺโพ คมุ คติยํ ฯ อาสทฺโท ธาตุวิเสสโก ฯ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ ทินกร-

กิรเณน สมาคโม ทินกรกิรณสมาคโม ฯ รุจติ เอตายาติ รุจิ
ปทุมํ เอตาย รํสิยา รุจติ ทิปฺปติ อิติ ตสฺมา สา รํสิ รุจิ ฯ
รุจ ทิตฺติมฺหิ มฺนาทีหิ จิ ฯ รุจิ เอติสฺสา อตฺถีติ รุจิรา รุจิ
รํสิ เอติสฺสา สิริยา อตฺถิ อิติ ตสฺมา สา สิริ รุจิรา ฯ
มทาทิโต โร ฯ ปรมา จ สา รุจิรา จาติ ปรมรุจิรา สา สิริ
ปรมา จ॰ อุตฺตรา จ รุจิรา จ อิติ ตสฺมา สา สิริปรมารุจิรา
วิเสสโนภยปโท ฯ ปทุเม นิสฺสยตีติ สิริ ยา โสภา ปทุเม
นิสฺสยติ อิติ ตสฺมา สา โสภา สิริ ฯ สร นิสฺสเย มฺนาทีหิ จีติ
กตฺตริ อิ กฺวจิ ธาตูติอาทินา สการ อการสฺสิ ฯ ปรมรุจิรา
จ สา สิริ จาติ ปรมรุจิรสิริ สา สิริ จ ปรมรุจิรา จ อิติ
ตสฺมา ปรมรุจิรสิริ ฯ สุภตีติ โสภา ยา สิริ สุภติ อิติ
ตสฺมา สา สิริ โสภา ฯ สุภ โสภเณ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ
อ อณเณสุ จ อุสฺโส ฯ เสฏฺฐภาวํ อชฺชตีติ อคฺคา ยา โสภา
เสฏฺฐภาวํ อชฺชติ คจฺฉติ อิติ ตสฺมา สา โสภา อคฺคา ฯ
โสภา จ สา อคฺคา จาติ โสภคฺคา ฯ ปรมรุจิรสิริ อิติ
โสภคฺคา ปรม...โสภคฺคา สมฺภาวนปุพฺพปโท ฯ ปชฺชนํ ปตฺติ ฯ
กสฺส ปชฺชนํ ฯ ปทุมสฺส ฯ ปเท คติมฺหิ ฯ คติ คมนํ อธิ-
คมนํ ฯ อิตฺถิยมติยโว วา ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จาติ ธาตฺวนฺตโลโป
ทฺวิตฺตญฺจ ฯ ปรมรุจิรสิริโสภคฺคาย ปตฺติ ปรม...โสภคฺคปฺ-
ปตฺติ ฯ วิกสยิตฺถาติ วิกสิตํ ยํ ปทุมํ วิกสยิตฺถ อิติ ตสฺมา ตํ

๑. อยํ จสทฺโท อติเรโก ฯ

ปทุมํ วิกสิตํ ฯ วิปุพฺโพ กส วิกสเน พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ยถาคมมิกาโร ฯ อิวสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ ปชฺชติ เทวปูชาทึ ยาตีติ ปทุมํ ยํ ปุปฺผํ เทวปูชาทึ ปชฺชติ ยาติ อิติ ตสฺมา ตํ ปุปฺผํ ปทุมํ ปงฺกชํ ฯ อุสกุสปทสุขา กุโมติ กุโม กฺวจิ ธาตูติอาทินา กโลโป นเย ฯ

อชฺชติ เสฏฺฐภาวํ คจฺฉตีติ อคฺโค โย มคฺโค ฯ อคฺโค จ โส มคฺโค จาติ อคฺคมคฺโค อรหตฺตมคฺโค อคฺคมคฺเค ญาณํ อคฺคมคฺคญาณํ ฯ สมาคมนํ สมาคโม ฯ กสฺส สมาคมนํ ฯ ภควโต สมาคมนํ ฯ อคฺคมคฺคญาเณน สมาคโม อคฺคมคฺคญาณ-สมาคโม ฯ ปริมิเนตพฺพาติ ปริมิตา ยา คุณา ปณฺฑิเตน ปริมิเนตพฺพา คณิตพฺพา อิติ ตสฺมา เต คุณา ปริมิตา ฯ ปริปุพฺโพ มา มาเน ภาวกมฺเมสุ ต กฺวจิ ธาตูติอาทินา อาการสฺสิ ฯ น ปริมิตา อปริมิตา คุณา นนิปาตปุพฺพปโท กมฺมธารโย ฯ นสทฺโท ปริยุทาสปฏิเสโธ ฯ อตฺตนุนสฺส ตปฺปุริเส ฯ คุณิยนฺติ เสยฺยตฺถิเกหิ ปริจิยนฺตีติ คุณา เย สีลาทโย ธมฺมา เสยฺยตฺถิเกหิ ปุคฺคเลหิ คุณิยนฺติ ปริจิยนฺติ อิติ ตสฺมา เต สีลาทโย ธมฺมา คุณา ฯ คุณ จเย สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ อปริมิตา จ เต คุณา จาติ อปริมิตคุณา ฯ คณิตพฺโพติ คโณ โย สมุโห ปณฺฑิเตน คณิตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส สมุโห คโณ ฯ คณ สงฺขฺยาเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ

อปริมิตคุณานํ คโณ อปริมิตคุณคโณ ฯ อลงฺกโรตีติ อลงฺกตํ
ยํ ญาณํ อตฺตานํ อลงฺกโรติ ภูสนํ กโรติ อิติ ตสฺมา ตํ
ญาณํ อลงฺกตํ ฯ อลมีติ ภูสนตฺโถ นิปาโต ฯ อลํสทฺทุปปโท
กร กรเณ พฺธคมาทิตฺเถ กตฺตริ รกาโร จาติ รโลโป ฯ อถวา ฯ
อลงฺกริยตีติ อลงฺกตํ ยํ ญาณํ คุณคเณน อลํ ภูสนํ กริยติ
อิติ ตสฺมา ตํ ญาณํ อลงฺกตํ ฯ คุณคเณนาติ กริยตีติ ปเท
กตฺตา ฯ กร ภาวกมฺเมสุ ต ฯ อปริมิตคุณคเณน อลงฺกตํ
อปริมิตคุณคณาลงฺกตํ ฯ สพฺพํ ชานาติ สีเลนาติ สพฺพญฺญู โย
ภควา ฯ สพฺพญฺญุโน ภาโว สพฺพญฺญุตา ฯ กฺวจาทีติอาทินา
สฺอุจฺจารณตฺถํ อูการสฺส รสฺสตฺตํ ฯ สพฺพญฺญุตา เอว ญาณํ
สพฺพญฺญุตญาณํ ฯ อาการสฺส รสฺสตฺตํ ฯ ณสฺส ทฺวิตฺตํ นตฺถิ ฯ
อวธารณปุพฺพปโท ฯ อปริ...ลงฺกตญฺจ ํ ตํ สพฺพญฺญุตญาณญฺ-
จาติ อปริ...ญาณํ ฯ ภควโต ปชฺชนํ อธิคมนํ ปตฺติ ฯ อปริ-
มิตคุณคณาลงฺกตสพฺพญฺญุตญาณสฺส ปตฺติ อธิคมนํ อปริ...
ญาณปฺปตฺติ ฯ สยเมวาติ เอตฺถ เอวสทฺโท ปรินิวตฺตนตฺโถ น
เอวสทฺทตฺโถ ฯ ปฏิพุทฺโธติ ปทสฺส วิวรณํ วิกสิโตติ ฯ
วิกสิตวาติ วิกสิโต โย ภควา วิกสิตวา อิติ ตสฺมา โส ภควา
วิกสิโต ฯ วิปุพฺโพ กส วิกสเน พฺธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ยถา-
คมมิกาโร ฯ ยทิ ปน อิ คติยนฺติ ธาตุมฺหิ อธิปฺเปเต วิกาสิโตติ
วตฺตพฺพํ วิกสิโตติ อิมสฺส กตฺตุวาจกภาวญาปนตฺถํ อธิปฺ

ปายวเสน วิวรณํ วิกาสมนุปฺปตฺโตติ ฯ เตน อภิธมฺมาวตารฎีกายํ พุทฺธิยา วิกสิตวาติ พุทฺโธติ วุตฺตํ ฯ วิกสนํ วิกาโส ฯ กส ภาเว จ ฯ อนุปาปุณีติ อนุปฺปตฺโต โย ภควา อนุปาปุณิ อิติ ตสฺมา โส ภควา อนุปฺปตฺโต ฯ อนุปุพฺโพ ปท คติยํ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ ฯ นนุ พุธสทฺโท คมเนปิ วตฺตติ กสฺมา คมนตฺโถ น วุตฺโตติ ฯ สจฺจํ ญาณตฺเถ ปน วุตฺเต เย คตฺยตฺถา เต พุทฺธฺยตฺถา เย พุทฺธฺยตฺถา เต คตฺยตฺถาติ วจนโต คมนตฺโต วุตฺโตวาติ ตสฺมา คมนตฺโถ น วุตฺโต ฯ

อถวาติ นิปาโต ฯ พุธธาตุสฺสาติ ปวตฺตนโตติ ปเท กิริยา-สมฺพนฺโธ ฯ ชาคร...เถสุปีติ ปวตฺตนโตติ ปเท วิสยาธาโร ฯ ปวตฺตนโตติ อตฺโถติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ สมฺมา สามญฺจาติ ปททฺวยํ ปฏิพุทฺโธติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ภควาติ ปฏิพุทฺโธ หุตฺวา วิคโตติ ปเท กตฺตา ฯ อนญฺญ...ธิโตติ ภควาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ หุตฺวาติ วิคโตติ ปเท ลกฺขณกิริยา ฯ สยเมวาติ วิคโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สวา...ทายาติ วิคโตติ ปเท อปาทานํ ฯ อจฺจนฺตนฺติ วิคโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ กิริยาวิเสสนํ วา ฯ วิคโตติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ ทิน...คเมนาติ ปตฺติยาติ ปเท วิเสสนเหตุ ฯ ปร...ติยาติ วิกสิตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิกสิตนฺติ ปทุมนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิวาติ อุปมาโชตโก ฯ ปทุมนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อคฺคมคฺค...คเมนาติ ปตฺติยาติ ปเท วิเสสนเหตุ ฯ อปริ...ติยาติ วิกสิโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เตน อภิธมฺมาวตารฏีกายํ อปริมิตคุณคณาลงฺกตสพฺพญฺญุตญาณสมาคเมน วิกสิโตติ วุตฺตํ ฯ อิทญฺจ วิเสสนกรณํ เหฏฺฐา ปรม...วิกสิตนฺติ วจเนน สเมติ ฯ อปริ...ติยาติ สมฺมาติ ปเท ตติยาวิเสสนนฺติปิ วตฺตุํ วฏฺฏติ ฯ สมฺมา สยเมวาติ ปททฺวยํ วิกสิโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ภควาติ วิกสิโต อนุปฺปตฺโตติ ปเท กตฺตา ฯ วิกาสนฺติ อนุปฺปตฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ วิกสิโต อนุปฺปตฺโตติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ อิตีติ ปทํ อตฺโถติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อนญฺญ....วิคโตติ อิมินา วจเนน สมฺมา สามญฺจ ปฏิพุทฺโธ สวาสนสมฺโมหนิทฺทาย อจฺจนฺตํ วิคโตติ สมฺมาสมฺพุทฺโธติ วจนตฺถํ ญาเปติ ฯ ทินกร...มนุปฺปตฺโตติ อิมินา สมฺมา สามญฺจ อปริมิตคุณคณาลงฺกตสพฺพญฺญุตญาณปฺปตฺติยา วิกสิโตติ สมฺมาสมฺพุทฺโธติ วจนตฺถํ ญาเปติ ฯ

[๓๐] นนุ สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺทสฺส ยถาวุตฺตวจนตฺถโยคโต ภควาเยว สมฺมาสมฺพุทฺโธ นาม อาจริโย กสฺมา ภควนฺตํ อตุลนฺติ อิมินา ปเทน วิเสเสตีติ โจทนํ สนฺธายาห ยถาวุตฺตวจนตฺถโยเคปีติอาทึ ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺทสฺส ยถาวุตฺตวจนตฺถโยเคปิ สติ สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺทสฺส ภควติ สมญฺญาวเสน นามวเสน ปวตฺตตฺตา ภควนฺตํ อตุลนฺติ อิมินา ปเทน วิเสเสติ อาจริโยติ โยชนาฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 99

ปกาโร วุตฺโต อสฺสาติ ยถาวุตฺโต อสฺส วจนตฺถสฺส สมฺมา สามญฺจ สพฺพธมฺเม อภิสมฺพุทฺโธ สมฺมา สามญฺจ ปฏิพุทฺโธติ เอวํ ปกาโร อาจริเยน วุตฺโต อิติ ตสฺมา โส วจนตฺโถ ยถาวุตฺโต ฯ ยถาสทฺโท ปการวาจโก ฯ ตคฺคุโณ ฯ วุจฺจติ อตฺโถ อเนนาติ วจนํ อตฺโถ อาจริเยน อเนน สทฺเทน วุจฺจติ อิติ ตสฺมา โส สทฺโท วจนํ นาม สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺโท ฯ วจ วิยตฺติยํ วาจายํ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ ฯ อริยติ ญายตีติ อตฺโถ โย อภิเธยฺโย ฯ วจนสฺส อตฺโถ วจนตฺโถ ยถาวุตฺโต จ โส วจนตฺโถ จาติ ยถาวุตฺตวจนตฺโถ ฯ ยุชฺชนํ สมฺพชฺฌนํ โยโค ฯ ยถาวุตฺตวจนตฺเถน โยโค ยถา...โยโค ฯ อปิสทฺโท โจทการุจิสูจโน ฯ สทฺทิยตีติ สทฺโท ยํ วจนํ อาจริเยน สทฺทิยติ กถิยติ อิติ ตสฺมา ตํ วจนํ สทฺโท ฯ สทฺท กถเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อิติ สทฺโท สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺโท สมฺภาวนาปุพฺพปโท ฯ ภชิตพฺพาติ ภคา ยา โลกิยโลกุตฺตรสมฺปตฺติโย ปุคฺคเลหิ ภชิตพฺพา เสวิตพฺพา อิติ ตสฺมา ตา สมฺปตฺติโย ภคา ฯ ภช เสวายํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ กคา จชานํ ฯ ภคา เอตสฺส อตฺถีติ ภควา ภคา เอตสฺส พุทฺธสฺส อตฺถิ อิติ ตสฺมา โส พุทฺโธ ภควา ฯ คุณาทิโต วนฺตุ สฺมึวิภตฺติ โตติตา สสฺมึนาสุ ฯ

สวิเสเสน อยฺญายติ เอตายาติ สมญฺญา เอตาย

สญฺญาย วิเสเสน อญฺญายติ อิติ ตสฺมา สา สญฺญา สมญฺญา ฯ
สํสทฺโท วิเสสตฺถวาจโก ฯ อาสทฺโท ธาตฺวานุวตฺตโก ฯ ญา
ญาเณ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ณสฺส ทฺวิตฺตํ กฺวจาทีติอาทินา
อาการสฺส รสฺสตฺตํ วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส
สมญฺญาย วโส สมญฺญาวโส นามมตฺเตน สมฺพชฺฌนนฺติ อตฺโถ ฯ
สมญฺญวเสนาติปิ ปาโฐว สุนฺทโร ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺโท หิ
ภควติ นามมตฺตวเสน ปวตฺตติ น คุณวเสน ฯ โส สทฺโท
ภควโต นามปฺปกาสโก ภควโต สญฺญาสทฺทภาเวน ติฏฺฐติ ฯ
พุทฺโธ ทสพโล สตฺถา...สยมฺภู สมฺมาสมฺพุทฺโธติอาทโย หิ
สทฺทา พุทฺธานํ นามปฺปกาสกาเยว ฯ สทฺทตฺถจินฺตาฏีกายมฺปิ
สมฺพุทฺธสทฺทสฺส ยกาวุตฺตพฺยุปฺปตฺติโยเคปิ ภควโต สญฺญาสทฺท-
ภาเวนาวตฺถานโต วิสุทฺธญาณมีติ วิเสเสตีติ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา
สมญฺญาวเสนาติ ปาโฐว สุนฺทโร ฯ สามญฺญวเสนาติปิ ปาโจ
อตฺถิ ฯ โส น สุนฺทโร ฯ สาธารณนฺตุ สามญฺญนฺติ วจนโต
หิ สามญฺญวเสนาติ ปทสฺส สาธารณวเสนาติ อตฺโถ คเหตพฺโพ ฯ
เอวญฺจตฺถคฺคหเณ สติ สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺโท ภควติ สาธารณวเสน
ปวตฺโตติ อตฺโถ น ฆฏิเต ฯ ยทิ ปน สเมนฺตีติ สมานา คุณา
สมานานํ ภาโว สามญฺญนฺติ จ สมานา เอว สามญฺญนฺติ จ
สเมตีติ สมาโน ปุคฺคโล สมานสฺส ภาโว สามญฺญนฺติ จ
สมาโน เอว สามญฺญนฺติ จ อตฺโถ คหิโต ภเวยฺย เอวมฺปิ

ึคหเณ สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺโท ภควติ สามญฺญวเสน ปวตฺโตติ อตฺโถปิ น ฆฏิเต ตสฺมา โส ปาโฐ น สุนฺทโร ฯ อปเร ปน ฉสตฺถารานมฺปิ วาจกตฺตา สามญฺญนฺติ วทนฺติ ฯ ตํ น ยุชฺชติ ฯ กสฺมา ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺทสฺส เอกนฺเตน ภควนฺตวาจกตฺตา ฯ ปวตฺตตีติ ปวตฺโต โย สทฺโท ฯ ปปุพฺโพ วตุ ปวตฺติยํ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ฯ ปวตฺตสฺส สทฺทสฺส ภาโว ปวตฺตตฺตํ ฯ วิปุพฺโพ สิส อติสเย ธาตูหิ เณณยณาติ อาทินา เณ การิ-ตานญฺโณ โลปํ อสํโยคานฺตสฺส วุฑฺฒิ การิเต อิสฺเส ติวิภตฺติ ฯ

สมฺมาสมฺพุทฺธสทฺทสฺสาติ โยเคปีติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ ยถา...เคปีติ สตีติ ปเท ภาวลกฺขณวนฺตํ ฯ สตีติ วิเสเสตีติ ปเท ภาวลกฺขณํ ฯ สมฺมา...ทสฺสาติ ปวตฺตตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ภควตีติ ปวตฺตตฺตาติ ปเท วิสยาธาโร ฯ สมญฺญา-วเสนาติ ปวตฺตตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺตตฺตาติ วิเสเสตีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ อตฺลนฺติ อิมินาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อิมินาติ วิเสเสตีติ ปเท กรณํ ฯ ภควนฺตนฺติ วิเสเสตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อาจริโยติ วิเสเสตีติ ปเท กตฺตา ฯ วิเสเสตีติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ

[๓๑] อวยวตฺถํ ญาเปนฺโต ตุลายาติอาทิมาห ฯ อญฺเญหิ ปุคฺคเลหิ ตุลาย ตุลาภูตาย ปญฺญาย สมฺมิโต สมํ มิเนตพฺโพ สมาโน สทิโส วา ปุคฺคโล ตุลฺโย นาม ฯ นนุ ตุลายาติ

เอตฺตกเมว วุตฺตํ น ปญฺญายาติ กุโต ปญฺญายาติ ปทํ ลทฺธนฺติ ฯ ปกติตุลาวาจกสฺส ตุลาสทฺทสฺส อนธิการตฺตา เจว มูลฏีกายํ วุตฺตวจนสฺส ทสฺสนโต จ ปญฺญายาติ ปทํ ลทฺธนฺติ ฯ ตตฺถ หิ อตุลิตนฺติ ตุลาภูตาย ปญฺญาย อตุลิตนฺติ วุตฺตํ ฯ ตุเลติ ธมฺมาทึ ตีเรตีติ ตุลา ยา ปญฺญา ธมฺมาทึ ตุเลติ ตีเรติ อิติ ตสฺมา สา ปญฺญา ตุลา นาม ฯ ตุล ตีรณายํ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ฯ สมํ มิเนตพฺโพติ สมฺมิโต โย ปุคฺคโล ฯ สํปุพฺโพ มา มาเน ภาวกมฺเมสุ ต กฺวจิ ธาตูติอาทินา อาการสฺสิ วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ ทุติยนเย สมฺมิตสทฺโท สทิสตฺโถ ฯ สโม มิโต สมฺมิโต สมาโน สทิโสติ อตฺโถ ฯ ยถา ราชสมฺมิโต เทวสมฺมิโต อิติ รญฺญา เทเวน จ สมาโนติ คมฺยเต เอวํ อิหาปิตฺยตฺโถ ฯ

ปุคฺคเลหีติ สมฺมิโตติ ปเท สหตฺถตติยา ฯ ตุลายาติ สมฺมิโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺมิโตติ ปุคฺคโลติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปุคฺคโลติ สญฺญี ฯ ตุลฺโยติ สญฺญา ฯ อถวา ฯ อญฺเญหิ ปุคฺคเลหิ ตุลาย สีลาทิคุเณน ตุลนาย สมฺมิโต สมํ มิเนตพฺโพ ปุคฺคโล ตุลฺโย นาม ฯ สีลาทิคุเณนาติ ตุลนายาติ ปเท ตติยวิเสสนํ ฯ ตุลายาติ ตุลนายาติ อตฺโถ คเหตพฺโพ ฯ เตน อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ตุลาย สมฺมิโต ตุลฺโย...พลํ ตุลนาย อุปเนตพฺพํ อตฺถีติ วุตฺตํ ฯ ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ ยทนุปปนฺนา นิปาตนา

สิชฺฌนฺตีติ สุตฺเตน ตุลสทฺทโต สมฺมิตตฺเถ ยปจฺจโย ฯ

[๓๒] ตุลฺโยติ วจเน สติ ตุลฺโย คาถายํ เกน ตุโลติ วุจฺจตีติ ปุจฺฉํ สนฺธาย อาห โสเยวาติ อาทึ ฯ โสเยว ตุลฺโย ตุโลติ อาจริเยน วุตฺโต เกน ยการโลปวเสนาติ โยชนา ฯ

ยาคโม สุอุจฺจารณตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ เอวสทฺโท ตุลฺโย ตุโล นาม น อญฺโญติ ญาเปติ ฯ โย เอว ยกาโร อกฺขเรหิ การํ° ลุปฺปนํ โลโป อทสฺสนํ อนุจฺจารณํ โลโป นามาติ อตฺโถ ฯ ลุป อทสฺสเน ภาเว จาติ โณ ฯ ยการสฺส โลโป ยการโลโป ฯ กสฺมา ปน ยการปจฺจยโลโปติ เอวํ ปจฺจยสทฺโท น ปกฺขิตฺโตติ ฯ สจฺจํ ตุลฺโยติ ปน นิฏฺฐิตปทํ อเปกฺขิตฺวา ปจฺจยสทฺทํ อปกฺขิตฺวา ยกาโรติ วุตฺตํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ยการโลปสฺส วโส ยการ...วโส ฯ ตุลฺโยติ วตฺตพฺเพ วาจาสิลิฏฺฐตฺถํ ยการโลปํ กตฺวา ตุโลติ วุตฺตนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ

โสเยวาติ วุตฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ ตุโลตีติ วุตฺโตติ ปเท อากาโร ฯ ยกา...เสนาติ วุตฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๓๓] ยทาทินา สมฺมิตตฺเถ อปจฺจโย ภวติ ตสฺมา อถวาติ อาทิมาห ฯ สมฺมิตตฺเถ อการปจฺจยวเสน อญฺเญหิ ปุคฺคเลหิ ตุลาย สทิสาย สีลาทิคุณชาติยา สมฺมิโต สทิโส ปุคฺคโล ตุโล อิติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ

สมฺมิโต เอว อตฺโถ สมฺมิตตฺโถ ฯ อ เอว อกาโร

๑. อกฺขรโต กาโรติ สทฺทนิติ ฯ

การปจฺจโย อกาโร จ โส ปจฺจโย จาติ อการปจฺจโย วิเสส-
นุตฺตโร ฯ อการปจฺจยสฺส วโส อกา...วโส ฯ อกาโร ปจฺจโยปิ
อปจฺจโยปิ อตฺถิ ตสฺมา อการสฺส ปจฺจยภาวํ ญาปนตฺถํ
ปจฺจโยติ วุตฺตํ ฯ

สมฺมิตตฺเถติ อการปจฺจยาติ ปเท วิสยาธาโร ฯ อกา...เสนาติ
วุตฺตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ
วจนนฺติ วุตฺตนติ ปเท กมฺมํ ฯ

วิมลพุทฺธิตฺเถเรน ปน มาสกกหาปณาทิโก ตุโล นาม ตุโล
วิยาติ ตุโล สาวกาทโย คมฺยมานตฺถตฺตา น วุตฺโตติ วุตฺตํ ฯ
ตํ น ยุชฺชติ ฯ ฏีกาจริเยน หิ อวุตฺตํ มาสกกหาปณาทิโกติ-
อาทิกํ วจนํ ฯ โสตูหิ วิญฺญาตุํ น สกฺกา ฯ ตสฺมา ตํ วจนํ
ฏีกาจริเยน วตฺตพฺพํ น จ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา ตํ มาส...น
วุตฺโตติ วจนํ น ยุตฺตํ ฯ

น ตุโล อตุโลติ ภควา ตุโล ตุลาย สมฺมิโต ปุคฺคโล
น อตุโล นนิปาตปุพฺพปโท กมฺมธารโย ฯ นสทฺโท ปริยุทาส-
วาจี ฯ ปริตฺลิตํ อตฺถํ อุคฺคยฺห อุตฺตรปทตฺถสฺส อสนํ เขโป
นิวตฺตนํ ปริยุทาโส ฯ ปริอุปุพฺโพ อส เขเป ภาเว จ เทฺว
ยทาคมา ฯ ปริยุทาสํ วุจฺจตีติ ปริยุทาสวาจี โย นกาโร
อุตฺตรปทตฺถํ ปริยุทสิตฺวา นิวตฺเตตฺวา สทิเส วตฺถุมฺหิ การิยํ
ปฏิปาทิยติ โส ปริยุทาสวาจี นาม ฯ ปุริมสฺมึ อตฺเถ อกาโร

อญฺญตฺโถ ฯ อตฺตนฺนสฺส ตปฺปุริเส ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ ตุโล อตุโลติ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๔] อตุโลติ ปทสฺส อตฺถํ ปากฏํ กโรนฺโต สีลาทีหีติ- อาทิมาห ฯ ภควา สีลาทีหิ คุเณหิ เกนจิ ปุคฺคเลน อสทิโส ฯ

สิเลติ อุปธาเรติ ตํสมงฺคิปุคฺคลํ อปาเยสุ อุปปตฺตินิวารเณน ภูโส ธาเรตีติ สีลํ ยํ ธมฺมชาตํ ตํสมงฺคิปุคฺคลํ อปา...เณน สีเลติ อุปธาเรติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ สีลํ นาม ฯ อถวา ฯ สิลยติ อุปธาริยติ สปฺปุริเสหิ หทยมํสนฺตรํ อุปเนตฺวา ธาริยตีติ สีลํ ยํ ธมฺมชาตํ สปฺปุริเสหิ หทย...เนตฺวา สิลยติ อุปธาริยติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ สีลํ ฯ สิล อุปธารเณ ฯ อุปธารณํ ภูโส ธารณํ ปติฏฺฐาวเสน อาธารภาโว ฯ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ กฺวจาทีติ สุตฺเตน อิสฺส ทีฆตฺตํ ฯ สีลํ- อาทิ เยสํ สมาธิปญฺญาทีนํ คุณานํ เต สีลาทโย ตคฺคุโณ ฯ สีลาทิธมฺมา คุณนฺเต[๑] ปริจิยนฺเต จ[๒] ภควตาติ คุณา ฯ คุณนฺเต[๓] อพฺภสฺสนฺเต ปกาเสนฺเต อตฺตโน อาธารนฺติ วา คุณา ฯ คุณ จยปกาสเนสุ ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ อตุโลติ อิมสฺส วิวรณํ อสทิโสติ ฯ สมาโน วิย โส ทิสฺสตีติ สทิโส โส ปุคฺคโล สมาโน วิย ทิสฺสติ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล สทิโส ฯ สมาน- สทฺทุปปโท ทิส เปกฺขเน กฺวิ จ กฺวิโลโป จ อิยตมกิเอสานมีติ- อาทิสุตฺเต สอิติ นิปาตเนน สมานปทสฺส โส ฯ น สทิโส

๑. คุณิยนฺเตติ ภเวยฺย ฯ ๒. จสทฺโท อติเรโก ฯ ๓. สทฺทนีติยมฺปน คุญฺชนฺเต อพฺยยนฺเตติ อปทิสฺสติ ฯ คุณนฺเต พฺยญฺชยนฺเตติ มญฺเญ ฯ

อสทิโส นนิปาตปุพฺพปโท อตฺตนฺนสฺส ตปฺปุริเส ฯ

สีลาทีหีติ คุเณหีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ คุเณหีติ อสทิโสติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เกนจีติ อสทิโสติ ปเท สหโยคตติยา ฯ อสทิโสติ ภควาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภควาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๕] อปรมฺปิ วจนตฺถํ ญาเปนฺโต นตฺถีติ อาทิมาห ฯ ภควตา ตุโล สทิโส ปุคฺคโล เอตสฺส ภควโต นตฺถิ กสฺมา สเทวเก โลเก อคฺคปุคฺคลภาวโต ภควโต อิติ ตสฺมา โส ภควา อตุโล ฯ

อิมสฺมึ อตฺเถ อกาโร วิรหตฺโถ ฯ ตุโลติมสฺส วิวรณํ สทิโสติ ฯ เอเตน ตุลสทฺโท สทิสปริยาโยติ ญาเปติ ฯ อตฺตนฺนสฺส ตปฺปุริเสติ สุตฺเต อตฺตนฺนสฺสาติ โยควิภาเคน นสฺส อ อตคฺคุณสวิญฺญาโณ ฯ เทเวหิ สห วตฺตตีติ สเทวโก โย โลโก เทเวหิ สห วตฺตติ อิติ ตสฺมา โส โลโก สเทวโก ปฐมาตคฺคุณพหุพฺพิหิ ฯ เตสุ วุฑฺฒีติ อาทินา สหสฺส โส กฺวจิ สมาสนฺตคตอิจฺจาทินา กปจฺจโย ฯ โลกิยติ เอตฺถ กุสลากุสลกมฺมํ ตพฺพิปาโก จาติ โลโก กุสลากุสลกมฺมํ ตพฺพิปาโก จ ตสฺส กมฺมสฺส วิปาโก เอตฺถ สตฺเต โลกิยติ ทิสฺสติ ปญฺญายติ อิติ ตสฺมา โส สตฺโต โลโก นาม สตฺตโลโก ฯ โลก ทสฺสเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ อชฺชติ เสฏฺฐภาวํ คจฺฉตีติ อคฺโค ฯ ปาตีติ ปุ โย นิรโย เนรยิกสตฺเต นิกฺขมิตุํ

อปฺปทานวเสน ปาติ รกฺขติ อิติ ตสฺมา โส นิรโย ปุ ฯ ปก รกฺขเน กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ อุ ฯ ปุํ นิรยํ คจฺฉตีติ ปุคฺคโล โย สตฺโต ปุํ นิรยํ คจฺฉติ อิติ ตสฺมา โส สตฺโต ปุคฺคโล อญฺโญ สตฺโต ฯ ภควา ปน ปุพฺพโว-หารวเสน ปุคฺคโลติ วุจฺจติ ฯ ปุํ สทฺทุปปโท คมุ คติมฺหิ กฺวิ จ ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ พฺยญฺชเน จาติ นิคฺคหิตโลโป ปรเทฺว-ภาโว ฐาเน คสฺส ทฺวิตฺตํ กฺวิโลโป จ ตทฺธิต...ทีสุ จ สิวิภตฺติ นิคฺคหิตญฺจาติ พินฺทาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเคติ สุตฺเต วาสทฺเทน พินฺทุโน โล ฯ อคฺโค จ โส ปุคฺคโล จาติ อคฺคปุคฺคโล ฯ ภวนฺติ พุทฺธิสทฺทา เอตสฺมาติ ภาโว คุโณ อคฺคปุคฺคลสฺส ภาโว อคฺคปุคฺคลภาโว ฯ

เอตสฺสาติ นตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ตุโล สทิโสติ ปุคฺคโลติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปุคฺคโลติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ อตุโลติ ปเท เหตุ ฯ สเทวเกติ โลเกติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โลเกติ อคฺคปุคฺคลาติ ปเท อาธาโร ฯ อคฺค...ภาวโตติ นตฺถีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

[๓๖] ภควโต อคฺคปุคฺคลภาวํ ปาลิยา สาเธนฺโต อาห ยถาหาติอาทึ ฯ ภควา นิทสฺสนํ ยถากึ อาห ฯ ภควา องฺคุตฺตรนิกาเย จตุกฺกนิปาเต อาห ยาวตา...อาทึ ฯ

ภิกฺขเว ยาวตา อปทา วา ทิปทา วา จตุปฺปทา วา สตฺตา

สนฺติ ตถาคโต เตสํ เตหิ สตฺเตหิ อคฺคํ อคฺโค อิติ อกฺขายติ ฯ
ยํ ปริมาณํ เอเตสํ สตฺตานนฺติ ยาวตา ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ
ยทาทินา อาวตาปจฺจโย ฯ สํสาเร ภยํ อิกฺขนฺตีติ ภิกฺขู ฯ รูปาทีสุ
สตฺตาติ สตฺตา เย ปุคฺคลา รูปาทิ...สตฺตา อิติ เต ปุคฺคลา
สตฺตา ฯ สช สงฺเค พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ภุชาทีนมนฺโต โน
ทฺวิ จ ฯ ปชนฺติ เอเตหีติ ปเท สตฺตา เอเตหิ จรเณหิ
ปชนฺติ คจฺฉนฺติ อิติ ตสฺมา เต จรณา ปทา ฯ ปท คติยํ
สพฺพโตณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ นตฺถิ ปทา เอเตสํ สตฺตานนฺติ อปทา
อุรคาทโย อตคฺคุโณ ฯ เทฺว ปทานิ เอเตสนฺติ ทิปทา
มนุสฺสาทโย ตคฺคุโณ ฯ ติเยทฺตาปีจาติ สุตฺเต จสทฺเทน ทฺวิสฺส
ทิ ฯ จตฺตาริ ปทานิ เอเตสนฺติ จตุปฺปทา หตฺถิอสฺสาทาโย ตคฺคุโณ ฯ
ตโย วาสทฺทา สมุจฺจยตฺถา ฯ ยาวตา ภิกฺขเว... จตุปฺปทา
วาติ เอวํ อาทึ คเหตฺวา มชฺเฌ มุญฺจิตฺวา ตถาคโตตฺยาทิกํ
อวสานํ คเหตฺวา มชฺเฌ เปยฺยาโล ทสฺสิโต ฯ องฺคุตฺตรนิกาเย หิ
จตุกฺกนิปาเต ยาวตา ภิกฺขเว สตฺตา อปทา วา ทิปทา วา
จตุปฺปทา วา พหุปฺปทา วา รูปิโน วา อรูปิโน วา สญฺญิโน วา
อสญฺญิโน วา เนวสญฺญีนาสญฺญิโน วา ตถาคโต เตสํ
อคฺคมกฺขายติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธติ[๑] ปาลิ อาคตา ฯ เปยฺยาโลติ
วิตฺถารนโยติ อตฺโถ ฯ ตถา อาคโตติ ตถาคโต ฯ ปุริมกา
สมฺมาสมฺพุทฺธา ยถา อาคตา อยมฺปิ ภควา ตถา อาคโต อิติ

๑. องฺ. จตุกฺก. ๒๑/๔๔

ตสฺมา โส ภควา ตถาคโม นาม ตติยาตปฺปุริโส ฯ เตสนฺติ ปเท ทุติยาปญฺจมีนญฺจาติ สุตฺเตน ปญฺจมฺยตฺเถ ฉฏฺฐี ฯ อคฺโค อกฺขายตีติ ปทจฺเฉโท ฯ เอโอนมวณฺโณติ สุตฺเตน โอการสฺส อ มทา สเรติ สุตฺเตน มาคโม ฯ อกฺขายตีติ ขา กถเน ฯ อาสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ ทิวาทิโตโย วคฺเค โฆสาติอาทินา ทฺวิตฺตํ รสฺสํ ฯ ยาวตา...มกฺขายติ อิติ วจนํ อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ ยาวตา...มกฺขายตีติอาทินา ตคฺคุโณ ฯ อาทิสทฺเทน อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธติอาทึ คณฺหาติ ฯ

ภควา อาหาติ ปเท กตฺตา ฯ ยถาติ ปุจฺฉา ฯ อาหาติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปาทํ ฯ ยาวตา อป...จตุปฺปทา วาติ จตุปฺปทํ สตฺตาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สตฺตาติ สนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ ภิกฺขเวติ อาลปนํ ฯ ตถาคโตติ อกฺขายตีติ ปเท กตฺตา ฯ เตสนฺติ อคฺโคติ ปเท อปาทานํ ฯ อคฺโคติ ปทํ อกฺขายตีติ ปเท อากาโร ฯ อกฺขายตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อาทิสทฺโท ปจฺจตฺตวจน-วเสน วุตฺตตฺตา อาหาติ ปเท กมฺมํ น โหติ ตสฺมา ยาวตา... อาทีติ ปทํ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๗] สมฺมาสมฺพุทฺธมตุลนฺติ ปททฺวเยน ตีหากาเรหิ โถมนา กตาติ วิญฺญาเปนฺโต เอตฺตาวตา จาติ อาทิมาห ฯ เอตฺตาวตา จ เอตฺตเกน สมฺมาสมฺพุทฺธมตุลนฺติ ปททฺวเยน เหตุผลสตฺตูปการ-สมฺปทาวเสน ตีหิ อากาเรหิ ภควโต โถมนา อาจริเยน กตา โหติ ฯ

เอตฺตาวตาติ ปริจฺฉแทตฺเถ นิปาโต ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ หิโนติ ผลํ เอเตนาติ เหตุ สกลพุทฺธคุณสงฺขาตํ ผลํ เอเตน กรณภูเตน ธมฺเมน หิโนติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม เหตุ มหากรุณา โพธิสมฺภารา จ ฯ หิ ปวตฺติยํ หนาทีหิ ณุนุตโวติ ตุ ฯ ผลตีติ ผลํ ยํ ญาณาทิกํ ธมฺมชาตํ ผลติ นิปฺผชฺชติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ผลํ ฯ ผล นิปฺผตฺติยํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ อุปกรณํ อุปกาโร ปุพฺพกมฺมกรณนฺติ อตฺโถ ฯ อุปสทฺโท ปุพฺพกมฺเม วตฺตติ ฯ กร กรเณ ภาเว จ ฯ สตฺตานํ อุปกาโร สตฺตูปกาโร เหตุ จ ผลญฺจ สตฺตูปกาโร จ เหตุผล สตฺตูปกาโร ฯ สมฺปชฺชนํ สมฺปทา ภาวสาธนํ ฯ สํปุพฺโพ ปท คติมฺหิ ฯ สํสทฺโธ ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ปุน อาปจฺจโย ฯ เหตุผลสตฺตูปการานํ สมฺปทา เหตุผลสตฺตูปการสมฺปทา ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส เหตุผลสตฺตูปการสมฺปทาย วโส เหตุ...สมฺปทาวโส ฯ อากรณํ เภทนํ อากาโร ฯ อาปุพฺโพ กร เภเท ภาเว จ ณโลปวุฑฺฒิโย ฯ อิสฺสริยา ภคา เอตสฺส อตฺถีติ ภควา ฯ โถมิยเต โถมนา ฯ โถม ถุติยํ นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ ปุน อา ฯ กริยิตฺถาติ กตา ยา โถมนา ฯ

เอตฺตาวตา จาติ กตาติ ปเท กรณํ ฯ เหตุ...วเสนาติ ตีหีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตีหีติ อากาเรหีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

อากาเรหีติ โถมนาติ ตติยาวิเสสนํ ฯ ภควโตติ โถมนาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ โถมนาติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ กตาติ โถมนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ

[๓๘] สมฺปทาตฺยสรูปํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺเถจฺจาทึ ฯ ตตฺถ ตาสุ ตีสุ สมฺปทาสุ เหตุสมฺปทา นาม มหาก...สมฺภรณญฺจ กสฺมา ตํมูลกตฺตา สกลพุทฺธคุณานนฺติ โยชนา ฯ

เหตุโน สมฺปทา เหตุสมฺปทา ฯ มหาวิสยตาย มหานุภาว-มหาผลตาย จ มหนฺตีติ มหตี ยา กรุณา มหา...ตาย จ มหนฺติ อิติ ตสฺมา สา กรุณา มหตี ฯ มห วุฑฺฒิยํ วตฺตมาเน มานนฺตา นฺทาทิโต วา อี นตฺสฺส ตมีกาเร ฯ มหตี จ สา กรุณา จาติ มหากรุณา ฯ มหตํมหาตุลฺยาธิกรเณ ปเท ฯ มหนฺตํสทฺทสฺส มหา ฯ มหา จ สา กรุณา จาติ มหากรุณาติปิ วฏฺฏติ ฯ สมุทฺทโต มาตรุทฺธรณกาลโต ปฏฺฐาย ยาว สุเมธภูตกาลา โพธิสตฺตภูตสฺส ภควโต สนฺตาเน ปวตฺตา กรุณา มหากรุณา นาม ฯ สมายุชฺชนํ สมาโยโค ฯ กสฺส สมายุชฺชนนฺติ ปุจฺฉา ฯ ภควโตติ วิสชฺชนํ ฯ สํอาปุพฺโพ ยุช โยเค ภาเว จ กคา จชานํ ฯ มหากรุณาย สมาโยโค มหากรุณาสมาโยโค ตติยาตปฺปุริโส สตฺตมีตปฺปุริโส วา ฯ จตฺตาริ สจฺจานิ พุชฺฌิ ยถาสกํ ปริญฺญาภิสมยาทิวเสน ปฏิวิชฺฌีติ โพธิ ยํ ญาณํ จตฺตาริ...วเสน พุชฺฌิ ปฏิวิชฺฌิ อิติ ตสฺมา ตํ ญาณํ โพธิ

มคฺคญาณํ ฯ สพฺพธมฺเม สพฺพกาเรน พุชฺฌีติ โพธิ ยํ
ญาณํ สพฺพ...พุชฺฌิ อิติ ตสฺมา ตํ ญาณํ โพธิ สญฺพญฺญุต-
ญาณํ ฯ ตทุภยํ สามญฺญนิทฺเทเสน อิธ โพธีติ วุจฺจติ ฯ
พุธ อวคมเน มุนาทีหิจิ อญฺเญสุ จ ฯ สมฺภริยติ เอเตหีติ
สมฺภารา โพธิ เอเตหิ ทานาทิปารมิธมฺเมหิ กตฺตุภูเตหิ สมฺภริยติ
อุปตฺถมฺภิยติ อิติ ตสฺมา เต ทานาทิปารมิธมฺมา สมฺภารา ฯ
สํปุพฺโพ ภร อุปตฺถมฺภเน วิสรุชปทาทิโต ณ ณโลปวุฑฺฒิโย ฯ
โพธิยา สมฺภารา อุปตฺถมฺภกา ธมฺมา โพธิสมฺภารา จตุตฺถีตปฺปุริโส ฯ
สมฺภริยเต สมฺภรณํ ฯ สํปุพฺโพ ภร ปุรเณ นนฺทาทีหิ ยุ
อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ฯ โพธิสมฺภารานํ สมฺภรณํ
โพธิสมฺภารสมฺภรณํ ฯ จสทฺโท วุตฺตสมุจฺจโย ฯ ตานิ มหากรุณา-
สมาโยคโพธิสมฺภาคสมฺภรณานิ มูลานิ เอเตสํ พุทฺธคุณานนฺติ
ตํมูลกานิ ตํมูลกานํ ภาโว ตํมูลกตฺตํ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ เหตุสมฺปทา นามาติ สญฺญา ฯ
มหา...ณญฺจาติ ปททฺวยํ สญฺญี ฯ

[๓๙] ผลสมฺปทาย ปเภทํ ญาเปนฺโต ผลสมฺปทาติ อาทิมาห ฯ
ผลสฺส สมฺปทา ผลสมฺปทา ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ
ชานาตีติ ญาณํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ สวาสเน สพฺพกิเลส ปหิยเต
ปหานํ ฯ ปปุพฺโพ หา จาเค นนฺทาทีหิ ยูติ ภาเวยุ ฯ ตํสมงฺคิ-
ปุคฺคลํ อนุภาเวติ วฑฺเฒตีติ อนุภาโว โย เตชาทิโก ตํ

สมงฺคิปุคฺคลํ...วฑฺเฒติ อิติ ตสฺมา โส เตชาทิโก อนุภาโว เตชุสฺสาหสตฺติโย ฯ อนุปุพฺโพ ภู วฑฺฒเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ ฯ อนุภาโว เอว อานุภาโว ฯ กฺวจาทีติอาทินา อาการสฺส ทีฆตฺตํ ฯ รุปฺปติ สีตาทีหิ วิการมาปชฺชตีติ รูปํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ อยนฺติ เอตฺถาติ อาโย เกสาทโย เอตฺถ สรีเร อยนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา อิทํ สรีรํ อาโย ฯ อย คติมฺหิ ฯ คติ ปวตฺติ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ณโลปวุฑฺฒิโย ฯ กุจฺฉิตานํ เกสาทีนํ อาโย อุปฺปตฺติเทโส กาโย รูปเมว กาโย รูปกาโย ฯ ญาณญฺจ ปหานญฺจ อานุภาโว จ รูปกาโย จ ญาณ...รูปกาโย ฯ สมฺปชฺชนํ สมฺปทา ญาณปฺปหานานุภาวรูปกายานํ สมฺปทา ญาณ...กายสมฺปทา ญาณปฺปหานานุภาวรูปกายสมฺปทาย วโส ญาณ...สมฺปทาวโส ฯ จตฺตาโร วิธา ปการา เอติสฺสา ผลสมฺปทายาติ จตุพฺพิธา ตคฺคุณา ฯ

ผลสมฺปทาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ญาณ...เสนาติ จตุพฺพิธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุพฺพิธาติ ผลสมฺปทาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๔๐] ญาณสมฺปทาทีนํ สรูปํ ญาเปนฺโต ตตฺถาติ อาทิมาห ฯ ตตฺถ ตาสุ จตูสุ ญาณสมฺปทาทีสุ สพฺพญฺญุต...ญาณานิ ญาณสมฺปทา นาม ฯ

สพฺพํ ชานาตีติ สพฺพญฺญู โย ภควา ฯ สพฺพญฺญุโน ภาโว สพฺพญฺญุตา สพฺพญฺญุตา เอว ญาณํ สพฺพญฺญุตญาณํ ฯ

ปชฺชติ เอเตนาติ ปทํ ผลํ เอเตน การเณน ปชฺชติ คจฺฉติ
ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ การณํ ปทํ ฯ ติฏฺฐติ เอตฺถาติ ฐานํ
ผลํ เอตฺถ การเณ ตทายตฺตวุตฺติตาย ติฏฺฐติ อิติ ตสฺมา ตํ
การณํ ฐานํ ฯ ปทญฺจ ฐานญฺจาติ ปทฏฺฐานํ อาสนฺนการณํ
สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปทฏฺฐานํ สพฺพญฺญุ...ฐานํ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ
มูลฏีกายํ หิ สพฺพญฺญุตาย หิ ปทฏฺฐานภูตํ มคฺคญาณํ มคฺค-
ญาณปทฏฺฐานญฺจ สพฺพญฺญุตญาณนฺติ วุตฺตํ ฯ มคฺคญาณปทฏฺ-
ฐานนฺติ เอตฺถ ตุ มคฺคญาณํ ปทฏฺฐานํ เอตสฺสาติ มคฺคญาณ-
ปทฏฺฐานนฺติ พหุพฺพิหิสมาโส กาตพฺโพ ฯ กสฺมา ปเนตฺถ มูลฏีกายํ
วิย มคฺคญาณปทฏฺฐานญฺจ สพฺพญฺญุตญาณนฺติ น วุตฺตนฺติ ฯ
ตมฺมูลกานิ จ ทสพลาทิญาณานีติ อิมินา สพฺพญฺญุตญาณสฺสปิ
วกฺขมานตฺตา ฯ ตตฺถ หิ อาทิสทฺเทน สพฺพญฺญุตญาณาทโย อเนเก
ปญฺญาปเภทา สงฺคยฺหนฺติ ฯ มคฺเคน สมฺปยุตฺตํ ญาณํ มคฺค-
ญาณํ ฯ มูลนฺติ เอเตนาติ มูลํ ญาณานิ เอเตน ญาเณน
มูลนฺติ ปติฏฺฐหนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ ญาณํ มูลํ ฯ มูล
ปติฏฺฐายํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ ตํ มคฺคญาณํ มูลํ เอเตสํ
ญาณานนฺติ ตมฺมูลกานิ อตคฺคุโณ ฯ กฺวจิ สมาสนฺตคตาน-
มิจฺฉาทินา อนฺเต โก ฯ จสทฺโท มคฺคญาณญฺจ ทส...ญานิ
จาติ โยเชตพฺโพ ฯ พลนฺตีติ พลานิ ยานิ ญาณานิ อวิชฺชา-
สงฺขาตํ ปฏิปกฺขํ พลนฺติ อภิภวนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ

ญาณานิ พลานิ ฯ พล อภิภวเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ พลธาตุ อภิภวนวาจโก ธาตุสฺส อตฺถาติสเยน โยโคติ หิ วุตฺตํ ฯ ทส จ ตานิ พลานิ จาติ ทสพลานิ ฐานาฐานญาณาทีนิ ฯ ทสพลานิ อาทีนิ เยสํ ญาณานํ ตานิ ทสพลาทีนิ ตคฺคุโณ ฯ อาทิสทฺเทน ตีสุ กาเลสุ อปฺปฏิหตญาณจตุสจฺจญาณาทโย อเนเก ปญฺญาปเภทา สงฺคยฺหนฺติ ฯ ทสพลาทีนิ จ ตานิ ญาณานิ จาติ ทสพลาทิญาณานิ ฯ สมฺปชฺชนํ ปริปุณฺณตา สมฺปทา ญาณสฺส สมฺปทา ญาณสมฺปทา ฯ นามสทฺโท สญฺญาย ปากฏ-ภาวญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ สพฺพ...ฐานนฺติ มคฺคญาณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มคฺคญาณํ ทส...นีติ ปททฺวยํ สญฺญี ฯ ตมฺมูลกานิ จาติ ทส...ณานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ญาณ....นามาติ สญฺญา ฯ

[๔๑] อคฺคมคฺคภาวนาย สวาสน...เลสานํ อจฺจนฺตํ เอกนฺเตน อนุ...สมฺปทาติ โยชนาฯ

สห วาสนาหิ วตฺตนฺตีติ สวาสนา เย สงฺกิเลสา วาสนาหิ สห วตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา เต สงฺกิเลสา สวาสนา ตคฺคุโณ ฯ ยทาทินา สหสฺส โส ฯ สห กเลหิ วตฺตนฺตีติ สกลา เย สงฺกิเลสา ฯ สงฺกิลิสฺสนฺติ เอเตหิ สตฺตาติ สงฺกิเลสา สตฺตา เอเตหิ กิเลเสหิ สงฺกิลิสฺสนฺติ อิติ ตสฺมา เต กิเลสา สงฺกิเลสา ทส กิเลสา ฯ สํปุพฺโพ กิลิส สงฺกิเลเส สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี

วาติ อ อญฺเญสุ จ ฯ สกลา จ เต สงฺกิเลสา จาติ
สกลสงฺกิเลสา วิเสสนปุพฺพปโท ฯ สวาสนา จ เต สกลสงฺกิเลสา-
จาติ สวาสนสกลสงฺกิเลสา วิเสสนปุพฺพปโท ฯ อจฺจนฺตนฺติ
เอกนฺเตน ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท ฯ ปท คติยํ ภาเว จ ฯ ธาริยติ
ลกฺขิยตีติ ธมฺโม โย อุปฺปาโท ปณฺฑิเตน ธาริยติ ลกฺขิยติ
อิติ ตสฺมา โส อุปฺปาโท ธมฺโม นาม ฯ อุปฺปาโท จ โส
ธมฺโม จาติ อุปฺปาทธมฺโม วิเสสนปุพฺพปโท ฯ นตฺถิ อุปฺปาท-
ธมฺโม เอเตสํ กิเลสานนฺติ อนุปฺปาทธมฺโม อตคฺคุโณ ฯ
อนุปฺปาทธมฺมานํ ภาโว อนุปฺปาทธมฺมตา ฯ อาปาทิยเต อาปาทนํ ฯ
อาปุพฺโพ ปท คติยํ นนฺทาทีหิ ยุ อญฺเญสุ จ ฯ อนุปฺปาท-
ธมฺมตาย อาปาทนํ อนุปฺปาทธมฺมตาปาทนํ ฯ อนุ...ตายาติ
อาปาทนนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ สพฺพกิเลเสหิ สห วาสนาหิ ปหิยเต
ปหานํ สมฺปชฺชนํ ปริปุณฺณตา สมฺปทา ปหานสฺส สมฺปทา
ปหานสมฺปทา ฯ

อิจฺฉิตพโพติ อิจฺฉิโต โย หิตาทิอตฺโถ ภควตา อิจฺฉิตพฺโพ
อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ อิจฺฉิโต ฯ อิสุ อิจฺฉายํ ภาวกมฺเมสุ
ต ฯ อิสุยมานมนฺโตจโฉ วา สพฺพาสุ สสฺส จโฉ ฯ โย โย
อิจฺฉิโต ยถิจฺฉิโต ฯ ยถาสทฺโท วิจฺฉาวาจโก ฯ วิเสสนปุพฺพปโท
กมฺมธารโย ฯ นิปฺผาทิยเต นิปฺผาทนํ ยถิจฺฉิตสฺส นิปฺผาทนํ
ยถิจฺฉิตนิปฺผาทนํ ฯ ปาติ รกฺขตีติ ปติ โย ภควา

สเทวเก โลเก ปาติ รกฺขติ อิติ ตสฺมา โส ภควา ปติ ฯ
ปา รกฺขเน กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ อติปจฺจโย ฯ อธิโก
โลกสฺส ปติ สามีติ อธิปติ อธิปติสฺส ภาโว อธิปจฺจํ ฯ
ณฺยตฺตตา ภาเว ตูติ ณฺโย ฯ อานุภาวสฺส สมฺปทา ปริปุณฺณตา
อานุภาวสมฺปทา ฯ

สห กเลหิ อวยเวหิ วตฺตตีติ สกโล โย โลโก ฯ
สกโล จ โส โลโก จาติ สกลโลโก ฯ เนนฺติ อตฺตภาวนฺติ
นยนานิ ยานิ จกฺขูนิ อตฺตภาวํ เนนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ
จกฺขูนิ นยนานิ ฯ นิ นเย กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ ฯ
สกลโลกสฺส นยนานิ สกล...นยนานิ ฯ สกลโลกนยนานิ อภิสิญฺจตีติ
สกลโลกนยนาภิเสกา ยา อตฺตภาวสมฺปตฺติ สกล...นานิ
อภิสิญฺจติ อิติ ตสฺมา สา อตฺตภาวสมฺปตฺติ สกล...ภิเสกา ฯ
อภิปุพฺโพ สิจ ปคฺฆรเณ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ ณฺวุ อนกา
ยุณฺวูนํ อสํโยคานฺตสฺส วุทฺฒิการิเต ฯ สกลโลกนยนาภิเสก จ
สา ภูตา จาติ สกล...ภูตา สา อตฺตภาวสมฺปตฺติ วิเสสนุตฺตโร ฯ
ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ มหาปุริสตฺตํ ลกฺขิยติ เอเตหีติ
ลกฺขณานิ มหาปุริสตฺตํ ปณฺฑิเตน เอเตหิ ลญฺจเนหิ ลกฺขิยติ
อิติ ตสฺมา ตานิ ลญฺจนานิ ลกฺขณานิ ฯ สุปติฏฺฐิตปาโท
เหฏฺฐาปาทตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ สหสฺสารานิ สเนมิกานิ
สนาภิกานิ สพฺพาการปริปูรานิ อายตปณฺหิ ทีฆงฺคุลิ มุทุ°ตรุณหตฺถ-

๑. มหาปทานสุตฺตาทีสุ มุทุตลุณหตฺถปาโทติ ทิสฺสติ ฯ

ปาโท ชาลหตฺถปาโท อุสฺสงฺขปาโท เอณิชงฺโฆ อิจฺเจวมาทีนิ
ทฺวตฺตึส ลกฺขณานิ ฯ ลกฺข องฺเก นนฺทาทีหิ ยูติ ยุ ฯ
มหาปุริสตฺตํ พฺยญฺชนฺติ[๑] ปกาเสนฺตีติ พฺยญฺชนานิ ยานิ ลกฺขณานิ
มหา...ปกาเสนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ ลกฺขณานิ พฺยญฺชนานิ ฯ
วิปุพฺโพ อชิ[๒] ปกาสเน กตฺตุ...เสสุ จ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา
นิคฺคหิตาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค อิวณฺโณ ยนฺนวา โท ธสฺส
จาติ จสทฺเทน วสฺส โพ ฯ อนุ ขุทฺทกานิ พฺยญฺชนานิ
อนุพฺยญฺชนานิ วิเสสนปุพฺพปโท ฯ ปิตฺตงฺคุลิตา[๓] อนุปุพฺพงฺคุลิตา
ตมฺพนขตา ตุงฺคนขตา สินิทฺธนขตา อิจฺจาทีนิ อสีติ อนุพฺยญฺชนานิ ฯ
ลกฺขณานิ จ อนุพฺพญฺชนานิ จ ลกฺขณานุพฺยญฺชนานิ ฯ
ปฏิมณฺฑิยติ อลงฺกริยตีติ ปฏิมณฺฑิตา ยา อตฺตภาวสมฺปตฺติ
ลกฺขณานุพฺยญฺชเนหิ ปฏิ...อลงฺกริยติ อิติ ตสฺมา สา อตฺต-
ภาวสมฺปตฺติ ปฏิมณฺฑิตา ฯ ปฏิปุพฺโพ มฑิ ภูสายํ ภาวกมฺเมสุ
ต เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา นิคฺคหิตาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ
ลกฺขณานุพฺยญฺชเนหิ ปฏิมณฺฑิตา ลกฺขณา...มณฺฑิตา ฯ อาหิโต
อหํมาโน เอตฺถาติ อตฺตา อหํมาโน อหนฺติ มญฺญนํ เอตฺถ
รูปกฺขนฺเธ อาหิโต ปวตฺโต อิติ ตสฺมา โส รูปกฺขนฺโธ อตฺตา ฯ
อาหิโตติ ปทํ อทธาตุสฺส สอตฺถวาจกํ อธิกรณสาธนํ ฯ อท
คติยํ ฯ คติ ปวตฺติ ฯ ฉทาทีหิ ตตฺรณ กฺวจิ ธาตูติอาทินา
ทสฺส โต สิ สฺยา จ ฯ ภวติ อุปฺปชฺชตีติ ภาโว ฯ ภู

๑. พฺยญฺชยนฺติปิ ฯ ๒. อญฺช ปกาสเนติปิ ฯ
๓. วฏฺฏงฺคุลิตาติ มญฺเญ ฯ

สตฺตายํ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ อตฺตา เอว ภาโว อตฺตภาโว อวธารณปุพฺโพ ฯ อตฺตาติ วา ทิฏฺฐิคติเกหิ คเหตพฺพาการน ภวติ ปวตฺตตีติ อตฺตภาโว วา โย รูปกฺขนฺโธ อตฺตาติ ทิฏฺฐิ... ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา โส รูปกฺขนฺโธ อตฺตภาโว ฯ อตฺตาติ ปทํ คเหตพฺพาติ ปเท อาการโร ฯ ทิฏฺฐิคติเกหีติ คเหตพฺพาติ ปเท กตฺตา ฯ สมฺปชฺชนํ ปริปุณฺณตา สมฺปตฺติ ฯ สํปุพฺโพ ปท คติยํ อิตฺถิยมติยโว วาติ สุตฺเตน ติ ภุชาทีนมนฺโตโนทฺวิ จ ฯ อตฺตภาวสฺส สมฺปตฺติ อตฺตภาวสมฺปตฺติ ฯ รูปํ เอว กาโย รูปกาโย รูปกายสฺส สมฺปทา รูปกายสมฺปทา ฯ นามสทฺโท ตุ อาทฺยนฺตปทานํ อนฺเต ปกฺขิตฺโต มชฺเฌ ทฺวินฺนํ ปทานํ อนฺเต น ปกฺขิตฺโต ตถาปิ อตฺถกถนกาเล นามสทฺโท ปกฺขิปิตพฺโพ ฯ มิคปทวลญฺโชยํ นโย ฯ

สวาสน...สานนฺติ อนุปฺปาทาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อจฺจนฺตนฺติ อนุปฺปาทาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อนุ...ทนนฺติ สญฺญี ฯ ปหานสมฺปทาติ สญฺญา ฯ ยถิ...ทเนติ อาธิปจฺจนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อาธิปจฺจนฺติ สญฺญี ฯ อานุ...สมฺปทาติ สญฺญา ฯ สกล...มณฺฑิตาติ ปททฺวยํ อตฺตภาวสมฺปตฺตีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อตฺตภาวสมฺปตฺตีติ สญฺญี ฯ รูป...นามาติ สญฺญา ฯ

[๔๒] กติพฺพิโธ สตฺตูปกาโรติ อาห สตฺตูปกาโรติอาทึ ฯ สตฺตูปกาโร...ทุวิโธ ฯ อุปกรณํ สตฺตานํ หิตกรณํ อุปกาโร

สตฺตานํ อุปกาโร สตฺตูปกาโร ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อาคนฺตฺวา เสติ จิตฺตํ เอตฺถาติ อาสโย อญฺญตฺถาปิ อารมฺมเณ ปวตฺตํ จิตฺตํ อาคนฺตฺวา เอตฺถ ฐาเน เสติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ ฐานํ อาสโย ฉนฺโท ยถาภูตญาณญฺจ ฯ นิจฺจํ หิตชฺฌาสยตา อินฺทฺริยปริปากกาลาคมนญฺจาติ หิ วุตฺตํ ฯ สี สเย สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ ฯ ปโยชยติ เอเตนาติ ปโยโค ธมฺมเทนา ฯ ปปุพฺโพ ยุช โยเค วิสรุชปทาทิโต ณ การิตานญฺโญ โลปํ อสํโยคา...การิเต กคา จชานํ ฯ อาสโย จ ปโยโค จ อาสยปฺปโยโค ฯ วสนํ เภทนํ วโส อาสยปฺปโยคานํ วโส เภโท อาสย...วโส ฯ เทฺว วิธา ปการา อสฺสาติ ทุวิโธ อสฺส สตฺตูปการสฺส อตคฺคุโณ ฯ

สตฺตูปกาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อาส...เสนาติ ทุวิโธติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทุวิโธติ สตฺตูปกาโรติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๔๓] อาสยปฺปโยเค สรูปโต ญาเปนฺโต ตตฺถาติอาทิมาห ฯ ตตฺถ เตสุ อาสยปฺปโยเคสุ ธมฺมเทสนาย อภาชเนสุ เทวทตฺตาทีสุ...คมนญฺจ อาสโย นาม ฯ

เทวทตฺโต อาทิ เยสํ โกกาลิกาทีนํ เต เทวทตฺตาทโย ตคฺคุโณ ฯ วิรุชฺฌนฺตีติ วิโรธิโน เย สตฺตา ภควติ วิรุชฺฌนฺติ อิติ ตสฺมา เต สตฺตา วิโรธิโน ฯ วิปุพฺโพ รุธ วิโรเธ ตสฺสีลาทีสุ ณิตฺวาวี จาติ จสทฺเทน ณีปจฺจโย ฯ วิโรธิโน จ เต

สตฺตา จาติ วิโรธิสตฺตา ฯ มชฺเฌ รสฺโส ฯ อปิสทฺโท อวิโรธิสตฺเต อเปกฺขติ ฯ หิโนตีติ หิตํ ยํ ปโยชนํ การณโต หิโนติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ยํ ปโยชนํ หิตํ ฯ หิ คติยํ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ฯ อาคนฺตฺวา เสติ จิตฺตํ เอตฺถาติ อาสโย ฉนฺโท อธิโก อาสโย อชฺฌาสโย หิเต อชฺฌาสโย ยสฺส โส หิตชฺฌาสโย ภควา หิตชฺฌาสยสฺส ภาโว หิตชฺฌาสยตา ฉนฺโท ฯ ปริปจนํ ปริปาโก ฯ ปจ ปาเก สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ วุฑฺฒิ กคา จชานํ ฯ ปริปากํ คตานิ ปริปากคตานิ อินฺทฺริยานิ น ปริปากคตานิ อปริปากคตานิ นนิปาตปุพฺพโก อตฺตนฺตสฺส ตปฺปุริเส ฯ อิสฺสรตฺเถน อินฺทฺริยานิ ฯ สทฺธาทีนิ ปญฺจ อินฺทฺริยานิ สทฺทหนาทีสุ สหชาตานํ อิสฺสรตฺเถน อธิปติภาเวน อินฺทฺริยานิ นาม ตทฺธิต-วิคฺคโห ฯ ยทาทิสุตฺเตน อินฺทสทฺทโต ณิโย เตสณฺโณ โลปํ นเย โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ทสฺส ทฺโร ฯ อปริปากคตานิ อินฺทฺริยานิ เยสํ สตฺตานํ เต อปริปากคตินฺทฺริยา ตคฺคุโณ ฯ อิสฺสรตฺเถน อินฺทฺริยานิ ปริปจนํ ปริปาโก อินฺทฺริยานํ ปริปาโก อินฺทฺริยปริปาโก ฯ กลิตพฺโพติ กาโล โย สมโย ชเนน เอตฺตโก อติกฺกนฺโตติอาทินา กลิตพฺโพ สงฺขฺยายิตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส สมโย กาโล ปุพฺพนฺตาทิสมโย ฯ กล สงฺขฺยาเน สพฺพโต... วี วาติ อ อญฺเญสุ จ ฯ อินฺทฺริยปริปากสฺส กาโล อินฺทฺริย-ปริปากกาโล ฯ อาคมิยเต อีสกํ อธิวาสิยเต อาคมนํ ฯ อาปุพฺโพ

คมุ อีสกมธิวาสเน นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อินฺทฺริยปริปากกาลสฺส อาคมนํ อธิวาสนํ อินฺทฺริย...คมนํ ฯ

อินฺทฺริยา...ลสฺสาติ อาคมนนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ จสทฺโท วุตฺตสมุจฺจโย ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ เทวทตฺตาทีสูติ วิโร... เตสุปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิโร ...สุปีติ หิตาติ ปเท อาธาโร ฯ นิจฺจนฺติ อชฺฌาสยตาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ หิต...ยตา อินฺทฺริย... นญฺจาติ ปททฺวยํ สญฺญี ฯ อป...ยนนฺติ อินฺทฺริยาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อาสโย นามาติ สญฺญา ฯ

[๔๔] ตทญฺญสตฺตานํ ปน เตหิ วิโรธิสตฺเตหิ อญฺญสตฺตานํ ลาภสกฺการาทินิรเปกฺขจิตฺตสฺส ภควตา ยาน...เทสนา ปโยโค นาม ฯ

เตหิ วิโรธิสตฺเตห อญฺเญ ตทญฺเญ ตทญฺเญ จ เต สตฺตา จาติ ตทญฺญสตฺตา ธมฺมเทสนาย ภาชนสตฺตา ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ลพฺภตีติ ลาโภ โย เทยฺยธมฺโม ปุคฺคเลน ลพฺภติ อิติ ตสฺมา โส เทยฺยธมฺโม ลาโภ อนฺนาทิวตฺถุ ฯ ลภ ลาเภ วิสรุชปทาทิโต ณาติ กมฺเม โณ ฯ สุฏฺฐุ กริยตีติ สกฺกาโร โย ปจฺจโย ฯ สอิติ นิปาโต อตฺถวาจโก ฯ กร กรเณ วิส...ณ ปรเทฺวภาโว ฐาเน ฯ ลาโภ จ สกฺกาโร จ ลาภสกฺการา ลาภสกฺการา อาทิ เยสํ วนฺทนมานนปูชาทีนํ เต ลาภสกฺการาทโย ตคฺคุโณ ฯ น อเปกฺขตีติ นิรเปกฺขํ ยํ จิตฺตํ

น อเปกฺขติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ นิรเปกฺขํ ฯ นิอปปุพฺโพ อิกฺข ทสฺสเน อปจฺจโย อณฺเณสุ จ อิสฺเส ยวม...คมา ฯ จินฺเตติ วิชานาตีติ จิตฺตํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ จินฺต จินฺตายํ ฉทาทีหิ ตตฺรณาติ ต กฺวจิ ธาตูติอาทินา นการสฺส นิคฺคหิตํ กฺวจิโลปนฺติ ตสฺส โลโป นเย ตการสฺส ปรนยนํ ฯ ลาภสกฺการาทินิรเปกฺขํ จิตฺตํ ยสฺส ภควโต โส ภควา ลาภสกฺการาทินิรเปกฺขจิตฺโต ฯ ยนฺติ ตํ ตํ หิตสุขํ คจฺฉนฺติ เอเตหีติ ยานานิ สตฺตา เอเตหิ ธมฺมชาเตหิ ตํ ตํ หิตสุขํ ยนฺติ คจฺฉนฺติ ปาปุณนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ ธมฺมชาตานิ ยานานิ สทฺธาปญฺญาวิริยานิ สีล-สมาธิปญฺญาโย วา อนิจฺจทุกฺขานตฺตา วา ฯ อปเร ปน พุทฺธ-ปจฺเจกพุทฺธสาวกญาณานีติ อิจฺฉนฺติ ฯ ยา คติมฺหิ ยุปจฺจโย ฯ ติณฺณํ สมุโห ตยํ ฯ สมุหตฺเถ กณณาติ ติสทฺทโต โณ เตสณฺโณ-โลปํ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อิสฺส อโย ฯ ยานานํ ตยํ ยานตฺตยํ ฯ มุขติ ปวตฺตติ เอเตนาติ มุขํ หิตสุขํ เอเตน ธมฺมชาเตน มุขติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ มุขํ ฯ มุข ปวตฺติยํ สพฺพโต...ติ อ ฯ ยานตฺตยํ เอว มุขํ ยานตฺตยมุขํ ยานตฺตยสงฺขาตํ มุขํ อุปาโยตฺยตฺโถ ฯ ทุกฺเขน ขมิตพฺพานีติ ทุกฺขานิ ยานิ ธมฺมชาตานิ สตฺเตหิ ทุกฺเขน กิจฺเฉน ขมิตพฺพานิ อิติ ตสฺมา ตานิ ธมฺมชาตานิ ทุกฺขานิ ฯ ทุสทฺทุปปโท ขมุ สหเน กฺวิจ ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ กฺวิโลโป จ

วคฺเค โฆสา...ปธมา ฯ สพฺพานิ จ ตานิ ทุกฺขานิ จาติ สพฺพทุกฺขานิ ฯ สพฺพทุกฺขโต นิยฺยาตีติ สพฺพทุกฺขนิยฺยานิกา ยา ธมฺมเทสนา สตฺเต สพฺพทุกฺขโต นิยฺยาติ นีหรติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมเทสนา สพฺพทุกฺขนิยฺยานิกา ฯ นิปุพฺโพ ยา นีหรเณ ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานิยาติ เอตฺถ ตพฺพานิยาติ โยควิภาเคน กตฺตริ อนีโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา อีการสฺส รสฺสตฺตํ ยสฺส กตฺตญฺจ ปรเทฺวภาโว ฐาเน ฯ อตฺตโน สภาวํ ธาเรตีติ ธมฺโม โย สภาโว อตฺต...ธาเรติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว ธมฺโม ขนฺธาทิธมฺโม ฯ เทสิยติ เอตายาติ เทสนา ธมฺโม ภควตา เอตาย เจตนาย สทฺทชาติยา วา เทสิยติ อิติ ตสฺมา สา เจตนา สทฺทชาติ วา เทสนา ฯ ทิส อุจฺจารเณ ยุปจฺจโย อนกา ยุณฺวูนํ อญฺเญสุ จ อิสฺเส ปุน อา ฯ ธมฺมสฺส เทสนา ธมฺมเทสนา สพฺพทุกฺขนิยฺยานิกา จ สา ธมฺมเทสนา จาติ สพฺพ...เทสนา ฯ

ตทญฺญสตฺตานนฺติ ลาภสกฺการาทีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ลาภ...จิตฺตสฺสาติ เทสนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ยาน...เขนาติ เทสนาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สพฺพ...เทสนาติ สญฺญี ฯ ปโยโค นามาติ สญฺญา ฯ

[๔๕] ยถาวุตฺตสมฺปทาสุ กา เกน ปเทน ทสฺสิตาติ ปุจฺฉายํ สติ อยํ สมฺปทา อิมินา ปเทน ทสฺสิตา อยํ สมฺปทา อิมินา ปเทน

ทสฺสิตาติ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาติอาทึ ฯ ตตฺถ ตาสุ เหตุสมฺปทาทีสุ ปุริมา เทฺว ผลสมฺปทา สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ อิมินา ปเทน อาจริเยน ทสฺสิตา อิตรา ปน เทฺว ผลสมฺปทา ตถา เทฺว สตฺตูปการสมฺปทา จ อตุลนฺติ เอเตน ปเทน อาจริเยน ทสฺสิตาติ โยชนา ฯ

ปุเร วุตฺตา ปุริมา ฯ ชาตฺยาทีนมิมิยา จาติ อิโม ฯ เทฺวติ ญาณปฺปหานสมฺปทา ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เทฺวติ อานุภาวรูปกายสมฺปทา ฯ ตถาสทฺโท เทฺวติ ปทํ อากฑฺฒติ ฯ วุตฺตสมุจฺจยตฺโถ จสทฺโท ผลสมฺปทา จ สตฺตู...ทา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปุริมา เทฺวติ ปททฺวยํ ผลสมฺปทาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ผลสมฺปทาติ ทสฺสิตาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติติ อิมินาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อิมินาติ ทสฺสิตาติ ปเท กรณํ ฯ ทสฺสิตาติ กมฺมวาจกํ กิตปทํ ฯ อิตรา เทฺวติ ปททฺวยํ ผลสมฺปทาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ผลสมฺปทา สตฺตู...ทา จาติ ปททฺวยํ ทสฺสิตาติ ปเท กมฺมํ ฯ ตถาติ อนุกฑฺฒนํ ฯ อตุลนฺติติ เอเตนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เอเตนาติ ทสฺสิตาติ ปเท กรณํ ฯ

สมฺมาสมฺพุทฺธนฺติ เอตฺถ พุชฺฌนชาครณวิกสนตฺเถน พุทฺธสทฺเทน ญาณปฺปหานสมฺปทา ทสฺสิตา อสทิสภาวทีปเกน อตุลนฺติ ปเทน อานุภาวรูปกายสมฺปทา สตฺตูปการสมฺปทา จ ทสฺสิตาตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๔๖] เหตุสมฺปทา ปน เกน ทสฺสิตาติ มนสิกตฺวา อาห ตทุปายภูตาติอาทึ ฯ ตทุปายภูตา ปน ตาสํ ผลสตฺตูปการ-สมฺปทานํ เหตุภูตา เหตุสมฺปทา ทฺวีหิปิ ปเทหิ สามตฺถิยโต ทฺวินฺนํ ปทานํ สมตฺถภาวโต อาจริเยน ทสฺสิตา กสฺมา ตถาวิธ-เหตุพฺยติเรเกน ตถาวิธเหตุวิรเหน ตทุภยสมฺปตฺตีนํ อสมฺภวโต ตทุภยสมฺปตฺตีนํ อสมฺภวโต ตทุภยสมฺปตฺตีนํ อเหตุกตฺเต จ สพฺพตฺถ สพฺเพสุ ปุคฺคเลสุ ตาสํ ผลสตฺตูปการสมฺปทานํ สมฺภวปฺปสงฺคโต ปวตฺตนสฺส ปาปุณโตติ โยชนา ฯ

อุเปนฺติ เอตายาติ อุปาโย ผลสตฺตูปการสมฺปทา เอตาย เหตุสมฺปทาย อุเปนฺติ เหตุํ อุปคนฺตฺวา ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา สา เหตุสมฺปทา อุปาโย นาม ฯ อุปปุพฺโพ อิ คติมหิ วิส-รุชปทาทิโตณาติ ณ การิตานณฺโณโลปํ อสํโยคานฺตสฺส วุฑฺฒิ การิเต เต อาวายา การิเต ฯ ตาสํ ผลสตฺตูปการสมฺปทานํ อุปายา ตทุปายา ตทุปายา จ สา ภูตา จาติ ตทุปายภูตา วิเสสนุตฺตร-ปโท วิเสสตฺโถ ฯ ปิสทฺโท อวยวํ อเปกฺขติ ฯ สมตฺถานํ ทฺวินฺนํ ปทานํ ภาโว สามตฺถิยํ ฯ

[๔๗] กสฺมา เหตุสมฺปทา สามตฺถิยโต ทสฺสิตาติ เหตุปุจฺฉํ มนสิกตฺวา อาห ตถาวิธาติอาทึ ฯ ตถา โส วิโธ เอตสฺสาติ ตถาวิโธ เอตสฺส เหตุโน วิโธ ปกาโร ตถา โส มหากรุณา-สมาโยคโพธิสมฺภารสมฺภรณํ อิติ ตสฺมา โส เหตุ ตถาวิโธ

ตคฺคุโณ ตถาวิโธ จ โส เหตุ จาติ ตถาวิธเหตุ ฯ พฺยติริจนํ ปฺถุกรณํ พฺยติเรโก วิรโหตฺยตฺโถ ฯ วิอตปุพฺโพ ริจ วิเวเก ฯ วิเวโก วิรโห ฯ ภาเว จ ณโลปวุฑฺฒิ กคา จชานํ อิวณฺโณ ยนฺนวา โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน วสฺส โพ นเย ฯ ตถาวิธเหตุโต ตทุภยสมฺปตฺตีนํ พฺยติโรโก วิรโห ตถาวิธเหตุ-พฺยติเรโก ฯ ตา ผลสตฺตูปการสมฺปทาสงฺขาตา อุภยา ตทุภยา วิเสสนปุพฺพปโท ฯ สมฺปชฺชนํ สมฺปตฺติ ตทุภยานํ ผลสตฺตู-ปการานํ สมฺปตฺติ ตทุภยสมฺปตฺติ ฯ สมฺภวนํ สมฺภโว ฯ สํสทฺโท ธาตฺวานุวตฺตโก ฯ ภู ปวตฺติยํ ภาเว จ ณโลปวุฑฺฒิ โอ อวสฺสเร ฯ น สมฺภโว อสมฺภโว อปวตฺตนกิริยา นนิปาต-ปุพฺพโก อตฺตนฺนสฺส ตปฺปุริเส ฯ นตฺถิ เหตุ เอเตสนฺติ อเหตุกา เหตุ เอตาสํ ผลสตฺตูปการสมฺปทานํ นตฺถิ อิติ ตสฺมา ตา ผลสตฺตูปการสมฺปทา อเหตุกา อตคฺคุโณ ฯ อเหตุกานํ ภาโว อเหตุกตฺตํ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท อสมฺภวโต จ สมฺภวปฺป-สงฺคโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สมฺภวนํ ปวตฺตนํ สมฺภโว ฯ ปสชฺชนํ อาปชฺชนํ ปสงฺโค ฯ ปปุพฺโพ สนฺช ปวตฺติยํ ภาเว จ ณโลโป ินิคฺคหิต สํโยคาทิ โนติ นสฺส นิคฺคหิตํ วคฺคนฺตํ วา วคฺเค กคา จชานํ ฯ สมฺภวสฺส ปสงฺโค อาปชฺชนํ สมฺภวปฺปสงฺโค ฯ

ตทฺ...ภูตาติ เหตุสมฺปทาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เหตุสมฺปทาติ ทสฺสิตาติ ปเท กมฺมํ ฯ ทฺวีหิปีติ ทสฺสิตาติ ปเท กรณํ ฯ

สามตฺถิยโตติ ทสฺสิตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสฺสิตาติ กมฺมวาจกํ กิตปทํ ฯ ตถา...เรเกนาติ อสมฺภวโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตทุ...ตีนนฺติ อสมฺภวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อสมฺภวโตติ ทสฺสิตาติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ อเหตุกตฺเต จาติ ภาวสตฺตมี ฯ สตีติ ตุลฺยาธิกรณสตฺตมี ฯ สพฺพตฺถาติ สมฺภวาติ ปเท อาธาโร ฯ ตาสนฺติ สมฺภวาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สมฺภ...สงฺคโตติ ทสฺสิตาติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

[๔๘] นนุ จ สมฺมาสมฺพุทฺธมตุลนฺติ อิมินาว ปเทน พุทฺธรตนํ อาจริเยน วนฺทิตํ กิมารภนฺเตน อาจริเยน สสทฺธมฺมคณุตฺตมนฺติ ปทํ วุตฺตนฺติ อนุโยคํ ปริหริตุมาห ตเทวนฺตฺยาทึ ฯ เอวํ เหตุผลสตฺตูปการสมฺปทาวเสนาติอาทินา วุตฺตนเยน ติวิธา... ปุพฺพงฺคมํ พุทฺธรตนํ วนฺทิตฺวา อิทานิ...ปณามํ อารภนฺโต อาจริโย สสทฺธมฺมคณุตฺตมนฺติ วจนมาหาติ โยชนา ฯ

ตโย วิธา ปการา ยาสํ อวตฺถานํ ตา ติวิธา ตคฺคุโณ ฯ ติวิธา จ ตา อวตฺถา จาติ ติวิธาวตฺถา ฯ เหตุผลสตฺตูปการ-สมฺปทา จ สุฏฺฐุ สงฺคเหตพฺพา ปริจฺฉินฺทิตพฺพาติ สงฺคหิตา ยา โถมนา ปณฺฑิเตน สุฏฺฐุ...ตพฺพา อิติ ตสฺมา สา โถมนา สงฺคหิตา ฯ สํสทฺโธ ธาตุวิเสสโก ฯ คห คหเณ ภาวกมฺเมสุ ต ยถาคมมิกาโร ฯ ติวิธาวตฺถาหิ สงฺคหิตา ปริจฺฉินฺนา ติวิธา-วตฺถาสงฺคหิตา ฯ โถมิยเต โถมนา ฯ ติวิธาวตฺถาสงฺคหิตา จ สา

โถมนา จาติ ติวิธา...โถมนา ฯ ปุพฺพํ คจฺฉตีติ ปุพฺพงฺคมา ยา โถมนา ปุพฺพํ คจฺฉติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา สา โถมนา ปุพฺพงฺคมา ฯ ปุพฺพสทฺทุปปโท คมุ คติมฺหิ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย นิคฺคหิตญฺจาติ พินฺทาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ ติวิธาวตฺถาสงฺคหิตโถมนา ปุพฺพงฺคมา อสฺสาติ ติวิธา... ปุพฺพงฺคมํ อสฺส พุทฺธรตนสฺส ติวิธาวตฺถาสงฺคหิตโถมนา ปุพฺพงฺคมา อิติ ตสฺมา ตํ พุทฺธรตนํ ติวิธา...ปุพฺพงฺคมํ ฯ อสฺสาติ โถมนาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ จตุตฺถีอตคฺคุโณ ฯ พุทฺโธ เอว รตนํ พุทฺธรตนํ ฯ เสสานิ จ ตานิ รตนานิ จาติ เสส-รตนานิ ฯ อปิสทฺโท พุทฺธรตนํ อเปกฺขติ ฯ ปณมนํ ปณาโม ฯ อารภิสฺสติ กริสฺสตีติ อารภนฺโต อาจริโย ฯ

ตนฺติ พุทฺธรตนนฺติ วิเสสนํ ฯ เอวนฺติ ติวิธาติ ปเท ตติยา-วิเสสนํ ฯ ติวิ...คมนฺติ พุทฺธรตนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ พุทฺธรตนนฺติ วนฺทิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ วนฺทิตฺวาติ อาหาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิทานีติ อาหาติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ เสส... นมฺปีติ ปณามนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ปณามนฺติ อารภนฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ อารภนฺโตติ อาจริโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาจริโยติ อาหาติ ปเท กตฺตา ฯ สส...ตมนฺตีติ อาหาติ ปเท อาธาโร กมฺมํ วา ฯ อาหาติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ

[๔๙] นนุ จ สส...ตมนฺติ ปทสฺส พาหิรตฺถสมาสตฺตา

ธมฺมสงฺฆา อปฺปธานา ธมฺมสงฺฆานํ อภิวาเทตพฺพภาโว เกน วิญฺญายตีติ โจทนํ ปริหรนฺโต อาห คุณิภูตานมฺปิ หีติอาทึ ฯ หิ สจฺจํ คุณิภูตานมฺปิ อญฺญปทสฺส ปธานตฺตา อญฺญปทตฺเถ อปฺปธาน-ภูตานมฺปิ วิเสสนภูตานมฺปิ ธมฺมสงฺฆานํ อภิวาเทตพฺพภาโว สหโยเคน สหสทฺเทน โยเคน สมฺพนฺเธน ปญฺฑิเตน วิญฺญายตีติ โยชนา ฯ

คุณิยเต วิเสสิยเต เอเตหีติ คุณา วิเสสิตพฺโพ ภควา เอเตหิ ธมฺมสงฺเฆหิ อาจริเยน คุณิยเต วิเสสิยเต อิติ ตสฺมา เต ธมฺมสงฺฆา คุณา ฯ คุณ อปฺปธานภาเว สพฺพโต ณฺวุ-ตฺวาวี วาติ อ ฯ คุณา ภูตาติ คุณิภูตา เย ธมฺมสงฺฆา คุณา อปฺปธานา ภูตา อิติ ตสฺมา เต ธมฺมสงฺฆา คุณิภูตา วิเสส-นุตฺตรปโท กมฺมธารโย ฯ ยถารหมิวณฺณาคโม ภกเรสูติ สทฺทนีติสุตฺเตน ภูธาตุมฺหิ ปเร นามิกปทโต อิการาคโม ฯ อาจริยา ปน ยทนุปปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺตีติ สุตฺเตน อิการาคโม โหติ กฺวจาทิมชฺฌุตฺติอาทินา ปุน รสฺสตฺตกรณนฺติ วทนฺติ ฯ อปิสทฺโท ครหตฺโถ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหีกรณตฺโถ ฯ ธมฺโม จ สงฺโฆ จ ธมฺมสงฺฆา ฯ อภิวนฺทนิยาติ อภิวาเทตพฺพา เย ธมฺมสงฺฆา อาจริเยน อภิวนฺทนิยา อิติ ตสฺมา เต ธมฺมสงฺฆา อภิ-วาเทตพฺพา ฯ อภิปุพฺโพ วท วนฺทเน ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานิยา ยถาคมมิกาโร กวฺจิ ธาตูติอาทินา อิสฺเส ฯ อภิวาเทตพฺพานํ ภาโว ลภิ...ภาโว ฯ ยุชฺชนํ สมฺพชฺฌนํ โยโค ฯ ยุช โยเค ภาเว จ ณโลปวุฑฺฒิ กคา จชานํ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 131

[๕๐] ตเทว คุณิภูตานนฺติอาทิวจนํ อุปมาย สมตฺเถติ ยถาจฺจาทินา ฯ สปุตฺตทาโร อาคโตติ วจเน ชเนน วุตฺเต ปุตฺตทารสฺสาปิ อาคมนํ สหโยเคน อญฺเญน ชเนน วิญฺญายติ ยถา เอวํ ธมฺมสงฺฆานํ อภิวาเทตพฺพภาโว สหโยเคน ปณฺฑิเตน วิญฺญายตีติ โยชนา ฯ

ยถาติ อุปมาตฺเถ นิปาโต ฯ ปุตฺโต จ ทาโร จ ปุตฺตทารา ฯ สห ปุตฺตทาเรน วตฺตมาโนติ สปุตฺตทาโร โย ปุริโส ปุตฺตทาเรน สห วตฺตมาโน อิติ ตสฺมา โส ปุริโส สปุตฺต-ทาโร ฯ ตคฺคุณสวิญฺญาณอญฺญปทตฺถสมาสตฺตา ตุลฺยมภินฺนมฺปิ อาคมนนฺติ ปุตฺตทาโรปิ อาคโตติ ปติยเต ฯ ปุตฺโต จ ทาโร จ ปุตฺตทาโร ฯ อปิสทฺเทน น เกวลํ ปิตาว อาคโตติ ญาเปติ ฯ อาคมิยเต อาคมนํ ฯ อาปุพฺโพ คมุ คติมฺหิ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ

คุณิ...นมฺปีติ ธมฺมสงฺฆานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺม-สงฺฆานนฺติ ภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อภิ...ภาโวติ วิญฺญายตีติ ปเท กมฺมํ ฯ สหโยเคนาติ วิญฺญายตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิญฺญายตีติ กมฺมวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ ยถาสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ สปุ...คโตตีติ ปทํ วจเนติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วจเนติ ภาวสตฺตมี ฯ วุตฺเตติ ตุลฺยาธิกรณสตฺตมี ฯ ปุตฺตทารสฺสาปีติ อาคมนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อาคมนนฺติ วิญฺญายตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๕๑] สสทฺธมฺมคณุตฺตมนฺติ ปเท อวยวตฺถํ ญาเปนฺโต ตตฺถาติอาทิมาห จ ตตฺถ เตสุ สสทฺธมฺมคณุตฺตเมสุ โย สภาโว อตฺตานํ ธมฺมสงฺขาตํ อตฺตานํ ธาเรนฺเต จตูสุ อปาเยสุ วฏฺฏทุกฺเขสุ ฯ อปตมาเน กตฺวา สตฺเต ธาเรติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว ธมฺโม นามาติ โยชนา ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารเณ สตฺตมี ฯ ธมฺโมติ นิทฺธารณิยํ ฯ เตน สารตฺถวิลาสินิยํ ตตฺถาติ นิทฺธารเณ สตฺตมีติ วุตฺตํ ฯ อตฺตานนฺติ ธมฺมํ ทสฺเสติ ฯ อทตีติ อตฺตา โย สภาโว ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชมานานํ สตฺตานํ สํสารทุกฺขํ อทติ ภกฺขติ หึสติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว อตฺตา ทสวิโธ ธมฺโม ฯ อท ภกฺขเน ฯ ภกฺขนํ หึสนํ ฯ ฉทาทีหิ ตตฺรณาติ ต กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตสฺส โต นเย สิ สฺยา จ ฯ ธาเรนฺเตติ อตฺตนิ จเปนฺเต ปวตฺเตนฺเต อุปฺปาเทนฺเต ฯ ธาเรนฺตีติ ธาเรนฺตา เย สตฺตา ธมฺมํ ธาเรนฺติ อตฺตนิ จเปนฺติ อิติ ตสฺมา เต สตฺตา ธาเรนฺตา ฯ ธร ธารเณ วตฺตมาเน มานนฺตา จุราทิโต เณณยา การิตานณฺโณ โลปํ นเย ฯ จตูสูติ นิรยเปตติรจฺฉานอสุรกาย-สงฺขาเตสุ ฯ ปยนํ วทฺธนํ ปาโย วุทฺธิ ฯ เป วุทฺธิยํ ภาเว จ การิตา...โลปํ เต อาวายา การิเต ฯ นตฺถิ ปาโย วุทฺธิ เอตฺถาติ อปาโย ปาโย วุทฺธิ เอตฺถ โอกาเส นตฺถิ อิติ ตสฺมา โส โอกาโส อปาโย อตคฺคุโณ ฯ อยนํ วทฺธนํ อโย ฯ อยธาตุ

วุฑฺฒิยํ สพฺพโต ฌวุตฺวาวี วาติ อ ฯ อยโต วุฑฺฒิโต สุขโต วา อเปโตติ อปาโย ฯ วตฺตนฺตีติ วฏฺฏา เย ธมฺมา วตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา วฏฺฏา ฯ กิเลสวฏฺฏกมฺมวฏฺฏวิปากวฏฺฏวเสน ตโย วฏฺฏา ฯ วตฺต วตฺตเน ฉทาทีหิ ตตฺรณาติ ต นเย โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ตทฺวยสฺส ฏทฺวยํ ฯ ทุกฺเขน ขมิตพฺพานิ ทุกฺขานิ วฏฺเฏสุ ทุกฺขานิ วฏฺฏทุกฺขานิ ฯ จสทฺโท อปาเยสุ จ วฏฺฏทุกฺเขสุ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ น ปตนฺตีติ อปตมานา เย สตฺตา น ปตนฺติ อิติ ตสฺมา เต สตฺตา อปตมานา ฯ นสทฺทุปปโท ปต ปตเน ธาตฺวนฺตสฺส อโลโป วตฺตมาเน มานนฺตา อตฺตนุนสฺส ตปฺปุริเส ฯ กตฺวาติ กร กรเณ ปุพฺพกาเล...ตฺวา วา รกาโร จาติ ธาตฺวนฺตสฺส โลโป ฯ ธาเรตีติ ธร ธารเณ ติ ภูวาทิโต อ โลปญฺเจตฺตมกาโรติ อปจฺจยสฺส เอ นเย ฯ

[๕๒] นนุ จ วิคฺคหํ กตฺตุกาเมนาจริเยน ธาเรตีติ ธมฺโมติ เอตฺตกเมว วจนํ วตฺตพฺพํ น อตฺตานํ...กตฺวาติ วจนํ วตฺตพฺพํ ตญฺจ กิมตฺถํ วุตฺตนฺติ โจทนา ฯ สจฺจํ อยํ ปน ธมฺโม เอวํ กตฺวา สตฺเต ธาเรตีติ ญาปนตฺถํ ตํ วุตฺตนฺติ วิสชฺชนํ ฯ เอวํ โหตุ ธาเรนฺเตติ ปทํ กสฺมา วุตฺตนฺติ ปุจฺฉา ฯ กตฺวาติ ปทสฺส กมฺมาเปกฺขตฺตา ธาเรนฺเตติ ปทํ วุตฺตํ ฯ ธาเรนฺเตติ อิมินา ปเทน อธาเรนฺเต สตฺเต นิวตฺเตติ ฯ ธาเรนฺเตติ ปทสฺส กมฺมาเปกฺขตฺตา อตฺตานนฺติ ปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ อตฺตานนฺติ อิมินา ปการาทิวตฺถุํ

นิวตฺเตติ ฯ กสฺมา ปน อปตมาเนติ ปทํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ
อปตมาเนติ ปทํ ธาเรนฺเตติ ปทสฺส วิกติกมฺมภาวญฺจ ญาปนตฺถํ
ปกฺขิตฺตํ ฯ อการิตกรธาตุสฺส หิ ทฺวิกมฺมภาโว ลพฺภติ สเจ เช
สจฺจํ ภณสิ อทาสึ ตํ กโรมีติ ปโยเค ทฺวิกมฺมภาโว วิย ฯ
อปตมาเนติ ปทสฺส อาธาราเปกฺขตฺตา อปาเยสุ วฏฺฏทุกฺเขสุ จาติ
ปททฺวยํ ปกฺขิตฺตํ ฯ อิมินา ปททฺวเยน อปาตาทีนิ นิวตฺเตติ ฯ
กสฺมา ปน จตูสูติ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ มนุสฺสโลโก เทวโลกํ อุปนิธาย
ปริยายโต อปาโย เทวโลโกปิ พฺรหฺมโลกํ อุปนิธาย อปาโย
พฺรหฺมโลกาปิ นิพฺพานํ อุปนิธาย อปายา นาม เอวํ ปริยายโต
สพฺเพปิ วฏฺฏทุกฺขา อปายา ตสฺมา วฏฺฏทุกฺเข นิวตฺเตตุํ จตูสูติ
ปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ กสฺมา อปาเยสุ วฏฺฏทุกฺเขสุ จาติ ปททฺวยํ
ปกฺขิตฺตํ นนุ เอกเมว ปทํ ปกฺขิปิตพฺพนฺติ ฯ อยํ ปน ทสวิโธ
ธมฺโม อปาเยสุ อปตมาเน สตฺเต ธาเรตีติ ญาปนตฺถํ อปาเยสูติ
ปทํ ปกฺขิตฺตํ วฏฺฏทุกฺเขสูติ อิทํ ปน ปทํ โสตาปตฺติมคฺโค
สตฺต ภเว ฐเปตฺวา อฏฺฐมภวาทีสุ วฏฺฏทุกฺเข อปตมาเน ธาเรติ
โส จ มคฺโค ทฺวิติจตุปญฺจฉ ภเว ฐเปตฺวา ตติยภวาทีสุ
วฏฺฏทุกฺเข อปตมาเน ธาเรติ สกทาคามิมคฺโค เทฺว ภเว ฐเปตฺวา
ตติยภวาทีสุ วฏฺฏทุกฺเข อปตมาเน ธาเรติ อนาคามิมคฺโค
เอกภวํ ฐเปตฺวา ทุติยภวาทีสุ วฏฺฏทุกฺเข อปตมาเน ธาเรติ
อรหตฺตมคฺโค สพฺพภเวสุ วฏฺฏทุกฺเข อปตมาเน ธาเรติ ผลนิพฺพาน-

ปริยตฺติธมฺมา ปน วฏฺฏทุกฺเข อปตมาเน ธาเรนฺตีติ วิเสสสฺส ญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ เตน สารตฺถทีปนิยํ ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชมาเน จตูสุ อปาเยสุ อปตมาเน ธาเรตีติ ธมฺโม ฯ

เย เกจิ พุทฺธํ สรณํ คตาเส
น เต คมิสฺสนฺติ อปายภูมึ

ปหาย มานุสํ เทหํ เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺตีติ[๑]

วุตฺตํ ฯ สํสารทุกฺเข วา อปตมาเน กตฺวา ธาเรตีติ ธมฺโม มคฺคผลุปฺปตฺติยา สตฺตกฺขตฺตุปรมาทิวเสน สํสารสฺส ปริจฺฉินฺนตฺตาติ มหาสามินามเกน สารีปุตฺตตฺเถเรน วุตฺตํ ฯ สจฺจสงฺเขปฏีกายมฺปิ มคฺคผลุปฺปตฺติยา สตฺตกฺขตฺตุปรมตาทิวเสน สํสารสฺส ปริจฺฉินฺนตฺตา ธมฺมนฺติ[๒] ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชมาเน จตูสุ อปาเยสุ วฏฺฏทุกฺเขสุ จ อปตมาเน กตฺวา ธาเรตีติ ธมฺโมติ วาจิสฺสรนามกาจริเยน วุตฺตํ ฯ กตฺวาติ ปทํ ปกติวิกติกมฺมํ ปากฏํ กโรติ ฯ ยถา หิ อาทสึ ตํ กโรมิ อุปราชมหาราชํ กโรมีติ อิทํ ฐานนฺตรทานวเสน วุตฺตํ เอวํ อปตมาเน กตฺวาติ อิทํ อปตนกรณวเสน วุตฺตนฺติ ฯ กิญฺจาปิ สตฺเตติ อิทํ นตฺถิ ตถาปิ สตฺเตติ ปทํ อาหริตฺวา กตฺวาติ ปทโต ปรสฺมึ ปกฺขิปิตพฺพนฺติ ฯ เตน นฺยาสฏีกายํ ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชมาเน จตูสุ อปาเยสุ อปตมาเน กตฺวา สตฺเต ธาเรตีติ ธมฺโมติ วชิรพุทฺธาจริเยน วุตฺตํ ฯ อิมสฺมึ ปน ธมฺมสทฺทสฺส วจนตฺถาธิกาเร

๑. สํ. สคาถ. ๑๕/๓๗ ฯ ๒. กิมิทํ ฯ อติเรกํ มญฺเญ ฯ

กิญฺจิ อสทิสํ วจนํ ปกฺขิปนฺติ อาจริยา อเนน หิ สุมงฺคลาจริเยน
อภิธมฺมาวตารฏีกายํ อธิคตมคฺเค สจฺฉิกตนิโรเธ ยถานุสิฏฺจํ
ปฏิปชฺชมาเน จ อปายทุกฺเขสุ เจว วฏฺฏทุกฺเขสุ จ อปตมาเน กตฺวา
ธาเรตีติ ธมฺโมติ วจนํ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ ปเทสุ อธิคตมคฺเคติ อิมินา
มคฺคฏฺเจ ทสฺเสติ สจฺฉิกตนิโรเธติ อิมินา ผลฏฺเจ ยถานุ-
สิฏฺจํ...เน จาติ อิมินา ปุถุชฺชนกลฺยาเณ ทสฺเสติ ฯ ธมฺมปาลา-
จริเยน ปน อภิธมฺมานุฏีกายํ ยถานุสิฏฺจํ ปฏิปชฺชมาเน อปาเยสุ
อปตมาเน ธาเรตีติ ธมฺโมติ วุตฺตํ ฯ เอกนฺตทุกฺขตฺตา จตุราปาโย
อปาโย นาม ฯ มนุสฺสา ปน เทวโลกํ อุปนิธาย ปริยายโต อปาโย
เทวโลกาปิ พฺรหฺมโลกํ อุปนิธาย อปายา พฺรหฺมโลกาปิ
นิพฺพานํ อุปนิธาย อปายา นาม เอวํ ปริยายโต สพฺเพปิ
วฏฺฏทุกฺขา อปายา ตสฺมา อปาเยสูติ วุตฺตํ น วฏฺฏทุกฺเขสูติ ฯ
เกจิ ปน ปริยายตฺตาธิการตฺตา อปาเยสูติ เอวํ วุตฺตนฺติ วทนฺติ ฯ
ตํ อยุตฺตํ ฯ ปริยตฺติปิ หิ สพฺเพสุ อปาเยสุ อปตมาเน ธาเรติ ฯ
เตน ฉตฺตวิมานวณฺณนายํ ปริยตฺติปิ หิ สรเณสุ จ สีเลสุ จ
ปติฏฺจาปนมตฺตายปิ ยาถาวปฏิปตฺติยา อปายทุกฺขปาตโต ธาเรติ-
เอวาติ ธมฺมปาลาจริเยน วุตฺตํ ฯ โมคฺคลฺลานปญฺจิกายํ ปน
อตฺตานํ ธาเรนฺเต อปาเย วฏฺฏทุกฺเข จ อปตมาเน ธาเรตีติ ธมฺโม
โส นววิโธ จตุมคฺคผลนิพฺพานวเสน ทสวิโธ วา สทฺธึ ปริยตฺตึ-
ธมฺเมน ตมฺมูลกตฺตา ปฏิเวธสทฺธมฺมสฺส โสปิ หิ วฏฺฏทุกฺเข

อปตมาเน ธาเรติ นามาติ วุตฺตํ ฯ พุทฺธนยาคตฺเถเรน ปน วินยตฺถ-
มญฺชุสายํ กงฺขาวิตรณีฏีกายํ ธาเรตีติ ธมฺโม อยํ หิ ยถานุสิฏฺฐํ
ปฏิปชฺชมาเน อปายทุกฺเข สํสารทุกฺเข จ อปตมาเน ธาเรตีติ
วุตฺตํ ฯ เนตฺติฏีกายํ ปน ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชมาเน อปายโต
สํสารโต จ อปตมาเน ธาเรตีติ ธมฺโมติ วุตฺตํ ฯ

[๕๓] ธาเรตีติ วุตฺตํ ธารณมตฺถโต อปายาทินิพฺพตฺตก-
กิเลสวิทฺธํสนํ ตญฺจ ยถานุรูปกิเลสสมุจฺฉินฺทนตปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิ-
อาลมฺพนภาเวน โหตีติ มนสิกตฺวา จตุ...นววิโธติ อาห ฯ
ปริยตฺติปิ ติณฺณมฺปิ เตสมธิคตเหตุตาย ธมฺโมเยว นามาติ มนสิกตฺวา
ปริยตฺติยาติอาทิ วุตฺตํ ฯ อถวา ฯ ราควิราคมเนญฺชมโสกนฺติ-
อาทึ ฉตฺตวิมาเน วุตฺตํ วจนํ นิสฺสาย ปริยตฺติยาติอาทิมาห ฯ
เตน อภิธมฺมาวตารฏีกายํ อธิคตมคฺเค สจฺฉิกตนิโรเธ ยถานุสิฏฺฐํ
ปฏิปชฺชมาเน อปายทุกฺเขสุ เจว วฏฺฏทุกฺเขสุ จ อปตมาเน
กตฺวา ธาเรตีติ ธมฺโม ฯ โส จตุนฺนํ อริยมคฺคานํ จตุนฺนญฺจ
สามญฺญผลานํ นิพฺพานสฺส ปริยตฺติธมฺมสฺส วเสน ทสวิโธ ฯ

วุตฺตญฺเหตํ ฉตฺตวิมาเน

ราควิราคมเนญฺชมโสกํ
ธมฺมมสงฺขตมปฺปฏิกูลํ
มธุรมิมํ ปคุณํ สุวิภตฺตํ
ธมฺมมิมํ สรณตฺถมุเปหีติ[1] ฯ

๑. ขุ. วิ. ๒๖/๙๔ ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 138

เอตฺถ หิ กามราคาทิเภโท สพฺโพ ราโค วิรชฺชติ เอเตนาติ ราควิราโคติ มคฺโค กถิโต น เอชาสงฺขาตาย ตณฺหาย อนฺโต- นิชฺฌานลกฺขณสฺส จ โสกสฺส ตทุปฺปตฺติยํ สพฺพโส ปริกฺขีณตฺตา อเนชมโสกนฺติ ผลํ กถิตํ ฯ เกนจิ ปจฺจเยน อสงฺขตตฺตา ธมฺมสงฺขตนฺติ นิพฺานํ วุตฺตํ ฯ อวิโรธทีปนโต ปน อตฺถพฺยญฺชนรส- สมฺปนฺนตฺตา ยาว ปคุณวิภาวนโต สุฏฺฐุ วิภตฺตตฺตา จ อปฺปฏิกุลนฺติ- อาทินา สพฺโพปิ ปริยตฺติธมฺโม กถิโตติ วุตฺตํ ฯ หิ สจฺจํ เอตฺถ คาถาปเทสุ กาเม ----ราโค เอเตน ธมฺเมน วิรชฺชติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม ราควิราโค อิติ ปเทน ภควตา กถิดต เอชา---- โสกสฺส ตทุปฺปตฺติยํ ตสฺส ผลสฺส อุปฺปตฺติยํ สพฺพโส----โสกนฺติ ปเท ผลํ กถิตํ เรนจิ--- ตนฺติ ปเทน นิพฺพานํ ภควตา วุตฺตํ อวิโรธ----สมฺปนฺนตฺตา ยาว---- วินโต เอกนฺเตน ปคุณสฺส วิภาวนโต ปกาสนโต สุฏฺฐุถ วิภชิตตฺตา อปฺปฏิกุลนฺติอาทินา ปเทน สพฺโพปิ ปริยตฺติธมฺโม ภควตา กถิโตติ โยชนา ฯ

เถตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ จสทฺโท ตณฺหาย จ โสกสฺส จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ตทุปฺปตฺตยนฺติ ปริกฺขีณตฺตาติ ปเท ภาวสตฺตมี ฯ ปจฺจเยนาติ อสงฺขตตฺตาติ ปเท กตฺตา ฯ อวิ----ภตฺตตฺตา จาติ จตุปฺปทํ กถิโตติ ปเท เหตุ ฯ มคฺคา จ ผลานิ จ มคฺคผลานิ จตฺตาริ มคฺคผลานิ จตุมคฺคผลานิ จตุมคฺคผลานิ จ นิพฺพานญฺจาติ จตุมคฺคผลนิพฺพานานิ ฯ วสนํ เภทนํ วโส จตุมคฺคผล-

นิพฺพานานํ วโส จตุ...วโส ฯ นว วิธา ปการา อสฺส ธมฺมสฺสาติ นววิโธ ตคฺคุโณ ฯ โสตาทโย มคฺคา จตฺตาโร ตมฺผลานิ จ จตฺตาริ อถ นิพฺพานํ ธมฺมา โลกุตฺตรา นว ฯ ปริยตฺตีติ เตปิฏกํ ฯ ทส วิธา ปการา อสฺสาติ ทสวิโธ ฯ จตุ...วเสนาติ นววิโธติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นววิโธ ทสวิโธติ ปททฺวยํ ธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ ธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๕๔] ธาเรตีติ วุตฺตํ ธารณํ สรูปโต ทสฺเสนฺโต ธารณญฺจตฺยาทิมาห ฯ เอตสฺส ธมฺมสฺส ธารณญฺจ ปน ธารณํ นาม อปายาทินิพฺพตฺตกกิเลสวิทฺธํสนํ ฯ

ธาริยเต ธารณํ ฯ ธร ธารเณ นนฺทาทีหิ ยูติ ภาเว ยุ อนกา ยุณฺวูนํ อณฺเณสุ จ รหาทิโต โน ณ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร วาจาสิลิฏฺฐตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ อปายา อาทิ เยสํ วฏฺฏทุกฺขานํ เต อปายาทโย ตคฺคุโณ ฯ อปายาทีสุ สตฺเต นิพฺพตฺตาเปสฺสนฺตีติ อปายาทินิพฺพตฺตกา เย กิเลสา สตฺเต อปายาทีสุ นิพฺพตฺตาเปสฺสนฺติ อิติ ตสฺมา เต กิเลสา อปายาทินิพฺพตฺตกา ฯ นิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ วตุ คติยํ ฯ คติ อุปฺปตฺติ ฯ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ ณฺวุ ธาตูหิ เณ...เหตฺวตฺเถติ มชฺเฌ ณาเป กฺวจิ ธาตฺวาทินา ณาเปปจฺจย-โลโป อนกา ยุณฺวูนํ นเย ปรเทฺวภาโว จาเน โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน วทฺวยสฺส พทฺวยํ ปร...จาเน ฯ กิลิสฺสนฺติ เอเตหีติ

กิเลสา สตฺตา เอเตหิ ธมฺเมหิ กิลิสฺสนฺติ อุปตาเปนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา กิเลสา ฯ กิลิส อุปตาเป สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ กฺวจาทิมชฺฌุตฺตราทินา มชฺเฌ วุฑฺฒิ ฯ อปายาทินิพฺพตฺตกา จ เต กิเลสา จาติ อปา...กิเลสา วิเสสนปุพฺพปโท ฯ วิทฺธํสิยเต วิทฺธํสนํ ฯ วิสทฺโท ธาตุวิเสสโก ฯ ธํส ธํสเน นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อปายาทินิพฺพตฺตกฺกิเลสานํ วิทฺธํสนํ อปา...สนํ ฯ

ธารณญฺจาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตสฺสาติ ธารณนฺติ ปเท กิริยา-สมฺพนฺโธ ฯ อปา...สนนฺติ ธารณนฺติ ปทสฺส สรูปวิเสสนํ ฯ

[๕๕] กิเลสวิทฺธํสนํ เอตฺถ ฐาเน ธารณํ นามาติ กตฺวา มคฺคนิพฺพานานํ ตํ กิเลสวิทฺธํสนํ นิปฺปริยายโต ลพฺภติ ผลปริ-ยตฺตีนํ ตํ กิเลสวิทฺธํสนํ ปริยายโต ลพฺภตีติ ญาเปนฺโต ตนฺติ-อาทิมาห ฯ อริยมคฺคสฺส กิเลสสมุจฺเฉทกภาวโต กิเลสวิทฺธํสนํ นิพฺพานสฺส จ อารมฺมณภาเวน อารมฺมณาธิปติภาเวน ตสฺส อริยมคฺคสฺส ตทตฺถสิทฺธิเหตุตาย จ ตสฺส กิเลสวิทฺธํสนสงฺขาตสฺส อตฺถสฺส สิทฺธิยา เหตุตาย กิเลสวิทฺธํสนํ อิติ เอวํ อุภินฺนมฺปิ อริยมคฺคนิพฺพานานํ ตํ กิเลสวิทฺธํสนํ นิปฺปริยายโต ลพฺภติ ปณฺฑิเตน ญายติ ผลสฺส ปน กิเลสานํ มคฺเคน สมุจฺฉินฺนกิเลสานํ ปฏิปฺปสฺสมฺภนเหตุตาย วเสน ปฏิปฺปสฺสมฺภนกิจฺเจน มคฺคานุคุณปฺ-ปวตฺติโต มคฺคสฺส อนุกูลปฺปวตฺตนโต กิเลสวิทฺธํสนํ ปริยตฺติยา

ปริยตฺติธมฺมสฺส ตทธิคมเหตุตาย เตสํ มคฺคผลนิพฺพานานํ อธิคมสฺส เหตุตาย กิเลสวิทฺธํสนํ อิติ เอวํ อฺภินฺนมฺปิ ผลปริยตฺตีนํ ตํ กิเลสวิทฺธํสนํ ปริยายโต ลพฺภติ อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพนฺติ โยชนา ฯ

อริโย จ โส มคฺโค จาติ อริยมคฺโค ฯ กิเลเส สมุจฺ-ฉินฺทตีติ กิเลสสมุจฺเฉทโก โย อริยมคฺโค กิเลเส สมุจฺฉินฺทติ อิติ ตสฺมา โส อริยมคฺโค กิเล...ทโก ฯ สํอุปุพฺโพ ฉิทิ เทฺวธากรเณ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ ณฺวุ การิ...พนฺโธ อนกา ยุณฺวูนํ อสํโยคา...ริเต วคฺเค โฆ...ปฐมา ฯ กิเลสสมุจฺ-เฉทกสฺส ภาโว กิเลส...ภาโว ฯ นิพฺพานสฺส จาติ จสทฺโท วตฺตพฺพนฺตรสมุจฺจโย ฯ กึ ปน วตฺตพฺพนฺตรนฺติ ฯ นิพฺพานสฺส กิเลสวิทฺธํสนญาปนํ วตฺตพฺพนฺตรํ นาม ฯ อารมฺมณสฺส ภาโว อารมฺมณภาโว ฯ โส กิเลสวิทฺธํสนสงฺขาโต อตฺโถ กิจฺจํ ตทตฺโถ ฯ สิชฺฌนํ สิทฺธิ ตทตฺถสฺส สิทฺธิ ตทตฺถสิทฺธิ ตทตฺถ-สิทฺธิยา เหตุ ตทตฺถสิทฺธิเหตุ ตทตฺถสิทฺธิเหตุโน ภาโว ตทตฺถ-สิทฺธิเหตุตา ฯ จสทฺโท น เกวลํ มคฺคสฺส กิเลสสมุจฺเฉทกภาโว กิเลสวิทฺธํสนํ นามาติ ญาเปติ ฯ ตทตฺถสิทฺธิเหตุตายาติ นิปฺปริ-ยายโต จสทฺทวิรหิเตน ปาเฐน ภวิตพฺพํ ฯ กสฺมา ฯ อภิ-ธมฺมาวตารฏีกายํ ทุติยจสทฺทสฺส อวุตฺตตฺตา ฯ อตฺถคฺคหเณ ปน สติ ตทตฺถสิทฺธิเหตุตาย จาติ ปทสฺส ปรสฺมึ อิติ อุภินฺนนฺติ ปทํ

ปกฺขิปิตพฺพํ ฯ กสฺมา ฯ ปรโต อุภินฺนมฺปีติ วกฺขมานตฺตา อภิ-
ธมฺมาวตารฏีกายํ ตทตฺถสิทฺธิเหตุตายาติ อุภินฺนมฺปีติ วุตฺตตฺตา จ ฯ
สภาวโต ปริยายนํ ปริวตฺตนํ ปริยาโย อุชุกํ อปฺปวตฺตีติ อตฺโถ ฯ
ปริปุพฺโพ อย คติยํ ฯ คติ ปวตฺติ ฯ ภาเว จาติ โณ
ณโลปวุฑฺฒิ ยวมทาทินา มชฺเฌ ยาคโม ฯ น ปริยาโย นิปฺปริยาโย
อุชุกํ ปวตฺตีติ อตฺโถ ฯ ลพฺภตีติ ญายติ ฯ ผลสฺสาติ
อริยผลสฺส ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ปฏิปฺปสฺสมฺภาปิยเต ปฏิปฺปสฺ-
สมฺภนํ วสนํ วโส กิจฺจํ ปฏิปฺปสฺสมฺภนเมว วโส ปฏิ...
วโส ฯ มคฺคสฺส อนุคุณํ อนุกูลํ มคฺคานุคุณํ ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ
มคฺคานุคุเณน ปวตฺติ มคฺคานุคุณปฺปวตฺติ ฯ ปริยตฺติยา จาติ
จสทฺโท วตฺตพฺพนฺตรสมุจฺจโย ฯ เกสุจิ โปฏฺฐเกสุ จสทฺโท นตฺถิ ฯ
ปริยตฺติยา จาติ จสทฺทสหิตํ ปทํ ยุตฺตเมว ฯ กสฺมา ฯ
อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ปริยตฺติธมฺมสฺส จ ตทธิคมเหตุตายาติ ทสฺสน-
โต ฯ อธิคมนํ อธิคโม เตสํ มคฺคผลนิพฺพานานํ อธิคโม
ตทธิคโม ตทธิคมสฺส เหตุ ตทธิคมเหตุ ฯ เหตูติ อุปนิสฺสย-
ปจฺจโย ฯ ตทธิคมเหตุโน ภาโว ตทธิคมเหตุตา ฯ อปิสทฺโท
อวยวาเปกฺโข ฯ สภาวโต ปริยายนํ ปริวตฺตนํ ปริยาโย อุชุกํ
อปฺปวตฺติ ฯ ปริยายโตติ ปทสฺส ปรสฺมึ ปทํ ลพฺภตีติ
ปกฺขิปิตพฺพํ ฯ

ตนฺติ ปทํ ลพฺภตีติ ปททฺวเย กมฺมํ ฯ อริยมคฺคสฺสาติ กิเลส

วิทฺธํสนนฺติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ กิเล...วโตติ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ เอตฺถ วิทฺธํสนนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นิพฺพานสฺสาติ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ตท...ตายาติ ปเทปิ ภาวสมฺพนฺโธ ฯ อาร...เวนาติ เหตูติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตสฺสาติ ตทตฺถาติ กิจฺจสมฺพนฺโธ ฯ ตท...ตายาติ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ เอตฺถ วิทฺธํสนนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ อุภินฺนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อุภินฺนนฺติ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ กิเล...สนนฺติ ลพฺภตีติ ปเท กมฺมํ ฯ นิปฺป...ยโตติ ลพฺภตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ลพฺภตีติ กมฺมวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ ผลสฺสาติ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ปวตฺติโตติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ กิเลสานนฺติ ปฏิปฺปสฺสมฺภนาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฏิ...เสนาติ ปวตฺติโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ มคฺคา...ติโตติ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปริยตฺติยา จาติ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ เหตุตายาติ ปเทปิ ภาวสมฺพนฺโธ ฯ ตท...ตายาติ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อุภินฺนมฺปีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อุภินฺนมฺปีติ กิเลสวิทฺธํสนนฺติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ กิเล...สนนฺติ ลพฺภตีติ อชฺฌาหตปเท กมฺมํ ฯ ปริยายโตติ ลพฺภตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท อากาโร ฯ ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๕๖] สตํ...คลานํ ธมฺโม วา สนฺโต สํวิชฺชมาโน ธมฺโม

ติตฺถิยปริกปฺปิโต ติตฺถิเยหิ วิตกฺกิโต อตฺตา วิย ปรมตฺถโต อวิชฺชมาโน ธมฺโม น วา สฺวากฺขาต...คโต สนฺโต ปสฏฺโฐ ธมฺโม พาหิรกธมฺโม วิย เอกนฺเตน นินฺทิโต ธมฺโม น อิติ ตสฺมา สทฺธมฺโมติ โยชนา ฯ

สนฺตสทฺทสฺส อจฺจิตวิชฺชมานปสฏฺฐาทิอตฺถสฺส วาจกตฺตา สตนฺติมสฺส วิวรณํ สปฺปุริสานนฺติ ฯ ปาเปหิ สมนฺตีติ สนฺตา เย ปุคฺคลา ปาเปหิ สมนฺติ อิติ ตสฺมา เต ปุคฺคลา สนฺตา ฯ สนฺตสทฺทโต ฉฏฺฐีวจนํ ฯ เสเสสุ นตฺว นมฺหิ ตํ วา ฯ สมนฺตีติ สนฺตา ฯ ปุํ นิรยํ ริสนฺติ หึสนฺตีติ ปุริสา เย ปุคฺคลา ปุํ... หึสนฺติ อิติ ตสฺมา เต ปุคฺคลา ปุริสา ฯ ปุสทฺทุปปโท ริส หึสายํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ สนฺตา จ เต ปุริสา จาติ สปฺปุริสา ฯ สนฺตสทฺท...เตติ จสทฺเทน สนฺตสฺส โส ฯ สปฺปุริสา ปุถุชฺชนาปิ อตฺถิ ตสฺมา อริยปุคฺคลาติ วิวรติ ฯ กิเลเสหิ อารกาติ อริยา ฯ ยทาทินา อารกสทฺทสฺส อริยาเทโส ฯ อริยา จ เต ปุคฺคลา จาติ อริยปุคฺคลา ฯ จสทฺเทน สนฺตสฺส โส ฯ สนฺโตติมสฺส วิวรณํ สํวิชฺชมาโนติ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ เตน ปฐมนเย สนฺตสทฺโท สชฺชนติถวาจโก ทุติเย วิชฺชมานตฺถวาจโก ฯ สํวิชฺชตีติ สํวิชฺชมาโน โย ธมฺโม สํวิชฺชติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม สํวิชฺชมาโน ฯ สํปุพฺโพ วิท สตฺตายํ วตฺตมาเน มานนฺตา ทิวาทิโต โย ยถากตฺตริ จาติ ธาตฺวนฺเตน

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 145

สห ยสฺส โช ทฺวิตฺตํ ฯ สํสทฺโท ธาตฺวตฺถวิเสสโก ฯ ตรนฺติ
อุปฺปิลวนฺติ เอตฺถาติ ติตฺถํ สตฺตา เอตฺถ เอตาสุ ทฺวาสฏฺฐิยา
ทิฏฺฐีสุ ตรนฺติ อุปฺปิลวนฺติ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรนฺติ อิติ ตสฺมา
ตา ทิฏฺฐิโย ติตฺถํ ฯ ตร อุปฺปิลวเน ตตฺถาทโยติ สุตฺเตน
ถปจฺจโย อสฺส อิตฺตญฺจ ทฺวิตฺตํ ฯ ติตฺถํ เอเตสมตฺถีติ
ติตฺถิกา ติตฺถํ เอเตสํ สตฺตานํ อตฺถิ อิติ ตสฺมา เต สตฺตา
ติตฺถิกา ฯ ทณฺฑาทิโต อิกอี ฯ ติตฺถิกา เอว ติตฺถิยา ฯ ยทา-
ทินา กสฺส โย ฯ ปริกปฺปิยตีติ ปริกปฺปิโต โย อตฺตา
ติตฺถิเยหิ ปริกปฺปิยติ วิตกฺกิยติ อิติ ตสฺมา โส อตฺตา
ปริกปฺปิโต ฯ ปริปุพฺโพ กปฺป วิตกฺกเน ภาวกมฺเมสุ ต ยถาคม-
มิกาโร ฯ ติตฺถิเยหิ ปริกปฺปิโตติ ติตฺถิยปริกปฺปิโต ฯ ปรโม
อวิปรีโต อตฺโถ สภาโว ปรมตฺโถ ฯ น วิชฺชมาโน อวิชฺชมาโน ฯ
สนฺโตติ ปทสฺส วิวรณํ ปสฏฺโฐติ ฯ สํสิยติ ปสํสิยตีติ สนฺโต
โย ธมฺโม ปณฺฑิเตหิ...สํสิยติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม สนฺโต ฯ
วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ ปสํสิยตีติ ปสฏฺโฐ โย ธมฺโม
ปณฺฑิเตน ปสํสิยติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม ปสฏฺโฐ ฯ สนฺตสทฺโท
ปสฏฺฐวาจโก ฯ สุฏฺฐุ อาขฺยายตีติ สฺวากฺขาโต โย ธมฺโม
ภควตา สุฏฺฐุ อาขฺยายติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม สฺวากฺขาโต ฯ
สุอาปุพฺโพ ขฺยา กถเน ภาวกมฺเมสุ ต วโมทุทนฺตานํ ฯ
สฺวากฺขาตสฺส ธมฺมสฺส ภาโว สฺวากฺขาตตา สฺวากฺขาตตา อาทิ

เยสํ สนฺทิฏฺฐิกตาทิคุณานํ เต สฺวากฺขาตตาทโย สฺวากฺขาตตาทโย จ เต คุณา จาติ สฺวากฺขาตตาทิคุณา ฯ ยุชฺชนํ โยโค สฺวากฺขาตตาทิคุเณหิ โยโค สฺวากฺขา...โยโค ฯ พาหิเร ปวตฺโต พาหิรโก ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ สพฺพโต โกติ สุตฺเต สพฺพโต คหเณน กาคโม ฯ พาหิรโก จ โส ธมฺโม จาติ พาหิรกธมฺโม ฯ นินฺทิตพฺโพติ นินฺทิโต โย ธมฺโม นินฺทิตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม นินฺทิโต ฯ นิท กุจฺฉายํ กุจฺฉา ครหา ภาวกมฺเมสุ ต เตสุ วุฑฺฒาทินา พินฺทาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ยถาคมมิกาโร ฯ เอกนฺเตน นินฺทิโต เอกนฺตนินฺทิโต ตติยาตปฺปุริโส ฯ

สตํ...ลานนฺติ ธมฺโมติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สนฺโต สํ...โนติ ธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นาติ อวิชฺชมาโนติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ ติตฺถิ...ปิโตติ อตฺตาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อตฺตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ ปรมตฺถโตติ อวิชฺชมาโนติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อวิชฺชมาโนติ ธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สนฺโต ปสฏฺโฐติ ธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สฺวาขฺยาต...คโตติ ปสฏฺโฐติ ปเท เหตุ ฯ ธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นาติ เอกนฺตนินฺทิโตติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ พาหิรกธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ เอกนฺตนินฺทิโตติ ธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ สทฺธมฺโมติ ปเท เหตุ ฯ สทฺธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

สตํ ธมฺโม สทฺธมฺโม ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ สนฺโต สํวิชฺชมาโน ธมฺโม สทฺธมฺโม กมฺมธารโย ฯ สนฺโต วา ปสฏฺโฐ ธมฺโม สทฺธมฺโม กมฺมธารโย ฯ

[๕๗] โส คโณ อริยปุคฺคลานํ สมุหภาวโต คโณ จ สุปฏิปนฺนาทิคุณวิเสสโยคโต อุตฺตโม จ วา ยถาวุตฺตคุณวเสน สุปฏิปนฺนตาทิวุตฺตปฺปการคุณสมฺพชฺฌเนน คณานํ เทวมนุสฺสานํ สมุหานํ อุตฺตโม คโณ คเณสุ เทวมนุสฺสานํ สมุเหสุ อุตฺตโม คโณ อิติ ตสฺมา คณุตฺตโมติ โยชนา ฯ

เอโก เทฺวติอาทินา คเณตพฺโพติ คโณ โย อริยปุคฺคล-สมุโห ปณฺฑิเตน เอโก...ตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส อริยปุคฺคล-สมุโห คโณ ฯ กิญฺจาปิ เอโส คณสทฺโท สมุหตฺถวาจโก ตถาปิ อุตฺตมสนฺนิทานํตฺตา อริยปุคฺคลสมุเห วตฺตติ ฯ คณ สงฺขาเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ กมฺมธารยวากฺเย จตสทฺทา คุณคุณีนํ สมานตฺถํ ญาเปตุํ อาจริเยน ปกฺขิตฺตา ฯ ภวนํ ภาโว วิชฺชมานกิริยา สมุหสฺส ภาโว สมุหภาโว ฯ ปฏิปชฺชตีติ ปฏิปนฺโน โย สงฺโฆ ปฏิ... อิติ ตสฺมา โส สงฺโฆ ปฏิปนฺโน ฯ ปฏิปุพฺโพ ปท คติยํ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ภิทาทิโต อินฺนอนฺนีณา วา ฯ สุฏฺฐุ ปฏิปนฺโน สุปฏิปนฺโน สุปฏิปนฺนสฺส ภาโว สุปฏิปนฺนตา สุปฏิปนฺนตา อาทิ เยสํ คุณานํ เต สุปฏิ-ปนฺนตาทโย ฯ อาทิสทฺเทน อุชุปฏิปนฺนาทโย คุณา คหิตา ฯ คุณา

๑. กิมิทํ ฯ อุตฺตมสนฺนิธานตฺตาติ มญฺเญ ฯ

จ เต วิเสสา จาติ คุณวิเสสา วิเสสนุตฺตรปโท กมฺมธารโย ฯ
สุปฏิปนฺนตาทโย จ เต คุณวิเสสา จาติ สุปฏิ...เสสา ฯ ยุชฺชนํ
สมฺพชฺฌนํ โยโค สุปฏิปนฺนตาทิวิเสเสหิ โยโค สุปฏิ...โยโค ฯ
คณานฺนฺติ เอตฺถ ทุติยาปญฺจมีนญฺจาติ สุตฺเตสุ ปญฺจมฺยตฺเถเยว
ฉฏฺฐี น นิทฺธารเณ ฯ กสฺมา ฯ นิทฺธารเณ ฉฏฺฐิยา สมาสสฺส
ปฏิสิทฺธตฺตา ฯ รูปสิทฺธิโมคฺคลฺลานสทฺทสารตฺถชาลินีตฺยาทีสุ หิ
สทฺทตฺเถสุ[๑] นิทฺธารเณ ฉฏฺฐีสมาสํ ปฏิเสเธนฺติ อาจริยา ฯ พุทฺธ-
วํสฏฺฐกถายมฺปิ ทิปทุตฺตโมติ ทฺวิปทานํ อุตฺตโม ทิปทุตฺตโม เอตฺถ
ปน นิทฺธารณลกฺขณสฺส อภาวโต ฉฏฺฐีสมาสสฺส ปฏิเสโธ นตฺถิ
นิทฺธารณลกฺขณาย ฉฏฺฐิยา สมาโส ปฏิสิทฺโธติ พุทฺธทตฺตาจริเยน
วุตฺตํ ฯ ทิปทานนฺติ ทิปเทหีติ อตฺโถ ฯ คเณสูติ เอตฺถ
ปญฺจมฺยตฺเถ จาติ สุตฺเตน สตฺตมี โอกาเส สตฺตมีติ วา อาธาเร
ฺภุมฺมํ ยํ โลเก อคฺคปุคฺคโลติ ปโยเค สตฺตมี วิย ฯ
วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ ทิพฺพนฺติ กามคุณาทีหิ กีฬนฺตีติ เทวา เย
ปุคฺคลา ฯ ทิว กีฬายํ วิสรุ...โต ณ ฯ มนุโน อปจฺจํ
ปุตฺตา มนุสฺสา ฯ มนุโต อุสฺสุสเกติ สุตฺเตน อุสฺโส ยถาทินา
วา ฯ อถวา ฯ มโน อุสฺโส อุสฺสนฺโน เอเตสํ ชนานนฺติ
มนุสฺสา พหุพฺพิหิ ฯ หิตาหิตํ มนนฺติ ชานนฺตีติ มนุสฺสา เย
ปุคฺคลา ฯ มนุ โพธเน ฯ มนุปุรสุณาทีหิ อุสฺสนุสิสาติ
อุสฺโส ฯ เทวา จ มนุสฺสา จ เทวมนุสฺสา ฯ สมฺเหสูติ ปทํ

๑. สทฺทสตฺเถสูติ ภเวยฺย ฯ

คเณสูติ ปทสฺส วิวรณํ ฯ ปกาโร วุตฺโต เอเตสํ คุณานนฺติ ยถาวุตฺตา ยถาวุตฺตา จ เต คุณา จาติ ยถาวุตฺตคุณา ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ยถาวุตฺตคุณานํ วโส ยถา...วโส ฯ

คโณ จาติ โสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อริยปุคฺคลานนฺติ สมุหภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สมุ...วโตติ คโณติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อุตฺตโม จาติ โสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สุปฏิ...โยคโตติ อุตฺตโมติ ตติยาวิเสสนํ ฯ คณานนฺติ อุตฺตโมติ ปเท อปาทานํ ฯ คเณสุ สมุเหสูติ ปททฺวยํ อุตฺตโมติ ปเท อปาทานํ ทุติยนเย อุตฺตโมติ ปเท อาธาโร ฯ โลเก อคฺคปุคฺคโลติ เอตฺถ โลเกติ ปทํ อคฺคปุคฺคโลติ ปเท อาธาโร ฯ เทวมนุสฺสานนฺติ สมุเหสูติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อุตฺตโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

คโณ จ โส อุตฺตโม จาติ คณุตฺตโม วิเสสนุตฺตรปท-กมฺมธารโย ฯ คณานํ อุตฺตโม คณุตฺตโม ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ คเณสุ อุตฺตโม คณุตฺตโม สตฺตมีตปฺปุริโส ฯ

[๕๘] โย ภควา สทฺธมฺเมน จ คณุตฺตเมน จ สห วตฺตเต อิติ ตสฺมา โส ภควา สสทฺธมฺมคณุตฺตโมติ โยชนา ฯ

ยสฺมา ปน สหสทฺโท อสฺสตวาจกตฺตา[๑] ลิงฺคํ โชเตตุํ น สกฺโกติ ตสฺมา อตฺถคฺคหเณ สติ ลิงฺคสฺสาวิกรณตฺถํ ยตสทฺทา โยเชตพฺพา ฯ จสทฺโท สทฺธมฺเมน จ คณุตฺตเมน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สสทฺธ...โมติ เอตฺถ ยทาทินา สหสฺส โส ฯ

๑. สหตฺถวาจกตฺตาติ มญฺเญ สหาทโย จตฺตาโร สหตฺถาติ อญฺญตฺถ วุตฺตตฺตา ฯ

สหสทฺเทน โยโค สมฺพนฺโธ กิริยาคุณทพฺพสมวาเย วตฺตติ ฯ อิธ ปน สหสทฺเทน สมฺพนฺโธ กิริยาสมวาเย วตฺตติ ฯ ตคฺคุณสวิญฺญาณ-พหุพฺพิหิ ฯ

โยติ วตฺตเตติ ปเท กตฺตา ฯ สหาติ วตฺตเตติ ปเท กิริยา-สมวาโย กิริยาวิเสสนํ วา ฯ สทฺธ...น จาติ ปททฺวยํ สหาติ ปเท สหโยคตติยา ฯ อิตีติ สสทฺธ...ตโมติ ปเท นามลาภเหตุ ฯ โสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สสทฺธ...ตโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

สห สทฺธมฺเมนาตฺยาทิลหุกนเย ฯ สทฺธมฺโม จ คณุตฺตโม จ สทฺธมฺมคณุตฺตมา อิตริตรโยโค ฯ สห สทฺธมฺมคณุตฺตเมหิ วตฺตเต โย ภควา โส สสทฺธมฺมคณุตฺตโมติ เอวํ ครุกนโย กาตพฺโพ ฯ กมฺมวจนิจฺฉายํ สติ ตํ สสทฺธมฺมคณุตฺตมนฺติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

อภิวาทิยาติ อภิปุพฺโพ วาท วนฺทเน ปุพฺพกาเลติอาทินา ตฺวา สพฺเพหิ ตูนาทีนํ โย ยถาคมมิกาโร ฯ อภิวาทิยาติ ปทนํ ฯ อภิสทฺทสฺส วิเสสวาจกตฺตา วิเสสโตติ วุตฺตํ ฯ วิเสสิยเต อติสิยเต วิเสโส ฯ วิปุพฺโพ สิส อติสเย สพฺเพ...วาติ อ กฺวจิ โตติ ตติยตฺเถ โต ฯ วนฺท วนฺทเน ตฺวา ยถาคมมิกาโร ฯ

[๕๙] วิเสสโตติ ปทสฺสาธิปฺปายํ ทสฺเสนฺโต ภยาทิมาห ฯ ภิยเต ภยํ ฯ ภิ ภเย สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ อิสฺเส เอ อย ฯ ลภนํ ลาโภ ฯ ลภ ลาเภ ภาเว จาติ โณ ฯ

กุลติ เอเตนาติ กุลํ ชโน เอเตน วํเสน อญฺญมญฺญํ กุลติ สนฺตาเนติ อิติ ตสฺมา โส วํโส กุลํ นาม ฯ กุล สนฺตาเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ อาจรณํ อาจารา กุเล จรณกิริยา ฯ จร จรเณ ภาเว จ ฯ ภยํ จ ลาโภ จ กุลํ จ อาจาโร จ ภย...จารา ภยลาภกุลาจารา อาทโย เยสํ โคตฺตาทีนํ เต โคตฺตาทโย ภย...จาราทโย ฯ วิรหนํ วิรโห ฯ วิปุพฺโพ รห จาเค สพฺพ...วี วาติ อ ฯ ภยลาภกุลาจาราทีหิ วิรโห ภย...วิรโห ฯ อาทรํ กรณํ สกฺกจฺจํ ฯ สอิติ นิปาโต อาทเร วตฺตเต ฯ สปุพฺโพ กร กรเณ ภาวกมฺเมสุ ต ปจฺจยา ทนิฏฺฐา นิปาตนา สิชฺฌนฺตีติ สุตฺเตน ธาตฺวนฺเตน สห ตปจฺจยสฺส จฺจาเทโส สิวิภตฺติ ปรเทฺวภาโว ฐาเน กสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ อาทเรนาติ อิทํ สกฺกจฺจนฺติ ปทสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ วิสมํ จนฺทิมสุริยา ปริหรนฺตีติ เอตฺถ วิสมนฺติ วิสมานาการเนาติ วิวรณํ วิย ฯ อาทรณํ อาทโร ฯ อาปุพฺโพ ทร อาทเร ฯ อาสทฺโท ธาตฺวตฺถวิเสสโก ฯ สพฺพโต...วี วาติ อ ฯ อายนฺติ เอเตนาติ อาโย ธมฺมา เอเตน วิญฺญตฺติสงฺขาเตน ธมฺเมน การณภูเตน อายนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม อาโย วิญฺญตฺติ ฯ อิ คติยํ ฯ คติ ปวตฺติ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ อสํโยคา...การิเต อิสฺเส เต อาวายา การิเต ฯ กุจฺฉิโต อาโย กาโย ฯ อิธ กายสทฺโท กายวิญฺญตฺติวาจโก ฯ วจนฺติ เอตายาติ วจี สตฺตา

เอตาย วิญฺญตฺติยา วจนฺติ อิติ ตสฺมา สา วิญฺญตฺติ วจี ฯ
วจ วิญฺญตฺติยํ วาจายํ[๑] อิตฺถิยมติยโว วาติ อ นทาทิโต วา อี ฯ
มนุเตติ มโน ยํ ธมฺมชาตํ อารมฺมณํ มนุเต ชานาติ อิติ
ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ มโน ฯ มนุ โพธเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี
วาติ อ ฯ กาโย จ วจี จ มโน จ กายวจีมนานิ ฯ ทฺวารนฺติ
สํวรนฺติ เอเตนาติ ทฺวารํ สตฺตา กายวจนจิตฺตานิ เอเตน
ธมฺมชาเตน ทฺวารนฺติ สํวรนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ทฺวารํ ฯ
ทฺวาเร สํวรเณ ฯ สํวรณํ รกฺขนํ ฯ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ
กายวจีมนานิ เอว ทฺวารานิ กายวจีมโนทฺวารานิ ฯ เอเตสโม โลเปติ
สุตฺเตน มนสทฺเท อการสฺโส ฯ กายวจิ อิติ รสฺสมฺปิ อตฺถิ ฯ
กฺวจาทิมชฺฌุตฺติ อาทินา มชฺเฌ รสฺโส ฯ ทฺวารสทฺทสฺส ทฺวนฺทฺวโต
วิรตฺตา กายทฺวารํ วจีทฺวารํ มโนทฺวารนฺติ โยเชตพฺพํ ฯ

ตตฺถ กายทฺวารนฺติ กายวิญฺญตฺติ ฯ สา หิ โจปนกายภาวโต
กมฺมานํ ปวตฺติมุขภาวโต จ กายทฺวารนฺติ วุจฺจติ ฯ กา ปน กาย-
วิญฺญตฺตีติ ปุจฺฉา ฯ อภิกฺกมาทิปฺปวตฺตกจิตฺตชสมุฏฺฐานวาโยธาตุ-
สหชรูปกายสนฺถมฺภนสนฺธารณจลนสฺส ปจฺจยาการวิกาโร กาย-
วิญฺญตฺติ นาม ฯ วจีทฺวารนฺติ วจีวิญฺญตฺติ ฯ สา หิ โจปนภาวโต
กมฺมานํ ปวตฺติมุขภาวโต จ วจีทฺวารนฺติ วุจฺจติ ฯ กา
ปน วจีวิญฺญตฺตีติ ฯ วจีเภทปฺปวตฺตกจิตฺตสมุฏฺฐานปฐวียาตุยา
อุปาทินฺนฆฏฺฏนสฺส ปจฺจยาการวิกาโร วจีวิญฺญตฺติ นาม ฯ มโน-

๑. วจ วิยตฺติยํ วาจยนฺติ สทฺทนีติ ฯ

ทฺวารนฺติ สพฺพเจตนาสมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ วุจฺจติ วิเสสโต กุสลากุสลํ ฯ ตํ หิ สหชาตานํ กายวาจงฺคโจปนํ อสมฺปาปุณิตฺวา ปวตฺตานํ สุทฺธมโนกมฺมานํ ปวตฺติโอกาสทานโต ทฺวารนฺติ ฯ ตตฺถ อฏฺฐสุ กามาวจรกุสลจิตฺเตสุ โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ จ อสงฺขาริกสสงฺขาริกวเสน จตุจิตฺตํ อิธ มโนทฺวารนฺติ อธิปฺเปตํ ฯ อปิจ โสมนสฺสสหคตญาณสมฺปยุตฺตํ อิธาธิปฺเปตํ น สพฺพํ ตํ จิตฺตํ ฯ อญฺญตรกายกมฺมสฺส ปวตฺติมุขภูตํ กายทฺวารํ วจีกมฺมสฺส ปวตฺติมุขภูตํ วจีทฺวารํ นาม มนานํ ทฺวารํ มโนทฺวารนฺติปิ วุตฺตํ ฯ

ภย...เหนาติ สกฺกจฺจนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สกฺกจฺจนฺติ วนฺทิตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อาทเรนาติ วนฺทิตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ กาย...เรหีติ วนฺทิตฺวา ปเท กรณํ ฯ วนฺทิตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิตีติ อตฺโถติ ปเท สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

ภย...วิรเหนาติ เอตฺถ ภเยน วนฺทนา นาม สเจ เม อวนฺทิยมาโน อนตฺถํ เม กริสฺสตีติ วนฺทนา ฯ ลาเภน วนฺทนา นาม ลาภสกฺการาทึ อาสึสมาเนน กริยมานา วนฺทนา ฯ กุเลน วนฺทนา นาม กุลวา อยนฺติ วนฺทนา ฯ อาจาเรน วนฺทนา นาม คิหิกาเล กตาจารวตฺตํ อารพฺภ วนฺทนา ฯ โคตฺตาทีนิปิ เอวเมว ทฏฺฐพฺพานิ ฯ กาย...วนฺทิตฺวาติ เอตฺถายมฺปิ อธิปฺปาโย ฯ

ฺพุทฺธาทิคุณารมฺมณานํ กามาวจรกุสลานมญฺญตรสมงฺคี กายวิญฺญตฺตึ สมุฏฺฐาเปตฺวา วนฺทนฺโต อาจริโย กายทฺวาเรน วนฺทติ นาม ฯ พุทฺธาทิคุณารมฺมณานํ กามาวจรกุสลานมญฺญตรสมงฺคี วจีวิญฺญตฺตึ สมุฏฺฐาเปตฺวา วนฺทนฺโต วจีทฺวาเรน วนฺทติ นาม ฯ พุทฺธาทิคุณานํ กามาวจรกุสลานมญฺญตรสมงฺคี อุภยวิญฺญตฺติโย อสมุฏฺฐาเปตฺวา วนฺทนฺโต กามาวจรกุสลสงฺขาเตน มโนทฺวาเรน วนฺทติ นาม ฯ

ภาสธาตุ วิยตฺติยํ วาจายํ เจว ทิตฺติมฺหิ จ วตฺตติ ฯ ภวิสฺสนฺติสสํวิภตฺติ อตฺตโนปทตฺตา สาธนตฺตยํ วทติ ตสฺมา ภาส วิยตฺติยํ วาจายเมว วตฺตติ ฯ สสํวิภตฺติ กตฺตุวาจกาติ ญาเปนฺโต ภาสิสฺสนฺติ จเปตฺวา กเถสฺสามีติ วิวรติ ฯ เกจิ ปน กาลาติปตฺติ- สงฺกํ นิวตฺเตตุํ วุตฺตนฺติ วทนฺติ ฯ ตนฺน ยุชฺชติ ฯ กสฺมา ฯ กาลาติปตฺติยา กิริยาย อจฺจนฺตานุปฺปตฺติฏฺฐาเน สมฺภวโต ฯ ภาส วิยตฺติยํ วาจายํ ภวิสฺสนฺติสสํ อิการาคโม อสพฺพธาตุกมฺหิ ฯ กถ กถเน ภวิสฺสนฺติสสามิ อิการาคโม ฯ

[๖๐] สมฺมติโต นิพฺพตฺติตปรมตฺถภาเวน อภิวิสิฏฺฐา กุสลาทโย ธมฺมา เอตฺถ ปกรเณ วุตฺตา อิติ เอวํ อาทินา วิคฺคเหน ปกรณํ อภิธมฺโม นามาติ โยชนา ฯ

นิพฺพตฺติยิตฺถาติ นิพฺพตฺติโต โย ปรมตฺโถ ภควตา สมฺมติโต นิพฺพตฺติยิตฺถ อิติ ตสฺมา โส ปรมตฺโถ นิพฺพตฺติโต กมฺมสาธนํ ฯ นิปุพฺโพ วฏฺ วตฺตเน ฯ นิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ

ภาวกมฺเมสุ ต ยถาคมมิกาโร ปรเทฺวภาโว จาเน วสฺส ฏสฺส จ ทฺวิตฺตํ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน วทฺวยสฺส พทฺวยํ ฏทฺวยสฺส ตทฺวยญฺจ ฯ ปรโม อวิปรีโต อตฺโถ ปรมตฺโถ นิพฺพตฺติโต จ โส ปรมตฺโถ จาติ นิพฺพตฺติตปรมตฺโถ ฯ ภวนฺติ พุทฺธิสทฺทา เอตสฺมา นิมิตฺตโตติ ภาโว คุโณ นิพฺพตฺติตปรมตฺถสฺส ภาโว นิพฺพตฺติตปรมตฺถภาโว ฯ วิสิฏฺจาติ อภิสทฺทสฺส อเนกตฺถวาจกตฺตา วุตฺตํ ฯ วิเสสิยนฺเตติ วิสิฏฺจา เย ธมฺมา ภควตา สมฺมติโต วิเสสิยนฺเต อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา วิสิฏฺจา กมฺมสาธนํ ฯ วิปุพฺโพ สิส อติสเย ภาวกมฺเมสุ ต สาทิสนฺตปุจฺฉภญฺชหํสาทีหิฏฺโจ ธาตฺวนฺเตน สห ตปจฺจยสฺส ฏฺจาเทโส ฯ อาทิสทฺเทน อติเรโก อธิโก วา ธมฺโม อภิธมฺโม วุทฺธิมนฺโต ธมฺมา วุตฺตา เอตฺถาติ อภิธมฺโม สลกฺขณา อารมฺมณาทีหิ สลฺลกฺขิตพฺพา ธมฺมา วุตฺตา เอตฺถาติ อภิธมฺโม ปูชิตา ปูชารหา ธมฺมา วุตฺตา เอตฺถาติ อภิธมฺโม ปริจฺฉินฺนา สภาวปริจฺฉินฺนา ธมฺมา วุตฺตา เอตฺถาติ อภิธมฺโม อธิกา วิสิฏฺจา ธมฺมา เอตฺถาติ อภิธมฺโมติ เอวํ วิคฺคหา คหิตา ฯ

นิพฺพตฺติ...ภาเวนาติ วิสิฏฺจาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อภิวิสิฏฺจาติ ธมฺมาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ วุตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ เอตฺถาติ วุตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ อิตีติ อาทินาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อาทินาติ อภิธมฺโมติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปกรณนฺติ สญฺญี ฯ อภิธมฺโมติ สญฺญา ฯ

นิพฺพตฺติต...ธมฺมา เอตฺถ ปกรเณ วุตฺตาติ อภิธมฺโม ตคฺคุโณ สตฺตมีพหุพฺพิหิ ฯ ธมฺมา สงฺคยฺหนฺติ เอตฺถาติ ธมฺมสงฺ- คณิ กุสลาทโย ธมฺมา ภควตา เอตฺถ ปกรเณ สงฺคยฺหนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ ปกรณํ ธมฺมสงฺคณิ ฯ สํปุพฺโพ คห คหเณ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา หการโลโป รหาทิโต โน ณ นทาทิโต วา อี ฯ ธมฺมสงฺคณิ อาทิ ยสฺส ปกรณสฺส ตํ ปกรณํ ธมฺมสงฺคณิอาทิ ตคฺคุโณ พหุพฺพิหิ ฯ กฺวจาทิมชฺฌูติ อาทินา อีการสฺส รสฺสตฺตํ ฯ สตฺต ปกรณานิ สตฺตปฺปกรณํ สงฺขฺยาปุพฺโพ ทิคุ ทิคุสฺเสกตฺตํ ฯ ปิฏิยติ สทฺทิยติ อตฺโถ เอเตนาติ ปิฏกํ อตฺโถ ภควตา เอเตน สทฺเทน ปิฏิยติ สทฺทิยติ กถิยติ อิติ ตสฺมา โส สทฺโท ปิฏกํ ฯ ปิฏ สทฺทสงฺฆาเตสุ วชาทีหิ ปพฺพชาทโย นิปจฺจนฺเตติ กปจฺจโย ฯ อภิธมฺโม จ โส ปิฏกญฺจาติ อภิธมฺมปิฏกํ วิเสสนปุพฺพปโท ฯ

ธมฺม...รณนฺติ ปททฺวยํ อภิ...กนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อภิ...กนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

ตตฺถ ตสฺมึ อภิธมฺเม ภควตา วุตฺตา จิตฺตาทโย อตฺถา อภิธมฺมตฺถา ฯ วุตฺตาติ ปทํ ตตฺถ วุตฺตาติ ทุติยคาถายํ อเปกฺขิตฺวา ปกฺขิตฺตํ ฯ

ตตฺถาติ วุตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ วุตฺตาติ อตฺถาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อตฺถาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อภิธมฺมตฺถาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อภิธมฺเม วุตฺตา อตฺถา อภิธมฺมตฺถา มชฺเฌโลปสตฺตมี-ตปฺปุริโส ฯ เต อภิธมฺมตฺถา อาจริเยน เอตฺถ ปกรเณ สงฺคยฺหนฺติ สงฺขิปียนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ ปกรณํ อภิ...สงฺคหํ วา เต อภิธมฺมตฺถา อาจริเยน เอเตน ปกรเณน สงฺคยฺหนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ ปกรณํ อภิ...สงฺคหํ ฯ

เตติ สงฺคยฺหนฺตีติ ปเท วุตฺตกมฺมํ ฯ อาจริเยนาติ สงฺคยฺหนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ เอตฺถาติ สงฺคยฺหนฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ เอเตนาติ สงฺคยฺหนฺตีติ ปเท กรณํ ฯ อิตีติ อภิ...คหนฺติ ปเท เหตุ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ ปกรณนฺติ สญฺญี ฯ อภิ... คหนฺติ สญฺญา ฯ

อภิธมฺมตฺถา สงฺคยฺหนฺติ เอตฺถาติ อภิธมฺมตฺถสงฺคหํ อธิกรณสาธนํ ฯ อภิธมฺมตฺถา สงฺคยฺหนฺติ เอเตนาติ อภิ...สงฺคหํ กรณสาธนํ ฯ สํปุพฺโพ คห สงฺขิปเน ฯ สํสทฺโท สงฺขเมว° วตฺตติ ตสฺมา คห สงฺขิปเน วตฺตตีติ วตฺตุํ วฏฺฏติ ฯ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ

[๖๑] ทุติยคาถายานุสนฺธึ กเถนฺโต เอวนฺตฺยาทิมาห ฯ เอวํ อิมาย ปฐมคาถาย ตาว ปฐมํ ยถา...วิธาย กตฺวา อิทานิ... ปกรณํ อาจริเยน ปฏฺฐปิยติ เต อภิธมฺมตฺเถ ตาว ปฐมํ สงฺเขปโต อุทฺทิสนฺโต อาจริโย อาห ตตฺถ วุตฺตาติอาทึ ฯ

เอวนฺติ อิมาย ปฐมคาถาย ฯ อธิปฺปิยติ อิจฺฉิยตีติ

๑. สงฺเขปวาติ ภเวยฺย ฯ

อธิปฺเปตํ ยํ ยํ อธิปฺเปตํ ยถาธิปฺเปตํ ฯ ยถาสทฺโท วิจฺฉาวาจโก ฯ
อนุรูปํ วา อธิปฺเปตํ ยถาธิปฺเปตํ ฯ ปโยชียตีติ ปโยชนํ ยํ
ผลํ การเณน ปโยชียติ ปวตฺติยติ อิติ ตสฺมา ตํ ผลํ ปโยชนํ ฯ
ยถาธิปฺเปตญฺจ ตํ ปโยชนญฺจาติ ยถา...ชนํ ยถาธิปฺเปตปโยชนสฺส
นิมิตฺตํ การณํ ยถา...นิมิตฺตํ ฯ รตนตฺตยปณาโม อาทิ
ยสฺส อภิเธยฺยาทิกสฺส โส รตน...ทิโก ฯ กฺวจิ สมาสนฺตคอิจฺจาทินา
กปจฺจโย ฯ วิธายาติ วิปุพฺโพ ธา กรเณ ปุพฺพกาเลติ-
อาทินา ตฺวา สพฺเพหิ ตูนาทีนํ โย ฯ สงฺคหิยเต สงฺคยฺหนํ ฯ
วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฯ สงฺคณฺหนวเสนาติปิ ฯ ปฏิฐปิยตีติ
ปปุพฺโพ ฐป ฐปเน เตวิภตฺติ ภาวกมฺเมสุ โย วา อตฺตโนปทานิ
ปรสฺสปทตฺตํ ฯ สงฺขิปนํ สงฺเขโป ฯ อุทฺทิสิยตีติ อุทฺทิสนฺโต
อาจริโย ฯ ตตฺถ วุตฺตา อิติ อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ ตตฺถ
วุตฺตาติ อาทิ ฯ

เอวนฺติ วิธายาติ ปเท กรณํ ฯ ตาวาติ วิธายาติ ปเท
กิริยาวิเสสนํ ฯ ยถา...มิตฺตนฺติ รตน...มาทิกนฺติ ปทสฺส
วิเสสนํ ฯ รตน...มาทิกนฺติ วิธายาติ ปเท กมฺมํ ฯ วิธายาติ
อาหาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิทานีติ อาหาติปเท กาลสตฺตมี ฯ
เยสนฺติ อภิ...ถานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อภิ...ถานนฺติ สงฺคยฺหนาติ
ปเท กมฺมํ ฯ สงฺคยฺหนวเสนาติ ปฏิฐปิยตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
อิทนฺติ ปกรณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปกรณนฺติ ปฏิฐปิยตีติ

ปเท กมฺมํ ฯ อาจริเยนาติ ปฏฺฐปียตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปฏฺฐ- ปียตีติ กมฺมวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ เตติ อุทฺทิสนฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ ตาวาติ อุทฺทิสนฺโตติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ สงฺเขปโตติ อุทฺทิสนฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อุทฺทิสนฺโตติ อาจริโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาจริโยติ อาหาติ ปเท กตฺตา ฯ ตตฺถ วุตฺตาติ- อาทีติ อาหาติ ปเท อากาโร ฯ

[๖๒] จตุธา สพฺพถาติ ปททฺวยสฺส วุตฺตตฺตา คาถาย ทุวิญฺญาตตฺถตฺตา คาถาย อตฺถโยชนํ กโรนฺโต ตตฺถ ตสฺมินฺติ- อาทิมาห ฯ ตตฺถาติ เอตฺถ ตสทฺโท ปกฺกนฺตวิสยตฺตา ปุพฺเพ วุตฺตํ อภิธมฺมปทํ ปจฺจาสมติ ตสฺมา ตสฺมึ อภิธมฺเมติ วุตฺตํ ฯ นนุ จ อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ ปทํ สมาสปทํ โหติ กสฺมา สมาสปเท เอกเทโสปิ กตฺตุภูเตน ตสทฺเทน ปจฺจามสิยตีติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ วุตฺตอธิปฺปายานุโรธินี สทฺทปฺปวตฺติ ตสฺมา สมาสปเท เอกเทโสปิ ตสทฺเทน ปจฺจามสิยตีติ ฯ ตญฺจ อภิธมฺเมติ ปจฺจามสนํ วุตฺตาติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา วุตฺตํ ฯ วุตฺตาติ ปทํ หิ อาธาราเปกฺ- ขนฺติ ฯ ปุราณฏีกายํ ปน ตสฺมึ อภิธมฺมตฺถสงฺคเหติ วุตฺตํ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ วุตฺตาติ ปทํ หิ อาธาราเปกฺขํ ฯ น จ อาสนฺนํ ปทํ วชฺเชตฺวา คาถายํ อวิชฺชมาเนน อาหเฏ ฐิตาติ ทูรปเท อาธารภาโว น ยุชฺชติ ฯ สพฺพถาติมสฺส วิวรณํ กุส... น จาติ อตฺโถ วุตฺโต ฯ

สพฺเพน ปกาเรน สพฺพถา ฯ สามญฺญสฺส อภิธมฺมสฺส เภทโก กุสลาทิวิเสโส ปกาโร ฯ กุสลาทิวเสนาติ ธมฺมสงฺคณึ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ อิทํ หิ ปทํ ธมฺมสงฺคณิยา มาติกาย อตฺถภูเต ติกทุเกหิ สงฺคหิเต กุสลาทิเก ธมฺเม สนฺธาย วุตฺตํ ฯ กุสลา อาทโย เยสํ อกุสลาทีนํ เต กุสลาทโย ตคฺคุโณ ฯ อาทิสทฺเทน ธมฺม-สงฺคณิมาติกาย วิสุํ อตฺถภูตานํ มริยาทกุสลานํ อารมฺมณปริยนฺตานํ ธมฺมานํ คหณํ ฯ มริยาทตฺโถ เหตุถ อาทิสทฺโท อกฺขราปาทโย เอกจตฺตาฬีสนฺติ สุตฺเต วิย ฯ เตน มูลฏฺีกายํ เญยฺย-ธมฺเมสุ สพฺเพสูติ เอเตน สนฺตาเรตพฺพานํ สตฺตานํ อภิญฺเญยฺย-ปริญฺเญยฺยปฺปหาตพฺพสจฺฉิกาตพฺเพ ขนฺธายตนธาตุสจฺจินฺทฺริยปฏิจฺจ-สมุปฺปาทสติปฏฺฐานาทิเภเท จ กุสลาทิเภเท จ สพฺพธมฺเม ทสฺเสตีติ วตฺตํ ฯ วิมลพุทฺธิตฺเถโร ปน ปการตฺโถ เหตุถ อาทิสทฺโท น มริยาทตฺโถ โน เจ กุสลาทีหีติ วุตฺเตเยว สมตฺตํ ภเวยฺยาติ วทติ ฯ ตญฺเจ ยุตฺตํ คเหตพฺพํ ฯ วสนํ เภทนํ วโส กุสลาทีนํ วโส เภโท กุส...วโส ฯ ขนฺธาทิวเสนาติ วิภงฺคาทิปฺปกรณํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ อิทํ หิ ปทํ สุตฺตนฺเต ขนฺธาทิวเสน วุตฺเต วิภงฺเค สุตฺตนฺตภาชนิยาทิวเสน วิภตฺเต เตเยว กุสลาทิเก ธมฺเม เจว สงฺคหาสงฺคหาทิวเสน สมยวิมุตฺตาทิวเสน ชปนปาปนาทิวเสน กุสลมูลาทิวเสน ติกปฏฺฐานาทิวเสน จ วุตฺเต ขนฺธาทิธมฺเม จ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ ขนฺธา อาทโย เยสํ อายตนาทีนํ ธมฺมานํ เต

ขนฺธาทโย จ อาทิสทฺเทน ฉสุ ปกรเณสุ วุตฺตานํ อายตนธาตุ-
สมุจฺฉินฺทิยาทีนํ คหณํ ฯ เอตฺถาปิ อาทิสทฺโท มริยาทตฺโถว ฯ
ขนฺธาทีนํ วโส ขนฺธาทิวโส ฯ จสทฺโท วุตฺตสมุจฺจยตฺโถ ฯ
ปรมตฺถโตติ ปทสฺส วิวรณํ สมฺมุตึ...วเสนาติ ฯ ปรมตฺถโต
ปรมตฺเถนาติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ สมฺมุตึ จเปตฺวา นิพฺพตฺติต
อิติ วจนํ กิมตฺถํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ คาถายํ ตตฺถ อภิธมฺมา
สพฺพถา ภควตา วุตฺตาติ วจนสฺส วุตฺตตฺตา ปุคฺคลปญฺญตฺติยํ
ปญฺญตฺติยาปิ ภควตา วุตฺตตฺตา ปญฺญตฺติ ปรมตฺถโตติ เอตฺถ ปเท
เอกเทสวเสน คเหตพฺพาติ กสฺสจิ สงฺกา สิยา ตํ นิวตฺตนตฺถํ
สมฺมุตึ จเปตฺวา นิพฺพตฺติต อิติ วจนํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ สมฺมา
มุนิยตีติ สมฺมุติ ยา ปญฺญตฺติ สมฺมา ปณฺฑิเตน มุนิยติ ญายติ
อิติ ตสฺมา สา ปญฺญตฺติ สมฺมุติ อิตฺถีปุริสมญฺจปีจรถาทิกา
อุปาทาทิปญฺญตฺติภูตา อตฺถปญฺญตฺติ ฯ สํปุพฺโพ มุน ญาเณ
อิตฺถิยมติยโว วาติ ติ คมขนหนรมาทีนมนฺโตติ นการโลโป
วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ สมฺมา มุนาติ เอตายาติ วา สมฺมุติ วา
ปณฺฑิโต อตฺถํ เอตาย ปญฺญตฺติยา สมฺมา มุนาติ ชานาติ อิติ
ตสฺมา สา ปญฺญตฺติ สมฺมุติ สทฺทตฺถทฺวยาพทฺธสงฺเกตเญยฺยากาเรน
อุปลกฺขิตา อตฺถสทฺทวินิสฺสฏฺฐา นามปญฺญตฺติ ฯ นิวฏฺฏิยิตฺถาติ
นิพฺพตฺติโต โย ปรมตฺโถ อาจริเยน สมฺมุติโต นิวฏฺฏิยิตฺถ
อุปฺปาฏิยิตฺถ อิติ ตสฺมา โส ปรมตฺโถ นิพฺพตฺติโต ฯ

นิพฺพตฺติตสทฺโท จายํ อุปฺปาฏยิตฺถวาจโก นิพฺพตฺตพีชํ ผลนฺติ
ปโยเค นิพฺพตฺตสทฺโท วิย ฯ นิพฺพตฺติโต เอว ปรมตฺโถ
นิพฺพตฺติตปรมตฺโถ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส นิพฺพตฺติตปรมตฺถสฺส
วโส สมฺพนฺโธ นิพฺพตฺติต...วโส ฯ นิพฺพตฺติตปรมตฺเถนาติ อวตฺวา
วสสทฺโท กิมตฺถํ ปกฺขิตฺโตติ ปุจฺฉา ฯ ปรมตฺถโตติ เอตฺถ
ปรมตฺโถ นาม อภิธมฺมตฺโถ จตุธาติ เอตฺถาปิ จตฺตาโร อาการา
นาม อภิธมฺมตฺโถเยว ยสฺมา ปรมตฺถโตติ ปทํ จตุธาติ ปเทน
สทฺธึ สมฺพนฺธิตุํ นารหติ ตสฺมา เภทกรณตฺถํ วสสทฺโท
อาจริเยน ปกฺขิตฺโตติ วิสชฺชนํ ฯ ปรมตฺถโตติ เอตฺถ ปเท
กฺวจิ โตติ โยควิภาเคน ตติยตฺเถ โต ฯ

จิตฺตนฺติ วจเน วุตฺเต จิตฺตกมฺมปญฺญตฺติอาทีสุปิ สงฺกา
สิยา ตสฺมา วิญฺญาณกฺขนฺโธติ วิวรติ ฯ ตถาเหส จิตฺตสทฺโท
จรณํ นาม จิตฺตนฺติ[1]อาทีสุ จิตฺตกมฺเม อาคโต จิตฺโต
คหปีตีติ[2]อาทีสุ ปญฺญตฺติยํ นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกํ ธมฺมํ
สมนุปสฺสามิ เอวํ จิตฺตนฺติ[3]อาทีสุ นานาปฺปการสงฺขาเต วิจิตฺเต
อาคโต ฯ ตสฺมา ตํสงฺกานิวตฺตนตฺถํ วิญฺญาณกฺขนฺโธติ วิวรติ ฯ
วิญฺญาณนฺติ วตฺตพฺพํ ขนฺธสทฺโท กสฺมา ปกฺขิตฺโตติ ปุจฺฉา ฯ
อตีตานาคตาทีสุ เอกาทสสุ ราสีสุ วิภตฺตวิญฺญาณคฺคหณสฺส

๑. อฏฺฐสาลินี ๑๓๖ ฯ ๒. สํ. สฬายตน. ๑๘/๓๓๔ฯ ๓. องฺ. เอก. ๒๐/๕ ฯ

ญาปนตฺถํ ขนฺธสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ วิสชฺชนํ ฯ วิญฺญาณญฺจ ตํ ขนฺโธ จาติ วิญฺญาณกฺขนฺโธ วิญฺญาณราสิ วิญฺญาณโกฏฺฐาโสติ อตฺโถ ฯ ขนฺธสทฺโท หิ ราสตฺโถ โกฏฺฐาสตฺโถ ฯ

เจตสิกนฺติ วุตฺเต เวทนาทีสุ เอเกกสฺมิมฺปิ สงฺกา สิยา ตสฺมา เวทนาทิกฺขนฺธตฺตยนฺติ วิวรติ ฯ เวทนา อาทิ เยสํ สญฺญาสงฺขารานํ เต เวทนาทโย เวทนาทโย จ เต ขนฺธา จาติ เวทนาทิกฺขนฺธา ฯ ติณฺณํ สมุโห ตยํ เวทนาทิกฺขนฺธานํ ตยํ เวทนาทิกฺขนฺธตฺตยํ ฯ

รูปนฺติ วุตฺเต ปิยรูปสาตรูเปปิ วณฺณายตนานํ เอเกกสฺมึ อวยเว สงฺกา สิยา ตสฺมา ภูตุ...รูปกฺขนฺโธติ วิวรติ ฯ รูปกฺขนฺโธติ วจนํ วตฺตพฺพํ ภูตุ...ภินฺโนติ ปทํ กสฺมา ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ สพฺพนฺติเมน ภูตุปาทายํ รูปกฺขนฺโธติ ญาปนตฺถํ ภูตุ...กินฺโนติ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ อุปาทิยติ ภูเต นิสฺสยตีติ อุปาทายํ ยํ รูปํ ภูเต อุปาทิยติ นิสฺสยติ อิติ ตสฺมา ตํ รูปํ อุปาทายํ ฯ อุปอาปุพฺโพ ทา ทาเน วตฺตติ ฯ ตญฺจ อุปสคฺคทฺวยํ ธาตฺวตฺถํ วาเรติ ตสฺมา ทา นิสฺสเย วตฺตติ ฯ วิสรุชปาทิโต ณ การิตานญฺโณ โลปํ อาการนฺตานมาโยติ อาการสฺส อาโย สิวิภตฺติ สึ นเย ฯ ภูตญฺจ อุปาทายญฺจ ภูตุปาทายานิ ภิชนํ เภโท ภูตุปาทายานํ เภโท ภูตุปาทายเภโท ภูตุปาทายเภเทน ภินฺโน ภูตุ...ภินฺโน ฯ รูปํ จ ตํ ขนฺโธ จาติ รูปกฺขนฺโธ รูปราสิ รูปโกฏฺฐาโส ฯ

นิพฺพานนฺติ วุตฺเต อรหตฺตปริฬาหูปสเมสุปิ สงฺกา สิยา ตสฺมา มคฺค...ธมฺโมติ วิวรติ ฯ เอโส หิ นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จาติ อาทีสุ อรหตฺตผเล อาคโต ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทาติ อาทีสุ ปริฬาหูปสเม อาคโต ตสฺมา มคฺค...ธมฺโมติ วิวรติ ฯ ทิฏฺฐ... วาทาติ ปจฺจกฺเข อตฺตโน อตฺตภาเวเยว ยถารหํ ปญฺจกามคุณ- ปริโภเคน ทุกฺขูปสมํ วทนฺติ ติตฺถิยาติ อตฺโถ ฯ สงฺขตธมฺโมติ วจนํ วตฺตพฺพํ กสฺมา มคฺค...ภูโตติ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ ปรวาทิโน ปน นิพฺพานํ นาม เอโก ธมฺโม ปรมตฺถโต นตฺถิ ติตฺถิยานํ อตฺตา วิย สสวิสาณํ วิย จ อนุปลพฺภโตติ อาการาทโย อสงฺขตาติ วทนฺติ ตสฺมา สงฺขตสมฺมุติ ธมฺมวิปรีโต กิเลสานํ สมุจฺเฉทปฺปสฺสทฺธิกรานํ มคฺคผลานมาลมฺพนภูโต นิพฺพานํ นาม เอโก ธมฺโม อตฺถีติ เอวํ เอกนฺตนิพฺพานารมฺมเณหิ อารมฺมณิก- ภูเตหิ มคฺคผเลหิ อารมฺมณภูตสฺส นิพฺพานสฺส นิยมตฺถํ มคฺค... ภูโตติ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ มคฺโค จ ผลญฺจ มคฺคผลานิ ฯ อาคนฺตฺวา ลมฺพนฺติ เอตฺถาติ อาลมฺพนํ จิตฺตเจตสิกา เอตฺถ นิพฺพาเน อาคนฺตฺวา อารมฺมณกรณวเสน ลมฺพนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ นิพฺพานํ อาลมฺพนํ ฯ อาปุพฺโพ ลพิ อวสํสเน ฯ อวสํสนํ อวลมฺพนํ ฯ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จาติ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติ อาทินา มชฺเฌ นิคฺคหิตาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค นเย ฯ อาลมฺพนํ เอว ภูโต อาลมฺพนภูโต อาลมฺพณภูโตติปิ ฯ รหา-

ทิโต โน ณ ฯ กสฺมา ปน อสงฺขโตติ อวตฺวา อสงฺขตธมฺโมติ วุตฺตนฺติ ฯ อสงฺขตา ธมฺมาติ ปาลิทสฺสนโต อสงฺขตธมฺโมติ วุตฺตํ ฯ น สงฺขโต อสงฺขโต ฯ อกาโร อญฺญตฺโถ ฯ อสงฺขโต จ โส ธมฺโม จาติ อสงฺขตธมฺโม ฯ

อิตีติ ปทํ เอวนฺติ ปเทน ตุลฺยาธิกรณํ ฯ คาถายํ อิตีติ ปทสฺส วิวรณํ เอวนฺติ ฯ อิติสทฺโท นิทสฺสเน วตฺตติ ฯ จตุธาติ ปทสฺส วิวรณํ จตูหากาเรหีติ ฯ ฏีกาจริเยน วิภาเค ธา จาติ สุตฺตํ นิสฺสาย จตุธาติ ปทสฺส จตูหิ วิภาเคหีติ อตฺเถ วตฺตพฺเพ อธิปฺปายวเสน จตูหากาเรหีติ อตฺโถ วุตฺโต ฯ อภิธมฺมตฺถานํ หิ จตุธา วิภชนํ วิภาโค นาม โส จ วิภาโค อิธากาโรติ อธิปฺเปโต ฯ เอวญฺจ วจเน สติ วิภาเคหีติ อวตฺวา กิมตฺถํ อากาเรหีติ วุตฺตนฺติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ อภิธมฺเม ปน อภิธมฺมตฺถา สพฺพปฺปกาเรน ภควตา วุตฺตา ตตฺถาปิ เต อภิธมฺมตฺถา จตูหากาเรหิ จิตาติ เอวํ จิตาการญาปนตฺถํ อากาเรหีติ วุตฺตํ ฯ จตูหิ วิภาเคหิ จตุธา วิภาเค ธา จ ฯ อากาเรหีติ ปกาเรหิ ฯ อาการสทฺโท เหตฺถ ปการตฺถวาจโก ทฺวตฺตึสาการาติ ปโยเค วิย ฯ อากโรนฺตีติ อาการา เย อตฺถา อากโรนฺติ อญฺญมญฺญโต วิเสสนํ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา เต อตฺถา อาการา นาม ฯ อาปุพฺโพ กร กรเณ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ คาถายํ ปน อวิชฺชมานํ จิตาติ ปทํ กึ ปทํ อเปกฺขิตฺวา ปกฺขิตฺตนฺติ

ปุจฺฉา ฯ จิตาติ ปทํ สพฺพถาติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา ปกฺขิตฺตํ ฯ
สพฺพถาติ ปทํ หิ วุตฺตาติ ปเทน สมฺพชฺฌติ ฯ เอวํ สพฺพถาติ
ปทสฺส วุตฺตาติ ปเทน สทฺธึ สมฺพชฺฌเน สติ จตุธาติ ปทํ
เยนเกนจิ ปเทน สทฺธึ สมฺพนฺธิตพฺพํ นตฺถิ ฯ ยทิ ปนานุรุทฺธาจริโย
สพฺพถาติ ปทํ ปกฺขิเปยฺย จตุธาติ ปทํ วุตฺตาติ ปเท ตติยา-
วิเสสนํ ภเวยฺย อเนนาจริเยน ปรมตฺถวินิจฺฉเย วุตฺตํ เทสยีติ
ปเท ตติยาวิเสสภูตํ จตุธาติ ปทํ วิย ฯ วุตฺตํ หิ ตตฺถ

จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ นิพฺพานนฺติ นรุตฺตโร
จตุธา เทสยิ ธมฺเม จตุสจฺจปฺปกาสเนติ ฯ

อีทิสํ ปน คาถายํ จตุธา สพฺพถาติ ปททฺวยํ ปกฺขิตฺตํ ตสฺมา
จิตาติ ปทํ สพฺพถาติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา ปกฺขิตฺตนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ
กสฺมา ปน จตูหากาเรหิ โหนฺตีติ ปาฐเสโส น ปกฺขิตฺโตติ ฯ
โส โหนฺตีติ ปาฐเสโส สมฺพนฺธาภาวา น ปกฺขิตฺโต ฯ
อภิธมฺมตฺถา สพฺพปฺปกาเรน ภควตา วุตฺตา ตถาปิ เต อภิธมฺมตฺถา
อภิธมฺเม จตูหากาเรหิ จิตาติ อธิปฺปาโย อิธาธิปฺเปโต ฯ อิมินา
อธิปฺปาเยน สมฺพนฺธาภาวโต โหนฺตีติ ปาฐเสโส น ปกฺขิตฺโต ฯ
ปติฏฺฐหึสูติ ฐิตา เย อตฺถา อภิธมฺเม ปติฏฺฐหึสุ อิติ ตสฺมา
เต อตฺถา ฐิตา ฯ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ อตีเต ตตวนฺตุตาวีติ โส
ยถาคมมิกาโรติ อิอาคโม เตสุ วุฑฺฒาทินา ฐการสฺส ถาเทโส[๑] ฯ

๑. จิตสทฺโท เยภุยฺเยน มุทฺธชวเสน ปกรเณสุ ทิสฺสติ กิมตฺถํ อยํ อาเทโส กโต ฯ

ยุชฺชนํ ปทานํ อญฺญมญฺญสมฺพชฺฌนํ โยชนา

ตตฺถ ตสฺมินฺติ อภิธมฺเมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อภิธมฺเมติ วุตฺตาติ ปเท อาธาโร ฐิตาติ ปเทปิ ฯ สพฺพถา กุส...เสน จาติ ปททฺวยํ วุตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วุตฺตาติ อภิ-ธมฺมตฺถาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อภิธมฺมตฺถาติ ฐิตาติ ปเท กตฺตา ฯ ปรมตฺถโต...มตฺถวเสนาติ จตุธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺมตินฺติ ชเปตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ชเปตฺวาติ นิพฺพตฺติตาติ ปเท พฺยตฺตยโยโค วิเสสนํ วา ฯ จิตฺตํ...ตยนฺติ จตุปฺปทํ ลิงฺคตฺโถ ฯ รูปํ รูปกฺขนฺโธติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ภูตฺ...ภินฺโนติ รูปกฺขนฺโธติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นิพฺพานํ อสงฺขตธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มคฺคผลานนฺติ อาลมฺพนาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อาลมฺพนภูโตติ อสงฺขตธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิติ เอวนฺติ จตุธาติ ปเท สรูปนิทสฺสนํ ฯ จตู...เรหีติ ฐิตาติ ปเท ตติยาววิเสสนํ ฯ จตูหีติ อากาเรหีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฐิตาติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ อิตีติ โยชนาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ โยชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๖๓] ตสฺสํ คาถายํ อวยวตฺถํ ญาเปนฺโต ตตฺถาติ อาทิมาห ฯ ตตฺถ ตสฺสํ ทุติยคาถายํ วิคฺคโห เอวํ ปณฺฑิเตน กาตพฺโพ ฯ ปรมตฺโถติ เอตฺถ วิคฺคหํ กตฺตุกาเมนาจริเยน อภิธมฺมตฺถานํ อวิปรีตสภาวตํ สนฺธาย ปรโม...อตฺโถติ กมฺมธารโย กโต ฯ ปรโม อตฺโถติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ อาจริโย กิมตฺถํ อุตฺตโมติ

วิวรติ ฯ อยํ ปรมสทฺโท ปรมํ สีมํ พนฺธติ ทสาหปรมํ อติเรกจีวรํ ธาเรตพฺพนฺติ[๑] อาทีสุ ปมาณวาจโกปิ ทิสฺสติ ตสฺมา ปมาณํ นิวตฺเตตุํ อุตฺตโมติ วิวรติ ฯ อุตฺตโมติ วุตฺเตปิ อกุสโล ปรมตฺโถ นาม น โหตีติ โกจิ คณฺเหยฺย ตสฺมา จิตฺตํ เจตสิกภาเวน วิปรีตํ น โหติ เจตสิกาทโย จิตฺตาทิภาเวน วิปรีตา น โหนฺตีติ ญาปนตฺถํ อวิปรีโตติ ปุน วิวรติ ฯ อตฺโถติ จิตฺตาทิสภาโว ฯ สภาววาจโก หิ อตฺถสทฺโท ฯ อริยตีติ อตฺโถ โย สภาโว ปณฺฑิเตน อวิปรีตภาเวน อริยติ ญายติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว อตฺโถ ฯ อร คติมฺหิ สมาทีหิ ถมาติ ถปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตโลโป วคฺเค โฆสาติอาทินา ทฺวิตฺตํ ฯ

คาถายํ อภิธมฺมตฺถา ภควตา วุตฺตาติ วจนสฺส วุตฺตตฺตา อภิธมฺมตฺถา สพฺพญฺญุตญาณสฺส โคจราติ มนสิกตฺวา ปรมสฺส วา...โคจโรติ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส อาจริเยน กโต ฯ วา ปรมสฺส อุตฺต...โคจโร อิติ ตสฺมา ปรมตฺโถ ฯ ญาณสฺสาติ เอตฺถ สพฺพญฺญุตญาณเมว อธิปฺเปตํ ฯ กสฺมา ฯ คาถายํ ตตฺถ วุตฺตา อภิธมฺมตฺถาติ วจนสฺส วุตฺตตฺตา ฯ อตฺถสทฺทสฺส อเนกตฺถตฺตา โคจโรติ วิวรติ ฯ อตฺถสทฺโท หิ โคจรปริยาโยปิ ทิสฺสติ อญฺญตฺถสฺเสว เหตุตาติ ปโยเค วิย ฯ อสติ เอตฺถาติ อตฺโถ สพฺพญฺญุตญาณํ เอตฺถ สภาเว อสติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา โส

๑. วิ มหาวิภงฺเค. ๓/๒ ฯ

สภาโว อตฺโถ ฯ อส ภูวิ สุวฺสานมุวฺสานมโต โถ จาติ อสฺสฺส
อตอิจฺจาเทโส อนฺเต ถปจฺจโย นเย ฯ คจฺฉตีติ โค ยํ
สพฺพญฺญุตญาณํ สพฺพธมฺเม อปฺปฏิหตํ หุตฺวา คจฺฉติ ปวตฺตติ
อิติ ตสฺมา ตํ สพฺพญฺญุตญาณํ โค นาม ฯ

โค โคเณ จินฺทฺริเย ภูมฺยํ วจเน เจว พุทฺธิยํ
อาทิจฺเจ รสฺมิยํ เจว ปานิเยปิ ปวตฺตเตติ

หิ สทฺทนีติ ฯ คมุ สมฺปค ติมฺหิ วชาทีหิ ปพฺพชาทโย นิปจฺจนฺเตติ
โรปจฺจโย รมฺหิ รนฺโต ราทิโนติ ธาตฺวนฺเตน สห
รการโลโป ปุพฺพมโธ สรโลโป นเย สิ โส ฯ โค จรติ
เอตฺถาติ โคจโร สพฺพญฺญุตญาณสงฺขาโต โค เอตฺถ สภาเว
จรติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว โคจโร จิตฺตาทิ ฯ
นนุ จ สพฺพญฺญุตญาณสฺส สพฺพธมฺมกตฺตา ปญฺญตฺติยาปิ ปร-
มตฺถภาโว อาปชฺชตีติ ปุจฺฉา ฯ นาปชฺชติ นิรุฬฺหตฺตา ฯ
นิรุฬฺโห หิ เอส ปรมตฺถสทฺโท จิตฺตาทีสุ จตูสุ อตฺเถสุเยว มยุราทิ-
สทฺโท วิย สกุณวิเสสาทีสุ เอวมฺปิ ญาณสฺส ปรมตฺถภาโว
นาปชฺชติ ตปฺปุริสตฺตาติ ฯ ญาณสฺส ปรมตฺถภาโว อาปชฺชติ ฯ
กสฺมา ฯ สพฺพญฺญุตญาณสฺส จตุพฺพิธตฺตา ฯ จตูสุ มหากิริยา-
ญาณสมฺปยุตฺเตสุ ญาณํ สพฺพญฺญุตญาณนฺติ หิ วุตฺตํ ฯ ตสฺมึ
จตุพฺพิเธ ญาเณ เอกํ ญาณํ เอกสฺส ญาณสฺส อารมฺมณํ โหติ
ตสฺมา ญาณสฺส ปรมตฺถภาโว อาปชฺชตีติ ฯ วิมลพุทฺธิตฺเถโร

ปน รุฬฺหิสทฺทภาวโตติ วทติ ฯ ตญฺเจ ยุตฺตํ คเหตพฺพํ ฯ

ตตฺถาติ ปทํ กาตพฺโพติ ปเท อาธาโร ฯ ปรโม...รีโตติ อตฺโถติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปรมสฺส อุตฺต-มสฺสาติ ญาณสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ ญาณสฺสาติ โคจโรติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อตฺโถ โคจโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ปรมตฺโถติ ปเท เหตุ ปรมตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๖๔] จิตฺตโต อญฺโญ กตฺตา นตฺถิ จิตฺตเมว กตฺตาติ ญาปนตฺถํ จินฺเตตีติ จิตฺตนฺติ วุตฺตํ ฯ ยํ ธมฺมชาตํ จินฺเตติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ จิตฺตํ ฯ

จินฺเตตีติ จินต จินฺตายํ ติวิภตฺติ จุราทิโต เณณยา การิตานญฺโญ โลปํ นเย ฯ จินฺต จินฺตายํ ฉทาทีหิ ตตฺรณ นิคฺคหิต สํโยคาทิโน นสฺส นิคฺคหิตํ พฺยญฺชเน จาติ สุตฺเตน นิคฺคหิตสฺส โลโป นเย สิ สึ ฯ

[๖๕] จินฺเตตีติ ปทสฺส อตฺถํ ญาเปนฺโต อารมฺมณํ...อตฺโถติ อาห ฯ วิญฺญาณํ อารมฺมณํ กิจฺจโต วิสิฏฺฐํ วิสยคฺคหณํ ญาเปตุํ วิชานาตีติ วุตฺตํ ฯ อารมฺมณํ วิชานาตีติ วจนํ สาธเกน สาเธนฺโต อาห ยถาตฺยาทึ ฯ อาจริโย ยถากึ อาห อฏฺฐกถาจริโย วิสย...จิตฺตํ อิติ วจนํ อาห ฯ

วิสิโนตีติ วิสยํ ยํ อารมฺมณํ อารมฺมณิกํ อตฺตนิ วิสิโนติ พนฺธติ อิติ ตสฺมา ตํ อารมฺมณํ วิสยํ ฯ วิปุพฺโพ สิ พนฺธเน

สพฺพโต ญาวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ ฯ วิญฺญายเต วิชานนํ วิสยสฺส วิชานนํ วิสยวิชานนํ ฯ ลกฺขิยติ เตนาติ ลกฺขณํ จิตฺตํ ปณฺฑิเตน เตน วิสยวิชานเนน ลกฺขิยติ อิติ ตสฺมา ตํ วิสยวิชานนํ ลกฺขณํ ฯ วิสยวิชานนลกฺขณํ อสฺส จิตฺตสฺสาติ วิสย...ลกฺขณํ ฯ

วิสย...ลกฺขณนฺติ ปทํ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วจนนฺติ อาหาติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๖๖] กสฺมา ปน อาจริโย วิสยวิชานนนฺติ เอวํ อารมฺมเณน จิตฺตํ อุปลกฺเขติ นนุ อารมฺมณเมว น จิตฺตปฺปวตฺติยา ปจฺจโย นิสฺสยสมนนฺตราทโย วินา ปจฺจโยเยวาติ โจทนํ ปริหรนฺโต อาห สติปีติอาทึ ฯ หิ สจฺจํ นิสฺสย...เย สติปิ อารมฺมเณน วินา จิตฺตํ น อุปฺปชฺชติ อิติ ตสฺมา จิตฺตสฺส ตํลกฺขณตา วิสยวิชานนลกฺขณตา อาจริเยน วุตฺตา ฯ

ปิสทฺโท อรุจิสูจโก ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ นิสฺสโย จ สมนนฺตโร จ นิสฺสยสมนนฺตโร สมาหารทฺวนฺทฺโว ฯ นิสฺสยสมนนฺตโร อาทิ ยสฺส โส นิสฺส...อาทิ ฯ อาทิสทฺเทน อุปนิสฺสยปุรชาตา-เสวนอินฺทฺริยวิปฺปยุตฺตอตฺถิอวิคตานํ คหณํ ฯ นิสฺสยสมนนฺตราทิ จ โส ปจฺจโย จาติ นิสฺสย...ปจฺจโย ฯ กสฺมา ปน นิสฺสยสม-นนฺตราทิปจฺจเยติ วจนํ อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺตํ นนุ ตํ วจนํ

สมนนฺตราทินิสฺสยาทิปจฺจเยติ เอวํ ปจฺจยานํ ปฏิปาฏิยา วตฺตพฺพนฺติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ ยถา ปน อารมฺมณํ จิตฺตสฺส อารมฺมณปุเร-ชาตปจฺจโย เอวํ สวตฺถูนํ สตฺตนฺนํ วิญฺญาณธาตูนํ นิสฺสยปจฺจโย ตสฺมา อารมฺมเณน สทิสานิ ปุเรชาตานิ จกฺขาทีนิ ปญฺจ วตฺถูนิ อเปกฺขิตฺวา นิสฺสยปจฺจโย ปฐมํ วุตฺโต ฯ กสฺมา ปน อนนฺตรํ อวตฺวา สมนนฺตรปจฺจโย วุตฺโตติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ สมนนฺตโร ปน นิสฺสยปจฺจเยน อาสนฺโน ตสฺมา อนนฺตรํ อวตฺวา สมนนฺตโร วุตฺโต ฯ เทฺว ปจฺจยา หิ อญฺญมญฺญสทิสาเยว ตสฺมา สมนนฺตโร วุตฺโต อนนฺตโรปิ วุตฺโต ฯ ยทิ ปน สมนนฺตโร วาจาสิลิฏฺฐตฺถํ วุตฺโตติ โกจิ วเทยฺย นิสฺสยานนฺตราทิปจฺจเยติ วตฺตพฺพํ สิยา ฯ ปรมตฺถมญฺชุสายนฺตุ สมนนฺตราทีติ ปาฐสฺส ทสฺสนโต นิสฺสยสมนนฺตราทีติ ปาโฐ ปมาทเลโขติ โกจิ วเทยฺย ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ นิสฺสยสมนนฺตราทีติ ปาฐสฺส สงฺเขป-ฏีกาปรมตฺถวินิจฺฉยฏีกาสุปิ ทสฺสนโต ฯ อิทํ ฐานํ อติวิย สุขุมํ ฯ นิสฺสยาทีติ อาทิสทฺเทน อาลมฺพนูปนิสฺสยปุเรชาตอินฺทฺริยวิปฺปยุตฺต-อตฺถิวิคตานํ คหณํ ฯ สมนนฺตราทีติ อาทิสทฺเทน อนนฺตรูปนิสฺ-สยาเสวนนานาขณิกกมฺมนตฺถิวิคตานํ คหณํ ฯ ตํ วิสยวิชานนํ ลกฺขณํ อสฺส จิตฺตสฺสาติ ตํลกฺขณํ ตํลกฺขณสฺส ภาโว ตํลกฺขณตา ฯ

สติปีติ ตุลฺยาธิกรณสตฺตมี ฯ นิสฺส...เยติ ภาวสตฺตมี ฯ

นาติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ วินาติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อารมฺมเณนาติ วินาติ ปเท อปาทานํ ฯ จิตฺตนฺติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ วุตฺตาติ ปเท เหตุ ฯ ตสฺสาติ ตํลกฺขณตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตํลกฺขณตาติ วุตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ วุตฺตาติ กมฺมวาจกํ ฯ

อรูปภเว ปวตฺตํ จิตฺตํ เกนจิ นิยตปุเรชาตาทินา ปจฺจเยน วินา อุปฺปชฺชติ อารมฺมเณน ปน วินา จิตฺตํ น อุปฺปชฺชติ ตสฺมา ตสฺส วิสยวิชานนลกฺขณา วุตฺตาตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๖๗] วิสยวิชานนลกฺขณนฺติ ปทสฺส ปกฺขิปเน ปโยชนํ ญาเปนฺโต เตนาติ อาทิมาห ฯ เตน วิสยวิชานนลกฺขณนฺติ ปเทน นิราลมฺพนวาทิมตํ อาจริเยน ปฏิกฺขิตฺตํ ฯ

อาลมฺพนฺติ ตํ นิสฺสาย ปวตฺตนฺตีติ อาลมฺพนํ จิตฺตเจตสิกา ตํ นิสฺสาย อาลมฺพนฺติ ปวตฺตนฺติ อิทํ ตสฺมา ตํ อาลมฺพนํ ฯ นตฺถิ อาลมฺพนํ เอตสฺสาติ นิราลมฺพนํ อาลมฺพนํ อาลมฺพนคฺคหณํ เอตสฺส จิตฺตสฺส นตฺถิ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ นิราลมฺพนํ ฯ นิราลมฺพนํ อิติ วทนฺติ สีเลนาติ นิราลมฺพนวาทิโน เย ปรวาที จิตฺตํ นิราลมฺพนํ อิติ วจนํ สีเลน วทนฺติ อิติ ตสฺมา เต ปรวาที นิรา...วาทิโน ฯ นิราลมฺพนวาทีนํ มตํ นิรา...มตํ ฯ ปฏิกฺขิปียิตฺถาติ ปฏิกฺขิตฺตํ ยํ มตํ อาจริเยน ปฏิกฺขิปียิตฺถ อิติ ตสฺมา ตํ มตํ ปฏิกฺขิตฺตํ ฯ

เตนาติ ปฏิกฺขิตฺตนฺติ ปเท กรณํ ฯ นิรา...มตนฺติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปฏิกฺขิตฺตนฺติ นิรา...มตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

จิตฺตํ นาม อารมฺมณํ น คณฺหาตีติ ปรวาทีนํ มตํ ตํ วิสยวิชานนลกฺขณนฺติ อิมินา ปเทน อารมฺมณชานนทีปนโต ปฏิกฺขิตฺตนฺตยาธิปฺปาโย ฯ

[๖๘] จินฺเตตีติ จิตฺตนฺติ อิมินา วจนตฺเถน จิตฺตเมว อารมฺมณํ วิชานาตีติ วจนํ ญาปิตํ ตํสมฺปยุตฺตา ปน เจตสิกา อารมฺมณํ ชานนฺตีติ น วิญฺญาปิตํ เจตสิกา ปน ชานนฺติ ตถาปิ เต เจตสิกา กรณภูเตน จิตฺเตน อารมฺมณํ ชานนฺตีติ มนสิกตฺวา จินฺเตนฺติ วาติ อาทิมาห ฯ วา สมฺปยุตฺตธมฺมา กรณภูเตน เอเตน ธมฺมชาเตน จินฺเตนฺติ อารมฺมณํ ชานนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ จิตฺตํ ฯ

กโรนฺติ เอเตนาติ กรณํ สมฺปยุตฺตธมฺมา เอเตน จิตฺเตน กโรนฺติ อารมฺมณชานนํ นิปฺผาเทนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ กรณํ ฯ กรณญฺจ ตํ ภูตญฺจาติ กรณภูตํ ฯ สมฺปยุตฺตา จ เต ธมฺมา จาติ สมฺปยุตฺตธมฺมา ฯ

วาติ วิกปฺโป ฯ เอเตนาติ จินฺเตนฺตีติ ปเท กรณํ ฯ กรณภูเตนาติ เอเตนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สมฺปยุตฺตธมฺมาติ จินฺเตนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ จินฺเตนฺตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ จิตฺตนฺติ ปเท เหตุ ฯ จิตฺตนฺติ สญฺญา ฯ

[๖๙] จิตฺตสฺส ปรสฺส วสวตฺตินิวารณตฺถํ อารมฺมณสฺส วิชานนมตฺตํ จิตฺตํ นามาติ ญาเปนฺโต อถวาตฺยาทิมาห ฯ อถวา อปโร นโย ฯ จินฺตนมตฺตํ อารมฺมณวิชานนํ อุปลทฺธิ เอว จิตฺตํ นาม ฯ

อถวาติ นิปาตสมุทาโย ฯ จินฺติยเต จินฺตนํ ภาวสาธนํ อสปทวิคฺคโห ฯ จินฺตนํ เอว มตฺตํ จินฺตนมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท จิตฺตสฺส กรณภาวํ นิวตฺเตติ ฯ อถวา ฯ มิยเต มตฺตํ ภาว-สาธนํ ฯ มา ปริมาเณ ฉทาทีหิ ตตฺรณ ทฺวิตฺตรสฺสตฺตานิ ฯ จินฺตนญฺจ ตํ มตฺตญฺจาติ จินฺตนมตฺตํ ฯ จินฺตนมตฺตนฺติ วิคฺคโห ฯ จินฺตนมตฺตนฺติ สญฺญี ฯ จิตฺตนฺติ สญฺญา ฯ

[๗๐] จินฺตนํ จินฺตนกิริยา สา จ จิตฺตสฺส อตฺตโน ปจฺจเยหิ ปวตฺติมตฺตเมวาติ ญาเปนฺโต อาห ยถาตฺยาทิ ฯ หิ สจฺจํ ยทิทํ โย อยํ สภาวธมฺโม นาม ตสฺส สภาวธมฺมสฺส เอสา วิชานนาทิกิริยา ยถาปจฺจยํ ปจฺจยานุรูปํ ปวตฺติมตฺตเมว ฯ

เอตํ ปฏิจฺจ เอตสฺมา เอตีติ ปจฺจโย ผลํ เอตํ การณํ ปฏิจฺจ เอตสฺมา การณโต เอติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ การณํ ปจฺจโย ฯ ปจฺจยสฺส อนุรูปํ ยถาปจฺจยํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ มิยเต มตฺตํ ฯ ปวตฺติ เอว มตฺตํ ปวตฺติมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท กตฺตาทิภาวํ นิวตฺเตติ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ ยทิทนฺติ ปทสฺส ตสฺสาติ นิยมนํ ฯ ยทิทนฺติ

ลิงฺควิปลฺลาโส ยํ อิทนฺติ เฉโท โย อยนฺติ อตฺโถ ฯ ภวนํ ภาโว ลกฺขณมีติ สญฺญิโต นมนรุปฺปนกกฺขฬผุสนาทิวิชฺชมานาการโร ฯ สห ภาเวน วตฺตตีติ สภาโว โย ธมฺโม ภาเวน ลกฺขเณน สห วตฺตติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม สภาโว ตคฺคุโณ ฯ สภาโว จ โส ธมฺโม จาติ สภาวธมฺโม ฯ

ยถาปจฺจยนฺติ ปวตฺตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ตสฺสาติ กิริยาติ สมฺพนฺโธ ฯ วิชา...ริยาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอสา ปวตฺติมตฺตเมวาติ ปททฺวยํ วิชา...ริยาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ยทิทนฺติ สภาวธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สภาวธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๗๑] ลทฺธคุณํ ญาเปติ เอวญฺจ กตฺวาติ อาทินา ฯ เอวญฺจ กตฺวา ปจฺจยานุรูปปฺปวตฺติมตฺตเมว ธมฺโม นามาติ เอวํ มนสิกรณโต สพฺเพสมฺปิ...ยโต ปณฺฑิเตน ลพฺภติ ฯ

อปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ ปรมา อตฺถา ปรมตฺถา ปรมตฺถา จ เต ธมฺมา จาติ ปรมตฺถธมฺมา ฯ ภวนํ ภาโว กิริยา ฯ สาเธนฺติ เยนาติ สาธนํ นรา เยน สภาเวน รุปฺปตฺตึ[๑] สาเธนฺติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว สาธนํ ฯ ภาโว เอว สาธนํ ภาวสาธนํ ฯ เอวสทฺโท กตฺตุกรณสาธนํ นิวตฺเตติ ฯ

เอวญฺจาติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตฺวาติ ลพฺภตีติ ปเท เหตุ ฯ สพฺเพสมฺปีติ ปร...มานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปร...มานนฺติ ลพฺภตีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ภาวสาธนเมวาติ ลพฺภตีติ

๑. กิมิทํ ฯ รูปนิปตฺตึ รูปนิปฺผตฺตินฺติ วา มญฺเญ ฯ

ปเท กมฺมํ ฯ นิปฺป...ยโตติ ลพฺภตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
ลพฺภตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๗๒] กตฺตุกรณสาธนวเสน นิพฺพจนํ กีทิสนฺติ มนสิกตฺวา
อาห กตฺตุตฺยาทึ ฯ จินฺเตตีติ จิตฺตนฺติอาทิ วุตฺตํ กตฺตุกรณ...
ปริยายกถา ปริยาเยน กถนํ อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพํ ฯ

กตฺตา จ กรณญฺจ กตฺตุกรณํ กตฺตุกรณสฺส วโส
สมฺพชฺฌนํ กตฺตุกรณวโส ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ วุจฺจติ
อเนนาติ วจนํ อตฺโถ อเนน สทฺเทน วุจฺจติ ปณฺฑิเตน อิติ
ตสฺมา โส สทฺโท วจนํ วิคฺคโห ฯ นีหริตฺวา วจนํ นิพฺพจนํ ฯ
อตฺถํ กเถตีติ กถา ยํ วจนํ อตฺถํ กเถติ อิติ ตสฺมา ตํ วจนํ
กถา ฯ ปริยาเยน กถา ปริยายกถา ฯ

กตฺตุ...เสนาติ นิพฺพจนนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นิพฺพจนนฺติ
ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท อากาโร ฯ
ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๗๓] ปริยายกถาติ วจนํ ทพฺพํ กโรนฺโต สกตฺยาทิมาห ฯ
หิ สจฺจํ สกสกกิจฺเจสุ อตฺตโน อตฺตโน กิจฺเจสุ ธมฺมานํ
อตฺตปฺปธานตาสมาโรปเนน อตฺตโน ปธานตาวจเนน กตฺตุภาโว
ตทนุกูลภาเวน ตสฺส กตฺตุโน อนุกูลภาเวน สห...มฺเห กตฺตุภาว-
สมาโรปเนน กตฺตุภาวสฺส วจเนน ปณฺฑิเตน ปฏิปาเทตพฺพธมฺมสฺส
กรณตฺตญฺจ ปริยายโตว ปณฺฑิเตน ลพฺภตีติ โยชนา ฯ

สโก จ สโก จ สกสกานิ ฯ ตโต สฺมิมีติ เอตฺถ ตโตติ โยควิภาเคน อตฺตสฺส สกาเทโส ฯ กตฺตพฺพานิ กิจฺจานิ สกสกานํ กิจฺจานิ สกสกกิจฺจานิ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ กตฺตุสงฺขาตสฺส ปธานสฺส ธมฺมสฺส ภาโว ปธานตา กตฺตุสงฺขาตสฺส อตฺตโน ปธานตา อตฺตปฺปธานตา ฯ อถวา ฯ อตฺตา ปธาโน เยสํ เต อตฺตปฺปธานา กตฺตุสงฺขาโต อตฺตา เยสํ ธมฺมานํ ปธาโน เต ธมฺมา อตฺตปฺปธานา กตฺตุโต อญฺเญ ธมฺมา อตฺตปฺปธานานํ ภาโว อตฺตปฺปธานตา ฯ สมาโรปิยเต อุปจริยเต สมาโรปนํ ภาวสาธนํ ฯ สมาโรปนนฺติ วจนนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ อตฺตปฺปธานตาย สมาโรปนํ อตฺต...โรปนํ ฯ กิริยํ กโรติ นิปฺผาเทตีติ กตฺตา ฯ ภวนฺติ พุทฺธิสทฺทา เอตสฺมา นิมิตฺตโตติ ภาโว ฯ ตสฺส กตฺตุโน อนุกุโล ธมฺโม ตทนุกุโล ตทนุกุลสฺส ภาโว ตทนุกุลภาโว ฯ สห ชายนฺตีติ สหชาตา เย ธมฺมา กรณภูเตน จิตฺตาทิธมฺเมน สห ชายนฺติ อิติ สมฺมา เต ธมฺมา สหชาตา ผสฺสาทโย ฯ สหชาตา จ เต ธมฺมา จาติ สหชาตธมฺมา สหชาตธมฺมานํ สมุโห สหชาตธมฺมสมุโห ฯ กตฺตุภาวสฺส สมาโรปนํ วจนํ กตฺตุภาวสมาโรปนํ ฯ ปฏิปทิยตีติ ปฏิปาเทตพฺโพ โย ธมฺโม ปณฺฑิเตน ปฏิปาทิยติ นิปฺผาทิยติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม ปฏิปาเทตพฺโพ ฯ ปฏิปาเทตพฺโพ จ โส ธมฺโม จาติ ปฏิ...ธมฺโม ฯ กโรติ เตนาติ กรณํ เตน ธมฺเมน กิริยํ

กโรติ นิปฺผาเทติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม กรณํ นาม ฯ กรณสฺส ภาโว กรณตฺตํ ฯ จสทฺโท กตฺตุภาโว จ กรณตฺตญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ เอวสทฺโท นิปฺปริยายํ นิวตฺเตติ ฯ

สก...เจสูติ กตฺตุภาโวติ ปเท อาธาโร สมาโรปเนนาติ ปเทปิ ฯ ธมฺมานนฺติ ภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อตฺ...ปเนนาติ ภาโวติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กตฺตุภาโวติ ลพฺภตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ตท...ภาเวนาติ สมาโรปเนนาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สห... มูเหติ สมาโรปเนนาติ ปเท อาธาโร ฯ กตฺตุ...ปเนนาติ ปฏิปาเทตพฺพาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปณฺฑิเตนาติ ปฏิปาเทตพฺพาติ ปเท กตฺตา ฯ ปฏิ...ธมฺมสฺสาติ กรณตฺตนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ กรณตฺตนฺติ ลพฺภตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ปริยายโตวาติ ลพฺภตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ลพฺภตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๗๔] ยทิ ปน กตฺตุกรณวเสน นิพฺพจนํ ปริยายกถนํ กตฺตุ-กรณภาเวน นิทสฺสนํ กิมตฺถิยนฺติ โจทนํ สนฺธายาห ตถาตฺยาทึ ฯ ตถานิทสฺสนํ ปน เตน กตฺตุกรณภาเวน ธมฺมสฺส ปกาสนํ ธมฺม... อภาวปริทีปนปฺปโยชนํ อิติ ปณฺฑิเตน เวทิตพฺพํ ฯ

นิทสฺสิยเต ปกาสิยเต นิทสฺสนํ ภาวสาธนํ ฯ เตน นิทสฺสนํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ภวนํ ภาโว ลกฺขณมีติ สญฺญิโต วิชานนาทิอากาโร ฯ สนฺโต ภาโว สภาโว ธมฺมสฺส สภาโว ธมฺมสภาโว ธมฺมสภาวโต วินิมุตฺโต ธมฺม...มุตฺโต ฯ

กตฺตาทิ ยสฺส กรณสฺส ตํ กตฺตาทิ ฯ น ภาโว อภาโว นตฺถิตา ฯ อภาวสฺส ปริทีปนํ อภา...ปนํ อภาวปริทีปนํ อตฺโถ ปโยชนํ ยสฺส นิทสฺสนสฺส ตํ อภาว...ปนตฺถํ ฯ

ตถานิทสฺสนนฺติ เวทิตพฺพนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ธมฺม...มุตฺตสฺสาติ กตฺตาทิโนติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กตฺตาทิโนติ อภาวาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อภา...นตฺถนฺตีติ เวทิตพฺพนฺติ ปเท อากาโร ฯ เวทิตพฺพนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๗๕] อาจริยา ปน จิตฺตสฺส อตฺถมฺปิ วิตฺถาเรนตีติ ญาเปนฺโต อาห วิจิตฺตตฺยาทึ ฯ วิจิตฺตกรณาทิโตปิ จิตฺตสทฺทสฺส อตฺถํ อฏฺฐสาลินิยํ ปปญฺเจนฺติ อฏฺฐกถาจริยา ฯ

กรณิยํ กรณํ ภาวสาธนํ ฯ วิจตฺตานํ นานปฺปการานํ จิตฺตกมฺมาทีนํ กรณํ วิจิตฺตกรณํ วิจิตฺตกรณํ อาทิ ยสฺส อตฺตโน จิตฺตาทิกสฺส อตฺถสฺส โส วิจิตฺตกรณาทิ ฯ อปิสทฺโท กตฺตุกรณภาวสงฺขาเต ตโย อตฺเถ อเปกฺขติ ฯ จิตฺตํ อิติ สทฺโท จิตฺตสทฺโท ฯ ปปญฺเจนฺตีติ ยสฺมา วา จิตฺตนฺติ สพฺพจิตฺตสาธารโณ เอสสทฺโท ตสฺมา ยเทตฺถ โลกิยกุสลากุสลมหากิริยาจิตฺตํ ตํ ชวนวีถิวเสน อตฺตโน สนฺตานํ จิโนตีติ จิตฺตนฺติอาทินา นเยน วิตฺถาเรนฺติ ฯ

วิจิ...โตปีติ ปปญฺเจนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตสทฺทสฺสาติ อตฺถนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ อตฺถนฺติ ปปญฺเจนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๗๖] อยํ วิตฺถาริกสฺส อตฺถสฺส สงฺคาหิกาติ ญาเปนฺโต อยนฺติอาทิมาห ฯ เอตฺถ จิตฺตสฺส อตฺถกถนาธิกาเร อยํ ปน สงฺคโห วิตฺถาริกสฺส อตฺถสฺส สงฺคาหโก ฯ

อยนฺติ สงฺคโหติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เอตฺถาติ สงฺคโหติ ปเท อาธาโร ฯ สงฺคโหติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๗๗] วิญฺญาณํ วิจิตฺตกรณา วิจิตฺตจิตฺตกมฺมาทีนํ กรณโต จิตฺตํ นาม วา วิญฺญาณํ อตฺตโน จิตฺตตาย จิตฺตํ นาม ยํ วิญฺญาณํ กมฺมกิเลเสหิ จิตฺตํ ตสฺมา ตํ วิญฺญาณํ จิตฺตํ นาม วา ยํ วิญฺญาณํ จิตฺตํ กมฺมาทีหิ สญฺจิตํ อตฺตภาวํ ตายติ รกฺขติ อิติ ตสฺมา ตํ วิญฺญาณํ จิตฺตํ นาม ตถา วา ยํ วิญฺญาณํ อตฺตสนฺตานํ จิโนติ อิติ ตสฺมา ตํ วิญฺญาณํ จิตฺตํ นาม วา ยํ วิญฺญาณํ วิจิตฺตารมฺมณํ อิติ ตสฺมา ตํ วิญฺญาณํ จิตฺตํ นามาติ โยชนา ฯ

วิจิตฺตํ กโรตีติ วิจิตฺตกรณํ ยํ จิตฺตํ วิจิตฺตํ นานปฺปการํ จิตฺตกมฺมาทิเภทํ สิปฺปชาตํ กโรติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ วิจิตฺตกรณํ ฯ วิจิตฺตสฺส วา กรณนฺติ วิจิตฺตกรณํ วา ยํ จิตฺตํ วิจิตฺตสฺส กมฺมาทิเภทสฺส สิปฺปชาตสฺส กรณํ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ วิจิตฺตกรณํ ฯ กาเมชวาสโวฏฺฐพฺพา[๑] อภิญฺญาทฺวยเมว จาติ สวิญฺญตฺติกานิ พตฺตึสจิตฺตานิ ฯ กิตนฺตทุติยาตปฺปุริโส ฯ วิจิตฺตสทฺทุปปโท กร กรเณ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จาติ กตฺตริ

๑. กาเม ชวา สโวฏฺฐพฺพาติ มญฺเญ ฯ

ยุ ฯ วิจิตฺตํ กรณมสฺสาติ วา วิจิตฺตกรณํ วา อสฺส จิตฺตสฺส วิจิตฺตํ กรณํ อิติ ตสฺมา ตํ วิจิตฺตกรณํ ฯ สพฺพเมว จิตฺตํ อาวชฺชนาทิอญฺญมญฺญวิสทสกิริยาวนฺตตาย วิจิตฺตกรณํ นาม ฯ ตคฺคุณพหุพฺพิหิ ฯ จิตฺตนฺติ เอตฺถ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา กรณนฺติ อุตฺตรปทโลปํ วิสทฺทโลปญฺจ กตฺวา จิตฺตปริยาเยน วิจิตฺตสทฺเทน วิคฺคโห ทฏฺฐพฺโพ ฯ จิตฺตนฺติ เอตฺถ จ อาทิอุตฺตรปทโลปตปฺปุริสพหุพฺพิหิ ฯ

อาทิมชฺฌุตฺตรานมฺปิ ปทานํ โลปโตปิ วา
ทตฺโต อสฺสรโถ รูป- มิจฺจาทิ จ ยถากฺกมมีติ

หิ วุตฺตํ ฯ อถวา ฯ วิจิตฺตกรณาติ ปทํ วิจิตฺตภาวสฺส ญาปกเหตุนิทสฺสนํ ตสฺมา วิจิตฺตกมฺมาทีนํ กรณโต จิตฺตนฺติ อตฺโถ ฯ กริยเต กรณํ วิจิตฺตานํ กรณํ วิจิตฺตกรณํ ฯ จิตฺเตติ วิจิตฺเตติ วิจิตฺตํ กริยติ เอเตนาติ วิจิตฺตํ ยํกิญฺจิ โลเก วิจิตฺตํ จิตฺตชาตํ สพฺพสฺส จิตฺเตเนว กรณโต ชโน เอเตน วิญฺญาเณน จิตฺเตติ วิจิตฺเตติ วิจิตฺตํ กริยติ อิติ ตสฺมา ตํ วิญฺญาณํ จิตฺตํ นาม ฯ วิจิธาตุ วิจิตฺเต วตฺตติ ฯ ฉทาทีหิ ตตฺรณาติ สุตฺเตน ตปจฺจโย ฯ อิทํ จิตฺตธาตุวเสน นิพฺพจนํ จิตฺตกรณตาย จิตฺตนฺติ อฏฺฐกถาวจเนน สเมติ ฯ

อตฺตนา ชาติภูมิสมฺปโยคาทิวเสน วิจิตฺตตาย จิตฺตนฺติ ญาเปนฺโต อาห อตฺตโน จิตฺตตาย วาติ ฯ จิตฺตสฺส ภูมิสมฺปโย-

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 183

คาทิวเสน วิจิตฺตสฺส วิญฺญาณสฺส ภาโว จิตฺตตา ฯ จิตฺตตาย
จิตฺตํ ฯ อิทํ ปาฏิปทิกวเสน นิพฺพจนํ ฯ กุสลากุสลาพฺยากตํ ฯ
วิกปฺปตฺโถ วาสทฺโท อตฺตโน ฐาเนเยว ฐิโต ฯ จิยตีติ จิตฺตํ
ยํ วิปากํ กมฺมกิเลเสหิ จิยติ นิพฺพตฺติยติ อิติ ตสฺมา ตํ วิปากํ
จิตฺตํ ฯ กมฺมญฺจ กิเลโส จ กมฺมกิเลโส ฯ กมฺมกิเลเสหิ จิตฺตนฺติ
จิตฺตํ ยํ วิปากํ กมฺม...จิตฺตํ อิติ ตสฺมา ตํ วิปากํ จิตฺตํ ฯ
จิ จเย ฉทาทีหิ ตตฺรณ ปรเทฺวภาโว ฐาเน ฯ จิตฺตํ ตายตีติ
จิตฺตํ ยํ วิญฺญาณํ จิตฺตกมฺมาทีหิ สุจิตฺตํ ตํ อตฺตภาวํ ตายติ
อิติ ตสฺมา ตํ วิญฺญาณํ จิตฺตํ นาม โลกิยกุสลากุสลาพฺยากตํ
จิตฺตํ ฯ จิตฺตสทฺทุปปโท ตา ปาลเน ฉทาทินา ต ฯ
วาสทฺโท อตฺตโน ฐาเน ฐิโต ฯ ตถาสทฺโท วาสทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ
อตฺตสนฺตานนฺติ สกสนฺตานํ ชวนสนฺตานํ ฯ อตฺตโน สนฺตาโน
อตฺตสนฺตาโน ฯ อตฺตโน สนฺตานํ จิโนตีติ จิตฺตํ ยํ วิญฺญาณํ
อตฺตโน สนฺตานํ ชวนสนฺตานํ ปคุณพลภาวกรเณน จิโนติ อิติ
ตสฺมา ตํ วิญฺญาณํ จิตฺตํ เสสาวชฺชนกํ ชวนจิตฺตํ ฯ อถวา ฯ
ยํ วิญฺญาณํ อนนฺตราทิปจฺจยวเสน อพฺโพจฺฉินฺนปฺปวตฺติกรเณน
อตฺตสนฺตานํ วิญฺญาณสงฺขาตจิตฺตสฺส สนฺตานํ จิโนติ อิติ ตสฺมา
ตํ วิญฺญาณํ จิตฺตํ สพฺพเมตํ จิตฺตํ ฯ จิ จเย ต ฯ วิจิตฺตํ
อารมฺมณํ อสฺส จิตฺตสฺสาติ วิจิตฺตารมฺมณํ สพฺพํ จิตฺตํ
อตคฺคุโณ ฯ วาสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต ฯ จาติปิ อตฺถิ ฯ จสทฺโท

วาสทฺทตฺโถ ฯ วิจิตฺตํ อารมฺมณสฺสาติ จิตฺตํ อตคฺคุโณ
วิอารมฺมณสทฺทโลโป ฯ

วิญฺญาณนฺติ สญฺญี ฯ วิจิตฺตกรณาติ จิตฺตนฺติ ปเท
ญาปกเหตุ ฯ จิตฺตนฺติ สญฺญา ฯ อตฺตโนติ จิตฺตตายาติ
สมฺพนฺโธ ฯ จิตฺตตายาติ จิตฺตนฺติ ปเท เหตุ ฯ วาสทฺโท
วิกปฺปตฺโถ ฯ จิตฺตนฺติ กมฺมวาจกํ กิตปทํ ฯ กมฺมกิเลสหีติ
จิตฺตนฺติ ปเท กตฺตา ฯ จิตฺตนฺติ ตายตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ตายตีติ
กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ วา ตถาติ เทฺว สทฺทา วิกปฺปา ฯ
จิโนตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อตฺตสนฺตานนฺติ จิโนตีติ ปเท กมฺมํ ฯ
วิจิตฺตารมฺมณนฺติ วิญฺญาณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ จิตฺตนฺติ
ปเท เหตุ ฯ จสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ อิตีติ สทฺโท อยนฺติ ปทสฺส
สรูปํ ฯ

[๗๙] ธมฺมชาตํ ตทายตฺตวุตฺติตาย เจตสิ จิตฺเต ภวํ ชาตํ
อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ เจตสิกํ ฯ เจตสีติ เจตสทฺทโต สฺมึวิภตฺติ ฯ
มโนคณาทิโต สฺมึนานมิอาติ สฺมึวจนสฺส อิ ส สเร วาคโม ฯ
ภวติ ชายตีติ ภวํ ธมฺมชาตํ ฯ เตน จิตฺเตน อายตฺตา
ปฏิพทฺธา ตทายตฺตา วตฺตนํ วุตฺติ ตทายตฺตา วุตฺติ อสฺส
เจตสิกสฺสาติ ตทายตฺตวุตฺติ ตคฺคุโณ ฯ ตทายตฺตวุตฺติโน ภาโว
ตทายตฺตวุตฺติตา ฯ เจตสิ ภวนฺติ วุตฺเตเยว สิทฺเธ สติ กสฺมา
ตทายตฺตวุตฺติตายาติ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตนฺติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ เจตสิ

ภวนฺติ เอตฺตเก วุตฺเต กึ พฺยาปนวเสน จิตฺเต ภวํ อุทาหุ วฑฺฒนาทิวเสน จิตฺเต ภวนฺติ สงฺกา สิยา ตสฺมา ตทายตฺตวุตฺติยาติ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ ตมธิเตติอาทินา เจตสทฺทโต ณิโก เตสุณฺโณ โลปํ ส สเร วาคโม ฯ

เจตสีติ ภวนฺติ ปเท เวสยิกาธาโร ฯ ภวนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตทา...ตายาติ ภวนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เจตสิกนฺติ ปเท เหตุ ฯ เจตสิกนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๗๙] เจตสิกํ จิตฺตํ วชฺเชตฺวา กทาจิ อุปฺปชฺเชยฺยาติ กสฺสจิ สงฺกา สิยา ตสฺมา ตทายตฺตวุตฺติตายาติ วจนํ ทพฺพํ กโรนฺโต อาห น หีติ อาทึ ฯ หิ สจฺจํ เจตสิกํ จิตฺเตน วินา อาร... มตฺถํ น โหติ ฯ กสฺมา ฯ จิตฺเต อสติ เจตสิกสฺส สพฺเพน สพฺพํ สพฺพปฺปกาเรน อนุปฺปชฺชนโต ฯ จิตฺตมฺปน กีทิสนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห จิตฺตมฺปนาติอาทึ ฯ จิตฺตมฺปน เกนจิ เจตสิเกน วิตกฺกาทิเจตสิเกน วินาปิ...ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตเมว...วุตฺติกํ นาม ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหีกรณํ ฯ อารมฺมณสฺส คหณํ อารมฺมณคฺคหณํ อารมฺมณคฺคหเณ สมตฺถํ อาร...มตฺถํ ฯ น อุปฺปชฺชนํ อนุปฺปชฺชนํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ เจตสิเกน สเหว จิตฺตํ อารมฺมเณ ปวตฺตตีติ ญาเปติ ฯ เอวสทฺโท จิตฺตํ นิวตฺเตติ ฯ

นาติ ปฏิเสโธ ฯ ตนฺติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ จิตฺเตนาติ วินาติ ปเท อปาทานํ ฯ ทูรนฺติ...กตฺตูสุ จาติ สุตฺเต จสทฺเทน จิตฺตสทฺทโต อปาทานตฺเถ ตติยา โหติ ฯ วินาติ คหณสมตฺถนฺติ ปเท วิเสสนํ ฯ อาร...สมตฺถนฺติ ตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อสตีติ จิตฺเตติ ปเท ตุลฺยาธิกรณสตฺตมี ฯ จิตฺเตติ อนุปฺปชฺชนโตติ ปเท ภาวสตฺตมี ฯ สพฺเพน สพฺพนฺติ รุฬฺหิสทฺโท ฯ สพฺเพน สพฺพนฺติ อนุปฺปชฺชนโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุ...นโตติ น โหตีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ จิตฺตนฺติ ปวตฺตตีติ กตฺตา ฯ เกนจีติ เจตสิเกนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เจตสิเกนาติ วินาปีติ ปเท อปาทานํ ฯ วินาปีติ ปวตฺตตีติ ปเท วิเสสนํ ฯ อารมฺมเณติ ปวตฺตตีติ ปเท อาธาโร ฯ ปวตฺตตีติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ อิตีติ นามาติ ปเท เหตุ ฯ ตเมวาติ สญฺญี ฯ ตทา...นามาติ สญฺญา ฯ

[๘๐] เจตสิกํ ตทายตฺตวุตฺติกนฺติ อตฺตนา วุตฺตวจนํ ปาลิยา สาเธนฺโต เตนาตฺยาทิมาห ฯ เตน ตสฺมา เจตสิกสฺส จิตฺตายตฺตวุตฺติตฺตา ภควา มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมาติ วจนํ อาห ฯ

มโนปุพฺพงฺคมา มเนน ปฐมคามินา หุตฺวา สมนฺนาคตา ฯ ธมฺมา นิสฺสตฺตสภาวา ฯ อุปฺปาทปจฺจยฏฺเฐน มโน ปุพฺพงฺคโม เอเตสํ ธมฺมานนฺติ มโนปุพฺพงฺคมา ฯ น หิ เต เจตสิกา มเน อนุปฺปชฺชนฺเต อุปฺปชฺชิตุํ สกฺโกนฺติ ฯ มโน ปน เอกจฺเจสุ

เจตสิเกสุ อนุปฺปชฺชนฺเตสุปิ อุปฺปชฺชติเยว ฯ ธมฺมาติ ตโย อรูปิโน ขนฺธา ฯ

เตนาติ อาหาติ ปเท เหตุ ฯ อาหาติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ ภควาติ อาหาติ ปเท กตฺตา ฯ มโนปุพฺพงฺคมาติ ธมฺมาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วจนนฺติ อาหาติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๘๑] ตทายตฺตวุตฺติตายาติ ปทสฺส ปกฺขิปเน ปโยชนํ ญาเปนฺโต อาห เอเตนาตฺยาทิ ฯ เอเตน ตทายตฺตวุตฺติตายาติ ปเทน สุขาทีนํ...วิปฺปฏิปตฺติโยปิ วิรุทฺธปฺปฏิปตฺติโย อาจริเยน ปฏิกฺขิตฺตา ฯ

สุขํ อาทิ เยสํ ทุกฺขาทีนํ เต สุขาทโย ฯ อาทิสทฺเทน ทุกฺขุเปกฺขานํ คหณํ ฯ นตฺถิ เจตนา เอเตสํ สุขาทีนนฺติ อเจตนา อตคฺคุณจตุตฺถี ฯ อเจตนานํ สุขาทีนํ ภาโว อเจตนตฺตํ นิจฺจานํ สุขาทีนํ ภาโว นิจฺจตฺตํ อเจตนตฺตญฺจ นิจฺจตฺตญฺจ อเจตนตฺตนิจฺจตฺตํ อเจตนตฺตนิจฺจตฺตํ อาทิ เยสํ สุขตฺตาทีนํ เต อเจ... ทโย ฯ อาทิสทฺเทน สุขตฺตสุภตฺตาทีนํ คหณํ ฯ ปฏิปชฺชิยนฺตีติ ปฏิปตฺติโย เย อเจตนตฺตาทโย พาลชเนหิ ปฏิปชฺชิยนฺติ คหณวเสน ปาปุณิยนฺติ อิติ ตสฺมา เต อเจตนตฺตาทโย ปฏิปตฺติโย ฯ ปฏิปุพฺโพ ปท คติมฺหิ อิตฺถิยมติยโว วาติ ติ ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ ฯ วิรุทฺธา ปฏิปตฺติโย วิปฺปฏิปตฺติโย

กมฺมธารโย ฯ ปีสทฺโท น เกวลํ นิราลมฺพนวาทิมตํ ปฏิกฺขิตฺตํ อถโข วิปฺปฏิปตฺติโยปิ ปฏิกฺขิตฺตาติ ญาเปติ ฯ ปฏิกฺขิปยึสูติ ปฏิกฺขิตฺตา ยา วิปตฺติโย อาจริเยน ปฏิกฺขิปยึสุ อิติ ตสฺมา ตา วิปตฺติโย ปฏิกฺขิตฺตา กมฺมสาธนํ ฯ

เอเตนาติ ปฏิกฺขิตฺตาติ ปเท กรณํ ฯ สฺขาทีนนฺติ อเจ... ทโยติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อเจ...ทโยติ วิปฺ...ติโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิปฺ...ติโยติ ปฏิกฺขิตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฏิกฺขิตฺตาติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๘๒] อปรมฺปิ ยุตฺตํ นยํ ญาเปนฺโต เจตสิตฺยาทิมาห ฯ ยํ ปุน ปุริมวิกปฺเป อาธาราเธยฺยานํ* ปุพฺพาปรภาเว โทสํ ทิสฺวา เจตสิตฺยาทิ อารทฺธนฺติ วจนํ วิมลพุทฺธิตฺเถเรน วุตฺตํ ตํ น ยุชฺชติ ฯ กสฺมา ฯ ตสฺส โทสสฺส ตทายตฺตวุตฺติตายาติ ปเทน อปนีตตฺตา ฯ ปุริมวิกปฺเป หิ ตทายตฺตวุตฺติตายาติ วิเสสเน อปกฺขิตฺเต โส โทโส อาปชฺชติ ตญฺจ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตํ ตสฺมา โทโส นาปชฺชติ ฯ กิญฺจิ วจนํ วตฺตพฺพํ อตฺถิ ฯ อเนเนวาจริเยน อิมิสฺสํ ฏีกายํ วุตฺโต ปุริมวิกปฺโป อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ปจฺฉา วุตฺโต ฯ อิธ ปจฺฉิมวิกปฺโป ตตฺถ ปฐมํ วุตฺโต ฯ ตตฺถ หิ อวิปฺปโยคภาเวน เจตสิ จิตฺเต นิยุตฺตํ ตตฺถ วา ภวํ ตทายตฺต-วุตฺติตายาติ เจตสิกนฺติ วุตฺตํ ฯ ตสฺมา โส โทโส นาปชฺชติ ฯ วา อปโร นโย ฯ อวิปฺปโยคภาเวน เจตสิ นิยุตฺตํ ธมฺมชาตํ

๑. อาธาราธาริยานนฺติ มญฺเญ ฯ

เจตสิกํ ฯ จินฺเตตีติ เจตํ ยํ ธมฺมชาตํ จินฺเตติ อารมฺมณํ วิชานาติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ เจตํ จิตฺตํ ฯ จิติ จินฺตายํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ อิสฺเส ฯ เจตสีติ เจตสทฺทโต สฺมึ มโนคณาทิโต สฺมึนานมิอาติ สมึโน อิ ส สเร วาคโม ฯ นิยุชฺชตีติ นิยุตฺตํ ยํ เวทนาทิกฺขนฺธตฺตยํ นิยุชฺชติ อิติ ตสฺมา ตํ เวทนาทิกฺขนฺธตฺตยํ นิยุตฺตํ ฯ นิปุพฺโพ ยุช โยเค ฉทาทีหิ ตตฺรณาติ สุตฺเตน ต ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ ฯ เจตสิกนฺติ ตมธิเตฺยาทินา เจตสทฺทโต ณิโก เตสญฺโณ โลปํ ส สเร วาคโม ฯ

[๘๓] รูปนฺติ ปทสฺส กตฺตุกมฺมสาธนานํ สาธารณํ วิคฺคหํ ญาเปนฺโต รุปฺปตีติ รูปนฺติ วิคฺคหํ อาห ฯ ยํ ธมฺมชาตํ สีตุณฺหาทิวิโรธิปจฺจเยหิ เหตุภูเตหิ รุปฺปติ วิการํ อาปชฺชติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ รูปํ กตฺตุสาธนํ ฯ รุปฺปีติ รุป รุปฺปเน ฯ รุปฺปนํ วิการาปตฺติ ฯ ติวิภตฺติ ทิวาทิโต โย ยถากตฺตริ จาติ สธาตฺวนฺตสฺส ยการสฺส ปาเทโส ปรเทฺวภาโว จาเน ฯ อถวา ฯ ยํ ธมฺมชาตํ สีตุณฺหาทิวิโรธิปจฺจเยหิ กตฺตุภูเตหิ รุปฺปติ วิการํ อาปาทิยติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ รูปํ กมฺมสาธนํ ฯ รุปฺปตีติ รุปธาตุ เตวิภตฺติ ภาวกมฺเมสุ โย ปุพฺพรูปญฺจาติ ยการสฺส ปาเทโส นเย อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ ฯ รูปนฺติ รุป รุปฺปเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ กตฺตริ กมฺมนิ จ อ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อุสฺส ทีฆตฺตํ ฯ

ปฐมนเย สีตุ...เยหีติ รุปฺปตีติ ปเท เหตุ ฯ รุปฺปตีติ กตฺตุวาจกํ กมฺมกตฺตุวาจกํ วา ฯ ทุติยนเย สีตุ...เยหีติ รุปฺปตีติ ปเท กตฺตา ฯ รุปฺปตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๘๔] รุปฺปตีติ ปทสฺส กตฺตุกมฺสาธนวเสน อตฺถํ ญาเปตุํ สีตุณฺหาทิจฺจาทิมาห ฯ รูปํ สีตุณฺหา...หิ วิการํ วิสทิสํ อาปชฺชติ วา รูปํ สีตุ...หิ วิการํ อาปาทิยติ อิติ รุปฺปตีติ ปทสฺส อตฺโถ ฯ สีตญฺจ อุณฺหญฺจ สีตุณฺหํ สีตุณฺหํ อาทิ เยสํ ชิคจฺฉาทีนํ เต สีตุณฺหาทโย ฯ อาทิสทฺเทน ชิคจฺฉาปิปาสาทีนํ คหณํ ฯ วิรุชฺฌนฺตีติ วิโรธิโน เย ปจฺจยา วิรุชฺฌนฺติ อิติ ตสฺมา เต ปจฺจยา วิโรธิโน ฯ วิปุพฺโพ รุธิ อาวรเณ มฺนาทีหิ จิ ฯ วิโรธิโน จ เต ปจฺจยา จาติ วิโรธิปจฺจยา สีตุณฺหาทโย จ เต วิโรธิปจฺจยา จาติ สีตุ...ปจฺจยา ฯ วิกรณํ วิกาโร ฯ อาปชฺชตีติ อาปุพฺโพ ปท คติมฺหิ ติ ทิวาทิโต โย ยถากตฺตริ จ ทฺวิตฺตํ ฯ อาปาทิยตีติ อาปุพฺโพ ปท เต ภาวกมฺเมสุ โย อิวณฺณาคโม วาติ อิ อณฺเณสุ จ อสฺส อา ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายมฺปิ รุปฺปตีติ สีตุณฺหาทีหิ วิการมาปชฺชติ อาปาทิยตีติ วา อตฺโถติ วุตฺตํ ฯ

สีตุ...วิการนฺติ[๑] อาปชฺชตีติ ปเท เหตุ ฯ เหตฺวตฺเถ จาติ สุตฺเตน ตติยา ฯ สีตุ...เยหีติ อาปาทิยตีติ ปเท กตฺตา ฯ กตฺตริ จาติ ตติยา ฯ วิการนฺติ อาปชฺชติ อาปาทิยตีติ ปททฺวเย

๑. สีตู...เยหีติ อาปชฺชตีติ ปเท เหตูติ ภเวยฺย ฯ

กมฺมํ ฯ อาปชฺชตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อาปาทิยตีติ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ อตฺโถติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๘๕] สีตุณฺหาทิ...ทยตีติ วุตฺตวจนํ ปาลิยา สาเธนฺโต เตนาหตฺยาทิมาห ฯ เตน ตสฺมา ภควา อาห สีเตนปิ รุปฺปติ อุเณฺหนปิ รุปฺปตีติอาทิ ฯ รูปํ สีเตน...รุปฺปตีติ เอตฺถ อิติสทฺทมตฺตสฺส อภาวโต อาหสทฺโท อิติสทฺเทน สห สมฺพนฺธํ น ลภติ อิติ อาหาติ ฯ ตถา อาหสทฺโท อาทิสทฺทสฺส อุปโยควเสน อวุตฺตตฺตา อาทิสทฺเทน สห สมฺพนฺธํ น ลภติ อิติอาทิมาหาติ ฯ ตสฺมา เตนาห ภควาติ ปทํ วิจฺฉินฺทิตฺวา สีเตนปิ...อาทีติ อุจฺจาเรตพฺพํ ฯ ปิสทฺโท อญฺญมญฺญาเปกฺโข ฯ อาทิสทฺเทน ชิฆจฺฉายปิ รุปฺปติ ฯเปฯ ฑํสมกสวาตาตปสิรึสปฺปสมฺผสฺเสนาปิ รุปฺปตีติ-อาทึ สงฺคณฺหาติ ฯ

เตนาติ อาหาติ ปเท เหตุ ฯ ภควาติ อาหาติ ปเท กตฺตา ฯ อาหาติ กตฺตุวาจกํ ฯ สีเตน...อาทีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๘๖] ปาลิยํ รุปฺปตีติ วจเน รุปฺปนสรูปํ ญาเปนฺโต รุปฺปนญฺเจตฺถาติ อาทิมาห ฯ สีตาทิวิโรธิปจฺจยสมวาเย สีตาทิวิโรธิ-ปจฺจยานํ สามคฺคิยํ สติ วิสทิสุปฺปตฺติเยว ปาลิยํ วุตฺเต เอตฺถ รุปฺปตีติ วจเน รุปฺปนญฺจ นามาติ โยชนา ฯ

รุปฺปยเต รุปฺปนํ ภาวสาธนํ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ สีตํ อาทิ เยสํ เต สีตาทโย วิโรธิโน จ เต ปจฺจยา จาติ

วิโรธิปจฺจยา สีตาทโย จ เต วิโรธิปจฺจยา จาติ สีตา...จยา ฯ สห อว อยนํ ปวตฺตนํ สมวาโย สีตาทิวิโรธิปจฺจยานํ สมวาโย สีตาทิ...วาโย ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ วิสทิสา อุปฺปตฺติ วิสทิสุปฺปตฺติ ปุริมุปฺปนฺนรูปสนฺตติ วิย อหุตฺวา ปจฺฉา อุปฺปชฺชมานานํ วิสทิสุปฺปตฺติ ฯ เอวสทฺโท ปริณามํ นิวตฺเตติ ฯ

รุปฺปนนฺติ สญฺญา ฯ เอตฺถาติ รุปฺปนนฺติ ปเท อาธาโร ฯ สีตา...วาเยติ ภาวสตฺตมี ฯ สตีติ อุปฺปชฺชตีติ ปท ลกฺขณกิริยา ฯ วิส...ติเยวาติ สญฺญี ฯ

[๘๗] รุปฺปนญฺเจตฺถ...เยวาติ วจนสฺส วุตฺตตฺตา โจทนํ สมุฏฺฐเปตฺวา วิสชฺเชนฺโต อาจริโย ยทิตฺยาทิมาห ฯ เอวํ สีตาทิวิโรธิปจฺจยสมวาเย สติ วิสทิสุปฺปตฺติ ยทิ รุปฺปนํ นาม อรูปธมฺมานมฺปิ รูปโวหาโร รูปนฺติ สมญฺญา อาปชฺชติ อิติ โจทนา ฯ

เอวํสทฺโท นิทสฺสนตฺโถ ฯ ปีสทฺโท น เกวลํ รูปธมฺมานํ รูปสมญฺญา อาปชฺชตีติ ญาเปติ ฯ รูปํ อิติ โวหาโร อาปชฺชติ ฯ กสฺมา ฯ อรูปธมฺมานมฺปิ วิโรธิปจฺจยสมวาเย วิสทิสุปฺปตฺติยา ลพฺภนโต ฯ

ยทีติ ปริกปฺโป ฯ เอวนฺติ นิทสฺสโน ฯ อรู...นมฺปีติ โวหาโรติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ รูปโวหาโรติ อาปชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๘๘] อรูปธมฺมานํ รูปโวหาโร นาปชฺชติ ฯ กสฺมา ฯ สีตาทิ...นสฺส ปณฺฑิเตหิ อธิปฺเปตตฺตา ฯ สุตฺเต สีตาทีนํ สทฺทานํ คหณํ ปกฺขิปนํ สีตาทิคฺคหณํ ฯ สมตฺถสฺส สีตาทิคฺคหณสฺส ภาโว สามตฺถิยํ สีตาทิ...มตฺถิยํ ฯ อติสเยน วิภูตํ ปากฏํ วิภูตตรํ ฯ วิเสเส ตรมิยิสฺสกิยิฏฺฐาติ ตรปจฺจโย ฯ เอวสทฺโท อวิภูตรูปฺปนํ นิวตฺเตติ ฯ อธิปฺปียติ อิจฺฉิยตีติ อธิปฺเปตํ รูปฺปนํ อธิปฺเปตสฺส ภาโว อธิปฺเปตตฺตํ ฯ

สีตาทิ...ยโตติ อธิปฺเปตตฺตาติ ปเท เหตุ ฯ วิภู...เสวาติ รูปฺปนสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ รูปฺปนสฺสาติ อธิปฺเปตตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อธิปฺเปตตฺตาติ นาปชฺชตีติ ปเท เหตุ ฯ

[๘๙] สีตาทิ...ตฺตาติ วุตฺตวจนํ พฺยติเรเกน ทฬฺหํ กโรนฺโต อิตรถา หีติ อาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ อิตรถา วิภูตตรรูปฺปนโต อิตรสฺมึ อวิภูตรูปฺปเน อธิปฺเปเต สติ รูปฺปตีติ อวิเสสวจเนเนว รูปฺปติ อิติ สามญฺญวจเนเนว วิภูตรูปฺปนํ ปริยตฺตํ สมตฺตํ สิทฺธํ อิติ ตสฺมา สมตฺตภาวโต สีตาทิคฺคหเณน สีตาทิสทฺทานํ คหเณน กึ ปโยชนํ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ สามญฺญญฺจ ตํ วจนญฺจาติ สามญฺญวจนํ รูปฺปติ อิติ สามญฺญวจนํ ฯ เอวสทฺโท สีตาทิคฺคหณํ นิวตฺเตติ ฯ

อิตรถาติ สตีติ ปเท ภาววนฺตํ ฯ สตีติ ปริยตฺตนฺติ ปเท

ลกฺขณกิริยา ฯ รุปฺ...เนวาติ ปริยตฺตนฺติ ปเท กรณํ ฯ ปริ-
ยตฺตนฺติ กตฺตุวาจกํ กิริยาปทํ ฯ อิตีติ กินฺติ ปเท เหตุ ฯ กินฺติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ สีตาทิคฺคหเณนาติ กินฺติ ปเท สหาทิโยคตติยา ฯ

[๙๐] สุตฺเต สีตาทิคฺคหณํ อิมสฺสตฺถสฺส ญาปนปฺปโยชนนฺติ
ญาเปนฺโต ตมฺปนาติอาทิมาห ฯ ตมฺปน สีตาทิคฺคหณํ
สีตาทินา ผุฏฺฐสฺส รูปสฺส รูปฺปนํ วิภูตตรํ ตสฺมา ตเทว ตํ เอว
รุปฺปนํ ปณฺฑิเตหิ เอตฺถ รุปฺปตีติ วจเน อธิปฺเปตํ อิติ เอวํ
ญาปนตฺถํ ญาปนปฺปโยชนํ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ สีตํ อาทิ ยสฺส ปจฺจยสฺส โส
สีตาทิ ฯ ผุสิยตีติ ผุฏฺฐํ รูปํ ฯ เอวสทฺโท อวิภูตรุปฺปนํ
นิวตฺเตติ ฯ ญาปนํ อตฺโถ ปโยชนํ ยสฺส สีตาทิคฺคหณสฺส ตํ
ญาปนตฺถํ ฯ

ตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สีตาทินาติ ผุฏฺฐสฺสาติ ปเท กตฺตา ฯ
ผุฏฺฐสฺสาติ รุปฺปนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ รุปฺปนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
วิภูตตรนฺติ รุปฺปนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ตสฺมาติ อธิปฺเปตนฺติ
ปเท เหตุ ฯ ตเทวาติ อธิปฺเปตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ เอตฺถาติ
อธิปฺเปตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อธิปฺเปตนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ
ญาปนาติ ปเท นิทสฺสโน ฯ ญาปนตฺถนฺติ ตนฺติ ปทสฺส
วิเสสนํ ฯ

[๙๑] ภุมฺมนฺตเร โจเทตุํ ยทิตฺยาทิ อารทฺธํ ฯ เอวํ

วิภูตตรรูปฺปเน คหิเต ยทิ สติ พฺรหฺมโลเก รูปโวหาโร กถํ สิยา ฯ หิ สจฺจํ อุปฆาตกา พฺรหฺมานํ สรีรสฺส วิเหสกา สีตาทโย ตตฺถ รูปโลเก น อตฺถิ อิติ โจทนา ฯ

น หีติอาทิ โจทกสฺส อาโภคทสฺสนํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อุปฆาตนฺตีติ อุปฆาตกา เย สีตาทโย สรีรํ อุปฆาเตนฺติ วิหึสนฺตึ อิติ ตสฺมา เต สีตาทโย อุปฆาตกา ฯ

ยทีติ สตีติ ปเท ปริกปฺโป ฯ เอวนฺติ สตีติ ปเท ลกฺขณวนฺตํ ฯ กถนฺติ ปุจฺฉา ฯ พฺรหฺมโลเกติ สิยาติ ปเท อาธาโร ฯ รูปโวหาโรติ สิยาติ ปเท กตฺตา ฯ นาติ อตฺถีติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ ตตฺถาติ อตฺถีติ ปเท อาธาโร ฯ อุปฆาตกาติ สีตาทโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สีตาทโยติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อตฺถีติ กตฺตุวาจกํ นิปาตปทํ ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๙๒] กิญฺจาปีติอาทิ วิสชฺชนํ ฯ อุปฆาตกา วิเหสกา สีตาทิผสฺสวิเสสา กิญฺจาปิ นตฺถิ อนุคฺคาหกา ปน อนุคฺคณฺหกา อุปตฺถมฺภกา สีตาทโย อตฺถิ ตสฺมา อนุคฺคาหกานํ อตฺถิภาวโต ตํวเสน เตสํ อนุคฺคาหกานํ ปฏิพทฺเธน เอตฺถ พฺรหฺมโลเก รุปฺปนํ สมฺภวติ ฯ

กิญฺจาปีติ เอโก นิปาโต วิเสสาภิธานนิมิตฺเต อุปคมเน ทฏฺฐพฺโพ ฯ อนุคฺคณฺหนฺตีติ อนุคฺคาหกา เย สีตาทโย สรีรํ อนุคฺคณฺหนฺติ อุปตฺถมฺเภนฺติ อิติ ตสฺมา เต สีตาทโย

อนุคฺคาหกา ฯ พฺรหฺมานํ หิ อุตฺชรูปํ อกฺขายติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสาภิธานารมฺโภ ฯ เตสํ อนุคฺคาหกานํ วโส ปฏิพทฺโธ ตํวโส ปุพฺเพ นิคฺคหิตาคโม ฯ

กิญฺจาปีติ นตฺถีติ ปเท อุปคมนิปาโต ฯ อุปฆาตกาติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ นตฺถีติ กตฺตุวาจกํ นิปาตปทํ ฯ อนุคฺคาห-กาติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อตฺถีติ กตฺตุวาจกํ นิปาตปทํ ฯ ตสฺมาติ สมฺภวตีติ ปเท เหตุ ฯ ตํวเสนาติ สมฺภวตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตฺถาติ สมฺภวตีติ ปเท อาธาโร ฯ รุปฺปนนฺติ สมฺภวตีติ ปเท กตฺตา ฯ สมฺภวตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๔๓] อปรมฺปิ ยุตฺตํ วิสชฺชนนยํ ญาเปนฺโต อถวาติ-อาทิมาห ฯ อถวา ฯ ตํส...นโต อรุปฺปนสฺสปิ ตสฺส รุปฺปน-สภาวสฺส อนติวตฺตนโต ตตฺถ พฺรหฺมโลเก รูปโวหาโร รูปสมญฺญา โหติ ฯ

อถวาติ อภินฺนนิปาโต ฯ ภวนํ ภาโว รุปฺปนกิริยา ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว รุปฺปนสงฺขาโต อตฺตโน ภาโว ฯ โส สภาโว ตํสภาโว ปุพฺเพ พินฺทาคโม ฯ ตํสภาวสฺส อนติวตฺตนํ ตํส...วตฺตนํ ฯ รูปํ อิติ โวหาโร รูปโวหาโร ฯ

ตํสภา...ตนโตติ โหตีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ ตตฺถาติ โหตีติ ปเท อาธาโร ฯ รูปโวหาโรติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 197

ยถา อทฺทฺเธปิ ขีรํ ตํสภาวานติวตฺตนโต ทฺทฺธนฺติ วุจฺจติ เอวํ อรุปฺปมานสฺสปิ รุปฺปนสภาวานติวตฺตนโต รูปสมญฺญา โหติตฺยาธิปฺปาโย ฯ เทฺว ปุริมปจฺฉิมวิกปฺปา ยุตฺตาว ฯ กสฺมา ฯ อเนเนวาจริเยน อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ปริวตฺเตตฺวา วุตฺตานํ ทฺวินฺนํ วิกปฺปานํ ทสฺสนโต ฯ อิมสฺสํ หิ ฏีกายํ ปุริมวิกปฺโป ตตฺถ ปจฺฉา วุตฺโต อิธ ปจฺฉิมวิกปฺโป ปฐมํ วุตฺโต ฯ ตตฺถ หิ ยทิ เอวํ กถํ พฺรหฺมโลเก รูปสมญฺญา น ตตฺถ อุปฆาตโก สีตาทิผสฺสวิเสโส ลพฺภตีติ ฯ สจฺจํ ตถาปิ ตํสภาวานติวตฺตนโต ฯ อรุปฺปมานสฺสปิ หิ รุปฺปนสภาวานติวตฺตนโต รูปสมญฺญา โหติ ยถา อทฺทฺเธปิ ขีรํ ตํสภาวานติวตฺตนโต ทฺทฺธนติ วุจฺจติ ฯ อถวา ฯ กิญฺจาปิ ตตฺถ อุปฆาตโก สีตาทิผสฺสวิเสโส นตฺถิ อนุคฺคาหโก ปน อตฺถิ ฯ ตถาหิ พฺรหฺมานํ อุตฺชรูปํ อกฺขายติ ตสฺมา อตฺเถว ตตฺถ รุปฺปนนฺติ น โกจิ ตตฺถ รูปสมญฺญาย วิพนฺโธติ วุตฺตํ ฯ

[๘๔] คณฺฑาภิรุกชนานุคฺคหตฺถํ อลนฺตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ อติปปญฺเจน อญฺเญน ปกาเรน รูปสทฺทสฺส อตฺถสฺส อติวิตฺถาเร อลํ อยุตฺตํ ฯ

อลํสทฺโท ปฏิกฺเขเป วตฺตติ ยถา อลํ เม รชฺเชนาติ ฯ ปปญฺจิยเต ปปญฺโจ ภาวสาธนํ ฯ ปปุพฺโพ ปจิ วิตฺถาเร สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ กฺวจิ ธาตูติอาทินา พินฺทาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ พหุโก ปปญฺโจ อติปปญฺโจ ฯ

อลนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อติปฺปญฺเจนาติ อลนฺติ ปเท สหาทิ-
โยคตติยา ฯ อลมติปฺปญฺเจนาติ อิมินา วจเนน รุปฺปยตีติ รูปํ
สยํ วิชฺชมานเมว อตฺตโน สนฺตานํ วิการมาปาทิยตีติ อตฺโถ ฯ
อิมินา วิคฺคเหน วิโรธิปจฺจยสฺส สนฺนิปาเต วิชฺชมานสฺเสว โย
อตฺตโน สนฺตาเน วิสทิสุปฺปตฺติเหตุภาโว ตํ รุปฺปนนฺติ ทีปิตํ
โหติ ฯ อิมสฺมึ ปกฺเข อรูปสฺส สมญฺญาปสงฺโค เอว นตฺถิ
นิรุทฺธเมว หิ ตํ อนนฺตราทิปจฺจเยหิ อรูปํ อุปฺปาเทติ น วิชฺช-
มานนฺติ ฯ ฆฏฺเนน วิการาปตฺติยํ รูปสทฺทสฺส วุตฺตฺตฺตา ตสฺมา
อรูปธมฺมานํ ฆฏฺนาภาวโต น เตสุ รูปสมญฺญาติ เกจิ ฯ ปฏิฆโต ฯ
รูปนฺติ อปเร ฯ เตสํ มเตน กิญฺจาปิ สปฺปฏิฆรูปานเมว
รูปสมญฺญาปสงฺโค อตฺโข อวยวโวหาเรน สมุทาโยปิ โวหารริยตีติ
สพฺพเมว รูปํ รูปสมญฺญํ ลพฺภตีติ เอตฺตกเมว วจนํ ญาเปติ ฯ

[๙๕] ภวาภวํ ขุทฺทกมหนฺตํ ภวํ วินนโต...นิกฺขนฺตํ
วิสํโยควเสน นิสฺสฏํ ธมฺมชาตํ วา ราคคฺคิอาทิโก เอเตน
อสงฺขตวตฺถุนา นิพฺพาติ วูปสมติ อิติ ตสฺมา ตํ อสงฺขตวตฺถุ
นิพฺพานํ ฯ

ภวนฺติ ชายนฺติ เอตฺถ สตฺตา นามรูปธมฺมา จาติ ภาโว
สตฺตา นามรูปธมฺมา จ เอตฺถ โอกาเส ภวนฺติ ชายนฺติ อิติ
ตสฺมา โส โอกาโส ภาโว ขุทฺทกภโว ฯ ภุ ชนเน สพฺพโต
ณฺวุตฺตวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ อุสฺส โอ โอ อว สเร ฯ มหนฺโต

ภโว อภโว ฯ วุฑฺฒตฺโถ หิ อกาโร ทิสฺสติ ผลาผลํ อเสขา
ธมฺมาติอาทีสุ วิย ฯ ภโว จ อภโว จ ภวาภโว ฯ วินิยเต
สพฺพิยเต วินนํ ภาวสาธนํ ฯ วุ สิพฺพเน นนฺทาทีหิ ยุ อนกา
ยุณฺวูนํ กิยาทิโต นาติ มชฺเฌ นาปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา
สุสฺสิ ฯ วิธาตุ สิพฺพเน วา ฯ เลสํ ปุพฺพํว ฯ วินธาตุ สิพฺพเน
วา นนฺทาทีหิ ยุ ฯ วุวิวินธาตูนํ สํวรณตนสนฺตานเวจนาทีนํ
วาจกตฺตา สํสิพฺพนโตติ วิวรติ ฯ สํสิวิยเต สํสิพฺพนํ ฯ สํปุพฺโพ
สิวุ สิพฺพเน ยุ ยุสฺส อโน วสฺส ทฺวิตฺตํ โท ธสฺส จาติ
จสทฺเทน วทฺวยสฺส พทฺวยํ ฯ วินตีติ วานํ ยา ตณฺหา วินติ
สุคติทุคฺคติวเสน มหนฺตํ ภวํ อปราปรภวาย สิพฺพติ ตุนฺนกรณํ
วิย กโรติ อิติ ตสฺมา สา ตณฺหา วานํ ฯ วุ วิธาตุ วา
สํสิพฺพเน กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ เย อนกา ยุณฺวูนํ กฺวจิ
ธาตูติอาทินา อการสฺส ทีฆตฺตํ ฯ วานํ อิติ สงฺขาตา วานสงฺขาตา ฯ
ตสติ ปาปมิจฺฉติ เอตายาติ ตณฺหา สตฺโต ปาปํ เอตาย
ธมฺมชาติยา ตสติ อิจฺฉติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ ตณฺหา ฯ
ตสตีติ วา ตณฺหา ยา ธมฺมชาติ ตสติ อารมฺมณํ ปิปาสติ
อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ ตณฺหา ฯ ตส ปิปาสายํ วชาทีหิ
ปพฺพชาทโย นิปจฺจนฺเตติ วา ตณฺหาทโยติ วา สุตฺเตน หปจฺจโย
สสฺส ณตฺตญฺจ อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ฯ นิกฺขมตีติ นิกฺขนฺตํ
ยํ ธมฺมชาตํ นิกฺขมติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ นิกฺขนฺตํ ฯ

นิปฺพุโพ กมฺ ปทวิกฺเขเป ฯ นิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ปกฺกมาทีหิ นโต จาติ ตปจฺจยสฺส นฺตาเทโส ธาตฺวนฺตโลโป จ โท ธสฺส จาติ สุตฺเต จสทฺเทน กสฺส ขตฺตํ วคฺเค โฆสาทินา ทฺวิตฺตํ ฯ วานโต นิกฺขนฺตํ นิพฺพานํ อมาทิปรตปฺปุริโส ฯ นิพฺพาตีติ นิปฺพุโพ วา คติพนฺธเน ฯ นิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ วา วูปสเมตฺยาธิปฺปาโย ฯ ติวิภตฺติ ภูวาทิโต อ โลปญฺเจตฺตมกาโร ปรเทฺวภาโว ฐาเน โท ธสฺส จาติ สุตฺเต จสทฺเทน วทฺวยสฺส พทฺวยํ ฯ ราโค เอว อคฺคิ ราคคฺคิ ราคคฺคิ อาทิ ยสฺส อคฺคิสฺส โส ราคคฺคิอาทิโก ตคฺคุโณ ฯ กวจิ สมาสนฺตาทินา โก ฯ อาทิสทฺเทน โทสโมหาทีนํ คหณํ ฯ นิพฺพาติ วา เอเตนาติ นิพฺพานํ กรณสาธนํ ฯ

ภวาภวนฺติ วิน...พนโตติ ปเท กมฺมํ ฯ วิน...นโตติ วานาติ ปเท เหตุ ฯ วานสงฺขาตายาติ ตณฺหายาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ตณฺหายาติ นิกฺขนฺตนฺติ ปเท อปาทานํ ฯ นิกฺขนฺตนฺติ ธมฺมชาตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺมชาตนฺติ สญฺญี ฯ นิพฺพาตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ เอเตนาติ นิพฺพาตีติ ปเท กรณํ ฯ ราค...ทิโกติ นิพฺพาตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ นิพฺพานนฺติ ปเท เหตุ ฯ นิพฺพานนฺติ สญฺญา ฯ

[๘๖] เอวํ ตตฺถ วุตฺตาติอาทิคาถาย อตฺถวณฺณนํ กตฺวา อิทานิ นิทฺเทสวณฺณนํ กาตุกาโม อาจริโย อิทานิตฺยาทิมาห ฯ

๑. วา คติคนฺถเนสูติปิ ฯ

วิภาควนฺตานํ ธมฺมานํ สภาววิภาวนํ สภาวสฺส ปกาสนํ วิภาเคน วิภาคํ วินา วชฺเชตฺวา ยสฺมา น โหติ ตสฺมา ยถาอุทฺทิฏฺฐานํ อุทฺทิฏฺฐปฺปการานํ อภิธมฺมตฺถานํ อุทฺเทสกฺกเมน วิภาคํ วิภชนํ ทสฺเสตุํ จิตฺตํ ตาว ปฐมํ ภูมิ...นิทฺทิสิตุํ อิทานิ อารภนฺโต อาจริโย อาห ตตฺถ...อาทีติ โยชนา ฯ

วิภชนํ วิภาโค ธมฺมานํ ภูมชาตฺยาทินา วิภชนกิริยา ฯ ภช ปุถุกรเณ ภาเว จาติ ณ ณโลปวุฑฺฒิ กคา จชานํ ฯ วิภาโค เอเตสมตฺถีติ วิภาควนฺตา วิภาโค วิภชนํ เอเตสํ ธมฺมานํ อตฺถิ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา วิภาควนฺตา ฯ เอเตสนฺติ อตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ คุณาทิโต วนฺตุ ฯ ภวนํ ภาโว ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว กามาวจรภาวาทิกา กุสลภาวาทิกา จ อตฺตโน ปกติ อิตฺยตฺโถ ฯ วิภาวิยเต ปกาสิยเต วิภาวนํ ภาวสาธนํ ฯ สภาวสฺส วิภาวนํ สภาววิภาวนํ ฯ วิภชนํ วิภาโค ฯ ปกาโร อุทฺทิฏฺโฐ เยสํ เต ยถาอุทฺทิฏฺฐา เยสํ ธมฺมานํ จิตฺตนฺตฺยาทิโก ปกาโร วิเสโส อาจริเยน อุทฺทิฏฺโฐ เต ธมฺมา ยถาอุท-ทิฏฺฐา ตคฺคุโณ ฯ อภิธมฺเม วุตฺตา อตฺถา อภิธมฺมตฺถา ฯ อุทฺเทสสฺส กโม อุทฺเทสกฺกโม จิตฺตํ เจตสิกํ รูปํ นิพฺพานนฺติ เอวํ ทุทฺเทสสฺส ปฏิปาฏิตฺยตฺโถ ฯ วิภชนํ วิภาโค ฯ ภูมีติ กามรปารูปโลกุตฺตรภูมิวเสน จตุพฺพิธา ภูมิ ฯ ภวนฺติ เอตฺถาติ ภูมิ สตฺตา ธมฺมา จ เอตฺถ ฐาเน อวตฺถายญฺจ ภวนฺติ

ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา ฐานํ อวตฺถา จ ภูมิ นาม ฐานํ
อวตฺถา จ ฯ อวตฺถาปิ หิ อวตฺถานวนฺตานํ ปวตฺติฏฺฐานํ วิย
คยฺหติ ฯ เอวํ หิ เนสํ สุขคฺคหณํ โหติ ฯ อวตฺถา เจตฺถ
ธมฺมานํ กามตณฺหาทีหิ ปริจฺฉินฺนาปริจฺฉินฺนภาโว ฯ ตตฺถ ปุริมา
ติสฺโส ภูมิโยป อุภยวเสน เวทิตพฺพา อิตรา อวตฺถาวเสเนว ฯ
น หิ โลกุตฺตรธมฺมา กามภวาทิโต อญฺญํ ฐานมุปลพฺภนฺตีติ ฯ
ภู สตฺตายํ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ มิปจฺจโย ฯ ภวนฺติ
เอตฺถ วิสทิสาปิ สทิสาการาติ ชาติ กุสลาทโย ธมฺมา วิสทิสาปิ
สทิสาการา เอตฺถ อากาเร ภวนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา
โส อากาโร ชาติ สมานากาโร ฯ กุสลากุสลวิปากกิริยาวเสน
จตุพฺพิธา ชาติ ฯ ชน ชนเน อิตฺถิยมติยโว วาติ ติ คมขน-
หนรมาทีนมนฺโตติ ธาตฺวนฺตโลโป กฺวจิ ธาตูติอาทินา อการสฺส
ทีฆตฺตํ ฯ โสมนสฺสาทีหิ สมจิตฺตสฺส เอกุปฺปาทาทีหิ ปกาเรหิ
ยุชฺชนํ สมฺปโยโค ฯ โสมนสฺสุเปกฺขาทิฏฺฐิสมฺปโยโค ปฏิฆสมฺ-
ปโยโค ญาณสมฺปโยโคติ เอวํ เตสุ เตสุ จิตฺเตสุ สมฺปโยโค
อากาโร ฯ ภูมิ จ ชาติ จ สมฺปโยโค จ ภูมิ...โยโค ฯ
ภูมิสมฺปโยคาทโย เยสํ สงฺขาราทีนํ เต ภูมิ...โยคาทโย ฯ
อาทิสทฺเทน สงฺขารชฺฌานาลมฺพนมคฺคานํ คหณํ ฯ กสฺมา ฯ
ปรโต เอวํ ตาว จิตฺตํ ภูมิชาติสมฺปโยคสงฺขารชฺฌานาลมฺพนมคฺค-
เภเทนาติ วกฺขมานวจนสฺส ทสฺสนโต ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส
ภูมิชาติสมฺปโยคาทีนํ วโส ภูมิ...วโส ฯ

ตตฺถ จิตฺตํ ตาว ภูมิวเสน วิภชิตฺวาติ อิทํ ตฺตถ จิตฺตํ ตาว จตุพฺพิธํ...โลกุตฺตรญฺเจติ อิทํ นิทฺเทสํ สนฺธายาห ชาติสมฺปโยคสงฺขารวเสนาติ อิทํ ตตฺถ กตมนฺตฺยาทิกํ กามาวจรจิตฺต-นิทฺเทสํ ชาติสมฺปโยคชฺฌานวเสนาติ อิทํ รูปาวจรจิตฺตนิทฺเทสํ ชาติสมฺปโยคาลมฺพนวเสนาติ อิทํ อรูปาวจรจิตฺตนิทฺเทสํ ชาติสมฺ-ปโยคมคฺควเสนาติ อิทํ โลกุตฺตรจิตฺตนิทฺเทสํ สนฺธายาหาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ นิรวเสสโต ทสฺสนตฺถํ นิทฺทิสิตุํ ฯ อารภิสฺสตีติ อารภนฺโต อาจริโย ฯ ตตฺถ จิตฺตํ ตาว อิติ วจนํ อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ ตตฺถ จิตฺตํ ตาวาติอาทิ ตคฺคุณพหุพฺพิหิ ฯ

อิทานีติ อารภนฺโต อาหาติ ปททฺวเย กาลสตฺตมี ฯ ยสฺมาติ น โหตีติ ปเท กิริยาปรามสนเหตุ ฯ วิภาควนฺตานนฺติ ธมฺมานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺมานนฺติ สภาวาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สภา...วนนฺติ น โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ วิภาเคนาติ วินาติ ปเท กมฺมํ อปาทานํ วา ฯ วินาติ น โหตีติ ปเท วิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ ตสฺมาติ ทสฺเสตุนฺติ ปท ญาปกเหตุ ฯ ยถา...ธานนฺติ อภิ...ถานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อภิ...ถานนฺติ วิภาคนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อุทฺเท... เมนาติ วิภาคนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภาคนฺติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ นิทฺทิสิตุนฺติ ปเท ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ จิตฺตนฺติ วิภชิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ตาวาติ วิภชิตฺวาติ ปเท

กิริยาวิเสสนํ ฯ ภูมิ...เสนาติ วิภชิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภชิตฺวาติ นิทฺทิสิตุนฺติ ปเท สมานกาลกิริยา ฯ นิทฺทิสิตุนฺติ อารภนฺโตติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อารภนฺโตติ อาจริโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาจริโยติ อาหาติ ปเท กตฺตา ฯ อาหาติ กตฺตุวาจกํ ฯ ตตฺถ...อาทีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๙๗] ตาวสทฺโท ปธมกมวคฺคพฺภนฺตราเปกฺขนานุชานน-สงฺขาเตสุ จตูสุ อตฺเถสุ วตฺตติ อิธ ปน ตาวสทฺโท ปธมตฺเถ วตฺตตีติ ญาเปนฺโต อาห ตาวสทฺโทติอาทึ ฯ ตาวสทฺโท ปธมนฺติ เอตสฺส สทฺทสฺส อตฺเถ วตฺตติ ฯ ตาว อิติ สทฺโท ตาวสทฺโท ฯ

ตาวสทฺโทติ วตฺตตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปธมนฺติ เอตสฺสาติ ปทสฺส สรูปํ เอตสฺสาติ อตฺเถติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อตฺเถติ วตฺตตีติ ปเท อาธาโร ฯ

[๙๘] นนุ ตาวสทฺโท จตุพฺพิธํ โหตีติ เอตฺถ โหตีติ ปเทน สมฺพชฺเฌยฺย เอวํ ตาวสทฺทสฺส โหตีติ ปเทน สมฺพนฺเธ สติ ตาวสทฺโท กิมตฺถวาจโกเยว ภเวยฺย น ปธมตฺถวาจโก ตตฺถ จิตฺตํ ตาวาติ เอตฺถ ปน อตฺโถ กึ ภเวยฺยาติ มนสิกตฺวา อาห ยถา...เหตฺถตฺโถติ ฯ หิ สจฺจํ ยถา...ธมฺมตฺเถสุ ปธมํ จิตฺตํ มยา นิทฺทิสิยติ อิติ อยํ เอตฺถ ตตฺถ จิตฺตํ ตาวาติ นิทฺเทเส อตฺโถ ฯ

ยถา...สูติ อิทํ ตตฺถาติ ปเทน ปจฺจามฏฺฐสฺส อตฺถสฺส ญาปกํ ฯ กสฺมา ปน วุจฺจเตติ กิริยาปทํ อปกฺขิปิตฺวา นิทฺทิสิยตีติ กิริยาปทํ ปกฺขิตฺตนฺติ ปุจฺฉา ฯ ตตฺถ จิตฺตํ ตาวาติ วจนสฺส นทฺเทสภาวโต นิทฺเทสานุรูปตฺถํ นิทฺทิสิยตีติ กิริยาปทํ ปกฺขิตฺตนฺติ วิสชฺชนํ ฯ กสฺมา ปน ตตฺถ จิตฺตํ ตาวาติ เอตฺถ วจเน อวิชฺชมานํ นิทฺทิสิยตีติ กิริยาปทํ ฏีกาจริเยน ปกฺขิตฺตนฺติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ นิทฺทิสิยตีติ ปทํ นตฺถิ อตฺถคฺคหเณ ปน นิทฺทิสิยตีติ กิริยาปเท ปกฺขิตฺเต ปฐมตฺถวาจโก ตาวสทฺโท จตุพฺพิธํ โหตีติ เอตฺถ วจเน โหตีติ ปเทน สมฺพชฺเฌยฺย เอวํ สมฺพชฺฌเน สติ ตตฺถ จิตฺตํ กามาวจรํ...โลกุตฺตรญฺจ อิติ เอวํ จตุพฺพิธํ ตาว ปฐมํ โหตีติ อตฺโถ ภเวยฺย โส อตฺโถ น ยุชฺชติ กสฺมา ปจฺฉา จตุพฺพิธจิตฺตโต อเนกวิธจิตฺตสฺสาภาวโต ยทิ ปน กมวาจโก ตาวสทฺโท อธิปฺเปโต ตตฺถ จิตฺตํ กามา... รญฺจ อิติ จตุพฺพิธํ ตาว กเมน โหตีติ อตฺโถ ภเวยฺย โสปิ อตฺโถ น ยุชฺชติ จิตฺตํ หิ ภูมิกฺกเมน จตุพฺพิธํ โหติ ตาวสทฺโท จ เจตสิกาทินิทฺทิสนโต ปฐมํ จิตฺตสฺส นิทฺทิสนํ สนฺธาย ปกฺขิตฺโต ตสฺมา กมวาจโกปิ ตาวสทฺโท น ยุชฺชตีติ ฯ

ยถา...จตูสูติ ปททฺวยํ อภิธมฺมตฺเถสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อภิ...เถสูติ นิทฺธารณํ ฯ ปฐมนฺติ นิทฺทิสิยตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ นิทฺทิสิยตีติ ปเท วุตฺตกมฺมํ ฯ นิทฺทิสิยตีติ

กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อยนฺติ อตฺโถติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหีกรณํ ฯ เอตฺถาติ อตฺโถติ ปเท วิสยาธาโร ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๙๙] จตุพฺพิธนฺติ ปทสฺส พหุพฺพิหิภาวํเยว ญาเปนฺโต จตฺตาโรตฺยาทิมาห ฯ อสฺส จิตฺตสฺส วิธา ปการา จตฺตาโร อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ จตุพฺพิธํ อตคฺคุณพหุพฺพิหิ ฯ

วิธสทฺโท มานโกฏฺฐาเสสุปิ วตฺตติ ตสฺมา เต นิวตฺเตตุํ วิธา ปการาติ วุตฺตํ ฯ นานปฺปกาเร อวยเว ธาเรนฺตีติ วิธา เย ปการา นานปฺป...ธาเรนฺติ อิติ ตสฺมา เต ปการา วิธา ฯ วิปุพฺโพ ธา ธารเณ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ

จตฺตาโรติ วิธาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิธา ปการาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อสฺสาติ ปการาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ จตุพฺพิธนฺติ ปเท เหตุ ฯ จตุพฺพิธนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

ตตฺถ...โลกุตฺตรญฺเจติ เอตฺถายํ โยชนา ตตฺถ เตสุ ยถาอุทฺทิฏฺเฐสุ จตูสุ อภิธมฺมตฺเถสุ ตาว ปฐมํ จิตฺตํ มยา นิทฺทิสิยติ จิตฺตํ กามาวจรํ...โลกุตฺตรญฺจ อิติ เอวํ จตุพฺพิธํ โหตีติ ฯ

[๑๐๐] กสฺมา ปน กามาวจรํ...โลกุตฺตรญฺเจติ เอวํ อนุกฺกเมน จิตฺตานํ นิทฺเทโส กโตติ เหตุปุจฺฉํ อนฺธายาห ยสฺมาตฺยาทึ ฯ จตุภูมิกา เอเต ธมฺมา ยสฺมา ปน อนุปุพฺพปฺปณีตา

ตสฺมา หีน...เมน เตสํ จิตฺตานํ นิทฺเทโส อาจริเยน กโตติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ จตูสุ ภูมีสุ ปวตฺตา จตุภูมิกา ฯ ปุพฺพานํ ธมฺมานํ อนุ อนุปุพฺพํ อพฺยยีภาวสมาโส ฯ อุกฺกฏฺฐภาวํ นีตา คตา ปณีตา ฯ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน นสฺส โณ ฯ อนุปุพฺเพน ปณีตา อนุปุพฺพปฺปณีตา ฯ อติสเยน อุกฺกฏฺฐา อธิกา อุกฺกฏฺฐโตปิ อติสเยน อุกฺกฏฺฐา อุกฺกฏฺฐตรา อุกฺกฏฺฐตรโตปิ อติสเยน อุกฺกฏฺฐา อุกฺกฏฺฐตรตมา ฯ วิเสเส ตรตมิยิสฺสกิยิฏฺฐาติ อติสเย ตรปจฺจโย ตโต อธิเก ตมปจฺจโย ฯ หีนา จ อุกฺกฏฺฐา จ อุกฺกฏฺฐตรา จ อุกฺกฏฺฐตรตมา จ หีนุกฺกฏฺฐอุกฺกฏฺฐตรตมา ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา ตรตมานํ ปจฺจยภาวโต สุอุจฺจารณตฺถํ อนฺเต อุกฺกฏฺฐสทฺทโลโป ฯ หีนุกฺกฏฺฐอุกฺกฏฺฐตรตมานํ อนุกฺกโม หีนุ...กโม ฯ

ยสฺมาติ อนุ...ปณีตาติ ปเท เหตุ ฯ เอเต จตุภูมิกา อนุ...ณีตาติ ปทตฺตยํ ธมฺมาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตสฺมาติ กโตติ ปเท เหตุ ฯ หีนุ...เมนาติ กโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสนฺติ นิทฺเทโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ นิทฺเทโสติ กโตติ ปเท กมฺมํ ฯ กโตติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๐๑] อวยวตฺถํ ทสฺเสนฺโต อาห ตตฺถตฺยาทึ ฯ ตตฺถ กามาวจรนฺติอาทิปเท วิคฺคโห เอวํ ปณฺฑิเตน กาตพฺโพ ฯ

โย วตฺถุกามํ กาเมติ ปฏฺเฐติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม กาโม ฯ

กาโมติ นิจฺจํ ปุํลิงฺโค ฯ กมุ อิจฺฉายํ วิสรุชปทาทิโต ณ การิตานญฺโญ โลปี อสํโยคานฺตสฺส วุฑฺฒิ การิเต ฯ อยุณฺตฺถ มาโรปิ จนฺโทปิ¹ กาโม นาม อตฺถิ ตสฺมา กามตณฺหาติ วุตฺตํ ฯ กามา ตณฺหา กามตณฺหา ฯ กาเม วา ปวตฺตา ตณฺหา กามตณฺหา ฯ กามาวจรธมฺมวิสยตณฺหาเยตํ อธิวจนํ ฯ

ตตฺถาติ กาตพฺโพติ ปเท อาธาโร ฯ โย ธมฺโมติ กาเมตีติ ปเท กตฺตา ฯ กาเมตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ กาโมติ ปเท เหตุ ฯ กาโมติ สญฺญา ฯ กามตณฺหาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๐๒] สา กามตณฺหา เอตฺถ จตุปญฺญาสจิตฺเตน อาลมฺพ... วเสน อารมฺมณกรณวเสน อวจรติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ กามาวจรํ นาม ฯ

วาจกมเปกฺขิตฺวา โสติ วตฺตพฺพํ เอวํ โสติ วจเน วุตฺเต สติ สามญฺญํ ภเวยฺย ตสฺมา วาจกมเปกฺขิตฺวา สาติ วุตฺตํ ฯ อาคนฺตฺวา ลมฺพนฺติ เอตฺถาติ อาลมฺพนํ จิตฺตเจตสิกา ตณฺหา วา เอตฺถ จิตฺเต อาคนฺตฺวา ลมฺพนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ อาลมฺพนํ ฯ อาปุพฺโพ ลพิ อวสํสเน ฯ อวสํสนํ อวลมฺพนํ ฯ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา พินฺทาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ อาลมฺพณํ อิติปิ รหาทิโต โน ณ ฯ ตณฺหาย กริยเต กรณํ ภาวสาธนํ ฯ ตณฺหายาติ กริยเตติ

๑. ฉนฺโทปีติ ภเวยฺย ฯ

ปเท กตฺตา ฯ อาลมฺพนสฺส กรณํ อาลมฺพนกรณํ ฯ อาลมฺพนสฺสาติ กรณนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส อาลมฺพนกรณสฺส วโส อาลมฺพนกรณวโส ฯ อาลมฺพนกรณวเสนาติ อิมินา วิเสสนปเทน สมฺปโยควเสน อาลมฺพิตพฺพธมฺมวเสน วิปาก-ทานวเสนาติ ตีณิ วิเสสนานิ นิวตฺเตติ ฯ สมฺปโยควเสน หิ อวจรณํ คหเณ ตณฺหาย อสมฺปยุตฺตานํ อฏฺจ โลภมูลานิ จเปตฺวา เสสานํ ฉจตฺตาฬีสกามาวจรจิตฺตานํ สงฺคโห น สิยา ฯ อาลมฺพิตพฺพธมฺมวเสน อวจรณํ คหเณ อนารมฺมณานํ ทฺวิปญฺจ-วิญฺญาณมโนธาตุตฺตยสงฺขาตานํ เตรสจิตฺตานํ สงฺคโห น สิยา ฯ อาลมฺพิตพฺพธมฺมวเสนาติ กามาวจรจิตฺเตหิ อาลมฺพิตพฺพตณฺหาวเสน ฯ นตฺถิ ตณฺหํ อาลมฺพนํ เอเตสํ จิตฺตานนฺติ อนารมฺมณานิ ฯ วิปากทานวเสน อวจรณํ คหเณ ทฺวาทสากุสลอฏฺจมหากุสลเอกา-ทสกิริยาจิตฺตานํ สงฺคโห น สิยา ฯ ตสฺมา อาลมฺพนกรณวเสนาติ อิทํ วิเสสนํ สพฺพกามาวจรจิตฺตานํ สงฺคณฺหณตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ อารมฺมณกรณวเสนาติปิ อตฺถิ ฯ

สาติ อวจรตีติ ปเท กตฺตา ฯ เอตฺถาติ อวจรตีติ ปเท เวสยิกาธาโร ฯ อวจรตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อาลมฺพน...เสนาติ อวจรตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ กามาวจรนฺติ ปเท เหตุ ฯ กามาวจรนฺติ สญฺญา ฯ

[๑๐๓] เอวํ กามสทฺทสฺส กตฺตุวเสน อตฺถํ ทสฺเสตฺวา

อิทานิ กมฺมวเสน อตฺถํ ทสฺเสนฺโต อาห กามิยติตฺยาทึ ฯ วา
โย กามภโว กามตณฺหาย กามิยติ ปฏฺจิยติ อิติ ตสฺมา โส
กามภโว กาโม ฯ

กามิยตีติ กมฺมวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ อิตีติ กาโมติ ปเท
เหตุ ฯ กาโมติ สญฺญา ฯ

[๑๐๔] เตภูมิกวฏฺฏกาโฒ นาม อตฺถิ ตสฺมา เอกา...ภโวติ
วุตฺตํ ฯ เอเกน อธิกา ทส เอกาทส เอกาทส วิธา ปการา
เอตสฺส ภวสฺสาติ เอกาทสวิโธ ฯ กาเมตีติ กาโม กามตณฺหา ฯ
กาโม ภวติ เอตฺถ ปเทเสติ กามภโว จตุราปายมนุสฺสฉกามา-
วจรวเสน เอกาทสกามภูมิ ฯ ยํ จิตฺตํ ตสฺมึ เอกาทสวิเธ กามภเว
เยภุยฺเยน อวจรติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ กามาวจรํ ฯ

เอกา...วิโธติ กามภโวติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กามภโวติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ ตสฺมินฺติ อวจรตีติ ปเท อาธาโร ฯ เยภุยฺเยนาติ
อวจรตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อวจรตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ
กามาวจรนฺติ ปเท เหตุ ฯ กามาวจรนฺติ สญฺญา ฯ

[๑๐๕] น ตสฺมึ อวจรตีติ กามาวจรนฺติ เอตฺตกเมว
วตฺตพฺพํ กสฺมา เยภุยฺเยน อวจรตีติ วุตฺตนฺติ โจทนํ สนฺธายาห
เยภุยฺเยนาติอาทึ ฯ หิ สจฺจํ เยภุยฺเยน จรณสฺส อธิปฺเปตตฺตา...
อิมสฺส จิตฺตสฺส กามาวจรภาโว กามาวจรสญฺญา อุปปนฺโน
ยุตฺโต โหติ ฯ

อภิ.๖๘

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 211

จริยเต ปวตฺติยเต จรณํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหีกรณํ ฯ อธิปฺปิยตีติ อธิปฺเปตํ อธิปฺเปตสฺส จรณสฺส ภาโว อธิปฺเปตตฺตํ ฯ รูปภโว จ อรูปภโว จ รูปารูปภโว ฯ ปวตฺตีติ ปวตฺตํ จิตฺตํ ฯ อปิสทฺโท กามภวํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ กามาวจรํ อิติ ภาโว นามํ กามาวจรภาโว ฯ อุปปชฺชตีติ อุปปนฺโน ฯ อุปปุพฺโพ ปท คติมฺหิ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ภิทาทิโต อินฺนอนฺนอีณา วาติ ปจฺจยสฺส อนฺโน ธาตฺวนฺตสฺส โลโป จ ฯ อิธ ปน อุปสทฺโท ยุตฺตวาจโก ฯ ธาตุ อุปสคฺคานุวตฺตโก ตสฺมา ยุตฺโตติ วุตฺตํ ฯ

เยภุยฺเยนาติ จรณสฺสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จรณสฺสาติ อธิปฺเปตตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ หิ ทฬฺหี ฯ อธิปฺเปตตฺตาติ อุปปนฺโนติ ปเท เหตุ ฯ รูปา...ภเวติ ปวตฺตสฺสาติ ปเท อาธาโร ฯ ปวตฺตสฺสาปีติ อิมสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิมสฺสาติ กามา...ภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ กามา...ภาโวติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ อุปปนฺโนติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

[๑๐๖] ภูมิมุขฺยโต กามาวจโร นาม จิตฺตํ อุปจารโต กามาวจรนฺติ เอวํ อปรํ นยํ ทสฺเสนฺโต กามภโวตฺยาทิมาห ฯ วา กาโม กามตณฺหา เอตฺถ เอกาทสวิเธ กามภเว อวจรติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา กามภโวเยว กามาวจโร ฯ กาโม ภวติ

เอตฺถาติ กามภโว ฯ ยาคโม สุอุจฺจารณตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ
เอวสทฺโท จิตฺตํ นิวตฺเตติ ฯ

กามภโวเยวาติ สญฺญี ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ กาโมติ
อวจรตีติ ปเท กตฺตา ฯ เอตฺถาติ อวจรตีติ ปเท อาธาโร ฯ
อวจรตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ กามาวจโรติ ปเท เหตุ ฯ
กามาวจโรติ สญฺญา ฯ

[๑๐๗] อิมสฺมึ นเย ภโว กามาวจโร นาม จิตฺตํ ปน
กถนฺติ โจทนํ สนฺธายาห ตตฺถตฺยาทึ ฯ อุทาหรณํ ทสฺเสนฺโต
อาห มญฺจาตฺยาทึ ฯ ตตฺถ กามาวจรภเว ปวตฺตมฺปิ จิตฺตํ
นิสฺสิเต จิตฺเต นิสฺสยโวหาเรน นิสฺสยนามวเสน กามาวจรํ นาม
มญฺจา...อาทีสุ ปโยเคสุ นิสฺสิเตสุ ชเนสุ นิสฺสยโวหาเรน มญฺจา
นาม มญฺจฏฺฐา ชนา วิยาติ โยชนา ฯ

อปิสทฺโท น เกวลํ กามภโว กามาวจโร นามาติ ญาเปติ ฯ
นิสฺสยตีติ นิสฺสิตํ ยํ จิตฺตํ ภวํ นิสฺสยติ อิติ ตสฺมา
ตํ จิตฺตํ นิสฺสิตํ ฯ นิปฺพฺโพ สิ เสวายํ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ
ยถาคมมิกาโร ปร...ธาเน ฯ นิสฺสยติ ตนฺติ นิสฺสโย จิตฺตํ
ตํ ภวํ นิสฺสยติ อิติ ตสฺมา โส ภโว นิสฺสโย อวุตฺตกตฺตุ-
สาธนํ ฯ นิปุพฺโพ สิ เสวายํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ
อญฺเญสุ จ อิสฺเส เอ อย ฯ โวหาริยติ เอเตนาติ โวหารํ ภโว
ปณฺฑิเตน เอเตน นาเมน โวหาริยติ กถิยติ อิติ ตสฺมา ตํ นามํ

โวหารํ ฯ วิโอปฺพฺโพ หร กถเน วิสรุชปทาทิโต ณ ณโลปวุฑฺฒิ ฯ นิสฺสยสฺส โวหาโร นิสฺสยโวหาโร ฯ มญฺจา มญฺจฏฺฐา ชนา อุกฺกฏฺฐึ อุจฺจาสทฺทํ กโรนฺติ ฯ มญฺเจนฺติ ปุคฺคลํ ธาเรนฺตีติ มญฺจา เย กุลีรปาทาทโย มญฺจา ปุคฺคลํ มญฺเจนฺติ ธาเรนฺติ อิติ ตสฺมา เต กุลีรปาทาทโย มญฺจา นาม ฯ มจิ ธารเณ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา ปุพฺเพ นิคฺคหิตาคโม วคฺคนฺตํ ฯ อิธ มญฺจสทฺโท มญฺจฏฺฐชนวาจโก อธิปฺเปโต ฯ กสิยเตติ กฏฺฐิ โย สทฺโท ชเนน กสิยเต อุจฺจาริยเต อิติ ตสฺมา โส สทฺโท กฏฺฐิ ฯ กส พฺยตฺตสทฺเท ภาวกมฺเมสุ ต อิติ กมฺเม โต สาทิสนฺตปุจฺฉภญฺชหํสาทีหิฏฺโฐติ ธาตฺวนฺเตน สห ตการสฺส ฏฺฐาเทโส นทาทิโต วา อี กฺวจาทิ-มชฺฌตฺยาทินา ปุน รสฺโส ฯ อุจฺจา กฏฺฐิ อุกฺกฏฺฐิ ฯ อุกฺกฏฺฐีติ สทฺโท อิธ เจว อภิธมฺมาวตารฏีกาสุ จ อเนกโปตฺถเกสุ ทิสฺสติ ฯ อุกฺกุฏฺฐีติปิ กิญฺจิ อตฺถิ ฯ อุปฺพฺโพ กุส สทฺเท ฯ เสสํ ปุพฺพํ ว ฯ อาทิสทฺเทน คามา โฆสนฺตีติอาทีนํ คหณํ ฯ

ตตฺถาติ ปวตฺตมฺปีติ ปเท อาธาโร ฯ ปวตฺตมฺปีติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ สญฺญี ฯ นิสฺสิเตติ โวหาเรนาติ ปเท อาธาโร ฯ นิสฺส...เรนาติ กามาวจรนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กามาวจรนฺติ สญฺญา ฯ มญฺจา...ทีสูติ มญฺจา นามาติ ปเท อาธาโร ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๑๐๘] [1]คณฺฑภีรุกชนานุคฺคหตฺถํ อล...กถายาติ วุตฺตํ ฯ อติวิสารณิยา อติวิยวิตฺถารณิยา กถาย อลํ อยุตฺตํ ฯ

อลํสทฺโท ปฏิกฺเขเป วตฺตติ ฯ อติวิย วิสารยิตพฺพาติ อติวิสารณี ยา กถา มยา อติวิย วิสารยิตพฺพา อิติ ตสฺมา สา กถา อติวิสารณี ฯ อติวิปุพฺโพ สร วิสรเณ ฯ วิสรณํ วิตฺถารณํ ฯ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ นเย นทา- ทิโต วา อี ฯ อติวิสาริณิยาติปิ อตฺถิ ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา วุฑฺฒิ อการสฺสิ จ ฯ อติวิสารณิยาติ อิธาภาโว ว วิเสโส ฯ กเถตพฺพาติ กถา ยา วาจา มยา กเถตพฺพา อิติ ตสฺมา สา วาจา กถา ฯ

อติวิสารณิยา กถายาติ อิมินา วจเนน อฏฺฐสาลินิยํ วุตฺตํ ยสฺมึ ปน ปเทเส ทุวิโธ เจโส กาโม ปวตฺติวเสน อวจรติ โส...อปิจ กามภวสงฺขาเต กาเม ปฏิสนฺธึ อวจาเรตีติ กามา- วจรนฺติ วจนํ ญาเปติ ฯ ตญฺจ วจนํ อตฺถิเกหิ อิธาหริตฺวา วตฺตพฺพํ มยํ ปน วณฺณยิสฺสํ สมาเสนาติ วุตฺตตฺตา น วทามาตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๑๐๙] โสตูนํ ยถาวุตฺตตฺถสฺส สุขาวธารณตฺถํ ยถาวุตฺตตฺถ- สงฺคหํ กโรนฺโต อาห โหติตฺยาที ฯ กาโม...ภเว อิติ เอวํ ยถาวุตฺตตฺถสฺส สงฺคโห เอตฺถ กามาวจรสทฺทตฺถวณฺณนาธิกาเร โหติ จ ฯ กาโม เอตฺถ จิตฺเต อวจรติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ

๑. สณฺหภีรุก...อิติ มญฺเญ ฯ

กามาวจรํ ภเว วา ยํ จิตฺตํ กาเม ภเว อวจรติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ กามาวจรํ ภเว จิตฺตํ ฐานุปจารโตปิ ฐานสฺส อุปจารโตปิ อุปจรเณน กามาวจรํ นาม ภเวติ โยชนาฯ

โหติ เจตฺถาติ เอตฺถ สงฺคโหติ ปาฐเสโส ปกฺขิปิตพฺโพ ฯ เอวํ ปกฺขิปนํ เหฏฺฐา อยํ ปเนตฺถ สงฺคโหติ วจเนน สเมติ ฯ จสทฺโท วคฺคพฺภนฺตราภิธาเน วตฺตติ ฯ กาโม อวจรติ อิติ เอตฺถาติ เฉโท ฯ ปุพฺโพ วา ปโร อสฺสรูปา มชฺเฌ ปุพฺพมโธ สรา สเร โลปํ นเย ฯ กาเม อวจรติ อิตีติ เฉโท ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ติฏฺฐนฺติ เอตฺถาติ ฐานํ ชนา เอตฺถ อาสเน ติฏฺฐนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ อาสนํ ฐานํ ฯ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา ฐการสฺส ถกาโร ปรอการโลโป จ ฯ อุปจริยเต ปวตฺติยเต อุปจาโร ภาวสาธนํ ฯ ฐานสฺส ชนสงฺขาเต ฐานมฺหิ อุปจาโร ปวตฺตนํ ฐานุปจาโร ฯ ฐานุปจารโตติ ฐานมฺหิ ฐานสฺส อุปจรเณน ตสฺส นามวเสนาติ อตฺโถ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ อปิสทฺโท ฐานุปจารโตปีติ โยเชตพฺโพ ฯ อปิสทฺโท อเปกฺขตฺโถ ฯ เตน น เกวลํ จิตฺตํ มุขฺยโต กามาวจรํ นามาติ ญาเปติ ฯ

สงฺคโหติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ เอตฺถาติ โหตีติ ปเท อาธาโร ฯ กาโมติ อวจรตีติ ปเท

กตฺตา ฯ อวจรตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ กามาวจรนฺติ ปเท เหตุ ฯ เอตฺถาติ อวจรตีติ ปเท อาธาโร ฯ กาเมติ อวจรตีติ ปเท อาธาโร ฯ อวจรตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ กามาวจรนฺติ ปเท เหตุ ฯ ฐานฺ...โตปีติ กามาวจรนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตนฺติ ภเวติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ กามาวจรนฺติ ภเวติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ ภเวติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ สงฺคโหติ ปทสฺส สรูปนิทสฺสนํ ฯ

[๑๑๐] ยถาวุตฺตมตฺถํ รูปารูปาวจเรสุ อติทิสฺสนฺโต อาห รูปาตฺยาทึ ฯ รูปารูปาวจเรสุปิ...รหํ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺโพ ฯ

รูปาวจรญฺจ อรูปาวจรญฺจ รูปาวจรานิ จิตฺตานิ ฯ อปิสทฺโท กามาวจรํ อเปกฺขติ ฯ นิยตีติ นโย โย อตฺโถ ปณฺฑิเตน นิยติ ญายติ อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ นโย ฯ นิ นเย สพฺพโต ญวุตฺวาวี วาติ อ อณฺเณสุ จ อิสฺเส เอ อย ฯ อรหสฺส อนติกฺกมนํ ยถารหํ อพฺยยีภาโว ฯ ปสฺสิตพฺโพติ ทฏฺฐพฺโพ โย นโย ปณฺฑิเตน ปสฺสิตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส นโย ทฏฺฐพฺโพ ฯ

รูปา...เรสุปีติ ทฏฺฐพฺโพติ ปเท อาธาโร ฯ โส นโยติ ทฏฺฐพฺโพติ ปเท กมฺมํ ฯ ยถารหนฺติ ทฏฺฐพฺโพติ ปเท กิริยา-วิเสสนํ ฯ ทฏฺฐพฺโพติ กมฺมวาจกํ ฯ

รูปา...ทฏฺฐพฺโพติ วจเนน อิมมตฺถํ ญาเปติ สีตาทินา รูปิยตีติ รูปํ ฯ รูปํ เอตฺถ ภเว อตฺถีติ รูปํ รูปภโว ฯ

สทฺทาทิโต ณ ฯ รูเป ปวตฺตา ตณฺหา รูปํ อุตฺตรปทโลป-
ตปฺปุริโส ฯ รูปํ เอตฺถ อวจรติ อาลมฺพนกรณวเสนาติ รูปาวจรํ ฯ
รูปํ รูปตณฺหา เอตฺถ ปณฺณรสจิตฺเต อาลมฺพ...วเสน อวจรติ
อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ รูปาวจรํ ฯ รูปญฺจ โส ภโว จาติ วา
รูปํ อุตฺตรปทโลปกมฺมธารโย ฯ รูเป เยภุยฺเยน อวจรตีติ
รูปาวจรํ ฯ เยภุยฺเยน จรณสฺส หิ อธิปฺเปตตฺตา กามภเว
ปวตฺตสฺสปิ อิมสฺส รูปาวจรภาโว อุปปนฺโน โหติ ฯ รูปภโวเยว
วา รูปํ เอตฺถ อวจรตีติ รูปาวจโร ฯ ตตฺถ ปวตฺตมฺปิ จิตฺตํ
นิสฺสิเต นิสฺสยโวหาเรน ปูปาวจรํ มญฺจา อุกฺกฏฺฐึ กโรนฺตีติ-
อาทีสุ วิยาติ ฯ โหติ เจตฺถ สงฺคโห

รูปํวจรตีเตตฺถ รูเปวจรตีติ ฯ
ฐานูปจารโต วาปิ ตํ รูปาวจรํ ภเวติ ฯ

นตฺถิ รูปํ เอตฺถาติ อรูปํ อรูปภโว พหุพฺพิหิ ฯ อรูเป
ปวตฺตา ตณฺหา อรูปํ อุตฺตรปทโลปตปฺปุริโส ฯ อรูปํ เอตฺถ
อวจรติ อาลมฺพนกรณวเสนาติ อรูปาวจรํ ฯ อรูปํ อรูปตณฺหา
เอตฺถ ทฺวาทสจิตฺเต อาลมฺพ...วเสน อวจรติ อิติ ตสฺมา ตํ
จิตฺตํ อรูปาวจรํ ฯ อรูปญฺจ โส ภโว จาติ อรูปํ อุตฺตรปท-
โลปกมฺมธารโย ฯ อรูเป เยภุยฺเยน อวจรตีติ อรูปาวจรํ ฯ
เยภุยฺเยน จรณสฺส หิ อธิปฺเปตตฺตา รูปกามภเว ปวตฺตสฺสาปิ
อิมสฺส อรูปาวจรภาโว อุปปนฺโน โหติ ฯ อรูปภโวเยว วา

อรูปํ เอตฺถ อวจรตีติ อรูปาวจโร ฯ ตตฺถ ปวตฺตมฺปิ จิตฺตํ นิสฺสิเต นิสฺสยโวหาเรน อรูปาวจรํ มญฺจา อุกฺกฏฺฐึ กโรนฺตีติ- อาทีสุ วิยาติ ฯ โหติ เจตฺถ

อรูปํวจรตีเตตฺถ อรูเปวจรตีติ วา
ฐานูปจารโต วาปิ ตํ อรูปาวจรํ ภเวติ ฯ

[๑๑๑] ยํ จิตฺตํ อุปาทา...กโต อนาสวภาเวน อุตฺตรติ อติกฺกมติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ โลกุตฺตรํ ฯ

ภุสํ อาทิยนฺตีติ อุปาทานา เย ธมฺมา ภุสํ ทฬฺหคฺคาหํ อาทิยนฺติ คณฺหนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา อุปาทานา ฯ อุปสทฺโท ทฬฺหตฺโถ ฯ อาปุพฺโพ ทา คหเณ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุญฺวูนํ ฯ อุปาทานานํ โคจรภูตา ขนฺธา อุปาทานกฺขนฺธา มชฺเฌโลปจตุตฺถีตปฺปุริโส ฯ อุปาทานกฺขนฺธา อิติ สงฺขาตา กถิตา อุปาทานกฺขนฺธสงฺขาตา ฯ ลุชฺชนฺตีติ โลกา เย โลกิยธมฺมา ลุชฺชนฺติ ปลุชฺชนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา โลกา ฯ ลุจ อทสฺสเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ ณฺวุปจฺจโย ณโลปวุฑฺฒิ จ กคา จชานํ ฯ ปจฺจยายตฺตวุตฺติตาย มคฺคผลธมฺมานมฺปิ สติปิ ลุชฺชนปลุชฺชนตฺเถ โลกิยธมฺมานํเยว โลโกติ อธิปฺเปตตฺตา นตฺถิ โลกตฺตาปชฺชนํ ฯ ตถาหิ เต โลกุตฺตราติ วุตฺตา ฯ อุปาทานกฺขนฺธสงฺขาตา จ เต โลกา จาติ อุปา...โลกา ฯ กสฺมา ปน โลกโตติ อวตฺวา อุปาทานกฺขนฺธสงฺขาต อิติ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ โลกสฺส สงฺขาร-

โลกาทิวเสน อเนกวิธตฺตา โลกํ สรูปโต ญาเปตุํ อุปาทานกฺขนฺธ-
สงฺขาตาติ วิเสสนํ ปกฺขิตฺตํ ฯ มคฺคจิตฺตปฺปวตฺติกฺขณํ สนฺธาย
อุตฺตรตีติ ปจฺจุปฺปนฺนวจนํ วุตฺตํ ฯมคฺคจิตฺตํ อิมินา คุเณเนว
อุตฺตรตีติ ญาเปตุํ อนาสวภาเวนาติ วุตฺตํ ฯ อา สมนฺตโต
สวนฺตีติ อาสวา เย ธมฺมา อา สมนฺตโต สวนฺติ สนฺทนฺติ
ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา อาสวา ฯ อาปุพฺโพ สุ คติมฺหิ
สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อปจฺจโย อณฺเณสุ จ อุสฺโส โอ อว
สเร ฯ อตฺตานมารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตมานา นตฺถิ อาสวา
เอเตสํ ธมฺมานนฺติ อนาสวา ฯ ภวนฺติ พุทฺธิสทฺทา เอตสฺมา
นิมิตฺตโตติ ภาโว คุโณ อนาสวานํ ภาโว อนาสวภาโว ฯ
โลกโต อุตฺตรตีติ โลกุตฺตรนฺติ วิคฺคโห ฯ อุตฺตรนฺติ อุปุพฺโพ ตร
ตรเณ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ ปจฺจุปฺปนฺเน อ ฯ สรูปํ ญาเปนฺโต
มคฺคจิตฺตนฺติ อาห ฯ มคฺเคน สมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ มคฺคจิตฺตํ ฯ

อุปา...กโตติ อุตฺตรตีติ ปเท อปาทานํ ฯ อุตฺตรตีติ
กตฺตุวาจกํ ฯ อนา...เวนาติ อุตฺตรตีติ ปเท วิเสสนตติยา ฯ
อิตีติ โลกุตฺตรนฺติ ปเท เหตุ ฯ โลกุตฺตรนฺติ สญฺญา ฯ
มคฺคจิตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๑๒] ผลจิตฺตํ กถนฺติ มนสิกตฺวา อาห ผลจิตฺตนฺติ-
อาทึ ฯ ผลจิตฺตํ ปน ตโต โลกโต อุตฺติณฺณํ อิติ ตสฺมา
ผลจิตฺตํ โลกุตฺตรํ ฯ

ผลตีติ ผลํ ยํ จิตฺตํ ผลติ นิปฺผชฺชติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ ผลํ ฯ ผล นิปฺผตฺติยํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ ผลญฺจ ตํ จิตฺตญฺจาติ ผลจิตฺตํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อุตฺตรติ อุตฺติณฺณํ ํยํ ผลํ อุตฺตริ อิติ ตสฺมา ตํ ผลํ อุตฺติณฺณํ ฯ อุปฺปุพฺโพ ตร ตรเณ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ตราทีหิ อิณฺโณติ ตปจฺจยสฺส อิณฺโณ ธาตฺวนฺตโลโป จ นเย ตสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ โลกโต อุตฺติณฺณนฺติ โลกุตฺตรํ ฯ อุปฺปุพฺโพ ตร ตรเณ สพฺพโต...วาติ อตีเต อ ฯ

ผลจิตฺตนฺติ อุตฺติณฺณนฺติ ปเท กตฺตา ฯ ตโตติ อุตฺติณฺณนฺติ ปเท อปาทานํ อุตฺติณฺณนฺติ กตฺวาจกํ ฯ อิตีติ โลกุตฺตรนฺติ ปเท เหตุ ฯ โลกุตฺตรนฺติ สญฺญา ฯ

[๑๑๓] อุตฺตรสทฺทสฺส อธิกตฺถวาจกภาเว คยฺหมาเน มคฺค-ผลนิพฺพานํ โลกุตฺตรํ นามาติ ญาเปนฺโต อาห อุภยมฺปิตฺยาทึ ฯ วา ปโร นโย ฯ นิพฺพาเนน สห อุภยมฺปิ มคฺคผลํ โลกโต อุปาทานกฺขนฺธสงฺขาตโลกโต ยถาวุตฺตคุณวเสเนว อุตฺตรํ อธิกํ วิสิฏฺฐตรํ อิติ ตสฺมา มคฺคผลนิพฺพานํ โลกุตฺตรํ ฯ

ปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ สนฺตรุตฺตรปรมนฺเตน ภิกฺขุนาตฺยาทีสุ[1] อุตฺตรสทฺโท อุตฺตราสงฺคาทีนมฺปิ วาจโก ตสฺมา อธิกนฺติ วิวรติ ฯ วิเสโส[2] วุตฺโต ยถาวุตฺโต ยถาวุตฺโต คุโณ ยถาวุตฺตคุโณ

๑. วิ. มหาวิภงฺค. ๒/๔๑ ฯ ๒. วิเสเสนาติ ยุตฺตตรํ ฯ

อนาสวภาวสงฺขาโต คุโณ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ยถาวุตฺตคุณสฺส วโส ยถา...วโส ฯ เอวสทฺโท น อยฺญตรคุณวเสน อธิกนฺติ ญาเปติ ฯ

อุภยมฺปีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ สหาติ อุภยมฺปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นิพฺพาเนนาติ สหาติ ปเท สหโยคตติยา ฯ โลกโตติ อุตฺตรนฺติ ปเท อปาทานํ ฯ อุตฺต...ธิกนฺติ อุภยมฺปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ยถา...เนวาติ อุตฺตรนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ โลกุตฺตรนฺติ ปเท เหตุ ฯ มคฺคผลนิพฺพานนฺติ สญฺญี ฯ โลกุตฺตรนฺติ สญฺญา ฯ

[๑๑๔] นนุ อิเมสุ จตุจิตฺเตสุ กามาวจรจิตฺตํ กุสลากุสล-วิปากกิริยาเภเทน จตุพฺพิธํ โหติ เตสุ กุสลจิตฺตํว ปฐมํ วตฺตพฺพํ เอวมวตฺวา กสฺมา อาจริโย อกุสลาเหตุเกเยว ปฐมํ ทสฺเสติ เตสุ อกุสลาเหตุเกสุ กสฺมา โลภสหคตจิตฺเตเยว ปฐมํ ทสฺเสติ อาจริโย โลภสหคตจิตฺตานนฺตรํ เกน การเณน โทสมูลํ ทสฺเสติ โทสมูลานนฺตรํ เกน การเณน โมหมูลํ ทสฺเสตีติ โจทนํ ปริหริตุกามาห อิเมสุ ปนาตฺยาทึ ฯ อิเมสุ ปน จตูสุ จิตฺเตสุ กามาวจรจิตฺตสฺส...ภาเวปิ สติ ปาปาเหตุกวชฺชานํ... ปาปาเหตุเกเยว จิตฺเต ปฐมํ ทสฺเสนฺโต อาจริโย เตสุ จ ปาปาเหตุเกสุ ภเวสุ คหิตปฏิสนฺธิกสฺส สตฺตสฺส อาทิโต อาทิมฺหิ วีถิ...เตเยว โลภสหคตจิตฺเต ปฐมํ ทสฺเสตฺวา ตทนนฺตรํ โลภ-

สหคตจิตฺตุปฺปาทานนฺตรํ ทฺวิเหตุกภาวสามญฺเญน ทฺวิเหตุกภาเวน สมานภาเวน โทมนสฺสสหคตจิตฺเต ตทนนฺตรํ โทมนสฺสสหคตานนฺตรํ เอกเหตุเก จ จิตฺเต ทสฺเสตํ โสมนสฺสสหคตนฺติ อาทินา นเยน โลภมูลํ ตาว ปจมํ เวทนา...ทสฺเสตีติ โยชนาฯ

ปนสทฺโท ปกฺขนฺตรตฺโถ ฯ กุสลญฺจ อกุสลญฺจ วิปากญฺจ กิริยา จ กุสลา...กิริยานิ ภิชฺชนํ เภโท กุสลากุสลวิปาก-กิริยานํ เภโท กุสล...เภโท ฯ จตฺตาโร วิธา ปการา อสฺส จิตฺตสฺสาติ จตุพฺพิธํ จตุพฺพิธสฺส ภาโว จตุพฺพิธภาโว ฯ อปิสทฺโท โจทกสฺส อรุจิสูจโน ฯ ปาปานิ จ อเหตุกานิ จ ปาปาเหตุกานิ ฯ ปาปาเหตุกานิ วชฺเชนฺตีติ ปาปาเหตุกวชฺชานิ จิตฺตานิ ฯ เอกูนสฏฺจิยาติ โลกุตฺตรส อฏฺจวิธเภทํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เอกนวุติยา วาติ จตฺตาฬีสวิธเภทํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เอเกน อูนา สฏฺจี เอกูนสฏฺจี ฯ เอเกน อธิกา นวุติ เอกนวุติ ฯ เอกู...ติยาติ ปททฺวยํ นิจฺจมิตฺถีลิงฺโค ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ น สมุจฺจยตฺโถ ฯ โสภณํ อิติ นามํ โสภณนามํ ฯ โวหาริยเต โวหาโร ภาว-สาธนํ ฯ โวหารสฺส กถนสฺส กรณํ โวหารกรณํ ฯ วกฺขมาโน นโย วกฺขมานนโย ฯ ปาปานิ จ อเหตุกานิ จ ปาปาเหตุกานิ ฯ ยาคโม สุอุจฺจารณตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ เอวสทฺโท เสสจิตฺตานิ นิวตฺเตติ ฯ ทสฺเสตีติ ทสฺเสนฺโต อาจริโย ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ คหิตา ปฏิสนฺธิ เยน สตฺเตน โส คหิตปฏิสนฺธิโก ฯ อาทิโตติ

เอตฺถ กฺวจิ โตติ โยควิภาเคน สตฺตมตฺเถ โต ฯ วิยนฺติ คจฺฉนฺติ เอตายาติ วีถิ จิตฺตานิ เอตาย อาวลิยา วิยนฺติ คจฺฉนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา สา อาวลิ วีถิ จิตฺตปรมฺปรา ฯ วิ คมเน วชาทีหิ ปพฺพชาทโย นิปจฺจนฺเตติ ถิปจฺจโย ฯ วีถิยา อุปลกฺขิตํ จิตฺตํ วีถิจิตฺตํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส วีถิจิตฺตสฺส วโส วีถิจิตฺตวโส ฯ โลภสหคตา จ เต จิตฺตุปฺปาทา จาติ โลภ... ปาทา ฯ เอวสทฺโท เสสากุสลจิตฺตานิ นิวตฺเตติ ฯ สมฺภวนํ สมฺภโว ฯ

กถมฺปน ภเวสุ คหิตปฏิสนฺธิกสฺส สตฺตสฺส อาทิมฺหิ วีถิ-จิตฺตวเสน โลภสหคตจิตฺตํ สมฺภวตีติ วจนํ วิญฺญายตีติ ปุจฺฉา ฯ ธมฺมยมเก ปญฺจโวกาเร อกุสลานํ ธมฺมานํ ภงฺคกฺขเณ เตสํ อกุสลา จ ธมฺมา นิรุชฺฌนฺติ อพฺยากตา จ ธมฺมา นิรุชฺฌนฺตีติ๑ วจนโต ปฏิสนฺธิจิตฺตํ ปฐมํ อุปฺปชฺชติ ตทนนฺตรํ ทฺวาทส อตีตภวงฺคานิ เอกํ ภวงฺคจลนํ เอโก ภวงฺคุปจฺเฉโท จ อนุกฺกเมน อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ ตทนนฺตรํ มโนทฺวาราวชฺชนํ อุปฺปชฺชติ ตทนนฺตรํ โลภสหคตจิตฺตํ สตฺตกฺขตฺตุํ อุปฺปชฺชตีติ เอวํ ปฏิสนฺธิโต สตฺตรสมํ โลภสหคตจิตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ วิญฺญายตีติ ฯ ปญฺจ-โวกาเร อกุสลานํ ธมฺมานํ ภงฺคกฺขเณ เตสํ อกุสลา จ ธมฺมา นิรุชฺฌนฺติ อพฺยากตา จ ธมฺมา นิรุชฺฌนฺตีติ° วจเนน ปฏิสนฺธิโต

๑. อภิ.ยมก. ๓๙/๗๔ ฯ

โสฬสมํ ตโต ปรมฺปิ วา ภวนิกนฺติจิตฺตํ โหติ น ตโต โอริมนฺติ วิญฺญายตีติ มูลฏีกา ฯ

เตเยวาติ ยาคโม สุอุจฺจารณตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ เอวสทฺโท เสสากุสลจิตฺตุปฺปาเท นิวตฺเตติ ฯ เตสํ อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ ตทนนฺตรนฺติ เอตฺถ ตติยาสตฺตมีนญฺจาติ สุตฺเตน กาเล ทุติยา ฯ เทฺว เหตู เอเตสํ จิตฺตานนฺติ ทฺวิเหตุกา ทฺวิเหตุกานํ ภาโว ทฺวิเหตุกภาโว สมานานํ จิตฺตานํ ภาโว สามญฺญํ ทฺวเหตุก-ภาเวน สามญฺญํ ทฺวิเหตุก...มญฺญํ ฯ โทมนสฺเสน สหคตานิ โทม...คตานิ ฯ เตสํ อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ เอโก เหตุ เอเตสํ จิตฺตานนฺติ เอกเหตุกานิ ฯ จสทฺโท โทมน...คเต จ เอกเหตุเก จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทสฺสนตฺถํ ทสฺเสตุํ ฯ โสมนสฺสสหคตนฺติ วจนํ อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ โสม...อาทิ ฯ เวทนา จ ทิฏฺฐิ จ สงฺขาโร จ เวทนาทิฏฺฐิสงฺขารา ภิชฺชนํ เภโท เวทนา-ทิฏฺฐิสงฺขารานํ เภโท เวท...เภโท ฯ

อิเมสูติ จตูสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จตูสูติ นิทฺธารณํ ฯ กามาวจรจิตฺตสฺสาติ ภาเวปีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ กุส...เภเทนาติ จตุพฺพิธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุ...ภาเวปีติ สตีติ ปเท ลกฺขณวนฺตํ ฯ สตีติ ทสฺเสนฺโตติ ปเท ลกฺขณกิริยา ฯ ปาปา...ยา วาติ ปทตฺตยํ จิตฺตานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตานนฺติ โวหาราติ ปเท กมฺมํ ฯ โสภ...เมนาติ โวหาราติ ปเท ตติยา...

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 225

วิเสสนํ ฯ โวหา...ณตฺถนฺติ อนุรูปโตติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ปาปา...เอวนฺติ วกฺขมานาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ วกฺข...ยสฺสาติ อนุรูปโตติ ปเท สมฺปทานํ อนุรูปโตติ ทสฺเสนฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปาปา...เยวาติ ทสฺเสนฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฐมนฺติ ทสฺเสนฺโตติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ทสฺเสนฺโตติ อาจริโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาจริโยติ ทสฺเสตีติ ปเท กตฺตา ฯ เตสุ จาติ นิทฺธารณํ ฯ โลภ...ทานนฺติ นิทฺธารณิยํ ฯ ภเวสูติ คหิตาติ ปเท อาธาโร ฯ คหิ...กสฺสาติ สตฺตสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สตฺตสฺสาติ สมฺภวโตติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อาทิโตติ สมฺภวโตติ ปเท อาธาโร ฯ วีถิจิตฺตวเสนาติ สมฺภวโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โลภ...นเมวาติ สมฺภวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สมฺภวโตติ ทสฺเสตฺวาติ ปเท เหตุ ฯ เตเยวาติ ทสฺเสตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฐมนฺติ ทสฺเสตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ทสฺเสตฺวาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตทนนฺตรนฺติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ทฺวิเหตุ...มญฺเญนาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โทม...คเตติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ตทนนฺตรนฺติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ เอก...เก จาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ ทสฺเสตีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ โสมน...อาทินาติ ทสฺเสตีติ ปเท กรณํ ฯ โลภมูลนฺติ วิภชิตฺวา ทสฺเสตีติ ปททฺวเย กมฺมํ ฯ ตาวาติ วิภชิตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ

เวท...เทนาติ อฏฺฐธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อฏฺฐธาติ วิภชิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภชิตฺวาติ ทสฺเสตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ทสฺเสตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

[๑๑๕] อวยวตฺถํ วิวรนฺโต อาห ตตฺถตฺยาทึ ฯ ตตฺถ ตสฺมึ โสมนสฺสสหคตนฺติอาทิวจเน อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ สุนฺทรํ มโน สุมโน วา ตํ สุนฺทรํ มโน เอตสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺถิ อิติ ตสฺมา โส สุมโน ฯ

สุนฺทรํ มโนติ กมฺมธาโย ฯ สุนฺทรนฺติ นปุํสกลิงฺคํ ฯ มโนติ ปุํลิงฺคํ ฯ มนสทฺโท หิ ปุํมนปุํสกลิงฺควเสน ทฺวิลิงฺโค ฯ มโนติ ปุํลิงฺคํ ฯ มนนฺติ นปุํสกํ ฯ นนุ มโนติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา สุนฺทโรติ วตฺตพฺพํ กสฺมา เอวมวตฺวา สุนฺทรนฺติ วุตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ ฯ สุนฺทรนฺติ ปทํ นปุํสกลิงฺคํ มโนติ ปุํลิงฺเคน สมานาธิกรณํ โหตีติ วิญฺญาปนตฺถํ สุนฺทรํ มโนติ วุตฺตนฺติ ฯ น หิ อยมาจริโย สุนฺทรนฺติ สมานาธิกาณปเทน มโนติ ปทสฺส นปุํสกลิงฺคตฺถวิญฺญาปนตฺถํ สุนฺทรํ มโนติ สทฺทุทฺธรณํ กริ อถโข มโนคเณ ปวตฺตปุํลิงฺคานํ ปโยเค นปุํสกลิงฺคาภาเวนปิ สมานาธิกรณปทานิ กตฺถจิ โหนฺตีติ ทสฺสนตฺถํ กริ ฯ ตํ วา เอตสฺส อตฺถีติ พหุพฺพิหิสมาโส ทฏฺฐพฺโพ ตํสทฺทสฺส สุนฺทรํ มโนติ เอวํ วากฺยปทาเปกฺขตฺตา ฯ ตํสทฺโท หิ สุนฺทรํ มโนติ วากฺยเมว ปจฺจามสติ ฯ นนุ มโนติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา โสติ ปทํ วตฺตพฺพํ

กสฺมา เอวมวตฺวา ตนฺติ ปทํ วุตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ ฯ โสติ ปเท วุตฺเต ตํสทฺโท ปุํลิงฺคตฺตา มโนติ ปทเมว ปรามเสยฺย น สุนฺทรนฺติ ปทํ ตนฺติ ปน ปเท วุตฺเต ตํสทฺโท นปุํสกตฺตา สุนฺทรํ มโนติ วากฺยเมว ปจฺจามสติ ตสฺมา ตนฺติ วุตฺตนฺติ ฯ อตฺถิสทฺโท พหุพฺพิหิสมาเส กิมตฺถํ ปกฺขิตฺโตติ ปุจฺฉา ฯ เอตสฺสาติ ปทสฺส สมฺปทานภาวญาปนตฺถํ อตฺถิสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ วิสชฺชนํ ฯ อตฺถิสทฺโท พหุพฺพิหิสมาเสน ปกฺขิปิตพฺโพติ นิยมวจนํ กตฺถจิ นตฺถิ ฯ เตน อคฺควํสาจริเยน พฺรหฺมสฺส วณฺโณ วิย วณฺโณ เอตสฺสา อตฺถีติ พฺรหฺมวณฺณีติ วุตฺตํ ฯ กสฺมา ปรโต ตํ วา เอตสฺสาติ ทุมโนติ เอตฺถ วจเน อตฺถิสทฺโท น ปกฺขิตฺโตติ ฯ อตฺถิสทฺทสฺส อิธ ปกฺขิตฺตตฺตา ตตฺถ อตฺถิสทฺโท น ปกฺขิตฺโตติ ฯ เกจิ ปน อตฺถีติ วุตฺตตฺตา ตํสทฺเทน สุมโนติ สมาสปทํ ปจฺจามฏฺฐํ ตสฺมา ตํ วา เอตสฺส อตฺถีติ ตทฺธิตนฺติ วทนฺติ ฯ ตนฺน ยุชฺชติ ฯ กสฺมา ฯ ตํสทฺเทน สุมโนติ สมาสปทสฺส อปจฺจามฏฺฐตฺตา ฯ ยทิ ปน อาจริโย สุนฺทรํ มโน สุมโนติ วเทยฺย ตํสทฺโท สุมโนติ สมาสปทํ ปจฺจามเสยฺย น จ ตํ วุตฺตํ ปรสฺมึ อาจริโย สุมโน จิตฺตนฺติ สมาสปทํ วกฺขติ ตสฺมา ตทฺธิตนฺติ เกจิวจนํ น ยุชฺชติ ฯ ทฺวีสุ วิกปฺเปสุ ลภิตพฺพสรูปํ ญาเปนฺโต อาห จิตฺตนฺตฺยาทึ ฯ จิตฺตํ วา ตํสมงฺคิปุคฺคโล ฯ สมาคมนํ สมงฺโค เตน สุมเนน สมงฺโค ตํสมงฺโค ปุพฺเพ พินฺทาคโม ฯ ตํสมงฺโค

เอตสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺถีติ ตํสมงฺคี ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ ตํสมงฺคี จ โส ปุคฺคโล จาติ ตํสมงฺคิปุคฺคโล ฯ กฺวจาทิมชฺฌุตฺยาทินา มชฺเฌ รสฺโส ฯ วาสทฺโท ตํ วาติ วจนานุรูปตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ

ตตฺถาติ เวทิตพฺโพติ ปเท อาธาโร ฯ สุนฺทรนฺติ มโนติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มโนติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตนฺติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ เอตสฺสาติ อตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อตฺถีติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาตปทํ ฯ อิตีติ สุมโนติ ปเท เหตุ ฯ สุมโนติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จิตฺตํ...ปุคฺคโลติ จ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ

[๑๑๖] สุนฺทรํ มโน สุมโน สุนฺทรํ มโน วา เอตสฺส อตฺถีติ สุมโนติ วิคฺคโห ฯ ตสฺมึ สุมเน จิตฺเต ปุคฺคเล วา อภิธานพุทฺธีนํ ปวตฺติเหตุตาย ตสฺส สุมนสฺส จิตฺตสฺส วา ภาโว อิติ ตสฺมา โสมนสฺสนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ

ภวนฺติ เอตสฺมาติ ภาโว อภิธานพุทฺธิโย เอตสฺมา เหตุโต ภวนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา โส เหตุ ภาโว นาม สุขเวทนาสงฺขาตํ ทพฺพํ ฯ อภิธิยติ เอเตนาติ อภิธานํ จิตฺตปุคฺคลสงฺขาโต อตฺโถ อาจริเยน เอเตน สทฺเทน อภิธิยติ ภาสิยติ อิติ ตสฺมา โส สทฺโท อภิธานํ นาม ฯ จิตฺตสฺส เจว ปุคฺคลสฺส จ วาจโก สุมนสทฺโท ฯ อภิปุพฺโพ ธา ภาสเน กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ

จ ฯ พุชฺฌนํ พุทฺธิ จิตฺตสฺส เจว ปุคฺคลสฺส จ
สุมโนติ ชานนญาณํ ฯ อภิธานญฺจ พุทฺธิ จ อภิธานพุทฺธิโย ฯ
ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ หิโนติ เอเตนาติ เหตุ อภิธานพุทฺธิทฺวยํ
เอเตน ธมฺเมน หิโนติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมาโส ธมฺโม เหตุ
สุขเวทนา ฯ ปวตฺติยา เหตุ ปวตฺติเหตุ ปวตฺติเหตุโน ภาโว
ปวตฺติเหตุตา สุขเวทนาย สุนฺทรสงฺขาโต คุโณ ฯ ตสฺมึ...
ตายาติ อิทํ วจนํ ภาโวติ ปทสฺส อตฺถํ วิญฺญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ
สุมนสฺส ภาโว โสมนสฺสนฺติ วิคฺคโห ฯ ตสฺมึ อภิธานพุทฺธีนํ
ปวตฺติเหตุตาย ภาโวติ วจนสฺส สามญฺเญน วุตฺตตฺตา เจว
ภาวสทฺเทน สทฺทปฺปวตฺตินิมิตฺตภูตสฺส นามชาติทพฺพกิริยาคุณสฺส
วาจกตฺตา จ อยํ ผสฺสาทิโก ธมฺโม นามชาตฺยาทิ จ ภาโวติ
เอตฺถ ปเท ลภิตพฺโพ น ปากโฏ ตสฺมา สรูปํ ญาเปนฺโต อาห
มานสิกาตฺยาทึ ฯ มานสิ...นาย เอตํ โสมนสฺสนฺติ วจนํ อธิวจนํ
นามํ ฯ มนสิ ปวตฺตา มานสิกา มานสิกา จ สุขเวทนา จาติ
มาน...ทนา ฯ

ตสฺสาติ ภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ภาโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
ตสฺมินฺติ ปวตฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ อภิ...ธีนนฺติ ปวตฺตีติ ปเท
สมฺพนฺโธ ฯ ปว...ตายาติ ภาโวติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ
โสมนสฺสนฺติ ปเท สภาวเหตุ ฯ โสมนสฺสนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มาน...
ทนายาติ อธิวจนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
อธิวจนนฺติ เอตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๑๑๗] จิตฺตํ เตน โสมนสฺเสน สห เอกุปฺปาทาทิภาวํ คตํ อิติ ตสฺมา จิตฺตํ โสมนสฺสสหคตํ ฯ

สหคตสทฺทสฺส ตพฺภาวโอกิณฺณาทิเนกตฺถตฺตา สํสฏฺฐนฺติ วิวรติ ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท เอโก สมาโน อุปฺปาโท เอกุปฺปาโท เอกุปฺปาโท อาทิ เยสํ เอกนิโรธาทีนํ เต เอกุปฺปาทาทโย ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส เอกุปฺปาทาทีนํ วโส เอกุ...วโส ฯ สํสชฺชตีติ สํสฏฺฐํ ยํ จิตฺตํ สํสชฺชติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ สํสฏฺฐํ ฯ สํปุพฺโพ สช วิสตฺเต พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ สาทิสนฺตปุจฺฉภญฺช- หํสาทีหิฏฺโฐติ ตสฺส ธาตฺวนฺเตน สห ฏฺโฐ ฯ ส หสทฺโท สทฺธิมตฺถวาจโก คตสทฺโท ปตฺยตฺถวาจโกติ ญาเปนฺโต อาห เตนาตฺยาทึ ฯ ภวนํ ภาโว วิชฺชมานตา เอกุปฺปาทาทีนํ ภาโว เอกุ...ภาโว ฯ คจฺฉติ ปาปุณาตีติ คตํ ยํ จิตฺตํ ฯ ปฐมนเย สหคตนฺติ เอกํ ปทํ ทุติเย สหาติ เอกํ คตนฺติ เอกนฺติ อยํ วิเสโส ฯ โสมนสฺเสน สหคตํ เอกุปฺปาทาทิวเสน สํสฏฺฐนฺติ โสมนสฺสสหคตํ โสมนสฺเสน สห เอกุปฺปาทาทิภาวํ คตนฺติ โสมนสฺสสหคตนฺติ วิคฺคโห ฯ

เตนาติ สหคตนฺติ ปเท สหโยคตติยา ฯ สหคตํ สํสฏฺฐนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอกุ...เสนาติ สํสฏฺฐนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เตนาติ สหาติ ปทสฺส สหโยคตติยา ฯ สหาติ คตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เอกุ...ภาวนฺติ คตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ

คตนฺติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ โสม...คตนฺติ ปเท เหตุ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ โสม...คตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๑๘] ยา ธมฺมชาติ อารมฺมณํ มิจฺฉา อภูตํ วิตถํ มิจฺฉาวเสน วา ปสฺสติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ ทิฏฺฐิ ฯ

มิจฺฉาติ นิปาโต ฯ อํ นาวิภตฺติ วา สพฺพาสมิจฺจาทินา โลโป ฯ ทิส เปกฺขเน อิตฺถิยมติยโว วาติ ติ สาสทิสโต ตสฺส ริฏฺโฐ จาติ จสทฺเทน ติสฺส ริฏฺฐิ รมฺหิ รนฺโต ราทิโน ปุพฺพมโธ สรโลโป นเย ฯ

มิจฺฉาติ ปสฺสตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ตติยาวิเสสนํ วา ฯ ปสฺสตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ ทิฏฺฐีติ ปเท สภาวเหตุ ฯ ทิฏฺฐีติ สญฺญา ฯ

[๑๑๙] นนุ จ ทิฏฺฐิสทฺโท สามญฺญวจโน กสฺมา มิจฺฉาทสฺสนเมว อิธ ฐาเน ทิฏฺฐีติ วุจฺจตีติ อนุโยคํ มนสิกตฺวา อาห สามญฺญวจนสฺสาปิตฺยาที ฯ หิ สจฺจํ สามญฺญวจนสฺสาปิ สูติยา สมานสทฺทสฺสาปิ อตฺถปฺปกรณาทินา วิเสสวิสยตา วิเสสวิสยภาโว โหติ อิติ ปริภาสโต อิธ อิมสฺมึ อกุสลาธิกาเร มิจฺฉาทสฺสนเมว ทิฏฺฐิ อิติ วุจฺจติ อาจริเยนาติ โยชนา ฯ

สเมตีติ สมาโน โย สทฺโท สูติยา สเมติ อิติ ตสฺมา โส สทฺโท สมาโน ฯ สมาโน เอว สามญฺญํ ฯ วุจฺจติ อตฺโถ เอเตนาติ วจนํ อตฺโถ อาจริเยน เอเตน สทฺเทน วุจฺจติ อิติ

ตสฺมา โส สทฺโท วจนํ ฯ สามญฺญํ วจนํ สามญฺญวจนํ ฯ อปิสทฺโท ครหตฺโถ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหีกรณํ ฯ อริยตีติ อตฺโถ โย อภิเธยฺโย ปณฺฑิเตน อริยติ ญายติ อิติ ตสฺมา โส อภิเธยฺโย อตฺโถ ฯ ปกริยติ เอตฺถาติ ปกรณํ อตฺโถ ปณฺฑิเตน เอตฺถ ฐาเน ปกริยติ กถิยติ อิติ ตสฺมา ตํ ฐานํ ปกรณํ ฯ ปปุพฺโพ กร กถเน กตฺตุ...สุ จ ฯ อตฺโถ จ ปกรณญฺจ อตฺถปฺปกรณํ อตฺถปฺปกรณํ อาทิ เยสํ ลิงฺคาทีนํ เต อตฺถปฺปกรณาทโย ฯ อาทิสทฺเทน ลิงฺคโอชตฺ ยเทสกาลสทฺทนฺตราทีนํ คหณํ ฯ

ตตฺถ อตฺถาทีสุ อตฺโถ ยถา สีโห คายตีติ วุตฺเต เอวนฺนามโก ปุริโสติ อตฺโถ วิญฺญายติ สีโห นงฺคุฏฺฐํ จาเลตีติ วุตฺเต ปน มิคราชาติ วิญฺญายติ เอวํ อตฺถวเสน สูติยา สมานสทฺทานํ อตฺถวิเสสโชตนํ ภวติ ฯ สงฺคาเม ชตฺวา สินฺธวมาเนหีติ วุตฺเต อสฺโสติ วิญฺญายติ โรคิสาลายํ ปน สินฺธวมาเนหีติ วุตฺเต ลวณนฺติ วิญฺญายติ เอวํ ปกรณวเสน สมานสูติกานํ อตฺถวิเสสโชตนํ ภวติ ฯ

สีโห คายติ นงฺคุฏฺฐํ　　สีโห จาเลติ ปาจเก
สีโห จ มานวสีโห　　อตฺถโต ญายเต พุโธ
ทานสาลายเก ชตฺวา　　สงฺคาเม จ ยถากฺกมํ
อสฺเส อาเนหีติ วุตฺเต　　ทลิทฺโท อสฺโสติ ญายตีติ

๑. กิมิทํ ฯ

สทฺทสารตฺถชาลินี ฯ อิธ ปน อิธาติ วุตฺตตฺตา อกุสลาธิการโร ปกรณนฺติ อธิปฺเปโต ฯ สีโห ภิกฺขเว มิคราชา สายณฺหสมยํ อาสยา นิกฺขมตีติ วุตฺเต มิคาธิโป เกสรสีโหติ วิญฺญายติ สีโห สมณุทฺเทโส สีโห เสนาปตีติ จ วุตฺเต สีโห นาม สามเณโร สีโห นาม เสนาปตีติ วิญฺญายติ ฯ เอวํ สทฺทนฺตราภิสมฺพนธวเสน สมานสูติกานํ อตฺถวิเสสโชตนํ ภวติ ฯ รมณิยา วต โภนฺโต โทสินา รตฺตีติอาทีสุ โทสปคมภาโวปิ รมณิยสทฺเทน ญายตีติ ฯ อิธ ปน โลภสหคตจิตฺตานีติ สทฺทนฺตราภิสมฺพนฺธวเสนาปิ มิจฺฉาทสฺสนํ ทิฏฺฐีติ วุจฺจติ ฯ

วิเสสตีติ วิเสโส โย อตฺโถ วิเสสติ อติสเยติ อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ วิเสโส ฯ วิปุพฺโพ ลิส อติสเย สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ อิสฺเส ฯ วิสยติ เอตฺถาติ วิสโย สทฺโท เอตฺถ อตฺเถ วิสยติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ วิสโย ฯ วิปุพฺโพ สิ คติยํ ฯ คติ ปวตฺติ ฯ วิสโย อตฺโถ วิสโย เทโส เอตสฺส สามญฺญวจนสฺสาติ วิเสสวิสโย สมานสูติกสทฺโท วิเสสวิยสฺส ภาโว วิเส...ยตา ฯ มิจฺฉา วิตถํ ทสฺสนํ มิจฺฉาวเสน วา ทสฺสนํ มิจฺฉาทสฺสนํ ฯ เอวสทฺโท สมฺมาทสฺสนํ นิวตฺเตติ ฯ

สาม...นสฺสาปีติ วิสยตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อตฺถ... ทินาติ วิสยตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิเส...ยตาติ โหตีติ

ปเท กตฺตา ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ วุจฺจตีติ ปเท เหตุ ฯ อิธาติ วุจฺจตีติ ปเท อาธาโร ฯ มิจฺฉา...เมวาติ วุจฺจตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ทิฏฺฐีติ วุจฺจตีติ ปเท อาการโร ฯ วุจฺจตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๒๐] คตสทฺโท สกตฺเถว วตฺตตีติ ญาเปนฺโต อาห ทิฏฺฐิเยวาตฺยาทึ ฯ ทิฏฺฐิเยว ทิฏฺฐิคตํ ฯ กสฺมา ฯ สงฺขาร... อาทีสุ ปโยเคสุ วิย คตสทฺทสฺส...วุตฺติตฺตา ฯ

ยาคโม สุอุจฺจารณตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ เอวสทฺโท คตสทฺทสฺส ิวิสุํ อตฺถํ นิวตฺเตติ ฯ ทิฏฺฐิเยว ทิฏฺฐิคตํ ปริกปฺปิตทฺธิตวิคฺคโห น กมฺมธารโย ฯ ยทนุปฺปนฺนา นิปาตนา สิชฺฌนฺตีติ สุตฺเตน ทิฏฺฐิสทฺทโต ปรสฺมึ คตสทฺโท วาจาสิลิฏฺฐตฺถํ นิปตติ ฯ สทฺทนีติยํ หิ วาจาสิลิฏฺฐตฺถํ อนฺตคตาทีนิ ปตนฺติ ปรนฺเต สุตฺตนฺโต กมฺมนฺโต วจนนฺตํ พฺรหฺมชาลสุตฺตนฺตํ คูถคตํ มุตฺตคตํ ทิสตา เทวตา อิทปฺปจฺจยตาติ อคฺควํสาจริเยน วุตฺตํ ฯ สงฺขริยตีติ สงฺขาโร โย ธมฺโม ปจฺจเยหิ สงฺขริยติ สงฺคมฺม กริยติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม สงฺขาโร สงฺขาโร เอว สงฺขารคตํ ฯ ติมนฺติ สตฺตา เอเตนาติ ตโม สตฺตา เอเตน อนฺธกาเรน ติมนฺติ อิติ ตสฺมา โส อนฺธกาโร ตโม ฯ ติม ตมเน สพฺพโต ญฺวุตฺวาวี วาติ อ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อิสฺส อ ฯ ตโม เอว ตมคตํ ฯ อาทิสทฺเทน อากาสคตํ คูถคตนฺตฺยาทีนํ คหณํ ฯ คต อิติ สทฺโท คตสทฺโท ฯ ภวติ เอตฺถาติ ภาโว คตสทฺโท เอตฺถ ทิฏฺฐิ-

สทฺทสฺส อตฺเถ ภวติ ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ ภาโว ฯ ภาโว ปทตฺเถ สตฺตายมธิปฺปายกิริยาสุ จาติ อภิธานปฺปทีปิกา ฯ ตสฺส ทิฏฺฐิสทฺทสฺส ภาโว อตฺโถ ตพฺภาโว ฯ วตฺตนํ วุตฺติ ฯ ตพฺภาเวน วุตฺติ อสฺส คตสทฺทสฺสาติ ตพฺภาววุตฺติ ตพฺภาเว วตฺตตีติ วา คพฺภาววุตฺติ คตสทฺโท ตพฺภาววุตฺติสฺส ภาโว ตพฺภาววุตฺติตฺตํ ฯ

ทิฏฺฐิเยวาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ทิฏฺฐิคตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สงฺขา... อาทีสุติ อาธาโร ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ คตสทฺทสฺสาติ ตพฺภาววุตฺติตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตพฺภา...ติตฺตาติ ทิฏฺฐิคตนฺติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

[๑๒๑] คตสทฺโท อนฺโตคธวาจโก กตฺตุสาธโน ปวตฺติวาจโก ภาวสาธโนติ ญาเปนฺโต อาห ทฺวาสฏฺฐีตฺยาทึ ฯ วา ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐีสุ คตํ อนฺโตคธํ มิจฺฉาทสฺสนํ วา วิปริเยสคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา คมนมตฺตํ ปวตฺติ เอว เอตฺถ ทิฏฺฐิยํ คนฺตพฺโพ พุชฺฌิตพฺโพ อตฺตาทิโก โกจิ วตฺถุสงฺขาโต ธมฺโม น อตฺถิ อิติ ตสฺมา ทิฏฺฐิคตํ ฯ

ทฺวาสฏฺฐิยาติ นิจฺจมิตฺถีลิงฺโค เอกวจนนฺโต ฯ ทฺวาสฏฺฐิยาติ จตฺตาโร สสฺสตวาทา จตฺตาโร เอกจฺจสสฺสติกา จตฺตาโร อนฺตานนฺติกา จตฺตาโร อมราวิกฺเขปกา เทฺว อธิจฺจสมุปฺปตฺติกา โสฬส สญฺญิวาทา อฏฺฐ อสญฺญิวาทา อฏฺฐ เนวสญฺญีนาสญฺญิวาทา

สตฺต อุจฺเฉทวาทา ปญฺจ ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทาติ ทฺวาสฏฺฐี ฯ
คตนฺติ ปทสฺส วิวรณํ อนฺโตคธนฺติ ฯ คจฺฉติ ปวตฺตีติ คตํ
มิจฺฉาทสฺสนํ ฯ อนฺโต โอคธติ ปวิสตีติ อนฺโตคธํ ยํ อตฺตาทิ-
ทฬฺหคฺคหณํ อนฺโต...สติ อิติ ตสฺมา ตํ ทฬฺหคฺคหณํ อนฺโต-
คธํ ฯ คมิยเต ปวตฺติยเต คมนํ ภาวสาธนํ ฯ คมนํ เอว
คมนมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท เอวสทฺทตฺเถว วตฺตติ ฯ น เอตฺถ-
ตฺยาทิ มตฺตสทฺทสฺส ผลํ ฯ คมิตพฺโพ พุชฺฌิตพฺโพติ คนฺตพฺโพ
โย อตฺตาทิ ฯ คนฺธพฺโพติปิ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ โท ธสฺส จาติ
จสทฺเทน ตสฺส โธ ฯ ปุริโมเยว ยุชฺชติ ฯ อตฺตา อาทิ ยสฺส
อตฺตนิยาทิสฺส โส อตฺตาทิโก ฯ อาทิสทฺเทน อตฺตนิยาทีนํ คหณํ ฯ
กฺวจิ สมาสาทินา สมาสนฺเต กปจฺจโย ฯ

ทฺวาสฏฺฐิยาติ ทิฏฺฐีสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วาสทฺโท
วิกปฺปตฺโถ ฯ ทิฏฺฐีสูติ คตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ คตํ...คธนฺติ
อตฺตาทิทฬฺหคฺคหณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ทิฏฺฐิยาติ คมนาติ ปเท
สมฺพนฺโธ ฯ คมนมตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นาติ อตฺถีติ ปเท
ปฏิเสโธ ฯ เอตฺถาติ คนฺตพฺโพติ ปเท อาธาโร อตฺถีติ ปเทปิ ฯ
คนฺต...ทิโกติ ปททฺวยํ โกจีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โกจีติ อตฺถีติ
ปเท กตฺตา ฯ อตฺถีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ ทิฏฺฐิคตนฺติ ปเท
เหตุ ฯ ทิฏฺฐิคตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

ทิฏฺฐิเยว ทิฏฺฐิคตํ ตทฺธิตํ ฯ ทฺวาสฏฺฐิยา วา ทิฏฺฐีสุ คตํ

ทิฏฺฐิคตํ สตฺตมีตปฺปุริโส ฯ ทิฏฺฐิยา วา คตเมว ทิฏฺฐิคตํ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ

[๑๒๒] สรูปํ ญาเปนฺโต อาห อิทเมวาตฺยาทึ อิทเมว วจนํ สจฺจํ อญฺญํ โมฆํ อิติ เอวํ ปวตฺโต อตฺต...เวโส อตฺตตฺตนิยาทีนํ ทฬฺหคฺคหณํ ฯ

อตฺตโน อิทํ อตฺตนิยํ อตฺตา จ อตฺตนิยญฺจ อตฺตตฺตนิยํ อตฺตตฺตนิยํ อาทิ เยสํ นิจฺจธุวาทีนํ เต อตฺตตฺตนิยาทโย ฯ อภินิวิสนํ ทฬฺหคฺคหณํ อภินิเวโส อตฺตตฺตนิยาทีนํ อภินิเวโส อตฺต...เวโส ฯ

อิทเมวาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สจฺจนฺติ อิทเมวาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โมฆนฺติ อญฺญนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อญฺญนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ปวตฺโตติ ปเท อาการโร ฯ ปวตฺโตติ อตฺต... เวโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อตฺต...เวโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๒๓] เตน ทิฏฺฐิคเตน สมํ เอกุ...ยุตฺตํ จิตฺตํ อิติ ตสฺมา ทิฏฺฐิ...ยุตฺตํ ฯ

สมนฺติ สํสทฺทตฺโถ ฯ เอโก อุปฺปาโท เอกุปฺปาโท เอกุปฺปาโท อาทิ เยสํ เอกนิโรธาทีนํ เต เอกุปฺปาทาทโย ฯ ปกาเรหีติ ปสทฺทตฺโถ ฯ ปกโรนฺตีติ ปการา เย วิเสสา ปกโรนฺติ สามญฺญโต ภิชฺชนฺติ อิติ ตสฺมา เต วิเสสา ปการา ฯ

เตนาติ สมนฺติ ปเท สหโยคตติยา ฯ สมนฺติ ยุตฺตนฺติ

ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ เอกุ...ทีหีติ ปการเรหีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ปกาเรหีติ ยุตฺตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ยุตฺตนฺติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ อิตีติ ทิฏฺฐิ...ยุตฺตนฺติ ปเท สภาวเหตุ ฯ ทิฏฺฐิ... ยุตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๒๔] ทิฏฺฐิคเตน สมํ ปการเรหิ ยุตฺตํ ทิฏฺฐิ...ยุตฺตํ วิคฺคโห ฯ โย ปุพฺพปฺปโยโค จิตฺตํ ติกฺข...วิเสเสน สงฺขโรติ สชฺเชติ วา ตํ จิตฺตํ เอเตน ปุพฺพปฺปโยเคน กตฺตุภูเตน วุตฺตนเยน สงฺขริยติ สชฺชิยติ อิติ ตสฺมา โส ปุพฺพปฺปโยโค สงฺขาโร ฯ

สงฺขโรตีติ ปทสฺส วิวรณํ สชฺเชตีติ ฯ สํปุพฺโพ กร กรเณ ติวิภตฺติ ตนาทิโต โอยิราติ โอ กฺวจิ ธาตูติอาทินา กรสฺส ขโร อณฺเณสุ จ วุฑฺฒิ ฯ ติกฺขสฺส จิตฺตสฺส ภาโว ติกฺขภาโว ติกฺขภาโว อิติ สงฺขาโต กถิโต ติกฺขภาวสงฺขาโต ฯ มณฺฑนญฺจ ตํ วิเสโส จาติ มณฺฑนวิเสโส ติกฺขภาวสงฺขาโต จ โส มณฺฑนวิเสโส จาติ ติกฺข...วิเสโส ฯ วุตฺโต จ โส นโย จาติ วุตฺตนโย ติกฺข...วิเสโส ฯ สํปุพฺโพ กร วิสรุชปทาทิโต ณ การิตานฺโณ โลปํ ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขรา วา ตปจฺจเยสุ จ อสํโยคา...ริเต ฯ

สงฺขโรติ สชฺเชตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ จิตฺตนฺติ สชฺเชตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ติกฺข...เสนาติ สชฺเชตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

สงฺขริยติ สชฺชิยตีติ กมฺมวาจกํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ ตนฺติ สชฺชิยตีติ ปเท กมฺมํ ฯ เอเตนาติ สชฺชิยตีติ ปท วุตฺตกตฺตา ฯ วุตฺตนเยนาติ สชฺชิยตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ สงฺขาโรติ ปเท สภาวเหตุ ฯ สงฺขาโรติ สญฺญา ฯ

สงฺขาโรติ จิตฺตํ ติกฺขภาว...สชฺเชตีติ สงฺขาโรติ กตฺตุสาธนํ สงฺขริยติ...สงฺขาโรติ อวุตฺตกตฺตุสาธนํ ฯ ยทิ ปน วา อปโร นโย ปุคฺคเลน ตํ จิตฺตํ เอเตน ปุพฺพปฺปโยเคน วุตฺตนเยน สงฺขริยติ สชฺชิยติ อิติ ตสฺมา โส ปุพฺพปฺปโยโค สงฺขาโร ปุคฺคเลนาติ สชฺชิยตีติ ปเท กตฺตา เอเตนาติ สชฺชิยตีติ ปเท กรณนฺติ อตฺถํ คณฺเหยฺย กรณสาธนํ ยุตฺตํ ฯ ตนฺนิพฺพตฺติโตติ ปน วุตฺตตฺตา อวุตฺตกตฺตุสาธนเมว ยุตฺตตรํ ฯ

[๑๒๕] สรูปํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถตฺยาทึ ฯ ตตฺถ ตตฺถ กิจฺเจ กตฺตพฺพกมฺเม สํสีทมานสฺส ปุคฺคลสฺส จิตฺตสฺส วา อนุ... วเสน อนุรูปํ พลสฺส ปทานวเสน อตฺตโน วา ปเรสํ วา ปวตฺตปุพฺพปฺปโยโค ฯ

กตฺตพฺพนฺติ กิจฺจํ ยํ กมฺมํ ปุคฺคเลน กตฺตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ กมฺมํ กิจฺจํ ฯ สํสีทตีติ สํสีทมาโน ปุคฺคโล ฯ สํสีทตีติ สํสีทมานํ จิตฺตํ ฯ อนุรูปพลสฺส ปทานํ อนุรูปพลปฺ-ปทานํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส อนุพลปฺปทานสฺส วโส อนุ...วโส อุสฺสาหชนนวโสตฺยตฺโถ ฯ เทฺว วาสทฺทา

สมุจฺจยา ฯ ปโยเชติ เอเตนาติ ปโยโค ปุคฺคโล ปุคฺคลํ ตสฺมึ ตสฺมึ กมฺเม เอเตน ปโยเชติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม ปโยโค วายาโม ฯ ปโยชนํ อาณาปนํ ปโยโค อาณตฺติ ปุพฺโพ ปโยโค ปุพฺพปฺปโยโค ปวตฺโต ปุพฺพปฺปโยโค ปวตฺตปุพฺพปฺปโยโค ฯ อุสฺสาหชนนวเสน ตีสุ ทฺวาเรสุ ปวตฺโต มิจฺฉาวายาโม สมฺมาวายาโม จ อตฺตโน ปวตฺตปุพฺพปฺปโยโค นาม ฯ อุสฺสาหชนนวเสน ปเรสํ กายวจีทฺวาเรสุ ปวตฺตา อาณตฺติ ปเรสํ ปวตฺตปุพฺพปฺปโยโค นาม ฯ

ตตฺถ ตตฺถาติ กิจฺเจติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กิจฺเจติ สํสี... นสฺสาติ ปเท อาธาโร ฯ สํสี...นสฺสาติ ทานาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อนุ...เสนาติ ปวตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺต...สํ วาติ ปททฺวยํ ปโยโคติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปวตฺต... โยโคติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๒๖] อิธ ปน เตน ปุพฺพปฺปโยเคน นิพฺพตฺติโต จิตฺตสฺส ติกฺขภาโว สงฺขาโร นามาติ ญาเปนฺโต อาห โส ปนจฺจาทึ ฯ โส ปน ปุพฺพปฺปโยโค อตฺตโน ปุพฺพ...ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา ตนฺนิพฺพตฺติโต เตน ปุพฺพปฺปโยเคน นิพฺพตฺติโต จิตฺตสฺส...วิเสโสว อิธ อิมสฺสึ จิตฺตสฺส ปริจฺเฉทวิสเย สงฺขาโร นาม ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ปุพฺโพ ภาโค ปุพฺพภาโค ปุพฺพกาโล ปุพฺพภาเคน ปวตฺโต ปุพฺพ...วตฺโต ฯ สนฺตนํ ปพนฺธนํ

สนฺตาโน จิตฺตสฺส สนฺตาโน จิตฺตสนฺตาโน ปุพฺพภาคปฺปวตฺโต จ โส จิตฺตสนฺตาโน จาติ ปุพฺพ...สนฺตาโน ฯ เจวาติ สมุจฺจยตฺโถ เอโก นิปาโต ฯ ปเรสํ สนฺตาโน ปรสนฺตาโน ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ วายามทฺวยสงฺขาโต โส ปุพฺพปฺปโยโค อตฺต...สนฺตาเน ปวตฺตติ ฯ อาณตฺติสงฺขาโต ปุพฺพปฺปโยโค ปรสนฺตาเน ปวตฺตติ ฯ นิพฺพตฺติยตีติ นิพฺพตฺติโต โย วิเสโส เตน ปุพฺพปฺปโยเคน นิพฺพตฺติยติ อิติ ตสฺมา โส วิเสโส นิพฺพตฺติโต ฯ ปุพฺพปฺปโยเคนาติ นิพฺพตฺติยตีติ ปเท กตฺตา ฯ เตน ปุพฺพปฺปโยเคน นิพฺพตฺติโต ตนฺนิพฺพตฺติโต ฯ เตนาติ นิพฺพตฺติโตติ ปเท กตฺตา ฯ ติกฺขสฺส ภาโว ติกฺขภาโว ติกฺขภาโว อิติ สงฺขาโต ติกฺข...ขาโต ฯ เอวสทฺโท ปุพฺพปฺปโยคํ นิวตฺเตติ ฯ

โสติ ปวตฺตตีติ ปเท กตฺตา ฯ อตฺตโนติ จิตฺตสนฺตาเนติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปุพฺพ...เน จาติ ปททฺวยํ ปวตฺตตีติ ปเท อาธาโร ฯ ปวตฺตตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ สงฺขาโรติ ปเท เหตุ ฯ ตนฺนิพฺพตฺติโต ติกฺข...โตติ ปททฺวยํ วิเสโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตสฺสาติ ติกฺขภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสวาติ สญฺญี ฯ อิธาติ สงฺขาโรติ ปเท อาธาโร ฯ สงฺขาโรติ สญฺญา ฯ

[๑๒๗] โส สงฺขาโร ยสฺส จิตฺตสฺส นตฺถิ ตํ จิตฺตํ อสงฺขารํ ตเทว อสงฺขารํ เอว อสงฺขาริกํ ฯ

นตฺถิ สงฺขาโร ยสฺสาติ วตฺตพฺเพ เอวมวตฺตา โส ยสฺส

นตฺถีติ วุตฺตํ ฯ ตํ ยสฺสาติ ปทสฺส นตฺถีติ ปเท สมฺปทานภาว-
วิญฺญาปนตฺถํ ฯ สงฺขาโร ยสฺส นตฺถิ ตํ อสงฺขารํ อตคฺคุณ-
พหุพฺพิหิ ฯ เอวสทฺโท ณิกปจฺจโย สกตฺเถ วตฺตตีติ ญาเปติ ฯ
อสงฺขารํ เอว อสงฺขาริกํ ฯ

โสติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ ยสฺสาติ นตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ
นตฺถีติ กตฺตุวาจกํ นิปาตปทํ ฯ ตนฺติ สญฺญี ฯ อสงฺขารนฺติ
สญฺญา ฯ ตเทวาติ สญฺญี ฯ อสงฺขาริกนฺติ สญฺญา ฯ

[๑๒๘] สงฺขาเรน สหิตํ สห อิตํ วตฺตมานํ จิตฺตํ
สสงฺขาริกํ ฯ

สงฺขาเรน...ริกนฺติ ลหุกนโย ทสฺสิโต ฯ สห สงฺขาเรน
อิตํ ปวตฺตมานํ สสงฺขารํ ตคฺคุโณ ฯ สสงฺขารํ เอว
สสงฺขาริกนฺติ วิคฺคโห ฯ

สสงฺขเรนาติ สหาติ ปเท สหโยคตติยา ฯ สหิตนฺติ สญฺญี ฯ
สสงฺขาริกนฺติ สญฺญา ฯ

[๑๒๙] สาธกมาห ตถาหิตฺยาทึ ฯ ตถาหิ สจฺจํ ฯ
อถวา ฯ ตถาหิ เตเนว การเณน อาจริยา วทนฺติ ปุพฺพ...กาทิตา
อิติ ฯ ปุพฺพ...ภูโต ปุพฺพปฺปโยคโต ปวตฺโต จิตฺตสมฺภวี จิตฺเต
สมฺภโว วิเสโส สงฺขาโร นาม ตํวเสน ตสฺส สงฺขารสฺส
สมฺพชฺฌเนน เอตฺถ เอตสฺมึ วิสเย อสงฺขาริกาทิตา โหตีติ
สมฺพนฺโธ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 243

ปฐมนเย ตถาหีติ ทฬฺหีกรณตฺเถ เอโก นิปาโต ทุติเย ตถาสทฺโท กรณวาจโก หิสทฺโท เอวสทฺทตฺโถ ตสฺมา เตเนว การเณนาติ อตฺโถ ทฏฺฐพฺโพ ฯ ปุพฺพปฺปโยคโต สมฺภูโต ปุพฺพ... ภูโต ฯ จิตฺเต สมฺภวตีติ จิตฺตสมฺภวี ฯ ตสฺสีลาทีสุ ณีตฺวาวี จาติ จสทฺเทน ณี ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ตสฺส สงฺขารสฺส วโส ตํวโส ปุพฺเพ พินฺทาคโม ฯ อสงฺขาริกํ อาทิ ยสฺส สสงฺขาริกสฺส ตํ อสงฺขาริกาทิ อสงฺขาริกาทิโน ภาโว อสงฺ...ทิตา ฯ

ปฐมนเย ตถาหีติ นิปาโต ทุติยนเย ตถาหีติ วทนฺตีติ ปเท เหตุ ฯ อาจริยาติ วทนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ วทนฺตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ ปุพฺพ...ภูโต จิตฺตสมฺภวีติ ปททฺวยํ วิเสโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิเสโสติ สญฺญี ฯ สงฺขาโรติ สญฺญา ฯ ตํวเสนาติ โหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตฺถาติ โหตีติ ปเท อาธาโร ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อสงฺ...ทิตาโต โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ

[๑๓๐] อญฺญมฺปิ นยํ ญาเปนฺโต อาห อถวาตฺยาทึ ฯ อถวา อปโร นโย ฯ สสงฺขาริกํ อสงฺขาริกนฺติ เอตํ จ ปทํ เกวลํ สงฺขารสฺส ภาวาภาวํ วิชฺชมานาวิชฺชมานตํ สนฺธาย อนุรุทฺธาจริเยน วุตฺตํ ตสฺส สงฺขารสฺส สห...ภาวโต จิตฺเตน สห ปวตฺติยา วิชฺชมานาวิชฺชมานโต น วุตฺตํ อิติ ตสฺมา สงฺขารสฺส ภาวาภาวํ สนฺธาย ปททฺวยสฺส วุตฺตตฺตา ภินฺนสนฺตานปฺปวตฺติโนปิ สงฺขารสฺส อิทมตฺถิตาย ตํวเสน ตสฺส สงฺขารสฺส วเสน สมฺพชฺฌเนน

สมตฺถเนน วา นิพฺพตฺตํ จิตฺตํ สงฺขาโร อสฺส จิตฺตสฺส อตฺถิ อิติ ตสฺมา สสงฺขาริกํ นาม สโลม...ทีสุ ปโยเคสุ วิย สห-สทฺทสฺส...นโตติ สมฺพนฺโธ ฯ

อถวาติ วุตฺเต ปุพฺพนยปริจฺจาโค นโยว คมฺยเตติ วจนโต ปุริมนเย สงฺขารสฺส จิตฺเตน สหปฺปวตฺติภาวาภาโว วุตฺโต ปจฺฉิม-นเย สงฺขารสฺส ภาวาภาโว วุตฺโต ฯ สสงฺขาริกนฺติ ปทํ ภาวํ สนฺธาย ปจมํ วุตฺตํ ฯ สมุจฺจยตฺโถ จสทฺโท สสงฺขาริกนฺติ จ อสงฺขาริกนฺติ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สงฺขารสฺสาติ ปุพฺพปฺปโยค-สงฺขาตสฺส สงฺขารสฺส ฯ ภวนํ ภาโว อตฺถิตา น ภาโว อภาโว นตฺถิตา ภาโว จ อภาโว ฯ ภาวาภาโว ฯ สห ปวตฺตนํ สหปฺปวตฺติ ฯ สํวิชฺชตีติ สนฺโต โย สภาโว สํวิชฺชติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว สนฺโต ภวนํ ภาโว สนฺโต สํวิชฺชมาโน ภาโว สพฺภาโว ฯ สนฺตสทฺทสฺส โส เภ โพ จนฺเตติ สนฺตสทฺทสฺส โส ฯ ภาโว อภาโว สพฺภาโว จ อภาโว จ สพฺภาวาภาโว สหปฺปวตฺติยา สพฺภาวาภาโว สหปฺปวตฺติสพฺภาวาภาโว ฯ ภินฺโน สนฺตาโน ภินฺนสนฺตาโน อตฺตโน สนฺตานโต ภินฺโน ปเรสํ สนฺตาโน ฯ ภินฺนสนฺตาเน ปวตฺตตีติ ภินฺนสนฺตานปฺปวตฺติ สงฺขาโร ฯ สมฺปิณฺฑนตฺเถน อปิสทฺเทน น เกวลํ อตฺตสนฺตานปฺ-ปวตฺติโน สงฺขารสฺส อิทมตฺถิกตาติ ญาเปติ ฯ สงฺขารสฺสาติ อาณตฺติสงฺขาตสฺส สงฺขารสฺส ฯ อิมํ จิตฺตํ อตฺโถ ผลํ

อิทมตฺโถ กมฺมธารโย ฯ ยทนุปฺปนฺนา...สิชฺฌนฺตีติ วา อิมสฺสิทนฺติ สุตฺเตน อิมสทฺทสฺส อิทมาเทโส มฺทา สเร ฯ อิทมตฺโถ อสฺส สงฺขารสฺส อตฺถีติ อิทมตฺถิ ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ อิทมตฺถิโน ภาโว อิทมตฺถิตา ฯ ณฺยตฺตตา ภาเว ตุ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ตสฺส สงฺขารสฺส วโส ตํวโส พินฺทาคโม ฯ นนุ จ สสงฺขาริกนฺติ เอตฺถ สหสทฺทสฺส สาโทโส โหติ ตสฺมา สห สงฺขาเรนาติ วตฺตพฺพํ เอวมวตฺวา กสฺมา สงฺขาโร อสฺส อตฺถีติ วุตฺตนฺติ มนสิกตฺวา สโลม...ทีปนโตติ เหตุ ปกฺขิตฺโต ฯ โลโม อสฺส สตฺตสฺส อตฺถีติ สโลมโก วิชฺชมานโลมโก ฯ ปกฺโข อสฺส สตฺตสฺส อตฺถีติ สปกฺขโก ฯ ยทาทินา สหสฺส โส กฺวจิ สมาสนฺตคตาอิจฺจาทินา อนฺเต กปจฺจโย ฯ อาทิสทฺเทน สธโนตฺยาทีนํ คหณํ ฯ สห อิติ สทฺโท สหสทฺโท ฯ วิชฺชมาโน อตฺโถ วิชฺชมานตฺโถ วิชฺชมานตฺถสฺส ปริทีปนํ วิชฺช...ปริทีปนํ ฯ

สสงฺขา...ริกนฺติ จาติ ปททฺวยํ เอตนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เอตนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ เกวลนฺติ สนฺธายาติ ปเท กิริยา-วิเสสนํ ฯ สงฺขารสฺสาติ ภาวาภาวนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ภาวา-ภาวนฺติ สนฺธายาติ ปเท กมฺมํ ฯ สนฺธายาติ วุตฺตนฺติ ปเท ปุพฺพ-กาลกิริยา ฯ วุตฺตนฺติ กมฺมวาจกํ กิตปทํ ฯ นาติ วุตฺตนฺติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ ตสฺสาติ ปวตฺตีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สห...ภาวโตติ น วุตฺตนฺติ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ อิทมตฺถิตายาติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

ภินฺน...โนปีติ สงฺขารสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สงฺขารสฺสาติ อิทมตฺถิตายาติ ปเท ภาวสมฺพนฺโธ ฯ อิทมตฺถิตายาติ นิพฺพตฺตนฺติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ ตํวเสนาติ นิพฺพตฺตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นิพฺพตฺตนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ สสงฺขาริกนฺติ ปเท สญฺญี ฯ สงฺขาโรติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อสฺสาติ อตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อตฺถีติ กตฺตุวาจกํ นิปาตปทํ ฯ อิตีติ สสงฺขาริกนฺติ ปเท สภาวเหตุ ฯ สโล...ทีสูติ สหสทฺโทติ ปเท อาธาโร ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ สหสทฺทสฺสาติ ปริทีปนโตติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ วิชฺช...ปนโตติ สสงฺขาริกนฺติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

วิมลพุทฺธิตฺเถเรน ปน อญฺญมฺปิ วิกปฺปํ ทสฺเสตุํ ภินฺนสนฺตานปฺปวตฺติโนปิตฺยาทิมาหาติ วุตฺตํ ฯ ตํ วิรุชฺฌติ ฯ กสฺมา ฯ ภินฺนสนฺตานาตฺยาทิวจนสฺส อตฺถวาตฺยาทิวจนต อนญฺญนยตฺตา ฯ เอโกเยว หิ นโย ฯ อปิสทฺโท ปญฺเหติ วจนมฺปิ วิรุชฺฌติ ฯ กสฺมา ฯ อปิสทฺทสฺส ปญฺหสฺส อวาจกตฺตา ฯ สมฺปิณฺฑนตฺโถ หิ อปิสทฺโท ฯ อิทมตฺถิตายาติ ปจฺจยภาววิชฺชมานตายาติ วจนมฺปิ วิรุชฺฌติ ฯ กสฺมา ฯ ปจฺจยภาวาติ อิมสฺส วจนสฺส อิทนฺติ ปทสฺส อนนุรูปตฺตา ฯ อริยํวเสน ปน อิทมตฺถิตายาติ เอตสฺส จ อิติอตฺเถนาติ เหตุปทสฺส หิเตน สสงฺขาริกนฺติ อิมินา ปเทน สมฺพนฺโธติ วุตฺตํ ฯ ตํ วิรุชฺฌติ ฯ กสฺมา ฯ สสงฺขาริกนฺติ เอตฺถ

เหตุภูตสฺส สงฺขาโร อสฺส อตฺถีติ เอตฺถ อิติสทฺทสฺส วิชฺชมานตฺตา ฯ สหปฺปวตฺติสพฺภาวาภาวโตติ เอตฺถ อุปโยคตฺเถ โตปจฺจโยติ วจนมฺปิ วิรุชฺฌติ ฯ สหปฺปวตฺติสพฺภาวาภาวนฺติ วตฺตพฺพํ ฯ เหตฺวตฺเถ จ โตปจฺจโย วตฺตติ ฯ อิมสฺมึ ปจฺฉิมจิตฺเต อตฺถิ วิชฺชตีติ อิทมตฺถีติ วจนมฺปิ วิรุชฺฌติ ฯ อิทํอตฺถิตายาติ วตฺตพฺพํ ฯ

[๑๓๑] ตพฺพิปรีตมฺปน ตโต สสงฺขาริกโต วิปรีตํ อญฺญํ จิตฺตํ ตทภาวโต ตสฺส สงฺขารสฺส อภาวโต วุตฺตนเยน อสงฺขาริกํ นาม ฯ

ตโต สสงฺขาริกโต วิปรีตํ อญฺญํ ตพฺพิปรีตํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ตสฺส สงฺขารสฺส อภาโว ตทภาโว ฯ วุตฺโต นโย วุตฺตนโย ฯ สงฺขาโร ยสฺส นตฺถิ ตํ อสงฺขารํ ตเทว อสงฺขาริกนฺติ วุตฺตนโยตฺยตฺโถ ฯ

ตพฺพิปรีตนฺติ สญฺญี ฯ ตทภาวโตติ อสงฺขาริกนฺติ ปเท เหตุ ฯ วุตฺตนเยนาติ อสงฺขาริกนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อสงฺขาริกนฺติ สญฺญา ฯ

วิคฺคโห ปน เอวํ กาตพฺโพ สงฺขาโร ยสฺส อตฺถีติ สสงฺขารํ ตคฺคุโณ ฯ สสงฺขารํ เอว สสงฺขาริกํ ฯ สกตฺเถ ิณิโก ฯ สงฺขาโร ยสฺส นตฺถิ ตํ อสงฺขารํ อตคฺคุโณ ฯ อสงฺขารํ เอว อสงฺขาริกํ ฯ

[๑๓๒] ทิฏฺฐิคเตน วิปฺปยุตฺตํ วิสํสฏฺฐํ จิตฺตํ อิติ ตสฺมา

ทิฏฺจิ...ยุตฺตํ ฯ วิวิธปฺปกาเรหิ ยุตฺตนฺติ อตฺถสฺส นิวตฺตนตฺถํ วิสํสฏฺจนฺติ วิวรติ ฯ

ทิฏฺจิคเตนาติ วิปฺป...สฏฺจนฺติ ปเท วิปฺปโยคตติยา ฯ วิสํสฏฺจนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ ทิฏฺจี...ยุตฺตนฺติ ปเท สภาวเหตุ ฯ ทิฏฺจิ...ยุตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๓๓] ยา เวทนา อุปฺปตฺติโต ยุตฺติโต อิกฺขติ อารมฺมณ-รสํ อนุภวติ เวทิยมานาปิ มชฺฌตฺตาการสณฺจิติยา มชฺฌ-สภาวสงฺขาตาการเรน สณฺจิติยา อนุภวติ อิติ ตสฺมา สา เวทนา อุเปกฺขาติ โยชนา ฯ

อุปสทฺทสฺส สมีปฺปมาทีนํ อตฺถานํ วาจกตฺตา อุปฺปตฺติโตติ วิวรติ ฯ อุปฺปตฺติสทฺทสฺส สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชติตฺยาทีสุ[๑] อุปฺปชฺชมานาทิกสฺสาปิ วาจกตฺตา ยุตฺติโตติ วิวรติ ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ ฯ อุปฺปุพฺโพ ปท คติมฺหิ ฯ อุปสทฺโท ธาตฺวิเสสโก ฯ อิตฺถิยมติยโว วา คฺปาทีนญฺจาติ ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตญฺจ กฺวจิ โตติ โยควิภาเคน ตติยตฺเถ โต ฯ ยุชฺชนํ ยุตฺติ ฯ ยุช โยเค ติ ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ ฯ อิกฺขติสทฺทสฺส ทสฺสนกาทีนมฺปิ วาจกตฺตา นอุภวตีติ วิวรติ ฯ อิกฺข อนุภวเน ติวิภตฺติ ภูวาทิโต อ ฯ อนุปุพฺโพ ภู อนุภวเน ติ ภูวาทิโต อ อญฺเญสุ จ โอ อว สเร ฯ มชฺฌตฺตเวทนา เกน ยุตฺติโต อารมฺมณรสํ อนุภวตีติ

๑. องฺ. สตฺตก.๒๓/๘๓ ฯ

ปุจฺฉา ฯ อิฏฺเฐ อนิฏฺเฐ จ อารมฺมเณ ปกฺขปาตสฺส อภาเวน ยุตฺติโต อนุภวตีติ วิสชฺชนํ ฯ อุปปตฺติโต ยุตฺติโต อิกฺขติ อนุภวติ อุเปกฺขาติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ เวทิยมานาปิ มชฺฌตฺตา-การสณฺฐิติยาติ วจนํ น ปกฺขิปิตพฺพํ ตํ กิมตฺถํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ กิญฺจาปิ มชฺฌตฺตเวทนา อารมฺมณรสํ อนุภวติ ตถาปิ มชฺฌตฺตากาเรน อนุภวตีติ ญาปนตฺถํ เวท...ติยาติ วจนํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ เวทิ...ติยาติ วจนสฺส ปกฺขิปเน อาโภโค ทุชฺชาโน ฯ เวทิยตีติ เวทิยมานา ยา เวทนา อารมฺมณรสํ เวทิยติ อนุภวติ อิติ ตสฺมา สา เวทนา เวทิยมานา ฯ วิท อนุภวเน วตฺตมาเน มานนฺตาติ มาโน ทิวาทิโต โยติ โย ยถาคม-มิกาโรติ อิ อณฺเณสุ จาติ อิสฺเส อิตฺถิยมโต อาปจฺจโยติ อา ฯ มชฺฌตฺตเวทนา ยุตฺติโต อนุภวติ กึ มชฺฌตฺตากาเรน อนุภวตีติ ครหตฺโถ อปิสทฺโท ฯ สุขทุกฺขาการานํ มชฺเฌ ฐิโต อตฺตา สภาโว มชฺฌตฺตา มชฺฌตฺตา เอว อากาโร มชฺฌตฺตากาโร ฯ สนฺนิฏฺฐานํ[1] ปวตฺตนํ[2] สณฺฐิติ มชฺฌตฺตากาเรน สณฺฐิติ มชฺฌ...สณฺฐิติ ฯ เวทิ...ติยาติ อิมินา กิญฺจาปิ มชฺฌตฺตเวทนา อารมฺมณรสํ อนุภวติ ตถาปิ มชฺฌสภาวากาเรน อนุภวติ น อิฏฺเฐ อนิฏฺเฐ จารมฺมเณ ปกฺขปาตากาเรน อนุภวตีติ ญาเปติ ฯ อุปปุพฺโพ อิกฺข อนุภวเน อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ปุน อา ฯ

อุปปตฺติโตติ อิกฺข...วตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ยา

๑. สนฺติฏฺฐนํ สณฺฐหนนฺติ วา ภเวยฺย ฯ ๒. อปฺปวตฺตนนฺติ มญฺเญ ฯ

เวทนาติ อิกฺขตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิกฺข...วตีติ กตฺตุวาจกํ อาขฺยาต-
ปทํ ฯ เวทิยมานาปีติ อนุภวตีติ ปเท กตฺตา ฯ มชฺฌ...
สณฺฐิติยาติ อนุภวตีติ ปเท ตติยาวิเสสน ฯ อตีติ อุเปกฺขาติ
ปเท เหตุ ฯ อุเปกฺขาติ สญฺญา ฯ

[๑๓๔] อุปปตฺติโต อิกฺขตีติ อุเปกฺขาติ วิคฺคโห ฯ ปรมตฺถ-
วินิจฺฉยฏีกายมฺปิ อิฏฺเฐ อนิฏฺเฐ อารมฺมเณ ปกฺขปาตาภาเวน
อุปปตฺติโต ยุตฺติโต อิกฺขติ อนุภวติ เวทิยมานาปิ มชฺฌตฺตาการ-
สณฺฐิตตายาติ อุเปกฺขาติ วุตฺตํ ฯ วา อปโร นโย ฯ สุขทุกขานํ
อุเปตา...วนํ อิติ ตสฺมา อุเปกฺขา ฯ

สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ สุขทุกฺขานิ ฯ อุปสทฺทสฺส อตฺถํ ญาเปตุํ
อุเปตาติ วุตฺตํ ฯ อุเปตาสทฺทสฺส อุปคมนสฺสาปิ วาจกตฺตา
ยุตฺตาติ วิวรติ ฯ ยุตฺตาสทฺทสฺส โยชนสฺสาปิ วาจกตฺตา อวิรุทฺธาติ
วิวรติ ฯ อิกฺขาสทฺทสฺส ภาววาจกตฺตํ ญาเปตุํ อนุภวนนฺติ
วิวรติ ฯ อุปคมนํ อุเปตา ฯ อุปปุพฺโพ อิ คติยํ ภาวกมฺเมสุ ต
อิติ ภาเว โต อญฺเญสุ จาติ อิสฺเส ปุน อา ฯ ยุชฺชนํ
ยุตฺตา ฯ ยุช ต อา ฯ อวิรุชฺฌนํ อวิรุทฺธา ฯ อิกฺขนํ อิกฺขา
อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ปุน อา ฯ อนุภวิยเต อนุภวนํ ภู
นนฺทาทีหิ ยุ อน...ณฺวูนํ ฯ

สุขทุกฺขานนฺติ อุเป...รุทฺธาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อุเป...
รุทฺธาติ อิกฺขาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิกฺขา...วนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อิตีติ อุเปกฺขาติ ปเท เหตุ อุเปกฺขาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๓๕] สุขทุกฺขานํ...อวิรุทฺธา อิกฺขาติ วจนเมว สมตฺเถนฺโต สุขทุกฺขาตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ สุขทุกฺขาวิโรธิตาย เอสา อุเปกฺขา เตสํ สุขทุกฺขานํ อนนฺตรมฺปิ ปวตฺตติ ฯ

สุขญฺจ ทุกฺขญฺจ สุขทุกฺขานิ ฯ วิรุชฺฌตีติ วิโรธิ ยา เวทนา อญฺญมญฺญํ วิรุชฺฌติ อิติ ตสฺมา สา เวทนา วิโรธิ สุขทุกฺขํ ฯ วิปุพฺโพ รุธิ อาวรเณ มุนาทีหิ จิ อญฺเญสุ จ อุสฺโส ฯ น วิโรธิ อวิโรธิ อุเปกฺขา ฯ สุขทุกฺขานํ อวิโรธิ สุข...โรธิ สุขทุกฺขาวิโรธิยา ภาโว สุข...ธิตา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหีกรณํ ฯ น อนฺตรํ พฺยวธานํ อนนฺตรํ ฯ ปีสทฺโท น เกวลํ อุเปกฺขา อุเปกฺขาย อนนฺตรํ ปวตฺตตีติ ญาเปติ ฯ

สุข...ตายาติ ปวตฺตตีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ เอสาติ ปวตฺตตีติ ปเท กตฺตา ฯ เตสนฺติ อนนฺตรนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺตรมฺปีติ ปวตฺตตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ปวตฺตตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ปน อยญฺจ อตฺโถ โลภสหคตาทิ-จิตฺตสมฺปยุตฺตเวทนายปิ ลพฺภติ ปุริโม ปน น ตถา น หิ โลภสหคตาทีนํ อุปฺปตฺติโต อิกฺขนํ นตฺถีติ วุตฺตํ ฯ

[๑๓๖] อุเป....คตํ อิติ อิทํ ปทํ วุตฺตนยเมว ฯ อุเปกฺขาย สหคตํ เอกุปฺปาทาทิวเสน สํสฏฺฐํ อุเปกฺขาย สห

เอกุปฺปาทาทิภาวํ คตนฺติ อุเปกฺขาสหคตนฺติ อิทํ วิคฺคหํ สนฺธาย วุตฺตนยเมวาติ วุตฺตํ ฯ วุตฺโต นโย ยสฺส ปทสฺส ตํ วุตฺตนยํ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ นยํ นิวตฺเตติ ฯ

อุเป...คตนฺติ อิทนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อิทนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วุตฺต...เมวาติ อิทนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๑๓๗] นนุ จ อิมสฺมึ จิตฺเต โสมนสฺสาทีหิ อญฺเญปิ ผสฺสาทโย สมฺปยุตฺตธมฺมา อตฺถิ ตสฺมา ตสฺส สหคตาทิภาโว วตฺตพฺโพ กสฺมา เอวมวตฺวา โสมนสฺสสหคตาทิภาโวว วุตฺโตติ โจทนํ สมุฏฺฐหนฺโต อาห กสฺมาตฺยาทึ ฯ เอตฺถ เอตสฺมึ จิตฺเต อญฺเญสุปิ...ภาโวว อาจริเยน วุตฺโต อิติ โจทนา ฯ

ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร ฯ อญฺเญสูติ โสมนสฺสุเปกฺขาทิฏฺฐีหิ อญฺเญสุ ฯ ปิสทฺโท น เกวลํ โสมนสฺสาทโย อตฺถีติ ญาเปติ ฯ ผสฺสาทีสุ...ธมฺเมสูติ เอตฺถ เวทนาวชฺชิตา ผสฺสาทโย สตฺต สพฺพจิตฺตสาธารณา ฉ ปกิณฺณา โมโห อหิริกํ อโนตฺตปฺปํ อุทฺธจฺจนฺติ จตฺตาโร อกุสลสาธารณา โลโภ มาโน ถีนมิทฺธนฺติ อิเม วีสติเยว เจตสิกา คเหตพฺพา ฯ กสฺมา ฯ เอตฺถาติ ปทสฺส วุตฺตตฺตา ฯ โสมนสฺสสหคตํ อาทิ เยสํ อุเปกฺขา-สหคตาทีนํ เต โสมนสฺสสหคตาทโย ฯ อาทิสทฺเทน อุเปกฺขาสห-คตทิฏฺฐิสหคตาสงฺขาริกานํ คหณํ ฯ โสมนสฺสสหคตาทีนํ ภาโว โสมนสฺสสหคตาทิภาโว ฯ เอวสทฺโท ผสฺสสหคตาทิภาวํ นิวตฺเตติ ฯ

กสฺมาติ วุตฺโตติ ปเท เหตุปุจฺฉา ฯ เอตฺถาติ วิชฺชมาเนสูติ ปเท อาธาโร วุตฺโตติ ปเทปิ ฯ อญฺเญ...ทีสูติ ปททฺวยํ สมฺป...เมสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สมฺป...เมสูติ ภาวสตฺตมี ฯ วิชฺชมาเนสูติ ตุลฺยาธิกรณสตฺตมี ฯ โสม...ภาโวติ วุตฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ วุตฺโตติ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๑๓๘] โสมนสฺสตฺยาทิ ปริหาโร ฯ โสมนสฺสาทีนเมว อสาธารณภาวโต โสมนสฺสาทิภาโว อาจริเยน วุตฺโตติ โยชนา ฯ

โสมนสฺสํ อาทิ เยสํ เต โสมนสฺสาทโย ฯ อาทิสทฺเทน ทิฏฺฐิญาณเจว อสงฺขาริกภาวสฺส จ คหณํ ฯ เอวสทฺโท ผสฺสาทโย นิวตฺเตติ ฯ อสาธารณานํ ภาโว อสา...ภาโว ฯ

โสม...นเมวาติ ภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อสา...วโตติ วุตฺโตติ ปเท เหตุ ฯ

[๑๓๙] ตเทวาสาธารณภาวํ สาเธตุํ ผสฺสาทโยติอาทิมาห หิ สจฺจํ ผสฺสาทโย เกจิ เจตสิกา สพฺพจิตฺตสาธารณา ฯ เกจิ เจตสิกา กุสลาทิสาธารณา โมหาทโย จ สพฺพา...รณา อิติ ตสฺมา เตหิ ผสฺสาทีหิ จิตฺตํ วิเสเสตุํ อาจริเยน น สกฺกา ฯ โสมน...กตฺถจิ จิตฺเต น โหนฺติ อิติ ตสฺมา ตํวเสน เตสํ โสมนสฺสาทีนํ ปฏิพทฺเธน จิตฺตสฺส วิเสโส ปากโฏวาติ โยชนา ฯ

ผสฺโส อาทิ เยสํ เต ผสฺสาทโย ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ เกจีติ เวทนาวชฺชิตา ผสฺสาทโย ฉ สพฺพจิตฺตสาธารณา ฯ สพฺพ-

จิตฺตานํ สาธารณา สพฺพ...รณา ฯ เกจีติ วิตกฺกาทโย ฉ ปกิณฺณกา ฯ น โสภณเจตสิกา คเหตพฺพา ฯ กสฺมา ฯ อกุสลาธิ-การตฺตา ฯ กุสลํ อาทิ เยสํ ตานิ กุสลาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน อกุสลาพฺยากตานํ คหณํ ฯ กุสลาทีนํ จิตฺตานํ สาธารณา กุส... รณา ฯ วิตกฺกาทโย ฉ ปกิณฺณกา กุสลาทีนํ ยถารหํ สาธารณา น สพฺพกุสลาทีนํ ฯ โมโห อาทิ เยสํ เต โมหาทโย ฯ อาทิสทฺเทน อหิริกาโนตฺตปฺปุทฺธจฺจานํ คหณํ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท สพฺพ...รณา จ สพฺพา...ณา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สพฺพากุสลานํ สาธารณา สพฺพา...รณา ฯ

โสมนสฺสาทโย ปน กีทิสาติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห โสมนสฺ-สาตฺยาทึ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ อปากโฏติ ญาเปติ ฯ เตสํ โสมนสฺสาทีนํ วโส ตํวโส นิคฺคหิตาคโม ฯ

ผสฺสาทโย เกจิ สพฺพ...รณาติ ปทตฺตยํ เจตสิกาติ ปทสฺส วิเสสนํทท ฯ เจตสิกาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เกจิ กุส...รณาติ ปททฺวยํ เจตสิกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โมหา...รณาติ ปททฺวยํ เจตสิกาติ ปทสฺส วิเสสนํฯ อิตีติ น สกฺกาติ ปเท เหตุ ฯ นาติ สกฺกาติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ เตหีติ วิเสเสตุนติ ปเท วิเสสนตติยาฯ สกฺกาติ ภาววาจกํฯ จิตฺตนฺติ วิเสเสตุนฺติ ปเท กมฺมํฯ วิเสเสตุนฺติ น สกฺกาติ ปเท สมฺปานํ ฯ อาจริเยนาติ น สกฺกาติ

ปเท อวุตฺตกตฺตา ฯ โสม...ทโยติ โหนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ กตฺถจีติ จิตฺเตติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺเตติ โหนฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ โหนฺตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ กตฺถจีติ จิตฺเตติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นาติ โหนฺตีติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ โหนฺตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ ปากโฏติ ปเท เหตุ ฯ ปากโฏวาติ วิเสโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ตํวเสนาติ วิเสโสติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตสฺสาติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

โสมนสฺสาทโย...น โหนฺตีติ เอตฺถ โสมนสฺสํ กตฺถจิ โสมนสฺสสหคเต จตุจิตฺเต โหติ กตฺถจิ อุเปกฺขาสหคเต จิตฺเต น โหติ อุเปกฺขา กตฺถจิ อุเปกฺขาสหคเต จิตฺเต โหติ กตฺถจิ โสมนสฺสสหคเต จิตฺเต น โหติ ทิฏฺฐิ กตฺถจิ ทิฏฺฐิสมฺปยุตฺเต จิตฺเต โหติ กตฺถจิ ทิฏฺฐิวิปฺปยุตฺเต จิตฺเต น โหติ สงฺขาโร กตฺถจิ สสงฺขาริเก จิตฺเต โหติ กตฺถจิ อสงฺขาริกจิตฺเต น โหตีติ อธิปฺปาโย ยถารหํ เวทิตพฺโพ ฯ

[๑๔๐] การณปุจฺฉํ วิสชฺเชนฺโต อาจริโย อาห กสฺมา-ตฺยาทึ ฯ กสฺมา ปน เอเต โสมนสฺสาทโย กตฺถจิ โหนฺติ กตฺถจิ น โหนฺติ อิติ ปุจฺฉา ฯ

กสฺมาติ เหตุปุจฺฉา ฯ ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร ฯ เอเตติ โหนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ กตฺถจีติ โหนฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ โหนฺตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ กตฺถจีติ โหนฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ นาติ

ปฏิเสโธ ฯ อิตีติ ปุจฺฉาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ปุจฺฉาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๔๑] การณสฺส สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาวโต สหจิตาสหจิตภาวโต สมฺปตฺตาสมฺปตฺตภาวโต วา เอเต โสมนสฺสาทโย กตฺถจิ โหนฺติ กตฺถจิ น โหนฺตีติ สมฺพนฺโธ ฯ

กโรตีติ การณํ โย เหตุ กโรติ ผลํ ชเนติ อิติ ตสฺมา โส เหตุ การณํ ฯ กร กตฺตุ...สุ จาติ ยุ อณฺเณสุ จ อสฺส อา อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ฯ สห นิธาตีติ สนฺนิหิตํ ยํ การณํ ตทายตฺตวุตฺติตาย โสมนสฺสาทีหิ สห นิธาติ ปติฏฺฐาติ อิติ ตสฺมา ตํ การณํ สนฺนิหิตํ ฯ สนฺนิหิตสทฺโท สหนิธานวาจโก ฯ เตน โมหวิจฺฉแทนิยํ มคฺคญาณสพฺพญฺญุตญาณสงฺขาตโพธิยา สนฺนิหิตภาเวน พุทฺโธติ วุตฺตํ ฯ สํสทฺโท สหตฺถวาจโก ฯ นิสทฺโ? ธาตฺวตฺถพาธโก เอโส นิธิ สุนิหิโตตฺยาทีสุ วิย ฯ ธา ปติฏฺฐายํ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ยถาคมมิกาโร กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธสฺส โห ฯ สห น นิธาตีติ อสนฺนิหิตํ ยํ การณํ โสมนสฺสาทีหิ สห น นิธาติ น ปติฏฺฐาติ อิติ ตสฺมา ตํ การณํ อสนฺนิหิตํ อยุตฺตตฺถสมาโส ฯ ทุติยนเย เอวํ วิคฺคโห สนฺนิธาตีติ สนฺนิหิตํ ยํ การณํ โสมนสฺสาทีนํ ลพฺภมานวเสน สนฺนิธาติ สมาคจฺฉติ ปาปุณาติ อิติ ตสฺมา ตํ การณํ สนฺนิหิตํ สมฺปตฺตการณํ ฯ สนฺนิหิตสทฺโท สมฺปตฺตสทฺทปริยาโย ฯ น สนฺนิหิตํ อสนฺนิหิตํ อสมฺปตฺตการณนฺติ

๑. ขุ. ขุ. ๒๕/๑๒ ฯ

อตฺโถ ฯ เตน โมคฺคลฺลานปญฺจิกายํ อสนฺนิหิเตติ อสมฺปตฺเตติ วุตฺตํ ฯ สนฺนิหิตญฺจ อสนฺนิหิตญฺจ สนฺนิ...หิตํ สนฺนิหิตาสนฺนิหิตสฺส ภาโว สนฺนิ...ภาโว ฯ

การณสฺสาติ ภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สนฺนิ...วโตติ โหนฺติ น โหนฺตีติ ปททฺวเย ญาปกเหตุ ฯ

การณ...วโตติ เอตฺถายมธิปฺปาโย โสมนสฺสาทโย การณสฺส สนฺนิหิตภาวโต กตฺถจิ จิตฺเต โหนฺติ โสมนสฺสาทโย การณสฺส อสนฺนิหิตภาวโต กตฺถจิ น โหนฺตีติ ฯ ยถากฺกมํ โยชนา เตสุ โสมนสฺสาทีสุ โสมนสฺสํ อิฏฺฐารมฺมณาทีนํ ติณฺณํ การณานํ อตฺตโน สมฺปตฺตภาวโต ลภนโต อิมสฺมึ โสมนสฺสสหคเต จตฺจิตฺเต โหติ อิฏฺฐารมฺมณาทิการณสฺส อสมฺปตฺตภาวโต อุเปกฺขาสหคเต จตฺจิตฺเต น โหติ อุเปกฺขา อิฏฺฐมชฺฌตฺตารมฺมณาทิการณสฺส อตฺตโน ลภนโต อุเปกฺขาจิตฺเต โหติ ตสฺส การณสฺส อลภนโต โสมนสฺสจิตฺเต น โหติ ทิฏฺฐิ จ ทิฏฺฐิวิปนฺนปุคฺคลเสวนสสฺสตุจฺเฉทาสยตาสงฺขาตสฺส การณสฺส อตฺตโน ลภนโต ทิฏฺฐิสมฺปยุตฺเต จิตฺเต โหติ ตสฺส การณสฺส อลภนโต ทิฏฺฐิวิปฺปยุตฺเต จิตฺเต น โหติ พลวอุตุอาทีสุ ปน สนฺเตสุ อสงฺขาริกภาโว โหติ อพลวอุตุอาทีสุ สนฺเตสุ อสงฺขาริกภาโว น โหตีติ ฯ การณสฺส สนฺนิหิตาสนฺนิหิตภาโว โหตีติ อิทํ ปน วจนํ ทุชฺชานํ เหฏฺฐา การณสฺส สามญฺเญน วุตฺตตฺตา ฯ

อภิ.๗๑

[๑๔๒] สรูปํ ปุจฺฉนฺโต ปุจฺฉโก อาห กิมฺปนาตฺยาทึ ฯ กึ ปน เนสํ โสมนสฺสาทีนํ การณํ อิติ ปุจฺฉา ฯ

กินฺติ ปุจฺฉา ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เนสนฺติ การณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ การณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ปุจฺฉาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ปุจฺฉาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๔๓] วุจฺจเตติ ปริหาโร มยา วุจฺจเต ฯ สภาวโตตฺยาทิ วิตฺถาโร ฯ หิ สจฺจํ สภาวโต อารมฺมณสงฺขาตสฺส อตฺตโน ปกติโต ปริกปฺปโต วา สตฺตานํ วิปลฺลาสสญฺชานนโต อิฏฺฐารมฺมณํ โสมนสฺส...วตา จ อิธ อิมสฺมึ อกุสลาธิกาเร โสมนสฺสสฺส การณํ อิฏฺฐมชฺฌ...วตา จ อุเปกฺขาย การณํ ทิฏฺฐิ...ยตา จ ทิฏฺฐิยา การณํ พลว...ภาวสฺส การณํ อิติ ตสฺมา อตฺตโน อนุรูปการณสฺส สมฺพชฺฌเนน เนสํ โสมนสฺสาทีนํ อุปฺปชฺชนโต กตฺถจิ จิตฺเตเยว สมฺภโว อิติ ตสฺมา เอเตหิ โสมนสฺสาทีหิ จิตฺตสฺส วิเสโส ปญฺญาเปตุํ วิญฺญาเปตุํ สกฺกา อาจริเยนาติ สมฺพนฺโธ ฯ

ภวนํ ภาโว อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน ปกติ-ิอิจฺเจวตฺโถ ฯ ปริกปฺปนํ อนิฏฺฐสฺส อิฏฺฐนฺติ วิปลฺลาสสญฺชานนํ ปริกปฺโป ฯ วาสทฺโท สภาวโต วา ปริกปฺปโต วาติ โยเชตพฺโพ ฯ หิสทฺโท วิตฺถาโร ฯ อิจฺฉิตพฺพนฺติ อิฏฺฐํ อิจฺฉิตพฺพํ ปริเยสิตพฺพนฺติ วา อิฏฺฐํ รูปาทิอารมฺมณํ ฯ อิส ปริเยสเน ฯ

ิอิฏฺฐญฺจ ตํ อารมฺมณญฺจาติ อิฏฺฐารมฺมณํ ฯ โสมนสฺเสน สมฺปยุตฺตา โสมนสฺสา อุตฺตรโลปตติยาตปฺปุริโส ฯ โสมนสฺสา ปฏิสนฺธิ ยสฺส ปุคฺคลสฺส โส โสมนสฺสปฏิสนฺธิโก ฯ กฺวจิ สมาสนฺตคตานมการนฺโตติ กปจฺจโย โสมนสฺสปฏิสนฺธิกสฺส ภาโว โสม...กตา ฯ คจฺฉติ อคาธภาเวน ปวตฺตตีติ คมฺภิโร สภาโว ฯ คมุ คติมฺหิ รญฺชุทาทีหีติอาทินา อิรปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา มชฺเฌ ภการาคโม ฯ คมฺภิโร สภาโว คมฺภิรสภาโว คมฺภิรปกติ นตฺถิ คมฺภิรสภาโว ยสฺส โส อคมฺภิรสภาโว อคมฺภิรสภาวสฺส ภาโว อค...วตา ฯ คมฺภีโรติปิ ทีฆปาโจ ฯ กฺวจาทิมชฺฌาทินา มชฺเฌ ทีโฆ ฯ จสทฺโท อิฏฺฐารมฺมณญฺจ โสม...กตา จ อค...ตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อิธาติ อิมินา วจเนน กุสลาธิกาเร โสมนสฺสสฺส การณํ นิวตฺเตติ ฯ

สภา...โต วาติ ปททฺวยํ อิฏฺฐาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิฏฺฐารมฺม...ตา จาติ ปทตฺตยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิธาติ โสมนสฺสสฺสาติ อาธาโร ฯ โสมนสฺสสฺสาติ การณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ การณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๔๔] อิฏฺฐสฺส มชฺเฌ ฐิโต อตฺตา ปกติ ยสฺส อารมฺมณสฺส ตํ มชฺฌตฺตํ อิฏฺฐญฺจ ตํ มชฺฌตฺตญฺจาติ อิฏฺฐมชฺฌตฺตํ อิฏฺฐมชฺฌตฺตเมว อารมฺมณํ อิฏฺฐ...รมฺมณํ ฯ อุเปกฺขาย สมฺปยุตฺตา อุเปกฺขา ตปฺปุริโส ฯ อุเปกฺขา ปฏิสนฺธิ ยสฺส โส

อุเปกฺขาปฏิสนฺธิโก อุเปกฺขาปฏิสนฺธิกสฺส ภาโว อุเป...กตา ฯ คมฺภิโร สภาโว ปกติ ยสฺส โส คมฺภิรสภาโว คมฺภิรสภาวสฺส ภาโว คมฺภิ...วตา ฯ

จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อิฏฺฐ...ตา จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุเปกฺขายาติ การณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ

[๑๔๕] วิปชฺชีติ วิปนฺนา ยา ทิฏฺฐิ วิปชฺชิ วินสฺสิ อิติ ตสฺมา สา ทิฏฺฐิ วิปนฺนา ฯ วิปุพฺโพ ปท คติยํ วิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ตสฺมา วินาเส วตฺตติ ฯ อตีเต ตตวนฺตุตาวีติ ต ภิทาทิโต อินฺนอนฺนอีณา วาติ ตสฺส อนฺโน ธาตฺวนฺตโลโป จ ฯ ทิฏฺฐิ วิปนฺนา วินฏฺฐา ยสฺส โส ทิฏฺฐิวิปนฺโน ทิฏฺฐิวิปนฺโน จ โส ปุคฺคโล จาติ ทิฏฺฐิ...คโล เสวนํ ภชนํ เสวนา ทิฏฺฐิ-วิปนฺนปุคฺคลสฺส เสวนา ทิฏฺฐิ...วนา ฯ สสฺสตีติ สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ ฯ สส สาตจฺเจ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ตปจฺจโย วาทีหิ โตติ โมคฺคลฺลานสุตฺเตน วา โต ฯ อุจฺฉิชฺชตีติ อุจฺเฉโท อตฺตา จ โลโก จ ฯ สสฺสโต จ อุจฺเฉโท จ สสฺสตุจฺเฉทา ฯ อาสยนฺติ เอตฺถาติ อาสโย สตฺตา เอตฺถ ทิฏฺฐิยํ อาสยนฺติ อิติ ตสฺมา อยํ ทิฏฺฐิ อาสโย ฯ อาสทฺโท ธาตฺวตฺถ-พาธโก ตสฺมา สิ นิสฺสเย วตฺตติ ฯ สพฺพโตตฺยาทินา อ ฯ อตฺตโลกา สสฺสตุจฺเฉทา อิติ ปวตฺโต อาสโย ทิฏฺฐิ ยสฺส โส สสฺสตุจฺเฉทาสโย สสฺสตุจฺเฉทาสยสฺส ภาโว สสฺส...ยตา ฯ

จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ทิฏฺฐิ...สยตา จาติ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ ทิฏฺฐิยาติ การณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ

[๑๔๖] พลติ อพลํ อภิภวตีติ พลํ ยํ ธมฺมชาตํ ฯ พล อภิภวเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ พลํ เอเตสํ อุตุอาทีนมตฺถีติ พลวานิ อุตุ จ โภชนญฺจ อุตุโภชนานิ พลวานิ จ ตานิ อุตุโภชนานิ จาติ พล...นานิ พลวอุตุโภชนานิ อาทโย เยสํ อาวาสาทีนํ เต พลว...นาทโย ฯ พลวสทฺโท จ สปฺปายปริยาโย ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เอตฺถ จ ปนสทฺโท กสฺมา ปกฺขิตฺโตติ ปุจฺฉา ฯ ปุพฺเพ วุตฺตา โสมนสฺสุเปกฺขาทิฏฺฐิโย ธมฺมาเยว อสงฺขาริกภาโว ปน น ธมฺโม ตสฺมา เอตฺถ ฐาเน ปนสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ ผลํ ปฏิจฺจ เอนฺติ ปวตฺตนฺตีติ ปจฺจยา ฯ ปติปุพฺโพ อิ คติยํ สพฺพโต...วาติ อ อญฺเญสุ จ ฯ อสงฺขาริกสฺส ภาโว อสงฺ...ภาโว ฯ อิตีติ ปทํ ตสฺมาติ ปเทน สมานตฺถํ น ภินฺนตฺถํ ฯ อตฺตโนติ โสมนสฺสาทิสงฺขาตสฺส อตฺตโน ฯ อนุรูปํ การณํ อนุรูปการณํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส อนุรูปการณสฺส วโส อนุรู...วโส ฯ อุปฺปชฺชิยเต อุปฺปชฺชนํ ภาวสาธนํ ฯ ยาคโม สุอุจฺจารณตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ เอวสทฺโท น สพฺพตฺถ โลภจิตฺเต อุปฺปชฺชตีติ ญาเปติ ฯ สมฺภวนํ อุปฺปชฺชนํ สมฺภโว ฯ ปญฺญาปนตฺถํ ชานาปนตฺถํ ปญฺญาเปตุํ ฯ

พล...ทโยติ ปจฺจยาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปจฺจยาติ

ลิงฺคตฺโถ ฯ อสงฺ...วสฺสาติ การณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิติ ตสฺมาติ อุปฺปชฺชนโตติ ปเท เหตุ ฯ อตฺตโนติ อนุรูปาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อนุ...เสนาติ อุปฺปชฺชนโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เนสนฺติ อุปฺปชฺชนโตติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ อุปฺปชฺชนโตติ สมฺภโวติ ปเท เหตุ ฯ กตฺถจีติ จิตฺเตติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺเตเยวาติ สมฺภโวติ ปเท อาธาโร ฯ สมฺภโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ สกฺกาติ ปเท เหตุ ฯ สกฺกาติ กมฺมวาจกํ ฯ เอเตหีติ ปญฺญาเปตุนฺติ ปเท กรณํ ฯ จิตฺตสฺสาติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ สกฺกาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปญฺญาเปตุนฺติ สกฺกาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๑๔๗] โสมนสฺสาทีนเมว อสาธารณโตตฺยาทิกํ อตฺตนา วุตฺตวจนํ สาเธนฺโต อาห เอวญฺจาตฺยาทึ ฯ เอวญฺจ กตฺวา อสาธารณโต วุตฺตภาวสฺส มนสิกรณโต เนสํ จิตฺตานํ โมหเหตุกภาเว สติปิ โลภ...นิคมเน อาจริเยน วุตฺโตติ โยชนา ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ กตฺวาติ เหตฺวตฺเถ ตฺวา วตฺตติ ฯ สติ เนสํ ทฺวิเหตุกภาเว กสฺมา อิมานิ จิตฺตานิ โลเภเนว นิยเมตีติ โจทนํ สนฺธายาห สติปิ...ภาเวติ ฯ ปิสทฺโท โจทกสฺส อรุจิสูจโน ฯ โมโห เหตุ เอเตสํ จิตฺตานนฺติ โมหเหตุกานิ โมหเหตุกานํ ภาโว โมห...ภาโว ฯ โลภสหคตานํ จิตฺตานํ ภาโว โลภ...ภาโว ฯ เอวสทฺโท โมหสหคตภาวํ นิวตฺเตติ ฯ นิคมิยติ

เอตฺถาติ นิคมนํ ยถาวุตฺตตฺโถ เอตฺถ วจเน อาจริเยน นิคมิยติ ปุน กถิยติ อิติ ตสฺมา ตํ วจนํ นิคมนํ อิมานิ อฏฺจปิ โลภสหคตจิตฺตานิ นามาติ วจนํ ฯ นิสทฺโท ธาตฺวตฺถพาธโก ฯ คมุ คติมฺหิ กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ

เอวญฺจาติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตฺวาติ วุตฺตาติ ปเท เหตุ ฯ เนสนฺติ ภาเว ภาโวติ ปททฺวเย สมฺพนฺโธ ฯ สติปีติ วุตฺโตติ ปเท ภาวลกฺขณํ ฯ โมห...ภาเวติ ภาววนฺตํ ฯ โลภ...ภาโวติ วุตฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ นิคมเนติ วุตฺโตติ ปเท อาธาโร ฯ วุตฺโตติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๔๘] โลภมูลจิตฺตานํ ปวตฺติอาการํ ญาเปตุํ อิเมสนฺตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ อฏฺจนฺนมฺปิ อิเมสํ ปน จิตฺตานํ อยํ อุปฺปตฺติกฺกโม ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ ฯ

ปนสทฺโท ปกฺขนฺตโร อปิสทฺโท วุตฺตสมฺปิณฺฑนตฺโถ ตสฺมา อปิสทฺโท น ทฺวินฺนํ น จตุนฺนํ น ปญฺจนฺนํ อถโข อฏฺจนฺนมฺปีติ ญาเปติ ฯ อยนฺติ วกฺขมานนิทสฺสนํ ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ อุปฺปตฺติยา กโม ปฏิปาฏิ อุปฺปตฺติกฺกโม ฯ

อิเมสนฺติ อุปฺปตฺตีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อฏฺจนฺนมฺปีติ อิเมสนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อยนฺติ อุปฺปตฺติกฺกโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อุปฺปตฺติกฺกโมติ เวทิตพฺโพติ ปเท กมฺมํ ฯ เวทิตพฺโพติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๔๙] ยทา หีติอาทินา วิตฺถาโร ฯ หิ สจฺจํ ยทา ยสฺมึ กาเล กาเมสุ อาทีนโว โทโส นตฺถิ อิติอาทินา นเยน มิจฺฉาทิฏฺฐึ ปุรกฺขิตฺวา หฏฺฐตุฏฺโฐ ปุคฺคโล สภาวติกฺเขเนว อนุสฺสาหิเตน กาเม วา ปริภุญฺชติ ทิฏฺฐิมงฺคลาทีนิ วา สารโต ปจฺเจติ ตทา ปฐมํ อกุสลจิตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท วิตฺถารโชตโก ฯ กมิยนฺติ ปฏฺฐิยนฺติ สตฺเตหีติ กามา กามคุณา ฯ อติวิย ทิยนํ กปณํ อาทินํ ฯ กปณนฺติ กรุณายิตพฺพํ ภาวสาธนํ ฯ อาปุพฺโพ ทิ กปเณ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ณุปจฺจโย ฯ อาทินํ อติวิย กปณํ วาติ ปวตฺตตีติ อาทีนโว กปณมนุสฺโส ฯ อาทีนสทฺทุปปโท วา คติยํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ อาทีนโว วิยาติ อาทีนโว โทโส ปริกปฺปิตทฺธิตํ ฯ มิจฺฉาทิฏฺฐินฺติ อุจฺเฉททิฏฺฐิอาทิมิจฺฉาทิฏฺฐึ ฯ ตาย หิ วิปลฺลตฺถจิตฺตา เอตฺตาวตา โกธวิสโย ยาว อินฺทฺริย-โคจโรติ ปรโลกํ ปฏิกฺขิปิตฺวา นตฺถิ กาเม อาทีนโวติ คณฺหนฺติ ฯ อาทิสทฺเทน เอส ปณฺโฑ จิตฺตโต เทวยาโน เยน ยาติ ปุตฺตวนฺโต วิโสกา ตํ ปสฺสนฺติ ปสโว ปกฺขิโน จ เตน เต มาตริปิ มิถุนํ จรนฺตีติอาทินา นเยน ปุตฺตมุขทสฺสนํ สคฺคโมกฺข-มคฺโคติ เอวมาทิกํ มิจฺฉาทิฏฺฐึ สงฺคณฺหาตีติ อภิธมฺมาวตารฏีกา ฯ ปุรกฺขิตฺวาติ สหชาตํ ปุพฺพงฺคมํ กตฺวา ฯ ปุรสทฺทุปปโท กร กรเณ ปุพฺพกาเล...ตฺวา วา ปุรสมุปปริหีติอาทินา กรสฺส

ขโร ยถาคมมิกาโร วคฺเค...ปฐมา ฯ หสีติ หฏฺโฐ ชโน ฯ หส ปีติมฺหิ ฯ ตุสีติ ตุฏฺโฐ ฯ ตุส ปีติมฺหิ อตีเต ตตวนฺตุตาวี สาทิสนฺตปุจฺฉภญฺชหํสาทีหิฏฺโฐติ ธาตฺวนฺเตน สห ตสฺส ฏโฐ ฯ หฏฺโฐ จ โส ตุฏฺโฐ จาติ หฏฺฐตุฏฺโฐ อติตุฏฺโฐ ฯ กาเม วาติ วาสทฺโท อนิยมตฺโถ ฯ เตน พฺราหฺมณานํ สุวณฺณาหรณเมว อทินฺนาทาเน สาวชฺชํ อิตรํ อนวชฺชํ ครูนํ อตฺตโน ชีวิตสฺส วิวาหสฺส จ อตฺถาย มุสาวาโท อนวชฺโช อิตโร สาวชฺโช ครุอาทีนํ อตฺถาย เปสุญฺญาหรณํ อนวชฺชํ อิตรํ สาวชฺชํ ภารตยุทฺธสีตาหรณาทิกถา ปาปวูปสมาย โหตีติ เอวมาทิเก มิจฺฉาคาเห สงฺคณฺหาตีติ อภิธมฺมาวตารฏีกา ฯ ทิฏฺฐิมงฺคลาทีนีติ๑ ทิฏฺฐิสุตมุตมงฺคลานิ ฯ ทสฺสนํ ทิฏฺฐิ ฯ มงฺคนฺติ สตฺตา เอเตน การเณน อิทฺธึ วุฑฺฒิญฺจ ปาปุณนฺตีติ มงฺคลํ ฯ มงฺค มงฺคเล ปฏฺฐาทีหฺยลํ ฯ ทิฏฺฐิ เอว มงฺคลํ ทิฏฺฐิมงฺคลํ ทิฏฺฐมงฺคลนฺติปิ ทิฏฺฐิมงฺคลํ อาทิ เยสํ สุตมุตานํ ตานิ ทิฏฺฐิมงฺคลาทีนิ ฯ ทุติโย วาสทฺโท ปริภุญฺชติ วา ปจฺเจติ วาติ โยเชตพฺโพ ฯ สารโต ปจฺเจตีติ วุฑฺฒิยา ปุพฺพนิมิตฺตภาเวน อคฺคเหตฺวา อิทเมว วุฑฺฒิการณนฺติ เอวํ สารวเสน คณฺหาติ ฯ ปติปุพฺโพ อิ คติยํ ฯ สภาวติกฺเขเนวาติ โลภสฺส มิจฺฉาภินิเวสสฺส วา วเสน สรเสเนว ติกฺขเณเนว น กุรุเรน ฯ ภวนํ ภาโว อตฺตโน ภาโว ปกติ

๑. ทิฏฺฐมงฺคลาทีนีติ ฏีกาปาโฐ ฯ

สภาโว ฯ เตชตีติ ติกฺขํ จิตฺตํ ฯ ติช ทิสามเน ทิสามนํ ติกฺขณํ๑ สภาเวน ติกฺขํ สภาวติกฺขํ ฯ เอวสทฺโท มนฺทํ นิวตฺเตติ ฯ อนุสฺสาหิเตนาติ อตฺตนา ปเรน วา อนุสฺสาหิเตน ฯ ปฐมนฺติ เทสนากฺกเมน อิธ นิทฺทิฏฺฐกฺกเมน วา ปฐมํ ฯ เอตฺถ จ นตฺถิ... ปุรกฺขิตฺวา...ทิฏฺฐิมงฺคลาทีนิ สารโต ปจฺเจตีติ เอตฺตาวตา ปฐมจิตฺตสฺส ทิฏฺฐิสมฺปยุตฺตภาวมาห หฏฺฐจตฺฏฺโฐติ อิมินา โสมนสฺสสหคตภาวํ สภาว...หิเตนาติ อิมินา อสงฺขาริกภาวนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

ยทาติ ปริภุญฺชติ ปจฺเจตีติ ปททฺวเย กาลสตฺตมี ฯนตฺถีติ กตฺตุวาจกํ ฯ กาเมสูติ อาทีนโวติ ปเท อาธาโว ฯ อาทีนโวติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อิติอาทินาติ นเยนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นเยนาติ ปุรกฺขิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ มิจฺฉาทิฏฺฐินฺติ ปุรกฺขิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปุรกฺขิตฺวาติ ปริภุญฺชติ ปจฺเจตีติ ปททฺวเย ปุพฺพกาลกิริยา ฯ หฏฺฐจตฺฏฺโฐติ ปุคฺคโลติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กาเมติ ปริภุญฺชตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ทิฏฺฐิมงฺคลาทีนีติ ปจฺเจตีติ ปเท กมฺมํ ฯ สารโตติ ปจฺเจตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺเจตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ สภา...หิเตนาติ ปทฺทวยํ จิตฺเตนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺเตนาติ ปริภุญฺชติ ปจฺเจตีติ ปทฺทวเย กรณํ ฯ ตทาติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ปฐมนฺติ ฯ อกุ...จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อกุ...จิตฺตนฺติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

๑. ติช นิสาเน นิสานํ ติกฺขตาติ สทฺทนีติ ฯ

[๑๕๐] ยทา...ทุติยนฺติ เอตฺถ ยทา ปน นตฺถิ กาเมสุ... หฏฺฐตุฏฺโฐ มนฺเทน สมุสฺสาหิเตน จิตฺเตน กาเม วา ปริภุญฺชติ ทิฏฺฐิมงฺคลาทีนิ วา สารโต ปจฺเจติ ตทา ทุติยํ อกุสลจิตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ มนฺเทนาติ ทนฺเธน อติกฺขิเณน ฯ มนฺทติ อติกฺขิณภาวํ คจฺฉตีติ มนฺทํ จิตฺตํ ฯ มทิ คติมฺหิ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ นิคฺคหิตญฺจ ฯ ตาทิสมฺปน อตฺตโน วา ปรสฺส วา สมุสฺสาหเนน ปวตฺตตีติ อาห สมุสฺสาหิเตนาติ ฯ

ยทาติ กาลสตฺตมี ฯ มนฺเท...หิเตนาติ ปททฺวยํ จิตฺเตนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺเตนาติ กรณํ ฯ ตทาติ กาลสตฺตมี ฯ ทุติยนฺติ วิเสสนํ ฯ

[๑๕๑] ยทา ปน มิจฺฉาทิฏฺฐึ...หฏฺฐตุฏฺโฐ ปุคฺคโล สภาว...จิตฺเตน เมถุนํ วา...หรติ ตทา ตติยํ อกุสลจิตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อปุรกฺขิตฺวาติ ปุพฺพงฺคมํ อกตฺวา ฯ น ปุรกฺขิตฺวา อปุรกฺขิตฺวา ตปฺปุริโส ฯ เกวลํ หฏฺฐตุฏฺโฐติ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา อสมฺมิสฺสํ อติตุฏฺโฐ ฯ เกวนํ ปวตฺตนํ เกวลํ อสมฺมิสฺสกิริยา ฯ เกว ชนเน วชาทีหิ ปพฺพชาทโย นิปจฺจนฺเตติ อโล ฯ มิเถติ สงฺคเมตีติ มิถุนํ ปุมิตฺถียุคลํ ฯ มิถ สงฺคเม กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ อุนปจฺจโย กฺวจิ ธาตฺติอาทินา

กโลโป ฯ มิถุนสฺส อยํ อชฺฌาจาโร เมถุโน ฯ สทฺทาทิโต ณ ฯ วาสทฺทา วิกปฺปตฺถา กิริยาปทสฺส ปรสฺมึ โยเชตพฺพา ฯ เสวตีติ สิวุ เสวายํ ติ อ ฯ สมฺมา ปชฺชนฺติ วุฑฺฒิภาวํ คจฺฉนฺติ สตฺตา เอตาย ธนาทิชาติยาติ สมฺปตฺติ ฯ สํปุพฺโพ ปท คติมฺหิ อิตฺถิยมติยโว วาติ ติ คฺปาทีนญฺจาติ ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตญฺจ ฯ ปรสฺส สมฺปตฺติ ปรสมฺปตฺติ ฯ อภิชฺฌายตีติ อภิมุขํ จินฺเตติ ฯ ภณฺฑิตพฺพนฺติ ภณฺฑํ ยํ ธนํ ชเนหิ ภณฺฑิตพฺพํ สํเวลฺลิตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ ภรฺฑํ ฯ ภฑิ ภณฺฑตฺเถ กฑฺยาทีหิโก กฺวจิ ธาตูติอาทินา กโลโป นิคฺคหิตาคโม จ ฯ ปรสฺส ภณฺฑํ ปรภณฺฑํ ฯ วาสทฺเทน ตถาปวตฺตนกมุสาวาทาทีนมฺปิ คหณํ ฯ

ยทาติ กาลสตฺตมี ฯ มิจฺฉาทิฏฺฐินฺติ อปฺปุรกฺขิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อปฺปุรกฺขิตฺวาติ ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เกวลนฺติ หฏฺฐตุฏฺโฐติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ เมถุนนฺติ เสวตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ปรสมฺปตฺตินฺติ อภิชฺฌายตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ปรภณฺฑนฺติ หรตีติ ปเท กมฺมํ ฯ เสวติ อภิชฺฌายติ หรตีติ กิริยาปทตฺตยํ กตฺตุวาจกํ ฯ สภาว...หิเตนาติ ปททฺวยํ จิตฺเตนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺเตนาติ เสวติ อภิชฺฌายติ หรตีติ ปทตฺตเย กรณํ ฯ ตทาติ กาลสตฺตมี ฯ ตติยนฺติ วิเสสนํ ฯ

[๑๕๒] ยทา...จตฺตฺถนฺติ เอตฺถ ยทา ปน มิจฺฉาทิฏฺฐึ

อปฺปุรกฺขิตฺวา เกวลํ หฏฺฐตุฏฺโฐ มนฺเทน สมุสฺสาหิเตน จิตฺเตน เมถุนํ วา เสวติ ปรสมฺปตฺตึ วา อภิชฺฌายติ ปรภณฺฑํ วา หรติ ตทา จตุตฺถํ อกุสลจิตฺตํ อุปฺปชฺชตีติ โยชนา ฯ ยทา ปน กามานํ วา...จตูสุ วิกปฺเปสุ วาเรสุ โสมนสฺสรหิตา ปุคฺคลา โหนฺติ ตทา...อุปฺปชฺชตีติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ กามานนฺติ อนุภุยฺยมานานํ กาม-คุณานํ ฯ วาสทฺเทน ปรสนฺตกสฺส อยถาธิปฺเปตตาย ยํ ลทฺธํ ตํ คเหตพฺพนฺติ คหณาทิกํ สงฺคณฺหาตีติ อภิธมฺมาวตารฏีกา ฯ อสมฺปชฺชนํ อสมฺปตฺติ ฯ อาคมฺมาติ ปฏิจฺจ นิสฺสาย ฯ อญฺเญสนฺติ กามานํ สมฺปตฺติโต อญฺเญสํ ฯ วาสทฺโท อาคมฺม วา อภาเวน วาติ โยเชตพฺโพ ฯ โสมนสฺสเหตูนนฺติ ยถาวุตฺตานํ อิฏฺฐารมฺมณาทีนํ ฯ โสมนสฺสสฺส เหตุ โสมนสฺสเหตุ ฯ ภวนํ ภาโว น ภาโว อภาโว ฯ จตูสุ วิกปฺเปสูติ จตูสุ อุเปกฺขาสหคตจิตฺตานํ อุปฺปตฺติยา วาเรสุ ฯ วิวิธา กปฺปิยนฺติ ปริจฺฉิชฺชิยนฺตีติ วิกปฺปา จตุนฺนํ อุเปกฺขาสหคตานํ อุปฺปตฺติยา วารา ฯ โสมนสฺสโต รหิตา โสมนสฺสรหิตา ปุคฺคลา ฯ

ยทาติ กาลสตฺตมี ฯ กามานนฺติ อสมฺปตฺตินฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อสมฺปตฺตินฺติ อาคมฺมาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาคมฺมาติ รหิตาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อญฺเญสนฺติ โสม...ตูนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โสมนสฺสเหตูนนฺติ อภาวนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ

อภาเวนาติ รหิตาติ ปเท วิเสสนเหตุ ฯ จตูสูติ วิกปฺเปสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิกปฺเปสูติ รหิตาติ ปเท อาธาโร ฯ รหิตาติ ปุคฺคลาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โหนฺตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ ตทาติ กาลสตฺตมี ฯ เสสานิ จตฺตารีติ ปททฺวยํ อุเป...คตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อุเป...ตานีติ อุปฺปชฺชนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ ปทํ เหฏฺฐาวุตฺตสฺส อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๑๕๓] นิปาตภูตสฺส ปิสทฺทสฺส อเนกตฺถตฺตา ปิสทฺทตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อฏฺฐปีติอาทึ ฯ อฏฺฐปีติ ปเท ปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ ปิสทฺโทติ อิมินา อฏฺฐปีติ เอตฺถ อฏฺฐ อปีติ ปทจฺเฉโท น กาตพฺโพติ ญาเปติ ฯ กสฺมา ฯ อุปริ สพฺพสฺมึ นิคมเน วุจฺจมานสฺส ปิสทฺทสฺส ทสฺสนโต ฯ สมฺปิณฺฑนํ อตฺถสฺส ราสิกรณํ สมฺปิณฺฑนํ ฯ สํปุพฺโพ ปีฑิ สงฺฆาเต นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา พินฺทาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ สมฺปิณฺฑนํ อตฺโถ ยสฺส ปิสทฺทสฺส โส สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ

อฏฺฐปีติ ปเทติ ปทํ ปิสทฺโทติ ปเท อาธาโร ฯ ปิสทฺโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สมฺปิณฺฑนตฺโถติ ปิสทฺโทติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๑๕๔] อิธ ปิสทฺโท อวุตฺตสมฺปิณฺฑนตฺโถติ ญาเปนฺโต อาห เตนาตฺยาทึ ฯ เตน ปิสทฺเทน วกฺข...เถสุ เนสํ โลภ-สหคตจิตฺตานํ ลพฺภ...สงฺคณฺหาติ อาจริโยติ โยชนา ฯ

วกฺขมานนเยนาติ ปญฺจมปริจฺเฉเท กาเมสุ มิจฺฉาจาโร

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 271

อภิชฺฌา มิจฺฉาทิฏฺฐิ จ โลภมูเลน เสสานิ จตฺตาริปิ ทฺวีหิ มูเลหิ
สมฺภวนฺตีติ เอวํ วกฺขมานนเยน ฯ วกฺขยิสฺสตีติ วกฺขมาโน ฯ
นยนํ สทฺทสฺส ปวตฺตนํ นโย วกฺขมาโน จ โส นโย จาติ
วกฺขมานนโย ฯ อกุสลา จ เต กมฺมปถา จาติ อกุส...ปถา ฯ
ลพฺภ...รูปโตติ ลพฺภมานานํ อทินฺนาทานกาเมสุมิจฺฉาจารมุสาวาท-
ปิสุณาวาจาสมฺผปฺปลาปอภิชฺฌามิจฺฉาทิฏฺฐิสงฺขาตานํ กมฺมปถานํ
อนุรูปโต ฯ ลพฺภมานา จ เต กมฺมปถา จาติ ลพฺภ...ปถา
ลพฺภมานกมฺมปถานํ อนุรูปํ ลพฺภ...รูปํ ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ภิชฺชนํ
เภโท ปวตฺติยา เภโท ปวตฺติเภโท ฯ สตฺตานํ อายุํ กลยติ
เขเปติ ทิวเส ทิวเส อปฺปํ กโรตีติ กาโล อตีตาทิปุพฺพณฺหา-
ทิกาโล ฯ กล เขเป วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ ทิสฺสติ อยํ
กามภูมิ อยํ รูปภูมีติอาทินา นานปฺปการโต ปญฺญายตีติ เทโส
กามภวาทิเทโส ฯ ทิส ปกาเส สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ
อญฺเญสุ จ ฯ สนฺตานํ ปพนฺธนํ สนฺตาโน สตฺตานํ สนฺตาโน ฯ
สํปุพฺโพ ตนุ วิตฺถาเร สพฺพโต...วาติ อ ฯ อา ภุโส รมนฺติ
เอตฺถ รูปาทิเก สตฺตาติ อารมฺมณํ ฯ อาปุพฺโพ รมุ รมเณ
กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ทฺวิตฺตํ ฯ
กาโล จ เทโส จ สนฺตาโน จ อารมฺมณญฺจ กาล...รมฺมณานิ
กาลเทสสนฺตานารมฺมณานิ อาทีนิ เยสํ เต กาล...รมฺมณาทโย ฯ
อาทิสทฺเทน อธิปติทฺวาราทีนํ คหณํ ฯ ภิชฺชนํ เภโท กาล...

รมฺมณาทีนํ เภโท กาล...เภโท ปวตฺติเภโท จ กาลเทส-
สนฺตานารมฺมณาทิเภโท จ ปวตฺติเภทกาล...ทิเภโท ฯ น เอโก อเนโก
อเนโก วิโธ ปกาโร เยสํ จิตฺตานํ ตานิ อเนกวิธานิ อเนกวิธานํ
ภาโว อเนกวิธตฺตํ ฯ ปิสทฺเทน น เกวลํ เวทนาทิฏฺฐิสงฺขาร-
เภโทติ ญาเปติ ฯ

เตนาติ สงฺคณฺหาตีติ ปเท กรณํ ฯ วกฺข...เยนาติ
ลพฺภมานาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อกุ...ปเถสูติ นิทฺธารณํ ฯ
เนสนฺติ ลพฺภมานาติ ปเท สมฺปทานํ อเนกวิธตฺตนฺติ ปเทปิ
สมฺพนฺโธ ฯ ลพฺภ...รูปโตติ ปวตฺตตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
ปว...เภเทนาติ อเนกาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อเนก...ตมฺปีติ
สงฺคณฺหาตีติ ปเท กมฺมํ ฯ สงฺคณฺหาตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

[๑๕๕] อนุปุพฺพปทสฺเสว วจนตฺถํ ทสฺเสนฺโต อาห ทุฏฺฐุ-
ตฺยาทึ ฯ ทุฏฺฐุ อโสภณํ มโน วา ตํ ทุฏฺฐุ มโน เอตสฺส
ปุคฺคลสฺส อตฺถิ อิติ ตสฺมา ทุมโน พหุพฺพิหิ ฯ อถวา ฯ ตํ
ทุมนํ เอตสฺส อตฺถีติ ทุมโนติ อสฺสตฺถิตทฺธิตํ สทฺทาทิโต ณ ฯ
ตสฺส ทุมนสฺส ภาโว โทมนสฺสํ ฯ เอตํ โทมนสฺสนฺติ วจนํ
มาน...ทนาย อธิวจนํ ฯ เตน โทมนสฺเสน สหคตํ จิตฺตํ อิติ
ตสฺมา โทมน...คตํ ฯ ทุฏฺฐุ มโนตฺยาทิ เหฏฺฐา วุตฺตนเยน
เวทิตพฺพํ ฯ ทุฏฺฐูติ มโนติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฐาติ ปวตฺตติ
อสุนฺทรภาเวนาติ ทุฏฺฐุ อโสภณจิตฺตํ ฯ ทุปฺพฺโพ ฐา คตินิวุตฺติยํ

กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทฺโยติ อุปจฺจโย ฯ ทุฏฺจํ มโนติปิ ฯ
ินิคฺคหิตาคโมว วิเสโส ฯ มนสิ ปวตฺตา มานสิกา ทุกฺขา จ สา
เวทนา จาติ ทุกฺขเวทนา มานสิกา จ สา ทุกฺขเวทนา จาติ
มาน...ทนา ฯ การณํ อธิการํ กตฺวา วุจฺจติ อตฺโถ เอเตน
สทฺเทนาติ อธิวจนํ ฯ โย ธมฺโม อารมฺมเณ ปฏิหญฺญติ อิติ
ตสฺมา โส ธมฺโม ปฏิโฆ ฯ ปติปุพฺโพ หน หึสาคตีสุ
สํหนญฺญาย วา โรโฆติ รปจฺจโย หนสฺส โฆ จ รมฺหิ รนฺโต ราทิโน
กฺวจิ ปฏิ ปติสฺสาติ ปติสฺส ปฏิ ฯ

อารมฺมเณติ ปฏิหญฺญตีติ ปเท อาธาโร ฯ ปฏิหญฺญตีติ
กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ปฏิโฆติ สญฺญา ฯ

โทโสว ลพฺภติ น สตฺตาทีติ ญาเปตุํ โทโสติ วุตฺตํ ฯ
อารมฺมเณ ทุสฺสตีติ โทโส ฯ ทุส อปีติมฺหิ สพฺพโต...วาติ อ ฯ

[๑๕๖] นนุ เจโส นิพฺยาปารธมฺโม กถํ ปฏิหญฺญตีติ
อนุโยคํ สนฺธายาห จณฺฑิกฺกาตฺยาที ฯ หิ สจฺจํ เอโส โทโส
จณฺฑิกฺกาสภาวตาย อาร...ปวตฺตาติ ฯ

จณฺฑตีติ จณฺโฑ ชโน ฯ จฑิ จณฺฑตฺเถ กฑฺยาทีหิ โก
กโลโป พินฺทาคโม ฯ จณฺฑสฺส ภาโว จณฺฑิกฺกํ ณฺยตฺตตา-
ภาเว ตูติ ตฺสทฺเทน ณิกปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา ณการโลโป
ปร...ธาเนติ กสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ ภวนํ ภาโว สํวิชฺชมาโน ภาโว
สภาโว จณฺฑิกฺกํ สภาโว ลกฺขณํ ยสฺส โทสสฺส โส จณฺฑิกฺก-

สภาโว จณฺฑิกฺกสภาวสฺส ภาโว จณฺฑิกฺก...วตา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ ปฏิหญฺญตีติ ปฏิหนนฺโต ฯ

จณฺฑิ...ตายาติ ปฏิหนนฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เอโสติ ปวตฺตตีติ ปเท กตฺตา ฯ อารมฺมเณติ ปฏิหนนฺโตติ ปเท อาธาโร ฯ ปฏิ...วิยาติ เอโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปวตฺตตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

[๑๕๗] นนุ จ โทสมูลํ เวทนาวเสน อภินฺนํ โทมนสฺสสห-คตเมว กิมตฺถํ โทมนสฺสคฺคหณนฺติ โจทนํ สนฺธายาห โทมนสฺสาตฺยาทึ ฯ โทมนสฺสสหคตสฺส...อเภเทปิ สติ อสาธา... โทมนสฺสคฺคหณนฺติ โยชนา ฯ

โทมนสฺเสน สหคตํ โทมน...คตํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส เวทนาย วโส เวทนาวโส ฯ ภิชฺชนํ เภโท น เภโท อเภโท ฯ อปิสทฺโท โจทกสฺส อาโภคสูจโน ฯ สมํ อาธาริยนฺติ ตสฺมินฺติ สาธารโณ ธมฺมา ตสฺมึ ธมฺเม สมํ สมานํ อาธาริยนฺติ ปติฏฺฐหนฺติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม สาธารโณ ฯ สมํสทฺทุปปโท อาปุพฺโพ ธร ธารเณ กตฺตุ...สฺ จ ยุ กฺวจิ ธาตูติอาทินา สมํสทฺทสฺส สาเทโส ฯ อญฺเญสํ จิตฺตานํ น สาธารโณ อสาธารโณ โทมนสฺสํ อสาธารโณ จ โส ธมฺโม จาติ อสา...ธมฺโม อสาธารณธมฺมสฺส วโส อสา...วโส ฯ อุปลกฺขิยเต อุปลกฺขณํ ฯ โทมนสฺสสฺส คหณํ โทม...หณํ ฯ

โทม...คตสฺสาติ อเภเทติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เวท...เสนาติ อเภเทติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อเภเทปีติ สตีติ ปเท ลกฺขณวนฺตํ ฯ อสา...วเสนาติ อุป...ณตฺถนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตสฺสาติ อุป...ณตฺถนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อุป...ณตฺถนฺติ คหณนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ โทม...หณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๕๘] นนุ ปฏิโฆ โทสมูเลเยว ปวตฺตติ ตสฺมา โทมนสฺสสหคตภาเว วุตฺเต ปฏิฆสมฺปยุตฺตภาโวปิ วิญฺญายติ เอวํ สติ ปฏิฆสมฺปยุตฺตภาโว กิมตฺถํ วุตฺโตติ โจทนํ สนฺธายาห ปฏิฆาตฺยาทึ ฯ ปฏิฆ...อุภินฺนํ โทมนสฺสปฏิฆานํ เอกนฺต...นตฺถํ อาจริเยน วุตฺโต อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพนฺติ โยชนา ฯ

ปฏิเฆน สมฺปยุตฺตํ ปฏิ...ยุตฺตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตสฺส ภาโว ปฏิ...ภาโว ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เอกนฺตํ สห จรนฺติ ปวตฺตนฺติ สีเลนาติ เอกนฺตสหจาริโน ฯ จร ตสฺสีลาทีสุ ณีตฺวาวี วาติ ณี ฯ เอกนฺตสหจารีนํ ภาโว เอก...ริตา เอกนฺตสหจาริตาย ทสฺสนํ เอก...ทสฺสนํ ฯ

ปฏิ...ภาโวติ วุตฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ อุภินฺนนฺติ จาริตาติ ปเท ภาวสมฺพนฺโธ ฯ เอกนฺต...นตฺถนฺติ วุตฺโตติ ปเท สมฺปทานํ ฯ วุตฺโตติ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ทฏฺฐพฺพนฺติ ภาววาจกํ ฯ

[๑๕๙] อุภินฺนํ เอกนฺตสหจาริตาทสฺสนตฺถนฺติ วุตฺตตฺตา โก

ทฺวินฺนํ วิเสโสติ ปุจฺฉํ สนฺธาย ทฺวินฺนํ วิเสสํ ญาเปนฺโต อาห โทมนสฺสนฺตฺยาทึ ฯ เอตฺถ โทมนสฺสปฏิเฆสุ โทมนสฺสญฺจ อนิฏฺฐารมฺม...ธมฺโม อิติ อยํ เอเตสํ โทมนสฺสปฏิฆานํ วิเสโสติ โยชนา ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อนิฏฺฐํ อารมฺมณํ อนิฏฺฐารมฺมณํ อนิฏฺฐารมฺมณสฺส อนุภวนํ อนิ...วนํ อนิฏฺฐารมฺมณานุภวนํ ลกฺขณํ ยสฺส โทมนสฺสสฺส โส อนิ...ลกฺขโณ ฯ เวทนากฺขนฺเธ ปริยาปนฺโน อนฺโตคโธ เวท...ปนฺโน ฯ จณฺฑิกฺกสภาโว ลกฺขณํ ยสฺส โส จณฺฑิกฺกสภาโว ฯ สงฺขารกฺขนฺเธสุ ปริยาปนฺโน สงฺขา...ปนฺโน ฯ

โสมนสฺสนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อนิฏฺฐา... เอโกติ ปทตฺตยํ ธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ภยนฺติ วิเสโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอเตสนฺติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๖๐] อยเมเตสํ วิเสโสติ วุตฺตตฺตา โทมนสฺสปฏิฆานํ อุปฺปตฺติการณมฺปิ วิเสโสติ กสฺสจิ สงฺกา สิยา ตนฺนิวตฺตนตฺถํ ทฺวินฺนํ อุปฺปตฺติการณํ น วิเสโสติ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถ จาตฺยาทึ ฯ เอตฺถ จ เอเตสุ โทมนสฺสปฏิเฆสุ ยํกิญฺจิ...การณญฺจ โหติ อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพนฺติ โยชนา ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ นววิธอาฆาตวตฺถูนีติ นววิธานิ

พลวโกปสฺส การณานิ ฯ อนตฺถํ เม อจริ จรติ จริสฺสตีติ อาฆาตํ ชเนติ ปิยสฺส เม อนตฺถํ อจริ จรติ จริสฺสตีติ อาฆาตํ ชเนติ อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ จรติ จริสฺสตีติ อาฆาตํ ชเนตีติ อยเมตฺถ สรูปํ ฯ นว วิธา ปการา เอเตสํ วตฺถูนนฺติ นววิธานิ ฯ อาหนนํ พลวโกปนํ อาฆาโต ฯ วสติ เอเตสูติ วตฺถูนิ อนิฏฺฐผลํ เอเตสุ การเณสุ วสติ ปติฏฺฐาติ อิติ ตสฺมา ตานิ การณานิ วตฺถูนิ ฯ อาฆาตสฺส วตฺถูนิ อาฆาต-วตฺถูนิ นววิธานิ จ ตานิ อาฆาตวตฺถูนิ จาติ นว...วตฺถูนิ ฯ จสทฺโท อนิฏฺฐารมฺมณญฺจ นว...วตฺถูนิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ โทมนสฺสสฺส การณํ โทม...การณํ ฯ ปฏิฆสฺส การณํ ปฏิ... รณํ ฯ จสทฺโท โทม...การณญฺจ ปฏิ...นญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ

เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ โทม...นญฺจาติ เอตฺถ โทมนสฺส-ปฏิฆาติ นิทฺธารณิยํ ฯ ยํกิญฺจีติ อนิฏฺฐารมฺมณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อนฏฺ...วตฺถูนิ จาติ ปททฺวยํ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ โทมน...ณญฺจาติ ปททฺวยํ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ

[๑๖๑] ทฺวินฺนํ จิตฺตานํ อุปฺปตฺตึ ญาเปนฺโต อาห ทฺวินฺ-นนฺตฺยาหึ ฯ ทฺวินฺนํ ปน...อุปปตฺติ ปญฺฑิเตน เวทิตพฺพา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ปาณสฺส อตีว อติกฺกมิตฺวา วา

ปาตนํ ปาณาติปาโต ฯ อาทิสทฺเทน อทินฺนาทานมุสาวาทเปสุญฺญ-
ผรุสสมฺผปฺปลาปพฺยาปาทานํ คหณํ ฯ ติกฺข...กาเลติ ติกฺข-
มนฺทปฺปวตฺติกาเล ฯ ติกฺขญฺจ มนฺทญฺจ ติกฺขมนฺทํ ปวตฺตนํ ปวตฺติ
ติกฺขมนฺทสฺส ปวตฺติ ติกฺข...วตฺติ ติกฺขมนฺทปฺปวตฺติยา กาโล
ติกฺข...กาโล ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ ฯ

ทฺวินฺนํ เนสนฺติ จิตฺตานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตานนฺติ
ปวตฺติ อุปฺปตฺตีติ ปททฺวเย สมฺพนฺโธ ฯ ปาณา...ทีสูติ ปวตฺตีติ
ปเท อาธาโร ฯ ติกฺข...กาเลติ อุปฺปตฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ
อุปฺปตฺตีติ เวทิตพฺพาติ ปเท กมฺมํ ฯ เวทิตพฺพาติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๖๓] อิธ ปิสทฺทสฺสตฺโถ เหฏฺฐา วุตฺตนยานุคเมน
ทฏฺฐพฺโพติ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถาติอาทึ ฯ เอตฺถาปิ...สาเรน
ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺโพ ฯ

อปิสทฺโท เหฏฺฐา วุตฺตนิคมนํ อเปกฺขติ ฯ อนุสรณํ
อนุคมนํ อนุสาโร ฯ วกฺขมานตฺยาทิกสฺส วุตฺตนยสฺส อนุสาโร วุตฺต...
สาโร ฯ เอตฺถาปิ...ทฏฺฐพฺโพติ เอตฺถาปีติ ปิสทฺโท สมฺปิณฺฑ-
นตฺโถ ฯ เตน วกฺขมานนเยน อกุสลกมฺมปเถสุ เนสํ ลพฺภ-
มานกมฺมปถานุรูปโต ปวตฺตเภทกาลเทสสนฺตานารมฺมณาทิเภเทน
อเนกวิธตฺตมฺปิ สงฺคณฺหาติตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๑๖๓] สภาวํ ธมฺมสภาวํ วิจินนฺโต ปุคฺคโล ตาย
ธมฺมชาติยา กิจฺฉติ กิลมติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ วิจิกิจฺฉา ฯ

ภวนํ ภาโว สํวิชฺชมาโน ภาโว สภาโว ธมฺมานํ นมนรุปฺปนกกฺขฬผุสฺสนาทิวิชฺชมานากาโร ฯ วิจินาตีติ วิจินนฺโต โย ปุคฺคโล วิจินาติ วีมํสติ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล วิจินนฺโต ฯ วิปุพฺโพ จิ วีมํสายํ วตฺตมาเน มานนฺตา กิยาทิโต นา ฯ วิจินนฺโตติ อิมินา วิจิสทฺทสฺส อตฺถมาห ฯ ตาย กิจฺฉตีติ อิมินา กิจฺฉาสทฺทสฺส กรณสาธนตฺตมาห ฯ กิจฺฉตีติ กิต กิลมเน ติ ติชคุปกิตมาเนหิ ขฉสา วาติ ฉ พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปจฺจเยสุ จาติ ตสฺส โจ ฯ กิจฺฉติสทฺทสฺส นิวาสโรคาปนยนาติอเนกตฺถวาจกตฺตา กิลมตีติ วิวรติ ฯ กิลม กิลมเน เต ภูวาทิโต อ ฯ วิจินนฺต-สทฺทุปปโท กิต กิลมเน อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ติชคุปาทินา ฉ พฺยญฺชนนฺตสฺสาติอาทินา ตสฺส โจ อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ฯ วิจินนฺตกิจฺฉาติ วตฺตพฺเพ สรา สเร โลปนฺติ สุตฺเต เอกวจนสทฺเทน นการนการสํโยคตการสฺส โลโป เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา วา นนฺตสทฺททฺวยสฺส โลโป ฯ

สภาวนฺติ วิจินนฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ วิจินนฺโตติ กิจฺฉตีติ ปเท กตฺตา ฯ ตายาติ กิจฺฉตีติ ปเท กรณํ ฯ กิลมตีติ กตฺตุ-วาจกํ ฯ อิตีติ วิจิกิจฺฉาติ ปเท เหตุ ฯ วิจิกิจฺฉาติ สญฺญา ฯ

กิจฺฉติ ตาย กิลมตีติ กิจฺฉา กรณสาธนํ ฯ วิจินนฺตสฺส กิจฺฉา วิจิกิจฺฉา ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ

[๑๖๔] อญฺญมฺปิ ยุตฺตนยํ ทสฺเสนฺโต อาห อถวาตฺยาทึ ฯ

จิกิจฺฉิตุํ ทุกฺกรตาย จิกิจฺฉา...โร อิมิสฺสา ธมฺมชาติยา วิคตา อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ วิจิกิจฺฉา ฯ

จิกิจฺฉิตุนฺติ กงฺขปฺปหานวเสน ติกิจฺฉิตุํ ฯ ทุกฺเขน กริยตีติ ทุกฺกรา ยา กงฺขา โลกิยญาเณน กตฺตุภูเตน กิจฺฉิตุํ ทุกฺเขน กริยติ อิติ ตสฺมา สา กงฺขา ทุกฺกรา ฯ ทุกฺกราย ภาโว ทุกฺกรตา ฯ วิอุปสคฺคสฺส วิเสสาทิอเนกตฺถวาจกตฺตา วิคตาติ วิวรติ ฯ วิคมีติ วิคตา ฯ ญาณเมว จิกิจฺฉานติกิจฺฉานกิริยาติ ญาเปนฺโต ญาณปฏิกาโรติ วิวรติ ฯ กงฺขาสงฺขาตโรคสฺส ติกิจฺฉนํ จิกิจฺฉา ภาวสาธนํ ฯ ปฏิกรณํ ติกิจฺฉนํ ปฏิกาโร ญาณเมว ปฏิกาโร ญาณปฏิกาโร ฯ ญาณนฺติ โลกิยญาณเมวาธิปฺเปตํ น โลกุตฺตร-ญาณํ ฯ อิมิสฺสาติ อิมินา อญฺญปทตฺถํ ญาเปติ ฯ วิปุพฺโพ กิต ปฏิกรเณ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ติชคุปาทินา ฉ กฺวจาทิวณฺณานเมกสรานํ เทฺวภาโวติ ทฺวิตฺตํ กวคฺคสฺส จวคฺโค พฺยญชนนฺตสฺสาติอาทินา ตสฺส โจ นเย ปุน อา ฯ

จิกิจฺฉิตุนฺติ ทุกฺกรตายาติ ปเท สมฺปทานํ ทุกฺกรตายาติ วิคตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิคตาติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ จิกิจฺฉา...กาโรติ วิคตาติ ปเท กตฺตา ฯ อิมิสฺสาติ วิคตาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ วิจิกิจฺฉาติ สญฺญา ฯ

วิคตา จิกิจฺฉา อิมิสฺสาติ วิจิกิจฺฉา อตคฺคุโณ ฯ วิ อิติ เอกปทํ จิกิจฺฉา อิติ เอกปทํ ฯ จิกิจฺฉิตุ...อิมิสฺสาติ เอตฺถ

ติกิจฺฉิตุํ ทุกฺเขน กาตพฺพตฺตา ญาณปฏิกาโร อิมิสฺสา วิคโต น สพฺพถา จิกิจฺฉาย อภาวโต ญาณปฏิกาโร อิมิสฺสา กงฺขาย วิคโต กงฺขา หิ มคฺเคน ปหาตพฺพาตฺยาธิปฺปาโย ฯ

ตาย วิจิกิจฺฉาย สมฺปยุตฺตํ วิจิ...ยุตฺตํ ฯ อุทฺธตสฺสาติ อุทฺธํ ธุนาติ กมฺปตีติ อุทฺธตํ จิตฺตํ อุทฺธโต วา ปุคฺคโล ฯ อุปุพฺโพ ธุ กมฺเปน พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ฯ

[๑๖๕] นนุ อุทฺธจฺจํ สพฺพากุสลสาธารณํ กสฺมา อิทเมว อุทฺธจฺเจน วิเสเสตฺวา วุตฺตํ อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตนฺติ โจทนํ ปริหรนฺโต อุทฺธจฺจสฺสาตฺยาทิมาห ฯ อุทฺธจฺจสฺส สพฺพา...เวปิ สติ อุทฺธจฺจํ อิธ อิมสฺสึ จิตฺเต สมฺปยุตฺต...ปวตฺตติ อิติ ตสฺมา อิทเมว จิตฺตํ เตน อุทฺธจฺเจน วิเสเสตฺวา อาจริเยน วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ

สพฺพากุสลานํ สาธารณํ สพฺพา...รณํ สพฺพากุ...รณสฺส ภาโว สพฺพา...ภาโว ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคทสฺสโน ฯ สมฺปยุตฺตธมฺเมสูติ อุทฺธจฺจวชฺชิเตสุ จุทฺทสสุ สมฺปยุตฺตธมฺเมสุ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ อกุสลจิตฺตํ นิวตฺเตติ ฯ

อุทฺธจฺจสฺสาติ ภาเวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สพฺพา...ภาเวปีติ สตีติ ปเท ภาวสตฺตมี ฯ สตีติ ปวตฺตตีติ ปเท ลกฺขณกิริยา ฯ อิธาติ สมฺป...เมสูติ ปเท อาธาโร ฯ สมฺป...เมสูติ ปธานนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ปธานนฺติ อุทฺธจฺจนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ หุตฺวาติ ปวตฺตตีติ ปเท สมานกาลกิริยา ฯ ปวตฺตตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

อิตีติ วิเสเสตฺวาติ ปเท เหตุ ฯ อิทเมวาติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ เตนาติ วิเสเสตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิเสเสตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ วุตฺตนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๖๖] กสฺมา ปเนตฺถ อุทฺธจฺจํ ปธานนฺติ ปุจฺฉา ฯ โลภโทสวิจิกิจฺฉานมภาวโต ฯ โลภจิตฺเตสุ หิ โลภทิฏฺฐิมานานิ ปธานานิ โทสจิตฺเต ปฏิฆํ ปธานํ วิจิกิจฺฉาสหคเต เอวญฺจาตฺยาทึ ฯ เอวญฺจ กตฺวา อุทฺธจฺจสฺส อนฺตมานเส ปธานตฺตํ มนสิกรณโต ธมฺมุทฺเทส...วเสน ภควตา วุตฺตํ อิธ ปน อนฺตมานเส อุทฺธจฺจํ อุปฺปชฺชติ อิติ เอวํ สรูเปเนว อุทฺธจฺจํ ภควตา เทสิตนฺติ โยชนา ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ผสฺสาทโย ธมฺมา อุทฺทิสิยนฺติ เอเตน ธมฺเมน ภควตาติ ธมฺมุทฺเทโส ผสฺโส โหติ เวทนา โหตีติ สทฺโท ฯ อตฺถํ ปาติ รกฺขตีติ ปาลิ ฯ ปาโต ลีติ สุตฺเตน ลิ ฯ ธมฺมุทฺเทโส เอว ปาลิ ธมฺมุทฺเทสปาลิ ฯ เยวาปน อิติ กิยตีติ เยวาปนกํ เยวาปน อิติ ยํ นามํ ภควตา กิยติ กถิยติ อิติ ตสฺมา ตํ นามํ เยวาปนกํ ฯ เยวาปนสทฺทุปปโท เก สทฺเท สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส เยวาปนกสฺส วโส เยวา...วโส ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ นนุ ปาลิยํ อุทฺธจฺจํ โหตีติ วุตฺตํ น อุทฺธจฺจํ อุปฺปชฺชตีติ กสฺมา

อุทฺธจฺจํ อุปฺปชฺชตีติ วุตฺตนฺติ ฯ อุปฺปชฺชติสทฺทสฺส โหติสทฺเทน สมานตฺถตฺตา เอวํ วุตฺตํ ฯ เอวสทฺโท สรูปาทสฺสนํ นิวตฺเตติ ฯ

เอวญฺจาติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปเท เหตุ ฯ ธมฺมุ...ลิยนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ เสสา...เลสูติ วุตฺตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อุทฺธจฺจนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ เยวาป...วเสนาติ วุตฺตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิธาติ เทสิตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อุปฺปชฺชตีติ สรูเปเนวาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ สรู...เนวาติ เทสิตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๑๖๗] สพฺพากุสล...เทสิตนฺติ วุตฺตตฺถสฺส สงฺคหคาถา เอตฺถ เอตสฺมึ อุทฺธจฺจสฺส สรูเปน กถนาธิกาเร โหนฺติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ สพฺพากุสลยุตฺตมฺปิ อุทฺธจฺจํ อนฺตมานเส พลวํ อิติ ตสฺมา พลวตฺตา ตํเยว อนฺตมานสํ อุทฺธจฺจโยคโต อุทฺธจฺจโยเคน อนุรุทฺธาจริเยน อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตํ อิติ วุตฺตํ ฯ หิ สจฺจํ เตเนว ปธานการเณเนว มุนินฺเทน เยวาปนกนามโต เสเสสุ อกุสเลสุ วตฺวา เอตฺเถว อนฺตมานเส ตํ อุทฺธจฺจํ เทสิตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ

สพฺพากุสเลหิ ยุตฺตํ สพฺพา...ยุตฺตํ ฯ อปิสทฺโท อรุจิ-ทีปโน ฯ อนฺตํ มานสํ อนฺตมานสํ ฯ พลํ เอตสฺส อุทฺธจฺจสฺส อตฺถีติ พลวํ ฯ เอวสทฺโท เสสากุสลํ นิวตฺเตติ ฯ ยุชฺชนํ โยโค อุทฺธจฺเจน โยโค อุทฺธจฺจโยโค ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ การณํ

นิวตฺเตติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ มุนาตีติ มุนิ ฯ มุน ญาเณ มุนาทีหิ จิ ฯ อินฺทติ ปเรสุ อิสฺสริยํ ปาปุณาตีติ อินฺโท โย ภควา ฯ อิทิ ปรมิสฺสริเย กฑฺยาทีหิ โก กฺวจิ ธาตูติอาทินา พินฺทาคโม กโลโป จ ฯ มุนิ จ โส อินฺโท จาติ มุนินฺโท ฯ เยวาปนกํ อิติ นามํ เยวา...นามํ ฯ เอวสทฺโท เสสากุสลํ นิวตฺเตติ ฯ

สพฺพา...ยุตฺตมฺปีติ อุทฺธจฺจนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อุทฺธจฺจนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อนฺตมานเสติ พลวนฺติ ปเท อาธาโร ฯ พลวนฺติ อุทฺธจฺจนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ วุตฺตนฺติ ปเท เหตุ ฯ ตํเยวาติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อุทฺธ...คโตติ วุตฺตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เตเนวาติ วตฺวา เทสิตนฺติ ปทฺทฺวเย เหตุ ฯ มุนินฺเทนาติ เทสิตนฺติ ปเท กตฺตา ฯ เยวา... นามโตติ วตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วตฺวาติ เทสิตนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เสเสสูติ วตฺวาติ ปเท อาธาโร ฯ เอตฺเถวาติ เทสิตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ตนฺติ เทสิตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ สรูเปนาติ เทสิตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ สงฺคหคาถาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๑๖๘] นนุ เทฺว จิตฺตานิ อิฏฺฐานิฏฺฐมชฺฌตฺตารมฺมณานิ ตณฺหนฺติ ตสฺมา เทฺว จิตฺตานิ อิฏฺฐานิฏฺฐมชฺฌตฺตารมฺมณานุรูปโต โสมนสฺสโทมนสฺสุเปกฺขาสหคตานิ ภเวยฺยุํ กสฺมา อุเปกฺขา-

สหคตาเนวาติ โจทนํ มนสิกตฺวา อาห อิมานิตฺยาทึ ฯ อิมานิ ปน เทฺว จิตฺตานิ มูลนฺตรวิรหโต โมหมูลโต อญฺญมูลวิรหโต อติ...ตาเนว ปวตฺตนฺติ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ มูลยฺจ ตํ อนฺตรญฺจาติ มูลนฺตรํ โมหมูลโต อญฺญํ โลภโทสมูลํ ฯ วิรหนํ วิรโห ฯ วิปพฺโพ รห จาเค สพฺพโต...วาติ อ ฯ มูลนฺตรโต วิรโห มูลนฺตรวิรโห ฯ อารมฺมเณ อติสยํ สมฺมุยฺหนฺตีติ อติสมฺมุฬฺหานิ ยานิ จิตฺตานิ ฯ อติสมฺมุฬฺหานํ ภาโว อติสมฺมุฬหตา ฯ สมนฺตโต สปฺปิยเต คจฺฉิยเต สํสปฺปนํ ภาวสาธนํ ฯ สํปุพฺโพ สปฺป คติมฺหิ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ วิกฺขิปิยเต วิกฺขิปนํ ฯ สํสปฺปนญฺจ วิกฺขิปนญฺจ สํสปฺปนวิกฺขิปนํ กิจฺจํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส สํสปฺป...ปนสฺส วโส สํสปฺป...วโส สํสปฺป...วเสน ปวตฺตนํ สํสปฺป... ปวตฺตํ ฯ วิจิกิจฺฉา จ อุทฺธจฺจญฺจ วิจิกิจฺฉุทฺธจฺจํ สํสปฺป... ปวตฺตญฺจ ตํ วิจิกิจฺฉุทฺธจฺจญฺจาติ สํสปฺป...ธจฺจํ ฯ สมายุชฺชนํ สมาโยโค สํสปฺปนวิกฺขิปนวสปฺปวตฺตวิจิกิจฺฉุทฺธจฺเจน สมาโยโค สํสปฺปน...สมาโยโค ฯ จลนฺติ กมฺปนฺตีติ จญฺจลานิ ยานิ จิตฺตานิ ฯ จล กมฺปเน สพฺพโต...วาติ อ กฺวจาทิวณฺณานเมกสฺ-สรานํ เทฺวภาโวติ ทฺวิตฺตํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา พินฺทาคโม วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ จญฺจลานํ ภาโว จญฺจลตา ฯ จสทฺโท อติสมฺมุฬฺหตาย จ จญฺจลตาย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สพฺเพน ปกาเรน

สพฺพถา ฯ อปิสทฺโท อวยวํ อเปกฺขติ ฯ กิญฺจิโปตฺถเก สพพตฺถา-
ปีติปิ อตฺถิ ฯ สพฺเพสุปิ อิฏฺฐานิฏฺฐมชฺฌตฺตารมฺมเณสูติ อตฺโถ ฯ
รชิยเต รชนํ ทุสฺสิยเต ทุสฺสนํ กิจฺจํ รชนญฺจ ทุสฺสนญฺจ
รชนทุสฺสนานิ รชนทุสฺสเนหิ รหิตานิ รช...ตานิ ฯ เอวสทฺโท
โสมนสฺสโทมนสฺสสหคตภาวํ นิวตฺเตติ ฯ

อิมานิ เทฺวติ ปททฺวยํ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ
จิตฺตานีติ ปวตฺตนฺตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ มูล...รหโตติ อติ...
ตายาติ ปเท เหตุ ฯ อติ...ตายาติ รหิตานีติ ปเท เหตุ ฯ
สํสปฺป...มาโยเคนาติ จญฺจลตาย จาติ ปเท เหตุ ฯ จญฺจ...
ตายาติ รหิตานีติ ปเท เหตุ ฯ สพฺพถาปีติ รหิตานีติ ปเท ตติยา-
วิเสสนํ ฯ สพฺพตฺถาปีติ รชนทุสฺสนาติ ปเท อาธาโร ฯ รช...
หิตานีติ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อุเป...ตาเนวาติ
ปวตฺตนฺตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๑๖๙] รชนทุสฺสนรหิตตฺตา โสมนสฺสโทมนสฺสานิ มา
โหนฺตุ สงฺขารเภโท ปน กถนฺติ อาห ตโตตฺยาทึ ฯ ตโตเยว
จ ตสฺมา เอว อติสมฺมุฬฺหจญฺจลภาวโต สภาว...เภโทปิ เนสํ
ทฺวินฺนํ จิตฺตานํ นตฺถีติ โยชนา ฯ

ตโตเยวาติ ตสฺมา อติสมฺมุฬฺหภาวโต เจว จญฺจลภาวโต
จ ฯ อติสมฺมุฬฺหตา จญฺจลตาติ ปททฺวยํ หิ อุเปกฺขาสหคตภาวสฺส
การณํ ฯ ตสทฺโท ตํ การณํ ปรามสติ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ

การณํ นิวตฺเตติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ภวนํ ภาโว อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน ปกติ ฯ สภาเวน ติกฺขํ สภาวติกฺขํ สภาวติกฺขสฺส ภาโว สภาวติกฺขตา ฯ อุสฺสาหยตีติ อุสฺสาเหตพฺพํ ยํ จิตฺตํ ปุคฺคเลน อุสฺสาหยติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ อุสฺสาเหตพฺพํ อุสฺสาเหตพฺพสฺส ภาโว อุสฺสาเหตพฺพตา ฯ จสทฺโท สภา...ตาย จ อุสฺสา...ตาย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ภวนํ ภาโว น ภาโว อภาโว ฯ ภิชฺชนํ เภโท สงฺขารสฺส เภโท สงฺขารเภโท ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ เวทนาเภโท เนสํ นตฺถีติ ญาเปติ ฯ

ตโตเยว จาติ อภาวโตติ ปเท เหตุ ฯ สภา...ตพฺพตาย จาติ ปททฺวยํ อภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อภาวโตติ นตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ สงฺขา...โทปีติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ เนสนฺติ นตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ นตฺถีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

[๑๗๐] สงฺคหคาถา เอตฺถ ฐาเน โหนฺติ จ ฯ มุฬฺหตฺตา เจว สํสปฺปวิกฺเขปา จ เอกเหตุกํ จิตฺตทฺวยํ โสเปกฺขํ จิตฺตทฺวยํ สพฺพทา สงฺขารเภทโต โน จ ภินฺนํ ฯ หิ สจฺจํ สํสปฺปมานสฺส วิกฺขิปนฺตสฺส ตสฺส จิตฺตทฺวยสฺส สภาเวน ติกฺขตา อุสฺสาหนิยตา สพฺพทา น อตฺถีติ สมฺพนฺโธ ฯ

อารมฺมเณ มุยฺหนฺตีติ มุฬฺหานิ เทฺว จิตฺตานิ ฯ มุฬฺหานํ ภาโว มุฬฺหตฺตํ ฯ เจวาติ สมุจฺจยตฺโถ นิปาตสมุทาโย ฯ

สํสปฺปนํ วิสรณํ สํสปฺโป วิกฺขิปนํ วิกฺเขโป สํสปฺโป จ วิกฺเขโป จ สํสปฺปวิกฺเขปา ฯ สํสปฺปวิกฺเขปาติ อิทํ อธิปฺปายวเสน จญฺจลตาติ ปทสฺส ปริยาโย ฯ จสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต สมุจฺจโย ฯ เอโก เหตุ ยสฺส จิตฺตทฺวยสฺส ตํ เอกเหตุกํ ฯ กฺวจิ สมาสนฺต-คตานมการนฺโต ฯ สห อุเปกฺขาย วตฺตตีติ โสเปกฺขํ ฯ ยทาทินา สหสฺส โส หโลโป วา ฯ ยทิ จสทฺโท สกฏฺฐาเน ฐิโต ตทา โส อวธารณตฺโถ ตสฺมา โน จาติ โน เอว ภินฺนนฺติ อตฺโถ ฯ ยทิ จสทฺโท อฏฺฐานปฺปยุตฺโต ตทา โส สงฺขารเภทโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สมฺปิณฺฑนตฺโถ จสทฺโท สงฺขารเภโทปีติ เอตฺถ อปิสทฺเทน สมาโน ฯ ตสฺมา จสทฺโท น เกวลํ จิตฺตทฺวยํ เวทนาเภทโต โน ภินฺนนฺติ ญาเปติ ฯ สงฺขารสฺส เภโท สงฺขารเภโท ฯ

มุฬฺห...เขปา จาติ ปททฺวยํ โสเปกฺขนฺติ ปเท เหตุ ฯ เอกเหตุกํ โสเปกฺขนฺติ ปททฺวยํ จิตฺตทฺวยนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สพฺพทาติ ภินฺนนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ โนติ ภินฺนนฺติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ ภินฺนนฺติ กตฺตุวาจกํ ฯ สงฺขา...ทโตติ ภินฺนนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๑๗๑] กสฺมา สงฺขารเภโท เนสํ นตฺถีติ อาห น หิจฺจาทึ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว ฯ ติกฺขตา อุสฺสา...ตาติ เฉโท ฯ ติกฺขสฺส จิตฺตสฺส ภาโว ติกฺขตา ฯ อุสฺสาหยตีติ อุสฺสาหนียํ จิตฺตํ ฯ อุปฺปุพฺโพ สห สหเน ภาว-

กมฺเมสุ ตพฺพานียา อญฺเญสุ จ ฯ อุสฺสาหนียสฺส ภาโว อุสฺสา...
ยตา ฯ สํสปฺปตีติ สํสปฺปมานํ จิตฺตทฺวยํ ฯ สํปฺปุพฺโพ สปฺป
วตฺตมาเน มานนฺตา ฯ วิกฺขิปตีติ วิกฺขิปนํ จิตฺตทฺวยํ ฯ

นาติ อตฺถีติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ ตสฺสาติ น อตฺถีติ ปเท
สมฺปทานํ สภาเวนาติ ติกฺขตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ติกฺข...
ยตาติ ปททฺวยํ น อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อตฺถีติ กตฺตุวาจกํ ฯ
สํสปฺป...ตสฺสาติ ปททฺวยํ ตสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สพฺพทาติ
น อตฺถีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อิตีติ สงฺคหคาถาติ ปทสฺส
สรูปํ ฯ

[๑๗๒] ยานิ จิตฺตานิ มูลนฺตรวิรหโต โมเหน อติสเยน
มุยฺหนฺติ สมฺมุยฺหนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ จิตฺตานิ โมมูหานิ ฯ
มุยฺหนํ โมโห ฯ โมเหนาติมสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ อติสเยนาติ ฯ
มุยฺหนฺตีติมสฺส วิวรณํ สมฺมุยฺหนฺตีติ ฯ มุห เวจิตฺเต มุห มุจฺฉายํ
วตฺตติ ตสฺมา ธาตุวิเสสนตฺถํ สํสทโท ปกฺขิตฺโต ฯ มูลนฺตรโต
วิรโห มูล...รโห ฯ โมหสทฺทุปฺปโท มุห เวจิตฺเต วิสรุช-
ปทาทิโต ณ กฺวจิ ธาตูติอาทินา หการโลโป มชฺฌทีโฆ จ ฯ

โมเหนาติ มุยฺหนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อติสเยนาติ
สมฺมุยหนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺมุยฺหนฺตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ
มูล...รหโตติ สมฺมุยฺหนฺตีติ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ
โมมูหานีติ สญฺญา ฯ

[๑๗๓] อิจฺเจวนฺติอาทิวจนสฺส นิคมนภาวํ ญาเปนฺโต อาห อิจฺเจวนฺติอาทิตฺยาทึ ฯ อิจฺเจวนฺติอาทิวจนํ ยถา...คมนํ ฯ

ปกาโร วุตฺโต เยสํ จิตฺตานํ ตานิ ยถาวุตฺตานิ ฯ ทฺวีหิ อธิกา ทส ทฺวาทส ทฺวาทส จ ตานิ อกุสลานิ จาติ ทฺวาทสา-กุสลานิ ทฺวาทสากุสลานิ เอว จิตฺตานิ ทฺวาทส...จิตฺตานิ ฯ นิคมิยนฺติ ปุน กถิยนฺติ เอตฺถ วจเน จิตฺตานีติ นิคมนํ ฯ

อวยวตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทึ ฯ ตตฺถ เตสุ อิจฺเจวนฺติ อาทิสทฺเทสุ ตตฺถ วา ตสฺมึ นิคมเน อิติสทฺโท... นิทสฺสนตฺโถ ฯ

อิติ อิติ สทฺโท อิติสทฺโท ฯ วุจฺจติ อตฺโถ เอเตน สทฺเทนาติ วจนํ วจีตพฺโพ สทฺเทนาติ วจนีโย วจนญฺจ วจนีโย จ วจนวจนียา วจนวจนียานํ สมุทาโย วจ...ทาโย วจนวจนีย-สมุทายสฺส นิทสฺสนํ วจ...ทสฺสนํ วจนวจนียสมุทายนิทสฺสนํ อตฺโถ อสฺส อิติสทฺทสฺสาติ วจ...นตฺโถ ฯ เอวํ อิติ สทฺโท เอวํสทฺโท ฯ วจนญฺจ วจนีโย จ วจนวจนียา วจนวจนียานํ ปฏิปาฏิ วจ...ปาฏิ วจนวจนียปฏิปาฏิยา สนฺทสฺสนํ วจ...สนํ วจนวจนียปฏิปาฏิสนฺทสฺสนํ อตฺโถ อสฺส เอวํสทฺทสฺสาติ วจ... นตฺโถ ฯ

อิจฺเจวนฺติ ปทสฺส ภินฺนนิปาตภาวํ ทสฺเสตฺวา อิทานิ นิปาตสมุทายภาวํ ทสฺเสนฺโต อาห นิปาตาตฺยาทึ ฯ วา เอส เอโส

อิจฺเจวนฺติ นิปาตสมุทาโย วจน...รมฺเภ วจนวจนียานํ ปุน กถนกรเณ วตฺตติ ฯ

ปทานมาทิมชฺฌาวสาเนสุ นิปตนฺตีติ นิปาตา นิปาตานํ สมุทาโย นิปา...ทาโย ฯ วจนญฺจ วจนีโยจ วจนวจนียา ฯ นิคมิยเต ปุน กถิยเต นิคมนํ ภาวสาธนํ ฯ วจนวจนียานํ นิคมนํ วจ...มนํ อารมฺภนํ กรณํ อารมฺโภ วจนวจนียนิคมนสฺส อารมฺโภ กรณํ วจน...รมฺโภ ฯ วจน...รมฺโภติปิ อตฺถิ ฯ วจนวจนียนิคมนสฺส อารมฺโภ กรณํ ยสฺส นิปาตสมุทายสฺส โส วจน...รมฺโภ ฯ ปุริโมเยว ปาโฐ ยุตฺโต ฯ

อิจฺเจวนฺติอาทีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยถาวุตฺตานนฺติ ทฺวาท...ตานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ทฺวาท...ตานนฺติ นิคมนนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ นิคมนนฺติ อิจฺเจ...อาทีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ทุติยนเย ตตฺถาติ อาธาโร ฯ อิติสทฺโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วจ...สนตฺโถติ อิติสทฺโทติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอวํสทฺโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วจ...สนตฺโถติ เอวํสทฺโทติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นิปาต...ทาโยติ วตฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ เอโสติ นิปาต...ทาโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วจ...รมฺเภติ วตฺตตีติ ปเท อาธาโร ฯ

[๑๗๔] อิจฺเจวนฺติอาทิวจนสฺส อตฺถํ ญาเปนฺโต อิจฺเจวํ...วุตฺตานีติ อตฺโถติ อาห ฯ อิจฺเจวํ ยถา...นิฏฺฐิตานิ วา อาจริเยน สงฺคเหตฺวา อตฺตานิ...วุตฺตานิ อิติ อตฺโถติ โยชนา ฯ

อิจฺเจวนฺติมสฺส วิวรณํ ยถาวุตฺตนเยนาติ ฯ ปกาโร วุตฺโต ยสฺส โส ยถาวุตฺโต ฯ นียติ ญายติ อตฺโถ เอเตนาติ นโย ยถาวุตฺโต จ โส นโย จาติ ยถาวุตฺตนโย ฯ สพฺเพน อากาเรน สพฺพถา ฯ สพฺพถาปีติมสฺส วิวรณํ โสม...อากาเรนาติ ฯ โสมนสฺสญฺจ อุเปกฺขา จ ทิฏฺฐิ จ โสมนสฺสุเปกฺขาทิฏฺฐิโย สมฺปยุชชนํ สมฺปโยโค โสมนสฺสุเปกฺขาทิฏฺฐีหิ สมฺปโยโค โสม... โยโค โสม...โยโค อาทิ ยสฺส สงฺขารสฺส โส โสม... โยคาทิ ตคฺคุโณ ฯ อาทิสทฺเทน สงฺขารสฺเสว คหณํ ฯ ปฏิเฆน สมฺปโยโค ปฏิฆสมฺปโยโค ปฏิ...โยโค อาทิ ยสฺส โส ปฏิ...คาทิ ตคฺคุโณ ฯ อาทิสทฺเทน สงฺขารสฺเสว คหณํ ฯ วิจิกิจฺฉา จ อุทฺธจฺจญฺจ วิจิกิจฺฉุทฺธจฺจํ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค วิจิกิจฺฉุทฺธจฺเจน สมฺปโยโค วิจิ...โยโค ฯ อิตีติ เอวํ ฯ สมฺปโยโค อาทิ ยสฺส โส สมฺปโยคาทิ ฯ อาทิสทฺเทน สงฺขารสฺเสว คหณํ ฯ อากรณํ สามญฺญสฺส เภทกํ อากาโร ฯ ทฺวาทสาติ เอกํ ปทํ ฯ สํ นิฏฺฐํ อชฺชึสุ คจฺฉึสูติ สมตฺตานิ จิตฺตานิ ฯ สํอุปสคฺโค นิฏฺฐานวาจโก ฯ อช คติมฺหิ พฺุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ ฯ สมตฺตานีติมสฺส วิวรณํ ปรินิฏฺฐิตานีติ ฯ ปริ สมนฺตโต อวสาเนน ติฏฺฐนฺตีติ ปรินิฏฺฐิตานิ ฯ สํสทฺทสฺส วิวรณํ สงฺคเหตฺวาติ ฯ อตฺตานีติมสฺส ธาตฺวตฺถวเสน วิวรณํ คหิตานีติ ฯ อาทิยึสุ คณฺหึสูติ อตฺตานิ จิตฺตานิ กมฺมสาธนํ ฯ

อท° คหเณ พุธ...กตฺตริ คุปาทีนญฺจ ฯ คหิตานีติมสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ วุตฺตานีติ ฯ

อิจฺเจวํ...เยนาติ สมตฺตานีติ ปเท วิเสสนกรณํ ฯ สพฺพถาปิ สพฺเพนปิ...ทินาติ ปททฺวยํ อากาเรนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โสม...โยเคนาติ ปทตฺตยํ อิตีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อิตีติ สพฺเพนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อากาเรนาติ สมตฺตานีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทฺวาทสาติ อกุ...ตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อกุ...ตานีติ สมตฺตานีติ ปเท กตฺตา อตฺตานิ...วุตฺตานีติ ปเท กมฺมํ ฯ ปริ...ตานีติ กตฺตุวาจกํ ฯ สงฺคเหตฺวาติ อตฺตานีติ ปเท ปุพฺพ-กาลกิริยา ฯ อตฺตานิ...วุตฺตานีติ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ อตฺโถติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๗๕] อกุสลสทฺทสฺส อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาติ-อาทึ ฯ ตตฺถ ตสฺมึ อกุสลจิตฺตานีติ ปเท อตฺโถ เวทิตพฺโพ ฯ กุสลปฏิปกฺขานิ จิตฺตานิ อกุสลานิ นาม มิตฺตปฏิปกฺโข ชโน อมิตฺโต วิย ฯ

กุสลปฏิปกฺขานีติ อิมินา อกาโร ปฏิปกฺขตฺเถ วตฺตติ น อญฺญตฺเถ นาปิ อภาเวติ ญาเปติ ฯ กุสลานํ ปฏิปกฺขานิ กุสล...ปกฺขานิ ฯ น กุสลานิ อกุสลานิ กุสลปฏิปกฺขานิตฺยา-ธิปฺปาโย ฯ กมฺมธารยตปฺปุริโส ฯ กุสลปฏิปกฺขานิ กิมิวาติ อาห มิตฺตตฺยาทึ ฯ มิตฺตานํ ปฏิปกฺโข มิตฺ...โข ฯ น มิตฺโต อมิตฺโต ฯ

๑. อาปุพฺโพ ทา คหเณติ ภเวยฺย ฯ

ตตฺถาติ เวทิตพฺโพติ ปเท อาธาโร ฯ กุส...ขานีติ สญฺญี ฯ อมิตฺโตติ สญฺญา ฯ วิยสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ

[๑๗๖] กุสลปฏิปกฺขานิ...อมิตฺโต วิยาติ วุตฺตตฺตา อกุสลา ปหายกา กุสลา ปหาตพฺพา เต อุโภปิ อญฺญมญฺญํ วิทฺธํสกา ปหายกาติ กสฺสจิ สงฺกา สิยา ตนฺนิวตฺตนตฺถํ ปฏิปกฺขาตฺยาทิมาห ฯ ปฏิปกฺขภาโว...เวน ปณฺฑิเตน เวทิตพฺโพ ฯ

ปฏิปกฺขานํ กุสลากุสลานํ ภาโว ปฏิ...ภาโว ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ยถากฺกมนฺติ กุสลา ปหายกา อกุสลา ปหาตพฺพาติ ญาเปติ ฯ กมสฺส อนุรูปํ ยถากฺกมํ ฯ อกุสลํ ปชหนฺตีติ ปหายกา ฯ ปชหิยนฺตีติ ปหาตพฺพา ฯ ปหายกา จ ปหาตพฺพา จ ปหา...ตพฺพา ปหา...ตพฺพานํ ภาโว ปหา...ภาโว ฯ

ปฏิ...ภาโวติ เวทิตพฺโพติ ปเท กมฺมํ ฯ กุส...ลานนฺติ ภาเวนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ยถากฺกมนฺติ เวทิตพฺโพติ ปเท กิริยา-วิเสสนํ ฯ ปหา...ภาเวนาติ เวทิตพฺโพติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เวทิตพฺโพติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๗๗] อฏฺฐธาติ อยํ คาถา สงฺคหคาถาติ ญาเปนฺโต อาห อฏฺฐธาตฺยาทึ ฯ อฏฺฐธาติอาทิวจนํ สงฺคหคาถา นาม ฯ

วุตฺตตฺถานํ สงฺคหณํ สงฺคโห ฯ คิยติ กถิยตีติ คาถา ยา สทฺทชาติ ฯ เค สทฺเท สมาทีหิ ถมาติ ถ กฺวจิ ธาตูติ-อาทินา เอการสฺส อา ฯ สงฺคเหน วุตฺตตฺถานํ สงฺขิปเนน วุตฺตา คาถา สงฺคหคาถา ฯ

[๑๗๘] คาถายตฺถํ ญาเปนฺโต อาห โลโภตฺยาที ฯ โส โลโภ จ สุปฺป...มูลํ จ ตํ โลภมูลํ เอเตสํ จิตฺตานํ อตฺถิ อิติ ตสฺมา โลภ...สิยุํ ตถา โทส...ทฺวิธา สิยุํ โมห...เยว เอเตสํ จิตฺตานํ มูลํ อิติ ตสฺมา โมห...เทฺว จ สิยุํ อิติ เอวํ อกุสลา ทฺวาทส สิยุํ อิติ อตฺโถติ โยชนา ฯ

ลุพฺภนฺติ เตนาติ โลโภ สตฺตา เตน ธมฺมเน ลุพฺภนฺติ อารมฺมเณ คิชฺฌนฺติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม โลโภ ฯ ลุภ คิทฺธิมฺหิ วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ โลโภ จ โส มูลญฺจาติ เทฺว จสทฺทา เจว ตกาโร จ โลภมูลสทฺทานํ ตุลฺยาธิกรณภาวปฺปสิทฺธตฺถํ ปกฺขิตฺตา ฯ สุฏฺฐุ ปติฏฺฐหนฺตีติ สุปติฏฺฐิตา สมฺปยุตฺตธมฺมา สุปติฏฺฐิตานํ ภาโว สุ...โว ฯ สาธิยเต สาธนํ สุปติฏฺฐิตภาวสฺส สาธนํ สุป...ธนํ ฯ มูลยติ เอเตนาติ มูลํ รุกฺโข เอเตน มูเลน มูลยติ ปติฏฺฐาติ อิติ ตสฺมา ตํ มูลํ มูลํ นาม ฯ มูล ปติฏฺฐายํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ มูเลน สทิโส มูลสทิโส มูลสทิสสฺส ภาโว มูล...สตฺตํ ฯ มูลมิวาติ มูลํ ปริกปฺป- ตทฺธิตํ ฯ โลโภ จ...มูลญฺจาติ อิมินา โลโภ จ โส มูลญฺจาติ โลภมูลนฺติ กมฺมธารยสมาสํ ญาเปติ ฯ ตํ เอเตสนฺติ อิมินา โลภมูลํ เอเตสํ อตฺถีติ โลภมูลานีติ อสฺสตฺถิตทฺธิตํ ญาเปติ ฯ จิตฺตานีติ ปธานปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ เวทนา อาทิ เยสํ ทิฏฺฐิสงฺขารานํ เต เวทนาทโย ฯ อาทิสทฺเทน ทิฏฺฐิสงฺขารานํ

คหณํ ฯ เวทนาทีนํ เภโท เวทนาทิเภโท ฯ อฏฺจหิ ปกาเรหิ อฏฺจธา ฯ ตถาติ ปเทน โทโส จ โส สุปติฏฺจิตภาวสาธเนน มูลสทิสตฺตา มูลญฺจ ตํ เอเตสนฺติ โทสมูลานิ จิตฺตานิ สงฺขาร-เภทโต ทฺวิธา สิยุนฺติ อติทิสติ ฯ โทโส จ โส มูลญฺจาติ โทสมูลํ โทสมูลํ เอเตสํ จิตฺตานํ อตฺถีติ โทสมูลานีติ วิคฺคโห ฯ สงฺขารสฺส เภโท สงฺขารเภโท ฯ ทฺวีหิ ปกาเรหิ ทฺวิธา ฯ โมหมูลานีติมสฺส วิวรณํ สุทฺโธ...สงฺขาตานีติ ฯ สุทฺโธติ ปทํ โมหสฺส โลภโทเสหิ อสมฺมิสฺสภาวญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ เอว-สทฺโท โลภโทสํ นิวตฺเตตฺวา โมหสฺส มูลภาวํ นิยเมติ ฯ โมห-มูลานิ อิติ สงฺขาตานิ กถิตานิ โมห...ตานิ ฯ โมหมูลานีติ วตฺตพฺพํ กสฺมา สงฺขาตสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ ฯ เอเตสนฺตีติ เอตฺถ อิติสทฺทสฺส อาการตฺถภาวญาปนตฺถํ สงฺขาตสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ เหฏฺจา อิติสทฺโท เหตฺวตฺโถ ฯ โมโห เอว มูลํ เอเตสํ จิตฺตานนฺติ โมหมูลานิ พหุพฺพิหิ ฯ จิตฺตานีติ ปธานปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ สมฺปโยคสฺส เภโท สมฺปโยคเภโท ฯ วิจิกิจฺฉุทฺธจฺจวเสน สมฺปโยโค ทฺวิธา ภินฺโน ฯ โทสมูลานิ จาติ เอตฺถ อฏฺจานปฺ-ปยุตฺโต จสทฺโทติ มนสิกตฺวา อาห เจติ ฯ โส สมฺปิณฺฑนตฺโถ จสทฺโท น เกวลํ โทสมูลานิ เทฺว อถโข โมหมูลานิ เทฺวติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ โมหมูลานิ จาติ เอตฺถาปิ จสทฺโท น เกวลํ โมหมูลานิ เทฺว อถโข โทสมูลานิ เทฺวติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ คาถายํ

อฏฺฐธา ทฺวิธา เทฺวติ วุตฺเต ภคฺครีติโทโส อาปชฺชตีติ ฯ นาปชฺชติ ฉนฺทานุรกฺขนวเสน วุตฺตตฺตา ฯ ทฺวิธาติ วตฺตพฺเพ ตํ สงฺขารเภทาภาวโต น วุตฺตนฺติ เกจิ วทนฺติ ฯ ตนฺน ยุตฺตํ สมฺปโยคเภทโตปิ ทฺวิธา สมฺภวโต ฯ

โลโภติ มูลนฺติ ปเท สญฺญี ฯ โสติ โลโภติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สุปฺป...ธเนนาติ สทิสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ มูล... สตฺตาติ มูลนฺติ ปเท เหตุ ฯ มูลนฺติ สญฺญา ฯ ตนฺติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ เอเตสนฺติ อตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อิตีติ โลภมูลานีติ ปเท เหตุ ฯ โลภมูลานีติ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตานีติ สิยุนฺติ ปเท กตฺตา ฯ เวท...ทโตติ อฏฺฐธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อฏฺฐธาติ สิยุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สิยุนฺติ กตฺตุวาจกํ ฯ ตถาสทฺโท นิปาโต ฯ โทสมูลานีติ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สุทฺโธติ โมโหติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โมโหเอวาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มูลนฺติ โมโหติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอเตสนฺติ มูลนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ สงฺขาตาติ ปเท อากาโร ฯ จิตฺตานีติ สิยุนฺติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ สมฺป...ทโตติ เทฺวติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เทฺวติ สิยุนฺติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ อิตีติ ทฺวาทสาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อกุสลาติ สิยุนฺติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ ทฺวาทสาติ สิยุนฺติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ สิยุนฺติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ อตฺโถติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

วณฺณิยนฺติ วิตฺถารียนฺติ เอตาย สทฺทชาติยาติ วณฺณนา ฯ วณฺณ วิตฺถาเร ยุ ฯ อกุสลานํ วณฺณนา อกุสลวณฺณนา ฯ อวสาเนน ติฏฺฐตีติ นิฏฺฐิตา ฯ นิสทฺโท อวสานวาจโก ฯ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ยถาคมมิกาโร ฯ

อกุสลโยชนา นิฏฺฐิตา

[๑๓๙] เอวํ โสมนสฺสสหคตนฺติอาทินา มูลเภทโต ติวิธมฺปิ... ินิทฺทิสนฺโต อาจริโย เตสํ อเหตุกจิตฺตานํ อกุสลวิปากาทิวเสน ติวิธภาเวปิ สติ อกุสล...วิญฺญาณนฺติ อาทิวจนํ อาห ฯ

มูลเภทโตติ โลภโทสโมหมูลานํ เภทโต ฯ มูลานํ เภโท มูลเภโท ฯ ตโย วิธา ปการา ยสฺส อกุสลฺล ตํ ติวิธํ ฯ ปิสทฺโท โจทกาโภคทีปโน ฯ สมฺปโยโค อาทิ ยสฺส สงฺขารสฺส โส สมฺปโยคาทิ ฯ สมฺปโยโค นาม เวทนาทิฏฺฐิสมฺปโยโค ฯ อาทิสทฺเทน สงฺขารสฺเสว คหณํ ฯ สมฺปโยคาทีนํ เภโท สมฺป... เภโท ฯ ทฺวาทสหิ ปกาเรหิ ทฺวาทสธา ฯ นตฺถิ เอเตสํ เหตูติ อเหตุกานิ อเหตุกานิ เอว จิตฺตานิ อเห...ตานิ ฯ นิทฺทิสิยตีติ นิทฺทิสนฺโต อาจริโย ฯ นนุ ธมฺมสงฺคณิยํ อเหตุกจิตฺตานิ กุสล-วิปากากุสลวิปากกิริยาวเสน ติวิธา อนุกฺกเมน วุตฺตานิ ตสฺมา กุสลวิปากํ ปฐมํ วตฺตพฺพํ เอวมวตฺวา กสฺมา อกุสลวิปากํ ปฐมํ วุตฺตนฺติ โจทนํ สนฺธายาห เตสํ...วิปาเกเยวาติ ฯ กุสลวิปาโก อาทิ เยสํ จิตฺตานํ ตานิ กุสลวิปากาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน อกุสล-

วิปากกิริยานํ คหณํ ฯ กุสลวิปากาทีนํ วโส กสฺ...วโส ฯ ตโย วิธา เตสํ จิตฺตานํ ตานิ ติวิธานิ ติวิธานํ ภาโว ติวิธภาโว ฯ อปิสทฺโท โจทกาโภคทีปโน ฯ อกุสลานํ อนนฺตรํ อกุ...นนฺตรํ ฯ ยาคโม สุอุจฺจารณตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ เอวสทฺโท กุสลวิปากกิริยานิ นิวตฺเตติ ฯ จกฺขุ อาทิ เยสํ โสตาทีนํ ตานิ จกฺขาทีนิ ฯ นิสฺสยนฺติ ตานีติ นิสฺสยานิ จิตฺตเจตสิกา ตานิ จกฺขาทีนิ นิสฺสยนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ จกฺขาทีนิ นิสฺสยานิ ฯ นิปุพฺโพ สิ เสวายํ สพฺพโต...วาติ อ อญฺเญสุ จ ฯ จกฺขฺวาทีนิ จ ตานิ นิสฺสยานิ จาติ จกฺขฺวาทินิสฺสยานิ ฯ อาทิสทฺเทน โสตฆานชิวฺหากายานํ คหณํ ฯ สมฺปฏิจฺฉิยเต สมฺปฏิจฺฉนฺนํ สมฺปฏิจฺฉนฺนํ อาทิ ยสฺส กิจฺจสฺส ตํ สมฺปฏิจฺฉนฺนาทิ ฯ อาทิสทฺเทน สนฺตีรณสฺส คหณํ ฯ สมฺปฏิจฺฉนฺนาทิ จ ตํ กิจฺจญฺจาติ สมฺป...กิจฺจํ สมฺปฏิจฺฉนฺนาทิ-กิจฺจสฺส เภโท สมฺป...เภโท ฯ สตฺตหิ ปกาเรหิ สตฺตธา ฯ วิภชนตฺถํ วิภชิตุํ ฯ อุเป...อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ อุเป... อาทิ ฯ

เอวนฺติ วิภชิตฺวาติ ปเท กรณํ วิเสสนํ วา ฯ มูลเภทโตติ ติวิธมฺปีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ติวิธมฺปีติ อกุสลนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อกุสลนฺติ วิภชิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมฺป...เภทโตติ ทฺวาทสธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทฺวาทสหธาติ วิภชิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภชิตฺวาติ อาหาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

อิทานีติ นิทฺทิสนฺโตติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อเหตุกจิตฺตานีติ นิทฺทิสนฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ นิทฺทิสนฺโตติ อาจริโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เตสนฺติ ภาเวปีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อกุส...วเสนาติ ติวิธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ติวิธ...เวปีติ สตีติ ปเท ลกฺขณวนฺตํ ฯ สตีติ วิภชิตฺนฺติ ปเท ลกฺขณกิริยา ฯ อกุ...ตรนฺติ วิภชิตฺนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อกุส...เยวาติ วิภชิตฺนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ จกฺขา... เภเทนาติ สตฺตธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺตธาติ วิภชิตฺนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภชิตฺนฺติ อาหาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อุเป...อาทินฺติ อาหาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาหาติ กตฺตุวาจกํ ฯ

[๑๘๐] อวยวตฺถํ ทสฺเสนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทึ ฯ ตตฺถ จกฺขุวิญฺญาณนฺติอาทิวจเน วินิจฺฉโย เวทิตพฺโพ ฯ ยํ ธมฺมชาตํ วิญฺญาณาธิฏฺฐิตํ หุตฺวา จกฺขุวิญฺญาณสฺส อธิฏฺฐิตํ นิสฺสยํ หุตฺวา สมวิสมํ รูปํ ชานํ วา จกฺขติ อาจิกฺขนฺตํ วิย อภิพฺพยตฺตวทนฺตํ[๑] วิย โหติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ จกฺขุ ฯ

จกฺขติสทฺทสฺส วิยตฺติวาจาทิอเนกตฺถสฺส วาจกตฺตา อาจิกฺขนฺตนฺติ วิวรติ ฯ วิญฺญาณสฺส นิสฺสยเมว จกฺขุ อาจิกฺขติ น วิญฺญาณสฺส อนิสฺสยนฺติ ญาปนตฺถํ วิญฺญาณาธิฏฺฐิตนฺติ ปกฺขิตฺตํ ฯ อธิฏฺฐาติ เอตสฺมินฺติ อธิฏฺฐิตํ วิญฺญาณํ เอตสฺมึ จกฺขุมฺหิ อธิฏฺฐาติ นิสฺสยติ อิติ ตสฺมา ตํ จกฺขุ อธิฏฺฐิตํ ฯ อธิปุพฺโพ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ ภาวกมฺเมสุ ต อิติ โยควิภาเคน อธิกรเณ

๑. อภิพฺยตฺตํ วทนฺตนฺติ ภเวยฺย ฯ

โต ฯ วิญฺญาณสฺส อธิฏฺฐิตํ วิญฺญาณาธิฏฺฐิตํ ฯ อธิฏฺฐานกิริยา-
อาจิกฺขนกิริยาทฺวยํ สมกาลเมว โหตีติ ญาปนตฺถํ หุตฺวาติ
ปกฺขิตฺตํ ฯ อาจิกฺขนฺตสทฺทสฺส สกมฺมตฺตา สมวิสมนฺติ ปกฺขิตฺตํ ฯ
วิยสทฺโท สพฺยาปารภาวํ นิวตฺเตติ ฯ กสฺมา ฯ จกฺขุสฺส
อพฺยาปารตฺตา ฯ อาจิกฺขนฺตํ วิยาติ ปทํ สิทฺธิกิริยาปทํ อเปกฺขติ
ตสฺมา โหตีติ ปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ จกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ กาเล
วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ณุ ฯ

ตตฺถาติ เวทิตพฺโพ ปเท อาธาโร ฯ จกฺขติ โหตีติ ปททฺวยํ
กตฺตุวาจกํ ฯ วิญฺญา...ฐิตนฺติ ธมฺมชาตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ
หุตฺวาติ อาจิกฺขนฺตนฺติ ปเท สมานกาลกิริยา ฯ สมวิสมนฺติ
อาจิกฺขนฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อาจิ...วิยาติ ธมฺมชาตนฺติ ปทสฺส
วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ จกฺขูติ สญฺญา ฯ

[๑๘๑] อถวา ฯ ยํ ธมฺมชาตํ รูปํ จกฺขติ อสฺสาเทนฺตํ
วิย โหติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ จกฺขุ ฯ อิธาปิ วิญฺญาณา-
ธิฏฺฐิตํ หุตฺวาติ ปทํ อาหริตฺวา โยเชตพฺพํ ฯ จกฺข อสฺสาทเน
ณุ ฯ จกฺขติสทฺทสฺส อสฺสาทนตฺถํ ตํปโยเคน สาเธนฺโต อาห
จกฺขตีติ หิตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ จกฺขติ อิติ อยํ สทฺโท ชโน
มธุํ จกฺขติ อสฺสาเทติ พฺยญฺชนํ มจฺฉมํสาทึ จกฺขติ อิติอาทีสุ
ปโยเคสุ วิย อสฺสาทนตฺโถ โหติ ฯ

หิสทฺโท พหุหี ฯ มญฺญตีติ มธุ ยํ ธมฺมชาตํ ชเนน มญฺญติ ญายติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ มธุ มธุกเรหิ กตํ รสํ ฯ มนุ ญาเณ กาล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ อุ กฺวจิ ธาตูติอาทินา นสฺส โธ ฯ วิเสเสน อชฺชนฺติ อสฺสาทภาวํ คจฺฉนฺติ เอตฺถ มจฺฉมํสาทิมฺหิ ชนาติ พฺยญฺชนํ ฯ วิปุพฺโพ อช คติยํ กตฺตุ...สุ จ อนกา ยุณฺวูนํ นิคฺคหิตญฺจาติ มชฺเฌ พินฺทาคโม วคฺคนฺตํ อิวณฺโณ ยนฺนวา โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน วสฺส โพ นเย ฯ อสฺสาทิยเต อสฺสาทนํ ภาวสาธนํ ฯ อาปุพฺโพ สท สาทเน นนฺทาทีหิ ยุ อญฺเญสุ จ นเย สสฺส ทฺวิตฺตํ รสฺสํ ฯ อสฺสาทนํ อตฺโถ ยสฺส จกฺขุติสทฺทสฺส โส อสฺสาทนตฺโถ ฯ

จกฺขตีติ สทฺโทติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อยนฺติ สทฺโทติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สทฺโทติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ มธุ...ทีสูติ จกฺขติสทฺโทติ ปเท อาธาโร ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ อสฺสาทนตฺโถติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๑๘๒] จกฺขุสฺส รูปสฺสาทนภาวํ ปาลิยา สาเธนฺโต อาห เตนาตฺยาทึ ฯ เตน จกฺขุสฺส รูปสฺสาทนภาวโต ภควา อาห จกฺขุ...อาทิวจนํ ฯ

มาคนฺทิยาติ ตํ พฺราหฺมณํ นาเมน อาลปติ ฯ รูปสฺมึ อารามํ รูปารามํ ฯ อิตรทฺวยํ ตสฺส เววจนํ ฯ รูเป รตํ รูปรตํ ฯ รูเป สมฺมุทิตํ สมฺมา อุทิตํ รูปสมฺมุทิตํ[๑] ฯ

๑. รูเปน จกฺขุํ อาโมทิตํ สมฺโมทิตนฺติ รูปสมฺมุทิตนฺติ มาคณฺฑิยสุตฺตวณฺณนา ฯ

เตนาติ อาหาติ ปเท เหตุ ฯ ภควาติ อาหาติ ปเท กตฺตา ฯ จกฺขุ...อาทีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๘๓] อาจริโย อตฺตนา โจทนํ สมุฏฺฐาเปตฺวา วิสชฺเชนฺโต อาห ยทิตฺยาที ฯ เอวํ จกฺขุสทฺโท อสฺสาทวาจาโก ยทิ สิยา โสตํ...อสฺสาทนํ อตฺถิ อิติ ตสฺมา เตสมฺปิ โสตาทีนมฺปิ จกฺขุ...ปชฺชติ อิติ โจทนา ฯ

โสตํ โข...ทิตํ อิติ อาทิ ยสฺส ตํ โสตํ...ทิตนฺติอาทิ ฯ โสตํ...อาทิ จ ตํ วจนญฺจาติ โสตํ...อาทิวจนํ ฯ โสตํ อาทิ เยสํ ฆานาทีนํ ตานิ โสตาทีนิ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ จกฺขุ-รูปสฺสาทกนฺติ ญาเปติ ฯ สทฺโท อาทิ เยสํ เต สทฺทาทโย ฯ อสฺสาทิยเต อสฺสาทนํ ฯ สทฺทาทีนิ อสฺสาทนํ สทฺทาทิอสฺสาทนํ ฯ ปิสทฺโท จกฺขุํ อเปกฺขติ ฯ จกฺขุ อิติ สทฺโท จกฺขุสทฺโท ฯ อภิธาตพฺโพติ อภิเธยฺโย อตฺโถ จกฺขุสทฺเทน อภิธาตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส อตฺโถ อภิเธยฺโย ฯ จกฺขุสทฺเทน อภิเธยฺโย จกฺขุ...เธยฺโย จกฺขุสทฺทาภิเธยฺยสฺส ภาโว จกฺขุ...ยตา ฯ

ยทีติ ปริกปฺโป ฯ เอวนฺติ สิยาติ ปเท กตฺตา ฯ โสตํ โข...วจนโตติ อตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ โสตาทีนมฺปีติ อสฺสาทนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สทฺทาทิ...ทนนฺติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ อาปชฺชตีติ ปเท เหตุ ฯ เตสมฺปีติ จกฺขุสทฺทาภิเธยฺยตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ จกฺขุ...ยตาติ อาปชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๑๘๔] นาปชฺชตีติ วิสชฺชนํ ฯ โสตทีนํ จกฺขุสทฺทาภิเธยฺยตา น อาปชฺชติ ฯ กสฺมา ฯ จกฺขุสทฺทสฺส จกฺขุปฺปสาเทเยว นิรุฬฺหตฺตา นิรุฬฺหตฺตา ปสิทฺธตฺตา ฯ

นิรุฬฺหตีติ นิรุฬฺโห โย จกฺขุสทฺโท จกฺขุปฺปสาเท นิรุฬฺหติ อิติ ตสฺมา โส จกฺขุสทฺโท นิรุฬฺโห ฯ นิรุฬฺโห อิติ ปทํ สกฺกฏภาสาโต นยํ คเหตฺวา วุตฺตํ ฯ นิปุพฺโพ รุห ชนเน พุธ...ตริ ธฒภเหหิ ธฒา จ ตสฺส โฒ โฑ ฒกาเรติ หสฺส โฑ นเย ฯ นิรุฬฺหสฺส ภาโว นิรุฬฺหตฺตํ ฯ นิรุฬฺหตฺตาติ นาปชฺชตีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

[๑๘๕] ตเมวตฺถํ อุปมาย ปากฏํ กโรนฺโต นิรุฬฺโฒ-ตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ เอส เอโส จกฺขุสทฺโท ทฏฺจ...เทเยว นิรุฬฺโฒ สกุณวิเสสาทีสุ นิรุฬฺหา มยุราทิสทฺทา วิยาติ โยชนา ฯ

นิรุฬฺหตีติ นิรุฑฺโฒ ฯ หิสทฺโท ปากฏกรณตฺโถ ฯ จกฺขุ อิติ สทฺโท จกฺขุสทฺโท ฯ ทสฺสนตฺถํ ทฏฺจุํ ฯ ทฏฺจุํ กาเมตีติ ทฏฺจุกาโม โย ปุคฺคโล ทฏฺจุํ...อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล ทฏฺจุกาโม ทฏฺจุกามสฺส ภาโว ทฏฺจุกามตา รูปตณฺหา ฯ นิเทติ ผลนฺติ นิทานํ ทฏฺจุกามตา นิทานํ อุปนิสฺสโย ยสฺส กมฺมสฺส ตํ ทฏฺจุ...นิทานํ พหุพฺพิหิ ฯ ทฏฺจุกามตานิทานํ เอวํ กมฺมํ ทฏฺจุ... กมฺมํ ทฏฺจุกามตานิทานกมฺมโต ชาตา ทฏฺจุ...กมฺมชา ทฏฺจุ... กมฺมชา เอว ภูตา ทฏฺจุ...ภูตา ปสาทนํ ปสาโท ทฏฺจุกาม...

ภูตานํ ปสาโท ทฏฺฐุ...สาโท ทฏฺฐุกาม...ปสาโท ลกฺขณ-
มสฺสาติ ทฏฺฐุ...ลกฺขณํ ทฏฺฐุ...ภูตปฺปสาเทน หุตฺวา ลกฺขิยตีติ
วา ทฏฺฐุกามตานิทานกมฺมชภูตปฺปสาทลกฺขณํ ฯ ภูตานิ ปสีทนฺติ
เอเตน ธมฺมชาเตนาติ ปสาโท จกฺขุ เอว ปสาโท จกฺขุปฺปสาโท ฯ
เอวสทฺโท โสตาทโย นิวตฺเตติ ฯ มยุโร อิติ สทฺโท อาทิ เยสํ
สทฺทานํ เต มยุราทโย มยุราทโย จ เต สทฺทา จาติ
มยุราทิสทฺทา ฯ อาทิสทฺเทน มหิสปงฺกชาทีนํ คหณํ ฯ สกฺโกตีติ
สกุโณ โย ปกฺขี สกฺโกติ อิติ ตสฺมา โส ปกฺขี สกุโณ ฯ
สก สามตฺถิยํ วชาทีหิ ปพฺพชาทโย นิปจฺจนฺเตติอาทินา
กุนปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา กโลโป โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน
นสฺส โณ ฯ สกุโณ จ โส วิเสโส จาติ สกุณวิเสโส ฯ
สกุณวิเสสา อาทิ เยสํ สตฺตวิเสสาทีนํ เต สกุณวิเสสาทโย ฯ
อาทิสทฺเทน มหิสาทีนญฺเจว ปงฺกชาทีนญฺจ คหณํ ฯ

นิรุฬฺโหติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ เอสาติ จกฺขุสทฺโทติ
ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จกฺขุสทฺโทติ นิรุฬฺโหติ ปเท กตฺตา ฯ
ทฏฺฐุ...ลกฺขเณติ จกฺขุ...เยวาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จกฺขุ...
เยวาติ นิรุฬฺโหติ ปเท อาธาโร ฯ มยุราทิสทฺโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ สกุ...สาทีสูติ นิรุฬฺโหติ ปเท
อาธาโร ฯ

มหิยํ รวตีติ มยุรา ฯ กามํ อญฺเญปิ สตฺตา มหิยํ รวนฺติ ตถาปิ มยุรสทฺโท รุฬฺหิสทฺทตฺตา โมเรเยว วตฺตติ น อญฺเญสุ เอวํ อิธาปีติ อธิปฺปาโย ฯ

[๑๘๖] น เกวลํ จกฺขุปฺปสาโท จกฺขุ อถโข ฐานุยุปจาเรน ภมุกฏฺฐิปริจฺฉินฺโน มํสปิณฺโฑปิ จกฺขูติ วุจฺจตีติ ญาเปนฺโต จกขุตฺยาทิมาห ฯ จกฺขุสห...ปิณฺโฑปิ จกฺขุ อิติ ปณฺฑิเตน วุจฺจติ ฯ

วตฺตนํ ปวตฺตนํ วุตฺติ จกฺขุนา สห วุตฺติ จกฺขุสหวุตฺติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ภมติ จลตีติ ภมุโก นยโนปริฏฺฐานํ ฯ ภม จลเน กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ อุกปจฺจโย ฯ อสิยตีติ อฏฺฐิ ยํ ธมฺมชาตํ สตฺเตหิ อสิยติ ขิปิยติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ อฏฺฐิ ฯ อส เขเปน วชาทีหีติอาทินา ฐิปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตสฺส สการสฺส โลโป ฯ ภมุกสฺส อฏฺฐิ ภมุกฏฺฐิ ฯ ปริจฺฉิชฺชิยตีติ ปริจฺฉินฺโน ภมุกฏฺฐินา ปริจฺฉินฺโน ภมุ...ฉินฺโน ฯ มญฺญเตติ มํสํ ปิสิตํ ฯ มนุ ญาเณ วชาทีหิ..จนฺเต สปจฺจโย กฺวจิ ธาตุ...คมา จ นสฺส นิคฺคหิตํ ฯ ปิณฺฑติ ฆนภาวํ คจฺฉตีติ ปิณฺโฑ โย สภาโว ฯ ปิฑ ปิณฺฑตฺเถ กฑฺยาทีหิ โก กฺวจิ ธาตฺวาทินา พินฺทาคโม กโลโป จ วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ มํสสฺส ปิณฺโฑ มํสปิณฺโฑ ฯ อปิสทฺเทน น เกวลํ จกฺขุปฺปสาโท จกฺขูติ ญาเปติ ฯ

จกฺขุ...ติยาติ วุจฺจตีติ ปเท วิเสสนตติยา ฯ ภมุ... ฉินฺโนติ มํสปิณฺโฑปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มํสปิณฺโฑปีติ วุจฺจตีติ ปเท กมฺมํ ฯ จกฺขูตีติ วุจฺจตีติ ปเท อากาโร ฯ วุจฺจตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๘๗] จกฺขูติ สทฺโท อสฺสาทนตฺโถ โหตุ อฏฺจกถายํ วิภาเวตีติ วจนํ กึ มนสิกตฺซา วุตฺตนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห อฏฺจ-กถาตฺยาทึ ฯ อฏฺจกถายํ ปน ธาตูนํ อเนกตฺถตฺตา จกฺขติ... สมฺภวติ อิติ มนสิกตฺวา จกฺขติ...จกฺขูติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ

อตฺโถ กถิยติ เอตาย สทฺทชาติยาติ อฏฺจกถา วิภงฺคฏฺจ-กถา ฯ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ถสฺส โจ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ น เอโก อเนโก อเนโก อตฺโถ เยสํ ธาตูนํ เต อเนกตฺถา อเนกตฺถานํ ภาโว อเนกตฺถตฺตํ ฯ อตฺถํ ธาเรนฺตีติ ธาตุ เย สทฺทคณา ฯ จกฺขตีติ สทฺโท อนุกรณสทฺโท ฯ จกฺขสทฺทโต ยทาทินา ติปจฺจโย ฯ จกฺขติ อิติ สทฺโท จกฺขติสทฺโท ฯ วิภาวยเตติ วิภาวนํ วิภาวนํ ปกาสนํ อตฺโถ ยสฺส จกฺขติสทฺทสฺส โส วิภาวนตฺโถ วิภาวนตฺถสฺส ภาโว วิภาวนตฺถตา ฯ ปีสทฺเทน น เกวลํ จกฺขติสทฺโท อสฺสาทนตฺโถติ ญาเปติ ฯ ยํ ธมฺมชาตํ รูปํ จกฺขติ วิภาเวติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ จกฺขุ ฯ จกฺข วิภาวเน ณุ ฯ

อฏฺฐกถายนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อเนกตฺถตฺตาติ สมฺภวตีติ ปเท เหตุ ฯ ธาตูนนฺติ อเนกตฺถตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ จกฺข...ทสฺสาติ วิภา...ถตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิภา...ตาปีติ สมฺภวตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ กตฺวาติ ปเท อากาโร ฯ กตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ จกฺขติ... จกฺขูติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๑๘๘] โปฏฺฐเกสุ ปน วุจฺจตีติ อตฺถิ ฯ ตํ น ยุชฺชติ ฯ วุตฺตนฺติ ปน ยุชฺชติ ฯ จกฺขุสฺมึ วิญฺญาณํ กสฺมา ตนฺนิสฺสิตตฺตา ตสฺมึ จกฺขุสฺมึ นิสฺสิตตฺตา อิติ ตสฺมา จกฺขุวิญฺญาณํ ฯ จกฺขุสฺมึ วิญฺญาณนฺติ วุตฺเต อาธาราเธยฺยภาวํ อาปชฺเชยฺยาติ ตนฺนิสฺสิตตฺตาติ วุตฺตํ ฯ นิสฺสิยตีติ นิสฺสิตํ วิญฺญาณํ ฯ ตสฺมึ จกฺขุสฺมึ นิสฺสิตํ ตนฺนิสฺสิตํ ปุพฺเพ พินฺทาคโม ฯ ตนฺนิสฺสิตสฺส ภาโว ตนฺนิสฺสิตตฺตํ ฯ

จกฺขุสฺมินฺติ วิญฺญาณนฺติ ปเท อาธาโร ฯ วิญฺญาณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จกฺขุนิสฺสิตํ วิญฺญาณํ จกฺขุวญฺญาณนฺติ วิคฺคโห ฯ ตนฺนิสฺสิตตฺตาติ จกฺขุวิญฺญาณนฺติ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ จกฺขุ-วิญฺญาณนฺติ ปเท เหตุ ฯ จกฺขุวิญฺญาณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๑๘๙] จกฺขุสฺมึ...ตตฺตาติ วจนํ อฏฺฐกถาวจเนน ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ตถาตฺยาทึ ฯ ตถาหิ สจฺจํ เอตํ จกฺขุวิญฺญาณํ จกฺขุ...ลกฺขณํ อิติ วจนํ อฏฺฐสาลินิยํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

ตถาหีติ ทฬฺหีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ จกฺขุสฺมึ สนฺนิสฺสิตํ จกฺขุสนฺนิสฺสิตํ รูปสฺส วิชานนํ รูปวิชานนํ จกฺขุสนฺนิสฺสิตํ หุตฺวา รูปวิชานนํ จกฺขุ...นนํ จกฺขุสนฺนิสฺสิตรูปวิชานนํ ลกฺขณเมตสฺส วิญฺญาณสฺสาติ จกฺขุสนฺนิสฺสิตรูปวิชานนลกฺขณํ ฯ

เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จกฺขุ...ลกฺขณนฺติ เอตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ วจนนฺติ วิเสสนรูปํ ฯ

[๑๙๐] เอวํ วุตฺตนเยว โสต...รหํ วิคฺคหาทิกํ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพํ ฯ โสตวิญฺญาณํ อาทิ เยสํ วิญฺญาณานํ ตานิ โสตวิญฺญาณาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน ฆานชิวฺหากายวิญฺญาณานํ คหณํ ฯ ปีสทฺเทน น เกวลํ จกฺขุวิญฺญาเณ วิคฺคหาทิกํ ทฏฺฐพฺพนฺติ ญาเปติ ฯ อรหสฺส อนติกฺกมนํ ยถารหํ ฯ

เอวนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โสต...ทีสุปีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ยถารหนฺติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ทฏฺฐพฺพนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๙๑] เอวนฺตฺยาทินา โสตสฺมึ วิญฺญาณํ ตนฺนิสฺสิตตฺตาติ โสตวิญฺญาณํ ตถาเหตํ โสตสนฺนิสฺสิตสทฺทวิชานนลกฺขณนฺติ วุตฺตนฺตฺยาทิกํ ทฏฺฐพฺพนฺตฺยาธิปฺปาโย เวทิตพฺโพ ฯ ตถาติ อิมินา ปเทน โสตวิญฺญาณาทีนํ อุเป...ภาวํ อติทิสฺสติ อาจริโย ฯ อุเปกฺขาสหคตานํ ภาโว อุเป...ภาโว ฯ

ตถาตีติ อิมินา ปทสฺส สรูปํ ฯ อิมินาติ อติทิสฺสตีติ ปเท กรณํ ฯ อุเปกฺขา...ภาวนฺติ อติทิสฺสตีติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๑๙๒] ยํ ธมฺมชาตํ ํ ตํ วิญฺญา...หุตฺวา วิญฺญาณสฺส อธิฏฺฐิตํ นิสฺสยํ หุตฺวา สุณาติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ โสตวิญฺญาณาธิฏฺฐิตํ ฯ สุ สวเน พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ อณฺเณสุ จ อุสฺโส ฯ ยํ ธมฺมชาตํ ฆายติ... อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ฆานํ ฯ ฆายติ คนฺโธปาทานนฺติ วุตฺตตฺตา คนฺโธ-ปาทานนฺติ อิทํ ฆายตีติ ปทสฺส วิวรณํ ฯ คนฺธสฺส อุปาทานํ คหณํ คนฺโธปาทานํ ฯ กรภูธาตุ สพฺพธาตฺวตฺถพฺยาปีติ กโรตีติ ปกฺขิตฺตํ ฯ

[๑๙๓] อิธ ชีวิตสทฺโท ผลุปจาเรน รสวาจโกติ ญาเปนฺโต อาห ชีวิตตฺยาทึ ฯ ชีวิตนิมิตฺตํ ชีวิตการณํ รโส อชฺโฌหรณรโส ชีวิตํ นาม ฯ ยา ธมฺมชาติ ตสฺมึ ชีวิเต นินฺนตาย ตํ ชีวิตํ อวฺหยติ อวฺหยนฺตมิว โหติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ นิรุตฺติ-นเยน ชิวฺหา อิติ วุตฺตาติ โยชนา ฯ

ชีวนฺติ ปวตฺตนฺติ เอตฺถ ธมฺมาติ ชีวิตํ ฯ ภาวกมฺเมสุ ต อิติ สุตฺเต ต อิติ โยควิภาเคน อธิกรเณ ต ฯ ชีวิตสฺส นิมิตฺตํ ชีวิตนิมิตฺตํ ฯ รสนฺติ อสฺสาเทนฺติ ตํ สตฺตาติ รโส ฯ รส อสฺสาทเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ รโส ผลุปจาเรน ชีวิตํ นาม เสมฺโห คุโฬติ ปโยเค วิย ฯ นินฺนตีติ นินฺนา ชิวฺหา นินฺนาย ภาโว นินฺนตา ฯ นีหริตฺวา อุจฺจเตติ นิรุตฺติ โย ปญฺจวิโธ วณฺณาคมาทิโก ปณฺฑิเตน นีหริตฺวา อุจฺจเต อิติ ตสฺมา โส

วณฺณาคมาทิโก นิรุตฺติ ฯ นิปฺพฺโพ อุจ วิยตฺติยํ วาจายํ อิตฺถิย...วาติ ติ คุปาทีนญฺจ จกาลโลโป ทฺวิตฺตํ ยว... คมา ฯ นียติ ญายติ ลกฺขิยติ เอเตน วจเนน รูปสิทฺธิอาทิโกติ นโย นิรุตฺติยํ อาคโต นโย นิรุตฺตินโย ฯ

ชีวิ...มิตฺตนฺติ รโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ รโสติ สญฺญี ฯ ชีวิตนฺติ สญฺญา ฯ ตนฺติ อวฺหยตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ตสฺมินฺติ นินฺนาติ ปเท อาธาโร ฯ นินฺนตายาติ อวฺหยตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ ชิวฺหาติ ปเท เหตุ ฯ นิรุตฺตนเยนาติ วุตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๑๘๔] ชีวิตํ อวฺหยตีติ ชิวฺหา ฯ ชีวิตสทฺทุปปโท อาปุพฺโพ วฺห อวฺหเณ อวฺหณํ ปกฺโกสนํ ฯ อิตฺถิย...วาติ อ ฯ ชีวิตอาวฺหาติ วตฺตพฺเพ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา นิรุตฺตินเยน วิตอาการตฺตยสฺส โลปํ กตฺวา ชิวฺหาติ วุตฺตํ ฯ กุจฺฉิ...ธานํ อิติ ตสฺมา กาโย ฯ กุนิปาตสฺส อเนกตฺถตฺตา กุจฺฉิตานนฺติ วุตฺตํ ฯ กุจฺฉิตพฺพา ครหิตพฺพา ปณฺฑิเตหีติ กุจฺฉิตา ฯ กุส อกฺโกเส ภาวกมฺเมสุ ต ฯ ปาปธมฺมา อิธ กุจฺฉิตาติ อธิปฺเปตา น เกสาทิมลาติ กตฺวา ปาปธมฺมานนฺติ วุตฺตํ ฯ อายนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ เอตฺถ กายินฺทฺริเย ปาปธมฺมาติ อาโย ฯ อย คติมฺหิ วิสรุชปทาทิโต ณ ณโลปวุฑฺฒิ ฯ อายสทฺทสฺส อุปฺปชฺชติ-อาทิอตฺถสฺสาปิ วาจกตฺตา ปวตฺติฏฺฐานนฺติ วิวรติ ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ ติฏฺฐนฺติ เอตฺถ ปาปธมฺมาติ ฐานํ ปวตฺติยา ฐานํ ปวตฺติฏฺฐานํ ฯ

๑. อุปฺปตฺติ...อิติ ภเวยฺย ฯ

กุจฺฉิตานนฺติ ปาปธมฺมานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปาป-ธมฺมานนฺติ ปวตฺตีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อาโย...จานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ กาโยติ ปเท เหตุ ฯ

[๑๙๕] กุจฺฉิตานํ อาโย กาโย ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ นนุ จ กายินฺทฺริยํ ปาปธมฺมานํ เอกนฺตํ ปวตฺติฏฺฐานํ น โหติ กสฺมา กายินฺทฺริยํ ปาปธมฺมานํ ปวตฺติฏฺฐานนฺติ วุตฺตนฺติ โจทนํ สนฺธายาห กายินฺทฺริยนฺตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ กรยินฺทฺริยํ โผฏฺฐพฺพ...ปาปธมฺมานํ วิเสสการณํ อิติ ตสฺมา เตสํ ปาปธมฺมานํ ปวตฺติฏฺฐานํ วิย กายินฺทฺริยํ คยฺหติ ปณฺฑิเตนาติ โยชนา ฯ

กาโย เอว อินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ ผุสิยตีติ โผฏฺฐพฺพํ อารมฺมณํ ฯ คหิยเต คหณํ ภาวสาธนํ ฯ โผฏฺฐพฺพสฺส คหณํ โผฏฺฐพฺพคฺคหณํ ฯ ภวนํ ภาโว อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน ปกติ ฯ โผฏฺฐพฺพคฺคหณํ สภาโว อสฺส กายินฺทฺริยสฺสาติ โผฏฺฐพฺพคฺคหณสภาวํ โผฏฺฐพฺพคฺคหณสภาวสฺส ภาโว โผฏฺฐ...วตฺตํ ฯ อสฺสาทนํ อสฺสาโท ตสฺส โผฏฺฐพฺพสฺส อสฺสาโท ตทสฺสาโท ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ตทสฺสาทสฺส วโส ตทสฺสาทวโส ตทสฺสาทวเสน ปวตฺตา ตทสฺสาทวสปฺปวตฺตา ฯ โส กายปฺปสาโท มูลํ เอเตสํ ปาปธมฺมานนฺติ ตมฺมูลิกา ฯ จสทฺโท ฯ ตท...นญฺจ ตมฺมู...นญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ วิเสโส จ ตํ การณญฺจาติ วิเสสการณํ ฯ

กายินฺทฺริยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โผฏฺฐ...ภาวตฺตาติ วิเส...รณนฺติ ปเท เหตุ ฯ ตท...กานญฺจาติ ปททฺวยํ ปาปธมฺมานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปาปธมฺมานนฺติ การณนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ วิเส...รณนฺติ กายินฺทฺริยนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ คยฺหตีติ ปเท เหตุ ฯ เตสนฺติ ปวตฺตีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปวตฺ...วิยาติ กายินฺทฺริยนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กายินฺทฺริยนฺติ คยฺหตีติ ปเท กมฺมํ ฯ คยฺหตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

กิญฺจาปิ กายินฺทฺริยํ ปาปกมฺมานํ ปวตฺติฏฺฐานํ น โหติ ตถาปิ กายินฺทฺริยํ ปาปธมฺมานํ วิเสสการณตฺตา ปาปธมฺมานํ ปวตฺติฏฺฐานํ วิย คยฺหติ ตสฺมา ปาปธมฺมานํ ปวตฺติฏฺฐานนฺติ วุตฺตนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๑๙๖] อญฺญมฺปิ นยํ ญาเปนฺโต อาห สสมฺภาราตฺยาทึ ฯ วา สสมฺภารกาโย กุจฺฉิ...อาโย ปวตฺติฏฺฐานํ อิติ ตสฺมา กาโย ฯ

สมฺภริยติ เอเตหีติ สมฺภารา กาโย เอเตหิ วณฺณ-คนฺธาทีหิ อวยเวหิ สมฺภริยติ อุปตฺถมฺภิยติ อิติ ตสฺมา เต อวยวา สมฺภารา ฯ เอเตหีติ สมฺภริยตีติ ปเท กตฺตา ฯ สํปุพฺโพ ภร อุปตฺถมฺภเน วิสรุ...หิโต ณ ฯ สห สมฺภาเรหิ ปวตฺตตีติ สสมฺภาโร กาโย สสมฺภาโร เอว กาโย สสมฺภารกาโย ฯ เก สยนฺตีติ เกสา เย มุทฺธชา เก สิรสฺมึ สยนฺติ ปวตฺตนฺติ

อิติ ตสฺมา เต มุทฺธชา เกสา สตฺตมีอลุตฺตสมาโส ฯ เก-
สทฺทุปปโท สิ ปวตฺติยํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ เกสา อาทิ เยสํ
โลมาทีนํ เต เกสาทโย ฯ อาทิสทฺเทน โลมาทีนํ เอกตฺตึสาการานํ
คหณํ ฯ อายนฺติ อุปฺปชฺชนฺติ เอตฺถ สสมฺภารกาเย เกสาทโยติ
อาโย ฯ

สสมฺภารกาโยติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กุจฺฉิตานนฺติ เกสาทีนนฺติ
ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เกสาทีนนฺติ อาโยติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ
อาโยติ สสมฺภารกาโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๑๙๗] ปสาทกาโย ปน กถนฺติ มนสิกตฺวา อาห
ตนฺตฺยาทึ ฯ ตํส...ตา ปน เตน สสมฺภารกาเยน สหปฺปวตฺติภาวโต ฯ
ปสาทกาโยปิ ตถา กาโยติ วุจฺจติ ปณฺฑิเตน ฯ

เตน สสมฺภารกาเยน สห จรติ ปวตฺตตีติ ตํสหจริโต
ปุพฺเพ พินฺทาคโม ฯ ตํสหจริตสฺส ภาโว ตํสหจริตตฺตํ ฯ เอเตน
ปเทน ปสาทกาโย ฐานุปจาเรน กาโย นาม มญฺจา อุกฺกุฏฺฐึ
กโรนฺตีติ ปโยเค วิยาติ ญาเปติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ
ปสาโท เอว กาโย ปสาทกาโย ฯ ปิสทฺโท สสมฺภารกายํ
อเปกฺขติ ฯ

ตํสห...ตตฺตาติ วุจฺจตีติ ปเท เหตุ ฯ ปสาทกาโยปีติ
วุจฺจตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ตถาติ วุจฺจตีติ ปเท อาการโร ฯ วุจฺจตีติ
กมฺมวาจกํ ฯ

[๑๙๘] ยํ ธมฺมชาตํ กุจฺฉิตํ หุตฺวา กายิกสุขํ ขนติ วา ยํ ธมฺมชาตํ ทุกฺขมํ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ทุกฺขํ ฯ

ทุสทฺโท นิปาโต ฯ ตสฺสาเนกตฺถตฺตา กุจฺฉิตนฺติ วุตฺตํ ฯ กุจฺฉิตนฺติ ปทํ กตฺตุโน วิเสสนํ น กายิกสุขนฺติ กมฺมสฺสาติ ญาปนตฺถํ หุตฺวาติ ปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ กาเย ปวตฺตํ กายิกํ กายิกญฺจ ตํ สุขญฺจาติ กายิกสุขํ ฯ ขมิตพฺพนฺติ ขมํ ธมฺมชาตํ ทุกเขน กสิเรน ขมํ ทุกฺขมํ ฯ

กุจฺฉิตนฺติ ธมฺมชาตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ หุตฺวาติ ขนตีติ ปเท สมานกาลกิริยา ฯ กายิกสุขนฺติ ขนตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ทุกฺขมนฺติ ธมฺมชาตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ทุกฺขนฺติ สญฺญา ฯ

ปฐมนเย กุจฺฉิตํ หุตฺวา ขนฺตีติ ทุกฺขนฺติ กมฺมธารโย ฯ ทุปุพฺโพ ขนุ อวธารเณ กฺวิ จ ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ กฺวิโลโป จ ฯ ทุติเย ทุกฺเขน ขมนฺติ ทุกฺขนฺติ ตปฺปุริโส ฯ ทุปุพฺโพ ขมุ สหเน กฺวิ จ ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ กฺวิ จ กมฺเมปิ อปฺปกํ วตฺตติ ฯ

[๑๙๙] เอตสฺส ธมฺมชาตสฺส อกุสลกมฺเมน โอกาสทานํ ทุกฺกรํ สตฺเตหิ ทุกฺเขน กตฺตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ทุกฺขํ อิติปิ วจนํ อปเร อาจริยา วทนฺติ ฯ

ทุสทฺโท ทุกฺกรตฺโถ ตสฺมา ทุกฺกรนฺติ วุตฺตํ ฯ ขสทฺโท

โอกาสทานตฺโถ ตสฺมา โอกาสทานนฺติ วุตฺตํ ฯ ทุกฺเขน กตฺตพฺโพติ ทุกฺกโร โย วิสมาทิโอกาโส สตฺเตหิ ทุกฺเขน กสิเรน กตฺตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส วิสมาทิโอกาโส ทุกฺกโร ฯ ปวตฺติ-วิปากทายเกน อกุสลกมฺเมน โอกาสสฺส ทานํ โอกาสทานํ ฯ อกุสลกมฺเมนาติ ทานนฺติ ปเท ตติยากตฺตา ฯ ปิสทฺเทน น เกวลํ กุจฺฉิตํ หุตฺวาตฺยาทิกํ วจนตฺถํ วทนฺตีติ ญาเปติ ฯ อปเรติ อปเร อาจริยา น อฏฺฐกถาจริยา ฯ

ทุกฺกรนฺติ โอกาสาติ[๑] ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อกุสลกมฺเมนาติ ทานนฺติ ปเท ตติยากตฺตา ฯ โอกาสทานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตสฺสาติ ทานนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อิตีติ ทุกฺขนฺติ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ วทนฺตีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อปเรติ วทนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ ทุกฺกรํ โอกาสทานํ เอตสฺสาติ พหุพฺพิหิ ฯ

[๒๐๐] ยํ จิตฺตํ ปญฺจ...รมฺมณํ ตทาการปฺปวตฺติยา สมฺปฏิจฺฉติ คณฺหาติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ สมฺปฏิจฺฉนนฺนํ ฯ อิทํ จิตฺตํ จกฺขุวิญฺญาณาทีหิ คหิตเมว อารมฺมณํ คณฺหาติ น อภินวนฺติ ญาปนตฺถํ ปญฺจ...หิตนฺติ ปกฺขิตฺตํ ฯ ปญฺจ จ ตานิ วิญฺญาณานิ จาติ ปญฺจวิญฺญาณานิ ปญฺจวิญฺญาเณหิ คหิตํ ปญฺจ...หิตํ ฯ ธาตุสฺส สกมฺมตฺตา รูปา...รมฺมณนฺติ ปกฺขิตฺตํ ฯ รูปํ อาทิ ยสฺส อารมฺมณสฺส ตํ รูปาทิ ฯ อาทิสทฺเทน สทฺทคนฺธ-รสโผฏฺฐพฺพานํ คหณํ ฯ รูปาทิ จ ตํ อารมฺมณญฺจาติ รูปา...

๑. โอกาสทานนฺติ ภเวยฺย ฯ

ณํ ฯ อิทํ จิตฺตํ นิพฺยาปารตฺตา สมฺปฏิจฺฉนฺนาการปฺปวตฺติยา สมฺปฏิจฺฉตีติ ญาปนตฺถํ ตทา...ติยาติ ปกฺขิตฺตํ ฯ โส เอว อากาโร ตทากาโร สมฺปฏิจฺฉนฺนากาโร ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ตทากาเรน ปวตฺติ ตทาการปฺปวตฺติ ฯ สํปฏิสทฺโท ธาตฺวตฺถ-พาธโก ฯ สํปฏิปุพฺโพ ฉิ คหเณ กตฺตุ...สุ จ อนกา ยุณฺวูนํ นเย วคฺเค...ปธมา ฯ สุอุจฺจารณตฺถํ นการาคมํ กตฺวา สมฺปฏิจฺฉนฺนนฺติปิ ปธนฺติ จีวรเจตาปนฺนํ อุปกฺขตนฺติ ปโยเค วิย ฯ นกาโร ปเนตฺถ อาคโม ฯ จีวรเจตาปนนฺติ ปธนฺตีติ กงฺขา-วิตรณฏีกา ฯ

ปญฺจ...หิตนฺติ รูปา...รมฺมณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ รูปา... รมฺมณนฺติ สมฺปฏิจฺฉตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ตทา...ติยาติ สมฺปฏิจฺฉตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๒๐๑] ยํ จิตฺตํ ยถา...รูปํ รูปาทิอารมฺมณํ สมฺมา ตีเรติ วีมํสติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ สนฺตีรณํ ฯ

สํสทฺทสฺส อเนกตฺถตฺตา สมฺมาติ วิวรติ ฯ ตีรธาตุสฺส อโธคติอาทิอตฺถสฺส วาจกตฺตา วีมํสตีติ วิวรติ ฯ อนุรูปํ สมฺปฏิจฺฉนฺนจิตฺเตน สมฺปฏิจฺฉิตํ ยถาสมฺปฏิจฺฉิตํ ฯ สํปุพฺโพ ตีร วีมํสายํ กตฺตุ...สุ จ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ฯ

สมฺมาติ ตีเรตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ยถา...ฉิตนฺติ รูปนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ รูปนฺติ วีมํสตีติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๐๒] อญฺญมญฺญ...วิปากานิ ฯ วิสทฺทสฺส อเนกตฺถตฺตา วิรุทฺธานนฺติ วิวรติ ฯ อญฺญมญฺญวิรุทฺธาว อิธาธิปฺเปตาติ ญาปนตฺถํ อญฺญมญฺญาติ ปกฺขิตฺตํ ฯ กุสลากุสลาวิรุทฺธาติ อธิปฺเปตาติ ญาปนตฺถํ กุส...ลานนฺติ ปกฺขิตฺตํ ฯ

อญฺญ...รุทฺธานนฺติ กุส...ลานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กุส...ลานนฺติ ปากานีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปากานิ วิปากานีติ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๐๓] กมฺมชรูปานมฺปิ กมฺมนิพฺพตฺตตฺตา วิปากภาโว อาปชฺเชยฺย ตสฺมา ตนฺนิวตฺตนตฺถํ วิปกฺก...วจนนฺติ วุตฺตํ ฯ วิปกฺขภาวํ วิปกฺกสภาวํ อาปนฺนานํ อรูปธมฺมานํ เอตํ วิปากานีติ วจนํ อธิวจนํ นามํ ฯ

วิปจฺจนํ วิปกฺกํ ฯ วิปุพฺโพ ปจ ปาเก ภาวกมฺเมสุ ต อิติ ภเว ต สุสปจสกาทิโต กขกกา จาติ ตสฺส กฺกาเทโส ธาตฺวนฺตโลโป จ ฯ ภวนํ ภาโว ฯ ภาวสทฺเทน สภาโว เอว วุตฺโต ฯ วิปกฺกํ เอว ภาโว สภาโว วิปกฺกภาโว ฯ วิปกฺกภาวมาปนฺนานํ อรูปธมฺมานนฺติ ยถา สาลิพีชาทีนํ ผลานิ ตํสทิสานิ นิพฺพตฺตานิ วิปกฺกานิ นาม โหนฺติ วิปากนิรุตฺติญฺจ ลภนฺติ น มูลงฺกุรปตฺตขนฺธนาฬานิ เอวํ กุสลากุสลานํ ผลานิ อรูปธมฺมภาเวน สารมฺมณภาเวน สุกฺกกณฺหาทิภาเวน จ ตํตํสทิสานิ วิปกฺกภาวมาปนฺนานีติ วิปากนิรุตฺตึ ลภนฺติ น รูปธมฺมา กมฺมนิพฺพตฺตาปิ

กมฺมาสทิสตฺตาติ ทสฺเสตุํ วุตฺตนฺติ มูลฏีกา ฯ วิปกฺกภาวนฺตฺยาทินา วิปากสทฺโท วิปกฺกปริยาโย น ผลปริยาโย ตสฺมา วิปากสทฺโท อรูปธมฺเม นิรุฬฺหตฺตา อรูปธมฺมเมว วทติ น รูปนฺติ ญาเปติ ฯ สติ ปน วิปากสทฺทสฺส ผลปริยายภาเว รูปํ น หิ นานาวิปากํ วิย ฯ วิสิฏฺฐานิ ปากานีติ กมฺมธารโยปิ กตฺตพฺโพ ฯ

วิปกฺกภาวนฺติ อาปนฺนานนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อาปนนานนฺติ อรูปธมฺมานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อรูปธมฺมานนฺติ อธิวจนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เอตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อธิวจนนฺติ เอตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๒๐๔] วิปกฺกาตฺยาทินา ลทฺธคุณํ ญาเปนฺโต เอวญฺจา-ตฺยาทิมาห ฯ เอวญฺจ วิปกฺกปริยายภูตสฺส วิปากสทฺทสฺส วิปกฺก-สภาวํ อาปนฺนานํ อรูปธมฺมานํ อธิวจนภาวํ กตฺวา มนสิกรณโต กุส...รูปานํ วิปากโวหาโร วิปากานามํ นตฺถิ ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ กุสลากุสลานิ จ ตานิ กมฺมานิ จาติ กุส...กมฺมานิ ฯ กุสลากุสลกมฺเมหิ สมุฏฺฐหนฺตีติ กุส...สมุฏฺฐานานิ ฯ อปิสทฺโท กมฺมชรูปํ กมฺมสมุฏฺฐานตฺตา วิปาก-โวหารํ ลเภยฺยาติ โจทกสฺส อรุจึ ญาเปติ ฯ กริยึสูติ กฏานิ กมฺมานิ สตฺเตน กริยึสุ อิติ ตสฺมา กมฺมานิ กฏานิ ฯ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ตสฺส โฏ ฯ กฏานิ เอว กฏตฺตํ ฯ ณฺยตฺตตา ภาเวน ตูติ ตุสทฺเทน สกตฺเถ ตฺตปจฺจโย ฯ กฏตฺตา

นิพฺพตฺตานิ รูปานิ กฏตฺตารูปานิ อลุตฺตสมาโส ฯ โวหาริยติ เอเตน นาเมน รูปนฺติ โวหาโร ฯ วิอวปุพฺโพ หร กถเน วิสรุชปทา-ทิโต ณ วิปาโก อิติ โวหาโร วิปา...หาโร ฯ

เอวญฺจาติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตฺวาติ นตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ กุส...นานมฺปีติ กฏ...ปานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กฏ...ปานนฺติ นตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ นตฺถีติ กตฺตุวาจกํ นิปาตปทํ ฯ วิปากโวหาโรติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ

[๒๐๕] อกุสลสฺสาตฺยาทินา กมฺมธารยํ นิวตฺเตติ ฯ วิปากานิ จ ตานิ จิตฺตานิ จาติ วิปากจิตฺตานิ ฯ

อกุสลสฺสาติ วิปากาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิปาก...จิตฺตานีติ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๐๖] ยํ ธมฺมชาตํ กายจิตฺตํ สุขยติ สุขาเปติ วา ยํ ธมฺมชาตํ กายจิตฺตาพาธํ สุฏฺฐุ ขนติ วา ยํ ธมฺมชาตํ สุเขน อกสิเรน ขมิตพฺพํ สหิตพฺพํ สตฺเตหิ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ สุขํ ฯ

สุขตีติ สุข ตกฺกิริยายํ ฯ ตกฺกิริยาติ สุขเวทนาย กิริยา ฯ สุขนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ ธาตูหิ เณณยณาเปณาปยาการิตานิ เหตฺวตฺเถติ ณโย การิตานญฺโณ โลปํ ติวิภตฺติ ฯ กาโย จ จิตฺตญฺจ กายจิตฺตํ ฯ กาโยติ รูปกาโย ฯ สุขยตีติ สุขํ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ สุข ณโย สพฺพโต...วาติ อ กฺวจิ ธาตุ...มา จ การิตโลโป ฯ กายจิตฺตนฺติ สุขยตีติ ปเท กมฺมํ ฯ

สุฏฺฐุ ขนตีติ สุขํ ฯ สุปุพฺโพ ขนุ อวธารเณ กฺวิ ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ กาโย จ จิตฺตญฺจ กายจิตฺตํ ฯ กาโยติ รูปกาโย ฯ อา ภุโส พาธติ หึสตีติ อาพาโธ ฯ อาปุพฺโพ พาธ หึสายํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ กายจิตฺตสฺส อาพาโธ กายจิตฺตา-พาโธ ฯ กายจิตฺตาพาธนฺติ ขนตีติ ปเท กมฺมํ ฯ สุเขน ขมิตพฺพนฺติ สุขํ ตติยาตปฺปุริโส ฯ สุปุพฺโพ ขมุ สหเน กฺวิ ฯ

[๒๐๗] เอตสฺส ธมฺมชาตสฺส สุกรํ โอกาสทานํ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ สุขํ อิติปิ วจนํ อปเร อาจริยา วทนฺติ ฯ สุเขน กตฺตพฺโพติ สุกโร โอกาโส ฯ เอตสฺสาติ ทานนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ

[๒๐๘] วิสมสํขฺยํ โจเทตุํ กสฺมา ปนตฺยาทิมาห ฯ อกุส...เอกเมว อาจริเยน วุตฺตํ ยถา เอวํ อวตฺวา กุส...รณํ ทฺวิธา กสฺมา ปน อาจริเยน วุตฺตํ อิติ โจทนา ฯ

กสฺมา ปนาติ เหตุปุจฺฉา ฯ ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร ฯ ยถาติ อุปมาโชตโก ฯ อกุ...สนฺตีรณนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ เอกเมวาติ อกุส...ณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ อวตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ กุส...สนฺตีรณนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ทฺวิธาติ วุตฺตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๒๐๙] อิฏฺฐอิฏฺฐ...สมฺภวโต กุสลวิปากสนฺตีรณํ ทฺวิธา อาจริเยน วุตฺตนฺติ สมฺพนฺโธ ฯ

อิฏฺฐญฺจ อิฏฺฐมชฺฌตฺตญฺจ อิฏฺฐอิฏฺฐมชฺฌตฺตํ อิฏฺฐ-อิฏฺฐมชฺฌตฺตญฺจ ตํ อารมฺมณญฺจาติ อิฏฺฐ...รมฺมณํ อิฏฺฐ...รมฺมณสฺส วโส สมฺพนฺโธ อิฏฺฐ...วโส ฯ ภิชฺชนํ เภโท เวทนานํ เภโท เวทนาเภโท ฯ สมฺภวนํ ปวตฺตนํ สมฺภโว เวทนาเภทสฺส สมฺภโว เวท...ภโว ฯ

อิฏฺฐ...เสนาติ เภทาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เวทนา...ภวโตติ วุตฺตนฺติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

[๒๑๐] ยทิ เอวนฺตฺยาทิ โจทนา ฯ เอวํ กุสลวิปากสนฺตีรเณ อิฏฺฐอิฏฺฐมณตฺตารมฺมณวเสน เวทนาเภทสมฺภโวติ วจนํ ยทิ สิยา ตตฺถาปิ อกุสลวิปากสนฺตีรเณ อนิฏฺฐา...เภเทน ภวิตพฺพํ อิติ โจทนา ฯ

อปิสทฺโท กุสลวิปากสนฺตีรณํ อเปกฺขติ ฯ อนิฏฺฐญฺจ อนิฏฺฐมชฺฌตฺตญฺจ อนิ...ณตฺตํ อนิฏฺฐานิฏฺฐมชฺฌตฺตญฺจ ตํ อารมฺมณญฺจาติ อนิ...รมฺมณํ อนิฏฺฐา...รมฺมณสฺส วโส อนิ...วโส ฯ ภิชฺชนํ เภโท เวทนาย เภโท เวทนาเภโท ฯ ภุยฺยเต ภวิตพฺพํ ฯ

ยทีติ สิยาติ ปเท ปริกปฺโป ฯ เอวนฺติ สิยาติ ปเท กตฺตา ฯ ตตฺถาปีติ ภวิตพฺพนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อนิ...วเสนาติ

เภเทนาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เวท...เทนาติ ภวิตพฺพนฺติ ปเท กตฺตา ฯ ภวิตพฺพนฺติ ภาววาจกํ ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๒๑๑] นยิทเมวนฺตฺยาทิ ปริหาโร ฯ อิทํ อกุสลวิปาก-สนฺตีรณํ เอวํ ตถา น สิยา กสฺมา อนิฏฺฐารมฺมเณ... อนุปฺปชฺชนโต ปฏิฆสฺส จ เอกนฺตํ อกุ...อสมฺภวโตติ โยชนา ฯ

สุอุจฺจารณตฺถํ ยาคโม ปกฺขิตฺโต ฯ อิทํ เอวนฺติ เฉโท ฯ ยถา กุสลวิปากสนฺตีรณํ เวทนาเภเทน ทฺวิธา โหติ น เอวํ อกุสลวิปากสนฺตีรณนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ อนิฏฺฐญฺจ ตํ อารมฺมณญฺจาติ อนิฏฺฐารมฺมณํ ฯ อุปฺปชฺเชยฺยาติ อุปฺปชฺชิตพฺพํ โทมนสฺสํ ฯ อุปุพฺโพ ปท คติมฺหิ ตพฺพานิยาติ โยควิภาเคน กตฺตริ ตพฺโพ ทิวาทิโต โย ตสฺส จวคฺค...ตฺวนฺตสฺส ยถาคมมิกาโร ปรเทฺวภาโว ฐาเน ฯ อปิสทฺโท ฐานปฺปยุตฺโต สมฺภาวนตฺโถ น สมฺปิณฺฑตฺโถ ฯ น อุปฺปชฺชนํ อนุปฺปชฺชนํ ฯ

ยทิ โทมนสฺสํ ปฏิเฆน วินา อุปฺปชฺเชยฺย โทมนสฺสํ ปฏิเฆน สห อุปฺปชฺชตูติ โจทนํ สนฺธายาห ปฏิฆสฺส จาติ-อาทึ ฯ จสทฺโท อนุปฺปชฺชนโต จ อสมฺภวโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เอกนฺตนฺติ เฉโท ฯ ภวนํ ภาโว อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน ปกติ ฯ อกุสโล สภาโว เอตสฺส ปฏิฆสฺสาติ อกุสลสภาโว ฯ น สมฺภวนํ ปวตฺตนํ อสมฺภโว ฯ

นาติ สิยาติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ อิทนฺติ สิยาติ ปเท กตฺตา ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ อนิฏฺฐารมฺมเณติ อุปฺป...พสฺสาปีติ ปเท อาธาโร ฯ อุปฺป...สาปีติ โทมนสฺสสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โทมนสฺสสฺสาติ อนุ...นโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปฏิฆํนาติ วินาติ ปเท อปาทานํ ฯ วินาติ อนุปฺปชฺชนโตติ ปเท วิเสสนํ ฯ อนุปฺปชฺชนโตติ น สิยาติ ปเท เหตุ ฯ ปฏิฆสฺส จาติ อสมฺภวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เอกนฺตนฺติ สภาวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อกุ...วสฺสาติ ปฏิฆสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อพฺยากเตสูติ อสมฺภวโตติ ปเท อาธาโร ฯ อสมฺภวโตติ น สิยาติ ปเท เหตุ ฯ

[๒๑๒] ปฏิฆํ เอกนฺตํ อกุสลภาวมฺปิ อพฺยากเตสุ สมฺภวตูติ โจทนํ มนสิกตฺวา อาห น หิจฺจาทึ ฯ หิ สจฺจํ ภินฺนชาติโก ธมฺโม ภินฺนชาติเกสุ ธมฺเมสุ น อุปลพฺภติ ตสฺมา อตฺตนา สมานโยคกฺขมสฺส สทิสโยคานุรูปสฺส ปฏิฆสฺส อสมฺภวโต อภาวโต อกุสลวิปาเกสุ โทมนสฺสํ น สมฺภวติ อิติ ตสฺมา ตสฺส อกุสลวิปากสนฺตีรณสฺส ตํสหคตตา โทมนสฺเสน สหคตตา อาจริเยน น วุตฺตาติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ ภินฺนชาติ เอตสฺส ปฏิฆสฺสาติ ภินฺนชาติโก ฯ อตฺตนาติ โทมนสฺเสน ฯ สเมตีติ สมาโน โยโค ฯ สม สทิสภาเว กตฺตุ...สุ จ อนกา ยุณฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา

มชฺเฌ ทีโฆ ฯ ยุชฺชนํ โยโค สมาโน สทิโส โยโค สมาน-
โยโค ฯ สมานวจเนน อสทิสโยคํ นิวตฺเตติ ฯ ขมตีติ ขมํ
ปฏิฆํ ฯ สมานโยเค ขมํ อนุรูปํ สมานโยคกฺขมํ ฯ สมฺภวนํ
สมฺภโว น สมฺภโว อสมฺภโว ฯ เตน โทมนสฺเสน สหคตํ
ตํสหคตํ ปุพฺเพ พินฺทาคโม ฯ ตํสหคตสฺส ภาโว ตํสหคตตา ฯ

นาติ ปฏิเสโธ ฯ ภินฺนชาติโกติ ธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ
ธมฺโมติ อุปลพฺภตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ภินฺนชาติเกสูติ อุปลพฺภตีติ
ปเท อาธาโร ฯ อุปลพฺภตีติ กมฺมวาจกํ ฯ ตสฺมาติ อสมฺภวโตติ
ปเท เหตุ ฯ อกุ...เกสูติ น สมฺภวตีติ ปเท อาธาโร ฯ อิตีติ
น วุตฺตาติ ปเท เหตุ ฯ ตสฺสาติ ตํสหคตตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ
ตํส...ตตาติ น วุตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๑๓] อกุสลวิปากสนฺตีรณสฺส อุเปกฺขาสหคตภาเว อญฺญมฺปิ
เหตุํ ญาเปนฺโต อาห อถวาตฺยาที ฯ อถวา อปโร นโย ฯ
พลวตา ปุริเสน พาธิยมาโน โกจิ ทุพฺพลปุริโส ตสฺส พลวโต
ปุริสสฺส ปฏิปฺผริตุํ พาธิตุํ อสกฺโกนฺโต อสมตฺโถ ตสฺมึ
พลวนฺตสฺมึ อุเปกฺขโกว โหติ ยถา เอวเมว อกุส...นตฺถิ
อิติ ตสฺมา สนฺตีรณํ อุเปกฺขาสหคตเมวาติ โยชนา ฯ

พลํ เอตสฺส ปุริสสฺส อตฺถีติ พลวา ฯ พาธิยตีติ
พาธิยมาโน โย ทุพฺพลปุริโส พลวตา ปุริเสน พาธิยติ หึสติ[๑] อิติ
ตสฺมา โส ปุริโส พาธิยมาโน ฯ พาธ หึสายํ วตฺตมาเน

๑. หิสิยติ ฯ

มานนฺตา ภาวกมฺเมสุ โย ยถาคมมิกาโร ฯ นตฺถิ พลํ เอตสฺสาติ ทุพฺพโล ทุพฺพโล จ โส ปุริโส จาติ ทุพฺพลปุริโส ฯ ปฏิปฺ-ผริตุนฺติ ปฏิปฺปุพฺโพ ผร พาธเน ตเวตุํ วาติ โยควิภาเคน ตุํ ยถา...กาโร ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายนฺตุ ปริปฺผริตุนฺติ อตฺถิ ฯ น สกฺโกตีติ อสกฺโกนฺโต ฯ อุเปกฺขติ มชฺฌตฺตากาเรน อชฺฌุ-เปกฺขตีติ อุเปกฺขโก ทุพฺพลปุริโส ฯ อุปปุพฺโพ อิกฺข ทสฺสเน สพฺพโต ฌวุตฺวาวี วาติ ฌวฺ อนกา วุฌวูนํ ฯ เอวสทฺโท หีสนํ นิวตฺเตติ ฯ สมนฺตโต นตฺถิ พลํ เอเตสํ วิปากานนฺติ ปริทุพฺ-พลานิ ปริทุพฺพลานํ ภาโว ปริ...ภาโว ฯ ปีสทฺโท โจทการุจิ-สูจโน ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท โทมนสฺสสฺส อุปฺปาโท โทม...โท ฯ เอวสทฺโท โทมนสฺสสหคตภาวํ นิวตฺเตติ ฯ

ยถาติ อุปมาโชตโก ฯ โกจิ พา...โน อสกฺโกนฺโตติ ปทตฺตตยํ ทุพฺพลปุริโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ พลวตาติ พาธิยมาโนติ ปเท กตฺตา ฯ ทุพฺพลปุริโสติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ ตสฺสาติ ปฏิปฺผริตุนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ปฏิปฺผริตุนฺติ อสกฺโกนฺโตติ ปเท ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ ตสฺมินฺติ อุเปกฺขโกติ ปเท อาธาโร ฯ อุเปกฺขโกวาติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ เอวเมวาติ อุปเมยฺยํ ฯ อกุ...ปากานนฺติ ภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปริทุ...ภาวโตติ นตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ อนิ...มเณปีติ อุปฺปาโทติ ปเท อาธาโร ฯ โทมนสฺสุปฺปาโทติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ อุเป...

ตเมวาติ ปเท เหตุ ฯ สนฺตีรณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุเป...ตเมวาติ สนฺตีรณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๒๑๔] กสฺมา จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ จตฺตาริ อุเปกฺขาสหคตาเนว นนุ ตานิ อนิฏฺเจ อิฏฺเจ จ อารมฺมเณ ปวตฺตนฺตีติ โจทนํ สนฺธายาห จกฺขุตฺยาทึ ฯ จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ...อุเปกฺขาสหคตานิ ฯ

จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิ เยสํ ตานิ จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อุภเยสํ วิปากานิ อุภยวิปากานิ ฯ ปิสทฺโท สนฺตีรณํ อเปกฺขติ ฯ วตฺถูสุ วตฺถูหิ วา อารมฺมณสฺส ฆฏฺฏนํ วตฺถารมฺมณฆฏฺฏนํ ฯ นตฺถิ พลํ เอติสฺสา ฆฏฺฏนายาติ ทุพฺพลา ทุพฺพลาย ภาโว ทุพฺพลภาโว ฯ ปิจาติ ปิสทฺโท โจทการุจิสูจโน ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย อนิฏฺเจปิ จ อิฏฺเจปิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

จกฺขุ...ทีนิ จตฺตารีติ ปททฺวยํ อุภ...ปากานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อุภ...กานิปีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วตฺถา...ฏนายาติ ภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ทุพฺพลภาวโตติ อุเป...ตานีติ ปเท เหตุ ฯ อนิ...เจปิ จาติ ปททฺวยํ อารมฺมเณติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อารมฺมเณติ อุเป...ตานีติ ปเท อาธาโร ฯ อุเป...ตานีติ อุภ...กานิปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๒๑๕] วตฺถารมฺมณํ น วิญฺญายเต กึ ตมีติ[๑] ปุจฺฉํ สนฺธายาห เตสํ หิตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ จตุนฺนมฺปิ เตสํ

๑. กึ ตนฺตีติ ยุตฺตตรํ ฯ

วิญฺญาณานํ วตฺถุ...ปาเนว อารมฺมณภูตานิปิ รูปาทีนิ ตถา อุปาทารูปาเนวาติ สมฺพนฺโธ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อปิสทฺโท อวยวํ อเปกฺขติ ฯ วตฺถูนิ จ ตานิ ภูตานิ จาติ วตฺถุภูตานิ นิสฺสยภูตานิ ฯ จกฺขุ อาทิ เยสํ ตานิ จกฺขฺวาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน โสตฆานชิวฺหานํ คหณํ ฯ ภูตานิ อุปาทิยนฺติ นิสฺสยนฺตีติ อุปาทา อุปาทา จ ตานิ รูปานิ จาติ อุปาทารูปานิ ฯ เอวสทฺโท ภูตํ นิวตฺเตติ ฯ ตถาสทฺโท อนุกฑฺฒนฺโถ ฯ อารมฺมณานิ จ ตานิ ภูตานิ จาติ อาร... ตานิ ฯ ปิสทฺโท วตฺถุํ อเปกฺขติ ฯ รูปํ อาทิ เยสํ ตานิ รูปาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน สทฺทคนฺธรสานํ คหณํ ฯ

เตสนฺติ วตฺถูติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ จตุนฺนมฺปีติ เตสนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วตฺถุภูตานิ อุปา...ปาเนวาติ ปททฺวยํ จกฺขฺวาทีนีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จกฺขฺวาทีนีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตถาติ นิปาโต ฯ อาร...นิปีติ รูปาทีนีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ รูปาทีนีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๑๖] อุปาทารูเปน อุปาทารูปสฺส ฌฏฺฐนํ ทุพฺพลนฺติ ญาเปนฺโต อาห อุปาทารูปเกน จาติอาทึ ฯ อุปาทา...ทุพฺพลํ กิมิวาติ อาห ปิจุปิณฺฑเกนาตฺยาทึ ฯ ปิจุ...ผุสนํ วิย ตสฺมา ตานิ จกฺขุวิญฺญาณาทีนิ สพฺพตฺถาปิ สพฺพสฺมึ อนิฏฺเฐ อิฏฺเฐ จ อารมฺมเณ อุเป...เนว ฯ

อุปาทารูปํ เอว อุปาทารูปกํ ฯ สพฺพโต โกติ สุตฺเต สพฺพโตสทฺเทน สกตฺเถ โก ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ สงฺฆฏฺฏิยเต สงฺฆฏฺฏนํ ฯ อติวิย นตฺถิ พลํ เอตสฺส สงฺฆฏฺฏนสฺสาติ อติทุพฺพลํ ฯ ปีจติ สงฺกุจตีติ ปีจุ โย กปฺปาโส ฯ ปีจ กุจเน กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ณุ ณโลโป ฌฏาทีนํ วาติ สุตฺเต วาสทฺเทน วุฑฺฒิ ฯ ปีณฺฑนํ สงฺฆฏฺฏนํ ปิณฺโฑ ฯ ปีฑิ สงฺฆาเต กฑฺยาทีหิ โก กฺวจิ ธาตูติอาทินา พินฺทาคโม กโลโป จ วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ ปีจุโน ปิณฺโฑ ปีจุปิณฺโฑ ปีจุปิณฺโฑ เอว ปีจุปิณฺฑโก ฯ สกตฺเถ โก ฯ อปิสทฺโท อวยวํ อเปกฺขติ ฯ สพฺพถาปีติ อตฺถิ ตํ น ยุชฺชติ ฯ ยทิ ปน ถาปจฺจโย สตฺตมฺยตฺเถ วตฺตติ ตํ ยุชฺชติ ฯ เอวสทฺโท สุขทุกฺขสหคตภาวํ นิวตฺเตติ ฯ

อุปา...ปเกนาติ สงฺฆฏฺฏนนฺติ ปเท กตฺตา ฯ อุปาทารูปสฺสาติ สงฺฆฏฺฏนนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ สงฺฆฏฺฏนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อติทุพฺพลนฺติ สงฺฆฏฺฏนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปีจุ...เกนาติ ผุสนนฺติ ปเท กตฺตา ฯ ปีจุ...กสฺสาติ ผุสนนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ผุสนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ ตสฺมาติ อุเป...เนวาติ ปเท เหตุ ฯ ตานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สพฺพตฺถาปีติ อุเป...เนวาติ ปเท อาธาโร ฯ อุเป...เนวาติ ตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๒๑๗] กสฺมา กายวิญฺญาณทฺวยํ ทุกฺขสุขสหคตนฺติ เหตุปุจฺฉํ สนฺธายาห กายาตฺยาทึ ฯ กายวิญฺญาณสฺส...อารมฺมณํ อิติ ตสฺมา ตํ โผฏฺฐพฺพารมฺมณํ กาย...ตมฺปิ กายปฺปสาทํ อติกฺกมิตฺวา ตนฺนิสฺสเยสุ ตสฺส กายปฺปสาทสฺส นิสฺสเยสุ มหาภูเตสุ ปฏิหญฺญติ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ โผฏฺฐพฺพํ อิติ สงฺขาตํ กถิตํ โผฏฺฐพฺพสงฺขาตํ ฯ ภูตานํ ตยํ ภูตตฺตยํ ฯ เอวสทฺโท อุปาทารูปํ นิวตฺเตติ ฯ ปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ ตสฺส นิสฺสโย ตนฺนิสฺสโย ฯ

กาย...ณสฺสาติ อารมฺมณนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ โผฏฺฐ... ขาตํ อารมฺมณนฺติ ปททฺวยํ ภูตา...เมวาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภูต...เมวาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อติกฺกมิตฺวาติ ปเท เหตุ ฯ ตนฺติ อติกฺกมิตฺซา ปฏิหญฺญตีติ ปททฺวเย กตฺตา ฯ กายปฺปสาเทติ สงฺฆฏฺฏิตมฺปีติ ปเท อาธาโร ฯ สงฺฆฏฺฏิตมฺปีติ ตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ตนฺติ อติกฺกมิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อติกฺกมิตฺวาติ ปฏิหญฺญตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตนฺนิสฺสเยสูติ มหาภูเตสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มหาภูเตสูติ ปฏิหญฺญตีติ ปเม อาธาโร ฯ

[๒๑๘] ภูเตหิ ภูตานํ ฆฏฺฏนํ พลวนฺติ ญาเปนฺโต อาห ภูตตฺยาทึ ฯ ภูตรูเปหิ...พลวตรํ กิมิวาติ อาห อธิตฺยาทึ ฯ อธิกรณ...วตฺถารมฺมณฆฏฺฏนาย กายวตฺถุโผฏฺฐพฺพารมฺมณสฺส ฆฏฺฏนาย พลว...สหคตํ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 331

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อติสเยน พลวํ พลวตรํ ฯ อธิกริยติ อาธาริยติ ปติฏฺฐาติ เอตฺถ วตฺถุมฺหีติ อธิกรณี ฯ อธิปุพฺโพ กร กรเณ กตฺตุ...สุ จ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ นทาทิตต วา อี ฯ อามสิยตีติ มตฺถกํ อุปริฏฺฐานํ ฯ มส อามสเน กฑฺยาทีหิ โก กฺวจิ ธาตูติอาทินา สสฺส ตโถ ฯ อธิกรณิยา มตฺถกํ อธิกรณีมตฺถกํ ฯ กุฏฺติ หึสติ ปหรติ เอเตน อโยฆเนน ชโนติ กูโฏ ฯ กุฏ หึสายํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ ปหรณํ ปหฏํ ภาวสาธนํ ฯ ปหฏสฺส กาโล ปหฏกาโล ฯ อธิกรณิยา คหณํ อธิ...หณํ ฯ วตฺถุ จ อารมฺมณญฺจ วตฺถารมฺมณํ วตฺถารมฺมณสฺส ฆฏฺฏนํ วตฺถารมฺมณฆฏฺฏนํ ฯ พลวานํ ภาโว พลวภาโว ฯ

ภูตรูเปหีติ สงฺฆฏฺฏนนฺติ ปเท กตฺตา ฯ ภูตรูปานนฺติ สงฺฆฏฺฏนนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ สงฺฆฏฺฏนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ พลวตรนฺติ สงฺฆฏฺฏนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อธิ...ถเกติ ฐเปตฺวาติ ปเท อาธาโร ฯ ปิจุปิณฺฑกนฺติ ฐเปตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ฐเปตฺวาติ ปหฏาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ กูเฏนาติ ปหฏาติ ปเท กรณํ ฯ ปหฏกาเลติ อติกฺกมิตฺวาติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ กูฏสฺสาติ คหณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปิจุปิณฺฑกนฺติ อติกฺกมิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อติกฺกมิตฺวาติ คหณนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อธิ...หณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ ตสฺมาติ พลวภาวโตติ

ปเท เหตุ ฯ วตฺถา...ฏฺนายาติ ภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ
พล...วโตติ สหคตนฺติ ปเท เหตุ ฯ กายวิญฺญาณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
ทุกฺข...คตํ สุข...คตนฺติ ปททฺวยํ กายวิญฺญาณนฺติ ปทสฺส
วิเสสนํ ฯ อนิฏฺเจติ ทุกฺข...คตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อิฏฺเจติ
สุข...คตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๒๑๙] กสฺมา สมฺปฏิจฺฉนฺนทฺวยํ อุเปกฺขาสหคตํ นนุ ตํ
อนิฏฺจํ อิฏฺจํ จ อารมฺมณํ กโรติ ตสฺมา ทุกฺขสุขสหคเตน
ภวิตพฺพนฺติ โจทนํ สนฺธายาห สมฺปฏิจฺฉนฺนยุคลนฺตฺยาทึ ฯ
สมฺปฏิจฺฉนฺนยุคลํ...อนนฺตรํ อุปฺปชฺชติ อิติ ตสฺมา สมาน-
นิสฺสยโต จิตฺตโต อลทฺธา...รหิโต ปุริโส วิย นาติพลวํ สมฺปฏิจฺ-
ฉนฺนยุคลํ สพฺพถาปิ สพฺพากาเรนปิ วิสยรสํ อนุภวิตุํ น สกฺโกติ
อิติ ตสฺมา สมฺปฏิจฺเนนฺยุคลํ สพฺพตฺถาปิ สพฺเพสุปิ อิฏฺฐาทิ-
อารมฺมเณสุ อุเปกฺขาสหคตเมวาติ โยชนา ฯ

สมฺปฏิจฺฉนฺนานํ ยุคลํ สมฺป...คลํ ฯ ปนสทฺโท
วิเสสตฺโถ ฯ อตฺตนาติ สมฺปฏิจฺฉนฺนสงฺขาเตน อตฺตนา ฯ นิสฺสยนฺติ
เอเตสุ จกฺขฺวาทีสุ จกฺขุวิญฺญาณาทีนีติ นิสฺสยานิ น สมานานิ
อสมานานิ อสมานานิ นิสฺสยานิ เอเตสํ จกฺขุวิญฺญาณาทีนนฺติ
อสมานนิสฺสยานิ ฯ จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิ เยสํ ตานิ จกฺขุ-
วิญฺญาณาทีนิ ฯ สมฺปฏิจฺฉนฺนทฺวยํ หทยวตฺถุนิสฺสิตํ ฯ ปญฺจ วิญฺญาณานิ
จกฺขฺวาทิวตฺถุนิสฺสิตานิ ฯ สมาโน หทยวตฺถุสงฺขาโต นิสฺสโย ยสฺส

จิตฺตสฺส ตํ สมานนิสฺสยํ ฯ ลภยิตฺถาติ ลทฺโธ น ลทฺโธ อลทฺโธ อลทฺโธ อนนฺตรปจฺจโย เยน สมฺปฏิจฺฉนฺนทฺวเยน ตํ อลทฺธานนฺตรปจฺจยํ อลทฺธานนฺตรปจฺจยสฺส ภาโว อลทฺธานนฺตร-ปจฺจยตา ฯ ภชนํ เสวนํ ภาโค สมาโน ภาโค ยสฺส ปุริสสฺส โส สภาโค ฯ อุปตฺถมฺภิยตีติ อุปตฺถมฺโภ ฯ ถภิ ถมฺเภ สพฺพโต...วาติ อ กฺวจิ ธาตูติอาทินา พินฺทาคโม วคฺเค โฆสา ฯ สภาโค อุปตฺถมฺโภ สภาคุปตฺถมโภ อุปตฺถมฺภสหาโย สภาคุ-ปตฺถมฺภโต รหิโต สภา...รหิโต ฯ อติพลํ ยสฺส อตฺถีติ อติพลวํ น อติพลวํ นาติพลวํ ฯ อปิสทฺโท อวยวาการํ อเปกฺขติ ฯ รสิยติ อสฺสาทิยติ สตฺเตหีติ รโส ฯ รส อสฺสาทเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ วิสยสฺส รโส วิสยรโส ฯ อนุภวนตฺถํ อนุภวิตุํ ฯ ปิสทฺโท อวยวํ อเปกฺขติ ฯ เอวสทฺโท สุขทุกฺข-สหคตภาวํ นิวตฺเตติ ฯ

สมฺปฏิจฺฉนฺนยุคลนฺติ อุปฺปชฺชติ น สกฺโกตีติ ปททฺวเย กตฺตา ฯ อตฺตนาติ สมานาติ ปเท สหตฺถตติยา ฯ อส...ยานนฺติ จกฺขุ...ทีนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จกฺขุ...ทีนนฺติ อนนฺตรนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อนนฺตรนฺติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อิตีติ อลทฺธาติ ปเท เหตุ ฯ สมา...ยโตติ อลทฺธาติ ปเท อปาทานํ ฯ อล...ตายาติ นาติพลวนฺติ ปเท เหตุ ฯ สภา...หิโตติ ปุริโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิยสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ

ปุริโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นาติพลวนฺติ สมฺปฏิจฺฉนฺนยุคลนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สพฺพถาปีติ อนุภวิตุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิสยรสนฺติ อนุภวิตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อนุภวิตุนฺติ น สกฺโกตีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อิตีติ อุเป...เมวาติ ปเท เหตุ ฯ สพฺพตฺถาปีติ อุเป...เมวาติ ปเท อาธาโร ฯ อุเป...เมวาติ สมฺปฏิ...ยุคลนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สมฺป...คลนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๒๐] กุสลวิปากสนฺตีรณสฺส สุโขเปกฺขาสหคตภาเว เหตุํ ญาเปนฺโต วุตฺตวิปริยายโตตฺยาทิมาห ฯ วุตฺตวิปริยายโต... สหคตํ ฯ

วิ ปริยายนํ ปริวตฺตนํ วิปริยาโย วุตฺตวจนโต วิปริยาโย วุตฺต...ยาโย ฯ กุสลสฺส วิปากํ กุสลวิปากํ กุสลวิปากญฺจ ตํ สนฺตีรณญฺจาติ กุส... รณํ ฯ อิฏฺฐญฺจ อิฏฺฐมชฺฌตฺตญฺจ อิฏฺฐอิฏฺฐมชฺฌตฺตานิ อิฏฺฐอิฏฺฐมชฺฌตฺตานิ จ ตานิ อารมฺมณานิ จาติ อิฏฺฐ...ณานิ ฯ สุขญฺจ อุเปกฺขา จ สุโขเปกฺขา สุโขเปกฺขาหิ สหคตํ สุโข...คตํ ฯ

วุตฺต...ยายโตติ สุโข...คตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กุส...รณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิฏฺฐ...มเณสูติ สหคตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ สุโข...คตนฺติ กุส...รณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

วุตฺต...คตนฺติ เอตฺถ สมานนิสฺสยโต ลทฺธานนฺตรปจฺจยตาย อติพลวํ สนฺตีรณทฺวยํ สพฺพากาเรนปิ อารมฺมณรสํ อนุภวิตุํ สกฺโกติ ตสฺมา กุสล...สหคตนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๒๒๑] ยทิ เอวนฺตฺยาทิ โจทนา ฯ เอวํ คตฺถคฺคหเณ ยทิ สติ อาวชฺชน...กสฺมา อาจริโย วกฺขติ ตมฺปิ อาวชฺชนทฺวยํ สมา...ปวตฺตติ นนุ อิติ โจทนา ฯ

เอวนฺติ สนฺตีรณทฺวยํ สมานนิสฺสยโต ลทฺธานนฺตรปจฺจยตาย อติพลวํ อารมฺมณรสํ อนุภวิตุํ สกฺโกติ ตสฺมา สนฺตีรณทฺวยํ อิฏฺฐ...สหคตนฺติ เอวํ อตฺถคฺคหเณ ฯ อุเปกฺขาย สมฺปโยโค อุเปกฺขาสมฺปโยโค ฯ นนฺตฺยาทิ โจทกสฺส อาโภคทสฺสนํ ฯ ปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ เตน น เกวลํ สนฺตีรณทฺวยํ สมานนิสฺสยานนฺตรํ ปวตฺตตีติ ญาเปติ ฯ สมาโน หทยวตฺถุนิสฺสโย ยสฺส ภวงฺคจิตฺตสฺส ตํ สมานนิสฺสยํ สมานนิสฺสยสฺส อนนฺตรํ สมา...นนฺตรํ ฯ

ยทีติ ปริกปฺโป ฯ เอวนฺติ สตีติ ปเท ลกฺขณกตฺตา ฯ อาว...ยสฺสาติ สมฺปโยคนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อุเป...โยคนฺติ วกฺขตีติ ปเท กมฺมํ ฯ กสฺมาติ เหตุปุจฺฉา ฯ วกฺขตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ นนูติ ปุจฺฉา ฯ ตมฺปีติ ปวตฺตตีติ ปเท กตฺตา ฯ สมาน...นนฺตรนฺติ ปวตฺตตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๒๒๒] สจฺจนฺตฺยาทิ ปริหาโร ฯ อาวชฺชนทฺวยํ สมานนิสฺสยานนฺตรํ ปวตฺตตีติ เอวํ ตว วจนํ สจฺจํ ตตฺถ ปน เตสุ ทฺวีสุ อาวชฺชเนสุ ปุริมํ ปญฺจทฺวาราวชฺชนํ ปุพฺเพ เกนจิ จิตฺเตน อคฺค...ปวตฺตติ ปจฺฉิมมฺปิ มโนทฺวาราวชฺชนํ วิสทิส...วเสน ภวงฺคาวตฺตนวเสน พฺยาปารนฺตรสาเปกฺขํ อญฺญกิจฺจสาเปกฺขํ อิติ ตสฺมา อาวชฺชนทฺวยํ สพฺพถาปิ สพฺพาการน วิสยรสํ อนุภวิตุํ น สกฺโกติ ตสฺมา อาวชฺชนทฺวยํ มชฺฌตฺตเวทนาสมฺปยุตฺตเมวาติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เอวสทฺโท คหิตํ นิวตฺเตติ ฯ เอโก วาโร เอกวาโร ฯ เอวสทฺโท อเนกวารํ นิวตฺเตติ ฯ ปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ เตน น เกวลํ ปุริมํ ปุพฺเพ เกนจิ อคฺคหิเตเยว อารมฺมเณ เอกวารเมว ปวตฺตติ อิทมฺปิ ปวตฺตตีติ ญาเปติ ฯ วิคโต สทิโส ยสฺส จิตฺตสนฺตานสฺส โส วิสทิโส จิตฺตสฺส สนฺตาโน จิตฺตสนฺตาโน วิสทิโส จ จิตฺตสนฺตาโน จาติ วิส...ตาโน ฯ ปริอาวตฺตยเต ปราวตฺตนํ ภาวสาธนํ ฯ วิสทิสจิตฺตสนฺตานสฺส ปราวตฺตนํ วิส...วตฺตนํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส วิสทิสจิตฺตสนฺตานปราวตฺตนสฺส วโส วิส...วโส ฯ พฺยาปาริยติ วามิยเตติ พฺยาปารํ กิจฺจํ ฯ วิอาปุพฺโพ ปร วายาเม วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ พฺยาปารญฺจ ตํ อนฺตรํ อารมฺมเณ เอกวารํ ปวตฺตนกิจฺจโต อญฺญญฺจาติ พฺยาปารนฺตรํ ภวงฺคาวตฺตน-

กิจฺจํ ฯ อเปกฺขนํ อเปกฺขา ฯ พฺยาปารนฺตรสฺส สห อเปกฺขาย วตฺตตีติ พฺยาปารนฺตรสาเปกฺขํ ยํ จิตฺตํ พฺยาปา...วตฺตติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ พฺยาปา...เปกฺขํ ฯ อิติ ตสฺมา อารมฺมเณ เอกวารํ ปวตฺตนโต พฺยาปารนฺตราเปกฺขนโต จ ฯ อารมฺมณานํ มชฺเฌ ฐิโต อตฺตา สภาโว เอตสฺสาติ มชฺฌตฺตา มชฺฌตฺตา จ สา เวทนา จาติ มชฺฌตฺตเวทนา มชฺฌตฺตเวทนาย สมฺปยุตฺตํ มชฺฌ...ยุตฺตํ ฯ เอวสทฺโท สุขสหคตภาวํ นิวตฺเตติ ฯ

สจฺจนฺติ อภฺยุปคมนิปาโต ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปุริมนฺติ ปวตฺตตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปุพฺเพติ อคฺคหิเตติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ เกนจีติ อคฺคหิเตติ ปเท กตฺตา ฯ อคฺค... เยวาติ อารมฺมเณติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อารมฺมเณติ ปวตฺตตีติ ปเท อาธาโร ฯ เอก...เมวาติ ปวตฺตตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ปจฺฉิมมฺปีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิสทิส...วเสนาติ อเปกฺขนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ พฺยาปาร...เปกฺขนฺติ ปจฺฉิมนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ สกฺโกตีติ ปเท เหตุ ฯ นาติ สกฺโกตีติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ สพฺพถาตฺยาทิ ปุพฺพํว ฯ ตสฺมาติ สมฺปยุตฺตเมวาติ ปเท เหตุ ฯ มชฺฌ...เมวาติ อาวชฺชนทฺวยนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

วิมลพุทฺธินา ปน พฺยาปารนฺตรสาเปกฺขนฺติ วีถิจิตฺตสนฺตานํ ปวตฺเตตีติ วุตฺตํ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ วิสทิสจิตฺต-

สนฺตานปราวตฺตนวเสนาติ ปทสฺส อเปกฺขนฺติ ปเท วิเสสนภูตตฺตา ฯ
เอวํ หิ อตฺเถ สติ วิสทิส...วเสนาติ วิเสสนํ น ปกฺขิปิตพฺพํ ฯ
อริยํวเสน ปน วิสทิสํ จิตฺตสนฺตานํ วิสทิสจิตฺตสนฺตานํ ชวน-
จิตฺตสนฺตานํ ภวงฺคจิตฺตสนฺตานํ จ ตํ ปรโต ปจฺฉโต อาวตฺเตติ
อนนฺตราทิปจฺจยวเสน นิพฺพตฺเตตีติ วิสทิสจิตฺตสนฺตานปราวตฺตนนฺติ
อตฺโถ เหตพฺโพติ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ น ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ
วิสทิส...ปราวตฺตนวเสนาติ วุตฺตตฺตา ฯ นิพฺพตฺเตตีติ หิ อตฺเถ
สติ วิสทิสจิตฺตสนฺตานนิพฺพตฺตนวเสนาติ วตฺตพฺพํ น ปราวตฺตน-
วเสนาติ วตฺตพฺพํ ฯ วิสทิส...ปราวตฺตนวเสนาติ อิทญฺจ ปทํ
อภิธมฺมาวตารฏีกายํ วุตฺเตน วิสทิสจิตฺตปฺปพนฺธสฺส นิพฺพตฺตนโตติ
ปเทน สเมติ วิปากปฺปพนฺธํ วิจฺฉินฺทิตฺวาติ อิมินา ปน
อธิปฺปายวเสน สเมติ ฯ ยํ ปน วิสยรสานุภวนกิจฺจโต อนฺตรํ
อญฺญนฺติ อปาทานํ วุตฺตํ ตมฺปิ น ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ
ปจฺฉิมมฺปีติ เอตฺถ ปิสทฺทสฺส เอกวารํ ปวตฺตนกิจฺจสฺส อเปกฺขนโต ฯ

[๒๒๓] โหนฺติ เจตฺถาติ เอตฺถ อธิกาเร สงฺคหคาถา โหนฺติ ฯ
จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ วตฺาลมฺพสภาวานํ ภูติกานํ อุปาทารูปานํ
ฆฏฺฏนํ ทุพฺพลํ หิ ยสฺมา อิติ ตสฺมา จกฺขุวาทิจตุจิตฺตํ อุเปกฺขํ
กาย...นาย ตุ ปน พลวตฺตา กายิกํ วิญฺญาณํ น มชฺฌเวทนํ
สมานนิสฺสโย อนนฺตรปจฺจโย สมฺปฏิจฺฉนฺนทฺวยสฺส ยสฺมา นตฺถิ
ตสฺมา ทุพพลํ สมฺปฏิจฺฉนฺนํ อาลมฺเพ สพฺพสฺมึ อารมฺมเณ
โสเปกฺขนฺติ โยชนา ฯ

วสนฺติ เอตฺถ จกฺขฺวาทีสุ ตทายตฺตวุตฺติตาย จิตฺตเจตสิกาติ วตฺถูนิ ฯ อาลมฺพนฺติ เอตฺถ รูปาทีสูติ อาลมฺพานิ ฯ วตฺถูนิ จ อาลมฺพานิ จ วตฺถาลมฺพานิ ฯ ภวนํ ภาโว อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน ปกติ อิจฺเจวตฺโถ ฯ วตฺถาลมฺพานิ สภาวานิ เยสํ รูปานํ ตานิ วตฺถาลมฺพสภาวานิ ฯ ภูเตสุ นิสฺสิตานิ ภูติกานิ ฯ ตมธิเตติอาทินา ณิโก ฯ นตฺถิ พลํ เอตสฺส ฆฏฺฏนสฺสาติ ทุพฺพลํ ฯ จกฺขุวิญฺญาณํ อาทิ ยสฺส จิตฺตสฺส ตํ จกฺขฺวาทิ ฯ คาถาพนฺธวเสน วิญฺญาณโลโป ฯ จตฺตาริ จิตฺตานิ จตุจิตฺตํ ทิคุ ฯ จกฺขฺวาทิ เอว จตุจิตฺตํ จกฺขฺวาทิจตุจิตฺตํ ฯ อุเปกฺขาย สมฺปยุตฺตํ อุเปกฺขกํ ฯ ณ ราคา...สุ จ สพฺพโต โกติ สุตฺเต สพฺพโตสทฺเทน ตทฺธิตโต กาคโม ฯ กายสฺส นิสฺสยา กายนิสฺสยา กายนิสฺสยภูตา จ โผฏฺฐพฺพภูตา จ กาย...ภูตา เอกเทสสรูเปกเสโส ฯ ตุสทฺโท ปนสทฺทตฺโถ วิเสสตฺโถ ฯ พลวาย ภาโว พลวตฺตํ ฯ กาเย นิสฺสิตา กายิกํ ฯ ตมธิเต...สุ จ ฯ สุขทุกฺขานํ มชฺเฌ ภวา มชฺฌา ฯ ณ ราคา...สุ จ ฯ มชฺฌา เวทนา ยสฺส ตํ มชฺฌเวทนํ ฯ สมาโน นิสฺสโย ยสฺส ปจฺจยสฺส โส สมานนิสฺสโย ฯ อนนฺตโร จ โส ปจฺจโย จาติ อนนฺตรปจฺจโย ฯ สห อุเปกฺขาย วตฺตตีติ โสเปกฺขํ ฯ ยทาทินา สหสฺส โส ฯ

วตฺถา...ภาวานนฺติ ภูติกานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภูติกานนฺติ

ฆฏฺฏนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ หีติ เหตุ ฯ ฆฏฺฏนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
ทุพฺพลนฺติ ฆฏฺฏนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ อุเปกฺขกนฺติ ปเท
เหตุ ฯ จกฺขุวา...จิตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุเปกฺขกนฺติ จกฺขุวา...
จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กาย...ภูตานนฺติ ฆฏฺฏนายาติ ปเท
สมฺพนฺโธ ฯ ฆฏฺฏนายาติ พลวตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ
พลวตฺตาติ มชฺฌเวทนนฺติ ปเท เหตุ ฯ วิญฺญาณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
กายิ...ทนนฺติ ปททฺวยํ วิญฺญาณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สมานนิสฺสโยติ
อน...จโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ยสฺมาติ เหตุ ฯ อน...จโยติ
นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ ตสฺมาติ โสเปกฺขนฺติ ปเท เหตุ ฯ
ทุพฺพลํ โสเปกฺขนฺติ ปททฺวยํ สมฺปฏิจฺฉนฺนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ
อาลมฺเพติ โสเปกฺขนฺติ ปเท อาธาโร ฯ สมฺปฏิจฺฉนฺนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
อิติสทฺโท สงฺคหคาถาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๒๒๔] กุสลวิปากาเหตุกจิตฺตานีติ เอตฺถ วิคฺคหํ ญาเปนฺโต
อาห กุสลสฺสาติอาทึ ฯ อิมานิ จิตฺตานิ กุสลสฺส...จิตฺตานิ
จ อิติ ตสฺมา อิมานิ จิตฺตานิ กุส...จิตฺตานิ นาม ฯ

สมฺป...รหโตติ อิมินา ชนกเหตุํ นิวตฺเตติ ฯ วิรหนํ
วิรโห สมฺปยุตฺตเหตูหิ วิรโห สมฺป...รโห ฯ จสทฺโท
วิปากานิ จ อเหตุกจิตฺตานิ จาติ ทฺวยํ ญาเปติ ฯ

กุสลสฺสาติ วิปากานีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิปากานิ อเห...
จิตฺตานีติ ปททฺวยํ อิมานิ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สมฺป...

รหโตติ อเหตุกาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อเห...ตานีติ สญฺญา ฯ

กุสลสฺส วิปากานิ ปุสลวิปากานิ นตฺถิ เหตุ เอเตสุํ จิตฺตานนฺติ อเหตุกานิ อเหตุกานิ เอว จิตฺตานิ อเหตุกจิตฺตานิ กุสลวิปากานิ จ ตานิ อเหตุกจิตฺตานิ จาติ กุส...จิตฺตานิ ฯ

[๒๒๕] นนุ จ กุสลวิปากาเหตุกานิ ชนกเหตุโต นิพฺพตฺตานิ กถํ ตานิ อเหตุกนามํ ลภนฺตีติ อนุโยคํ สนฺธายาห นิพฺพตฺตกาติ-อาทึ ฯ หิ สจฺจํ นิพฺพ...เสน ชนกเหตุวเสน นิปฺผนฺนานิปิ เอตานิ กุสลวิปากาเหตุกจิตฺตานิ สมฺป...วเสเนว อโลภาทิสมฺปยุตฺตเหตุวเสน อเหตุกโวหารํ อเหตุกนามํ ลภนฺติ กสฺมา อิตรถา ชนกเหตุวเสน มหาวิปาเกหิ อิเมสํ อเหตุกวิปากานํ นานตฺตาสมฺภวโต วิเสสาภาวโตติ โยชนา

นิพฺพตฺเตตีติ นิพฺพตฺตโก โย เหตุ วิปากํ นิพฺพตฺเตติ อิติ ตสฺมา โส เหตุ นิพฺพตฺตโก ฯ นิปฺพฺโพ วตฺ ชนเน ณฺวุ ฯ หิโนติ ปวตฺตติ ผลํ เอเตน กุสลกมฺเมนาติ เหตุ อตฺตโน ชนกกามาวจรกุสลํ ฯ นิพฺพตฺตโก จ โส เหตุ จาติ นิพฺพตฺตกเหตุ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส นิพฺพตฺตกเหตุโน วโส นิพฺพ...วโส ฯ นิปฺปชฺชึสูติ นิปฺผนฺนานิ วิปากานิ ฯ ปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ สมฺปยุตฺตเหตูนํ วโส สมฺป...วโส ฯ เอวสทฺโท ชนกเหตุํ นิวตฺเตติ ฯ อเหตุกา อิติ โวหาโร นามํ

อเห...หาโร ฯ อิตเรน ปกาเรน อิตรถา ฯ ชนกเหตุวเสนาติ วุตฺตํ โหติ ฯ โสมนสฺสสหคตาทิองฺคปาริปูริยา มหนฺตา ปูชิตา วิปากา มหาวิปากา ฯ สมฺภวนํ สมฺภโว น สมฺภโว อสมฺภโว นานตฺตสฺส อสมฺภโว นานตฺตาสมฺภโว ฯ

นิพฺพ...วเสนาติ นิปฺผนฺนานีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นิปฺผนฺนานิปีติ เอตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอตานีติ ลภนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ สมฺป...เสนาวาติ ลภนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อเหตุกาโวหารนฺติ ลภนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตรถาติ อสมฺภวโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ มหาวิปาเกหีติ นานตฺตาติ ปเท อปาทานํ ฯ อิเมสนฺติ นานตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ นาน...วโตติ ลภนฺตีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

อิตรถา...วโตติ เอตฺถายมธิปฺปาโย ชนกเหตุวเสน สเหตุกนามลาเภ สติ อิมานิ วิปากานิ มหาวิปาเกหิ นานตฺตานิ นตฺถิ กสฺมา ทฺวินฺนํ วิปากานํ สเหตุกโวหาเรน สมานตฺตาติ ฯ

[๒๒๖] กึ ปเนตฺถาติอาทิ ปุจฺฉาจปนํ ฯ เอตฺถ เอเตสุ กุสลากุสลวิปาเกสุ อิธ กุสลวิปากนิคมเน อเหตุกคฺคหณํ กตํ ยถา เอวํ อกุสลวิปากนิคมเน อเหตุกคฺคหณํ กึ ปน การณํ กสฺมา เหตุ อาจริเยน น กตํ อิติ ปุจฺฉาติ โยชนา ฯ

กึ การณนฺติ ปททฺวเย การณตฺเถ กึยเตหิ ปฐมาติ สุตฺเตน ปฐมา ฯ ปนสทฺโท ปกฺขนฺตโร ฯ อกุสลวิปากานํ นิคมนํ อกุ...

มนํ ฯ คหิยติ เอเตน สทฺทรูเปนาติ คหณํ อเหตุโก อิติ คหณํ อเหตุกคฺคหณํ ฯ

กินฺติ ปุจฺฉา ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อกุสลวิปากาติ นิทฺธารณิยํ ฯ การณนฺติ น กตนฺติ ปเท เหตุ ฯ ยถาติ อุปมา ฯ อิธาติ กตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ อกุสล...คมเนติ น กตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อเหตุ...หณนฺติ กตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อิตีติ ปุจฺฉาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๒๒๗] พฺยภิจาราภาวโต อเหตุกภาเว วิรุทฺธปฺปวตฺตนาภาวโต อเหตุกคฺคหณํ อาจริเยน น กตนฺติ โยชนา ฯ

อภิมุขํ จรณํ ปวตฺตนํ อภิจาโร ฯ จร คติมฺหิ ฯ คติ ปวตฺตนํ ฯ ภาเว จาติ ณ ฯ วิรุทฺโธ อภิจาโร พฺยภิจาโร วิรุชฺฌนกิริยา พฺยภิจารสฺส อภาโว พฺยภิจาราภาโว อเหตุกภาเว วิรุชฺฌนาภาโว ฯ พฺยภิจา...วโตติ น กตนฺติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

[๒๒๘] พฺยภิจาราภาวโต อเหตุกคฺคหณํ น กตนฺติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต สติตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ สมฺภเว พฺยฺภิจาเร จ สติ วิเสสนํ สาตฺถกํ สิยา ภวตีติ สมฺพนฺโธ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ สมฺภวนํ สมฺภโว ยุตฺติ ฯ สมฺภวสทฺโท หิ ยุตฺตวาจโก สมฺภโว คหณสฺส การณนฺติอาทีสุ

วิย ฯ วิรุชฺฌนํ อภิจรณํ ปวตฺตนํ พฺยภิจาโร ยสฺส กสฺสจิ
อตฺถสฺส คหเณ วิรุชฺฌนปฺปวตฺตนกิริยา ฯ สมฺภโว หิ พฺยภิจารสฺส
การณํ ฯ พฺยภิจาโร ตุ สมฺภวสฺส ผลํ ฯ ตถาหิ ปุริโสติ
วุตฺเต อมหนฺตสฺสปิ คหณํ สมฺภโว ฯ สติ สามญฺเญ อิจฺฉิตสฺส
มหนฺตปุริสสฺส คหณํ พฺยภิจาโร ตสฺมา มหนฺตสทฺเทน ปุริสํ
วิเสเสติ ฯ อิธาปิ อุปริ นตฺถิ กทาจิ...พฺยภิจารโตติ วกฺขติ ฯ
จสทฺโท สมฺภเว จ พฺยภิจาเร จาติ โยเชตพฺโพ ฯ วิเสสยติ
พฺยวจฺฉิชฺชติ กุโตจิ กิญฺจิ อเนนาติ วิเสสนํ กิญฺจิ ควาทิกํ
อเนน นิมิตฺเตน กุโตจิ หตฺถิอสฺสาทิโต วิเสสยติ พฺยวจฺฉิชฺชติ
อิติ ตสฺมา ตํ ชาตฺยาทิกํ นิมิตฺตํ วิเสสนํ ฯ อสติ ภวติ ปวตฺตติ
ผลนฺติ อตฺโถ ปโยชนํ สห อตฺเถน วตฺตตีติ สาตฺถกํ ฯ
สิยาสทฺโท นิปาโต ตสฺมา ภวตีติ อตฺโถ ฯ สมฺภเว สติ วิเสสนํ
สาตฺถกํ สิยา พฺยภิจาเร สติ วิเสสนํ สาตฺถกํ สิยาตฺยาธิปฺ-
ปาโย ฯ ยตฺถ หิ สมฺภโว อตฺถิ ตตฺถ พฺยภิจาโร ฯ
กสฺมา ฯ ผลสฺส เหตุนา อวินาภาวโต ฯ ยตฺถ ตุ พฺยภิจาโร
อตฺถิ ตตฺถ สมฺภโว ฯ กสฺมา ฯ พฺยภิจารสฺส ตสฺส ผลตฺตา ฯ
เตน สทฺทตฺถเภทจินฺตายํ สามญฺญตฺเถ หิเต วุตฺเต สาตฺถกํว
วิเสสนนฺติ วุตฺตํ ฯ สุมงฺคลปฺปสาทนิยํ นาม ขุทฺทกสิกฺขาฏีกายนฺตุ
จสทฺทสหิตปาโฐปิ อตฺถิ จสทฺทรหิตปาโฐปิ ฯ วุตฺตํ หิ สมฺภเว
พฺยภิจาเร จ วิเสสนํ สาตฺถกมฺภวตีติ มชฺฌเทเสติ วิเสสนํ

อมชฺฌเทสมภิจรตีติ อมชฺฌเทเส คณงฺคณุปาหนา กปฺปตีติ เวทิตพฺพนฺติ จ ฯ ปุคฺคลสทฺทมตฺเต ปยุตฺเต อตฺตโนปิ คหณสมฺภโว สิยาติ พฺยภิจารตฺถํ อญฺญสทฺทปฺปโยโค สติ สมฺภเว พฺยภิจาเร วิเสสนํ สาตฺถกํ โหตีติ วาจิสฺสราจริเยน วุตฺตํ ฯ ว ิมลพุทฺธินา ปน สมฺภเว สติ พฺยภิจาโร โหติ พฺยภิจาเร สติ วิเสสนํ สาตฺถกํ สิยาติ สมฺพนฺโธติ วุตฺตํ ฯ ตํ อุปริ วกฺขมานํ นตฺถิ กทาจิปิ สเหตุกตาย สมฺภโวติ อเหตุกภาวาพฺยภิจารโตติ วจนํ อเปกฺขิตฺวา วุตฺตํ ฯ ตถาปิ โส สมฺพนฺโธ พฺยภิจาเร จาติ เอตฺถ จสทฺเทน อสมฺพนฺธตฺตา น ยุชฺชติ เอวํ หิ สมฺพนฺเธ สติ จสทฺโท น ปกฺขิปิตพฺโพ ฯ

[๒๒๙] กสฺมา ปน พฺยภิจาราภาวาติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห อกุสลวิปากานนฺตฺยาทึ ฯ อกุสลวิปากานํ...วิโรธโต จ กทาจิปิ สเหตุกตาย สมฺภโว นตฺถิ อิติ ตสฺมา อเหตุก...รโต ตานิ อกุสลวิปากานิ อเหตุกปเทน อาจริเยน น วิเสสิตพฺพานีติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ โลโภ อาทิ เยสํ เต โลภาทโย ฯ อาทิสทฺเทน โทสโมหานํ คหณํ ฯ วชฺเชตพฺโพติ วชฺโช โย อกุสลธมฺโม ปณฺฑิเตหิ วชฺเชตพฺโพ ปริวชฺเชตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส อกุสลธมฺโม วชฺโช ตีหิ โลภาทีหิ อญฺโญ อหิริกาทิอกุสล-ธมฺโม ฯ วชฺโช เอว อวชฺโช ฯ อ อิติ นิปาโต ตพฺภาเว วตฺตติ อนวชฺชมริฏฺฐนฺติอาทีสุ วิย ฯ สห อวชฺเชน วตฺตนฺตีติ

สาวชฺชา โลภาทโย สาวชฺชา จ เต ธมฺม จาติ สาวชฺช-
ธมฺมา โลภาทโย จ เต สาวชฺชธมฺมา จาติ โลภา...ธมฺมา
โลภาทิสาวชฺชธมฺมานํ วิปากานิ โลภ...กานิ โลภาทิ...ปากานํ
ภาโว โลภา...ภาโว ฯ วิธนฺตีติ วิธุรา เย อโลภาทิธมฺมา
โลภาทิธมฺเม วิธนฺติ หึสนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา วิธุรา ฯ
วิธ เวธเน วิธาทีหฺยูโร ฯ เตสํ โลภาทิสาวชฺชธมฺมานํ วิธุรา
ปฏิปกฺขา ตพฺพิธุรา เตหิ วา วิธุรา นานตฺตา ตพฺพิธุรา ฯ
อโลโภ อาทิ เยสํ เต อโลภาทโย ฯ อาทิสทฺเทน อโทสาโมหานํ
คหณํ ฯ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค น สํยุชฺชนํ อสมฺพชฺฌนํ
อโยโค อสมฺปโยเคน อโยโค สมฺปโยคาโยโค ฯ สยนฺติ อตฺตนา ฯ
นตฺถิ อวชฺชา ราคาทโย เยสํ ธมฺมานํ เต นิรวชฺชา สห
ภาเวน ลกฺขเณน วตฺตนฺตีติ สภาวา ธมฺมา นิรวชฺชา จ เต
สภาวา จาติ นิรวชฺชสภาวา อพฺยากตา จ เต นิรวชฺชสภาวา
จาติ อพฺยา...สภาวา วิเสสนปุพฺพปทกมฺมธารโย ฯ โลภาทโย
จ เต อกุสลธมฺมา จาติ โลภา...ธมฺมา โลภาทิอกุสลธมฺเมหิ
สมฺปโยโค โลภา...โยโค ฯ วิรุชฺฌนํ วิโรโธ โลภาทิอกุสล-
ธมฺมสมฺปโยเคน สห วิโรโธ โลภา...โรโธ ฯ จสทฺโท สมฺป...
คโต จ โลภา...ธโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปิสทฺโท สมฺภาว-
นตฺโถ ฯ สพฺพกาเล โก วาโทตฺยาธิปฺปาโย ฯ สเหตุกานํ ภาโว
สเหตุกตา ฯ สมฺภวนํ สมฺภโว ฯ อเหตุกานํ ภาโว อเหตุกภาโว ฯ

อพฺยภิจรณํ อพฺยภิจาโร อเหตุกภาวา อพฺยภิจาโร อเห... จาโร ฯ อเหตุกํ อิติ ปทํ อเหตุกปทํ ฯ

อกุ...กานนฺติ สมฺภโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ โลภา... ภาเวนาติ ตพฺพิธุเรหีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตพฺพิธุเรหีติ อโลภาทีหีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อโลภาทีหีติ สมฺปโยคาติ ปเท สหโยคตติยา ฯ สมฺป...คโตติ นตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ สยนฺติ อพฺยากตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อพฺยา...ภาวานนฺติ วิโรธโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ โลภาทิ...โรธโต จาติ นตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ กทาจิปีติ สมฺภโวติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ สเหตุกตายาติ สมฺภโวติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺภโวติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ อพฺยภิจารโตติ ปเท เหตุ ฯ อเหตุ...จารโตติ น วิเสสิตพฺพานีติ ปเท เหตุ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ ตานีติ วิเสสิตพฺพานีติ ปเท กมฺมํ ฯ อเหตุกปเทนาติ วิเสสิตพฺพานีติ ปเท กรณํ ฯ วิเสสิตพฺพานีติ กมฺมวาจกํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๒๓๐] อิทานิ อเหตุกาธิกาเร อเหตุกวิสเย อเหตุ... อาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

อเหตุกกฺริยาจิตฺตานิ อเหตุกสามญฺเญน อิธ ฐาเน ทสฺสิตานิ น อตฺตโน ฐาเน ทสฺสิตานีติ ญาเปตุํ อเหตุกาธิกาเรติ อาธารปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ ปาลิยํ หิ สเหตุกกฺริยาจิตฺตานนฺตรสงฺขาโต วิสโย อเหตุกกฺริยาจิตฺตานํ วิสโย ฯ อธิกรียนฺติ เอตฺถาติ อธิกาโร

อเหตุกานิ เอตฺถ วิสเย อาจริเยน อธิกริยนฺติ อุจฺจาริยนฺติ อิติ ตสฺมา โส วิสโย อธิกาโร ฯ อเหตุกานํ อธิกาโร วิสโย อเห...กาโร ฯ นตฺถิ เหตุ เอเตสนฺติ อเหตุกานิ ฯ ผลทานาสมฺภวโต กรณมตฺตํ กฺริยา ฯ กฺริยา เอว จิตฺตานิ กฺริยาจิตฺตานิ อเหตุกานิ จ ตานิ กฺริยาจิตฺตานิ จาติ อเห...จิตฺตานิ ฯ ปิสทฺโท น เกวลํ อเหตุกวิปากานิ ทสฺสิตานีติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ กิจฺจเภทเทนาติ อาวชฺชนทฺวยชวนกิจฺจานํ เภเทน ฯ ตีหิ ปกาเรหิ ติธา ฯ

อิทานีติ วุตฺตนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อเห...กาเรติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อเห...จิตฺตานิปีติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ กิจฺจเภเทนาติ ติธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ติธาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อุเปกฺขา...คตนฺติ อาทีติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๓๑] ยํ จิตฺตํ จกฺขฺวาทิ...ตตฺถ ฆฏฺฏิตารมฺมเณ อาโภคํ อาภุชนํ กโรติ วา ยํ จิตฺตํ จิตฺตสนฺตานํ สามญฺญจิตฺตสนฺตานํ ภวงฺค...เมติ นินฺนาเมติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ ปญฺจทฺวาราวชฺชนํ ฯ

จกฺขุ อาทิ ยสฺส ทฺวารสฺส ตํ จกฺขฺวาทิ ปญฺจ ทฺวารานิ ปญฺจทฺวารํ ทิคุสฺเสกตฺตํ จกฺขฺวาทิ จ ตํ ปญฺจทฺวารญฺจาติ จกฺขฺวาทิปญฺจทฺวารํ ฯ อาปุพฺโพ วช มนสิกรณปริณมเนสุ

วุตฺตติ ฯ ตสฺมา อาโภคํ กโรตีติ วิวรติ ฯ จิตฺตสฺส สนฺตาโน จิตฺตสนฺตาโน ฯ ภวงฺคสฺส วโส ภวงฺควโส ฯ ภวนํ ปวตฺตนํ ภาโว วีถิจิตฺตสฺส ภาโว วีถิ...ภาโว ฯ อาวชฺเชตีติมสฺส วิวรณํ ปริณาเมตีติ ฯ

จกฺขฺวา...ทฺวาเรติ ฆฏฺฏิตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ฆฏฺฏิตนฺติ อารมฺมณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อารมฺมณนฺติ อาวชฺเชตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ตตฺถาติ อาโภคนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อาโภคนฺติ กโรตีติ ปเท กมฺมํ ฯ จิตฺตสนฺตานนฺติ อทตฺวา ปริณาเมตีติ ปททฺวเย กมฺมํ ฯ ภวงฺควเสนาติ ปวตฺติตุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺติตุนฺติ อทตฺวาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อทตฺวาติ ปริณาเมตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ วีถิจิตฺตภาวายาติ ปริณาเมตีติ ปเท ตทตฺถสมฺปทานํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ ปญฺจ...ชนนฺติ สญฺญา ฯ ปชมวิกปฺเป สุทฺธกตฺตุสาธนํ ทุติเย เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ

[๒๓๒] อเหตุกกฺริยาจิตฺตํ ปน ติวิธํ กฺริยาเหตุกมโนธาตุอุเปกฺขาสหคตํ อาวชฺชนจิตฺตํ กฺริยาเหตุกมโนวิญฺญาณธาตุโสมนสฺสสหคตํ หสิตุปฺปาทจิตฺตํ กฺริยาเหตุกมโนวิญฺญาณธาตุอุเปกฺขาสหคตํ โวฏฺฐพฺพนจิตฺตนฺติ เอวํ อนุกฺกเมน ปาลิยํ วุตฺตํ อิธ ปน อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺตํ ตสฺมา ลภิตพฺพสรูปํ ญาเปนฺโต กฺริยาเหตุกมโนธาตุจิตฺตนฺติ อาห ฯ

อุปริปิ เอเสว นโย ฯ กรณํ กฺริยา นตฺถิ เหตุ เอตสฺส

จิตฺตสฺสาติ อเหตุกํ กฺริยา เอว อเหตุกํ กฺริยาเหตุกํ มโน
เอว ธาตุ มโนธาตุ มโนธาตุ จ ตํ จิตฺตญฺจาติ มโนธาตุจิตฺตํ
กฺริยาเหตุกญฺจ ตํ มโนธาตุจิตฺตญฺจาติ กฺริ...จิตฺตํ ฯ

[๒๓๓] อาวชฺชนสฺส มโนทฺวาราวชฺชนสฺส อน...ภวงฺคจิตฺตํ
มโนทฺวารํ นาม ฯ กสฺมา ฯ วีถิจิตฺตานํ ปวตฺติมุขภาวโต
ปวตฺติยา ทฺวารภาวโต ฯ ยํ จิตฺตํ ตสฺมึ มโนทฺวาเร ทิฏฺฐ...
วชฺเชติ วา ยํ จิตฺตํ วุตฺตนเยเนว จิตฺต...อิติ ตสฺมา ตํ
จิตฺตํ มโนทฺวาราวชฺชนนฺติ โยชนา ฯ

อนนฺตรปจฺจโย จ ตํ ภูตญฺจาติ อน...ภูตํ ฯ ภวงฺคํ เอว
จิตฺตํ ภวงฺคจิตฺตํ ภวงฺคปริจฺเฉโท ฯ มนนฺติ ชานนฺตีติ มนานิ ฯ
ทฺวารนฺติ ปวตฺตนฺติ เอเตน จิตฺเตน วีถิจิตฺตานีติ ทฺวารํ ฯ ทฺวาร
ปวตฺติมุขภาเว กฑฺยาทีหิ โก กฺวจิ ธาตูติอาทินา กโลโป ฯ
มนานํ วีถิจิตฺตานํ ทฺวารํ มโนทฺวารํ ฯ เอเตสโม โลเป อสฺโส ฯ
วีถิยา ปรมฺปราย ปวตฺตานิ จิตฺตานิ วีถิจิตฺตานิ ฯ ปวตฺตนํ
ปวตฺติ ฯ มุนาติ ปวตฺตึ พนฺธตีติ มุขํ จิตฺตํ ฯ มุ พนฺธเน
กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทฺโยติ ขปจฺจโย ฯ ปวตฺติยา มุขํ
ปวตฺติมุขํ ปวตฺติมุขสฺส ภาโว ปว... ภาโว ฯ ทฏฺฐพฺพนฺติ ทิฏฺฐํ
ยํ ธมฺมชาตํ จกฺขุนา ทฏฺฐพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ทิฏฺฐํ
รูปายตนํ ฯ โสเตน โสตพฺพนฺติ สุตํ สทฺทายตนํ ฯ ฆานาทินา
มุนิตพฺพํ คเหตพฺพนฺติ มุตํ คนฺธาทิตฺตยํ ฯ ทิฏฺฐญฺจ สุตญฺจ

มฺตญฺจ ทิฏฺจสุตมฺตํ ทิฏฺจสุตมฺตํ อาทิ ยสฺส วิญฺญาตสฺส ตํ ทิฏฺจ...มฺตาทิ ฯ อาทิสทฺเทน วิญฺญาตสฺส คหณํ ฯ มนสาเอว วิชานิตพฺพนฺติ วิญฺญาตํ ธมฺมายตนํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ทิฏฺจสุตมฺตาทีนํ วโส ทิฏฺจ...วโส ฯ วุตฺตนเยนาติ ภวงฺควเสน ปวตฺติตุํ อทตฺวา วีถิจิตฺตภาวายาติ อตฺโถ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺจานตฺโถ ฯ

ตสฺมินฺติ อาปาถนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ทิฏฺจ...วเสนาติ อาปาถนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อาปาถํ คตนฺติ ปททฺวยํ อารมฺมณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อารมฺมณนฺติ อาวชฺเชตีติ ปเท กมฺมํ ฯ วุตฺต...เนวาติ ปริณาเมตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตสนฺตานนฺติ ปริณาเมตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๒๓๔] มโน จ ตํ วิญฺญาณญฺจาติ มโนวิญฺญาณํ มโนวิญฺญาณํ เอว ธาตุ มโน...ธาตุ กฺริยาเหตุกา จ สา มโนวิญฺญาณธาตุ จาติ กฺริ...ธาตุ อุเปกฺขาสหคตญฺจ ตํ จิตฺตญฺจาติ อุเป...จิตฺตํ กฺริยาเหตุกมโนวิญฺญาณธาตุ จ ตํ อุเปกฺขาสหคตจิตฺตญฺจาติ กฺริ...จิตฺตํ ฯ

[๒๓๕] ยํ ปน จิตฺตํ โวฏฺจพฺพนนฺติ อุปริ วกฺขติ อิทเมว ตํ นาญฺญนฺติ ญาเปนฺโต อิทเมว จาติอาทิมาห ฯ อิทเมว จ มโนทฺวาราวชฺชนํ ปญฺจ...วตฺถเปติ นิยเมติ อิติ ตสฺมา อิทเมว จิตฺตํ โวฏฺจพฺพนํ อิติ อาจริเยน วุจฺจติ ฯ

เอวสทฺโท อญฺญํ จิตฺตํ นิวตฺเตติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ
สมฺมา ตีรยิตฺถาติ สนฺตีรณํ อารมฺมณํ ฯ นนฺทาทีหิ ยูติ
กมฺเม ยุ ฯ ยํ ยํ สนฺตีรณํ ยถาสนฺตีรณํ ฯ ววตฺถเปตีติ
วิอวปุพฺโพ โลปี ปุพฺพมโธ นเย โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน
จสฺส ถตฺตํ วคฺเค...ปรมา ฯ โวตฺถพฺพนนฺติ วิ อว ถปนนฺติ
เฉโท ฯ วิอวปุพฺโพ ธป ธปเน กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา
ยุณฺวูนํ ปุพฺพมโธ สรา สเร โลปี โอ อวสฺสาติ อวสฺส โอ
นเย ฯ จสทฺเทน ธสฺส ถตฺตํ ปสฺส วตฺตํ วคฺเค...ปรมา
ปรเทฺวภาโว ธาเน วสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ จสทฺเทน วการทฺวยสฺส
พการทฺวยํ กตฺวา โวตฺถพฺพนนฺติ วุตฺตํ ฯ โวฏฺฐพฺพนนฺติปิ
อตฺถิ ฯ ธสฺส ฐภาโวว วิเสโส ฯ โวฏฺฐพฺพณนฺติปิ ฯ นสฺส
โณ ฯ น ยุตฺโต ฯ อญฺญตฺถ ตุ โวฏฺฐพฺพนฺติปิ อตฺถิ ฯ เตสุ
วุทฺธีติ อาทินา นการโลโป ฯ โวฏฺฐาปนนฺติปิ ฯ

อิทเมวาติ ววตฺถเปตีติ ปเท กตฺตา วุจฺจตีติ ปเท กมฺมํ ฯ
ปญฺจทฺวาเรติ สนฺตีริตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ สนฺตีริตนฺติ อาลมฺพนนฺติ
ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาลมฺพนนฺติ ววตฺถเปตีติ ปเท กมฺมํ ฯ
อิตีติ วุจฺจตีติ ปเท เหตุ ฯ โวฏฺฐพฺพนนฺตีติ วุจฺจตีติ ปเท
อากาโร ฯ วุจฺจตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๒๓๖] ยํ จิตฺตํ หสิตํ อุปฺปาเทติ นิพฺพตฺเตติ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ หสิตุปฺปาทํ เหตุกตฺตุสาธนํ ฯ อญฺจกถายนฺตุ หสิตุปฺปาทจิตฺตญฺเจติ ปาโฐ ฯ ฎีกายนฺตุ จิตฺตสทฺทํ วชฺเชตฺวา หสิตุปฺปาทสทฺทสฺเสว นิพฺพจนํ วุตฺตํ ฯ ขีณาสวานํ ปธานสารุปฺปฺ-ปจานาทิคเตสุ อโนฬาริการมฺมเณสุ ปหฏฺฐา...จิตฺตํ ฯ

ขีณา อาสวา เยสํ ปุคฺคลานํ เต ขีณาสวา อตคฺ-คุโณ ฯ อุฬนํ อุคฺคมนํ วิปุลคมนํ อุฬารํ ฯ อุฬ อุคฺคเม วชาทีหิ ปพฺพชาทโย นิปจฺจนฺเตติ อารปจฺจโย ฯ อุฬารภาเวน ปวตฺตานิ โอฬาริกานิ ฯ ภาวปฺปธาโน อุฬารสทฺโท ฯ ตมธิเต...กตฺเถสุ จ ฯ น โอฬาริกานิ อโนฬาริกานิ ฯ สเร อน ฯ อโนฬา-ริกานิ จ ตานิ อารมฺมณานิ จาติ อโน...รมฺมณานิ ฯ ปหํสนํ ปหฏฺฐํ ฯ ปปุพฺโพ หํส ปีติมฺหิ ภาวกมฺเมสุ ต สาทิสนฺต-ปุจฺฉภญฺชหํสาทีหิฏฺโฐ กฺวจิ ธาตูติอาทินา นิคฺคหิตโลโป ฯ อากรณํ วิกรณํ อากาโร ปหฏฺฐํ เอว อากาโร ปหฏฺฐากาโร ตุสนากาโร ฯ อาการสทฺโท ปหฏฺฐสทฺทสฺส ภาววาจกภาวปฺ-ปกาสนตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ ปหฏฺฐากาโร เอว ปหฏฺฐาการมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท ปุถุชฺชนเสขานํ วิย หฏฺฐตุฏฺฐาการํ นิวตฺเตติ ฯ ปหฏฺฐาการมตฺตํ เหตุ เอตสฺส จิตฺตสฺสาติ ปห...เหตุกํ ฯ กฺริยา จ สา อเหตุกา จาติ กฺริยาเหตุกา กฺริยาเหตุกา จ สา มโนวิญฺญาณธาตุ จาติ กฺริยา...ธาตุ โสมนสฺสสหคตญฺจ ตํ

จิตฺตญฺจาติ โสม...จิตฺตํ กฺริยาเหตุกมโนวิญฺญาณธาตุ จ ตํ โสมนสฺสสหคตจิตฺตญฺจาติ กฺริ...จิตฺตํ ฯ ขีณาสวานํ อโน... เหตุกนฺติ อิมินา วจเนน หสิตุปฺปาทํ ปริหีนวิปลฺลาสตฺถานํ ขีณาสวานํ สนฺตาเน อิฏฺฐารมฺมเณเยว อุปฺปชฺชนโต สพฺพถา โสมนสฺสสหคตเมวาติ ญาเปติ ฯ

ขีณาสวานนฺติ ปหฏฺฐาการาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อโนฬา... มเณสูต ปหฏฺฐาติ ปเท อาธาโร ฯ ปห...เหตุกนฺติ กฺริ... จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กฺริ...จิตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๓๗] สพฺพถาปีติ ปทสฺส อตฺโถ เหฏฺฐา สพฺพถาปีติ ปทสฺส อตฺโถ วิยาติ โกจิ คณฺเหยฺยาติ ตนฺนิวารณตฺถํ สพฺพถา- ตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ อกุสลวิปาโก จ กุสลวิปาโก จ กฺริยา จ อกุ...กฺริยานิ อกุสล...กฺริยานํ เภโท อกุ...เภโท ฯ อฏฺฐารสาติ สทฺโท คหณปริจฺเฉโท ฯ อเห...ตานีติ ปทํ ปริ...ทสฺสนํ ฯ คณิยเต สงฺขฺยายเต คหณํ ฯ คณ สงฺขฺยาเน นนฺทาทีหิ ยุ ฯ คหณํ ปริจฺฉิชฺชติ อเนน สทฺเทนาติ คหณปริจฺเฉท สงฺขฺยาวาจโก ฯ ปริจฺจฉิชฺชิตพฺโพติ ปริจฺฉินฺโน ปริจฺฉินฺโน เอว ธมฺโม ปริจฺฉินฺนธมฺโม ปริจฺฉินฺนธมฺมสฺส นิทสฺสนํ ปริ...ทสฺสนํ สงฺเขยฺยวาจกํ ฯ อเหตุกานํ วณฺณนา อเหตุกวณฺณนา ฯ

อเหตุกโยชนา นิฏฺฐิตา ฯ

อภิ.๘๐

[๒๓๘] คาถาย ปกฺขิปเน ปโยชนํ ญาเปนฺโต อาห เอวนฺตฺยาทึ ฯ เอวํ วุตฺตนเยน ทฺวาท...ตพฺพินิมุตฺตานํ เตหิ ตึสจิตฺเตหิ วินิมุตฺตานํ จิตฺตานํ โสภณโวหารํ โสภณนามํ ฐเปตุํ กรณตฺถํ ปาปา...อาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

ทฺวาทส จ ตานิ อกุสลานิ จาติ ทฺวาทสากุสลานิ อเหตุกานิ จ ตานิ อฏฺฐารส จาติ อเหตุกฏฺฐารส ทฺวาทสากุสลานิ จ อเหตุกฏฺฐารส จ ทฺวาท...รส วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ทฺวาท...รสานํ วโส ทฺวาทส...วโส ฯ สเมนฺตีติ สมานิ สมานิ ตึส สมตึส สมตึส จ ตานิ จิตฺตานิ จาติ สมตึสจิตฺตานิ ฯ จิตฺตานิ ตึเสว น โอนาธิกานีติ ญาเปตุํ สมสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ เตหิ วินิมุตฺตานิ ตพฺพินิมุตฺตานิ ฯ โสภณํ อิติ โวหาโร นามํ โสภณโวหาโร ฯ ฐเปตุนฺติ กรณตฺถนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ

เอวนฺติ ทสฺเสตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทฺวาทสา... วเสนาติ ตึสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สม...ตานีติ ทสฺเสตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ทสฺเสตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิทานีติ วุตฺตนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ตพฺพินิมุตฺตานนฺติ โวหารนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ โสภ...หารนฺติ ฐเปตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ฐเปตุนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ปาปา...ติ อาทีติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ วุตฺตนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๒๓๙] คาถาย อตฺถํ วิวรนฺโต อาห อตฺตนาตฺยาทึ ฯ อตฺตนา อธิสยิตสฺส ปุคฺคลสฺส อปายาทิทุกฺขปาปนโต อปายาทิ-

ทุกฺขสฺส ปาปนโต ปาเปหิ...ปริมาณานิ อถวา อฏฺจ...กตฺวา กรณโต เอกนวุติปิ จิตฺตานิ โสภณคุณาวหนโต ตํเหตุกตฺตา จ...โยคโต จ โสภณานิ อิติ ภควตา วุจฺจเร กถิยนฺติ ฯ

อตฺตนาติ อกุสลสงฺขาเตน อตฺตนา ฯ อธิสยิตฺถาติ อธิสยิโต โย ปุคฺคโล อกุสเลน อธิสยิตฺ นิสฺสยิตฺถ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล อธิสยิโต กมฺมสาธนํ ฯ อธิปฺปุพฺโพ สิ เสวายํ ภาวกมฺเมสุ ต อญฺเญสุ จ ยถาคมมิกาโร เอ อย ฯ อยติ ปวตฺตติ เอเตน ปุญฺเญน สุขนฺติ อโย ฯ อิ คติมฺหิ สพฺพโต...วาติ อ อญฺเญสุ จ เอ อย ฯ ปุญฺญสมฺมตา อยา อปคโต อปาโย อปาโย อาทิ ยสฺส วชฺชสฺส ตํ อปายาทิ อปายาทีสุ ปวตฺตํ ทุกฺขํ อปายาทิทุกฺขํ ฯ ปาปิยเต ปาปนํ ภาวสาธนํ ฯ อปายาทิทุกฺขสฺส ปาปนํ อปา...ปนํ ฯ อปายาทิทุกฺขํ ปาเปนฺตีติ ปาปานิ จิตฺตานิ ฯ เหตูหิ สมฺปโยโค เหตุสมฺปโยโค เหตุสมฺปโยคสฺส อภาโว เหตุ...ภาโว ฯ จสทฺโท ปาเปหิ จ อเหตุเกหิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ จตูหิ อธิกา วีสติ จตุวีสติ จตุวีสติ จ ตานิ กามาวจรานิ จาติ จตุ... จรานิ ปญฺจหิ อธิกา ตึส ปญฺจตฺตึส มหคฺคตานิ จ โลกุตฺตรานิ จ มห...รานิ ปญฺจตฺตึส จ ตานิ มหคฺคตโลกุตฺตรานิ จาติ ปญฺจ...รานิ จตุวีสติกามาวจรานิ จ ปญฺจตฺตึสมหคฺคต-โลกุตฺตรานิ จ จตุ...รานิ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส จตุวีสติ...

โลกุตฺตรานํ วโส จตุ...วโส ฯ เอเกน อูนา สฏฺฐิ เอกูนสฏฺฐิ เอกูนสฏฺฐิ ปริมาณํ เยสํ ตานิ เอกูนสฏฺฐิปริมาณานิ ฯ เอกูน-สฏฺฐิสทฺทสฺส สงฺเขยฺยวาจกตฺตํ ญาเปตุํ ปริมาณสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ อถาติ วาติ จ เทฺว นิปาตา อถวาติ สทฺทตฺเถ วตฺตนฺตีติ ญาเปตุํ อถวาติ ปเท ทฺวยํ เอกชฺฌํ วุตฺตํ ฯ อฏฺฐ จ ตานิ โลกุตฺตรานิ จาติ อฏฺฐโลกุตฺตรานิ ฯ ฌานานิ เอว องฺคานิ ฌานงฺคานิ วิตกฺกาทีนิ ฌานงฺเคหิ โยโค ฌานงฺคโยโค ฌานงฺค-โยคสฺส เภโท ฌาน...เภโท ฯ กตฺวาติ เอตฺถ ตูนตฺวาน-ตฺวา วาติ โยควิภาเคน เหตฺวตฺเถ ตฺวา ฯ เอเกน อธิกา นวุติ เอกนวุติ ฯ ปิสทฺโท เอกูนสฏฺฐิจิตฺตานิ สมฺปิณฺเฑติ ฯ เอกูน-สฏฺฐีติ ปทโต ปรสฺมึ ฐิตํ จิตฺตานีติ ปทํ อาหริตฺวา เอกนวุตีปีติ ปทโต ปรสฺมึ ฐปิตํ โสภณคุณาวหนโตติ อิทํ ปทํ กุสลจิตฺตานิ สนฺธาย ปกขิตฺตํ ฯ โสภตีติ โสภโณ ฯ สุภ โสภณตฺเถ กตฺตุ... สุ จ ฯ คุณฺณเต ปกาสเต อตฺตโน อาธารนฺติ คุโณ รูป-สมฺปตฺติอาทิโก ผลวิเสโส ฯ คุณ ปกาสเน สพฺพ...วาติ อ ฯ โสภโณ เอว คุโณ โสภณคุโณ ฯ อาวหิยเต สตฺตสฺส ชนิยเต อาวหนํ ภาวสาธนํ ฯ โสภณคุณสฺส อาวหนํ โสภ...หนํ ฯ ตํเหตุกตฺตาติ อิทํ วิปากานิ สนฺธาย ปกฺขิตฺตํ ฯ หิโนติ ปวตฺตติ เอเตน ผลนฺติ เหตุ กุสลํ ตสฺมึ โสภณคุณาวหเน เหตุ เยสํ ตานิ ตํเหตุกานิ วิปากานิ ฯ ปุพฺเพ พินฺทาคโม ฯ ตํเหตุกานํ

ภาโว ตํเหตุกตฺตํ ฯ จสทฺโท โสภ...นโต จ ตํเหตุกตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อโลภา...โยคโตติ อิทํ สพฺพโสภณจิตฺตานิ สนฺธาย ปกฺขิตฺตํ ฯ อโลโภ อาทิ เยสํ เต อโลภาทโย ฯ อาทิสทฺเทน อโทสาโมหานํ คหณํ ฯ นตฺถิ อวชฺชํ เยสํ เต อนวชฺชา อนวชฺชา จ เต เหตู จาติ อนวชฺชเหตู อโลภาทโย จ เต อนวชฺชเหตู จาติ อโล... เหตู อโลภาทิอนวชฺชเหตูหิ สมฺปโยโค อโล...โยโค ฯ จสทฺโท สกฏฺฐาเน ฐิโต ฯ เกสุจิ ปน โปตฺถเกสุ โสภณคุณาวหนโต ตํเหตุกตฺตา จาติ ปาโฐ นตฺถิ ฯ อโล...โยคโตติ เอตฺตกเมว อตฺถิ ฯ วิชฺชมาโน ปน ยุชฺชเตว ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก โสภณ...เหตุกตฺตา ฯ อโล... คโตติ เอกจสทฺทสหิโต ปาโฐ ฯ เอวํ สติ โส จสทฺโท เหตฺตฺตายํ สมุจฺเจติ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก อโลภา...คโต จ โสภณคุณาวหนโต ตํเหตุกตฺตา จาติปิ ปาโฐ จ โส อปาโฐ ปริวตฺเตตฺวา ฐิตปาโฐ ฯ วุจฺจเรติ อุจ วิยตฺติยํ วาจายํ อนฺเต ภาวกมฺเมสุ โย ตสฺส จ วคฺค...สธาตฺวนฺตสฺส ปรเทฺวภาโว ฐาเน กฺวจิ ธาตูติอาทินา อาทิมฺหิ วาคโม อนฺเตวิภตฺติยา เร จ ฯ อุจฺธาตุสฺส อุสฺสคฺคาทิอตฺถ°สฺสปิ วาจกตฺตา กถิยนฺตีติ วิวรติ ฯ

อตฺตนาติ อธิสยิตสฺสาติ ปเท กตฺตา ฯ อธิสยิตสฺสาติ ปาปนโตติ ปเท กมฺมํ ฯ อปายา...ปนโตติ ปาเปหีติ ปเท เหตุ ฯ ปาเปหิ อเหตุเกหิ จาติ ปทฺทฺวยํ มุตฺตานีติ ปเท

๑. กิมิทํ ฯ อุสฺสคฺโค หิ อุจฺธาตุสฺส อตฺโถ ฯ

อปาทานํ ฯ เหตุ...ภาวโตติ อเหตุเกหีติ ปเท เหตุ ฯ มุตฺตานิ เอกูน...มาณานิ เอกนวุติปีติ ปทตฺตยํ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จตฺวี...วเสนาติ เอกูนสฏฺฐีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อถวาติ นิปาโต ฯ อฏฺฐ...ตรานีติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ฌาน...เภเทนาติ ปญฺจธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺเจกนฺติ กตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจธาติ กตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กตฺวาติ เอกนวุตีติ ปเท เหตุ ฯ จิตฺตานีติ วุจฺจเรติ ปเท กมฺมํ ฯ โสภณ...หนโต ตํเหตุกตฺตา จ อโลภ...คโต จาติ ปทตฺตยํ วุจฺจเรติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ โสภณานีตีติ วุจฺจ... ยนฺตีติ ปเท อากาโร ฯ วุจฺจ...ยนฺตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๒๔๐] โสมนสฺสสหคตนฺติอาทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห อิทานิตฺยาทึ ฯ อิทานิ โสภเณสุ...เตสุปิ กามาวจเรสุ อพฺยา...กุสลํ ตโต กุสลโต ตพฺพิปากํ ตทนนฺตรํ ตสฺส วิปากสฺส อนนฺตรํ ตเท...ปนฺนํ เตน วิปาเกน เอกภูมิยํ อนฺโตคธํ กฺริยา- จิตฺตญฺจ ปจฺเจกํ...อาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตนฺติ โยชนา ฯ

เอวสทฺโท รูปารูปาวจรโลกุตฺตรานิ นิวตฺเตติ ฯ อุทฺทิสียึสูติ อุทฺทิฏฺฐานิ กามาวจรานิ กมฺมสาธนํ ฯ อุทฺทิฏฺฐานํ ภาโว อุทฺทิฏฺฐตฺตํ ฯ ปิสทฺโท น เกวลํ โสภเณสูติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ กุสลํ ปุพฺพํ เยสํ อพฺยากตานํ เต กุสลปุพฺพกา ฯ กฺวจิ สมา- สนฺตคตานมการนฺโตติ กาคโม ฯ กุสลปุพฺพกานํ ภาโว กุส...

กตฺตํ ฯ ตสฺส วิปาโก ตพฺพิปาโก ฯ ตสฺส อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ เอกา ภูมิ เอกภูมิ เอกภูมิยา ปริยาปนฺนํ เอกภูมิปริยาปนฺนํ เตน วิปาเกน เอกภูมิปริยาปนฺนํ ตเทกภูมิปริยาปนฺนํ ฯ กรณมตฺตํ กฺริยา กฺริยา เอว จิตฺตํ กฺริยาจิตฺตํ ฯ จสทฺโท กามา... สลญฺจ ตพฺพิปากญฺจ กฺริยาจิตฺตญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ เวทนา จ ญาณญฺจ สงฺขาโร จ เวท...ขารา เวทนาญาณสงฺขารานํ เภโท เวท...เภโท ฯ

อิทานีติ วุตฺตนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ โสภเณสูติ นิทฺธารณํ ฯ กามา...เมวาติ อุทฺทิฏฺฐตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปฐมนฺติ อุทฺทิฏฺฐตฺตาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อุทฺทิฏฺฐตฺตาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท สามญฺญเหตุ ฯ เตสุปีติ นิทฺธารณํ ฯ กามา...สลนฺติ นิทฺธารณิยํ ฯ อพฺยากตานนฺติ กุส...กตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ กุส...กตฺตาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท วิเสสเหตุ ฯ ปฐมนฺติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ กาม...สลํ ตพฺพิปากํ กฺริยาจิตฺตญฺจาติ ปทตฺตยํ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ตโตติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท อปาทานํ ฯ ตทนนฺตรนฺติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ตเท... ปนฺนนฺติ กฺริยาจิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปจฺเจกนฺติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ เวท...เภเทนาติ อฏฺฐธาติ ปเท ตติยา-วิเสสนํ ฯ อฏฺฐธาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ โสมน...อาทีติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๔๑] อวยวตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาที ฯ ตตฺถ ตสฺมึ โสมนสฺสสหคตนฺติอาทิวจเน วิคฺคหาทโย เวทิตพฺพา ฯ ยํ ธมฺมชาตํ ธมฺเม ยถาสภาวํ สภาวานุรูปํ ชานาติ ปฏิวิชฺฌติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ญาณํ ฯ

ภวนํ ภาโว อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน ปกติ ฯ ปญฺญตฺติปรมตฺถานํ สภาวสฺส อนุรูปํ ยถาสภาวํ ฯ ปฏิวิชฺฌตีติ อิทํ ปทํ ญาณสฺส สญฺญาวิญฺญาณกิจฺจวิสิฏฺฐํ วิสยคฺคหณํ ทีเปตุํ วุตฺตํ ฯ ปฏิปุพฺโพ วิท ญาเณ ํ ติ ทิวาทิโต โย ยถากตฺตริ จ วคฺเค โฆสา...ปฐมา ฯ ยถาสภาวนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ

เสสํ โสมนสฺสสหคตนฺติอาทิวจนํ สุนฺทรํ มโน ตํ วา เอตสฺส อตฺถีติ สุมโนตฺยาทินา วุตฺตนยเมว ฯ วุจฺจยิตฺถาติ วุตฺโต วุตฺโต นโย ยสฺส วจนสฺส ตํ วุตฺตนยํ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ

[๒๔๒] วุตฺตนยเมวาติ วุตฺเต อกุสเล วิย โสมนสฺสาทิ-การณมฺปิ โกจิ อาสงฺเกยฺย ตสฺมา อิมสฺมึ กุสลาธิกาเร โสมนสฺสาทีนํ การณํ ญาเปนฺโต อาห เอตฺถตฺยาทึ ฯ เอตฺถ จ เอตสฺมึ กุสลาธิกาเร พลว...เณหิ จิตฺตสฺส โสมนสฺสสหคตตา ทฏฺฐพฺพา ปญฺญา...ยุตฺตตา ทฏฺฐพฺพา ตพฺพิปริยาเยน ตสฺส โสมนสฺสสฺส วิปริยาเยน อุเปกฺขา...อสงฺขาริกตา ตพฺพิปริยาเยน ตสฺส สปฺปายาทิกสฺส วิปริยาเยน จิตฺตสฺส สสงฺขาริกตา จ ทฏฺฐพฺพา ปณฺฑิเตนาติ โยชนา ฯ

๑. ปฏิปุพฺโพ วิธ วิชฺฌเนติ ภเวยฺย ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ พลวสทฺธาย โสมนสฺสสหคตตา ทสฺสน...สมฺปตฺติยา โสมนสฺสสหคตตาติ โยชนา ฯ พลํ เอติสฺสา อตฺถีติ พลวา สทฺทหนํ สทฺธา พลวา จ สา สทฺธา จาติ พลวสทฺธา พหุลสทฺธา ฯ ปสฺสิยเต ทสฺสนํ สมฺปชฺชนํ สมฺปตฺติ ทสฺสนสฺส สมฺปตฺติ ทสฺสนสมฺปตฺติ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ ฯ ปฏิจฺจ ผลํ เอตสฺมา เอติ ปวตฺตตีติ ปจฺจโย อนฺนาทิวตฺถุ ปฏิคฺคณฺหาตีติ ปฏิคฺคาหโก ปจฺจโย จ ปฏิคฺคาหโก จ ปจฺจยปฏิคฺคาหกา ปจฺจย...กา อาทโย เยสํ เทสกาลมิตฺตาทีนํ เต ปจฺจยปฏิคฺคาหกาทโย ฯ อาทิสทฺเทน เทสกาลมิตฺตปริจาริกานํ คหณํ ฯ ปจฺจยปฏิคฺคาหกาทีนํ สมฺปตฺติ ปจฺจย...สมฺปตฺติ ฯ ตตฺถ อนฺนาทิวตฺถุสฺส ปณีตมนาปภาโว ธมฺเมน สเมน อุปฺปนฺนตา จ ปจฺจยสมฺปตฺติ ฯ ปฏิคฺคาหกานํ อคฺคทกฺขิเณยฺยภาโว ปฏิคฺคาหกสมฺปตฺติ ฯ สุลภอนฺนปานาทิโก เทโส เทสสมฺปตฺติ ฯ ตาทิโส จ กาโล กาลสมฺปตฺติ ฯ มิตฺตสมฺปตฺติ กลฺยาณมิตฺตภาโว ฯ ปริจาริกสมฺปตฺติ ปน อนาณตฺติยาปิ ตํตํกิจฺจสมฺปาทเน อปฺปมตฺตสฺส ปริจาริกชนสฺส ปฏิลาโภ ฯ อิติ เอวํ อาทิ เยสํ การณานํ ตานิ อิติเอวมาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน อานิสํสทสฺสาวิตา เอกาทส ปีติสมฺโพชฺฌงฺคสฺส การณานิ จ สงฺคยฺหติ ฯ ปีติสมฺโพชฺฌงฺคการณานิ นาม พุทฺธานุสฺสติ ธมฺมา... สงฺฆา... สีลา... จาคา ... เทวตา... อุปสมานุสฺสติ ลูขปุคฺคลปริวชฺชนํ สินิทฺธปุคฺคลเสวนา ปาสาทนิยสุตฺตนฺต-

ปจฺจเวกฺขณา ตทธิมุตฺตตาติ ฯ อิฏฺฐารมฺมณํ อคมฺภีรปกติตา
โสมนสฺสปฏิสนฺธิกตาติ อิทํ ปทตฺตยํ ปุพฺพสทิสตฺตา น วุตฺตํ ฯ
กโรนฺติ ผลนฺติ การณานิ ฯ โสมนสฺสสหคตสฺส ภาโว โสม...
ตตา ฯ ปญฺญํ สํวตฺเตตีติ ปญฺญาสํวตฺตนิกํ ฯ วตฺตุ วตฺตเน
ตพฺพานียาติ โยควิภาเคน เหตุกตฺตฺวตฺเถ อนีโย ฯ กฺวจิ ธาตูติอาทินา
ยสฺส กาเทสํ อีสฺส รสฺสญฺจ กตฺวา สํวตฺตนิกนฺติ วุตฺตํ ฯ
ปญฺญาสํวตฺตนิกํ เอว กมฺมํ ปญฺญา...กมฺมํ ปเรสํ ธมฺมเทสนาทิกํ
ปุญฺญกมฺมํ ฯ จิตฺตํ พฺยาพาธติ หึสตีติ พฺยาพาโธ โทมนสฺส-
พฺยาปาโท ฯ วิอาปุพฺโพ พาธ หึสายํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ
พฺยาพาโธ เอว พฺยาปชฺฌํ ฯ ณฺยตฺตตา ภาเว ตูติ สุตฺเต ตุสทฺเทน
พฺยาพาธโต สกตฺเถ ณฺโย เตสณฺโณ โลปํ อวณฺโณ เย
โลปญฺจ นเย ฯ ยวตนฺต...รตฺตนฺติ สุตฺเต การสทฺเทน ธฺยสฺส
โฌ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา พการสฺส โป วคฺเค โฆ ฯ นตฺถิ
พฺยาปชฺฌํ ยสฺมึ โส อพฺยาปชฺโฌ ฯ โลกิยนฺติ ทิสฺสนฺติ เอตฺถ
ภเว สตฺตาติ โลโก ฯ โลก ทสฺสเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ
อพฺยาปชฺโฌ จ โส โลโภ จาติ อพฺยาปชฺ...โลโก รูปภโว ฯ
อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ อพฺยาปชฺฌโลเก อุปฺปตฺติ อพฺยา...ปตฺติ
รูปภวุปฺปตฺติ ฯ ปริปจนํ ปริปาโก อินฺทฺริยานํ ปริปาโก
อินฺทฺริยปริปาโก ปญฺญาทสกํ สมฺปตฺตสฺส อินฺทฺริยปริปจนํ ฯ
กิลิสฺสนฺติ สตฺตา เอเตหีติ กิเลสา ฯ ทูรํ ภวนํ ทูริภาโว ฯ

ยทาทินา ภูธาตุโต อิ ฯ กิเลสานํ สมถวิปสฺสนาภาวนาหิ ทูริภาโว
กิเลสทูริภาโว ฯ จสทฺโท ปญฺญา...กมฺมโต จ อพฺยา...ติโต
จ อินฺทฺริ...กโต จ กิเล...โต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ จสทฺโท
อเนกตฺถตฺตา ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคสฺส สตฺต การณานิ
สมฺปิณฺเฑติ ฯ เสยฺยถีทํ ปริปุจฺฉกตา วตฺถุวิสทกิริยา อินฺทฺริยสมตฺต-
ปฏิปาทนา ทุปฺปญฺญปุคฺคลปริวชฺชนา ปญฺญวนฺตปุคฺคลเสวนา
คมฺภีรญาณปริจยปจฺจเวกฺขณา ตทธิมุตฺตตาติ ฯ พุทฺธานุสฺสติ-
อาทโย ติเหตุกปฏิสนฺธิภาวญฺจ สมฺปิณฺเฑติ ฯ เตสํ ยถาวุตฺตานํ
การณานํ วิปริยาโย ตพฺพิปริยาโย ฯ ยถาวุตฺตานํ พลวสทฺธาทีนํ
โสมนสฺสเหตูนมภาเวน มชฺฌตฺตารมฺมณคมฺภีรปกติตา อุเปฺขาปฏิ-
สนฺธิกตาทีหิ จ อุเปกฺขาสหคตตา ปญฺญาสํวตฺตนิกกมฺมาทีนํ อภาเวน
ญาณวิปฺปยุตฺตตา ทฏฺฐพฺพาตฺยาธิปฺปาโย ฯ อุเปกฺขาสหคตสฺส ภาโว
อุเป...ตตา ฯ เจวาติ นิปาโต สกฏฺฐาเน ฐิโต ฯ ญาณ-
วิปฺปยุตฺตสฺส ภาโว ญาณ...ตตา ฯ จสทฺโท สกฏฺฐาเน ฐิโต ฯ
อาวสนฺติ เอตฺถ โอกาเส ชนาติ อาวาโส วิหาราทิ ฯ วส
นิวาเส สพฺพโต...วาติ อ ฯ สาธุํ ปณีโต จ หุตฺวา อยติ
ปวตฺตตีติ สปฺปาโย อนุกูโลตฺยตฺโถ ฯ สนฺตปปฺพฺโพ อิ คติยํ
สพฺพโต...วาติ อ อญฺเญสุ จ เอ อย สนฺตสทฺทสฺส...จนฺเตติ
สุตฺเต จสทฺเทน สนฺตสฺส โส ทฺวิตฺตํ ฯ อาวาโส จ โส
สปฺปาโย จาติ อาวา...ปาโย วิเสสนุตฺตโร ฯ อาวาสสปฺปาโย

๑. สนฺโตติ ภเวยฺย ฯ

อาทิ เยสํ อุตุอาทีนํ เต อาวา...ทโย ฯ อาทิสทฺเทน อุตุโภชน-
วตฺถเสนาสนาทีนํ คหณํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส อาวา...
ทีนํ วโส อาวา...วโส ฯ กาโย จ จิตฺตญฺจ กายจิตฺตานิ ฯ
กลฺเล ตํตํกิจฺจกรเณ ขมเน อนุกูลภาเว สมตฺถานิ กายจิตฺตานิ
กลฺลานิ ฯ กล ขมายํ ปฏาทีหฺยลํ ฯ กลฺลานํ ภาโว กลฺล-
ภาโว ฯ ปุพฺเพติ ปจฺจุปฺปนฺนภวโต ปุพฺเพ ฯ ทานํ อาทิ เยสํ
ตานิ ทานาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน สีลภาวนาทีนํ นวนฺนํ ปุญฺญกิริยา-
วตฺถูนํ คหณํ ฯ ปริจยนํ ปริจโย ฯ จิ จเย สพฺพโต...วาติ
อ ฯ กโต ปริจโย เยน ปุคฺคเลน โส กตปริจโย กตปริจยสฺส
ภาโว กตปริจยตา ฯ สา อาทิ เยสํ ตานิ กตปริจยตาทีนิ ฯ
อาทิสทฺเทน โพธิสตฺตาทีนํ ปุพฺพจริยานุสฺสรณาทีนํ คหณํ ฯ
จสทฺโท กลฺลภาวโต จ กต...ทีหิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ
อสงฺขาริกสฺส ภาโว อสงฺขาริกตา ฯ ตโต อาวาสสปฺปายาทิโต
วิปริยาโย ตพฺพิปริยาโย ฯ สสงฺขาริกสฺส ภาโว สสงฺ...กตา ฯ
จสทฺโท อสงฺขาริกตา จ สสงฺขาริกตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

เอตฺถาติ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท อาธาโร ฯ พลว...ติยาติ
ปทตฺตยํ ทฏฺฐพฺพาติ อาหฏปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ
เอวมาทีหีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เอวมาทีหีติ การเณหีติ ปทสฺส
วิเสสนํ ฯ การเณหีติ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โสม...
ตตาติ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปญฺญา...ทูริภาวโต จาติ

จตุปฺปทํ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ญาณ...ตตาติ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท กมฺมํ ฯ ตพฺพิ...เยนาติ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท ตติยา-วิเสสนํ ฯ อุเป...ตา จาติ ปททฺวยํ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาวา...วเสนาติ กลฺลาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กายจิตฺตานนฺติ กลฺลาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ กลฺลภาวโต กต...ทีหิ จาติ ปททฺวยํ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปุพฺเพติ ทานาติ ปเท กาล-สตฺตมี ฯ ทานาทีสูติ กตาติ ปเท อาธาโร ฯ อสงฺ...กตา สสงฺ...ตา จาติ ปททฺวยํ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท กมฺมํ ฯ ตพฺพิ... เยนาติ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทฏฺฐพฺพาติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๒๔๓] อิทานิ อิเมสํ อฏฺฐนฺนํ กุสลจิตฺตานํ ปาเฏกฺกํ ปวตฺตาการวิเสํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทึ ฯตตฺถ เตสุ อฏฺฐสุ กุสลจิตฺเตสุ ยทา ปน ยสฺมึ กาเล โย ชโน เทยฺย... หฏฺฐปหฏฺโจ อธกโสมนสฺโส อตฺถิ....อทํสีทนฺโต ปเรหิ อนุสฺสา-หิโต หุตฺวา ทานาทีหิ.... ตทา อสฺส ชนสฺส ตํ จิตฺตํ....ริกํ โหติ ฯ

ปนสทฺโท ปกฺขนฺตโร ฯ ทาตพฺโพติ เทยฺโย ฯ อริยติ อุปลกฺขิยตีติ ธมฺโม ฯ เทยฺโย ธมฺโม เทยฺยธมฺโม อนฺนาทิ ทสวิธํ วตฺถุ ฯ ปฏิคฺคาหโก อาทิ เยสํ เทสกาลมิตฺตาทีนํ เต ปฏิคฺคาหกาทโย ฯ เทยฺยธมฺโม จ ปฏิคฺคาหกาทโย จ เทยฺย...ทโย ฯ

สมฺปชฺชนํ สมฺปนฺนภาโว สมฺปตฺติ เทยฺยธมฺมปฏิคฺคาหกาทีนํ
สมฺปตฺติ เทยฺย...สมฺปตฺติ ฯ อญฺญํ วา โสมนสฺสเหตุนฺติ
สทฺธาพหุลตาวิสุทฺธทิฏฺฐิตาทิเภทํ อญฺญํ โสมนสฺสการณํ วา ฯ
วาสทฺโท เทยฺย...สมฺปตฺตึ วา โส...ตุํ วาติ โยเชตพฺโพ ฯ
โสมนสฺสสฺส เหตุ โสม...เหตุ ฯ อาคมฺมาติ อุปคมฺม ปฏิจฺจ ฯ
หฏฺฐปหฏฺโฐติ โสมนสฺสวเสน หฏฺโฐ เจว ปหฏฺโฐ จ ฯ หฏฺโฐ
จ โส ปหฏฺโฐ จาติ หฏฺฐปหฏฺโฐ อธิกโสมนสฺโส ชโน ฯ
อตฺถิ ทินฺนนฺติ ทินฺนสฺส ผลํ อตฺถิ ฯ อตฺถิ ทินฺนํ อิติ อาทิ
เตสํ อตฺถิ ยิฏฺฐนฺติอาทีนํ ตานิ อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทีนิ ฯ
อาทิสทฺเทน อตฺถิ ยิฏฺฐํ อตฺถิ หุตํ อตฺถิ สุกฏทุกฺกฏานํ
ผลวิปาโก อตฺถิ อยํ โลโก อตฺถิ ปโร ลโก อตฺถิ มาตา
อตฺถิ ปิตา อตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา อตฺถิ โลเก สมณ-
พฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ
ปรญฺจ โลกํ สจฺฉิกตฺวา[1] สยํ อภิญฺญาย อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสนฺตีติ
เอวํ นวนฺนํ สมฺมาทิฏฺฐิวตฺถูนญฺเจว ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺคฏฺฐานิยา-
ทีนญฺจ คหณํ ฯ นยนํ ปวตฺตนํ สมฺพชฺฌนํ นโย อตฺถิ
ทินฺนนฺติอาทีนํ นโย วโส อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทินโย ฯ ปวตฺตตีติ
ปวตฺตา อตฺถิ ทินฺนนฺติอาทินเยน ปวตฺตา อตฺถิ ทิ...ปวตฺตา ฯ
สมฺมา ญาเยน ปวตฺตา ทิฏฺฐิ สมฺมาทิฏฺฐิ ฯ ปุรกฺขิตฺวาติ
สหชาตํ ปุพฺพงฺคมํ กตฺวา ฯ น สํสีทตีติ อสํสีทนฺโต ฯ

๑. เยภุยฺเยน...สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตีติ ทิสฺสติ ฯ

น อุสฺสาหิโต อนุสฺสาหิโต ฯ เอตฺถ เทยฺยธมฺเม...หฏฺฐปหฏฺโฐติ เอตฺตาวตา อิมสฺส โสมนสฺสสหคตภาวมาห สมฺมาทิฏฺฐึ ปุรกฺขิตฺวาติ ญาณสมฺปยุตฺตภาวํ อสํสีทนฺโต อนุสฺสาหิโตติ ปททฺวเยน อสงฺขาริกภาวมาห ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ตํ จิตฺตนฺติ นิทฺธารณิยํ ฯ ยทาติ กโรตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ โย ชโนติ กโรตีติ ปเท กตฺตา ฯ เทยฺย...ปตฺตึ โสมนสฺสเหตุนฺติ ปททฺวยํ อาคมฺมาติ ปเท กมฺมํ ฯ อญฺญํ วาติ โสม...เหตุนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาคมฺมาติ หฏฺฐปหฏฺโฐติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ หฏฺฐปหฏฺโฐ อสํ...หิโตติ ปทตฺตยํ ชโนติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อตฺถิ...วตฺตนฺติ สมฺมาทิฏฺฐินฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สมฺมาทิฏฺฐินฺติ ปุรกฺขิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปุรกฺขิตฺวาติ อสํสีทนฺโตติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปเรหีติ อนุสฺสาหิโตติ ปเท กตฺตา ฯ ทานาทีนีติ ปุญฺญานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปุญฺญานีติ กโรตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ตทาติ โหตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อสฺสาติ จิตฺตนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ โหตีติ ปเท ปกติ-กตฺตา โสม...คตนฺติ ปทํ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๒๔๔] ยทา ปน วุตฺตนเยเนว หฏฺฐตุฏฺโฐ ชโน สมฺมา-ทิฏฺฐึ...สํสีทมาโน วา ปเรหิ วา อุสฺสาหิโต กโรติ ตทา อสฺส ชนสฺส ตเทว...โหติ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ วุตฺตนเยเนวาติ เทยฺยธมฺมปฏิคฺ- คาหกาทิสมฺปตฺตึ อญฺญํ วา โสมนสฺสเหตุํ อาคมฺมาติ เอวํ วุตฺตนเยน ฯ วุตฺโต นโย วุตฺตนโย ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ นยํ นิวตฺเตติ ฯ อปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ มุจฺจยิตฺถาติ มุตฺโต ฯ มุจ โมจเน ภาวกมฺเมสุ ต อิติ กมฺเม โต ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ ฯ จชนํ จาโค มุตฺโต จาโค เยน โส มุตฺตจาโค น มุตฺตจาโค อมุตฺตจาโค อทานสีโล ชโน อมุตฺตจาคสฺส ภาโว อมุตฺตจาคตา สา อาทิ ยาสํ อนธิมุตฺตตาทีนํ ตา อมุตฺตจาคตาทโย ฯ อาทิสทฺเทน สีลสมฺปทาทีสุ อนธิมุตฺตตาทีนํ คหณํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส อมุตฺตจาคตาทีนํ วโส อมุตฺต...วโส ฯ สํสีทตีติ สํสีทมาโน ฯ สํปุพฺโพ สิท อวสีทเน วตฺตมาเน มานนฺตา ฯ วาสทฺโท สกฏฺฐาเน จิโต ฯ ปเรหิ วาติ เอตฺถ วาสทฺโท อุสฺสาหิโต วาติ โยเชตพฺโพ ฯ กโรติ ทานาทีนิ ปุญฺญานีติ สมฺพนฺโธ ฯ ตทา อสฺสาติ เฉโท ฯ ตเทวาติ โสมนสฺสสหคตาทินา ตํสทิสตาย วุตฺตํ ฯ โหติ ตํสทิเสปิ ตํโวหาโร ยถา สาเยว ติตฺติ ตานิเยว โอสธานีติ ฯ สํสีท- มาโน อุสฺสาหิโตติ ปททฺวเยน สสงฺขาริกตํ ทสฺเสสิ ฯ เสสํ วุตฺตนยเมว ฯ

ยทาติ กาลสตฺตมี ฯ วุตฺตนเยเนวาติ หฏฺฐตุฏฺฐโจติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ หฏฺฐตุฏฺฐโจ สํสีทมาโน อุสฺสาหิโตติ ปทตฺตยํ

ชโนติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สมฺมาทิฏฺฐินฺติ ปุรกฺขิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปุรกฺขิตฺวาปีติ สํสีทมาโนติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อมุ...เสนาติ สํสีทมาโนติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปเรหีติ อุสฺสาหิโตติ ปเท กตฺตา ฯ ตทาติ กาลสตฺตมี ฯ อสฺสาติ จิตฺตนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตเทวาติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ สสงฺขาริกนฺติ วิกติกตฺตา ฯ

[๒๔๕] ยทา ปน ญาติ...วนฺทนฺติ วา ตทา เตสํ ตติยํ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อยํ ชโน อมฺหากํ พนฺธูติ ญาตพฺโพติ ญาติ ฯ ญา อิติ จิตํ ฯ อิตฺถิยมติยโว วาติ ติ ฯ กิเลสาทโย ชเนตีติ ชโน ปุคฺคโล ญาติ จ โส ชโน จาติ ญาติชโน ฯ ปฏิปชฺชนํ อาจรณํ ปฏิปตฺติ ภิกฺขุํ ทิสฺวา เทยฺยธมฺมปริจฺจชวนฺทนาทิ ฯ ปสฺสิยเต ทสฺสนํ ปฏิปตฺติยา ทสฺสนํ ปฏิ...สนํ ฯ ปริจยนํ อนฺตีติ พาลา ฯ อสฺสสิตปสฺสสิตมตฺเตเนว ชีวนฺติ น ปญฺญาชีวิเตนาติ อธิปฺปาโย ฯ พลนฺตีติมสฺส วิวรณํ อนนฺตีติ ฯ อน ปาณเน ปาณนํ สสนํ อนฺติ ภูวาทิโต อ ฯ ทรนฺติ กีฬนวเสน ภูมึ วิลิขนฺตีติ ทารกา กุมารา ฯ ทร วิทารเณ ณฺวุปจฺจโย วุฑฺฒิ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ พาลา จ เต ทารกา จาติ พาลทารกา ฯ เต ปน อิธ อตฺถิ ทินฺนนฺติ-

อาทินยปฺปวตฺตาย ทิฏฺฐิยา อภาเวน อสญฺชาตพุทฺธิโน ทารกา ฯ
ปากฏฺฐวเสน เจตฺถ พาลทารกคฺคหณํ ฯ สหสา กรณาทิกาเล ปน
อิตเรสมฺปิ ญาณวิปฺปยุตฺตจิตฺตํ โหตีติ ฯ โสมนสฺสํ ชาตํ
เอเตสนฺติ โสมนสฺสชาตา ฯ สหสาติ เวคสา สีฆํ สีฆํ ทาตุกามตา-
อุปฺปตฺติสมกาลเมวาติ อตฺโถ ฯ หตฺเถ คตํ ปวตฺตํ โภชนาทิกํ
หตฺถคตํ ฯ เอตฺถ จ ปฏิปตฺติทสฺสเนนาติ อิมินา ปเรสํ ปโยคา-
ภาวมาห ชาตปริจยาติ อตฺตโน ปโยคาภาวํ อุภเยนปิ อิมสฺส
อสงฺขาริกภาวํ ทีเปติ ฯ พาลทารกา สหสาติ จ อิเมหิ ญาณ-
วิปฺปยุตฺตภาวมาห ภิกฺขู...ชาตาติ โสมนสฺสสหคตภาวํ ฯ
อถวา ฯ ปฏิปตฺติ...ปริจยาติ อิมินา อสงฺขาริกภาวํ พาล-
ทารกา ภิกฺขู...ชาตาติ จ อิเมหิ ญาณวิปฺปยุตฺตโสมนสฺสหคต-
ภาวานญฺจ ทีปิตตฺตา สหสาติ วจเนน ยถาวุตฺตเมว ญาณ-
วิปฺปยุตฺตอสงฺขาริกภาวํ ปกาเสติ ฯ เอวํ สติ ปฏิโลมโต
โสมนสฺสหคตาภาโว ทสฺสิโต โหติ ฯ อนุโลมโต ปน ทสฺสเนน
โสมนสฺสชาตาติ อิมินา โสมนสฺสสหคตภาวํ สหสาคหเณน จ
ญาณวิปฺปยุตฺตาสงฺขาริกภาเว ทีเปติ ฯ ปฏิปตฺติ...ทิสฺวาติ
เอตฺตาวตา ปน โสมนสฺสสหคตาทิภาวสฺส การณํ วุตฺตนฺติ
อภิธมฺมาวตารฏีกา ฯ

ยทาติ กาลสตฺตมี ฯ ญาติชนสฺสาติ ปฏิปตฺตีติ ปเท
สมฺพนฺโธ ฯ ปฏิ...เนนาติ ชาตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ เหตุ

วา ฯ ชาตปริจยาติ พาลทารกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ พาลทารกาติ ทิสฺวา ททนฺติ วา วนฺทนฺติ วาติ ปทตฺตเย กตฺตา ฯ ภิกฺขูติ ทิสฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ทิสฺวาติ ททนฺติ วา วนฺทนฺติ วาติ ปททฺวเย ปุพฺพกาลกิริยา ฯ โสม...ชาตาติ พาลทารกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สหสาติ ททนฺติ วา วนฺทนฺติ วาติ ปททฺวเย ตติยาวิเสสนํ ฯ ยํกิญฺจิเทวาติ หตฺถคตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ หตฺถคตนฺติ ททนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ททนฺติ วา วนฺทนฺติ วาติ ปททฺวยํ กตฺตุวาจกํ ฯ ตทาติ กาลสตฺตมี ฯ ตติยนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ

[๒๔๖] ยทา ปน เทถ วนฺทถ อิติ ญาตีหิ อุสฺสาหิตา พาลทารกา เอวํ ตถา ปฏิปชฺชนฺติ กโรนฺติ ตทา จตุตฺถํ จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ตุเมฺห เทถ วนฺทถ อิตีติ อุสฺสา-หิตาติ ปเท อาธาโร ฯ ญาตีหีติ อุสฺสาหิตาติ ปเท กตฺตา ฯ อุสฺสาหิตาติ พาลทารกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอวํสทฺโท อปเทโส ฯ

[๒๔๗] ยทา ปน...อภาวํ อาคมฺม จตูสุ วิกปฺเปสุ วาเรสุ โสมนสฺสรหิตา ชนา โหนฺติ...อุปฺปชฺชนฺติ ฯ

อญฺเญสนฺติ เทยฺย...ปตฺติโต อญฺเญสํ สทฺธาพหุลตาวิสุทฺธ-ทิฏฺฐิตาอานิสํสทสฺสาวิตาทีนํ ฯ วาสทฺโท อสมฺปตฺตึ วา อภาวํ

วาติ โยเชตพฺโพ ฯ โสมนสฺสสฺส เหตุ โสม...เหตุ ฯ โสมนสฺสรหิตา ปุคฺคลา โหนฺติ ปุญฺญํ กโรนฺตาติ อธิปฺปาโย ฯ

อสมฺปตฺตึ อภาวนฺติ ปททฺวยํ อาคมฺมาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาคมฺมาติ รหิตาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๒๔๘] อฏฺฐปีติ ปเท ปิสทฺเทน ทส...วเสน อฏฺฐกถายํ อาคตทสปุญฺญกิริยาทีนํ วเสน อเนกวิธตฺตํ สมฺปิณฺเฑติ อาจริโย ฯ

กตฺตพฺพาติ กิริยา ปุญฺญานิ จ ตานิ กิริยานิ จาติ ปุญฺญกิริยานิ ทส จ า ปุญฺญกิริยา จาติ ทสปุญฺญกิริยา ทส...ริยา อาทิ เยสํ โคจราทีนํ เต ทสปุญฺญกิริยาทโย ทส...ทีนํ วโส ทส...วโส ฯ อเนโก วิโธ ปเภโท เยสํ จิตฺตานํ ตานิ อเนกวิธานิ อเนกวิธานํ ภาโว อเนกวิธตฺตํ ฯ

อฏฺฐปีติ ปเทติ ปิสทฺเทนาติ ปเท อาธาโร ฯ ปิสทฺเทนาติ สมฺปิณฺเฑตีติ ปเท กรณํ ฯ ทส...เสนาติ อเนกาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อเน...ธตฺตนฺติ สมฺปิณฺเฑตีติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๔๙] อตฺตโน วจนํ ปรวจเนน สาเธนฺโต ตถาหิตฺยาทิมาห ฯ ตถาหิ เตเนว การเณน สจฺจํ วา กเมน...วิโทติ วจนํ อาจริยา วทนฺติ ฯ กเมน ปุญฺญ...โต เจว อิมานิ จิตฺตานิ นยโกวิโท คเณยฺย ฯ

ตถาหีติ กรณตฺเถ นิปาโต ฯ เตเนว ปุญฺญกิริยาทิเสน อเนกวิธตฺตสฺส สมฺปิณฺฑนกรณาติ อตฺโถ ฯ ทุติเย ทฬฺหีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ สจฺจนฺติ อตฺโถ ฯ เต อานิสํสา วสนฺติ เอตฺถ ปุญฺเญสูติ วตฺถูนิ ฯ วส นิวาเส หนาทีหิ ณุตโวติ ตุ กฺวจาทินา สตการสฺส ตฺถาเทโส ฯ ปุญฺญานิ จ ตานิ วตฺถูนิ จาติ ปุญฺญวตฺถูนิ ฯ โคจโร จ อธิปติ จ โคจราธิปติ ฯ จสทฺโท ปุญฺญวตฺถูหิ จ โค...หิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ หีนํ อาทิ เยสํ ตานิ หีนาทีนิ กมฺมญฺจ หีนาทีนิ จ กมฺมหีนาทีนิ ฯ เจวาติ นิปาตสมุทาโย สกฏฺฐาเน ฐิโต ฯ อญฺญตฺถ จาปีติปิ อตฺถิ ฯ นยนํ จิตฺตสฺส ปุญฺญกิริยาทิวเสน ปวตฺตนํ นโย คณนสงฺขาโต นโย ฯ กุยฺยเต กถิยเต ชเนหีติ โก วาจาสงฺขาโต สทฺโท ฯ กุ สทฺเท สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ กุํ วาจํ วิทติ ชานาตีติ โกวิโท ฯ กุสทฺทุปปโท วิท ชานเน อปจฺจโย เตสุ วุฑฺฒีติ-อาทินา อุสฺโส ฯ นเย โกวิโท เฉโก นยโกวิโท ฯ

กเมนาติ คเณยฺยาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปุญฺญ...โต เจวาติ ปทตฺตยํ คเณยฺยาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นยโกวิโทติ คเณยฺยาติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๒๕๐] ตมตฺถํ วิตฺถาเรนฺโต อาห อิมานิตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ อิมานิ อฏฺจ จิตฺตานิ...ทส อิติ กตฺวา กรณโต อสีติจิตฺตานิ โหนฺติ ตานิ จ อสีติจิตฺตานิ ฉสุ...สตานิ โหนฺติ

อธิปติ...ภาวโต ตานิ ญาณวิปฺปุตฺตานิ ติณฺณํ...สตานิ ตถา... นวสตานิ อิติ เอวํ อธิ...ฉสตานิ โหนฺติ ตานิ จิตฺตานิ กาย... ตานิ จ จิตฺตานิ หีน...สหสฺสานิ โหนฺตีติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท วิตฺถาโร ฯ ปูชผลํ ชเนนฺติ นิพฺพตฺเตนฺตีติ ปุญฺญานิ ฯ ปูชสทฺทุปปโท ชน ชนเน วชาทีหีติอาทินา ยปจฺจโย เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา ชโลโป นยสฺส โญ จ ญสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ อตฺตสนฺตานํ ปุเนนฺติ โสเธนฺตีติ ปุญฺญานิ ฯ ปุ ปวเน ปวนํ โสธนํ วชาทีหิ...นิปจฺจนฺเตติ โย นการาคโม จ เตสุ วุฑฺฒีติ-อาทินา ยนสฺส โญ ทฺวิตฺตํ ฯ กตฺตพฺพาติ กิริยา ปุญฺญานิ จ ตานิ กิริยานิ จาติ ปุญฺญกิริยานิ ปุญฺญกิริยานิ จ ตานิ วตฺถูนิ จาติ ปุญฺญ...วตฺถูนิ ทส จ ตานิ ปุญฺญกิริยาวตฺถูนิ จาติ ทส...วตฺถูนิ ทสปุญฺญกิริยาวตฺถูนํ วโส เภโท ทส.... วโส ฯ ปวตฺติยเต ปวตฺตนํ ฯ อิติ กตฺวาติ เอวํ กรณโต ฯ ปุพฺพกาเลติอาทิสุตฺเต วาสทฺเทน เหตฺวตฺเถ ตฺวา ฯ จสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ฉหิ คุณิตานิ ฉคุณิตานิ ฯ สห อสีติยา จิตฺเตหิ วตฺตนฺตีติ สาสีติกานิ ฯ กฺวจิ สมาสนฺตาทินา กปจฺจโย ฯ

อิมานิ อฏฺฐาติ ปททฺวยํ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตานีติ โหนฺตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ ทส...วเสนาติ ปวตฺตนโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺตนโตติ กตฺวาติ ปเท เหตุ ฯ ปจฺเจกนฺติ กตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ทสทสาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อิตีติ กตฺวาติ ปเท อากาโร ฯ กตฺวาติ อสีตีติ ปเท เหตุ ฯ อสีติจิตฺตานีติ โหนฺตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ ตานีติ โหนฺตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ ฉสูติ อารมฺมเณสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อารมฺมเณสูติ ปวตฺตนโตติ ปเท อาธาโร ฯ ปวตฺตนโตติ ฉคุณิตานีติ ปเท เหตุ ฯ ปจฺเจกนฺติ ฉคุณิตานีติ ปเท กิริยา-วิเสสนํ ฯ ฉคุณิตานีติ ตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สาสีติกานีติ สตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จตฺตาริ สตานีติ โหนฺตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๒๕๑] อธิปติเภเทน ปน คเณตพฺพานํ ญาณ...ภาวโต ตานิ จิตฺตานิ ติณฺณํ... ตถา อธิปติเภเทน คเณตพฺพานิ ญาณ...โหนฺติ ตานิ จิตฺตานิ กาย...หสฺสานิ โหนฺติ ฯ

อธิปตีนํ เภโท อธิปติเภโท ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ จตฺตาฬีสาย อธิกํ จตฺตาฬีสาธิกํ ฯ เทฺว สตานิ ทฺวิสตํ ฯ จตฺตาฬีสาธิกํ ทฺวิสตํ จตฺตาฬีสาธิกทฺวิสตํ จตฺตาฬีสาธิกทฺวิสตํ ปริมาณํ เยสํ ตานิ จตฺตาฬีสาธิกทฺวิสตปริมาณานิ ฯ วีมํสา เอว อธิปติ วีมํสาธิปติ วีมํสาธิปตินา สมาโยโค วีมํ...โยโค วีมํสาธิปติสมาโยคสฺส อภาโว วีมํ...ภาโว ฯ ตานีติ จตฺตาฬี-สาธิกทฺวิสตานิ ญาณวิปฺปยุตฺตจิตฺตานิ ฯ วเสนาติ เภเทน ฯ ตีหิ คุณิตานิ ติคุณิตานิ ฯ วีสาย อธิกานิ วีสาธิกานิ ฯ ตถาติ ยถา ญาณวิปฺปยุตฺตานิ อธิปติเภเทน คเณตพฺพานิ ตถา คเณตพฺพานีติ

อธิปฺปาโย ฯ จสทฺโท น เกวลํ ญาณวิปฺปยุตฺตานิ อธิปติวเสน คุณิตานีติ ญาเปติ ฯ จตูหิ คุณิตานิ จตุคฺคุณิตานิ ฯ สห สฏฺฐิยา วตฺตนฺตีติ สสฏฺฐิกานิ ฯ ยทาทินา สหสฺส โส ฯ กฺวจิ สมาทินา กปจฺจโย ฯ สห อสีติยา วตฺตนฺตีติ สาสีติกานิ ฯ จสทฺโท สหสฺสญฺจ ฉสตานิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ตานีติ สหสฺสํ สาสีติกานิ ฉสตานิ จิตฺตานิ ฯ กาโย จ วจี จ มโน จ กายวจีมนานิ กายวจีมเนสุ ปวตฺตานิ กมฺมานิ กาย...กมฺมานิ กายวจีมโน-กมฺมานิ อิติ สงฺขาตานิ กาย...ขาตานิ กายวจี...สงฺขาตานิ กมฺมานิ กาย...กมฺมานิ กายวจี...กมฺมานํ ติกํ กาย...ติกํ กาย...ติกสฺส วโส กาย...วโส ฯ จตฺตาฬีสาย อธิกานิ จตฺตาฬีสาธิกานิ ฯ ตานีติ จตฺตาฬีสาธิกานิ ปญฺจสหสฺสานิ จิตฺตานิ ฯ จสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ หีนญฺจ มชฺฌิมญฺจ ปณีตญฺจ หีนมชฺฌิมปฺปณีตานิ เตสํ เภโท หีน...เภโท ฯ วีสญฺจ สตญฺจ วีสสตํ วีสสเตน อธิกานิ วีส...กานิ วีสสตาธิกานิ ปญฺณรส-สหสฺสานิ วีสสตา...หสฺสานิ ฯ

อธิปติเภทนาติ คเณตพฺพานนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ คเณตพฺพานนฺติ ญาณ...ตานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ญาณ...ตานนฺติ สมาโยคาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ จตฺตา...ฌานนฺติ ญาณ...ตานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วีมํสา...ภาวโตติ ติคุณิตานีติ ปเท เหตุ ฯ ตานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ติณฺณนฺติ อธิปตีนนฺติ ปทสฺส

วิเสสนํ ฯ อธิปตีนฺนฺติ วเสนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ
ติคุณิตานีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ติคุ...ตานีติ ปทตฺตยํ ตานีติ
ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ตถาติ นิปาโต ฯ ญาณสมฺปยุตฺตานีติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ จตุนฺนนฺติ อธิปตีนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อธิปตีนนฺติ
วเสนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ จตุ...ตานีติ ปเท ตติยา-
วิเสสนํ ฯ จตุ...ตานีติ ปทํ ญาณ...ตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ
อิติ เอวนฺติ สหสฺสนฺตฺยาทีนํ สรูปํ ฯ อธิ...เสนาติ สหสฺสนฺ-
ตฺยาทีสุ ตติยาวิเสสนํ ฯ สหสฺสํ ฉสตานีติ ปททฺวยํ โหนฺตีติ ปเท
กตฺตา ฯ สาสีติกานิ จาติ ฉสตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ตานีติ
โหนฺตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ กาย...วเสนาติ ติคุณิตานีติ ปเท
ตติยาวิเสสนํ ฯ ติคุณิตานีติ ตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จตฺตา...
กานีติ ปญฺจ...สานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปญฺจ...สานีติ
โหนฺตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ ตานิ จาติ โหนฺตีติ ปเท ปกติ-
กตฺตา ฯ หีน...เภทโตติ ติคุณิตานีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
ติคุณิตานีติ ตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วีส...สหสฺสานีติ โหนฺตีติ
ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๒๕๒] กามาวจรกุสลจิตฺตานิ วีสสตาธิกปญฺญรสสหสฺสานีติ
อิทํ ตยา วุตฺตํ ฯ อาจริยพุทฺธทตฺตตฺเถเรน ปน สตฺตรสสหสฺสานิ
เทฺว สตานิ อสีติ จาติ วุตฺตํ ฯ ตยา วุตฺตวจเนน อสทิสํ ตํ วจนํ
กถํ วุตฺตนฺติ มนสิกตฺวา อาห ยํ ปนาติอาทึ ฯ สตฺตรส...

ทิเสติ ยํ ปน วจนํ อาจริยพุทฺธทตฺตตฺเถเรน อภิธมฺมาวตาเร วุตฺตํ ตํ วจนํ อาจริเยน อธิ...วเสน วุตฺตํ อิติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ กามาวจรปุญฺญานิ สตฺตรสสหสฺสานิ เทฺวสตานิ อสีติ จ ภวนฺติ อิติ ปณฺฑิโต วินิทฺทิเส ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ พุทฺธทตฺโต อิติ เถโร พุทฺธทตฺตตฺเถโร อาจริโย จ โส พุทฺธทตฺตตฺเถโร จาติ อาจริยพุทฺธทตฺตตฺเถโร วิเสสนปุพฺพปโท ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ คณนสฺส ปริหานิ คณ...หานิ ฯ อนาทิยิตฺวาติ อคฺคเหตฺวา อคเณตฺวา ฯ อาปุพฺโพ ทา คหเณ ตฺวา ทิวาทิโต โยติ โย กฺวจิ ธาตูติ- อาทินา ธาตฺวนฺตสฺสิ เตสุ วุฑฺฒาทินา อิอาคโม ฯ น อาทิยิตฺวา อนาทิยิตฺวา ฯ สเร อน ฯ อนาทยิตฺวาติปิ อตฺถิ ฯ ตํ น สุนฺทรํ ฯ สวนํ สนฺทนํ คณนสฺส ปวตฺตนํ โสตํ ฯ ปตตีติ ปติตา อธิปติคณนา คณนสฺส โสเต ปติตา โสตปติตา ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส โสตปติตาย วโส โสต...วโส ฯ

ยนฺติ วจนํ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อาจริ...เถเรนาติ วุตฺตนฺติ ปเท กตฺตา ฯ สตฺต...ติ จาติ กามา...ปุญฺญานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กามา...ญานีติ ภวนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ วินิทฺทิเสติ ปเท อากาโร ฯ อิตีติ ยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ตนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อธิ...เสนาติ ปริหานินฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ คณ...หานินฺติ อนาทิยิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ

อนาทิยิตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ โต...เสนาติ วุตฺตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท อากาโร ฯ

[๒๕๓] อิมานิ อฏฺฐ จิตฺตานิ ทสปุญฺญกิริยาทิวเสน วีสสตาธิกปญฺญรสสหสฺสานิ โหนฺตุ กาลเทสาทิเภเทน ปน กติปฺปมาณานีติ อาห กาลาตฺยาทึ ฯ กาลเทสาทิเภเทน ปน เนสํ กามาวจรกุสลานํ เภโท อปฺปเมยฺโยว ปเมตุํ อสกฺกุเณยฺโย เอว ฯ

กาโล จ เทโส จ กาลเทสา เต อาทิ เยสํ เต กาล-เทสาทโย เตสํ เภโท กาล...เภโท ฯ กาโล อตีตาทิโก ฯ เทโส อนนฺตจกฺกวาโฬ ฯ อาทิสทฺเทน สนฺตานาทิเภเท สงฺคณฺหาติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ภิชฺชนํ เภโท ฯ ปเมตุํ น อรหตีติ อปฺปเมยฺโย ฯ เอวสทฺโท ปมาณํ นิวตฺเตติ ฯ

กาล...เทนาติ เภโทติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เนสนฺติ เภโทติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เภโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อปฺปเมยฺโยวาติ เภโทติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๒๕๔] กามาวจรกุสลจิตฺตานีติ ปเท วจนตฺถํ ทสฺเสนฺโต กุจฺฉิเตตฺยาทิมาห ฯ ยานิ จิตฺตานิ กุจฺฉิเต ปาปธมฺเม สลยนฺติ กมฺเปนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ จิตฺตานิ กุสลานิ วา สลยนฺติ หึเสนฺติ วิทฺธํเสนฺติ อิติ ตสฺมา กุสลานิ วา สลยนฺติ อปคเมนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ จิตฺตานิ กุสลานีติ โยชนา ฯ

กุ อิติ นิปาตสฺส กุจฺฉิตปาปกาทิอเนกตฺถสฺส วาจกตฺตา กุจฺฉิเตติ วิวรติ ฯ กุจฺฉิตสทฺทสฺส อนิฏฺฐรูปสฺสาปิ วาจกตฺตา ปาปธมฺเมติ ปธานปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ ยทา ปน กุสทฺโท ภูมิสทฺท-วาจโก ตทา กุ อิติ สทฺโท กิตปทํ ภวติ ฯ อิธ ปน กุสทฺโท กุจฺฉิเตติ วิวรณโต นิปาตปทํ ภวติ ฯ ทุฏฺฐุ กุ กุจฺฉายนฺติ รูปสิทฺธิ ฯ ทุฏฺฐุ กุ อิจฺเจเต กุจฺฉิตตฺเถติ สทฺทนีติ ฯ กุ ปาเป-สตฺถกุจฺฉเนติ อภิธานปฺปทีปิกา ฯ กุจฺฉิตพฺพาติ กุจฺฉิตา เย ปาปธมฺมา วิญฺญูหิ กุจฺฉิตพฺพา ครหิตพฺพา อิติ ตสฺมา เต ปาปธมฺมา กุจฺฉิตา ฯ กุส ครหายํ ภาวกมฺเมสุ ต กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตสฺส จฺโฉ ยถาคมมิกาโร ฯ อปายาทิทุกฺขํ ปาเปนฺตีติ ปาปา ปาปา จ เต ธมฺมา จาติ ปาปธมฺมา ฯ สลยนฺติ...อปคเมนฺตีติ วา กุสลานีติ อิทํ นิพฺพจนํ เหตุกตฺตุวเสน กถิตํ ฯ กมฺเปนฺติ หึเสนฺตึ อปคเมนฺตีติ ปทตฺตยํ สลยนฺตีติ ปทสฺส อตฺถวิวรณํ ฯ ตตฺถ ตีสุ ปเทสุ กมฺเปนฺตีติ ปทํ ตทงฺค-วเสน ปาปธมฺเม ปชหนฺตํ กามาวจรกุสลํ สนฺธาย วิวรติ ฯ หึเสนฺตีติ วิกฺขมฺภนวเสน ปาปธมฺเม ปชหนฺตํ มหคฺคตกุสลํ สนฺธาย วิวรติ ฯ อปคเมนฺตีติ สมุจฺเฉทวเสน ปาปธมฺเม ปชหนฺตํ โลกุตฺตรกุสลํ สนฺธาย วิวรติ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ เตน สลยนฺติ กมฺเปนฺตีติ กุสลานิ สลยนฺติ หีเสนฺตีติ วา กุสลานิ สลยนฺติ อปคเมนฺตีติ วา กุสลานีติ วา อิทํ นิพฺพจนํ ญาปิตํ ฯ

สลยนฺตีติ สล กมฺปนาทีสุ อนฺติวิภตฺติ ธาตูติ เณณยาติอาทินา
ณโย การิตานณฺโณโลปี ฆฏาทีนํ วาติ สุตฺเต วาสทฺเทน
วุฑฺฒิ น โหติ นเย กฺวจิ ธาตูติอาทินา อนฺติยา อการโลโป ฯ
กมฺป กมฺปเน ธาตูหิ เณ...เหตฺวตฺเถติ เณ อนฺติ ฯ หึส
วิทฺธํสเน อนฺติ เณ ฯ สลยนฺติ หึเสนฺตีติ อิทํ ปน นิพฺพจนํ
สุทฺธกตฺตุวเสนปิ เวทิตพฺพํ ฯ หึเสนฺตีติ พาธนฺติ ฯ เตน สจฺจ-
สงฺเขปฏีกาทีสุ สลยติ หึเสตีติ กุสลนฺติ วุตฺตํ โหติ ฯ หึส
จุราทิโต เณณยา ฯ อปปุพฺโพ คมุ อปคมเน อปคมนํ
อปนยนํ อนฺติ ธาตูหีติอาทินา เณ ฯ กุสทฺทุปปโท สล
กมฺปนาทีสุ วตฺตติ ฯ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ ปรมตฺถ-
สารมญฺชุสายํ ปน สลธาตุสฺส สํวรณสฺสาปิ วาจกตฺตา กมฺเปนฺตีติ
วุตฺตํ กมฺปธาตุสฺส จลนสฺสาปิ วาจกตฺตา หึเสนฺตีติ วุตฺตํ
หึสธาตุสฺส วธสฺสาปิ วาจกตฺตา อปคเมนฺตีติ วุตฺตนฺติ เกจิ วทนฺติ ฯ
กมฺปธาตุสฺส ทุวิธตฺถตฺตา กมฺเปนฺติ หึสนฺติ กมฺเปนฺติ อปคเมนฺตีติ
อปเรติ วุตฺตํ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ อิธ วาสทฺทสฺส
อตฺถิภาวโต ฯ ยทิ ปน วาสทฺโท นตฺถิ โส อตฺโถ วตฺตพฺโพ ฯ
หีนมชฺฌิมปฺปณีตวเสน วุตฺตนฺติ อาจริยา กเถนฺติ ฯ เอตเมว หิ
ปมาณํ ฯ กามาวจรกุสลาธิการตฺตาปีติ จ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ น
ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ อิมสฺส นิพฺพจนสฺส สพฺพกุสลสาธารณตฺตา
เจว อุปริ กุสลสทฺทสฺส อญฺญสฺส นิพฺพจนสฺสาภาวโต จ ฯ สเจ

ปน อปเร เอวํ อธิปฺปายํ คณฺเหยฺยุํ กถํ กมฺเปนฺตีติ อิทํ สลยนฺตีติ ปทสฺส ธาตฺวตฺถวเสน อตฺถํ วิวรติ สล กมฺปเนติ หิ ธาตุ หีเสนฺติ อปคเมนฺตีติ ทฺวยํ กมฺเปนฺตีติ ปทสฺส อตฺถวิวรณํ ตตฺถ ทฺวีสุ หีสนฺตีติ อิทํ ตทงฺควิกฺขมฺภนวเสน ปาปธมฺเม ปชหนฺตํ กามาวจรมหคฺคตกุสลํ สนฺธาย วุตฺตํ อปคเมนฺตีติ โลกุตฺตรกุสลํ สนฺธาย วุตฺตนฺติ เอวญฺจ กรเณ สติ กมฺปธาตุสฺส ทฺวิธตฺตา กมฺเปนฺติ หีเสนฺติ กมฺเปนฺติ อปคเมนฺตีติ เอวํ อปเรสํ วจนํ ยุชฺชติ ฯ อริยวํเสน ปน สลยนฺตีติ สลา กุจฺฉิเต สลา กุสลาติ วุตฺตํ ฯ ตํ วิรุทฺธํ ฯ กสฺมา ฯ สปทวิคฺคหสฺส อิธายุตฺตตฺตา ฯ กุจฺฉิเต สลา กุสลาติ หิ นิพฺพจนํ สปท-วิคฺคโห ฯ ฏีกายญฺจ วุตฺตํ นิพฺพจนํ อสปทวิคฺคโห กุมฺภํ กโรตีติ กุมฺภกาโรติ นิพฺพจนํ วิยาติ ฯ สลยนฺตีติอาทีสุ ปุริมสฺส ปุริมสฺส ปจฺฉิมํ ปจฺฉิมํ อตฺถวจนํ กมฺเปนฺตีติ สลยนฺตีติ อิมสฺส อตฺถวจนํ วิทฺธํเสนฺตีติ อิทํ กมฺเปนฺตีติ อิมสฺส อปคเมนฺตีติ วิทฺธํเสนฺตีติ อิมสฺสาปีติ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ วิรุทฺธํ ฯ กสฺมา ฯ วาสทฺทสฺส อตฺถิภาวโต ฯ วิทฺธํเสนฺตีติ อิทญฺจ หีเสนฺตีติ ปทสฺส อตฺถํ สนฺธาย วุตฺตํ สิยา ฯ

ยานิ จิตฺตานีติ สลยนฺติ...คเมนฺตีติ ปเทสุ เหตุกตฺตา ฯ กุจฺฉิเตติ ปาปธมฺเมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปาปธมฺเมติ สล...คเมนฺตีติ ปเทสุ กมฺมํ ฯ อิตีติ สภาวเหตุ ฯ

[๒๕๕] สลธาตุวเสน กุสลสทฺทสฺส นิพฺพจนํ กเถตฺวา อญฺเญสมฺปิ ธาตูนํ วเสน นิพฺพจนํ กเถนฺโต อถวาตฺยาทิมาห ฯ อถวา ฯ ยานิ จิตฺตานิ กุจฺฉิตาการเน...ธมฺเม ตทงฺคาทิวเสน ลุนนฺติ ฉินฺทนฺติ อิติ ตสฺมา ตานิ จิตฺตานิ กุสลานิ ฯ อถวา ฯ ยานิ จิตฺตานิ กุจฺฉิเต...กรณโต วา โอสาน...ญาเณน วา สทฺธาทิธมฺมชาเตน วา สห...รหํ ลาตพฺพานิ ปวตฺเตตพฺพานิ อิติ ตสฺมา ตานิ จิตฺตานิ กุสลานีติ โยชนา ฯ

กุจฺฉิเตนาการนาติ ราคาทิอสุจิสมฺปโยเคน นานาวิธทุกฺขเหตุ-ตาย จ กุจฺฉิเตน อาการน ฯ กุจฺฉิโต อาการ กุจฺฉิตาการ ฯ สนฺตาเนติ สตฺตสนฺตาเน ฯ สิธาตุสฺส พนฺธนวสนสยนาทิวาจกตฺตา ปวตฺตนโตติ วิวรติ ฯ กุส อิติ สงฺขาตา กุสสงฺขาตา ฯ กุสสทฺทสฺส กุสติณาทีนมฺปิ วาจกตฺตา ปาปธมฺเมติ ปกฺขิตฺตํ ฯ ลุนนฺตีติมสฺส ธาตฺวตฺถวเสน อตฺถวิวรณํ ฉินฺทนฺตีติ ฯ

ยานิ จิตฺตานีติ ลุนนฺตีติ ปเท สุทฺธกตฺตา ฯ กุจฺฉิ...เรนาติ สย...นโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สนฺตาเนติ สยนโต ปวตฺตนโตติ ปเท อาธาโร ฯ สย...นโตติ กุสาติ ปเท เหตุ ฯ กุสสงฺขาเตติ ปาปธมฺเมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปาปธมฺเมติ ลุน...ทนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

กุจฺฉิตาการน สนฺตาเน สยนฺตีติ กุสา ปาปธมฺมา ฯ กุสทฺทุปปโท สิ ปวตฺติยํ สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ ฯ กุเส

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 385

ลุนนฺติ ฉินฺทนฺตีติ กุสลานิ ฯ กุสสทฺทุปปโท ลุ เฉทเน อ ฯ
สายเต สานํ ภาวสาธนํ ฯ สา ตนุกรเณ นนฺทาทีหิ ยุ อนกา
ยุณฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อการสฺส โลโป ฯ สาธาตุสฺส
ปากสฺสาปิ วาจกตฺตา ตนุ...ณโต วาติ วิวรติ ฯ ตนิยเต ตนุ
ภาวสาธนํ ฯ ตนุ ตนุกรเณ วชาทีหีติอาทินา อุปจฺจโย ฯ
ตนุ กริยเต ตนุกรณํ ฯ สาธาตุสฺส โอสานกรณสฺสาปิ วาจกตฺตา
โอสา...โต วาติ ปุน วิวรติ ฯ อวสายเต โอสานํ ฯ อวปุพฺโพ
สา ตนุกรเณ นนฺทาทีหิ ยุ ยุสฺส อโน อการโลโป โอ
อวสฺส ฯ โอสานํ กริยเต โอสานกรณํ ภาวสาธนํ ฯ วาสทฺโท
อตฺถนฺตรวิกปฺปตฺโถ ฯ กุส อิติ สงฺขาตํ กุสสงฺขาตํ ฯ สทฺธา
อาทิ ยสฺส สติอาทิธมฺมสฺส โส สทฺธาทิ ฯ ธมฺโม เอว
ธมฺมชาตํ ฯ ชาตสทฺโท ตพฺภาเว วตฺตติ ฯ สทฺธาทิ เอว ธมฺมชาตํ
สทฺธาทธมฺมชาตํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ ลาตพฺพานีติ
อาทาตพฺพานิ ฯ ลา อาทาเนติ หิ ธาตุ ฯ ลาตพฺพานีติมสฺส
อธิปฺปายวเสน อตฺถวิวรณํ ปวตฺเตตพฺพานีติ ฯ สหชาโต จ อุปนิสฺสโย
จ สหชาตอุปนิสฺสโย ฯ ภวนฺติ ปวตฺตนฺติ ธมฺมา เอเตน
พเลนาติ ภาโว ปจฺจยสตฺติ ฯ สหชาตอุปนิสฺสโย เอว ภาโว
สห...ภาโว ฯ อรหสฺส อนติกฺกมนํ ยถารหํ ฯ ปวตฺติยนฺตีติ
ปวตฺเตตพฺพา ฯ สหชาต...ตพฺพานีติ เอตฺถายมธิปฺปาโย ฯ
ญาเณน ญาณสมฺปยุตฺตานิ สหชาตภาเวน เจว อุปนิสฺสยภาเวน

จ สนฺตาเน ปวตฺเตตพฺพานิ ฯ ญาณวิปฺปยุตฺตานิ อุปนิสฺสยภาเวเนว สนฺตาเน ปวตฺเตตพฺพานิ ฯ ญาณวิปฺปยุตฺตานมฺปิ หิ ญาณํ อุปนิสฺสโย โหติ หิตสุขเหตุภูตาย ปวตฺติยา ปญฺญวนฺตานํ ปฏิปตฺติภาวโต ฯ สทฺธาทิธมฺมชาเตน ปน เทฺวปิ กุสลานิ สหชาตอุปนิสฺสยภาเวน ปวตฺเตตพฺพานีติ ฯ

กุจฺฉิเตติ ปาปธมฺเมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปาปธมฺเมติ กรณโตติ ปเท กมฺมํ ฯ สาน...ณโตติ กุสาติ ปเท เหตุ ฯ กุส...เตนาติ ญาเณ...เตน วาติ ปททฺวยสฺส วิเสสนํ ฯ ญาเณ...เตน วาติ ปททฺวยํ ลาตพฺพานิ ปวตฺเตตาพฺพานีติ ปเท กตฺตา ฯ สห...เวนาติ ปว...พานีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ยถารหนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ปว...พานีติ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ กุสลานีติ ปเท เหตุ ฯ

กุจฺฉิเต ปาปธมฺเม สานติ ตนุํ กโรติ โอสานํ กโรตีติ กุสํ ญาณํ สทฺธาทิธมฺมชาตํ วา ฯ กุสทฺทุปปโท สา ตนุกรเณ โอสานกรเณ วา อ ฯ กุเสน ลาตพฺพานิ ปวตฺเตตพฺพานีติ กุสลานิ กมฺมสาธนํ ฯ สพฺพโต...วาติ อ ฯ

[๒๕๖] ตาเนว ยถาวุตฺตตฺเถน กามาวจรานิ จ จิตฺตานิ จาติ ตานิ กุสลานิ เอว ยถาวุตฺตตฺเถน กามาวจรานิ จ จิตฺตานิ จ อิติ ตสฺมา กามาวจรกุสลจิตฺตานิ ฯ

เอวสทฺโท กุสลานีติ ปทสฺส กามาวจรานิ จิตฺตานีติ ทฺวีหิ ปเทหิ สมานตฺถตฺตํ ญาเปติ ฯ ยถาวุตฺตตฺเถนาติ กาเมตีติ กาโม สา เอตฺถ อวจรติ อารมฺมณวเสนาติ กามาวจรนฺติ-อาทิอตฺเถน เจว จินฺเตตีติ จิตฺตนฺติอาทิอตฺเถน จ ฯ ปกาโร วุตฺโต ยสฺส โส ยถาวุตฺโต ยถาวุตฺโต จ โส อตฺโถ จาติ ยถาวุตฺตตฺโถ ฯ เทฺว จสทฺทา วิสุํ ปทตฺตยํ ญาเปนฺติ ฯ

ตาเนวาติ สญฺญา ฯ ยถา...เถนาติ กามา...ตานีติ ปททฺวเย ตติยาวิเสสนํ ฯ กามา...ตานีติ ปททฺวยํ สญฺญี ฯ อิตีติ เหตุ ฯ กามา...จิตฺตานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

กุสลานิ เอว จิตฺตานิ กุสลจิตฺตานิ กามาวจรานิ เอว กุสลจิตฺตานิ กามา...จิตฺตานีติ วิคฺคโห ฯ

[๒๕๗] วิปากานํ กุสเลหิ อสทิสํ เภทํ ญาเปนฺโต ยถาตฺยาทิมาห ฯ ยถา ปน เอตานิ กุสลจิตฺตานิ ปุญฺญกิริยาวเสน กมฺมทฺวารวเสน กมฺมวเสน อธิปติวเสน จ ปวตฺตนฺติ เอวํ วิปากานิ น ปวตฺตนฺติ ฯ กสฺมา ฯ ทานา...อวุตฺติโต จ ฯ ตสฺมา ตํวเสน เตสํ ทานาทิวเสน อปฺปวตฺตนาทีนํ จตุนฺนํ วเสน คหณํ ปริหาเปตฺวา ยถารหํ คณนเภโท ปณฺฑิเตน โยเชตพฺโพติ โยชนา ฯ

ยถาติ อุปมตฺเถ นิปาโต ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ปุญฺญกิริยานํ วโส ปุญฺญกิริยาวโส ฯ ปุญฺญกิริยวเสนาติ

รสฺสปทมฺปิ ฯ กมฺมทฺวารวเสนาติ กายวจีกมฺมสฺส ชนกวเสน ฯ
กาโยติ กายวิญฺญตฺติ ฯ กมฺมนฺติ ตํสมุฏฺฐาปิกา เจตนา ฯ
กาเยน กตํ กมฺมํ กายกมฺมํ ฯ กิญฺจาปิ หิ กาโย กมฺมสฺส
จตุวีสติยา ปจฺจเยสุ น เกนจิ ปจฺจเยน ปจฺจโย โหติ ตถาปิ
ตํสมุฏฺฐานสฺส ตสฺส ตพฺภาเวเยว กายกมฺมาทิโวหาโรติ ตํ เตน
กตนฺติ วุจฺจติ ฯ กายกมฺมสฺส ปวตฺตติฏฺฐานภูตํ ทฺวารํ กายกมฺม-
ทฺวารํ ฯ วจิยา กตํ กมฺมํ วจีกมฺมํ ฯ วจีกมฺมสฺส ปวตฺติฏฺฐาน-
ภูตํ ทฺวารํ วจีกมฺมทฺวารํ ฯ กมฺมทฺวารวเสนาติ เอตฺถ ปน
มโนกมฺมทฺวารํ น คเหตพฺพํ ฯ เอตานิ กุสลจิตฺตานีติ อิมินา หิ
จิตฺตํ คหิตํ ฯ มโนกมฺมทฺวาเร ปน สยํ มโนเยว สมานํ ฯ
อตฺตนา สหคตเจตนา อนภิชฺฌาทิกมฺมานํ ปวตฺติทฺวารภาเวน
มโนกมฺมทฺวารสงฺขํ ลภตีติ น ตํ จิตฺตสฺส อุปฺปตฺติทฺวารวเสน
คณฺหาติ ฯ น หิ สยํ อตฺตโต ปวตฺตตีติ อภิธมฺมาวตารฎีกา ฯ
ยทิ ปน มโนกมฺมทฺวารภาววเสนาติปิ อตฺโถ คหิโต ตถา
มโนกมฺมทฺวารมฺปิ คเหตพฺพํ ตถาปิ วิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปนาภาวโตติ
วจนโต น คหิตํ ฯ กริยตีติ กมฺมํ ฯ ทฺวารติ สํวรติ เอเตนาติ
ทฺวารํ ฯ ทฺวาร สํวรเณ สํวรณํ รกฺขนํ อปจฺจโย ฯ
กมฺมสฺส ทฺวารํ กมฺมทฺวารํ กมฺมทฺวารสฺส วโส กมฺมทฺวาร-
วโส ฯ กมฺมวเสนาติ กายวจีมโนกมฺมวเสน ฯ กายวจีมโนกมฺมสฺส
อายูหนวเสนาติ อธิปฺปาโย ฯ กมฺมสฺส วโส กมฺมวโส ฯ อธิปตีนํ

วโส อธิปติวโส ฯ จสทฺโท ปุญฺญ...วเสน จ กมฺมทฺวารวเสน จ กมฺมวเสน จ อธิ...เสน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทานาทิตฺยาทิ ยถากฺกมเหตุ ฯ ทานาทีนํ วโส สมฺพชฺฌนํ ทานาทิวโส ฯ อปฺวตฺติยเต อปฺปวตฺตนํ ภาวสาธนํ ฯ สมุฏฺฐาปิยเต สมุฏฺ-ฐาปนํ เหตุภาวสาธนํ ฯ วิญฺญตฺติยา สมุฏฺฐาปนํ วิญฺญ...ปนํ วิญฺญตฺติสมุฏฺฐาปนสฺส อภาโว วิญฺญตฺติ...ภาโว ฯ อวิปาก-สภาวโตติ อวิปากสภาวตฺตา ฯ วิปากุปฺปาทนสภาวาภาวโตติ อธิปฺปาโย ฯ วิปจนํ วิปาโก ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน ปกติ ฯ วิปาโก เอว สภาโว วิปากสภาโว วิปากุปฺปาทนสภาโว ฯ นตฺถิ วิปากสภาโว เอเตสํ วิปากจิตฺตานนฺติ อวิปากสภาวานิ ฯ ตสฺมา วิปากสภาวตฺตาติ อตฺโถ ฯ ภาวปฺ-ปธาโนยํ นิทฺเทโส อิทมฺปิ พุทฺเธ รตนนฺติ ปโยเค วิย ฯ ฉนฺทา...อวุตฺติโตติ ฉนฺทาทีนิ จตฺตาริ ปุเร กตฺวา อปฺป-วตฺตนโต ฯ สพฺเพสมฺปิ หิ เตภูมิกกุสลานํ อญฺโญ อายูหนกาโล อญฺโญ วิปจฺจนกาโล ตสฺมา น ตานิ อตฺตโน วิปาเกหิ อธิปตึ คาหาเปตุํ สกฺโกนฺตีติ น ฉนฺทาทีนิ ธุรํ กตฺวา ปวตฺตนฺติ ฯ โลกุตฺตรกุสลา ปน อายูหนกาลสฺส วิปจฺจนกาลสฺส จ อนฺตรา-ภาวโต อตฺตโน ฉนฺทาทีนํ พลสฺส อวูปสนฺตภาเวเยว วิปากํ นิพฺพตฺเตนฺตีติ อนนฺตรปจฺจยา หุตฺวา วิปาเกหิ อธิปตึ คาหาเปตุํ สกฺโกนฺตีติ อภิธมฺมาวตารฏีกา ฯ อวุตฺตนํ อวุตฺติ ฯ จสทฺโท

อปฺปวตฺตนโต จ วิญฺญตฺติ...ภาวโต จ อวิ...ภาวโต จ อวุตฺติโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ตสฺมาติ ทานาทิวเสน อปฺปวตฺตนาทิ- การณโต ฯ เตสํ อปฺปวตฺตนาทีนํ วโส สมฺพชฺฌนํ ตํวโส ฯ ยถารหนฺติ อนุรูปสฺส อนติกฺกเมน ฯ อรหสฺส อนติกฺกมนํ ยถารหํ ฯ คณนสฺส เภโท วิเสโส คณนเภโท ฯ ฉโคจรหีนา- ทิตฺตยานุรูเปน คณนวิเสโส โยเชตพฺโพ ฯ กถํ ฯ อฏฺฐ มหาวิปากจิตฺตานิ ฉสุ โคจเรสุ ปวตฺตนโต ฉคุณิตานิ อฏฺฐจ- จตฺตาฬีสานิ โหนฺติ ตานิ หีนาทิวเสน ปวตฺตนโต ติคุณิตานิ จตุจตฺตาฬีสาธิกสตานิ โหนฺติ ฯ

ยถาติ อุปมาโชตโก ฯ เอตานีติ ปวตฺตนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปุญฺญ...น จาติ จตุปฺปทํ ปวตฺตนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยโชตโก ฯ วิปากานีติ ปวตฺตนฺตีติ ปเท กตฺวา ฯ ทานาทิวเสนาติ อปฺปวตฺตนโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อปฺป...นโต...อวุตฺติโตติ จตุปฺปทํ น ปวตฺตนฺตีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ ฉนฺทาทีนีติ ปุรกฺขิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปุรกฺขิตฺวาติ อวุตฺติโตติ ปเท สมานกาลกิริยา ฯ ตสฺมาติ ปริหาเปตฺวาติ ปเท เหตุ ฯ ตํวเสนาติ ปริหาเปตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปริหาเปตฺวาติ โยเชตพฺโพติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ยถารหนฺติ โยเชตพฺโพติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ คณนเภโทติ โยเชตพฺโพติ ปเท กมฺมํ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 391

[๒๕๘] อิเมสํ วิปากานํ โสมนสฺสุเปกฺขาสหิตภาเว เหตุํ ญาเปนฺโต อิมานิตฺยาทิมาห ฯ อิมานิปิ วิปากานิ อิฏฺจ...เสน ยถากฺกมํ กมานติกฺกเมน โสมนสสุเปกฺขาสหิตานิ โหนฺติ ฯ

ปิสทฺโท น เกวลํ กุสลจิตฺตานิ อิฏฺจ...สหิตานีติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ อิฏฺจญฺจ อิฏฺจมชฺฌตฺตญฺจ อิฏฺจอิฏฺจมชฺฌตฺตานิ อิฏฺจอิฏฺจชฺฌตฺตานิ เอว อารมฺมณานิ อิฏฺจ...ณานิ อิฏฺจ-อิฏฺจ...รมฺมณานํ วโส สมฺพชฺฌนํ อิฏฺจ...วโส ฯ กมสฺส อนติกฺกมนํ ยถากฺกมํ ฯ โสมนสฺสญฺจ อุเปกฺขา จ โสมนสฺสุเปกฺขา โสมนสฺสุเปกฺขาหิ สหิตานิ โสม...ตานิ ฯ

อิมานีปีติ โหนฺตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ อิฏฺจ...เสนาติ สหิตานีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ยถากฺกมนฺติ สหิตานีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ โสม...ตานีติ โหนฺตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๒๕๙] ญาณสมฺปยุตฺตภาเวน เหตุํ ญาเปนฺโต ปฏิสนฺธาทิ-ตฺยาทิมาห ฯ อิมานิ วิปากานิ ปฏิสนฺธาทิวสปฺปวตฺติยํ ปฏิสนฺธาทิ-วเสน ปวตฺติกาเล กมฺมสฺส...ภาวโต ตทาลมฺพนปฺปวตฺติยํ ตทาลมฺพเนน ปวตฺติกาเล เยภุยฺเยน...รูปโต กทาจิ ตตฺถาปิ ตทาลมฺพนปฺปวตฺติกาเล กมฺมา...โหนฺติ ฯ

ปฏิสนฺธิ อาทิ ยาสํ ตา ปฏิสนฺธาทโย ฯ อาทิสทฺเทน ภวงฺคจุตีนํ คหณํ ฯ ปฏิสนฺธาทีนํ วโส ปฏิ...วโส ปวตฺตนํ ปวตฺติ ปฏิสนฺธาทิวเสน ปวตฺติ ปฏิ...วตฺติ ฯ กมฺมสฺสาติ

ปฏิสนฺธิทายกกมฺมสฺส ฯ พลวญฺจ อพลวญฺจ พลวาพลวํ พลวาพลวสฺส
ภาโว พล...ภาโว ฯ พลวาพลวภาวโตติ ญาณวิปฺปยุตฺตโต
ญาณสมฺปยุตฺตํ พลวํ สสงฺขาริกโต อสงฺขาริกํ พลวํ โสมนสฺส-
สหคตโต อุเปกฺขาสหคตํ พลวํ ฯ พลวาพลวนฺเตสุ พลวนฺตเมว
กมฺมํ ปฏิสนฺธาทิตฺตยํ เทติ ฯ ตทา ญาณสมฺปยุตฺตานิ
โหนฺติ ฯ อิเมสุ ปน อฏฺฐสุ วิญฺญาเณสุ โสมนสฺสสหคตโต
อุเปกฺขาสหคตํ พลวตรํ ญาณวิปฺปยุตฺตโต ญาณสมฺปยุตฺตํ
สสงฺขาริกโตปิ อสงฺขาริกํ พลวตรํ ฯ วิสทิสํ ปน เวทนาญาณ-
โยควเสน พลวํ ทุพฺพลญฺจ โหติ ฯ โสมนสฺสสหคตติเหตุก-
อสงฺขาริกโต หิ อุเปกฺขาสหคตติเหตุกสสงฺขาริกํ พลวตรํ
อุเปกฺขาสหคตทุเหตุกอสงฺขาริกโต โสมนสฺสสหคตติเหตุกอสงฺขาริกํ
พลวตรํ ฯ อิติ จตุตฺถจิตฺตโต ตติยํ จิตฺตํ พลวตรํ
ตโต อฏฺฐมจิตฺตํ ตโต สตฺตมจิตฺตํ ตโต ทุติยจิตฺตํ ตโต
ปฐมจิตฺตํ ตโต ฉฏฺฐมจิตฺตํ ตโต ปญฺจมจิตฺตนฺติ เอวมิเมสํ
พลวตรภาโว เวทิตพฺโพติ อภิธมฺมาวตารฏีกา ฯ ตทาลมฺพเนน
ปวตฺติ ตทาลมฺพนปฺปวตฺติ ฯ ชวนสฺส อนุรูปํ ชวนานุรูปํ ฯ
อปิสทฺโท น เกวลํ ปฏิสนฺธาทิวสปฺปวตฺติกาเลติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ
กมฺมานุรูปโตติ ปฏิสนฺธิทายกโต อญฺญสฺส ปวตฺติวิปากทายก-
กมฺมสฺส อนุรูเปน ฯ จสทฺโท พล...วโต จ ชว...ปโต จ
กมฺมา...ปโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทุติโย จสทฺโท ญาณสมฺปยุตฺตานิ
จ ญาณ...นิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

ปฏิ...ติยนฺติ โหนฺตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ กมฺมาสฺสาติ ภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ พล...วโต ชว...ปโต กมฺมา... ปโต จาติ ปทตฺตยํ โหนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตทา... วตฺติยํ กทาจิ ตตฺถาปีติ ปทตฺตยํ โหนฺตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ เยภุยฺเยนาติ อนุรูปโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ญาณ...นิ จาติ ปททฺวยํ โหนฺตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๒๖๐] สสงฺขาริกอสงฺขาริกภาเว เหตุํ ญาเปนฺโต ยถาตฺยาทิมาห ฯ อิมานิ จตฺตานิ ยถาปโยคํ วินา อนุรูปํ อุสฺสาหนปฺปโยคํ วชฺเชตฺวา สมฺปโยคญฺจ สหปฺปโยคญฺจ ยถาอุปฏฺฐิเตหิ กมฺมาทิปจฺจเยหิ กมฺมกมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตสงฺขาเตหิ ปจฺจเยหิ อุตฺ...กานิ จ โหนฺติ ฯ

ปยุชฺชนํ อุสฺสาหนํ ปโยโค ฯ กมฺมาทิปจฺจยานํ ปจฺจุปฏฺฐิตุํ อนุรูโป ปโยโค ยถาปโยคํ อพฺยยีภาโว ฯ ยถาปโยคํ วินาติ กมฺมาทีนํ ปจฺจุปฏฺฐิตุํ อนุรูปํ อตฺตนา ปเรหิ วา กตํ อุสฺสาหนปฺปโยคํ วชฺเชตฺวา ฯ ปโยเคน สห สมฺปโยคํ อุสฺสาหนปจฺจยโยเคน สหาติ อตฺโถ ฯ จสทฺโท วินา จ สมฺปโยคญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ อุปฏฺฐหนฺตีติ อุปฏฺฐิตา กมฺมาทิปจฺจยา ฯ อนุรูปํ อุปฏฺฐิตา ยถาอุปฏฺฐิตา อปฺปโยคสฺส เจว สมฺปโยคสฺส จ อนุรูปํ อาสนฺนมรณสฺส สตฺตสฺส อุปฏฺฐิตา ปากฏาติ อตฺโถ ฯ กมฺมํ อาทิ เยสํ ปจฺจยานํ เต กมฺมาทโย ฯ อาทิสทฺเทน

กมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺตานํ คหณํ ฯ กมฺมาทโย จ เต ปจฺจยา จาติ กมฺมาทิปจฺจยา เตหิ อารมฺมณภูเตหิ กมฺมกมฺมนิมิตฺตคตินิมิตฺต-สงฺขาเตหิ ปจฺจเยหีติ อตฺโถ ฯ ตํ ตํ สจฺจกิจฺจํ อรติ วตฺเตตีติ อุตุ ฯ อร วตฺตเน กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ณุ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อรธาตุสฺส อุตุ ณโลโป น วุฑฺฒิ ฯ ภุญฺชิตพฺพนฺติ โภชนํ ฯ ภุช ปาณพฺยวหรเณ ยุ อโน ฯ กฺวจิ ธาตูติ-อาทินา อุสฺโส ฯ อุตุ จ โภชนญฺจ อุตุโภชนํ อุตุโภชนํ อาทิ เยสํ อาวาสาทีนํ เต อุตุโภชนาทโย ฯ สปฺปาโย จ อสปฺปาโย จ สปฺปา...ปายา อุตุโภชนาทโย จ เต สปฺปายาสปฺปายา จาติ อุตุ...สปฺปายา อุตุโภช...ยานํ วโส อุตุ...วโส ฯ จสทฺโท กมฺมาทิปจฺจเยหิ จ อุตุ...เสน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เอตฺถ จ ยถาปโยคํ...ปจฺจเยหีติ อิทํ ปฏิสนฺธิภวงฺคจุติโย สนฺธาย วุตฺตํ ฯ อุตุ...วเสนาติ อิทํ ตทาลมฺพนํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เตน อภิธมฺมา-วตารฏีกายํ พลวปจฺจเยหีติ ปโยเคน วินา นิปฺผนฺเนหิ อารมฺมณาทิ-ปจฺจเยหิ ฯ อสงฺขาริกาทีสุ หิ เยน เกนจิ จิตฺเตน กมฺเม อายูหิเต อสงฺขาเรน อปฺปโยเคน กมฺมกมฺมนิมิตฺตคตินิมตฺตปจฺจุ-ปฏฺฐาเน ปฏิสนฺธิ อุปฺปชฺชมานา อสงฺขาริกา โหติ สสงฺขาเรน สมฺปโยเคน กมฺมาทิปจฺจุปฏฺฐาเน สสงฺขาริกา ฯ ภวงฺคจุติโย ปน ปฏิสนฺธิสทิสาว ฯ ตทาลมฺพนญฺจ กุสลากุสลานิ วิย อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกญฺจ ทฏฺฐพฺพนฺติ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ อารมฺมณาทิปจฺจเยหีติ

เอตฺถ อาทิสทฺเทน อุตฺโภชนาทิปจฺจยานํ คหณํ ฯ อภิธมฺมานุ-
ฏีกายญฺจ ปโยเคนาติ อตฺตนา ปเรหิ วา กเตน อุสฺสาหปฺ-
ปโยเคนาติ วุตฺตํ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายมฺปิ ทุติยตฺเถโร ปน
อสงฺขาริกาทีสุ เยน เกนจิ จิตฺเตน กมฺเม อายูหิเต อาสนฺนมรณสฺส
อตฺตโต ปเรสํ ปโยเคน วินา อสงฺขาเรน อปฺปโยเคน
กมฺมกมฺมนิมิตฺตคตินิมตฺตปจฺจุปฏฺฐาเน ปฏิสนฺธิ อุปฺปชฺชมานา
อสงฺขาริกา ยสฺส กสฺสจิ สสงฺขาเรน สมฺปโยเคน กมฺมาทิปจฺจุปฏฺฐาเน
สสงฺขาริกา ตถา ภวงฺคจุติโยติ ตทาลมฺพนญฺจ ปณีตาปณีตอุตฺ-
โภชนาทิปจฺจยวเสน อนนฺตรนิรุทฺธกุสลากุสลวเสน วา อสงฺขาร-
สสงฺขารนฺติ เอวํ ปจฺจยโต อสงฺขาริกาทิวิธานมาห ฯ ตสฺมา ตสฺส
มตทสฺสนตฺถํ เณยฺยํ ปจฺจยโต เจวาติ วุตฺตํ ฯ อิทเมว จปน
อาจริเยน ปสํสนฺตีติ วุตฺตํ ฯ วิมลพุทฺธิตฺเถเรน ปน ยถาปโยคํ
ปโยคานุรูปํ วินา สมฺปโยคํ สหปฺปโยคํ วชฺเชตฺวา กมฺมาทิปจฺจเยหีติ
กมฺมาวิชฺชาตณฺหาปจฺจเยหิ จาติ วุตฺตํ ฯ ตํ อสมฺพนฺธตฺตา น
ยุตฺตํ ฯ เอวํ หิ อตฺถคฺคหเณ สติ สมฺปโยคนฺติ เอตฺถ สหสทฺโท
น วตฺตพฺโพ วินา ปโยคนฺติ ปน วตฺตพฺพํ ฯ กิญฺจาปิ ตํ
อตฺถคฺคหณํ อสงฺขาริกสสงฺขาริกานํ อุปฺปฏิปาฏิยา วุตฺตํ ตถาปิ
สา อุปฺปฏิปาฏิ น วิรุชฺฌติ ฯ กสฺมา ฯ ยถาลาเภน อตฺถสฺส
คหณสมฺภวโต ฯ กมฺมาวิชฺชาตณฺหา น คเหตพฺพา ฯ กสฺมา ฯ
ยถาปโยคํ...อุปฏฺฐิเตหีติ วจนโต ฯ วิปากานํ หิ ชนกกุสลโต

อสงฺขาริกภาโว โหติ ฯ เตน อภิธมฺมาวตารฏีกายํ ปุริมตฺเถโร หิ ยถา มุเข จลิเต อาทาสตเล มุขนิมิตฺตํ จลติ เอวมสงฺขาริกสฺส กุสลสฺส วิปาโก อสงฺขาริโก สสงฺขาริกสฺส สสงฺขาริโกติ อาห ฯ ตสฺมา ตสฺส มตทสฺสนตฺถํ อสงฺขาริกํ...ปุญฺญโตติ วุตฺตํ ฯ อสงฺขาริกญฺจ สสงฺขาริกญฺจ อสงฺ...กานิ ฯ

ยถาปโยคนฺติ วินาติ ปเท กมฺมํ ฯ วินา สมฺปโยคญฺจาติ ปททฺวยํ อุปฎฺฐิเตหีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ยถาอุปฏฺฐิเตหีติ กมฺมา...เยหีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กมฺมา...เสน จาติ ปททฺวยํ โหนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อสงฺ...กานีติ โหนฺตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๒๖๑] กฺริยาจิตฺตานํ โสมนสฺสสหคตาทิภาวํ อติทิสนฺโต กฺริยาตฺยาทิมาห ฯ กฺริยาจิตฺตานมฺปิ...ทิตา ปณฺฑิเตน เวทิตพฺพา ฯ

ปีสทฺโท น เกวลํ กุสลสฺส พลวสทฺธาทินา การเณน โสมนสฺสสหคตาทิตา เวทิตพฺพาติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ กุสเลติ กุสลจิตฺเต ฯ วุตฺตนเยนาติ พลวสทฺธายาติอาทินา วุตฺตนเยน ฯ วุตฺโต นโย วุตฺตนโย ฯ อรหสฺส อนติกฺกมนํ ยถารหํ ฯ โสมนสฺสสหคตานํ ภาโว โสมนสฺสสหคตตา สา อาทิ เยสํ อุเปกฺขาสหคตาทีนํ ตา โสมนสฺสสหคตตาทโย โสมนสฺสสคหคตตาทีนํ ภาโว โสมน...ทิตา ฯ ตาปจฺจเยน นามํ วุจฺจติ ฯ กุสเล วุตฺตนเยน...เวทิตพฺพาติ เอตฺถายมธิปฺปาโย พลวสทฺธา ทสฺสนสมฺปตฺติ

ิอฏฺฐารมฺมณํ โสมนสฺสปฏิสนฺธิกตา อคมฺภีรปกติตา จาติ
เอวมาทีหิ การเณหิ โสมนสฺสสหคตตา โหติ ฯ ปจฺจยปฏิคฺคหกาทิ-
สมฺปตฺติปิ จิตฺตสฺส โสมนสฺสสหคตาย การณํ ฯ เอตานิ หิ
จิตฺตานิ ยถารหํ ทานาทิวเสน ขีณาสวานํเยว โหนฺติ ฯ
อิฏฺฐมชฺฌตฺตารมฺมณํ อุเปกฺขาปฏิสนฺธิกตา คมฺภีรปกติตา จาติ
เอวมาทีหิ การเณหิ อุเปกฺขาสหคตตา โหติ ฯ วิมลพุทฺธิตฺเถเรน ปน
เสขปุถุชฺชนกาเล วิหิตานิ ทานาทีหิ ปุญฺญานิ ขีณาสวกาเล ตเถว
วิหิตานิ กิริยาภาวโต สทิสการณานิ โหนฺติ ญาณวิปฺปยุตฺเตน
ปน อญฺญาวิหิเตน จิตฺเตน ปคุณํ คนฺถํ สชฺฌายนฺตสฺส ญาณ-
วิปฺปยุตฺเตนปิ สชฺฌายนํ วิย อญฺญาวิหิเตน จิตฺเตน ปริจยวตฺตปฏิ-
วตฺตาทีนิ กโรนฺตานํ ขีณาสวานํ จิตฺตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ โหติ น
พาลทารกานํ จิตฺตํ วิยาติ วุตฺตํ ฯ ตํ ยุตฺตํ ฯ อาวาสสปฺปายาทิ-
วเสนปิ กายจิตฺตานํ กลฺลภาวโต อสงฺขาริกตา อาวาสสปฺปายาทิวเสน
สสงฺขาริกตา โหตีติ ฯ

กฺริยา...นมฺปีติ โสม...ทิตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ กุสเลติ
วุตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ วุตฺตนเยนาติ เวทิตพฺพาติ ปเท ตติยา-
วิเสสนํ ฯ ยถารหนฺติ เวทิตพฺพาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ โสม...
ทิตาติ เวทิตพฺพาติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๖๒] สเหตุกคฺคหณํ กุสลวิปากกฺริยาสงฺขาตสฺส ปทตฺ-
ตยสฺส ปุพฺพสฺมึ จิตตฺตา กุสลาเปกฺขมฺปิ วิเสสนํ สิยาติ โกจิ

คณฺเหยฺย ตสฺมา ตํ คหณํ นิเสธนตฺถํ สเหตุก...เอตฺถาติอาทิ วุตฺตํ ฯ สเหตุก...เอตฺถ วจเน สเหตุกคฺคหณํ...วิเสสนํ กสฺมา กุส...กตฺตาติ โยชนา ฯ

คหิยเต ปกฺขิปิยเต คหณํ ภาวสาธนํ ฯ สเหตุกสฺส คหณํ สเหตุกคฺคหณํ ฯ วิปาโก จ กิริยา จ วิปากกิริยา วิปากกิริยํ อเปกฺขตีติ วิปากกิริยาเปกฺขํ ฯ สห เหตูติ วตฺตตีติ สเหตุกํ เอกนฺเตน สเหตุกํ เอกนฺตสเหตุกํ เอกนฺตสเหตุกสฺส ภาโว เอก...กตฺตํ ฯ

สเห...เอตฺถาติ คหณนฺติ ปเท อาธาโร ฯ สเห...หณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิปา...เปกฺขนฺติ วิเสสนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิเสสนนฺติ สเห...หณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กุสลสฺสาติ เอกนฺต... กตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เอก...กตฺตาติ อเปกฺขนฺติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

สเหตุกคฺคหณํ กามาวจรวิปากกิริยานํ สเหตุกาเหตุกวเสน ทุพฺพิธตฺตา วิปากกิริยานํ วิเสสนํ โหติ กุสลสฺส ปน เอกนฺเตน สเหตุกตฺตา กุสลวิเสสนํ น โหติตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๒๖๓] ตยา วุตฺตา ยถาลาภโยชนา กตฺถจิ น โหตีติ โกจิ วเทยฺยาติ มนสิกตฺวา สเหตุกคฺคหณํ...กตฺตาติ อตฺตนา วุตฺตวจนํ สามญฺญผลสุตฺเต วุตฺตวจเนน สาเธนฺโต โหติ หิตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ ยถาลาภโยชนา โหติ ฯ สกฺขร...

อาทีสุ ปโยเคสุ สกฺขร...มจฺฉคุมพาเปกฺขาย มจฺฉสมุหาเปกฺเขน จรณํ ภควตา โยชิยตีติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหีกรณตฺโถ ฯ ลภิตพฺโพติ ลาโภ มจฺฉคุมพาทิลภิตพฺพสฺส จรณาทิอตฺโถ ฯ อนุรูปสฺส มจฺฉคุมฺพาทิอตฺถสฺส ลาโภ ยถาลาโภ ฯ ยุญฺชิยเต โยชนา ภาวสาธนํ ฯยถาลาภสฺส โยชนา ยถาลาภโยชนา ฯ สกฺขโรติ ขุทฺทกเสโล ฯ สรติ คจฺฉติ วิการนฺติ สกฺขโร ฯ สร คติยํ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ขโร กฺวจิ ธาตูติอาทินา ธาตฺวนฺตโลโป วคฺเค ทฺวิตฺตํ ฯ กถลิโกติ ภินฺนฆฏาวยโว ฯ กถนฺติ เอตฺถ ทุกฺเข นยนฺตีติ กถลิโก ฯ กถ กิจฺฉชีวเน ยทาทินา ลิกปจฺจโย ฯ สกฺขโร จ กถลิโก จ สกฺขรกถลิกํ สมาหารทฺวนฺโทฺว ฯ ชเนหิ มาเรตพฺโพติ มจฺโฉ อตฺตโน ธมฺมตาย วา มรตีติ มจฺโฉ ฯ มร ปาณจาเค วชาทีหีติอาทินา โตยฺ ธาตฺวนฺตโลโป จ ฯ ยวมิจฺจาทิสุตฺเต การสทฺเทน ตฺยสฺส โฉ ทฺวิตฺตํ ฯ คุมฺพติ ฉาเทตีติ คุมฺโพ สมุโห ฯ คุพิ ฉาทเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวีวาติ อ กฺวจิ ธาตูติอาทินา นิคฺคหิตาคโม ฯ มจฺฉสฺส คุมฺโพ มจฺฉคุมฺโพ มจฺฉคุมฺพนฺติปิ ฯ ตํ น สุนฺทรํ ฯ จรตีติ จรนฺตํ ฯ ติฏฺฐตีติ ติฏฺฐนฺตํ ฯ ปิสทฺทา สมุจฺจยา ฯ อยุชฺชนํ อสมฺปชฺชนํ อโยโค จรเณน อโยโค จรณาโยโค ฯ อเปกฺขนํ อเปกฺขา มจฺฉคุมฺพสฺส อเปกฺขา มจฺฉคุมฺพาเปกฺขา ฯ ตติยา นา ฆโต นาทีนํ ฯ จริยเต จรณํ ฯ

ยถา...ชนาติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ สกฺข...อาทีสูติ โยชิยตีติ ปเท อาธาโร ฯ สกฺข...ลสฺสาติ อโยโคติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ จร...คโตติ โยชิยตีติ ปเท เหตุ ฯ มจฺฉ...ขายาติ โยชิยตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จรณนฺติ โยชิยตีติ ปเท กมฺมํ ฯ โยชิยตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๒๖๔] ยสฺมา ปน โกจิ เวทนาญาณสงฺขารเภเทนาติ ปทสฺส จตุวีสตีติ อิมินา ปเทน สมฺพนฺธํ กตฺวา ปุญฺญปากกฺริยา เวทนา...เภเทน จตุวีสตีติ อตฺถํ คณฺเหยฺย ตสฺมา คาถาย อตฺถโยชนํ กโรนฺตา สเหตุกาตฺยาทิมาห ฯ สเหตุกกามาวจร... จตุวีสติ ปณฺฑิเตน มตา อิติ โยชนา ฯ

คาถายํ สเหตุกกามาวจร อิติ อฏฺฐหิ อธิกกฺขรปาโฐ ตโป จ พฺรหฺมจิรยญฺจาติ ปาโฐ วิย ฯ เตน ฏีกายํ สเหตุกกามาวจร อิติ วุตฺตํ ฯ อถวา ฯ โปฏฺฐเก สเหตุกามาวจรํ อิติ กการรหิโต ปาโฐ อธิปฺเปโต ฯ กสฺมา ฏีกายํ ปกฺขิตฺโต ฯ สเหตูหิ วตฺตนฺตีติ สเหตุกา ฯ ปุญฺญญฺจ ปาโก จ กิริยา จ ปุญฺญ-ปากกิริยา กามาวจรา จ เต ปุญฺญปากกิริยา จาติ กามา... กิริยา สเหตุกา จ ตา ปุญฺญปากกิริยา จาติ สเหตุ...กิริยา ฯ เวทนา จ ญาณญฺจ สงฺขาโร จ เวทนาญาณสงฺขารา เวทนา-ญาณสงฺขารานํ เภโท เวท...เภโท ฯ เวทนานํ เภโท เวทนา-เภโท ฯ เทฺว วิธา ปการา เยสํ ปุญฺญปากกิริยานํ ตานิ ทุวิธานิ

ทุวิธานํ ภาโว ทุวิธตฺตํ ฯ ญาณสฺส เภโท ญาณเภโท ฯ จตุพฺพิธานํ ภาโว จตุพฺพิธตฺตํ ฯ สงฺขารสฺส เภโท สงฺขารเภโท ฯ อฏฺฐวิธานํ ภาโว อฏฺฐวิธตฺตํ ฯ จสทฺโท เหตุตฺตยํ สมุจฺเจติ ฯ

สเห...กิริยาติ มตาติ ปเท กมฺมํ ฯ เวท...เทนาติ สมฺปิณฺเฑตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺเจกนฺติ ทุวิธตฺตา จ...ธตฺตา จ อฏฺฐวิธตฺตา จาติ ปทตฺตเย กิริยาวิเสสนํ ฯ เวท...ทโตติ ทุวิธตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทุวิธตฺตา จตุพฺพิธตฺตา อฏฺฐวิธตฺตาติ ปทตฺตยํ สมฺปิณฺเฑตฺวาติ ปเท เหตุ ฯ ทุวิธตฺตา-ตฺยาทีสุ ปุญฺญปากกิริยานนฺติ ภาวโยโค ปกฺขิปิตพฺโพ ฯ ญาณ-เภทโตติ จตุพฺพิธตฺตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สงฺขา...ทโตติ อฏฺฐวิธตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺปิณฺเฑตฺวาติ มตาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ จตุวีสตีติ มตาติ ปเท อากาโร ฯ มตาติ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ โยชนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ โชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๖๕] โจทนํ ปติฏฺฐเปตฺวา วิสชฺเชนฺโต นนฺตฺยาทิมาห ฯ นนุ จ อิทํ วจนํ วิรุทฺธํ เวทนาเภโท ตาว ปธมํ ยุตฺโต กสฺมา ตาสํ เวทนานํ โสมนสฺสุเปกฺขาภาเวน ภินฺนสภาวตฺตา ญาณ...กถํ ยุตฺโต อิติ โจทนา ฯ

นนุ จาติ อจฺจนฺตวิโรธตฺเถ นิปาโต ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน ปกติ อตฺตโน ลกฺขณํ ภินฺโน สภาโว

ยาสํ เวทนานํ ตา ภินฺนสภาวา ภินฺนสภาวานํ ภาโว ภินฺน-
สภาวตฺตํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ

นนุ จาติ นิปาโต ฯ เวทนาเภโทติ ยุตฺโตติ ปเท กตฺตา ฯ
ตาวาติ ยุตฺโตติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ยุตฺโตติ กตฺตุวาจกํ
กิตปทํ ฯ ตาสนฺติ ภินฺนสภาวตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ภินฺน...
วตฺตาติ ยุตฺโตติ ปเท เหตุ ฯ ญาณ...เภโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
กถนฺติ ปุจฺฉา ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๒๖๖] ญาณสงฺขารเภโท กถนฺติ ญาณสมฺปยุตฺเต ญาณํ
อตฺถิ ญาณวิปฺปยุตฺเต ปน นตฺถิ สสงฺขาเรปิ สงฺขาโร อตฺถิ
อสงฺขาเร นตฺถีติ วุตฺตํ โหติ ฯ ญาณสงฺขารานนฺตฺยาทิ วิสชฺชนํ ฯ
ญาณสงฺขารานํ ภาวาภาวกโตปิ ภาวาภาเวน กโต เภโท ญาณ-
สงฺขารกโตว ญาณสงฺขาเรหิ กโต เอว ยถา วสฺสกโต สุภิกฺโข
ทุพฺภิกฺโข ตถา อิติ ตสฺมา ญาณ...เภโท อิติ ตสฺมา เอตฺถ
ญาณสงฺขารเภท โกจิ วิโรโธ นตฺถีติ โยชนา ฯ

ญาณญฺจ สงฺขาโร จ ญาณสงฺขารา ฯ ภวนํ ภาโว
วิชฺชมานากาโร น ภาโว อภาโว สุญฺญตา นตฺถิตา ภาโว
จ อภาโว จ ภาวาภาโว ภาวาภาเวน กโต ภาวาภาวกโต ฯ
ภาวาภาเวนาติ กโตติ ปเท กตฺตา ฯ ปีสทฺโท สกฏฺฐาเน ฐิโต
โจทการุจิสูจโน ฯ ญาณสงฺขาเรหิ กโต ญาณ...กโต ฯ
ญาณสงฺขาเรหีติ กโตติ ปเท กตฺตา ฯ เอวสทฺโท น อกโตติ

ญาเปติ ฯ ยถาติ อุปมา ฯ วสฺเสน กโต วสฺสกโต ฯ วสฺเสนาติ กโตติ ปเท กตฺตา ฯ ภิกฺขิตพฺโพติ ภิกฺโข โอทโน ฯ ภิกฺโขติ ปุ๊ลิงฺคมฺปิ อตฺถิ ฯ สมฺปนฺโน ภิกฺโข สุภิกฺโข ฯ อสมฺปนฺโน ภิกฺโข ทุพฺภิกฺโข ฯ ญาณสงฺขาเรหิ กโต ญา...กโต ฯ ภิชฺชนํ เภโท ญาณสงฺขารานํ เภโท ญา...เภโท ฯ วิรุชฺฌนํ วิโรโธ ฯ

ญาณ...รานนฺติ ภาวาภาวาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ภาวา...โตปีติ เภโทติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เภโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ญาณ...กโต วาติ เภโทติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ยถาติ อุปมา ฯ วสฺสกโตติ สุภิ...ภิกฺโขติ ปททฺวยสฺส วิเสสนํ ฯ สุภิ...ภิกฺโขติ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตถาติ อุปเมยฺยโชตโก ฯ อิติ ตสฺมาติ ญาณ...เภโทติ ปเท เหตุ ฯ ญาณ...กโตติ เภโทติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เภโทติ สญฺญี ฯ ญาณ...เภโทติ สญฺญา ฯ อิตีติ นาติ ปเท เหตุ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ เอตฺถาติ วิโรโธติ ปเท อาธาโร น อตฺถีติ ปเทปิ ฯ โกจีติ วิโรโธติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิโรโธติ น อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๒๖๗] กาเมติ อยํ คาถา กามาวจรโสภณจิตฺตาเนว สปฺปิณฺเฑตฺวา น วุตฺตา สพฺพาเนว กามจิตฺตานิ สมฺปิณฺเฑตฺวา วุตฺตาติ ญาเปนฺโต อนุสนฺธึ ทสฺเสนฺโต อาห อิทานิตฺยาทึ ฯ อิทานิ...ทสฺเสตุํ ญาเปตุํ กาเม...อาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

อิทานีติ วุตฺตนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ สพฺพานิปีติ กามา... ตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ กามา... ตานีติ สมฺปิณฺเฑตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมฺปิณฺเฑตฺวาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ กาเม...อาทีติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๖๙] คาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห กาเมตฺยาทึ ฯ กาเม ภเว...อิติ สพฺพถาปิ กุสลา...เภเทน จตุปญฺญาเสว กาล...วิธภาเวปิ สติ อิติ อตฺโถ ฯ

กามิยตีติ กาโม ภาโว ฯ กามสทฺทสฺส ภาววาจกตฺตํ ญาเปตุํ ภเวติ ปกฺขิตฺตํ ฯ เตวีส ปากานีติมสฺส วิวรณํ เตวีสติ วิปากานีติ ฯ อกุสลานํ เหฏฺฐา ปธมํ วุตฺตตฺตา ทฺวาทส อกุสลานีติ วจนํ ปธมํ วุตฺตํ ฯ ปิสทฺทตฺถสฺส วิญฺญาตพฺพตฺตา สพฺพถาปีติ เอตฺถ ปิสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ สพฺพถาปีติมสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ อนฺโตคธเภเทนาติ ฯ อนฺโต โอคธติ ปวิสตีติ อนฺโตคโธ กุสลาทีนํ เภโท ฯ อนฺโตคโธ จ โส เภโท จาติ อนฺโตคธเภโท ฯ สพฺพวากฺยานํ อวธารณผลตฺตา จตุปญฺญาสาติ ปเท เอวสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ เอวสทฺโท น อูนํ นาธิกนฺติ ญาเปติ ฯ

นนุ กาลาทิเภเทน ภินฺนานิ กามาวจรจิตฺตานิ จตุปญฺญาส-จิตฺเตหิ อธิกานิ โหนฺติ ตสฺมา เอวสทฺโท น ปกฺขิปิตพฺโพติ โจทนํ สนฺธายาห กาลาตฺยาทึ ฯ กาโล จ ทฺวารญฺจ สนฺตาโน

จ กาลทฺวารสนฺตานา เต อาทโย เยสํ เทสาทีนํ เต กาล....ทโย กาล....ทีนํ เภโท กาล....เภโท ฯ น เอโก อเนโก อเนโก วิโธ เยสํ กามาวจรจิตฺตานํ ตานิ อเนกวิธานิ อเนกวิธานํ ภาโว อเนกวิธภาโว ฯ ปิสทฺโท โจทกสฺส อรุจิสูจโน ฯ

กาเมติ ภเวติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภเวติ วิปากานิ ปุญฺญาปุญฺญานิ กิริยาติ ปเทสุ อาธาโร ฯ สตฺตาติ อกุ...กานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อกุส...กานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ สเหตุ...ฬสาติ ปททฺวยํ กุส...กานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กุส...กานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ เอวนฺติ เตวีสตีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เตวีสตีติ วิปากานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิปากานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ทฺวาทสาติ อกุสลานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อกุสลานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อฏฺฐาติ กุสลานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กุสลานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ วีสตีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ปุญฺญาปุญฺญานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วีสตีติ วิเสสนํ ฯ อเหตุกาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ติสฺโสติ วิเสสนํ ฯ สเหตุกาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อฏฺฐาติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ สรูปํ ฯ เอกาทสาติ วิเสสนํ ฯ กิริยา จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ จตุ...เสวาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ สพฺพถาปิ อนฺโต... เทนาติ ปททฺวยํ จตุ...เสวาติ ปทสฺส สรูปํ สพฺพถาปิ กุส...ยานนฺติ อนฺโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ จตุ...วาติ กามาวจรจิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กาล...เทนาติ อเนกาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อเน...เวปีติ สตีติ ปเท ภาวสตฺตมี ฯ สตีติ

ตุลฺยาธิกรณสตฺตมี ฯ อิตีติ อตฺโถติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กามาวจรสฺส วณฺณนา กามาวจรวณฺณนา ฯ

กามาวจรโยชนา นิฏฺฐิตา ฯ

[๒๖๙] เอวํ กามาวจรวณฺณนํ กตฺวา อิทานิ รูปาวจร-วณฺณนํ กโรนฺโต อิทานิจฺจาทิมาห ฯ อิทานิ ตทนนฺตรุทฺ-ทิฏฺฐสฺส รูปาวจรสฺส นิทฺเทสกฺกโม นิทฺเทสปฏิปาฏิ อนุปฺปตฺโต อิติ ตสฺมา ตสฺส รูปาวจรสฺส ฌาน...อาทิวจนํ อาจริโย อาห ฯ

ตสฺส กามาวจรสฺส อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ อุทฺทิสิยิตฺถาติ อุทฺทิฏฺฐํ ฯ ตทนนฺตรํ อุทฺทิฏฺฐํ ตทนนฺตรุทฺทิฏฺฐํ เหฏฺฐา กามา-วจรํ รูปาวจรนฺติ อุทฺทิฏฺฐํ ฯ นิทฺทิสนํ นิทฺเทโส นิทฺเทเสน ปกาสนนฺติ อตฺโถ ภาวสาธนํ ฯ กมนํ กโม ปฏิปาฏิ นิทฺเทสสฺส กโม นิทฺเทสกฺกโม ฯ อนุปฺปชฺชตีติ อนนุปฺปตฺโต โย นิทฺเทสกฺกโม อาจริยสฺส อนุปฺปชฺชติ อิติ ตสฺมา โส นิทฺเทสกฺกโม อนุปฺปตฺโต ฯ ฌานสฺส องฺคา อวยวา ฌานงฺคา ฯ ยุชฺชนํ โยโค ฌานงฺเคหิ โยโค ฌานงฺคโยโค ฌานงฺคโยคสฺส เภโท ฌาน...เภโท ฯ ปญฺจหิ ปกาเรหิ ปญฺจธา ฯ วิภชนํ วิภาโค ฯ

อิทานีติ อนุปฺปตฺโตติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ตท...จสฺสาติ รูปา...รสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ รูปา...รสฺสาติ นิทฺเทสาติ

ปเท สพฺพนฺโธ ฯ นิทฺเทสกฺกโมติ อนุปฺปตฺโตติ ปเท กตฺตา ฯ อนุปฺปตฺโตติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท เหตุ ฯ ตสฺสาติ วิภาคนฺติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ ฌาน...เทนาติ ปญฺจธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจธาติ วิภาคนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภาคนฺติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ อาหาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ วิตกฺก...อาทินฺติ อาหาติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๗๐] อวยวตฺถํ ทสฺเสนฺโต วิตกฺโก จาติอาทิมาห ฯ วิตกฺโก จ วิจาโร จ...เอกคฺคตา จ อิติ อิเมหิ ธมฺเมหิ สหิตํ จิตฺตํ วิตกฺก...สหิตํ ฯ วิตกฺโก จ...คตา จาติ วจเนน ทฺวนฺทฺวสมาสํ ญาเปติ ฯ อิเมหิ สหิตนฺติ อิมินา ตติยาตปฺปุริสํ ญาเปติ ฯ

วิตกฺโก...คตา จาติ ปญฺจปทํ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ อิเมหีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อิเมหีติ สหิตนฺติ ปเท สหโยคตติยา ฯ สหิตนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิตกฺก...สหิตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

วิตกฺโก จ วิจาโร จ ปีติ จ สุขญฺจ เอกคฺคตา จ วิตกฺกวิจารปีติสุเขกคฺคตา วิตกฺกวิจารปีติสุเขกคฺคตาหิ สหิตํ วิตกฺก...สหิตนฺติ วิคฺคโห ฯ

[๒๗๑] วิตกฺกาทีนํ วิคฺคหํ ญาเปนฺโต ตตฺถตฺยาทิมาห ฯ ตตฺถ เตสุ วิตกฺกาทีสุ โย ธมฺโม อารมฺมณํ สมฺปยุตฺตธมฺเม

วิตกฺเกติ อภินิโรเปติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม วิตกฺโก ฯ ตกฺกธาตุสฺส อูหนรุกฺขสิเลสาทิสฺสปิ วาจกตฺตา วิตกฺเกตีติ ปทสฺสตฺถํ อภินิโรเปตีติ วิวรติ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ วิตกฺโกติ นิทฺธารณิยํ ฯ อารมฺมณนฺติ อภิ...เปตีติ ปเท กมฺมํ ฯ วิตกฺเกตีติ วิปุพฺโพ ตกฺก โรปเน จุราทิโต เณณยาติ เณ ฯ สมฺป...ธมฺเมติ อภินิโรเปตีติ ปเท กมฺมํ ฯ รุป โรปเน เณ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๒๗๒] สมฺป...อภินิโรเปตีติ วุตฺตตฺตา วิตกฺกํ อตฺตโน ลกฺขเณน ปากฏํ กโรนฺโต อาห โสตฺยาทึ ฯ โส วิตกฺโก สห...ขโณ ฯ

อตฺตนา สห ชายนฺตีติ สหชาตา ผสฺสาทิปญฺจตฺตึสธมฺมา ฯ อารมฺมณสฺส อภินิโรปนํ อาร...ปนํ อารมฺมณาภินิโรปนํ ลกฺขณมสฺสาติ อาร...ลกฺขโณ ฯ

[๒๗๓] โส สห...ขโณติ วุตฺตมตฺถํ โลกุปมาย สาเธนฺโต ยถา หิตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ โกจิ คามวาสี ปุริโส ราชวลฺลภชนํ รญฺญา สมฺพนฺธินํ สมฺพนฺธวนฺตํ มิตฺตํ วา นิสฺสาย...ปวิสติ ยถา เอวํ วิ...โรหติ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ คาเม วสตีติ คามวาสี ฯ ตสฺสีลาทีสุ ณีตฺวาวี วาติ จสทฺเทน ณี ฯ ราชติ ทิปฺปตีติ ราชา ฯ วลฺเลติ สํวรตีติ วลฺลโภ ปิโย ฯ วลฺล สํวรเณ กาเล วตฺตมานาตีเต

๑. กิมิทํ ฯ

ณฺวาทโยติ อภปจฺจโย ฯ รญฺโญ วลฺลโภ ราชวลฺลโภ ฯ รญฺญา สมฺพชฺฌนํ ราชสมฺพนฺโธ ฯ สมฺพนฺโธ อสฺส มิตฺตสฺส อตฺถีติ สมฺพนฺธี ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ สมฺพนฺธินนฺติ เอตฺถ กมฺมตฺเถ ทุติยา ฯ อํ นญฺญโต กตรสฺสาติ อํวจนสฺส นํ ฯ มิชฺชติ สินิหตีติ มิตฺโต สุหทโย ฯ มิท สิเนเห ฉทาทีหิ ตตฺรณีติ ต ฺภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ ฯ วาสทฺโท ราชวลฺลภํ วา สมฺพนฺธินํ มิตฺตํ วาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทพฺพสมฺภารํ คณฺหาตีติ เคหํ ฆรํ ฯ คห อุปาทาเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ คหสฺสุปธสฺเส วาติ อสฺเส ฯ รญฺโญ เคหํ ราชเคหํ ฯ จิตฺตนฺติ ปธานนเยน วุตฺตํ ฯ

ยถาติ อุปมา ฯ โกจิ คามวาสีติ ปททฺวยํ ปุริโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปุริโสติ ปวีสตีติ ปเท กตฺตา ฯ ราชวลฺลภํ มิตฺตํ วาติ ปททฺวยํ นิสฺสายาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมฺพนฺธินนฺติ มิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นิสฺสายาติ ปวิสตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ราชเคหนฺติ ปวิสตีติ[๑] ปเท กมฺมํ ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ วิตกฺกนฺติ นิสฺสายาติ ปเท กมฺมํ ฯ นิสฺสายาติ อาโรหตีติ ปเท ปุพฺพกาล-กิริยา ฯ จิตฺตนฺติ อาโรหตีติ ปเท กตฺตา ฯ อารมฺมณนฺติ อาโรหตีติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๗๔] โจทนํ ปติฏฺฐเปตฺวา วิสชฺเชนฺโต ยทิตฺยาทิมาห ฯ เอวํ วิตกฺกํ นิสฺสาย จิตฺตํ อารมฺมณํ อาโรหตีติ วจเน ยทิ สติ อวิตกฺกํ จิตฺตํ อารมฺมณํ กถํ อาโรหติ อิติ โจทนา ฯ

๑. อนุปวิสตีติ ฏีกาปาโฐ ฯ

ยทีติ สตีติ ปเท ปริกปฺโป ฯ เอวนฺติ สตีติ ปเท ลกฺขณวนฺตํ ฯ กถนฺติ ปุจฺฉา ฯ อวิตกฺกนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ อาโรหตีติ ปเท กตฺตา ฯ อารมฺมณนฺติ อาโรหตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๒๗๕] ตมฺปิ อวิตกฺกจิตฺตํ วิตกฺก...อภินิโรหตีติ ปิสทฺโท น เกวลํ สวิตกฺกํ จิตฺตํ วิตกฺกพเลน อารมฺมณํ อภินิโรหตีติ๑ ญาเปติ ฯ วิตกฺกสฺส พลํ วิตกฺกพลํ ฯ เอวสทฺโท น อญฺเญนาติ ญาเปติ ฯ

ตมฺปีติ อภิ...หตีติ ปเท กตฺตา ฯ วิต...เนวาติ อภินิโรหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๒๗๖] ตมฺปิตฺยาทินา วุตฺตมตฺถํ อุปมาย สาเธนฺโต ยถาตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ โส ปุริโส ปริจเยน เตน มิตฺเตน วินาปิ...ปวิสติ ยถา เอวํ...อภินิโรหติ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ โส ปุริโสติ คามวาสี ปุริโส ฯ ปริจยนํ ปริจโย ปุริสสฺส ราชเคหปวิสเน จิรปริจยนํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ มิตฺเตน สหาติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ อาสงฺกนํ อาสงฺกา ฯ อาปุพฺโพ สกิ สงฺกายํ อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ปุน อา นิคฺคหิตญฺจ ฯ อาสงฺกาย อภาโว นิราสงฺกา ฯ นิราสงฺโกติปิ อตฺถิ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายมฺปิ นิราสงฺโกติปิ อตฺถิ ฯ นตฺถิ อาสงฺกา เอตสฺส ปุริสสฺสาติ นิราสงฺโก ฯ ปริจยนํ ปริจโย

๑. อภิโรหตีติ ฏีกาปาโจ ฯ

สนฺตาเน ปวตฺตจิตฺตภาวนา ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ วิตกฺเกน สหาติ ญาเปติ ฯ

ยถาติ อุปมา ฯ โสติ ปุริโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปุริโสติ ปวิสตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปริจเยนาติ ปวิสตีติ ปเท เหตุ ฯ เตนาติ วินาติ ปเท อปาทานํ ฯ วินาปีติ ปวิสตีติ ปเท วิเสสนํ ฯ นิราสงฺกายาติ ปวิสตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ราชเคหนฺติ ปวิสตีติ ปเท กมฺมํ ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ ปริจเยนาติ อภินิโรหตีติ ปเท เหตุ ฯ วิตกฺเกนาติ วินาติ ปเท อปาทานํ ฯ วินาปีติ อภินิโรหตีติ ปเท วิเสสนํ ฯ อวิตกฺกนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ อภิ...หตีติ ปเท กตฺตา ฯ อารมฺมณนฺติ อภิ...หตีติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๒๗๗] ปริจเยน วิตกฺเกนาติ เอตฺถ วุตฺตปริจยํ สรูปโต ญาเปนฺโต ปริจโยตฺยาทิมาห ฯ เอตฺถ เอตสฺมึ อธิกาเร ปริจโยติ จ ปริจโย นาม สวิ...จิตฺตภาวนา จิตฺตวฑฺฒนา ฯ

อิติสทฺโท นามวาจโก ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ สห วิตกฺเกน วตฺตีติ สวิตกฺกํ สวิตกฺกญฺจ ตํ จิตฺตญฺจาติ สวิตกฺกจิตฺตํ ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ปวตฺติยา วโส สมฺพชฺฌนํ ปวตฺติวโส ฯ นิพฺพตฺตตีติ ปวตฺตตีติ นิพฺพตฺตา ฯ ภาวิยเต วฑฺฒิยเต ภาวนา จิตฺตสฺส ภาวนา วฑฺฒนา จิตฺตภาวนา ฯ

ปริจโยติ จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตฺถาติ ปริจโยติ ปเท อาธาโร ฯ สวิตกฺกจิตฺตสฺสาติ สนฺตาเนติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สนฺตาเนติ ปวตฺตตีติ ปเท อาธาโร ฯ อภิณฺหนฺติ ปวตฺตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ปวตฺติวเสนาติ นิพฺพตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นิพฺพตฺตาติ จิตฺตภาวนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตภาวนาติ ปริจโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๒๗๘] อญฺญํ การณํ ญาเปนฺโต อปิเจตฺถาติอาทิมาห ฯ อปิจ อถวา เอตฺถ อวิตกฺกจิตฺเตสุ ปญฺจวิญฺญาณํ...อภิโรหนฺติ ฯ

อปิจาติ นิปาโต อถวาติ สทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ กสฺมา ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายํ วุตฺตสฺส อถวาติ ปทสฺส ทสฺสนโต ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปญฺจวิญฺญาณนฺติ นิทฺธารณิยํ ฯ ปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ วตฺถุ จ อาลมฺพนญฺจ วตฺถาลมฺพนานิ ฯ สงฺฆฏิยเต สงฺฆฏฺฏนํ ฯ ฆฏฺ สงฺฆาเฏ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ วตฺถาลมฺพนานํ สงฺฆฏฺฏนํ วตฺถา...ฏฺฏนํ วตฺถาลมฺพนสงฺฆฏฺฏนสฺส พลํ วตฺถา...พลํ ฯ ทุติยชฺฌานํ อาทิ เยสํ ตติยชฺฌานาทีนํ ตานิ ทุติยชฺฌานาทีนิ ฯ จสทฺโท ปญฺจวิญฺญาณญฺจ ทุติ...นิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เหฏฺฐา ปวตฺตา เหฏฺฐิมา ฯ ภาเวติ ปจฺฉิมํ จิตฺตํ วฑฺเฒตีติ ภาวนา ปุริมํ จิตฺตํ ฯ เหฏฺฐิมา จ สา ภาวนา จาติ เหฏฺฐิมภาวนา เหฏฺฐิมภาวนาย พลํ เหฏฺฐิ...พลํ ฯ กิญฺจิโปตฺถเก เหฏฺฐิมเหฏฺฐิมาติ อตฺถิ ฯ ตํ อภิธมฺมาวตารฏีกาย น สเมติ ฯ

เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปญฺจวิญฺญาณํ ทฺวิ...นิ จาติ ปททฺวยํ อภิโรหนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ อวิตกฺกมฺปีติ ปญฺจวิญฺญาณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วตฺถา...เลน เหฏฺฐิ...เลนาติ ปททฺวยํ อภิโรหนฺตีติ ปเท กรณํ เหตุ วา ฯ

ทุติย...พเลนาติ ปจมภาวนาพเลน ทุติยํ ทุติยภาวนาพเลน ตติยํ ฯ เสเสสุปิ เอเสว นโย ฯ

[๒๗๙] อารมฺมเณ เตน ธมฺเมน จิตฺตํ วิจรติ อนุวิจรติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม วิจาโร ฯ

อารมฺมเณติ วิจรตีติ ปเท อาธาโร ฯ เตนาติ วิจรตีติ ปเท กรณํ เหตุ วา ฯ จิตฺตนฺติ กตฺตา ฯ

วิจรติ เตนาติ วิจาโร ฯ โส วิจาโร อนุ...ขโณ ฯ อนุมชฺชิยเต อนุมสิยเต ปริมชฺชิยเต อนุมชฺชนํ ภาวสาธนํ ฯ มชฺช อามสเน ยุ ฯ อารมฺมณสฺส อนุมชฺชนํ อาร...ชนํ อารมฺมณานุมชฺชนมสฺส ลกฺขณนฺติ อารมฺมณานุมชฺชนลกฺขโณ ฯ

[๒๘๐] โส อารมฺมณา...ลกฺขโณติ วุตฺตวจนํ ปาลิยา สาเธนฺโต ตถาเหสาตฺยาทิมาห ฯ ตถาหิ สจฺจํ เอโส วิจาโร อนุสนฺธานตา อิติ วิจารนิทฺเทเส ภควตา นิทฺทิฏฺโฐ ฯ

ตถาหีติ ทฬฺหีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ อารมฺมณํ อนุคนฺตฺวา สนฺธาติ ฆเฏติ อนุมชฺชนวเสนาติ อนุสนฺธาโน ฯ อนุสํปุพฺโพ ธา ฆฏเน กตฺตุกรณปฺปเทเสฺ จ ยุ ฯ อนุสนฺธาโน เอว อนุสนฺธานตา ฯ ญยตฺตตา ภาเว ตูติ ตฺสทฺเทน สกตฺเถ ตา ฯ

ตถาหีติ นิปาโต ฯ เอโสติ นิทฺทิฏฺโฐติ ปเท กมฺมํ ฯ อนุ...ตาตีติ นิทฺทิฏฺโฐติ ปเท อากาโร ฯ นิทฺทิฏฺโฐ กมฺมวาจกํ ฯ

[๒๘๑] วิตกฺกวิจารานํ เอว อญฺญมญฺญํ ภินฺนา ปากฏา น โหนฺติ ตสฺมา เทฺว ธมฺเม อุปมาย ปากฏํ ทสฺเสนฺโต เอตฺถ จาติอาทิมาห ฯ เอตฺถ จ เอเตสุ วิตกฺกวิจาเรสุ วิจารโต โอฬาริกฏฺเฐน ตสฺเสว วิจารสฺส เอว ปุพฺพงฺคมฏฺเฐน จ ปจ... วิย เจตโส จิตฺตสฺส ปจ...วิตกฺโก อนุรโว วิย อนุสญฺจรณํ อนุปริคมนํ วิจาโรติ โยชนา ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ โอฬาริกฏฺเฐนาติ อารมฺมณา- ภินิโรปนฏฺเฐน โอฬาริกสภาเวน ฯ โอฬาริโก เอว อตฺโถ โอฬาริ- กฏฺโฐ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ ธมฺมํ นิวตฺเตติ ฯ ปุพฺพงฺคมฏฺเฐนาติ อารมฺมณาภินิโรปนฏฺเฐน ปุพฺพปฺปวตฺตนสภาเวน ฯ ปุพฺพํ คมนํ ปวตฺตนํ ปุพฺพงฺคโม ปุพฺพงฺคโม เอว อตฺโถ ปุพฺพงฺคมฏฺโฐ ฯ จสทฺโท โอฬา...น จ ปุพฺพ...น จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ฌทิตพฺโพ ฌฏฺเฏตพฺโพ ชเนหีติ ฌณฺโฑ อโยมยาทิฌณฺฑํ ฯ ฌฑิ ฌฏฺฏเน กฑฺยาทีหิ โก กฺวจิ ธาตูติอาทินา พินฺทาคโม กโลโป จ วคฺคนฺตํ ฯ ฌโฏติปิ ฯ ฌฏฺเฏตพฺโพ ปริหริตพฺโพติ ฌโฏ ฯ ฌฏิ ฌฏฺฏเน ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ อภิหนนํ อภิฆาโต ฯ ฐานุปจาเรน เจตํ วุตฺตํ ฯ ฌณฺฑสฺส อภิฆาโต ฌณฺฑาภิฆาโต ฯ ปฐโม ฌณฺฑาภิฆาโต ปฐมฌณฺฑาภิฆาโต ฯ อารมฺมเณ อภินิปตนํ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 415

อภินิปาโต ปฐโม อภินิปาโต ปฐมาภินิปาโต ฯ ฆณฺโฏ รวติ เอเตน สทฺเทนาติ ราโว ฯ รุ สทฺเท วิสรุชปทาทิโต ณ ณโลปวุฑฺฒิ เต อาวายา การิเต ฯ ปฐมสทฺทํ อนุคโต ราโว อนุราโว ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก อนุรโวติปิ อตฺถิ ฯ รุ สทฺเท สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ อ อญฺเญสุ จ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายมฺปิ อนุราโวติปิ อตฺถิ ฯ อนุสญฺจิยเต อนุปริคมิยเต อนุสญฺจรณํ ฯ

เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ วิจารโตติ โอฬาริกาติ ปเท อปาทานํ ฯ โอฬาริกฏฺเฐน ปุพฺพ...น จาติ ปททฺวยํ อภินิปาโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตสฺเสวาติ ปุพฺพาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ฆณฺฑาภิฆาโตติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมา ฯ เจตโสติ ปฐมาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปฐ...ปาโตติ วิตกฺโกติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิตกฺโกติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อนุรโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมา ฯ อนุ...รณนฺติ วิจาโรติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิจาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๘๒] วิตกฺกวิจารานํ วิเสสํ ญาเปนฺโต อาห วิปฺผารวาติอาทึ ฯ วิปฺผารวา จ...วิปฺผนฺทภูโต อากาเส...วิกฺเขโป วิย คนฺธานุพนฺธเจตโส ภมรสฺส ปทุมา...ปาโต วิย จ สนฺตวุตฺติ...รณํ วิย ปทุมาภิมุขปติตสฺส ภมรสฺส ปทุมสฺส อุปริ...มนํ วิย จาติ โยชนา ฯ

วิปฺผรณํ ปสารณํ วิปฺผาโร ฯ วิปุพฺโพ ผร ผรเณ ภาเว จ ฯ วิปฺผาโร อสฺส วิตกฺกสฺส อตฺถีติ วิปฺผารวา ฯ

๑. ปฐมาภินิปาโตติ ภเวยฺย ฯ

คุณาทิโต วนฺตุ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ จิตฺตสฺส วิปฺผนฺทน-
ภูโตติ จิตฺตสฺส ปจมุปฺปตฺติกาเล จิตฺตสฺส ปริปฺผนฺทนภูโต ฯ
ปริปฺผนฺทนภูโตติ อิทํ วิปฺผารวาติมสฺส อธิปฺปาโย ฯ วิปฺผนฺทตีติ
วิปฺผนฺโท วิตกฺโก ฯ ผนฺท จลเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ
วิปฺผนฺโท ภูโต วิปฺผนฺทภูโต ฯ น กสฺสตีติ อากาโส ฯ อุทฺธํ
ปตนตฺถํ คมนตฺถํ อุปฺปติตุํ อุปฺปติตุํ กาเมตีติ อุปฺปติตุกาโม ฯ
อากาเส คนฺตุํ ปฏงฺคาทโย จ มาเรตุํ สกฺโกตีติ สกุโณ ฯ สก
สตฺติยํ วรกรครทาริยมชฺชปีถสกุโนติ กุโน กฺวจิ ธาตูติอาทินา
กโลโป นสฺส โณติ นสฺส โณ ฯ อากาเส ปกฺกมติ เอเตน
ปตฺเตนาติ ปกฺโข ฯ ปปุพฺโพ กมุ ปทวิกฺเขเป กาเล วตฺต-
มานาตีเต ณฺวาทโยติ ขปจฺจโย มุขาทโยติ วา กฺวจิ ธาตูติ-
อาทินา ธาตฺวนฺตโลโป สรโลโป...ปกติ ฯ วิกฺขิปนํ วิกฺเขโป
ปกฺขสฺส วิกฺเขโป ปกฺขวิกฺเขโป ฯ อภิมุขํ ปตนํ อภิมุขปาโต
ปทุมสฺส อภิมุขปาโต ปทุมา...ปาโต ฯ จสทฺโท ปกฺข...ปาโต
วิย จ ปทุ...ปาโต วิย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ คนฺเธน อนุพนฺธํ
เจตํ ยสฺส ภมรสฺส โส คนฺธานุพนฺธเจโต ฯ ภมตีติ ภมโร
อลิ ฯ ภมาทิตฺวาโรติ อโร ฯ วตฺตนํ วุตฺติ สนฺตา วุตฺติ ยสฺส
วิจารสฺสโส สนฺตวุตฺติ ฯ อติปริปผนฺทตีติ อติปริปฺผนฺโท น
อติปริปฺผนฺโท นาติ...ผนฺโท นาติปริปฺผนฺโท ภูโต นาติ...
ภูโต ฯ อุปฺปติตฺถาติ อุปฺปติโต ฯ อุปุพฺโพ ปต ปตเน พุธ-

คมาทิตฺเถ กตฺตรีติ อตีเต โต ฯ ปกฺขสฺส ปสารณํ ปกฺขปฺ-
ปสารณํ ฯ ภาคสฺส อุปริ อุปริภาโค ฯ สมนฺตโต ภมิยเต
ปริพฺภมนํ ฯ จสทฺโท ปกฺข...วิย จ ปริ...วิย จาติ
โยเชตพฺโพ ฯ ปทุมํ อภิมุขํ ปทุมาภิมุขํ ปทุมาภิมุขํ ปตตีติ
ปทุมาภิมุขปติโต ฯ

วิปฺผารวา จ วิปฺผนฺทภูโตติ ปททฺวยํ วิตกฺโกติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิตกฺโกติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จิตฺตสฺสาติ วิปฺผนฺทนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อากาเสติ อุปฺปติตฺติ ปเท อาธาโร ฯ อุปฺป... มสฺสาติ สกุณสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สกุณสฺสาติ วิกฺเขโปติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปกฺขวิกฺเขโปติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมา ฯ ปทุ...ปาโตติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมา ฯ คนฺธา...ตโสติ ภมรสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภมรสฺสาติ ปาโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สนฺตวุตฺติ นาติ...ภูโตติ ปททฺวยํ วิจาโรติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิจาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จิตฺตสฺสาติ นาติปริปฺผนฺทาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อากาเสติ อุปฺปติตสฺสาติ ปเท อาธาโร ฯ อุปฺปติตสฺสาติ สกุณสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สกุณสฺสาติ ปสารณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปกฺข...รณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมา ฯ ปทุมา...ติตสฺสาติ ภมรสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภมรสฺสาติ ปริพฺภมนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ

[๒๘๓] ยา ธมฺมชาติ กายจิตฺตํ ปีนยติ ตปฺเปติ วา วฑฺเฒติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ ปีติ ฯ

ปีนยตีติ ปีนธาตุ ตปฺปเน ธาตูหิ...เหตฺวตฺเถติ ณโย ติวิภตฺติ ฯ กาโย จ จิตฺตญฺจ กายจิตฺตํ ฯ ปีนธาตุสฺส ทุวิธตฺถตฺตา วุตฺตํ ตปฺเปติ วฑฺเฒตีติ วาติ ฯ ตป ปีนเน เณ ติ ปสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ วฑฺฒ วฑฺฒเน เณ ติ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ ปี ตปฺปนวฑฺฒเนสุ อิตฺถิยมติยโว วาติ ติ ฯ อิการนฺโต ปีธาตุ ฯ ปีนธาตุ ปีธาตุยา สทิโส ตสฺมา ปีนธาตุ วากฺเย ปกฺขิตฺโต ฯ สา ปีติ สมฺปิ...ขณา ฯ สุฏฺฐุ ปิยเต ยุชฺชเต สมฺปิโย ฯ สํปุพฺโพ ปี โยเค วชาทีหีอาทินา โย ฯ อยนํ อารมฺมเณ คหณวเสน ปวตฺตนํ อยนํ ฯ อิ คติมฺหิ นนฺทาทีหิ ยุ อญฺเญสุ จ ฯ สมฺปิยโต กลฺลโต อยนํ อารมฺมณคฺคหนํ ลกฺขณมสฺสา ปีติยาติ สมฺปิยายนลกฺขณา ฯ มชฺเฌ ทีโฆ ฯ

[๒๘๔] สมฺปิยา...ขณาติ ปทสฺสตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อารมฺมณนฺตฺยาทึ ฯ อารมฺม...ขณาปีตีติ อิทํ วจนํ วุตฺตํ โหติ ฯ

อารมฺมณนฺติ คหณนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ สมฺปิยาติ ปทสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ กลฺลโตติ ฯ กลฺลโตติ ขมโต ฯ กลฺลโตติ คหณาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ คหณํ ลกฺขณมสฺสาติ คหณลกฺขณา ฯ

[๒๘๕] ยํ ธมฺมชาตํ ธมฺเม สมฺปยุตฺตธมฺเม สุขยติ สุขาเปติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ สุขํ ฯ ตํ สุขํ อิฏฺฐา...ขณํ ฯ

อิฏฺฐสฺส อนุภวนํ อิฏฺฐานุภวํ อิฏฺฐานุภวนํ ลกฺขณํ อสฺส สุขสฺสาติ อิฏฺฐา...ขณํ สุโภ...ราชา วิย ฯ ภุญฺชิตพฺพนฺติ โภชนํ ฯ รสนฺติ ตํ อสฺสาเทนฺติ สตฺตาติ รโส ฯ สุโภชนสฺส รโส สุโภ...รโส ฯ สุโภชนรสํ อสฺสาเทตีติ สุโภ...ทโก ฯ อาปุพฺโพ สท สาทเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ ณฺวุ อนกา ยุณฺวูนํ วุฑฺฒิ รสฺสํ ฯ

สุโภ...ทโกติ ราชาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ราชา ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมา ฯ

[๒๘๖] ปีติสุขานํ วิเสสํ อุปมาย ญาเปนฺโต อาห ตตฺถ-ตฺยาทึ ฯ ตตฺถ ปีติสุเขสุ อารมฺมณ...ปากโฏ กนฺตารขินฺนสฺส ชนสฺส วน...สเน ปีติ วิย ยถาลทฺธสฺส อารมฺมณสฺส อนุ...ปานาทีสุ สุขํ วิยาติ โยชนา ฯ

ปฏิลภนํ ปฏิลาโภ อารมฺมณสฺส ปฏิลาโภ อารมฺมณ-ปฏิลาโภ ฯ สุขํ กโรติ อุปฺปาเทตีติ กํ อุทกํ ฯ กร กรเณ สพฺพโต...วาติ อ กฺวจิ ธาตูติอาทินา รโลโป ฯ ชเนหิ เกน อุทเกน สทฺธึ ตริตพฺโพติ กนฺตาโร มคฺโค ฯ กสทฺทุปปโท ตร ตรเณ วิสรุชปทาทิโต ณ ณโลปวุฑฺฒิ ฯ ขิชฺชิ กิลมีติ ขินฺโน ฯ ขิท กิลมเน พฺรคมาทิตฺเถ กตฺตรีติ อตีเต ต

ภิทาทิโต อินฺนอนฺอีณา วา ฯ กนฺตาเร ขินฺโน กนฺตารขินฺโน ฯ วนยตีติ วนํ อคฺคสมฺปทาย สตฺตานํ ภตฺตึ กโรตีติ อตฺโถ ฯ วน สมฺภตฺติยํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ วนเมว วนนฺตํ ฯ อนฺตสทฺโท อนฺโต วาจาสิลิฏฺฐตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ อุทฺทติ ทฺรวํ กโรตีติ อุทกํ ฯ อุทฺท กิเลทเน รญฺชุทาทีหีติอาทินา กปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติ- อาทินา สํโยคาทิโลโป มชฺเฌ อการาคโม จ ธาตฺวนฺตสฺส อโลโป วา ฯ วนนฺเต อุทกํ วนนฺโตทกํ วนนฺโตทกํ อาทิ เยสํ รุกฺขฉายาทีนํ เต วนนฺโตทกาทโย ฯ อาทิสทฺเทน รุกขฉายาทีนํ คหณํ ฯ วนนฺโตทกาทีนํ ทสฺสนํ วน...ทสฺสนํ ฯ ลภิยิตฺถาติ ลทฺธํ อารมฺมณํ อนุรูปํ ลทฺธํ ยถาลทฺธํ ฯ ทิสฺสยิตฺถาติ ทิฏฺฐํ อนุรูปํ ทิฏฺฐํ ยถาทิฏฺฐํ ยถาทิฏฺฐํ อุทกํ ยถาทิฏฺโฐทกํ ฯ ปิยเต ปานํ ปานํ อาทิ เยสํ นหานาทีนํ เต ปานาทโย ฯ อาทิสทฺเทน นหานาทีนํ คหณํ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ อาร...ลาเภติ ปากโฏติ ปเท อาธาโร สาสเน วสตีติ ปโยเค อาธาโร วิย ฯ ปีติยาติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ปากโฏติ ปเท กตฺตา ฯ กนฺตา...นสฺสาติ ปีตีติ ปเท สมฺพนฺโธ ทสฺสเนติ ปเทปิ ฯ วน...ทสฺสเนติ ปีตีติ ปเท อาธาโร เหตุ วา ฯ วิยาติ อุปมา ฯ ยถลทฺธสฺสาติ อนุภวเนติ ปเท กมฺมํ ฯ อนุภวเนติ ปากโฏติ ปเท อาธาโร ฯ สุขสฺสาติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ

วิเสโสติ ปากโฏติ ปเท กตฺตา ฯ ปากโฏติ กตฺตุวาจกํ กิตปทํ ฯ ยถา...กสฺสาติ ปานาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปานาทีสูติ ปีตีติ ปเท อาธาโร ฯ วิยาติ อุปมา ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๒๘๗] นานาลมฺพน...ภาเวน เอกํ อิมสฺส จิตฺตสฺส อคฺคํ อารมฺมณํ อิติ ตสฺมา ตํ จิตฺตํ เอกคฺคํ ฯ

นานํ อาลมฺพนํ นานาลมฺพนํ ฯ วิกฺขิปนํ วิกฺเขโป ฯ นานาลมฺพเน วิกฺเขโป นานา...เขโป นานาลมฺพนวิกฺเขปสฺส อภาโว นานา...ภาโว ฯ อคฺคสทฺโท อาทิโกฏิเสฏฺฐโกฏฺฐาสา-รมฺมณาทีสุ อเนเกสุ อตฺเถสุ วตฺตติ ตสฺมา อิธ อคฺคํ นาม อารมฺมณนฺติ ญาปนตฺถํ อารมฺมณนฺติ วิเสสนปทํ ปุพฺเพ ปกฺขิตฺตํ น อคฺคนฺติ ปทสฺส อตฺถวิวรณตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ ยทิ จิทํ ปทํ วิวรณํ สิยา อารมฺมณนฺติ ปทํ ปุพฺเพ น วตฺตพฺพํ อคฺคํ อารมฺมณนฺติ ปน วตฺตพฺพํ ฯ อภิธมฺมาวตารฏีกายมฺปิ เอกํ อารมฺมณํ อคฺคเมตสฺสาติ เอกคฺคํ จิตฺตนฺติ อิทเมว นิพฺพจนํ อเนนาจริเยน วุตฺตํ ฯ ปรมตฺถวินิจฺฉยฏีกายํ ปน เอกํ อารมฺมณํ อคฺคเมตสฺสาติ เอกคฺคํ จิตฺตนฺติ จ อถวา เอกํ อทุติยํ อคฺคํ อารมฺมณเมตสฺสาติ เอกคฺคํ จิตฺตนฺติ จ นิพฺพจนํ อญฺญา-จริเยน วุตฺตํ ฯ ตสฺมา อารมฺมณํ อคฺคนฺติ ปมาทเลขิตํ น โหติ ฯ ยทิ จ อารมฺมณนฺติ อิทํ วิวรณํ สิยา อถวาตฺยาทิ น วตฺตพฺพํ ฯ อชฺชติ อารมฺมณภาวํ คจฺฉตีติ อคฺคํ ฯ อช

คมเน กาเลตฺยาทินา คปจฺจโย กคา จชานํ ฯ จิตฺตสฺเสกคฺคตาติ ปาลิยํ วุตฺตตฺตา จิตฺตนฺติ วุตฺตํ ฯ ตสฺสาติ เอกคฺคสฺส ฯ เอกจิตฺเต สพฺเพสํ เจตสิกานํ เอการมฺมณตฺตา วา ตาปจฺจเยน วุจฺจมานตฺถสฺส อปากฏตฺตา สมาธีติ วุตฺตํ ฯ

นานาล...ภาเวนาติ เอกนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เอกํ อารมฺมณนฺติ ปททฺวยํ อคฺคนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อคฺคนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิมสฺสาติ อคฺคนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เอกคฺคนฺติ ปเท สภาวเหตุ ฯ เอกคฺคํ จิตฺตนฺติ ปทตฺตยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตสฺสาติ ภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ภาโว...สมาธีติ ปทตฺตยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๘๘] โส สมาธิ อวิ...ขโณ ฯ วิกฺขิปนํ วิกฺเขโป น วิกฺเขโป อวิกฺเขโป อวิกฺเขโป ลกฺขณํ เอตสฺส สมาธิสฺสาติ อวิกฺเขปลกฺขโณ ฯ โส อวิ...ขโณติ วุตฺตวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ตสฺสาตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ ตสฺส สมาธิสฺส วเสน พเลน สมฺพชฺฌเนน วา สมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ อวิกฺขิตฺตํ โหติ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ วสนํ สมตฺถนํ สมฺพชฺฌนํ วา วโส ฯ น วิกฺขิปตีติ อวิกฺขิตฺตํ ฯ

ตสฺสาติ วเสนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ อวิกฺขิตฺตนฺติ น วิกฺขิปตีติ อวิกฺขิตฺตํ ฯ

ตสฺสาติ วเสนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ อวิกฺขิตฺตนฺติ ปเท กรณํ ตติยาวิเสสนํ วา ฯ สมฺปยุตฺตนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ อวิกฺขิตฺตนฺติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 423

[๒๘๙] ธมฺมชาตํ เทสนา...ภูตตฺตา ปฐมญฺจ นาม อาลมฺพ....นโต จ ฌานญฺจ นาม อิติ ตสฺมา ธมฺมชาตํ ปฐมชฺฌานํ ฯ

ปฐติ อาทิมฺหิ ปฐติ ปวตฺตตีติ ปฐมํ ฌานํ ฯ ปุฐ วิตฺถาเร ฯ อิธ ปน ปวตฺติยํ วตฺตติ ฯ กสฺมา ฯ ธาตุสฺส อเนกตฺถตฺตา ฯ เตนาห อาทิภูตตฺตาติ ฯ ปุฐสฺส ปุฐุปฐาโม วาติ ปุฐสฺส ปฐาเทโส อมปจฺจโย จ ฯ เทสิยเต เทสนา ภาว-สาธนํ ฯ ปฐมชฺฌานาทีนํ เทสนาย กโม เทสนากฺกโม ฯ ฌานานํ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปตฺติ อุปฺปตฺติยา กโม อุปฺปตฺติกฺกโม ฯ เจวจสทฺทา สมุจฺจยา ฯ อาทิยเต ปฐมํ คหิยเต อาทิ ภาวสาธนํ ฯ อาปุพฺโพ ทา ทาเน อิตฺถิยมติยโว วา ภาเว อิ ฯ อาทิมฺหิ ภวติ ปวตฺตตีติ อาทิภูตํ ฌานํ อาทิภูตสฺส ภาโว อาทิภูตตฺตํ กสิณาทิ ฯ อาลมฺพนํ ฌายตีติ ฌานํ วิตกฺกาทิ ธมฺมชาตํ ฯ เฌ จินฺตายํ กตฺตุ...สุ จ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ ปจฺจนิเก ฌาเปตีติ วา ฌานํ ฯ ฌา ทหเน ยุ ฯ ปุพฺพิว ฯ เทฺว จสทฺทา ตุลฺยตฺถปฺปสิทฺธตฺถํ ปกฺขิตฺตา ฯ วาสทฺโท ปกฺขิตฺโต อปกฺขิตฺโต จ ยุชฺชเตว ฯ อุปคนฺตฺวา นิชฺฌายเต โอโลกยเต จินฺตยเต จ อุปนิชฺฌานํ ฯ เฌ จินฺตายํ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อาลมฺพนสฺส อุปนิชฺฌานํ อาลมฺพ...ฌานํ ฯ ฌาปียเต ทหเต ฌาปนํ ฯ ฌาป ทหเน ภาเว ยุ ฯ ปจฺจนิกานํ ฌาปนํ

ปจฺจนิกชฺฌาปนํ ฯ จสทฺโท อาลมฺพ...ฌานโต จ ปจฺจ...นโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

ปฐมํ ฌานญฺจาติ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ เทส...กมโต จาติ ปททฺวยํ อาทิภูตตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อาทิภูตตฺตาติ ปฐมนฺติ ปเท เหตุ ฯ อาล...นโต จาติ ฌานนฺติ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ ปฐมชฺฌานนฺติ ปเท เหตุ ฯ ปฐมชฺฌานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๒๙๐] ปฐมญฺจ ฌานญฺจาติ ปฐมชฺฌานนฺติ กมฺมธารโย ฯ วาสทฺโท อปกฺขิตฺโตปิ ยุชฺชติ ฯ วิตกฺกาทีสุ เอเกกเมว ฌานํ น ปญฺจกนฺติ โกจิ คณฺเหยฺยาติ มนสิกตฺวา ฌานสฺส สรูปํ ญาเปนฺโต อาห วิตกฺกาตฺยาทึ ฯ

วิตกฺโก อาทิ เยสํ วิจาราทีนํ เต วิตกฺกาทโย ฯ ปญฺจ ปริมาณานิ เอตสฺส ฌานสฺสาติ ปญฺจกํ ฯ ทฺวาทิโต โกเนกตฺเถสุ จาติ กปจฺจโย ฯ วิตกฺกาทีนํ ปญฺจกํ วิตกฺกาทิปญฺจกํ ฯ

[๒๙๑] นนุ ฌานโวหาโร วิตกฺกาทีสุ เอเกกสฺมึเยว ฌานงฺเค คเหตพฺโพ น สมุทาเย สมุทายสฺสาภาวาติ โจทนํ มนสิกตฺวา อาห ฌานตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ ฌานงฺคสมุทาเยว ฌานโวหาโร ฌานนฺติ โวหาโร เนมิ...โร วิย ฯ

ฌาน...เยวาติ ฌานงฺคสมุทาเย เอวาติ เฉโท ฯ องฺคิยติ ญายติ เอเตน สมุทาโยติ องฺคํ อวยโว ฯ อคิ คติยํ คติ

ชานนํ สพฺพโต...วาติ อ นิคฺคหิตญฺจ ฯ ฌานสฺส องฺคํ ฌานงฺคํ ฌางฺคสฺส สมุทาโย ฌาน...ทาโย ฯ เอวสทฺเทน อวยเว ฌานโวหาโรติ ญาเปติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ ฌานํ อิติ โวหารณํ กถนํ ฌานโวหาโร ฯ นิยตีติ เนมิ จกฺกงฺคํ ฯ นิ นเย กาเล วตฺตมานาตีเต ญฺวาทโยติ มิ อญฺเญสุ จ ฯ เนมิ อาทิ เยสํ อราทิองฺคานํ ตานิ เนมิอาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน อรนาภิอาทีนํ คหณํ ฯ เนมิอาทีนิ จ ตานิ องฺคานิ จาติ เนมิอาทิงฺคานิ เนมิอาทิองฺคานํ สมุทาโย เนมิ...ทาโย ฯ เอวสทฺเทน อวยเว รถโวหาโรติ ญาเปติ ฯ รโถ อิติ โวหาโร รถโวหาโร ฯ

ฌาน...เยวาติ โวหาโรติ ปเท อาธาโร ฯ ฌานโวหาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เนมิ...เยวาติ โวหาโรติ ปเท อาธาโร ฯ รถโวหาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมา ฯ

[๒๙๒] สาธกมาห ตถาหิตฺยาทึ ฯ ตถาหิ สจฺจํ วิภงฺเค ฌานนฺติ...จิตฺเตกคฺคตา อิติ วจนํ ภควตา วุตฺตํ ฯ

ตถาหีติ ทฬฺหีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ วิภงฺเคติ วุตฺตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ฌานนฺติ ฌานํ นาม วิตกฺโก วิจาโร ปีติ สุขํ จิตฺตสฺเสกคฺคตา ฯ ฌานนฺตีติ เอตฺถ อิติสทฺโท นามวาจโก ฯ

อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วจนนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฐมชฺฌาเนน...จิตฺตนฺติ มชฺเฌโลปตติยาตปฺปุริโส ฯ

[๒๙๓] โจทนํ ปติฏฺฐาเปตฺวา วิสชฺเชนฺโต กสฺมาตฺยา-ทิมาห ฯ อญฺเญสุปิ...เนสุ อิเมเยว ปญฺจ ธมฺมา ภควตา ฌานงฺควเสน กสฺมา ปน วุตฺตา อิติ โจทนา ฯ

ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร ฯ อญฺเญสุปีติ ปญฺจชฺฌานงฺคโต อญฺเญสุปิ ฯ ปิสทฺโท ปญฺจ ธมฺเม อเปกฺขติ ฯ เอวสทฺโท ผสฺสาทโย นิวตฺเตติ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฌานงฺคสฺส วโส ฌานงฺควโส ฯ

กสฺมาติ ปุจฺฉา ฯ อญฺเญ...ทีสูติ สมฺป...เมสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สมฺป...เมสูติ ภาวสตฺตมี ฯ วิชฺชมาเนสูติ ตุลฺยาธิ-กรณสตฺตมี ฯ อิเมเยวาติ วุตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปญฺจาติ อิเมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌาน...เสนาติ วุตฺตาติ ปเท ตติยา-วิเสสนํ ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๒๙๔] ปริหาโร มยา วุจฺจเต ฯ อุปนิ...ภาวโต จ อิเมเยว ปญฺจ ธมฺมา ฌานงฺควเสน วุตฺตาติ โยชนา ฯ

กสิณาทิอารมฺมณานิ อุปคนฺตฺวา นิชฺฌายเต อุปนิชฺฌานํ อุปนิชฺฌานํ เอว กิจฺจํ อุปนิชฺฌานกิจฺจํ อุปนิชฺฌานกิจฺจํ เอเตสํ วิตกฺกาทีนมตฺถีติ อุปนิชฺฌานกิจฺจวนฺโต อุปนิชฺฌานกิจฺจวนฺตานํ ภาโว อุป...วนฺตตา ฯ กาเมตีติ กาโม ฯ ฉนฺทนํ ฉนฺโท ฯ กาโม เอว ฉนฺโท กามจฺฉนฺโท กามจฺฉนฺโท อาทิ เยสํ พฺยาปาทาทีนํ เต กามจฺฉนฺทาทโย ฯ อาทิสทฺเทน พฺยาปาท-

ถีนมิทฺธอุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจวิจิกิจฺฉานํ คหณํ ฯ อริยเต อกุฏิลภาเวน ปวตฺติยเต อุชุ ภาวสาธนํ ฯ อร คติยํ วชาทีหิตฺยาทินา ชุปจฺจโย อรสฺส อุ จ ฯ อุชุนา เอกนฺเตน ปฏิปกฺขา อุชุปฏิปกฺขา อุชุปฏิปกฺขานํ ภาโว อุชุ...ภาโว วฯ จสทฺโท อุป...ตตาย จ อชุ...วโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

อุป...ตาย อุชุ...ภาวโตติ ปททฺวยํ วุตฺตาติ ปเท เหตุ ฯ กาม...ทีนนฺติ ปฏิปกฺขาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ

[๒๙๕] ตเมว วจนํ สมตฺเถนฺโต อาห วิตกฺโก หิตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ วิตกฺโก อา...โรเปติ วิจาโร อนุปฺปพนฺเธติ ปีติ จ อสฺส จิตฺตสฺส ปีนนํ ตปฺปนํ สุขญฺจ อุปพฺรูหนํ วฑฺฒนํ กโรติ อถ ตทาสฺส...ธมฺมํ นํ จิตฺตํ เอเตหิ วิตกฺกาทีหิ อภิ...เนหิ อนุคฺคหิตา อุปตฺถมฺภิตา เอกคฺคตา...ธเปติ อิติ เอวํ เอเตสเมว วิตกฺกาทีนํ อุปนิชฺฌานกิจฺจํ อาเวณิกํ วิสุํ ฯ

หิสทฺโท วิตฺถารโชตโก ฯ อนุปฺปพนฺเธตีติ อารมฺมเณ จิตฺตํ อวิจฺฉินฺนํ วิย ปวตฺเตติ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท ปีนนญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ สุขญฺจาติ จสทฺโท อุปพฺรูหนญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ อถสทฺโท ตทาติ สทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ ตทาติ ตสฺมึ วิตกฺกาทีนํ อตฺตโน อิจฺจกรณกาเลติ อตฺโถ ฯ อนุปฺปพนฺธาปียเต อวจฺฉนฺน วิย ปวตฺตาปียเต อนุปฺปพนฺธนํ ฯ อภินิโรปนญฺจ อนุปฺปพนฺธนญฺจ ปีนนญฺจ อุปพฺรูหนญฺจ อภิ...หนานิ ฯ อนุคฺคหิยิตฺถ อุปตฺ-

ถมฺภิยิตฺถาติ อนุคฺคหิตา กมฺมสาธนํ ฯ สมฺมา อาธิยเต สมาธานํ
สมาธานํ เอว กิจฺจํ สมาธานกิจฺจํ ฯ อตฺตานฺติ เอกคฺคตํ
สนฺธาย วุตฺตํ ฯ อนุปฺปวตฺเตนฺตีติ อนุปฺปวตฺตาเปนฺตี ฯ วตุ ธาตูหิ
เณ...เหตฺวตฺเถติ ฌาเป วตฺตมาเน มานนฺตาติ อนฺโต นทาทิโต
วา อี ปุน รสฺโส ฯ เอโก อตฺตา สภาโว ยสฺส อารมฺมณสฺส
ตํ เอกตฺตํ เอกตฺตเมว อารมฺมณํ เอกตฺตารมฺมณํ ฯ จสทฺโท
สมํ จ สมฺมา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อาปุพฺโพ ธา จปเน ติ
ทิวาทิโต โย กฺวจิ ธาตูติอาทินา อาการสฺสิ ฯ สมํ...ธิยตีติ
วจนสฺส วิวรณํ อินฺทฺริยา...ฐเปตีติ ฯ สมานํ อินฺทฺริยานํ ภาโว
สมตา สทฺธาทีนํ อินฺทฺริยานํ สมตา อินฺทฺริยสมตา วสนํ
สมฺพชฺฌนํ วโส อินฺทฺริยสมตาย วโส อินฺทฺริย...วโส ฯ ปฏิปกฺขา
จ เต ธมฺมา จาติ ปฏิปกฺขธมฺมา กามจฺฉนฺทาทิธมฺมา ฯ
ทุกฺเขน คมนํ ปวตฺตนํ ทูรํ อนาสนฺนํ ฯ ทุ คติยํ วิทาทีหฺยูโรติ
อูรปจฺจโย ฯ ทูรํ ภวนํ ปวตฺตนํ ทูริภาโว ฯ ยทาทินา ทูรสทฺทโต
อิปจฺจโย ฯ ลิยนฺติ สงฺโกจํ อาปชฺชนฺติ เอเตน ธมฺมชาเตน
สตฺตาติ ลีนํ ถีนมิทฺธํ ฯ ลิ สิเลสเน อุนาทโยติ สุตฺเตน
นปจฺจโย ทีโฆ จ ฯ ลีนญฺจ อุทฺธจฺจญฺจ ลีนุทฺธจฺจํ ลีนุทฺ-
ธจฺจสฺส อภาโว ลีนุทฺธจฺจาภาโว ฯ จสทฺโท สมํ จ สมฺมา
จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อาธิยตีติมสฺส วิวรณํ ฐเปตีติ ฯ ฐป
ฐปเน ติ จุราทิโต เณณยาติ เณ ฯ เอวสทฺโท ผสฺสาทโย

นิวตฺเตติ ฯ อวินา หุตฺวา ภวตีติ อาเวณิกํ ฯ ตมธิเตติอาทินา ณิโก ฯ วุฑฺฒาทิสรสฺส วาติอาทินา อาทิวุฑฺฒิ ฯ วุฑฺฒิคฺคหเณน อุตฺตรวุฑฺฒิ ฯ

วิตกฺโกติ อภิ...เปตีติ ปเท เหตุกตฺตา ฯ อารมฺมเณติ อภิ...เปตีติ ปเท อาธาโร ฯ จิตฺตนฺติ อภิ...เปตีติ ปเท กมฺมํ ฯ วิจาโรติ อนุ...เธตีติ ปเท เหตุกตฺตา ฯ ปีติ จาติ กโรตีติ ปเท สุทฺธกตฺตา ฯ อสฺสาติ ปีนนํ อุปพฺรูหนนฺติ ปททฺวเย สมฺพนฺโธ ฯ ปีนนํ อุปพฺรูหนนฺติ ปททฺวยํ กโรตีติ ปเท กมฺมํ ฯ สุขญฺจาติ กโรตีติ ปเท สุทฺธกตฺตา ฯ อถาติ อาธิยตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ นนฺติ อาธิยติ จเปตีติ ปททฺวเย กมฺมํ อนุปฺ-ปวตฺตาเปนฺตีติ ปเทปิ กมฺมํ ฯ สส...ธมฺมนฺติ นนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอเตหีติ อนุคฺคหิตาติ ปเท ตติยากตฺตา ฯ อภินิ... หเนหีติ อนุคฺคหิตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุคฺคหิตา อนุ... เปนฺตีติ ปททฺวยํ เอกคฺคตาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอกคฺคตาติ อาธิยติ จเปตีติ ปททฺวเย สุทฺธกตฺตา ฯ สมา...เจนาติ อนุ... เปนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺตานนฺติ อนุ...เปนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ เอก...มเณติ อาธิยตีติ ปเท อาธาโร ฯ สมํ สมฺมา จาติ ปททฺวยํ อาธิยตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อินฺทฺริย...เสนาติ สมนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฏิ...มานนฺติ ภาเวนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ทูริภาเวนาติ อภาเวนาติ ปเท วิเสสนเหตุ ฯ ลีนุ...

เวนาติ สมฺมาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺมา จาติ ชเปตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิติ เอวนฺติ อุป...กิจฺจนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เอเตสเมวาติ อุป...กิจฺจนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อุป... กิจฺจนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อาเวณิกนฺติ อุป...กิจฺจนฺติ ปทสฺส สรูปวิเสสนํ ฯ

[๒๘๖] กามจฺฉนฺทาทิอุชุปฏิปกฺขภาวโตติ วจนํ วิตฺถาเรนฺโต กามจฺฉนฺทาทิตฺยาทิมาห ฯ กามจฺฉนฺทาทิปฏิปกฺขภาเว ปน อิเมสํ ปญฺจนฺนํ ธมฺมานํ วิเสโส เวทิตพฺโพติ โยชนา ฯ

กามจฺฉนฺทานีนํ ปฏิปกฺขา กาม...ปกฺขา กามจฺฉนฺทาทิ-ปฏิปกฺขานํ ภาโว กาม...ภาโว ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ กาม...ภาเวติ วิเสโสติ ปเท อาธาโร ฯ

[๒๘๗] สมาธิ...ปกฺโข กสฺมา ราค...ภาวโต ฯ

รญฺชนฺติ เอเตน โลเภน สตฺตาติ ราโค ฯ รูปาทโย ปณิธิยนฺติ ปฏฺเฐนฺติ เอตาย ธมฺมชาติยา สตฺตาติ ปณิธิ ฯ ปนิปุพฺโพ ธา ธปเน อิตฺถิยมติยโว วาติ อิ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน นสฺส โณ ฯ ราโค เอว ปณิธิ ราคปณิธิ วิรุทฺธา ปจฺจนิกา วิปจฺจนิกา อุชุนา วิปจฺจนิกา อุชุ...นิกา อุชุวิปจฺจนิกานํ ภาโว อุชุ...ภาโว ฯ

สมาธีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กามจฺฉนฺทสฺสาติ ปฏิปกฺโขติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ปฏิปกฺโขติ สมาธีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ราค...

ธิยาติ วิปจฺจนิกาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อุชุ...วโตติ ปฏิปกฺโขติ ปเท เหตุ ฯ

[๒๙๘] ราค...ภาวโตติ วจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห กามาตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ กามจฺฉนฺทวเสน นานา...สมาธานํ เอกคฺคตาย เอกคฺคตาการณโต โหติ ฯ

วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส กามจฺฉนฺทสฺส วโส กาม...วโส ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ พหุปฺปการานิ อารมฺมณานิ นานารมฺมณานิ ฯ นานาอิตฺยายํ นิปาโต พหุปฺปกาเร วตฺตติ ฯ ปโลภิยติ คิทฺธิยติ อลฺลิยตีติ ปโลภิตํ จิตฺตํ ฯ ปปุพฺโพ ลุภ คิทฺธิมฺหิ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ ปริ สมนฺตโต ภมตีติ ปริพฺภมนฺตํ ฯ ภมุ อนวฏฺฐาเน อนฺโต ฯ สมฺมา อาธิยเต สมาธานํ ฯ

กาม...เสนาติ ปริ...ตสฺสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นานา...เณหีติ ปโลภิตสฺสาติ ปเท กตฺตา ฯ ปโล...ตสฺสาติ ปททฺวยํ จิตฺตสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตสฺสาติ สมาธานนฺติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ สมาธานนฺติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ เอก...ตายาติ โหตีติ ปเท เหตุ ฯ

[๒๙๙] ปีติ พฺยาปาทสฺส ปฏิฆสฺส ปฏิปกฺขา ปามุชฺช-สภาวตฺตา ฯ

พฺยาปาเทติ หิตสุขํ วินาเสตีติ พฺยาปาโท ฯ ปโมทตีติ ปมุทิตํ จิตฺตํ ฯ มุท โมทเน พุธคมาทิตฺเถ กตฺตรีติ โต

ยถาคมมิกาโรติ อิ ฯ ปมุทิตสฺส จิตฺตสฺส ภาโว ปามุชฺชํ ปีติ ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา ปสฺทฺทสฺส วุฑฺฒิ ฯ วุฑฺฒาทิสรสฺสาติอาทินา วุฑฺฒิสฺส อนิจฺจตฺตา อุสฺส วุฑฺฒิ น โหติ ฯ อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน จิตฺตสฺส ปมุทิตภาวกรณสงฺขาตา ปกติ ฯ ปามุชฺชสฺส สภาโว ปามุชฺชสภาโว ปามุชฺชสภาโว เอว ปามุชฺชสภาวตฺตํ ฯ เตน อภิธมฺมาวตารฏีกายํ พฺยาปาเทน ฌฏฺฏิยมานสฺส จิตฺตสฺส ปมุทิตภาวกรณโต ปีติเยว ปาโมชฺชนฺติ วุจฺจติ ตสฺส ภาโว ตสฺมา ปาโมชฺชสภาวตฺตาติ อตฺโถติ วุตฺตํ ฯ

ปีตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ พฺยาปาทสฺสาติ ปฏิปกฺขาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ปามุ...วตฺตาติ ปฏิปกฺขาติ ปเท เหตุ ฯ

[๓๐๐] วิตกฺโก ถีนมิทฺธสฺส ปฏิปกฺโข โยนิโส...สวิปฺผารปฺปวตฺติโต วิปฺผารสหปฺวตฺตนโต ฯ

ถีนญฺจ มิทฺธญฺจ ถีนมิทฺธํ ฯ โยนิโสติ ปเถน อุปาเยน กุสลธมฺมสฺส ปจฺจยภาเวนาติ อตฺโถ ฯ สงฺกปฺปียเต อุปหิยเต สงฺกปฺปนํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส สงฺกปฺปนสฺส วโส สงฺกปฺปนวโส ฯ วิปฺผรณํ วิปฺผาโร ฯ ปวตฺตนํ ปวตฺติ ฯ วิปฺผาเรน สห ปวตฺติ สวิปฺผารปฺปวตฺติ ฯ

โยนิโสติ สงฺกปฺปนาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สงฺกปฺปนวเสนาติ วิปฺผาราติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สวิ...ติโตติ ปฏิปกฺขโต ปเท เหตุ ฯ

[๓๐๑] สุขํ อวู...จสฺส ปฏิปกฺขํ วูป...วตฺตา ฯ

อวูปสมนํ อวูปสโม ฯ อนุตปฺปนํ พาธนํ อนุตาโป ฯ อวูปสโม จ อนุตาโป จ อวู...ตาโป อวูปสมานุตาโป สภาโว อสฺส อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจสฺสาติ อวู...สภาวํ ฯ อุทฺธจฺจญฺจ กุกฺกุจฺจญฺจ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ฯ วูปสมนํ วูปสนฺตํ ฯ วิอุปปุพฺโพ สมุ อุปเม ภาวกมฺเมสุ ต ปกฺกมาทีหิ นฺโต ฯ พฺยาปาทคฺคินา สนฺตาปียมานสฺส จิตฺตสฺส นิพฺพาปนวเสน สีเต สมตฺถนํ สีตลํ ฯ สีต สีตตฺเถ ปฏาทีหฺยลํ ฯ วูปสนฺตญฺจ สีตลญฺจ วูปสนฺตสีตลํ วูปสนฺตสีตลํ สภาโว อสฺส สุขสฺสาติ วูปสนฺตสีตลสภาวํ วูป... วสฺส ภาโว วูป...วตฺตํ ฯ

อวูป...วสฺสาติ อุทฺธ...จสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อุทฺธ... จสฺสาติ ปฏิปกฺขนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ วูป...วตฺตาติ ปฏิปกฺขนฺติ ปเท เหตุ ฯ

[๓๐๒] วิจาโร...ฉาย ปฏิปกฺโข กสฺมา ปญฺญา...วตฺตา ฯ

อนุมชฺชิยเต อนุมชฺชนํ อนุมชฺชนสฺส วโส อนุ...วโส ฯ ปญฺญาย ปฏิรูโป สทิโส ปญฺญาปฏิรูโป ปญฺญาปฏิรูโป สภาโว อสฺส วิจารสฺสาติ ปญฺญา...ภาโว ปญฺญา...ภาวสฺส ภาโว ปญฺญา...ภาวตฺตํ ฯ

อารมฺมเณติ อนุมชฺชนาติ ปเท อาธาโร ฯ ปญฺญา... ภาวตฺตาติ ปฏิปกฺโขติ ปเท เหตุ ฯ

[๓๐๓] เอวนฺติอาทิ นิคมนํ ฯ เอวํ อุป...อิเมเยว ปญฺจ ธมฺมา ฌานงฺคภาเวน ววตฺถิตา อสงฺกรโต ฐิตา ฯ

เอวนฺติ อุปนิชฺฌานกิจฺจปฏิปกฺขภาวาติ ปททฺวเย นิทสฺสนํ ฯ อุป...ตาย อุชุ...ภาวโตติ ปททฺวยํ ววตฺถิตาติ ปเท เหตุ ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ อิเมเยวาติ ววตฺถิตาติ ปเท กตฺตา ฯ ฌานงฺคภาเวนาติ ววตฺถิตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

ฌานงฺคํ อิติ ภาโว นามํ ฌานงฺคภาโว ฯ อสํกรโต ฐิตา ววตฺถิตา ฯ วิอวปุพฺโพ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ พุธ...ตริ กฺวจิ ธาตูติอาทินา ฐสฺส ถตฺตํ วคฺเค โฆสา...ปฐมา ทุวิตฺตํ ปุพฺพมโธ สรา สเร โลปํ นเย ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๓๐๔] สาธกมาห ยถาหุตฺยาทินา ฯ ยถา กึ อาจริยา อาหุ ฯ อุป...ณิตา อิติ อาจริยา อาหุ ฯ อญฺเญสุ ผสฺสาทิธมฺเมสุ สนฺเตสุปิ จ อุปนิ...ปกฺขโต ปญฺเจว ธมฺมา ฌานสญฺญิตา ฯ

อุปนิชฺฌานํ กิจฺจํ เอเตสํ วิตกฺกาทีนํ เต อุปนิชฺฌานกิจฺจา อุปนิชฺฌานกิจฺจานํ ภาโว อุป...จตฺตํ ฯ กาโม อาทิ เยสํ พฺยาปาทาทีนํ เต กามาทโย กามาทีนํ ปฏิปกฺขา กามาทิ-ปฏิปกฺขา ฯ ปีจาติ นิปาตสมุทาโย โจทกาโภคสูจโน ฯ เอวสทฺโท ผสฺสาทโย นิวตฺเตติ ฯ สญฺญิตพฺพา ลกฺขิตพฺพาติ สญฺญิตา ฯ สํปุพฺโพ ญา สญฺชานเน ภาวกมฺเมสุ ต ยถาคมมิกาโร ฯ ฌานํ อิติ สญฺญิตา ฌานสญฺญิตา ฯ

อุปนิ...ปกฺขโตติ ปททฺวยํ สญฺฌิตาติ ปเท เหตุ ฯ สนฺเตสุปิ จาติ สญฺฌิตาติ ปเท ภาวลกฺขณํ ฯ อญฺเญสูติ ภาววนฺตํ ฯ ปญฺเจ...สญฺฌิตาติ ปททฺวยํ ธมฺมาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ นิทสฺสนํ ฯ

[๓๐๕] กสฺมา ปน ปญฺเจว วุตฺตา นนุ อุเปกฺขาปิ ฌานงฺคาติ อนุโยคํ ปริหริตุมาห อุเปกฺขา ปนตฺยาทึ ฯ อุเปกฺขา ปน เอตฺถ วิตกฺกาทีสุ ปญฺจสุ ฌานงฺเคสุ สนฺต...อนฺโตคธา อิติ ปณฺฑิเตน ทฏฺฐพฺพํ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ สนฺตวุตฺติ สภาโว เอติสฺสา อุเปกฺขายาติ สนฺตวุตฺติสภาวา สนฺตวุตฺติสภาวาย ภาโว สนฺต... วตฺตํ ฯ เอวสทฺโท สุเข อนฺโตคธาติ สนฺนิฏฺฐานํ กโรติ ฯ

อุเปกฺขาติ อนฺโตคธาติ ปเท กตฺตา ฯ เอตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ สุเขติ นิทฺธารณิยํ ฯ สนฺต...ภาวตฺตาติ อนฺโตคธาติ ปเท เหตุ ฯ สุเขเยวาติ อนฺโตคธาติ ปเท อาธาโร ฯ อนฺโตคธาติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพนฺติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ทฏฺฐพฺพนฺติ ภาววาจกํ ฯ

[๓๐๖] สาธกํ ทสฺเสตุมาห เตนาหูติ ฯ เตน ตสฺมา อุเปกฺขาย สุเขเยว อนฺโตคธตฺตา อุเป...ภาสิตาติ วจนํ อาจริยา อาหุ อุเปกฺขา...อิติ เอว อาจริเยหิ ภาสิตา ฯ

เตนาติ อาหูติ ปเท เหตุ ฯ อุเปกฺขาติ ภาสิตาติ ปเท กมฺมํ ฯ สนฺตวุตฺติตฺตาติ ภาสิตาติ ปเท เหตุ ฯ สนฺตา วุตฺติ

เอติสฺสาติ สนฺตวุตฺติ สนฺตวุตฺติยา ภาโว สนฺตวุตฺติตฺตํ ฯ สุขมิจฺเจวาติ ภาสิตาติ ปเท การาโร ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺ-ฐานตฺโถ ฯ ภาสิตาทิ กมฺมวาจกํ ฯ อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๓๐๗] วิตกฺกาทโย กามจฺฉนฺทาทีนํ ปฏิปกฺขา ฯ เอวมยํ ฌานสฺส วิเสโส วุตฺโต ฯ กถํ ปน ปหานงฺคาทิวเสน อสฺส ฌานสฺส วิเสโสติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห ปหานงฺคาทิตฺยาทึ ฯ ปหานงฺคาทิวเสน อสฺส ฌานสฺส วิเสโส...ภวิสฺสติ ฯ

ปหาตพฺพานีติ ปหานานิ ยานิ วิตกฺกาทิองฺคานิ โยคินา ทุติยชฺฌานาทิกฺขเณ ปหาตพฺพานิ อิติ ตสฺมา ตานิ องฺคานิ ปหานานิ วิตกฺกวิจารปีติสุขานิ ฯ ปปฺพฺโพ หา จาเค นนฺทาทีหิ ยูติ กมฺเม ยุ ฯ ปหานานิ เอว องฺคานิ ปหานงฺคานิ ปหานงฺคานิ อาทีนิ เยสํ วิจาราทิสุขุมงฺคานํ ตานิ ปหานงฺคาทีนิ ฯ อาทิ-สทฺเทน วิจารปีติสุขสงฺขาตานํ สุขุมสมฺปโยคงฺคานํ คหณํ ฯ ปหานงฺคาทีนํ วสนํ สมฺพชฺฌนํ ปหา...วโส ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อุปรีติ นวมปริจฺเฉท ฯ ตตฺถ หิ วุตฺตํ วิตกฺกาทิ-กโมฬาริกงฺคปฺปหานาย วิจาราทิสุขุมงฺคุปฺปตฺติยาติ ฯ

ปหา...วเสนาติ วิเสโสติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อสฺสาติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ อาวิ...สตีติ ปเท กตฺตา ฯ อุปรีติ อาวิ...สตีติ ปเท อาธาโร ฯ อาวิ...สตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ

[๓๐๘] อรูปโลกุตฺตเรปิ วิเสสํ อปทิสนฺโต อาห ตถา-ตฺยาทึ ฯ อรูป...วิเสโส ตถา อุปริ อาวิภวิสฺสติ ฯ

ตถาสทฺโท อุปริ อาวิภวิสฺสตีติ ปทํ อากงฺขติ ฯ อรูปา-วจรญฺจ โลกุตฺตรญฺจ อรู...รานิ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ รูปา-วจเรติ ญาเปติ ฯ ลภิตพฺโพ ลพฺภมาโน ลพฺภนาโน เอว ลพฺภมานโก ฯ สพฺพโต โกติ สุตฺเต สพฺพโตสทฺเทน สกตฺเถ โก ฯ ลพฺภนานโก จ โส วิเสโส จาติ ลพฺภ...เสโส ฯ

ตถาติ อนุกฑฺฒนํ ฯ อรู...สูปีติ ลพฺภมานาติ ปเท อาธาโร ฯ ลพฺภ...เสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อรูปาวจเร ปริกมฺมวเสน ลพฺภมานวิเสโส อุปริ นวม-ปริจฺเฉเท อากาสวชฺชิตกสิเณสุ ปน ยํกิญฺจิ กสิณํ อุคฺฆาเฏตฺวา ลทฺธมากาสํ อนนฺตวเสน ปริกมฺมํ กโรนฺตสฺส ปฐมารุปฺป-มปฺเปติ...ตติยารูปฺปํ สนฺตเมตํ ปณีตเมตนฺติ ปริกมฺมํ กโรนฺตสฺส จตุตฺถารุปฺปมปฺเปตีติ วจเน อาวิภวิสฺสติ ฯ โลกุตฺตเร ทิฏฺฐิ-วิจิกิจฺฉาทิกิเลสปฺปหานวเสน ลพฺภมานวิเสโส อุปริ นวมปริเฉเท เอตฺถ ปน โสตาปตฺติมคฺคํ ภาเวตฺวา ทิฏฺฐิวิจิกิจฺฉาปหาเนน ปหีนาปายคมโน สตฺตกฺขตฺตุปรโม โสตาปนฺโน นาม โหติ... อรหา นาม โหตีติ วจเน อาวิภวิสฺสติตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๓๐๙] อิมสฺมึ รูปาวจเร อสงฺขาริกํ สสงฺขาริกนฺติ วจนสฺส อวุตฺตตฺตา โจทนํ ปติฏฺฐาเปตฺวา วิสชฺเชนฺโต อเถตฺถาติอาทิ-

มาห ฯ เอตฺถ รูปาวจรกุสเล กามา...สุ วิย สงฺขารเภโท อาจริเยน กสฺมา น คหิโต หิ สจฺจํ เกวลํ มคฺคาธิคเมน อสมฺมิสฺสํ สมถานุโยควเสน สมถภาวนานุโยควเสน ปฏิลทฺธํ อิทมฺปิ รูปาวจรกุสลํ สสงฺขาริกํ อิติ วตฺตํ สกฺกา เกวลํ มคฺคาธิคม-วเสน ปฏิลทฺธํ อิทมฺปิ รูปาวจรกุสลํ อสงฺขาริกํ อิติ วตฺตุํ สกฺกา อิติ โจทนาติ โยชนา ฯ

อถสทฺโท นนุสทฺทสมานตฺโถ ตสฺมา ปุจฺฉายํ วตฺตติ เตน อภิธมฺมาวตารฏีกายํ นนุ เจตฺถ กามาวจรกุสเล วิยาติ-อาทิ วุตฺตํ ฯ สงฺขารสฺส เภโท สงฺขารเภโท ฯ ตเทว สมตฺเถตุํ อิทมฺปิ หิตฺยาทิมาห ฯ ปิสทฺโท กามาวจรกุสลํ อเปกฺขติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ นีวรเณ สเมตีติ สมโถ ภาวนา ฯ อนุ ปุนปฺปุนํ ยุญฺชนํ อนุโยโค สมถสฺส อนุโยโค สมถานุโยโค สมถานุโยคสฺส วสนํ สมฺพชฺฌนํ สม...วโส ฯ ปฏิลภิยิตฺถาติ ปฏิลทฺธํ ฌานํ ฯ สมถานุโยโคติ หิ อิมสฺส จิตฺตสฺส ปุพฺพ-โยคตา ฯ เตน ลทฺธํ ฌานํ สสงฺขาริกนฺติ วตฺตุํ สกฺกา ฯ อธิคมนํ ปฏิลภนํ อธิคโม มคฺคสฺส อธิคโม มคฺคาธิคโม มคฺคาธิคมสฺส วโส มคฺคาธิคมวโส ฯ มคฺเค อธิคเต สมถานุโยคํ อกตฺวาปิ ลทฺธํ ฌานํ อสงฺขาริกนฺติ วตฺตุํ สกฺกา ฯ

อถาติ ปุจฺฉา ฯ เอตฺถาติ น คหิโตติ ปเท อาธาโร ฯ กามา...เลสูติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ สงฺขารเภโทติ

น คหิโตติ ปเท กมฺมํ ฯ กสฺมาติ การณปุจฺฉา ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อิทมฺปีติ สกฺกาติ ปเท กมฺมํ ฯ เกวลนฺติ อนุโยคาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ สมถา...วเสนาติ ปฏิลทฺธนฺติ ปเท วิเสสนตติยา ฯ ปฏิลทฺธนฺติ อิทมฺปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สสงฺขาริกนฺตีติ วตฺตุนฺติ ปเท อากาโร ฯ มคฺคา...วเสนาติ ปฏิลทฺธนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฏิลทฺธนฺติ อิทมฺปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อสงฺขาริกนฺตีติ วตฺตุนฺติ ปเท อากาโร ฯ สกฺกาติ กมฺมวาจกํ ฯ วตฺตุนฺติ สกฺกาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๓๑๐] อิทํ รูปาวจรกุสลํ เอวํ ตยา วุตฺตนเยว วตฺตุํ น สกฺกา กสฺมา มคฺคา...ลทฺธสฺสาปิ ฌานสฺส อปรภาเค... อุปฺปชฺชนโต ตสฺมา วุตฺตนเยว วตฺตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา สพฺพสฺสาปิ...อสงฺขาริกํ อิติปิ ฌานํ ปณฺฑิเตน วตฺตุํ น สกฺกา อธิกาเรน จ...กนฺติปิ ฌานํ วตฺตุํ น สกฺกาติ โยชนา ฯ

สชฺชติ อลฺลิยติ เอตาย ธมฺมชาติยา มคฺโคติ สตฺติ มคฺคพลํ ฯ สชฺช สงฺเค อิตฺถิยมติโว วาติ ติ ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ ฯ นนุ โจทนานุสาเรน มคฺคาธิคมวเสน ปฏิลทฺธสฺสา-ปีติ เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ สตฺติโตติ อิทํ ปน ปทํ กิมตฺถํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ สจฺจํ มคฺคาธิคมวเสน ปฏิลทฺธสฺสาปีติ เอตฺตเก วุตฺเต มคฺเค อธิคเต ฌานํ มคฺคกฺขเณ อุปฺปนฺนภาเวน ปฏิลทฺธํ

มคฺคํ ปุคฺคเลนาติ โกจิ คณฺเหยฺย ตสฺมา ตํ คหณํ นิวตฺตนตฺถํ
สตฺติโตติ ปกฺขิตฺตํ ฯ ฌานํ หิ สตฺติโต มคฺคานุภาวโต ปุคฺคเลน
ปฏิลทฺธํ มคฺคํ นาม ฯ ฌานํ ปน อปรภาเค อุปฺปชฺชิสฺสติ ฯ
อปิสทฺโท น เกวลํ สมถานุโยควเสน ปฏิลทฺธํ ฌานํ ปริ-
กมฺมวเสน อุปฺปชฺชตีติ นิยเมติ ฯ อปรภาเคติ วลญฺชนกาเล
ฌานํ ปวิสนกาเล ฯ อปโร ภาโค โกฏฺฐาโส อปรภาโค ฯ
ปริกโรติ ฌานํ ปฏิสงฺขโรตีติ ปริกมฺมํ ภาวนา ฯ กร กรเณ
ธราทีหิ รมฺโม ฯ ภาวนาย อาทิภูตํ วา กมฺมํ ปริกมฺมํ
ปริกมฺมสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ ปริกมฺมวโส ฯ เอวสทฺโท น
ปริกมฺมํ วชฺเชตฺวา อุปฺปชฺชตีติ นิยเมติ ฯ อุปฺปชฺชิสฺสเต
อุปฺปชฺชนํ ฯ สพฺพสฺสาปิ ฌานสฺสาติ รูปารูปชฺฌานสฺสาปิ ฯ ปริ...
วินาติ สมถานุโยคสงฺขาตปุพฺพภาวนํ วชฺเชตฺวา ฯ ปริกมฺม อิติ
สงฺขาโต ปริกมฺมสงฺขาโต ฯ ปุพฺเพ ภโว ปุพฺโพ ฯ ณราคา-
ทินา โณ ฯ อปฺปนํ อภิสงฺขโรติ สชฺเชตีติ อภิสงฺขาโร ฯ
ปุพฺโพ จ โส อภิสงฺขาโร จาติ ปุพฺพ...สงฺขาโร ปริกมฺม-
สงฺขาโต จ โส ปุพฺพาภิสงฺขาโร จาติ ปริ...สงฺขาโร ฯ เกวลํ
อสมฺมิสฺสํ ฯ อธิการวเสนาติ ปุพฺเพ ปฏฺฐนาวเสน ฯ อธิกาโร
หิ นาม อายตึ ฌานลาภี ภวิสฺสามีติ ปฏฺฐนา วุจฺจติ ฯ กรณํ
กาโร อธิโก กาโร อธิกาโร อธิการสฺส วโส อธิการวโส ฯ
ปริก...ขาเรน วินาติ วุตฺเต ฌานํ ปริกมฺมํ วชฺเชตฺวา อธิการ-

วเสน อุปฺปชฺชเตวาติ วิญฺญายติ ตสฺมา อธิการวเสนาติ เอตฺถ เอวสทฺโท น ปกฺขิตฺโต ฯ อุปฺปชฺชิยเต อุปฺปชฺชนํ น อุปฺปชฺชนํ อนุปฺปชฺชนํ ฯ อสงฺขาริกนฺติปีติ เอตฺถ น สกฺกา วตฺตุนฺติ อาหริตฺวา โยเชตพฺพํ ฯ เทฺว ปิสทฺทา อญฺญมญฺญาเปกฺขา สมุจฺจยา ฯ อธิกาเรน จ วินาติ ภวนฺตเร สมเถ ปฏฺฐนํ วชฺเชตฺวา ฯ จสทฺโท น เกวลํ ปริกมฺมสงฺขาตปุพฺพาภิสงฺขารํ วชฺเชตฺวาติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ปริกมฺมํ เอว อภิสงฺขาโร ปริ... สงฺขาโร ฯ เอวสทฺโท นิยมตฺโถ ฯ

นาติ ปฏิเสโธ ฯ อิทนฺติ สกฺกาติ ปเท กมฺมํ ฯ เอวนฺติ วตฺตุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ มคฺคา...วเสนาติ ปฏิลทฺธสฺสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สตฺติโตติ ปฏิลทฺธสฺสาปีติ ปเท กรณํ ฯ ปฏิ...สามีติ อุปฺปชฺชนโตติ สมฺพนฺโธ ฯ อปรภาเคติ อุปฺปชฺชน-โตติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ปริ...เสนาวาติ อุปฺปชฺชนโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปฺปชฺชนโตติ น สกฺกาติ ปุริมปเท ญาปกเหตุ ฯ ตสฺมาติ น สกฺกาติ อุปริ เท เหตุ ฯ สพฺพสฺสาปีติ ฌานสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌานสฺสาติ อนุ...นโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปริ...ขาเรนาติ วินาติ ปเท กมฺมํ ฯ วินาติ อนุ...นโตติ ปเท วิเสสนํ ฯ เกวลนฺติ อนุ...นโตติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อธิ...เสนาติ อนุ...นโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุ...นโตติ น สกฺกาติ ปเท เหตุ ฯ อสงฺขาริกนฺติปีติ วตฺตุนฺติ ปเท

อากาโร ฯ อธิกาเรน จาติ วินาติ ปเท กมฺมํ ฯ วินาติ อนุ... นโตติ ปเท วิเสสนํ ฯ เกวลนฺติ อนุ...นโตติ ปเท กิริยา- วิเสสนํ ฯ ปริ...เรเนวาติ อนุ...นโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อนุ...นโตติ น สกฺกาติ ปเท เหตุ ฯ สสงฺ...ตีปีติ ภวตฺตุนฺติ ปเท อากาโร ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ สกฺกาติ กมฺมวาจกํ ฯ วตฺตุนฺติ สกฺกาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๓๑๑] อญฺญถาปิ วิกปฺปิตุํ อถวาติ วุตฺตํ ฯ ปุพฺพา... ขารสฺส ฌานสฺส กทาจิ อสงฺขาริกภาโว น สมฺภวติ อิติ ตสฺมา อสงฺขาริกํ อิติ จ พฺยภิ...กํ อิติ จ ฌานํ อาจริเยน วตฺตนฺติ โยชนา ฯ

ปุพฺโพ จ โส อภิสงฺขาโร จาติ ปุพฺพา...ขาโร ปุพฺพา... ขารสฺส วโส ปุพฺพา..วโส ฯ เอวสทฺโท น เตน วินา อุปฺปชฺชตีติ นิยเมติ ฯ อุปฺปชฺชตีติ อุปฺปชฺชมานํ ฌานํ ฯ อสงฺ- ขาริกสฺส ภาโว อสงฺขาริกภาโว ฯ เทฺว จสทฺทา สมุจฺจยตฺถา ฯ พฺยภิจารสฺส อภาโว พฺยภิจาราภาโว ฯ

ปุพฺพา...เนวาติ อุปฺป...นสฺสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปฺป...นสฺสาติ ภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ กทาจีติ สมฺภวตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อสงฺ...ภาโวติ สมฺภวตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ น วุตฺตนฺติ ปเท เหตุ ฯ อสงฺขาริกนฺติ จ สสงฺขาริกนฺติ จาติ ปททฺวยํ น วุตฺตนฺติ ปเท อากาโร ฯ

พฺยภิ...วโตติ น วุตฺตนฺติ ปเท เหตุ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ วุตฺตนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๓๑๒] ตตฺถ ปฐมนเย การณทฺวยํ มิสฺสกตฺตา อุภยํ น สกฺกา วตฺตุํ ตสฺมา น วุตฺตํ ทุติยนเย น ปน เกวลํ สสงฺขาริกเมว ตญฺจ พฺยภิจาราภาวโต น วุตฺตํ อสงฺขาริกํ ปน นตฺเถวาติ อยเมเตสํ นยานํ วิเสโส ฯ ปีสทฺเทน สงฺคหิตํ รูปาวจรกุสลํ ญาเปนฺโต ปีสทฺเทน เจตฺถาติอาทิมาห ฯ เอตฺถ เอตสฺมึ ปญฺจปีติ ปเท ปีสทฺเทน จตุกฺก...นวโก ตญฺจ สุทฺธิกนวกํ ทุกฺขา...นวกา ปริตฺตํ...รมฺมณํ อิติ เอวํ อาร... นวกา ทุกฺขา....อาทินา นเยน...นวกา อิติ เอวํ ปญฺจวีสติ นวกา อิติ เอวมาทิเภทํ นยํ สงฺคณฺหาติ อาจริโยติ โยชนา ฯ

ปี อิติ สทฺโท ปีสทฺโท ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ จตฺตาริ ปริมาณานิ อสฺส นยสฺสาติ จตุกฺโก ปญฺจ ปริมาณานิ อสฺสาติ ปญฺจโก จตุกฺโก จ ปญฺจโก จ จตุกฺกปญฺจกา จตุกฺกปญฺจกา จ เต นยา จาติ จตุ...นยา วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส จตุกฺกปญฺจกนยานํ วโส จตุ...วโส ฯ ตตฺถ ปฐมชฺฌานํ ทุติยตติยจตุตฺถชฺฌานนฺติ จตุกฺกนโย ฯ ปฐมทุติยตติยจตุตฺถปฺจมชฺฌานนฺติ ปญฺจกนโย ฯ สุชฺฌติ อารมฺมณปฏิปทาหิ วิรหตีติ สุทฺโธ นวโก ฯ สุธ สุทฺธิมฺหิ พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ ฯ สุทฺโธ เอว สุทฺธิโก ฯ ตมธิเตตฺยาทินา สกตฺเถ ณิโก ฯ นว

ปริมาณานิ อสฺส นยสฺสาติ นวโก สุทฺธิโก จ โส นวโก
จาติ สุทฺธิกนวโก ฯ จสทฺโท อฏฺฐานยุตฺโต ฯ โส โสฬฬ นวกา
จาติ สกฏฺฐาเน ฐเปตฺวา สุทฺธิกนวโก จ จตฺตาโร นวกา จ
จตฺตาโร นวกา จ โสฬส นวกา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ ทุกฺขา-
ปฏิปทา จ ทนฺธาภิญฺญา จ ทุกฺขาปฏิปทา จ ขิปฺปาภิญฺญา จ
สุขาปฏิปทา จ ทนฺธาภิญฺญา จ สุขาปฏิปทา จ ขิปฺปาภิญฺญา
จ ทุกฺขา...ขิปฺปาภิญฺญา ทฺวนฺโทฺว ฯ ทุกฺขาปฏิปทา...ภิญฺญานํ
วโส สมฺพชฺฌนํ ทุกฺขา...วโส ฯ ตตฺถ ทุกฺขาปฏิปทาติอาทีสุ
วิคฺคโห เอวํ กาตพฺโพ ฯ ขมนํ ขมา ฯ ขมโต วิรหิตา
ทุกฺขา อสุขาตฺยตฺโถ ฯ ปฏิปชฺชติ ฌานํ เอตาย ปุพฺพภาวนาย
ปุคฺคโลติ ปฏิปทา ฯ ปรินิฏฺฐิตสกลกิจฺจสฺส ปจวี ปจวีติ วา
อาโป อาโปติ วา เอวมฺปวตฺตปจมสมนฺนาหารโต ปฏฺฐาย ยาว
ตสฺส ฌานสฺส อุปจารุปฺปตฺติยา นีวรณปฺปหานํ นิกนฺติวิกฺขมฺภนญฺจ
โหติ ตาว ปวตฺตา ปุพฺพภาคภาวนา ปฏิปทา นาม ฯ ทุกฺขา
จ สา ปฏิปทา จาติ ทุกฺขาปฏิปทา ฯ ปุพฺพปเท อาปจฺจยสฺส
น นิวตฺติ ฯ ทนฺธติ อสีฆํ จรติ ปวตฺตตีติ ทนฺธา ปญฺญา ฯ
ทนฺธ อสีฆจาเร ฯ อสีฆจาโร อสีฆปฺปวตฺติ ฯ อิตฺถิยมติยโว วาติ
อ ฯ วิสิฏฺฐา ชานาตีติ อภิญฺญา ฯ อุปจารชฺฌานํ อาทึ กตฺวา
ยาว อปฺปนา อุปฺปตฺติกา ตาว ปวตฺตา ปญฺญา ปุพฺพภาคปญฺญาย
วิสิฏฺฐภาวโต อภิญฺญา นาม ฯ ทนฺธา จ สา อภิญฺญา จาติ

ทนฺธาภิญฺญา ฯ ขิปติ ขยํ กโรตีติ ขิปฺปา ฯ ขิป จรเณ[*] กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ปปจฺจโย ฯ ขิปฺปา จ สา อภิญฺญา จาติ ขิปฺปาภิญฺญา ฯ สุขา อกิจฺฉา จ สา ปฏิปทา จาติ สุขาปฏิปทา ฯ เสเสสุปิ เอเสว นโย ฯ จตฺตาริ ปริมาณานิ อสฺส นยสฺสาติ จตุกฺโก ปฏิปทาย จตุกฺโก ปฏิ...ตุกฺโก ฯ เทสิตสฺส นวกสฺส ภาโว เทสิตตฺตํ ฯ ปริตฺตนฺตฺยาทีสุ อปฺปคุณํ ฌานํ อุปริ ฌานสฺส ปจฺจโย ภวิตุํ อสกฺโกนฺตํ ปริตฺตํ ฯ สุปฺปสราวมตฺเตสุ อวฑฺฒิตารมฺมเณสุ นิพฺพตฺตํ ปริตฺตารมฺมณํ ฯ วุตฺตปฏิปกฺขโต ปน ยถากฺกมํ อปฺปมาณารมฺมณาทีนิ เวทิตพฺพานิ ฯ สมนฺตโต อวชณฺฑติ อุปริ ฌานสฺส ปจฺจโย ภวิตุํ อสกฺกุเณยฺยภาเวนาติ ปริตฺตํ อปฺปคุณชฺฌานํ ฯ ปริปุพฺโพ ทา อวขณฺฑเน ฉทาทีหิ ตตฺรณาติ ต กฺวจิ ธาตูติอาทินา ทสฺส โต ฯ สมนฺตโต อวขณฺฑตีติ ปริตฺตํ อวฑฺฒิตารมฺมณํ ฯ ปริตฺตํ อารมฺมณํ อสฺส นยสฺสาติ ปริตฺตารมฺมณํ ฯ ปริมิยตีติ ปมาณํ อารมฺมณํ ฯ ปปุพฺโพ มา ปริมาเณ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ ปมาณโต รหิตํ อปฺปมาณํ วิปุลารมฺมณํ ฯ อปฺปมาณํ อารมฺมณํ อสฺสาติ อปฺปามาณารมฺมณํ ฯ ปมาณโต รหิตํ อปฺปมาณํ ปคุณชฺฌานํ ฯ อารมฺมณสฺส จตุกฺโก อาร...ตุกฺโก ฯ โยชิตสฺส นวกสฺส ภาโว โยชิตตฺตํ ฯ ทุกฺขา ปฏิปทา อสฺสาติ ทุกฺขาปฏิปทํ ฯ ทนฺธา อสีฆปฺปวตฺตินี อภิญฺญา อสฺสาติ ทนฺธาภิญฺญํ ฯ อาทิสทฺเทน

[*] ๑. ขิป เปรเณ ขิปฺปติ ขิปฺปนฺติ สทฺทนีติ ฯ

ทุกฺขาปฏิปทํ ทนฺธาภิญฺญํ อปฺปมาณํ ปริตฺตารมฺมณนฺติอาทิคฺ-
คหณํ ฯ อารมฺมณญฺจ ปฏิปทา จ อารมฺมณปฏิปทา อารมฺมณ-
ปฏิปทาหิ มิสฺสโก อาร...มิสฺสโก อาร...มิสฺสโก จ โส
นโย จาติ อาร...นโย อารมฺม...นยสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ
อาร...วโส ฯ เอวํ อาทิ ยสฺส เภทสฺส โส เอวมาทิ เอวมาทิ
เภโท วิเสโส ยสฺมึ นเย โส เอวมาทิเภโท ฯ อาทิสทฺเทน
อภิภายตนวิโมกฺขพฺรหฺมวิหาราสุภานํ คหณํ ฯ

ปีสทฺเทนาติ สงฺคณฺหาตีติ ปเท กรณํ ฯ เอตฺถาปีติ
ปีสทฺเทนาติ ปเท อาธาโร ฯ จตุกฺก...วเสนาติ นวโกติ ปเท
ตติยาวิเสสนํ ฯ สุทฺธิ...วโกติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตญฺจาติ โยเชตฺวาติ
ปเท กมฺมํ ฯ ทุกฺขา...วเสนาติ จตุกฺเกนาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ
ปฏิ...เกนาติ โยเชตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โยเชตฺวาติ
เทสิตตฺตาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เทสิตตฺตาติ จตฺตาโรติ ปเท
เหตุ ฯ จตฺตาโรติ นวกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นวกาติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ ปริตฺตํ...รมฺมณนฺตีติ จตุกฺเกนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ
อารมฺม...ตุกฺเกนาติ โยชิตตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โยชิ-
ตตฺตาริ จตฺตาโรติ ปเท เหตุ ฯ จตฺตาโรติ นวกาติ ปทสฺส
วิเสสนํ ฯ นวกาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ทุกฺขา...รมฺมณนฺติอาทินาติ
มิสฺสกาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อารมฺม...วเสนาติ โสฬสาติ ปเท
ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ ปญฺจวีสตีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ปญฺจวีสตีติ

นวกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นวกาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ เอวนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เอว...เภทนฺติ สงฺคณฺหาตีติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๓๑๓] วิปากํ สํวณฺเณตุํ ฌานวิเสเสนาตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ ฌานวิเสเสน...ตํตํฌานสทิโสว เตน เตน ปฐมาทินา ฌาเนน สทิโส เอว อิติ ตสฺมา วิปากํ ฌานสทิสเมว ภควตา ปาลิยํ วิภตฺตํ ฯ

ฌานญฺจ ตํ วิเสโส จาติ ฌานวิเสโส นิพฺพตฺติโต โส วิปาโก จาติ นิพฺพ...ปาโก ฯ เตน เตน ฌาเนน สทิโส ตํตํ-ฌานสทิโส ฯ เอวสทฺโท นาสทิโสติ นิยเมติ ฯ ฌาเนน สทิสํ ฌานสทิสํ ฯ เอวสทฺโท นิยมตฺโถ ฯ

ฌาน...เสนาติ นิพฺพตฺติตาติ ปเท กตฺตา ฯ นิพฺพ... ปาโกติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอกนฺตโตติ สทิโสติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตํตํ....สทิโสวาติ นิพฺพตฺติ...ปาโกติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ วิภตฺตนฺติ ปเท เหตุ ฯ วิปากนฺติ วิภตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ฌานสทิสเมวาติ วิปากนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๓๑๔] อตฺตนา วุตฺตวจนํ ปาลิยา สาเธนฺโต อาห อิมเมว หีติอาทึ ฯ หิ สจฺจํ อิมเมว อตฺถํ ทีเปตุํ ฌาเปตุํ ภควตา วิปากนิทฺเทเสปิ กุสลํ อุทฺทิสิตฺวาว...วิภตฺตา ฯ

อิมเมว อตฺถนฺติ ฌานวิเสเสน นิพฺพตฺตวิปาโก เอกนฺตโต ตํตํฌานสทิโสวาติ อตฺถํ ฯ เอวสทฺโท อญฺญมตฺถํ นิวตฺเตติ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ วิปากสฺส นิทฺเทโส วิปากนิทฺเทโส ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ กุสลนิทฺเทเส กุสลํ นิทฺทิสิตฺวาติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ กุสลนฺติ มหคฺคตโลกุตฺตรํ กุสลํ อุทฺทิสิตฺวา เอว ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ ตสฺส กุสลสฺส อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ มหคฺคตญฺจ โลกุตฺตโร จ มห...ตโร มหคฺค...รานํ วิปากา มหคฺค...ปากา ฯ วิภชฺชยึสูติ วิภตฺตา กมฺมสาธนํ ฯ

อิมเมวาติ อตฺถนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อตฺถนฺติ ทีเปตุนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ทีเปตุนฺติ อุทฺทิสิตฺวา วิภตฺตาติ ปททฺวเย สมฺปทานํ ฯ ภควตาติ วิภตฺตาติ ปเท กตฺตา ฯ วิปา...เสปีติ อุทฺทิสิตฺวาวาติ ปเท อาธาโร ฯ กุสลนฺติ อุทฺทิสิตฺวาวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อุทฺทิสิตฺวาวาติ วิภตฺตาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตทนนฺตรนฺติ วิภตฺตาติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ มห...วิปากาติ วิภตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ

วิปากนิทฺเทเสปิ...วิภตฺตาติ เอตฺถ มหคฺคตวิปากํ วิภชนฺเตน ภควตา กตเม ธมฺมา อพฺยากตา ยสฺมึ สมเย รูปูปปตฺติยา มคฺคํ ภาเวติ วิวิจฺเจว กาเมหิ...ปฐมชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ตสฺมึ สมเย ผสฺโส โหติ...อวิกฺเขโป โหติ อิเม ธมฺมา กุสลา ตสฺเสว รูปาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส กตตฺตา อปุ-จิตตฺตา วิปากํ วิวิจฺเจว กาเมหิ...ปฐมชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ

อิเม ธมฺมา อพฺยากตาติ[๑] เอวํ กุสลํ อุทฺทิสิตฺวา ตทนนฺตรํ มหคฺคตวิปากํ วิภตฺตนฺติ อธิปฺปาโย ฯ

[๓๑๕] คาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห รูปาวจรมานสนฺตฺยาทึ ฯ รูปาวจรมานสํ...ปญฺจวิธํ โหติ ฯ อวิเสเสน ปุน ตํ รูปาวจรมานสํ ปุญฺญ...ภเว อิติ อตฺโถ ฯ

ฌานเภเทนาติ ปทสฺส ฌาเนหิ เภเทน ฌานสฺส เภเทนาติ จ อตฺถํ โกจิ คณฺเหยฺย ตสฺมา ตนฺนิวาวณตฺถํ ฌานเภเทนาติ ปทสฺส ฌานงฺเคหิ สมฺปโยคเภเทนาติ วิวรณํ วุตฺตํ ฯ นนุ ฌาเนหีติ วตฺตพฺพํ กสฺมา องฺคสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ ฯ ฌานโวหาโร ฌานงฺคสมุทาเยเยว วตฺตติ นาวยเว ตสฺมา ฌาเนหิ สมฺปโยคเภเทนาติ อตฺเถ ยทิ ปญฺจเหว ฌาเนหิ จิตฺตสฺส สมฺปโยโค ภเวยฺย น จตฺหิ ตีหิ ทฺวีหิ จ ฌานงฺเคหิ สมฺปโยโค ภเวยฺย ตสฺมา องฺคสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ องฺคสทฺเท หิ ปกฺขิตฺเต ปญฺจหิ จตูหิ ตีหิ ทวีหิ ฌานงฺเคหิ สมฺปโยโคติ วจนํ วิญฺญายตีติ ฯ กสฺมา ปน เภเทนาติ อวตฺวา สมฺปโยคสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ ฯ เภทสทฺทสฺส สมฺพนฺธิอเปกฺขตฺตา สมฺปโยคสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ สมฺปโยคสทฺเท หิ อปกฺขิตฺเต ฌานงฺเคหิ เภเทนาติ เอวํ วจเน วุตฺเต เภทสทฺโท สมฺพนฺธิรหิโต โหติ ฯ นนุ จิตฺตสฺส เภเทนาติ วตฺตพฺพนฺติ ฯ น วตฺตพฺพํ ฯ กสฺมา ฯ ปญฺจธาติ จ ปเท

๑. อภิ. สํ. ๓๔/๑๔๓-๔ ฯ

จิตฺตสฺส ลภนโต ฯ จิตฺตสฺส เภเทน หิ ปญฺจธา จิตฺตํ น ภวติ ตสฺมา องฺคสทฺโท สมฺปโยคสทฺโท จ อธิปฺปายานุรูเปน ฌานงฺเคหิ สมฺปโยคเภเทนาติ เอวํ ปกฺขิตฺโต ฯ ฌานงฺเคหิ สมฺปโยคสฺส เภโท ฌานเภโทติ วิคฺคโห ฯ ปญฺจหีติ ปฐมชฺฌานํ ฯ จตูหีติ ทุติยํ ฯ ตีหีติ ตติยํ ฯ ทฺวีหีติ จตุตฺถํ ฯ ปุน ทฺวีหีติ ปญฺจมชฺฌานํ ฯ จสทฺโท ปญฺจหิตฺยาทีสุ โยเชตพฺโพ ฯ ตีหิ ทฺวีหิ จาติปิ อตฺถิ ฯ เอวํ สติ ทฺวีหีติ จตุตฺถปญฺจมชฺฌานํ ฯ

ฌานสฺส องฺคา อวยวา ฌานงฺคา ฯ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค ฯ ภิชฺชนํ เภโท ฯ สมฺปโยคสฺส เภโท สมฺปโยคเภโท ฯ ปญฺจ ปการา อสฺส จิตฺตสฺส อตฺถีติ ปญฺจธา ฯ ตทสฺสตฺถีติ วี จาติ สุตฺเตน จสทฺเทน ธาปจฺจโย อสฺสตฺถฺยตฺเถ วตฺตติ ฯ ปญฺจธาติมสฺส วิวรณํ ปญฺจวิธนฺติ ฯ ปญฺจ องฺคา ปญฺจงฺคํ ทิคุ ฯ ปญฺจงฺคํ อสฺส จิตฺตสฺส อตฺถีติ ปญฺจงฺคิกํ ฯ ทณฺฑา-ทิโต อิก อี ฯ จตฺตาโร องฺคา จตุรงฺคํ ราคโม ฯ จตุรงฺคํ อสฺส อตฺถีติ จตุรงฺคิกํ ฯ ตโย องฺคา ติวงฺคํ วาคโม ฯ ติวงฺคํ อสฺส อตฺถีติ ติวงฺคิกํ ฯ เทฺว องฺคา ทุวงฺคํ ทุวงฺคํ อสฺส อตฺถีติ ทุวงฺคิกํ ฯ ปญฺจ วิธา ปการา อสฺส จิตฺตสฺสาติ ปญฺจวิธํ พหุพฺพิหิ ฯ ปญฺจวิธนฺติ อิมินา ปญฺจหิ ปกาเรหิ ปญฺจธาติ อตฺถํ นิวตฺเตติ ฯ กสฺมา ปน โส อตฺโถ น คหิโตติ ฯ อยุตฺตตฺตา น คหิโต ฯ ปฺจธาติ ปเท หิ จิตฺตํ ลพฺภติ ฯ

ปญฺจงฺคิกนฺตฺยาทีสุปิ จิตฺตํ ลพฺภติ ฯ ตสฺมา โส อตฺโถ น ยุตฺโต ฯ ปุนสทฺโท อธิปฺปายวเสน ปกฺขิตฺโต ฯ ปญฺจนฺนํ ปญฺจนฺนนฺติปิ อตฺถิ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ ปจฺเจกนฺติ ปทสฺส วิชฺชมานตฺตา ฯ ปญฺจนฺนนฺติ เอกเมว ยุตฺตํ ฯ ปญฺจหิ อธิกา ทส ปญฺจทส ปญฺจทสหิ ปกาเรหิ ปญฺจทสธา ฯ วิภาเค ธา จ ฯ

รูปา...นสนฺติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ ฌานเภเทน สมฺป...เภเทนาติ ปญฺจธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจ...ทฺวีหิ จาติ ปญฺจปทํ ฌานงฺเคหีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปุนาติ ทฺวีหีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ฌานงฺเคหีติ สมฺปโยคาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจธา ปณิจวิธนฺติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ ปญฺจ... คิกนฺตีติ ปญฺจวิธนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ปุนาติ ทุวงฺคิกนฺติ ปทสฺส กิริยาวิเสสนํ ฯ อวิเสเสนาติ ปญฺจทสธาติ ปเท ตติยา-วิเสสนํ ฯ ปุนาติ ปญฺจทสธาติ ปทสฺส กิริยาวิเสสนํ ฯ ตนฺติ ภเวติ ปเท กตฺตา ฯ ปุญฺญ...ยานนฺติ ปเภทาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปจฺเจกนฺติ ปญฺจนฺนนฺติ ปเท วิเสสนํ ฯ ปญฺจนฺนนฺติ ปุญฺญ...ยานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปเภทาติ ปญฺจทสธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจทสธาติ ภเวติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ อตฺโถติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ รูปาวจรสฺส วณฺณนา รูปาวจรวณฺณนา ฯ

รูปาวจรโยชนา นิฏฺฐิตา ฯ

[๓๑๖] อรูปาวจรํ สํวณฺเณตุํ อิทานิตฺยาทิ อารทฺธํ ฯ อิทานิตฺยาทิ อากาสานญฺจายตนนฺติ อาทิวจนสฺส อนุสนฺธิญาปนํ ฯ อิทานิ อรู...ทสฺเสนฺโต อาจริโย อาห อากา...อาทึ ฯ

อารมฺมณเภเทนาติ กสิณาทิอากาสาทิอารมฺมณานํ เภเทน นานตฺเตน ฯ อารมฺมณานํ เภโท อารมฺมณเภโท ฯ จตูหิ ปกาเรหิ จตุธา ฯ ทสฺสิสฺสตีติ ทสฺเสนฺโต ฯ

อิทานีติ อาหาติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อรู...จรนฺติ วิภชิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาร...เทนาติ จตุธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุธาติ วิภชิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภชิตฺวาติ ทสฺเสนฺโตติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ทสฺเสนฺโตติ อาจริโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อากาสา...นนฺติอาทินฺติ อาหาติ ปเท อากาโร ฯ

[๓๑๗] อวยวตฺถํ วิจาเรนฺโต ตตฺถาตฺยาทิมาห ฯ ตตฺถ ตสฺมึ อากาสานญฺจายตนนฺตฺยาทิวากฺเย วิคฺคหาทโย เวทิตพฺพา ฯ อสภาวธมฺมตฺตา อุปฺปาทาทิอนฺตรหิตตาย อสฺส อากาสสฺส อนฺโต น อตฺถิ อิติ ตสฺมา อนนฺตํ ตํ อากาสญฺจ อนนฺตญฺจ อิติ ตสฺมา อากาสานนฺตํ ฯ

อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท อุปฺปาโท อาทิ ยสฺส ฐิติภงฺคสฺส โส อุปฺปาทาทิ ฯ อาทิสทฺเทน ฐิติภงฺคสฺส คหณํ ฯ อมติ ยาตีติ อนฺโต โอสานาวตฺถา ฯ อม ปาปุณเน ฉทาทีหิ ตตฺรณาติ ต ปกฺกมาทีหิ นโต จ ฯ อุปฺปาทาทิ จ โส

อนฺโต จาติ อุปฺปาทาทิอนฺโต ฯ รหติ วิรหตีติ รหิตํ อากาสํ อุปฺปาทาทิอนฺตโต รหิตํ อุปฺปา...หิตํ อุปฺปาทาทิอนฺตรหิตสฺส ภาโว อุปฺปา...ตตา ฯ นาสฺส อนฺโตติ มชฺฌญฺญปทอตฺคฺคุณ-พหุพฺพิหิ ฯ นสทฺโท จ ปฏิเสธวาจโก ฯ น กสฺสตีติ อากาสํ ฯ จสทฺโท ตุลฺยตฺถภาวปฺปสิทฺธตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ วิเสสนฺตฺตรกมฺม-ธารโย ฯ

ตตฺถาติ เวทิตพฺพาติ ปเท อาธาโร ฯ อุปฺปา...ตตายาติ น อตฺถีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อสฺสาติ อนฺโตติ ปเท สมฺพนฺโธ น อตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ วา ฯ อนฺโตติ น อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อนนฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อากาสนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตํ อนนฺตฺจาติ อากาสนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อากาสานนฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๑๘] อากาสสฺส ติวิธตฺตา กสิ....มากาโสติ วิเสเสติ ฯ ติวิโธ หิ อากาโส ปริจฺเฉทากาโส กสิณุคฺฆาปฏิมากาโส อชฏา-กาโสติ ฯ ตตฺถ ทฺวินฺนํ กลาปนํ ปริจฺเฉโท อากาโส ปริจฺเฉทา-กาโส กสิณุคฺฆาฏิตฏฺฐานํ กสิณุคฺฆาฏิมากาโส อุทกสนฺธารกวาตโต เหฏฺฐา จ อุปริ ภวคฺคโต จ อากาโส อชฏากาโสติ ฯ กสิณํ อุคฺฆาฏิยติ อจินฺตนวเสน อุทฺธริยติ อปนิยติ เอตฺถ โอกาเสติ กสิณุคฺฆาโฏ ฯ กสิณสทฺทุปปโท อุปุพฺโพ หน หึสายํ ฯ หึสนํ อุทฺธรณํ ฯ วิสรฺชปทาทิโต ณ ณโลโป

หนสฺส ฆาโต โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ตสฺส โฎ ฯ กสิณุคฺ-
ฆาโฎ เอว กสิณุคฺฆาฏิโม ฯ ณฺยตฺตตา ภาเว ตูติ ตฺสทฺเทน
สกตฺเถ อิมปจฺจโย ฯ กสิณุคฺฆาฏิโน เอว อากาโส กสิ...กาโส ฯ

[๓๑๙] อคฺคหิตวิเสสนา พุทฺธิ วิเสสยมฺหิ อุปฺปชฺชตีติ
วิเสสนวิเสสเยสุ วิเสสนํ ปุพฺพํ ภวตีติ วจนโต เจว อนนฺตนฺติ
ปทสฺส วิเสสนตฺตา จ อนนฺตากาสนฺติ จ วตฺตพฺเพติ โจทนํ
สนฺธายาห อนนฺตตฺยาทึ ฯ อนนฺตากาสนฺติ วจเน วตฺตพฺเพ
อคฺยา...สุ ปโยเคสุ วิย วิเสสนสฺส อนนฺตนฺติ วิเสสนสฺส
ปรนิปาตวเสน ปรสฺมึ ฐานสมฺพชฺฌเนน อากาสานนฺตนฺติ วจนํ
อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อาหุยิตฺถ ปูชิยิตฺถาติ อาหิโต ฯ
หุ ปูชายํ ภาวกมฺเมสุ ต ยถาคมมิกาโร ฯ อคฺคิ อาหิโต
เยน ชเนน โส อคฺยาหิโต ฯ วิเสสยตีติ วิเสสนํ ฯ อนนฺตนฺติ
ปทํ นิปตนํ ติฏฺฐนํ นิปาโต ปรสฺมึ นิปาโต ปรนิปาโต
ปรนิปาตสฺส วโส ปร...วโส ฯ

อนนฺตากาสนฺติ จาติ วจเนติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วตฺตพฺเพติ
วุตฺตนฺติ ปเท ลกฺขณกิริยา ฯ อคฺยา...ทีสูติ อุปมา ฯ วิยาติ
อุปมาโชตโก ฯ วิเสสนสฺสาติ ปรนิปาตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ
ปร...วเสนาติ วุตฺตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อากาสานนฺตนฺตีติ
วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

วิเสสนํ ปุพฺเพ เยภุยฺเยน โหติ ฯ วิเสสนวิเสสยานํ ยเถจฺจฉตฺตา กฺวจิ วิเสสนปรํ โหติตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๓๒๐] อากาสานนฺตเมว อากาสานญฺจ สกตฺเถ ภาวปจฺจย-วเสน ฯ อากาสานญฺจเมว สสมฺป...ฌานสฺส อธิฏฺฐานฏฺเฐน อายตนํ เทวานํ...วิย อิติ ตสฺมา อากา...ตนํ ฯ

เอวสทฺโท นานตฺถํ นิวตฺเตติ ฯ อากาสานนฺต อิติ ฐิตํ ฯ ณฺยตฺตตาติ โยควิภาเคน สกตฺเถ โณฺย เตสณฺโณ โลปํ อวณฺโณ เย โลปญฺจ นเย ยวตนฺตฺยาทิสุตฺเตน ตฺยสฺส โจ ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา นสฺส นิคฺคหิตาเทโส วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ สกสฺส อตฺตโน อตฺโถ สกตฺโถ ฯ อตฺตนฺโต หิสฺมิมานตฺตนฺติ สุตฺเต อนฺตสทฺเทน อตฺตสทฺทสฺส สกาเทโส ฯ ภวนฺติ พุทฺธิสทฺทา เอตสฺมาติ ภาโว ภาเว ปวตฺโต ปจฺจโย ภาวปจฺจโย ภาวปจฺจยสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ ภาว...วโส ฯ

อากา...นญฺจนฺติ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ สกตฺเถติ ปจฺจยาติ ปเท อาธาโร ฯ ภาว...เสนาติ อากา... นญฺจนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

อากาสานญฺจเมวาติ เอวสทฺโท อวธารณกมฺมธารยํ ญาเปติ ฯ สห สมฺปยุตฺตธมฺเมหิ วตฺตตีติ สส...ธมฺมํ ฯ อธิฏฺฐานฏฺเฐนาติ อาการสโมสรณฏฺฐานสญฺชาติเทสการเณสฺปิ ปวตฺตนโต วุตฺตํ ฯ อธิฏฺฐานฏฺเฐนาติ อารมฺมณภาวโต นิวาสนฏฺเฐน ฯ อธิฏฺฐาติ

เอตฺถ อารมฺมเณ ฌานนฺติ อธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานํ เอว อตฺโถ อธิฏฺฐานฏฺโฐ ฯ อธิฏฺฐานฏฺเฐน อายตนนฺติ อธิปฺปายวเสน วิคฺคโหน ธาตฺวเสน ฯ ทิพฺพนฺติ ปญฺจกามคุณาทีหิ กีฬนฺตีติ เทวา ฯ นิวาสนฏฺเฐน อายตนํ วิมานาทิ ฯ เทวานํ อายตนํ นิวาสนฏฺฐานํ เทวายตนํ ฯ

อากา...เมวาติ สญฺญี ฯ อายตนนฺติ สญฺญา ฯ สส...มสฺสาติ ฌานสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌานสฺสาติ อายตนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ อธิฏฺฐานาติ ปเทปิ ฯ อธิ...เฐนาติ อายตนนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เทวานนฺติ เทวายตนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ สุคตสฺส สุคตจีวรนฺติ ปโยโค วิย ฯ เทวายตนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อากา...ยตนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๒๑] อากาสานญฺจเมว อายตนํ อากาสานญฺจายตนํ อวธารณกมฺมธารโย ฯ อากาสานญฺจายตเน ปวตฺตชฺฌานมฺปิ อิธ อากาสานญฺจายตนนฺติ วุตฺตนฺติ ญาเปนฺโต อาห ตสฺมึตฺยาทึ ฯ ตสฺมึ อากานญฺจายตเน อปฺปนาปฺปตฺตํ...อิธ อรูปชฺฌานาธิกาเร อากา...ตนํ อิติ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

อารมฺมเณ อปฺเปติ ปวิสติ อารมฺมณกรณวเสนาติ อปฺปนา ฌานํ ฯ อป ปาปุณเน กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุญฺวูนํ ปุน อาปจฺจโย ทฺวิตฺตํ ฯ อปฺปนาภาวํ ปชฺชติ ปาปุณาตีติ

อปฺปนาปฺปตฺตํ ฯ ภาวปฺปธาโนยํ อปฺปนาสทฺโท ฯ สมฺปยุตฺตธมฺเม อารมฺมเณ อปฺเปนฺโต วิย วตฺตตีติ วิตกฺโก อปฺปนา ฯ ตปฺปมุขตาวเสน สพฺเพปิ มหคฺคตโลกุตฺตรชฺฌานธมฺมา อปฺปานาติ วุจฺจนฺตีติ จ อปฺปนาภาวํ อปฺปตฺวา สมาธิ อุปจารภาเวเนว ปติฏฺฐาตีติ จ นวมปริจฺเฉเท ฏีกา ฯ อถวา ฯ อปฺปนํ อารมฺมเณ ปวิสนํ อปฺปนา ปวิสนกิริยา ฯ อป ปาปุณเน นนฺทาทีหิ ยุ ฯ อปฺปนํ ปชฺชติ ปาปุณาตีติ อปฺปนาปฺปตฺตํ ฯ โลกุตฺตรสมาธิ ปน ทุติยจตุตฺถารูปสมาธิ จ สภาวธมฺเมปิ ภาวนาวิเสสวเสน อปฺปนํ ปาปุณาตีติ นวมปริจฺเฉเท ฏีกา ฯ ปฐมารูปญฺจ ตํ ฌานญฺจาติ ปฐมารูปชฺฌานํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ กสิณุคฺฆาฏิมากาสสงฺขาตํ อารมฺมณํ อากาสานญฺจายตนนฺติ วุตฺตํ อารมฺมณิกภูตํ ฌานมฺปิ อากาสานญฺจายตนนฺติ วุตฺตนฺติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ

ตสฺมินฺติ ปฐมารูปชฺฌานนฺติ ปเท วิสยาธาโร ฯ ปวตฺตนฺติปิ ปกฺขิปิตพฺพํ ฯ ทุติยนเย อปฺปนาติ ปเท อาธาโร ฯ อปฺปนาปฺปตฺตนฺติ ปฐ...นมฺปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปฐ...นมฺปีติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อิธาติ วุตฺตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อากา...ตนนฺตีติ วุตฺตนฺติ ปเท อากาโร

อารมฺมณํ อากาสานญฺจายตนํ นาม ฯ ตสฺส อารมฺมณกรณโต ฌานมฺปิ อากาานญฺจายตนํ นาม ฯ วิคฺคโห ปน น กาตพฺโพ ฯ กสฺมา ฯ อารมฺมณสฺส นามํ อารมฺมณิเก อาโรปนโต ฯ

[๓๒๒] ตสฺมึ อปฺปนา...วุตฺตนฺติ วุตฺตมตฺถํ อุปมาย สาเธนฺโต อาห ยถาตฺยาทึ ฯ ปฐมชฺฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ ปฐวีกสิณนฺติ วจเน กสิณารมฺมณํ ฌานํ ปฐวีสกิณนฺติ ภควตา วุตฺตํ ยถา ตถาติ โยชนา ฯ

ปฐวี เอว กสิณํ ปฐวีกสิณํ ปฐวีมณฺฑลํ ฯ ปฐวีกสิณํ อารมฺมณํ อสฺสาติ ปฐวีกสิณารมฺมณํ ฯ ปฐวี เอว กสิณํ ปฐวีกสิณนฺติ วิคฺคโห มุขฺยโต ปฐวีมณฺฑลํ วทติ ฯ ฌาเนน ปฐวีกสิณนฺติ นามํ ลภนฺโต วิคฺคโห น กาตพฺโพ ฯ กสฺมา ฯ อารมฺมณสฺส นามํ อารมฺมณิเก อาโรปนโต ฯ

ยถาติ อุปมา ฯ ปฐ...มณนฺติ ฌานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌานนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฐ...สิณนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท อากาโร ฯ ตถาติ อุปเมยฺยํ ฯ

[๓๒๓] อนุปจารโต วิกปฺปิตุํ อถวาติอาทิ วุตฺตํ ฯ อากาสานญฺจํ อสฺส ฌานสฺส อายตนํ อธิฏฺฐานํ อิติ ตสฺมา อากา...ตนํ อตคฺคุณพหุพฺพิหิ ฯ

อากาสานญฺจนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อายตนนฺติ อากาสานญฺจนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อสฺสาติ อายตนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ อากา...ตนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

ปุริมนเย อนนฺตากาสสฺส วาจกตฺตา อิธ ฌานนฺติ วิเสเสติ ฯ เตน อากาสานญฺจายตเนน สมฺปยุตฺตํ...จิตฺตํ ฯ เตน

สมฺปยุตฺตนฺติ อิทํ ปุริมปจฺฉิมนยสาธารณํ ฯ วิญฺญาณเมว... อนนฺตนฺติ อวธารณกมฺมธารโย ฯ นาสฺส อนฺโตติ อนนฺตํ ฯ วิญฺญาณสฺส สามญฺญตฺตา ปฐมารูปวิญฺญาณนฺติ วุตฺตํ ฯ ปฐมญฺจ ตํ อรูปวิญฺญาณญฺจาติ ปฐ...ญาณํ

[๓๒๔] นนุ จ ตํ สภาวธมฺมตฺตา อุปฺปาทาทิอนฺตวนฺตํ โหติ กสฺมา อนนฺตนฺติ วุจฺจตีติ โจทนํ ปริหรนฺโต อาห ตํ หีติอาทึ ฯ หิ สจฺจํ ตํ ปฐมารูปวิญฺญาณํ อุปฺปาทาทิ-อนฺตวนฺตมฺปิ...นโต จ อนนฺตนฺติ ปณฺฑิเตน วุจฺจติ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อุปฺปาทาทิ จ โส อนฺโต จาติ อุปฺปาทาทิอนฺโต อุปฺปาทาทิอนฺโต เอตสฺส วิญฺญาณสฺส อตฺถีติ อุปฺปาทาทิอนฺตวนฺตํ ฯ อปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ อนนฺโต จ โส อากาโส จาติ อนนฺตากาโส ฯ ปวตฺตนโตติ อารมฺมณกรณวเสน ปวตฺตนโต ฯ อวตฺติยเต ปวตฺตนํ ฯ อตฺตานนฺติ วิญฺญาณํ ฯ ภาเวติ กุสลธมฺเม วฑฺเฒติ เอตาย ธมฺมชาติยา ปุคฺคโลติ ภาวนา ฯ น อนฺโต อนนฺโต ฯ ผริยเต ผรณํ ผรณสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ ผรณวโส ฯ จสทฺโท ปวตฺตนโต จ ปวตฺตนโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ

ตนฺติ ปทํ วุจฺจตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อุปฺปา...วนฺตมฺปีติ ตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อนนฺตากาเสติ ปวตฺตนโตติ ปเท อาธาโร ฯ ปวตฺตนโต ปว...นโต จาติ ปททฺวยํ วุจฺจตีติ ปเท

เหตุ ฯ อตฺตานนฺติ อารพฺภาติ ปเท กมฺมํ ฯ อารพฺภาติ ปวตฺตายาติ ปเท สมานกาลกิริยา ฯ ปวตฺตายาติ ภาวนายาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภาวนายาติ ปวตฺตนโตติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ อุปฺปา...อนนฺตนฺติ อคฺคเหตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อคฺคเหตฺวาติ ปวตฺตนโตติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อนนฺตโตติ ผรณาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ผร...เสนาติ ปวตฺตนโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อนนฺตนฺตีติ วุจฺจตีติ ปเท อากาโร ฯ

อนนฺตา...นโตติ เอเตน อารมฺมณภูตํ อากาสํ อนนฺตํ ตสฺส อารมฺมณกรณโต อารมฺมณิกภูตํ วิญฺญาณมฺปิ อนนฺตํ นามาติ ญาเปติ ฯ อตฺตานํ...นโตติ เอเตน ภาวนา วิญฺญาณสฺส อุปฺปาทาทิอนฺตํ อคฺคเหตฺวา อนนฺตโต ผรณวเสน ปวตฺตติ ตสฺมา ปฐมารูปวิญฺญาณํ ภาวนานุคฺคเมน อนนฺตํ นามาติ ญาเปติ ฯ

[๓๒๕] วิญฺญาณานนฺตเมว วิญฺญาณญฺจํ ฯ กสฺมา ฯ อากา...กตฺวา กรณโต ฯ

อาการสฺสาติ ญากาเร อาการสฺส ฯ รสฺสสฺส ภาโว รสฺสตฺตํ ฯ นการโลปนฺติ อนนฺตสทฺเท ปฐมนการสฺส โลปํ ฯ จสทฺโท รสฺสตฺตญฺจ นกา...ปญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ กตฺวาติ เอตฺถ ปุพฺพกาเล...วาติ สุตฺเต วาสทฺเทน เหตฺวตฺเถ ตฺวา ฯ

อาการสฺสาติ รสฺสตฺตนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ รสฺส...ปญฺจาติ ปททฺวยํ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตฺวาติ วิญฺญาณญฺจนฺติ ปเท เหตุ ฯ

วิญฺญาณานนฺติ อิติ ฐิตํ ฯ ณฺยตฺตตาติ โยควิภาเคน โณฺย เตสณฺโณ โลปํ อวณฺโณ เย โลปญฺจ นเย รสฺสนฺติ อาการสฺส รสฺโส เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา นการโลโป ยวตนฺตฺยาทินา ตฺยสฺส โจ ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา นสฺส นิคฺคหิตํ วคฺคนฺตํ วา วคฺเค ฯ

[๓๒๖] วา วิญฺญาณํ ทุติยารูปวิญฺญาเณน อญฺจิตพฺพํ อารมฺมณกรณวเสน ปาปุณิตพฺพํ อิติ ตสฺมา วิญฺญาณญฺจํ ฯ ตเทว วิญฺญาณญฺจ ทุติยารูปสฺส อารมฺมณภาวโต อธิฏฺฐานตฺตา อายตนํ อิติ ตสฺมา วิญฺญา...ตนํ ฯ

ทุติยา...ญาเณนาติ อญฺจิ...ตพฺพนฺติ ปเท กตฺตา ฯ อญฺจิตพฺพนฺติ อญฺจ พฺยตฺตคติยํ[๑] ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานิยา ยถาคมมิกาโร ฯ อญฺจธาตุสฺส วิเสสนตฺถสฺสปิ วาจกตฺตา ปาปุณิตพฺพนฺติ วิวรติ ฯ อิตีติ วิญฺญาณญฺจนฺติ ปเท เหตุ ฯ อญฺจิตพฺพนฺติ อญฺจํ กมฺมสาธนํ ฯ อญฺจ คติยํ คติ ปาปุณนํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ วิญฺญาเณน อญฺจํ วิญฺญาณญฺจํ ตติยา-ตปฺปุริโส ฯ ตเมว อายตนนฺติ อวธารณกมฺมธารโย ฯ อธิฏฺฐาติ ทุติยารูปํ เอตฺถ ปฐมารูเปติ อธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานสฺส ภาโว อธิฏฺฐานตฺตํ ฯ

๑. อญฺจ พฺยยคติยนฺติ สทฺทนีติ ฯ

ตเมวาติ สญฺญี ฯ อายตนนฺติ สญฺญา ฯ ทุติ...ปสฺสาติ อธิฏฺฐานาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อธิฏฺฐานตฺตาติ อายตนนฺติ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

เสสํ วจนํ ปุริมสมํ ปุริเมน วจเนน สมํ ฯ เสสนฺติ ตสฺมึ อปฺปนาปฺปตฺตํ ทุติยารูปชฺฌานมฺปิ อิธ วิญฺญาณญฺจายตนนฺติ วตฺตํ ยถา ปจวีกสิณารมฺมณํ ฌานํ ปจวีกสิณนฺติ ฯ อถวา ฯ วิญฺญาณญฺจํ อายตนํ อสฺสาติ วิญฺญาณญฺจายตนํ ฌานํ เตน สมฺปยุตฺตํ กุสลจิตฺตํ วิญฺญาณญฺจายตนกุสลจิตฺตนฺติ วจนํ ฯ

[๓๗๒] อสฺส ปจมา...อนฺตมโส เหฏฺจิมปริจฺเฉเทน ภงฺคมตฺตมฺปิ อวสิฏฺจํ น อตฺถิ อิติ ตสฺมา ปจมารูปํ อกิญฺจนํ ฯ

กิญฺจนสทฺทสฺส ราคาทีนํปิ วาจกตฺตา อปฺปมตฺตกนติ วุตฺตํ ฯ อกิญฺจนํ อนาทานนฺตฺยาทีสุ กิญฺจนสทฺโท ราคาทิวาจโก ฯ กิญฺจติ สตฺเต มทฺทตีติ กิญฺจนํ ฯ กิจิ มทฺทเน กตฺตุกรณปฺปเทเสสุ จ อนกา ยุณฺวูนํ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา มชฺเฌ นิคฺคหิตาคโม วคฺคนฺตํ ฯ อิธ ปน กิญฺจนสทฺโท อพฺยยปฏิรูปโกติ เวทิตพฺโพ ฯ กสฺมา ฯ อปฺปมตฺตกนฺติ วิวรณโต วิสุทฺธิมคฺฎีกายํ กิญฺจนนฺติ กิญฺจิปีติ วุตฺตตฺตา จ ฯ กิญฺจนนฺติ เอตฺถ หิ กินฺติ สพฺพนาม- ปทํ ฯ จนนฺติ นิปาโต ฯ ตสฺมา กิญฺจนนฺติ ปทสมุทาโย อพฺยยปฏิรูปโก น เอกนฺตนิปาโต ตสฺมา วิคฺคโห น กาตพฺโพ ฯ

อปฺเปติ อีสกํ คจฺฉตีติ อปฺปํ อพหุ ฯ อป ปาปุณเน วชาทีหิติ-
อาทินา ปปจฺจโย ฯ มิยเต มตฺตํ ฯ มา ปริมาเณ ฉทาทีหิ
ตตฺรณ ปรเทฺวภาโว ฐาเน รสฺสํ ฯ อปฺปํ มตฺตํ ปมาณํ
อปฺปมตฺตํ อปฺปมตฺตํ เอว อุปฺปมตฺตกํ ฯ สพฺพโต โกติ สุตฺเต
สพฺพโตสทฺเทน โก ฯ สภาวธมฺมสฺส อปฺปาวเสสโต นาม
ภงฺโค เอว สิยาติ อาห อนฺตมโส ภงฺคมตฺตมฺปิ อวสิฏฺฐํ
อตฺถีติ ฯ อนฺตมโสติ นิปาตปทํ ฯ ภงฺโค มตฺตํ ปมาณํ
ภงฺคมตฺตํ ฯ ปิสทฺโท ครหตฺโถ ฯ

นาติ อตฺถีติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ อสฺสาติ ปจ...รูปสฺสาติ
ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กิญฺจิ...มตฺตกนฺติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ
อนฺตมโสติ ภงฺคมตฺตมฺปีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ภงฺคมตฺตมฺปีติ
อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อวสิฏฺฐนฺติ ภงฺคมตฺตมฺปีติ ปทสฺส
วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๓๒๘] นาสฺส ปฐมารุปวิญฺญาณสฺส กิญฺจนนฺติ อกิญฺจนํ
อตคฺคุณพหุพฺพิหิ ฯ ตสฺส อกิญฺจนสฺส ภาโว อากิญฺจญฺญํ ฯ

อกิญฺจน อิติ ฐิตํ ฯ ณฺยตฺตตา ภาเว ตูติ โณฺย ณโลโป
อวณฺโณ นเย วุฑฺฒาทิ...เณ จ อสฺส อา ยวตนฺตฺยาทินา
นยสฺส โณ ณสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ

[๓๒๙] ภาวสทฺเทน วตฺตพฺพํ ญาเปนฺโต อาห ปฐมา-
ตฺยาทึ ฯ ภวนํ ภาโว น ภาโว อภาโว นตฺถิตา สุญฺญตา ฯ

ปจมารูปวิญฺญาณสฺส อภาโว ปจ...ภาโว ฯ ตเทว...อาทิ วจนํ ปุริมสมํ ฯ ตเทว อากิญฺจญฺญํ อายตนํ ฯ อาทิสทฺเทน สสมฺปยุตฺตธมฺมสฺส ฌานสฺส อธิฏฺฐานฏฺเฐนาตฺยาทีนํ คหณํ ฯ

[๓๓๐] โอฬาริกาย...อตฺถิตาย สสมฺปยุตฺตธมฺมสฺส อสฺส ฌานสฺส สญฺญา เนว อตฺถิ ฌานํ อสญฺญํ...สญฺญํ นาปิ อตฺถิ อิติ ตสฺมา เนว...สญฺญํ ฯ

น ภาโว อภาโว ฯ สุขยติ อนุภวตีติ สุขุมา สญฺญา ฯ สุข สุขนกิริยาย กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ อุมปจฺจโย ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท อภาวโต จ อตฺถิตาย จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อตฺถิโน ภาโว อตฺถิตา ฯ เนวาติ นกาโร ปฏิเสธวาจโก ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ นาปีติ นกาโร ปฏิเสโธ ฯ อปิสทฺโท ปุริมปฏิเสธํ อเปกฺขติ ฯ นตฺถิ สญฺญา อสฺส ฌานสฺสาติ อสญฺญํ ฯ อสญฺญนฺติมสฺส วิวรณํ อวิชฺชมาน-สญฺญนฺติ ฯ อวิชฺชมานา สญฺญา อสฺสาติ อวิชฺชมานสญฺญํ ฯ

โอฬาริกายาติ สญฺญายาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สญฺญายาติ อภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อภาวโตติ เนว อตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ สุขุมาย จาติ สญฺญายาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สญฺญายาติ อตฺถิตายาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อตฺถิตายาติ นาปิ อตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ เนวาติ อตฺถีติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ อสฺสาติ เนว อตฺถีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ สส...มสฺสาติ อสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

สญฺญาติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ นาปีติ อตฺถีติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ อสญฺญํ...สญฺญนฺติ ฌานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

พหุพฺพิหิสมาสสฺส สามญฺญวาจกตฺตา จตุตฺถารูปชฺฌานนฺติ สรูปํ วุตฺตํ ฯ จตุตฺถญฺจ ตํ อรูปชฺฌานญฺจาติ จตุ...ฌานํ อุเปกฺเขกคฺคตาทฺวยํ ฯ เนวสฺส สญฺญา อตฺถีติ เนวสญฺญํ ฯ นาสฺส สญฺญา อตฺถีติ อสญฺญํ ฯ นตฺถิ อสญฺญนฺติ นาสญฺญํ ฯ เนวสญฺญญฺจ ตํ นาสญฺญญฺจาติ เนวสญฺญานาสญฺญํ ฯ

[๓๓๑] ยทิ จตุตฺถารูปชฺฌานลาเภ สติ เนวสญฺญานาสญฺญนฺติ วตฺตพฺพนฺติ มนสิกตฺวา อาห ทีฆํ...วุตฺตนฺติ ฯ ว จนโสภณตฺถํ ทีฆํ กตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญนฺติ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ ทีฆนฺติ สุตฺเตน เนวสญฺญสทฺเท อการสฺส ทีฆํ กตฺวา ฯ

ทีฆนฺติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ

[๓๓๒] เนวสญฺญานาสญฺญเมว มนายตน...นตฺตา อายตนํ นาม อิติ ตสฺมา เนว...ตนนฺติ โยชนา ฯ

เนวสญฺญานาสญฺญนฺติ เอตฺถ ตติยารูปารมฺมณํ จตุตฺถารูปํ ลพฺภติ นารมฺมณํ ตสฺมา เนวสญฺญานาสญฺญเมว อายตนํ อสฺส ฌานสฺส อธิฏฺฐานฏฺเฐนาติ วจนํ น สกฺกา วตฺตุํ ตสฺมา อายตนนฺติ นามสฺส เหตุํ ญาเปนฺโต อาห มนา...นตฺตาติ ฯ นนุ จ จตุตฺถารูปชฺฌานนฺติ วุตฺตตฺตา ธมฺมายตนปริยาปนฺนตฺตาติ

เอตฺตกเมว วตฺตพฺพํ น มนายตนาติ ฯ สจฺจํ วากฺเย ปน อสฺส สสมฺปยุตฺตธมฺมสฺสาติ วุตฺตตฺตา จิตฺตมฺปิ เนวสญฺญานาสญฺญนฺติ ปเท อปฺปธานภาเว ลพฺภติ ฯ จตุตฺถารูปชฺฌานนฺติ จ ปทํ ปธาน-ภูตํ ฌานํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ กญฺจาปิ จิตฺตํ ลพฺภติ ตถาปิ กุสลจิตฺตนฺติ ปทํ อเปกฺขิตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญาตนสมฺปยุตฺตํ กุสลจิตฺตนฺติ วิคฺคโห กาตพฺโพ ฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตน-สมฺปยุตฺตํ กุสลจิตฺตนฺติ อิทํ ปน นิพฺพจนํ จิตฺเตน สมฺปยุตฺตํ จิตฺตนฺติ สทฺโท น โหติ ฯ กสฺมา ฯ ฌานสฺส เนวสญฺญานา-สญฺญายตนาติ ปเท อตฺถิภาวโต ฯ มนายตนญฺจ ธมฺมายตนญฺจ มนา...ตนานิ มนาย...เนสุ ปริยาปนฺนํ มนา...ปนฺนํ มนายตน... ปนฺนสฺส ภาโว มนา...ปนฺนตฺตํ ฯ

เนว...เมวาติ สญฺญี ฯ อายตนนฺติ สญฺญา ฯ มนา...นตฺตาติ อายตนนฺติ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๓๓๓] เนวสญฺญานาสญฺญเมว อายตนํ เนว...ตนํ กมฺมธารโย ฯ อญฺญมฺปิ วจนตฺถํ วิกปฺปิตุํ อถวาติ วุตฺตํ ฯ สญฺญา เอว วิปสฺส...เนวสญฺญา อุณฺโหทเก เตโชธาตุ วิย... น อสญฺญา อิติ ตสฺมา เนว...สญฺญา ฯ สา เอว เนวสญฺญา-นาสญฺญา สสมฺปยุตฺตธมฺมสฺส อิมสฺส ฌานสฺส นิสฺสยาทิภาวโต อายตนํ อิติ ตสฺมา เนว...ตนนฺติ โยชนา ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 467

สญฺญา จาติ จสทฺโท เอวสทฺทตฺโถ ฯ สญฺญาวาติปิ ฯ
วิวิเธนาการेน ปสฺสตีติ วิปสฺสนา สญฺญา ฯ โคจรสฺส ภาโว
โคจรภาโว ฯ นิพฺพินฺทนํ วิรชฺชนํ นิพฺเพโท ฯ นิปฺพฺโพ วิทิ
รชเน ภาเว จ ณ ณโลปวุฑฺฒิ วสฺส ทฺวิตฺตํ วทฺวยสฺส
พทฺวยํ ฯ นิพฺเพทสฺส ชนนํ นิพฺเพทชนนํ นิพฺเพทชนนํ อิติ
สงฺขาตํ นิพฺเพ...ขาตํ ฯ ปฏิยเต พฺยตฺตํ ปวตฺติยเต ปฏุ
ภาวสาธนํ ฯ ปฏ คติยํ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ณุ
ณวุฑฺฒิ ฯ สญฺญาย กิจฺจํ สญฺญากิจฺจํ ปฏุ จ ตํ สญฺญา-
กิจฺจญฺจาติ ปฏุสญฺญากิจฺจํ ฯ น ภาโว อภาโว ฯ อฏฺฐานปฺ-
ปยุตฺโต จสทฺโท เนวสญฺญา จ อสญฺญา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ
อุสติ ทหตีติ อุณฺหํ อุทกํ ฯ อุส ทาเห กาเลตฺยาทินา
หปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา สสฺส โณ นเย ฯ อุณฺหญฺจ
ตํ อุทกญฺจาติ อุณฺโหทกํ ฯ ติชติ ติกฺขตีติ เตโช ฯ ติช
นิสาเน นิสานํ ติกฺขตา วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ ลกฺขณํ ธาเรตีติ
ธาตุ ฯ ธา ธารเณ หนาทีหิ ณุนุตโวติ ตุ ฯ เตโช เอว ธาตุ
เตโชธาตุ ฯ ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม กริยนฺตีติ สงฺขารา เหฏฺฐิมชฺฌาเนสุ
โอฬาริกสญฺญาทโย ฯ สํปุพฺโพ กร กรเณ วิสรุชปทาทิโต
ณ ปุรสมุ...ตปฺปจฺจเยสุ จ ฯ อวสิสฺสตีติ อวเสสา
สญฺญา ฯ สิส อสพฺพปฺปโยเค ณ ฯ สงฺขาเรหิ อวเสสา
สงฺขาราวเสสา อสงฺขาราวเสสา จ สา สุขุมา จาติ สงฺขา...

ฺขุมา สงฺขา...ขุมาย ภาโว สงฺขา...ภาโว ฯ วิชฺชมานาย ภาโว วิชฺชมานตฺตํ ฯ

อิธ อายตนสทฺทสฺส อตฺถํ ทสฺเสตุํ นิสฺสยาทิภาวโตติ วุตฺตํ ฯ นิสฺสยตีติ นิสฺสโย นิสฺสยปจฺจโย กมฺมสาธนํ ฯ นิปุพฺโพ สิ เสวายํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ นิสฺสโย อาทิ เยสํ เต นิสฺสยาทโย ฯ อาทิสทฺเทน สหชาตอญฺญมญฺญสมฺปยุตฺตอตฺถิ-อวิคตปจฺจยานํ คหณํ ฯ ภวนํ ภาโว นิสฺสยาทีหิ ปจฺจเยหิ ภาโว นิสฺสยาทิภาโว ฯ นิสฺสยาทิภาวโตติ อิมินา อธิฏฺฐานฏฺเฐน การณฏฺเฐน จ อายตนนฺติ อธิปฺปายวิคฺคโห ทสฺสิโต ฯ อายตน-สทฺโท อากรสโมสรณฏฺฐานสญฺชาติเทสอธิฏฺฐานการเณสุ วตฺตติ ฯ อิธ ปน อธิฏฺฐานฏฺฐสฺส เหฏฺฐา วุตฺตตฺตา นิสฺสโย อาทิมฺหิ ฐปิโต ฯ อาทิสทฺโท ปน การณตฺถํ สนฺธาย วุตฺโต ฯ การณญฺจ นาม สหชาตาทิปจฺจยา ตสฺมา อาทิสทฺเทน สหชาตาทิปจฺจยานํ คหณํ ฯ

สญฺญา จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิปสฺสนายาติ โคจราติ ปเท สมฺปทานํ ฯ โคจรภาวนฺติ คนฺตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ คนฺตฺวาติ ชนนาติ ปเท วิเสสนํ ฯ นิพฺเพ...ตสฺสาติ ปฏฺ...จสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปฏฺ...จสฺสาติ อภาวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อภาวโตติ เนวสญฺญาติ ปเท เหตุ ฯ เนวาติ ปฏิเสโธ ฯ สญฺญา จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อุณฺโหทเกติ เตโชธาตูติ ปเท อาธาโร ฯ

เตโชธาตูพิ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ สงฺขา...ภาเวนาติ วิชฺชมานตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิชฺชมานตฺตาติ น อสญฺญาติ ปเท เหตุ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อสญฺญาติ ลิงฺคตฺโถ อิตีติ เหตุ ฯ สา เอวาติ สญฺญี ฯ อายตนนฺติ สญฺญา ฯ อิม... ธมฺมสฺสาติ ปททฺวยํ ฌานสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌานสฺสาติ นิสฺสยาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ นิสฺส...วโตติ อายตนนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เนว...ตนนฺติ ปเท สภาวเหตุ ฯ เนว... ตนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

น อสญฺญา นาสญฺญา เนวสญฺญา จ สา นาสญฺญา จาติ เนว...สญฺญา เนว...เอว อายตนํ อิมสฺส สสมฺปยุตฺตธมฺมสฺส ฌานสฺสาติ เนวสฺญานาสญฺญายตานํ พหุพฺพิหิ ฯ

[๓๓๔] สญฺญาว เจตฺถ สุขุมา นาญฺเณติ อาสงฺกานิเสธนตฺถํ สญฺญาวเสนาตฺยาทิ อารทฺธํ ฯ สญฺญาวเสน จ เอตฺถ อรูปจตุตฺตฌฺฌาเน ฌานุปลกฺขณํ...ทิกาเยวาติ โยชนา ฯ

สญฺญาย วโส สมฺพชฺฌนํ สญฺญาวโส ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อุปลกฺขิยเต อุปลกฺขณํ ฌานสฺส อุปลกฺขณํ สญฺญาณกรณํ ฌานุปลกฺขณํ ฯ นิทสฺสิยติ สพฺพคฺคหณํ เอเตน เอกเทสคฺคหเณนาติ นิทสฺสนํ นิทสฺสนํ เอว นิทสฺสนมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท อวธารณตฺโถ สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ เอกเทสคฺคหเณน สพฺพสฺส คหณํ ปน นิทสฺสนนฺติ ทฏฺฐพฺพํ อาโคตฺรภูเตตฺถ

ฌาปกนฺติ ฯ เวทนา อาทิ เยสํ จิตฺตาทิธมฺมานํ เต เวทนาทโย ฯ
อาทิสทฺเทน นววีสติสมฺปยุตฺตธมฺมานํ คหณํ ฯ อปิสทฺเทน น
เกวลํ สญฺญาว สุขุมา เนวสญฺญานาสญฺญาติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ
ตสฺมึ ฌาเนติ ตสฺมึ อรูปจตุตฺถชฺฌาเน ฯ เนวเวทนานาเวทนา
อาทิ เยสํ เนวจิตฺตํนาจิตฺตนฺติอาทีนํ เต เนวเวทนานาเวทนาทิกา ฯ
กฺวจิ สมานสนฺตคตานมการนฺโตติ กปจฺจโย ฯ เอวสทฺโท
สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

สญฺญาวเสนาติ อุปลกฺขณนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เอตฺถาติ
ฌานาติ ปเท อาธาโร ฯ ฌานุปลกฺขณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ นิทสฺสน-
มตฺตนติ ฌานุปลกฺขณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เวท...โยปีติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ ตสฺมินฺติ ฌาเนติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌาเนติ
เนวเวท...ทิกาเยวาติ ปเท อาธาโร ฯ เนวเว...กาเยวาติ เวทนา-
ทโยปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เนว...จิตฺตนฺติ มชฺเฌโลปตติยา-
ตปฺปุริโส ฯ

[๓๓๕] เอตฺถ จตฺตาริปีติ ปเท ปิสทฺเทน จ อารมฺมณ...
เภทํ สงฺคณฺหาติ อาจริโย ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ อารมฺมณญฺจ ปฏิปทา จ
อารมฺมณปฏิปทา อารมฺมณปฏิปทาหิ มิสฺสโก อาร...สโก
อารมฺมณ...มิสฺสโก จ โส นโย จาติ อารมฺมณ...นโย
อารมฺมณ...นยสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ อารมฺมณ...วโส ฯ ฉหิ

อธิกา ทส โสฬส โสฬสวาเรสุ ปวตฺตา โสฬสกฺขตฺตุกา ฯ เอกาทิโต สกิสฺสกฺขตฺตุนฺติ กขตฺตุํปจฺจโย ฯ สพฺพโต โกติ สุตฺเต สพฺพโตสทฺเทน สกตฺเถ โก ฯ เทสิยติ จิตฺตํ เอตาย สทฺทชาติยาติ เทสนา โสฬสกฺขตฺตุกา จ สา เทสนา จาติ โสฬส... เทสนา พฺยญฺชเน จ ฯ อญฺญมฺปีติ สุทฺธิกเอกกํ อารมฺมณเอกกํ ปฏิปทาเอกกญฺจ ฯ ปิสทฺโท โสฬส...เทสนํ อเปกฺขติ ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท โสฬส...เทสนํ จ อาคต...เภทญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปาลิยนฺติ ธมฺมสงฺคณิปาลิยํ ฯ อตฺถํ ปาติ รกฺขตีติ ปาลิ ตนฺติ ฯ ปา รกฺขเน ปาโต ลีติ สุตฺเตน ลิ ฯ นยสฺส เภโท นยเภโท อาคโต นยเภโท อาคตนยเภโท สุทฺธิกเอกกาทินยเภโท ฯ

ปิสทฺเทนาติ สงฺคณฺหาตีติ ปเท กรณํ ฯ เอตฺถาติ ปิสทฺเทนาติ ปเท อาธาโร ฯ อารมฺม...วเสนาติ โสฬสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โสฬ...สนํ อาคต...เภทนฺติ ปททฺวยํ สงฺคณฺหาตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อญฺญมปิ จาติ อาคต...เภทนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปาลิยนฺติ อาคตาติ ปเท อาธาโร ฯ

[๓๓๖] คาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อาลมฺพนาตฺยาทึ ฯ อติกฺกมิตพฺพานํ...จตุนฺนํ อาลมฺพนานํ โคจรานํ ปเภเทน อารุปฺปมานสํ จตุธา โหติ ฯ

อาลมฺพนานนฺติมสฺส วิวรณํ โคจรานนฺติ ฯ อติกฺกมิยนฺเตติ อติกฺกมิตพฺพานิ ฯ ตสฺส วิญฺญาณสฺส อภาโว ตทภาโว ฯ กสิณญฺจ อากาสญฺจ วิญฺญาณญฺจ ตทภาโว จ กสิณา... ตทภาโว ฯ กสิณา...ภาว อิติ สงฺขาตานิ กสิ...สงฺขาตานิ ฯ อาลมฺพิยนฺเตติ อาลมฺพิตพฺพานิ ฯ จสทฺโท อติ...พานํ จ อาล... พานํ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อากาสํ อาทิ เยสํ โคจรานํ ตานิ อากาสาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน วิญฺญาณนตฺถิภาวตติยารูปวิญฺญาณานํ คหณํ ฯ อากาสาทีนิ จ ตานิ จตฺตาริ จาติ อากาสาทิจตฺตาริ ฯ

อาลมฺพนานํ โคจรานนฺติ ปเภเทนาติ ปเทส มฺพนฺโธ ฯ อติกฺก...จตุนนฺติ จตุปฺปทํ โคจรานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปเภเทนาติ จตุธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯอารุ...นสนฺติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ จตุธาติ โหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๓๓๗] ตเมวตฺถํ วิวรนฺโต อาห ตํ หิตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ ตํ อารุปฺปมานสํ ยถากฺกมํ...ปวตฺตติ อารุปฺปมานสํ รูปาวจร...วเสน น ปน ปวตฺตติ อารุปฺปมานสํ ปุริ...คเหตฺวา น ปน ปวตฺตตีติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท วิตฺถารโชตโก ฯ กมสฺส อนติกฺกมนํ ยถากฺกมํ ฯ ปญฺจมชฺฌานสฺส อารมฺมณํ ปญฺจ...มณํ ฯ กสิณนิมิตฺตนฺติ กสิณสงฺขาตํ ปฏิภาคนิมิตฺตํ ฯ กสิณํ เอว นิมิตฺตํ กสิณนิมิตฺตํ ตสฺส กสิณนิมิตฺตสฺส อุคฺฆาฏนํ ตทุคฺฆาฏนํ ตทุคฺฆาฏเนน ลทฺธํ

ตทุคฺฆาฏนลทฺธํ ฯ ตมฺปีติ อากาสํ ฯ ตตฺถาติ อากาเส ฯ ตมฺปีติ ปฐมารูปวิญฺญาณํ ฯ ตสฺส ปฐมารูปวิญฺญาณสฺส อภาโว ตทภาโว ตทภาโว หุตฺวา ภวตีติ ตทภาวภูโต ฯ อกิญฺจนภาวนฺติ นตฺถิภาวํ ฯ อกิญฺจนสฺส ภาโว อกิญฺจนภาโว ฯ ตมฺปีติ นตฺถิภาวํ ฯ ตโย ปิสทฺทา อญฺญมญฺญาเปกฺขา ฯ ตตฺถาติ นตฺถิภาเว ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ปุริม...วเสนาติ วิตกฺกาทิโต อติกฺกมวเสน ฯ ปุริมํ องฺคํ ปุริมองฺคํ อติกฺกมนํ อติกฺกโม ปุริมองฺคสฺส อติกฺกโม ปุริม...กโม ปุริมองฺคาติกฺกมสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ ปุริม...วโส ฯ ปุริมปุริมสฺสาปีติ ปฐมชฺฌานาทิกสฺสาปิ ฯ ปุริมญฺจ ปุริมญฺจ ปุริมปุริมํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ ปุริมองฺคาติกฺกโม น โหตีติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ อารมฺมณนฺติ กสิณาทิอารมฺมณํ ฯ

ตนฺติ ปวตฺตตีติ ปเท กตฺตา ฯ ยถากฺกมนฺติ ปวตฺตตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจ...พนนฺติ กสิ...มิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กสิ...มิตฺตนฺติ อติกฺกมฺมาติ ปเท กมฺมํ ฯ อติกฺกมฺมาติ อาลมฺพิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตทุ...ลทฺธนฺติ อากาสนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อากาสนฺติ อาลมฺพิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาลมฺพิตฺวาติ ปวตฺตตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตมฺปีติ อติกฺกมฺมาติ ปเท กมฺมํ ฯ อติกฺกมฺมาติ อาลมฺพิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตตฺถาติ ปวตฺตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ปวตฺตนฺติ

วิญฺญาณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิญฺญาณนฺติ อาลมฺพิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาลมฺพิตฺวาติ ปวตฺตตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตมฺปีติ อติกฺกมฺมาติ ปเท กมฺมํ ฯ อติกฺกมฺมาติ อาลมฺพิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตทภาวภูตนฺติ อกิญฺจนภาวนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อกิ...ภาวนฺติ อาลมฺพิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาลมฺพิตฺวาติ ปวตฺตตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตมฺปีติ อติกฺกมฺมาติ ปเท กมฺมํ ฯ อติกฺกมฺมาติ อาลมฺพิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตตฺถาติ ปวตฺตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ปวตฺตนฺติ ตติ...ญาณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ตติ...ญาณนฺติ อาลมฺพิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อาลมฺพิตฺวาติ ปวตฺตตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ นาติ ปวตฺตตีติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ รูปา...สลนฺติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ ปุริม...วเสนาติ ปวตฺตตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปุริม...สาปีติ อารมฺมณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อารมฺมณนฺติ คเหตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ คเหตฺวาติ น ปวตฺตตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ

[๓๓๘] ตํ หิตฺยาทินา อตฺตนา วุตฺตมตฺถํ อฏฺฐกถาวจนํ อาหริตฺวา สาเธนฺโต เตนาหุตฺยาทิมาห ฯ เตน ตสฺมา อาจริยา อารมฺม...วิโนติ วจนํ อาหุ ฯ อิมา จตสฺโสปิ อรูปสมาปตฺติโย อารมฺมณาติกฺกมโต ภวนฺติ ฯ วิภาวิโน ปณฺฑิตา เอตาสํ จตุนฺนํ อรูปสมาปตฺตีนํ องฺคาติกฺกมํ น อิจฺฉนฺติ ฯ

อารมฺมณสฺส อติกฺกโม อาร...กโม ฯ ปีสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ องฺคสฺส อติกฺกโม องฺคาติกฺกโม ฯ อตฺถํ วิภาเวนฺติ ปกาเสนฺตีติ วิภาวิโน ฯ

เตนาติ อาหูติ ปเท เหตุ ฯ อาจริยาติ อาหูติ ปเท กตฺตา ฯ อาร...มโตติ ภวนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จตสฺโสปิ อิมาติ ปททฺวยํ อรู...ติโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อรู...ติโยติ ภวนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ องฺคาติกฺกมนฺติ อิจฺฉนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ เอตาสนฺติ อติกฺกมนฺติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ วิภาวิโนติ น อิจฺฉนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วจนนฺติ อาหูติ ปเท กมฺมํ ฯ อรูปาวจรสฺส วณฺณนา อรู...ณนา ฯ

อรูปาวจรโยชนา นิฏฺฐิตา ฯ

[๓๓๙] โลกุตฺตรสํวณฺณนํ กาตุมาห อิทานิตฺยาทึ ฯ โลกุตฺตร...จิตฺตนฺติอาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

จตุมคฺคโยคโตติ โสตาปตฺติมคฺคาทิจตุมคฺคสมฺปโยเคน ฯ จตฺตาโร มคฺคา จตุมคฺคา ยุชฺชนํ โยโค จตุมคฺเคหิ โยโค จตุมคฺคโยโค ฯ จสทฺโท โลกุตฺตรกุสลญฺจ ผลญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ ตสฺส กุสลสฺส อนุรูปํ ตทนุรูปํ ฯ ผลสฺส ปวตฺตนํ ปวตฺติ ตทนุรูเปน ปวตฺติ ตทนุรูปปฺปวตฺติ ฯ

อิทานีติ วุตฺตนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ โลกุ...สลํ ผลญฺจาติ

ปททฺวยํ วิภชิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ จตุ...คโต ตทนุ...วตฺติยาติ ปททฺวยํ จตุธาติ ปเท ตติยาวิเสนนํ ฯ จตุธาติ วิภชิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภชิตฺวาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ทสฺเสตุนติ วุตฺตนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ โสตา...อาทีติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๓๔๐] อวยวตฺถํ ญาเปนฺโต อาห นิพฺพานตฺยาทึ ฯ นิพฺพานมฺปติ...มนโต วา นิพฺพาน...สตฺตา มคฺโค โสโต อิติ ปณฺฑิเตน วุจฺจติ ฯ

นิพฺพานมฺปติสวนโตติ นิพฺพานํ ปฏิจฺจ สนฺทนโต ฯ สวิยเต สวนํ ฯ สุ สวเน สวนํ สนฺทนํ นนฺทาทีหิ ยุ ฯ สวนโตติมสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ อุปคมนโตติ ฯ อุปคมิยเต อุปคมนํ ฯ มหตีติ มหา ฯ สมุทฺทติ อตฺตสนฺนิสฺสิตานํ มจฺฉมกราทีนํ ปีติโสมนสฺสํ ปสวติ ชเนตีติ สมุทฺโท ฯ สํปุพฺโพ อุทิ ปสวเน ปสวนํ ชนนํ รญฺชุทาทีหิ ธทินฺทกิรา กฺวจิ ชทโลโป จาติ ทปจฺจโย ฯ อถวา ฯ สมํ อุทเกน โลณํ เอตฺถาติ สมุทฺโท ปกติสมุทฺโท สตฺตมีพหุพฺพิหิ ฯ ปรเทฺวภาโว ฐาเน ฯ มหนฺโต สมุทฺโท มหาสมุทฺโท นิพฺพานํ เอว มหาสมุทฺโท นิพฺพา...สมุทฺโท ฯ นิพฺพานมหาสมุทฺทํ นินฺนาตีติ[๑] นิพฺพา...นินฺโน มคฺโค ฯ นิปุพฺโพ นมุ นมเน กฺวิ จ ฯ นิพฺพานมหาสมุทฺทนินฺนสฺส ภาโว นิพฺพา...นินฺนตา ฯ มหาสมุทฺทํ สวติ สนฺทตีติ โสโต ชลปฺปวาโห ฯ

๑. นินฺนมตีติ ภเวยฺย ฯ

สุ สวเน ฉทาทีหิ ตตฺรณ ฯ สมานํ ทิสฺสตีติ สทิโส โสเตน สทิโส โสตสทิโส โสตสทิสสฺส ภาโว โสต...สตฺตํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ

นิพฺพานนฺติ ปตีติ ปเท วิกปฺปวจนิยํ ฯ ปตีติ สวนโตติ ปเท วิเสสนํ ฯ สวนโตติ วุจฺจตีติ ปเท เหตุ ฯ นิพฺพา...นตายาติ สทิสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โสต...สตฺตาติ วุจฺจตีติ ปเท เหตุ ฯ โสโตติ วุจฺจตีติ ปเท อากาโร ฯ วุจฺจตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๓๔๑] นิพฺพานํ ปติสวติ อุปคจฺฉตีติ โสโต ฯ ทุติเย ฯ โสเตน สทิโสติ โสโต ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ อญฺญตฺถ โสโตติ วจนํ ผลสฺสปิ อธิวจนํ อิติ ตสฺมา อริโย...มคฺโคติ วุตฺตํ ฯ

อริโยติ อนวชฺโช ฯ อฏฺจ องฺคานิ อฏฺจงฺคํ อฏฺจงฺคํ อสฺส มคฺคสฺส อฏฺจงฺคิโก ฯ

อริ...คิโกติ ปททฺวยํ มคฺโคติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มคฺโคติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๔๒] ตสฺส มคฺคสฺส อาทิโต ปชฺชนํ...ปตฺติ ฯ กสฺมา ฯ อาอุปสคฺคสฺส อาทิกมฺมนิ อาทิกิริยานํ ปวตฺตนโตติ โยชนา ฯ

อาทิโตติ อาอุปสคฺคสฺส อตฺถวิวรณํ ฯ อาทิโต อาทิมฺหิ ฯ กฺวจิ โตติ โยควิภาเคน สตฺตมฺยตฺเถ โต ฯ ปชฺชิยเต ปชฺชนํ ฯ ปท ปาปุณเน นนฺทาทีหิ ยุ ฯ ปชฺชนสทฺทสฺส คติอตฺถสฺสปิ วาจกตฺตา ปาปุณนนฺติ วิวรณํ ฯ ปาปุณิสฺสเต ปาปุณนํ ฯ

อาทิโต ปาปุณนนฺติมสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ ปจมสมาคโมติ ฯ ปจมสทฺเทน อาทิสทฺทสฺส มริยาทาทิอตฺถํ นิวตฺเตติ ฯ มคฺคสฺส สํอาคมนํ สมาคโม ฯ สํอาปุพฺโพ คมุ สพฺพโต ญวุตฺวาวี ฯ วาติ อ ฯ ปจมํ สมาคโม ปจ...คโม ฯ ปจมสมนฺนาคโมติปิ ฯ โสเยวตฺโถ ฯ สมํ อาคมนํ สมนฺนาคโม ฯ นกาโร อาคโม ฯ อุปคนฺตฺวา อตฺถํ สชฺชติ ปกาเสตีติ อุปสคฺโค ฯ กรณํ กมฺมํ กิริยา ฯ อาทิ จ ตํ กมฺมญฺจาติ อาทิกมฺมํ ฯ อาทิกมฺมนีติ ปเทน อภิมุขภาวาทิอตฺเถ นิวตฺเตติ ฯ

ตสฺสาติ ปชฺชนนฺติ ปเท กมฺมํ สมาคโมติ ปเท สมฺพนฺโธ วา ฯ อาทิโตติ ปชฺชนนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ปจ...คโมติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โสตาปตฺตีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อาอุ...คสฺสาติ ปวตฺตนโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อาทิกมฺมนีติ ปวตฺตนโตติ ปเท อาธาโร ฯ ปวตฺตนโตติ อาทิโต ปชฺชนนฺติ ปเท เหตุ ฯ

อาทิโต ปชฺชนํ อาปตฺติ สตฺตมีตปฺปุริโส ฯ โสตสฺส อาปตฺติ โสตาปตฺติ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ

[๓๔๓] โย ธมฺโม นิพฺพานํ มคฺเคติ คเวสติ วา นิพฺพานตฺถิเกหิ ปุคฺคเลหิ มคฺคิยติ วา โย ธมฺโม กิเลเส มาเรนฺโต นิพฺพานํ คจฺฉติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม มคฺโค ฯ มาเรตีติ มาเรนฺโต ฯ มร หึสายํ อนฺต จุราทิโต เณณยา ฯ

นิพฺพานนฺติ มคฺเคตีติ ปเท กมฺมํ ฯ นิพฺพา...เกหีติ

มคฺคิยตีติ ปเท กตฺตา ฯ กิเลสติ มาเรนฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ มาเรนฺโตติ ธมฺโมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๓๔๔] นิพฺพานํ มคฺเคตีติ มคฺโค ฯ มคฺค คเวสเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ นิพฺพานตฺถิเกหิ มคฺคิยตีติ มคฺโค กมฺมสาธนํ ฯ มคฺค อ ฯ กิเลเส มาเรนฺโต คจฺฉตีติ มคฺโค ฯ อยํ วิคฺคโห ทฺวินฺนํ ธาตูนํ วเสน กโต ฯ มร หึสายํ วตฺตมาเน มานนฺตาติ อนฺโต ฯ คมุ สมฺปคติมฺหิ กฺวิ จ กฺวจิ ธาตูติ-อาทินา ธาตฺวนฺตรการสฺส อนฺตปจฺจยสฺส จ โลโป ธาตฺวนฺตโลโป กฺวิมฺหิ กฺวิโลโป จ ปรเทฺว ภาโว ฐาเน คสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ เตน มคฺเคน สมฺปยุตฺตํ...จิตฺตํ มชฺเฌโลปตปฺปุริโส ฯ

เตนาติ สมฺปยุตฺตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สมฺปยุตฺตนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตํ มคฺคจิตฺตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปุคฺคเลน โสตาปตฺติยา ลทฺธํ...จิตฺตํ ฯ โสตาปตฺติยาติ ลทฺธนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๓๔๕] อญฺญมฺปิ วิกปฺปิตุํ อถวาติ วุตฺตํ ฯ เอตสฺส ปุคฺคลสฺส อริย...ปชฺชนํ อิติ ตสฺมา โสตาปตฺติ ฯ อริยมคฺโค เอว โสโต อริยมคฺคโสโต ฯ

อริ...ตสฺสาติ ปชฺชนนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อาทิโตติ ปชฺชนนฺติ ปเท อาธาโร ฯ ปชฺชนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตสฺสาติ ปชฺชนนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

โส ตสฺสา อาทิโต ปชฺชนํ เอตสฺสาติ โสตาปตฺติ ฉฏฺฐีพหุพฺพิหิ ฯ เอตสฺสาติ ปทสฺส สามญฺญวาจกตฺตา ปุคฺคโลติ วุตฺตํ ฯ ตสฺส โสตาปตฺติสฺส มคฺโค โสตาปตฺติมคฺโค เตน โสตาปตฺติมคฺเคน สมฺป...จิตฺตํ ฯ

[๓๔๖] โย ปุคฺคโล สกึ เอก... อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล สกทาคามี ฯ

สกินฺติ นิปาตโต สิ สพฺพาสมิจฺจาทินา สิโลโป ฯ โส จ สกึนิปาโต เอกวารตฺถวาจโก ตสฺมา เอกวารนฺติ วิวรติ ฯ เอโก จ โส วาโร จาติ เอกวาโร ฯ ปฏิสนฺธิวเสนาติ อิมินา ปวตฺติกาเล อาคมนํ นิวตฺเตติ ฯ กสฺมา ฯ ปวตฺติกาเล พุทฺธทสฺสนาทิอตฺถํ มนุสฺสโลกสฺส อเนกวารมฺปิ อาคมนสมฺภวโต ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ปฏิสนฺธิยา วโส ปฏิสนฺธิวโส ฯ คมุธาตุสฺส สกมฺมตฺตา อิมํ...โลกนฺติ กมฺมํ ปกขิตฺตํ ฯ มนุโน อปจฺจํ มนุสฺโส ฯ มนุโต สฺสปจฺจโย ฯ มนุเต ชานาตีติ วา มนุสฺโส ฯ มนุ โพธเน มนุปุรสุณาทีหิ อุสฺสนุสิสาติ อุสฺสปจฺจโย ฯ โลกิยติ ทิสฺสติ เอตฺถ สตฺเต กุสลากุสลํ ตพฺพิปาโก จาติ โลโก สตฺโต ฯ อตฺถโต ปน อินฺทฺริยพทฺธานํ ขนฺธานํ สมฺโห สนฺตาโน จ ฯ โลก ทสฺสเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ อนุสฺโส เอว โลโก มนุสฺสโลโก ฯ สกึ อาคจฺฉตีติ สกทาคามี กตฺตุปชมา-ตปฺปุริโส ฯ อาปุพฺโพ มคฺ คติมฺหิ มุนาทีหิ จิ อญฺเญสุ จ

อสฺส อา ฯ สกึ อาคามี อิติ ฐิตํ ฯ ยวมทนตรลา จาคมาติ ทาคาโม เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อิสฺส อ พฺยญฺชเน จาติ นิคฺคหิตโลโป ฯ โมคฺคลานพฺยากรณมเตน ปน รูปํ เอวํ กาตพฺพํ ฯ สกึ อาคามี อิติ ฐิตํ ฯ ตทมินาทีนีติ สุตฺเตน อิสฺส อ มทาสเรติ นิคฺคหิตสฺส ทาเทโส ฯ กิญฺจาปิ สนฺธิรูปสิทฺธิยํ สกิ เอวาติ รูปํ ฐปิตํ ทิสฺสติ ตถ ปิ ฐปิตํ รูปํ เอกาทิโต สกิสฺสกฺขตฺตุนฺติ สุตฺเต สกิสฺสาติ ปทมิว ปฐมํ นิคฺคหิตโลปานุคมนวเสน ฐปิตนฺติ เวทิตพฺพํ ฯ

สกึ เอกวารนฺติ อาคจฺฉตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ปฏิ... เสนาติ อาคจฺฉตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิมนฺติ มนุสฺสโลกนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มนุสฺสโลกนฺติ อาคจฺฉตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๓๔๗] ปญฺจ ปุคฺคลา สกทาคามิโน เตสุ ปญฺจมโก อิธาธิปฺเปโตติ ญาเปนฺโต อาห อิธาตฺยาทึ ฯ ปุคฺคโล อิธ มนุสฺสโลเก สกทาคามิภาวํ ปตฺวา อิธ มนุสฺสโลเก อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิ ปุคฺคโล ตตฺถ เทวโลเก ปตฺวา ตตฺถ เทวโลเก ปรินิพฺพายิ ปุคฺคโล อิธ มนุสฺสโลเก ตตฺถ เทวโลเก ปุคฺคโล ตตฺถ เทวโลเก อิธ มนุสฺสโลเก ปุคฺคโล อิธ มนุสฺสโลเก ปตฺวา ตตฺถ เทวโลเก นิพฺพตฺติตฺวา อิธ มนุสฺสโลเก ปรินิพฺพายิ อิติ ปญฺจ...ปญฺจมโก สกทาคามี อิธ อธิปฺเปโต ฯ

ปรินิพฺพายีติ ปรินิปฺพฺโพ วา อุปสเม อชฺชตนี อี ทิวาทิโต โย วสฺส ทฺวิตฺตํ วทฺวยสฺส พทฺวยํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา รสฺโส ฯ

อิตีติ ปญฺจสูติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ปญฺจสูติ สก...มีสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สก...มีสูติ นิทฺธารณํ ฯ ปญฺจมโกติ อธิปฺเปโตติ ปเท กมฺมํ ฯ ปญฺจนฺนํ ปูรโณ ปญฺจโม ปญฺจโม เอว ปญฺจมโก ฯ สพฺพโตสทฺเทน สกตฺเถ กปจฺจโย ฯ อิธาติ อธิปฺเปโตติ ปเท อาธาโร ฯ

[๓๔๘] ตเทว วจนํ สมตฺเถตุํ โส หิตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ โส ปญฺจมโก อิโต มนุสฺสโลกโต เทวโลกํ คนฺตฺวา ปุน สกึ อิธ มนุสฺสโลเก อาคจฺฉติ ฯ

โสติ คนฺตฺวา อาคจฺฉตีติ ปททฺวเย กตฺตา ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อิโตติ คนฺตฺวาติ ปเท อปาทานํ ฯ คนฺตฺวาติ อาคจฺฉตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปุนสทฺโท อปจฺมวาจโก น สกึสทฺทสฺส อตฺโถ ฯ ปุน สกินฺติ ปททฺวยํ อาคจฺฉตีติ ปเท กิริยา-วิเสสนํ ฯ อิธาติ อาคจฺฉตีติ ปเท อาธาโร ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๓๔๙] ตสฺส สกทาคามิสฺส มคฺคจิตฺตํ สก...จิตฺตํ ฯ ตสฺสาติ มคฺคาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตสฺส มคฺโค สกทาคามิ-มคฺโคติ วตฺตพฺพํ จิตฺตนฺติ น วตฺตพฺพํ เอวมวตฺวา อิธ

ปตฺวาตฺยาทิวจนสฺส อนฺตริกตฺตา สกทาคามิสฺส มคฺโค นาม น อญฺโญ มคฺคจิตฺตนฺติ ปเท มคฺโคเยวาติ ญาปนตฺถํ จิตฺตนฺติ ปกฺขิตฺตํ ฯ อถวา ฯ สกทาคามิมคฺเคน สมฺปยุตฺตนฺติ วจนตฺถสฺส วุจฺจมานตฺตา ตสฺส มคฺโคติ วตฺตพฺเพ เอวํ อวตฺวา จิตฺตสฺส มคฺเคน สมฺพนฺธตฺตา มคฺเค วุตฺเต จิตฺตมฺปิ ลพฺภตีติ มนสิกตฺวา จิตฺตนฺติ ปกฺขิตฺตํ ฯ ตํ หิ วจนํ ตสฺส มคฺโค สกทาคามิ-มคฺโคติ วุตฺตสทิสเมว โหติ ฯ ตสฺมา เอวรูโป วิคฺคโห สโทโส น โหติ ฯ

[๓๕๐] นนุ มคฺคสมงฺคิโน ปฏิสนฺธิวเสน อาคมนาสมฺภวโต ผลฏฺโฐเยว สกทาคามี นาม เอวํ สติ กิมตฺถํ มคฺโค ผลฏฺเฐน วิเสเสตฺวา สกทาคามิมคฺโคติ โจทนํ สนฺธายาห กิญฺจาปีตฺญาทึ ฯ มคฺคสมงฺคิโน ปุคฺคลสฺส ตถา...วโต ผลฏฺโฐเยว สกทาคามี นาม ตสฺส ผลสฺส ปน...ผลฏฺเฐน ปุคฺคเลน วิเสเสตฺวา สกทาคามิมคฺโคติ วุจฺจติ ฯ

กิญฺจาปีติ อนุคฺคหตฺเถ นิปาโต ฯ สมาคมนํ สมงฺโค มคฺเคน สมงฺโค มคฺคสมงฺโค มคฺคสมงฺโค เอตสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺถีติ มคฺคสมงฺคี ฯ ตถาติ ปฏิสนฺธิวเสน ฯ อาคมนสฺส อสมฺภโว อาค...ภโว ฯ ผเล ติฏฺฐตีติ ผลฏฺโฐ ฯ เอวสทฺโท มคฺคฏฺฐํ นิวตฺเตติ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ การณํ จ โส ภูโต จาติ การณภูโต ฯ ปุเรสุ ปวตฺโต ปุริโม ปุริโม

อุปฺปนฺโน ปุริมุปฺปนฺโน ฯ มคฺคา จ เต อนฺตรา วิเสสา จาติ มคฺคนฺตรา ปฐมตติยจุตุตฺถมคฺคา ฯ อวจฺฉิชฺชิยเต อวจฺเฉทนํ มคฺคนฺตเรหิ อวจฺเฉทนํ มคฺคนฺตราวจฺเฉทนํ ฯ

กิญฺจาปีติ นิปาโต ฯ มคฺคสมงฺคิโนติ อาคมนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตถาติ อาคมนาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อาคมนา- สมฺภวโตติ สก...นามาติ ปเท เหตุ ฯ ผลฏฺโฐเยวาติ สญฺญี ฯ สก...นามาติ สญฺญา ฯ ตสฺสาติ การณาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ การณ...มุปฺปนฺโนติ ปททฺวยํ มคฺโคติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มคฺโคติ วุจฺจตีติ ปเท กมฺมํ ฯ มคฺค...นตฺถนฺติ วิเสเสตฺวาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ผลฏฺเฐนาติ วิเสเสตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิเสเสตฺวาติ วุจฺจตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ วุจฺจตีติ กมฺมวาจกํ ฯ สก...โคตีติ วุจฺจตีติ ปเท อากาโร ฯ

เอวมนาคามิมคฺโคติ อนาคามิมคฺโค เอวํ ตถา ฯ เอวํสทฺโท อติเทสตฺโถ ฯ อนา...มคฺโคติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

สก...จิตฺตํ มชฺเฌโลปสมาโส ฯ โย ปุคฺคโล ปฏิ... คจฺฉติ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล อนาคามี ฯ

ปฏิ...เสนาติ น อาคจฺฉตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิมนฺติ กามธาตุนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

กามิยตีติ กาโม กามภูมิ ฯ ธาริยติ อุปลกฺขิยตีติ ธาตุ กาโม เอว ธาตุ กามธาตุ ฯ

กามธาตุนฺติ น อาคจฺฉตีติ ปเท กมฺมํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

ตสฺส อนาคามิสฺส มคฺโค เตน อนาคามิมคฺเคน สมฺปยุตฺตํ ฯ

[๓๕๑] โย ปุคฺคโล อคฺค...อรหติ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล อรหา ฯ

อชฺชติ คจฺฉติ เสฏฺฐภาวนฺติ อคฺโค เสฏฺโฐ ฯ อชฺช คมเน กาเล วตฺตมานาตีเต รฺวาทโยติ ตปจฺจโย กคา จชานํ ฯ ทาตพฺพาติ ทกฺขิณา อนฺนาทิวตฺถุ ฯ ทา ทาเน วชาทีหิติ- อาทินา กขิณปจฺจโย รสฺสนฺติ อาการสฺส รสฺโส ฯ ทกฺขิณํ อรหตีติ ทกฺขิเณยฺโย ฯ ณ ราคาทิสุตฺเต จสทฺเทน เณยฺโย ฯ อคฺโค จ โส ทกฺขิเณยฺโย จาติ อคฺคทกฺขิเณยฺโย อคฺคทกฺขิ- เณยฺยสฺส ภาโว อคฺค...ภาโว ฯ ปูชิตพฺพาติ ปูชา ฯ ปูช ปูชายํ อิตฺถิมติยโว วาติ อ ปุน อาปจฺจโย ฯ ปูชา จ สา วิเสสา จาติ ปูชาวิเสสา สหมฺปติพฺรหฺมาทีหิ ปูชิตรตนทามาทิ- วตฺถุ ฯ

อคฺค...เวนาติ อรหตีติ ปเท เหตุ ฯ ปูชาวิเสสนฺติ อรหตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

อรหตีติ อรหา กตฺตุสาธนํ ฯ อรห อนุจฺฉวิเก สพฺพโต... วาติ อ สิ สฺยา จ สิสฺส อา ฯ

อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา หน้า 486

อถวา ฯ กิเล...อรโย ปจฺจตฺถิกา วา สํสา...กิเลสา อเนน ปุคฺคเลน หตา อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล อรหา วา ปุคฺคโล ปาป...วโต อรหา ฯ

กิเลสา อิติ สงฺขาตา กิเล...ขาตา ฯ อรนฺติ คจฺฉนฺติ ปจฺจตฺถิกภาวนฺติ อรโย ฯ อร คติยํ มฺนาทีหิ จิ ปจฺมา โย โยสฺวกตรสฺโส โฌ ฯ สํ ปุนปฺปุนํ สรติ คจฺฉติ ปวตฺตติ สตฺตสมฺมติขนฺธาทิปฏิปาฏิสงฺขาเต ธมฺมปุญฺชสฺสมินฺติ สํสาโร ฯ สํปุพฺโพ สร คติยํ ภาเว จ ฯ จกฺเกติ พฺยถติ หึสติ ภูมินฺติ จกฺกํ รถงฺคํ ฯ จกฺก พฺยถเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ จกฺกํ วิยาติ จกฺกํ สํสาโร เอว จกฺกํ สํ...จกฺกํ ฯ อรติ ปวตฺตติ อกฺโข เอเตหีติ อรา อกฺขเตกิลฺลกา[๑] ฯ อร คติยํ สพฺพโต... วาติ อ ฯ กิลิสฺสนฺติ สตฺตา เอเตหีติ กิเลสา ทส กิเลสา ฯ กิลิส กิลิสเน วิสรุชปทาทิโต ณ ฯ หนิยึสูติ หตา ฯ หน หึสายํ ภาวกมฺเมสุ ต กมฺเม อตีเต โต คมขนหนรมาทีนมนฺโตติ ธาตฺวนฺตโลโป ฯ

กิเลสสงฺขาตาติ อรโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อรโยติ หตาติ ปเท กมฺมํ ฯ สํสารจกฺกสฺสาติ อราติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อราติ หตาติ ปเท กมฺมํ ฯ กิเลสาติ อราติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อราติ ปทสฺส สมฺพนฺธิอเปกฺขตฺตา อราติ ปทํ ปจฺมํ ปกฺขิตฺตํ ฯ หตาติ กมฺมวาจกํ ฯ อเนนาติ หตาติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

๑. อกฺขคฺเค กิลฺลกาติ มญฺเญ ฯ โส ปน อกฺขคฺคกีโล อาณีติ วุจฺจติ อโร ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 487

อรโย หตา อเนนาติ อรหา ตติยาพหุพฺพิหิ ฯ อริสทฺทุปปโท หน หึสายํ พฺธคมาทิตฺเถ กตฺตริ นเย นการสฺส ปรคมนํ ตทฺธิตาทินา นามมิว กรณํ สิ เตสุ วุฑฺฒีติ-อาทินา นตสฺส อา คจฺฉนฺตรหนฺตานํ ธาวี วาติ สุตฺเตน นตสฺส อา ปุพฺพมโธ สรโลโป นเย เสสโต โลปํ คสิปิ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อริสทฺเท อิสฺส อ ฯ

อรา หตา อเนนาติ อรหา ฯ อรสทฺทุปปโท หนธาตุ ฯ เสสํ ปุพฺพิว ฯ ปาปสฺส...กรณํ ปาปกรณํ ฯ รหติ วิวิจฺจติ ชเนหีติ รโห ปฏิจฺฉนฺโนกาโส ฯ รห วิเวเก สพฺพโต...วาติ อ ฯ รหสฺส อภาโว รหาภาโว ฯ ปาปกรเณติ รหาติ ปเท อาธาโร ฯ รหาภาวโตติ อรหาติ ปเท เหตุ ฯ

นตฺถิ ปาปกรเณ รโห อิมสฺส ปุคฺคลสฺสาติ อรหา จตุตฺถีพหุพฺพิหิ ฯ อตฺตนฺนสฺสาติ โยควิภาเคน นสฺส อ สิวิภตฺติสฺยา จ ฯ

โสตาปนฺนาทิปุคฺคลานมฺปิ ยถาวุตฺตตฺเถน อรหาภาเว สงฺกานิวารณตฺถํ อฏฺธมโกตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ

อฏฺธนฺนํ ปูรโณ อฏฺธโม อฏฺธโม เอว อฏฺธมโก ฯ สพฺพโต โก ฯ โลเกหิ อรณีโย อุปคนฺตพฺโพติ อริโย ฯ อร คติยํ โณฺย จ ณโลโป วุฑฺฒิ น โหติ ยถาคมมิกาโร ฯ

อริโย จ โส ปุคฺคโล จาติ อริยปุคฺคโล ฯ ตสฺส อรหโต ภาโว อรหตฺตํ ฯ ภวนฺติ พุทฺธิสทฺทา เอตสฺสาติ ภาโว ฯ

[๓๕๒] ผลสฺส มูลการณภูตสฺส จตุตฺถมคฺคสฺส อรหตฺต-สงฺกานิวารณตฺถํ จตุ...วจนนฺติ วุตฺตํ ฯ จตุ...ลสฺส เอตํ อรหตฺตนฺติ วจนํ อธิวจนํ นามํ ฯ จตุนฺนํ ปรณํ จตุตฺถํ จตุตฺถญฺจ ตํ ผลญฺจาติ จตุตฺถผลํ ฯ ตสฺส ผลสฺส อาค... มคฺโค ฯ เตน อรหตฺตมคฺเคน สมฺปยุตฺตํ...จิตฺตํ ฯ ตสฺสาติ อาคมนาติ ปเท สมฺพนฺโธ อาค...ภูโตติ มคฺโคติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาคจฺฉติ ผลํ เอเตน มคฺเคนาติ อาคมโน อาคมโน หุตฺวา ภวตีติ อาคมนภูโต ฯ มคฺโคติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อรหตฺตสฺส อาคมนภูโต มคฺโค อรหตฺตมคฺโค อรหตฺตมคฺเคน สมฺปยุตฺตํ จิตฺตํ อรหตฺตมคฺคจิตฺตนฺติ วิคฺคโห ฯ

[๓๕๓] ปิสทฺทสฺส ปโยชนํ ทีเปตุมาห ปิสทฺเทนาตฺยาทึ ฯ ปิสทฺเทน เอเก...วิธตฺตมฺปิ สงฺคณฺหาติ อาจริโย ฯ

เอเกกสฺสาติ เอก อิติ จิตํ ฯ สามิสฺมึ ฉฏฺฐี สาคโม เส ฯ เอกสฺสาติ จิตํ ฯ วิจฺฉายเมกสฺสาทิโลโปตฺยาทิสุตฺเตน เอกสฺส ทฺวิตฺตํ สฺสโลโป ยทาทินา วา ปุพฺพมโธ สรา สเร โลปํ นเย ฯ เอเกกสฺสาติ รูปํ สิทฺธํ ฯ นยานํ สหสฺสํ นยสหสฺสํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส นยสหสฺสสฺส วโส นยสหสฺสวโส ฯ จตุนฺนํ มคฺคานํ ฯ จตูหิ อธิกํ สหสฺสํ จตุสหสฺสํ ฯ

ภิชฺชนํ เภโท ฯ จตุสหสฺสํ เภโท ยสฺมึ นเย โส จตุสหสฺส-
เภโท ฯ สจฺจานิ วิภชิยนฺติ เอตฺถ ปกรเณติ สจฺจวิภงฺโค ฯ
สฏฺฐีหิ อธิกํ สหสฺสํ สฏฺฐีสหสฺสํ สฏฺฐีสหสฺสํ เภโท ยสฺมึ
โส สฏฺฐีสหสฺสเภโท ฯ นียติ ญายตีติ นโย อตฺโถ ฯ
สฏฺฐีสหสฺสเภโท นโย วิภงฺคฏฺฐกถาย วุตฺตนเยน ทฏฺฐพฺโพ ฯ
โสตาปตฺติมคฺคสฺส อเนกวิธตฺตมฺปีติ เสโส ฯ อเน...ตมฺปีติ
เทสกาลสนฺตานาทโย เวทิตพฺพา ฯ ปีสทฺโท นยมฺปิ อเน...ตมฺปีติ
โยเชตพฺโพ ฯ

ปีสทฺเทนาติ สงฺคณฺหาตีติ ปเท กรณํ ฯ เอเกกสฺสาติ
มคฺคสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มคฺคสฺสาติ นยาติ ปเท
สมฺพนฺโธ ฯ นย...เสนาติ จตุสหสฺสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
จตุนฺนนฺติ นยนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ จตุสหสฺสเภทนฺติ นยนฺติ
ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สจฺจวิภงฺเคติ อาคตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ
อาคตํ สฏฺฐี...เภทนฺติ ปททฺวยํ นยนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นยํ
อเน...ตมฺปีติ ปททฺวยํ สงฺคณฺหาตีติ ปเท กมฺมํ ฯ เหฏฺฐาติ
วุตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ วุตฺตนเยนาติ อเนกาติ ปเท ตติยา-
วิเสสนํ ฯ

[๓๕๔] ตตฺถ ตสฺมึ นยสหสฺสวเสนาติ วจเน อยํ นย...
ทีปนา ฯ ตตฺถาติ ปริทีปนาติ ปเท อาธาโร ฯ อฏฺฐสาลินิยํ
ตตฺถายํ ปริทีปนา วิภาวนา จาติ วจเน วิย ฯ อยนฺติ นย...

ปนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นย...ปนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปริทีปิยเต ปกาสิยเต ปริทีปนา นยสหสฺสสฺส ปริทีปนา นย...ปนา ฯ

[๓๕๕] กถนฺติ ปุจฺฉา ฯ โสตาปตฺติมคฺโค ตาว ฌานนาเมน ปฏิ...อิติ เอวํ ทฺวิธา ภควตา วิภตฺโต ปุน ปฏิ...อิติ เอวํ ฌานนาเมน ทสธา ทสากาเรหิ ภควตา วิภตฺโต ตถา โสตาปตฺติมคฺโค มคฺค...นาเมหิปิ ปจฺเจกํ ทสทสากาเรหิ ตถา ตถา เตน เตน ฌานาติอาทิอากาเรน พุชฺฌนกานํ ปุคฺคลานํ วเสน สมฺพชฺฌเนน ภควตา วิภตฺโต ตสฺมา ฌานวเสน ทส นยา เอกูนวีสติยา มคฺคาทีนํ วเสน ทสทส นยา อิติ เอวํ วีสติ...โหนฺติ ปุน ตานิ เทฺวนยสตานิ จตูหิ...อิติ เอวํ อธิปตีหิ อมิสฺเสตฺวา วิภตฺตานิ เทฺวสตานิ มิสฺเสตฺวา วิภตฺตานิ อฏฺฐสตานิ อิติ เอวํ โสตา...หสฺสํ โหติ ตถา เอวํ สก...ทีสุ นยสหสฺสํ โหตีติ โยชนา ฯ

โสตาปตฺติมคฺโค ตาว ทสธา วิภตฺโตติ สมฺพนฺโธ ฯ โสตาปตฺติมคฺโคติ วิภตฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ ตาวาติ ทสธา วิภตฺโตติ เอตฺถ วิภตฺโตติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ฌานนาเมนาติ ฯ วิภตฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ฌานํ อิติ นามํ ฌานนามํ ฯ ปฏิ...เภทนฺติ อนามสิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฏิปทาย เภโท ปฏิปทาเภโท ฯ อนามสิตฺวาติ อคฺคเหตฺวา วิภตฺโตติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เกวลนฺติ อมิสฺสํ ฯ เกวลนฺติ วิภตฺโตติ ปเท

กิริยาวิเสสนํ ฯ สุญฺญ...โตติ ทุวิธาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ทุวิธาติ วิภตฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภตฺโตติ กมฺมวาจกํ ฯ ปุนาติ โยเชตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ปฏิ...เกนาติ โยเชตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฏิปทานํ จตุกฺกํ ปฏิปทาจตุกฺกํ ฯ โยเชตฺวาติ วิภตฺโตติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปจฺเจกนฺติ วิภตฺโตติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ จตุธาติ วิภตฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิติ เอวนฺติ ทสธาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ฌานนาเมนาติ วิภตฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสธาติ วิภตฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

ทสหิ อากาเรหิ ทสธา ฯ ตถาสทฺโท โสตาปตฺติมคฺโคติ ปทํ อากฑฺฒติ ฯ มคฺโค จ สติปฏฺฐานญฺจ สมฺมปฺปธานญฺจ อิทฺธิปาโท จ อินฺทฺริยญฺจ พลญฺจ โพชฺฌงฺโค จ สจฺจญฺจ สมโถ จ ธมฺมกฺขนฺโธ จ อายตนญฺจ ธาตุ จ อาหาโร จ ผสฺโส จ เวทนา จ สญฺญา จ เจตนา จ จิตฺตญฺจ นามญฺจ มคฺคสติ...จิตฺตนามานิ ฯ กิสฺมิญฺจิ ปน โปตฺถเก สมถ-วิปสฺสนาธมฺมกฺขนฺธาติปิ ปาโฐ อตฺถิ ฯ วิปสฺสนาติ ปทํ วิรุชฺฌติ ฯ กสฺมา ฯ ธมฺมสงฺคณิยํ วปสฺสาติ ปทสฺส อวุตฺตตฺตา ฯ ปรมตฺถมญฺชุสายํ ปน ตาเนว นามานีติ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ วิรุชฺฌติ ฯ กสฺมา ฯ ปาลิยํ นามนฺติ ปทสฺส วิสุํ อาคตตฺตา ฯ ปิสทฺโท น เกวลํ ฌานนาเมน วิภตฺโตติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ปจฺเจกนฺติ วิสุํ วิสุํ ฯ ทสทส อาการา ทสทสาการา ฯ

พุชฺฌิสฺสนฺตีติ พุชฺฌนกา ฯ พุธ โพธเน สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วาติ ณฺวุ ทิวาทิโต โย ธาตุโต โย ยถากตฺตริ จ ธฺยสฺส โฌ วคฺเค กฺวจิ ธาตูติอาทินา ณฺวุสฺส อนกาเทโส นเย ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ฌานสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ ฌานวโส ฯ มคฺโค อาทิ เยสํ เต มคฺคาทโย ฯ เอเกน อูนา วีสติ เอกูนวีสติ ฯ นยานํ สตานิ นยสตานิ ฯ

มคฺคสติ...นาเมหิปีติ วิภตฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปจฺเจกนฺติ วิภตฺโตติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ทส...หีติ วิภตฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตถา ตถาติ พุชฺฌนกานนฺติ ปเท ตติยา-วิเสสนํ ฯ พุชฺฌนกานนฺติ ปุคฺคลานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปุคฺคลานนฺติ วเสนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ วิภตฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตสฺมาติ ทสทสาติ ปเท เหตุ ฯ ฌานวเสนาติ ทสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสาติ นยาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นยาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ มคฺคาทีนนฺติ วเสนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เอกู...ติยาติ มคคาทีนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วเสนาติ ทสทสาติ ปเท เหตุ ฯ ทสทสาติ นยาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ เทฺวนยสตานีติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วีสยาติ ฐาเนสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฐาเนสูติ โหนฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ เทฺว...ตานีติ โหนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปุนาติ โยเชตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ตานีติ โยเชตฺวา วิภตฺตานีติ ปททฺวเย กมฺมํ ฯ จตูหีติ อธิปตีหีติ ปทสฺส

วิเสสนํ ฯ อธิปตีหีติ โยเชตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
โยเชตฺวาติ วิภตฺตานีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปจฺเจกนฺติ
วิภตฺตานีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ จตุธาติ วิภตฺตานีติ ปเท
ตติยาวิเสสนํ ฯ อิติ เอวนฺติ เทฺวสตานิ อฏฺจสตานีติ ปททฺวยสฺส
สรูปํ ฯ อธิปตีหีติ อมิสฺเสตฺวา มิสฺเสตฺวาติ ปททฺวเย ตติยา-
วิเสสนํ ฯ อมิสฺเสตฺวาติ วิภตฺตานีติ ปเท วิเสสนํ ฯ เทฺวสตานีติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ มิสฺเสตฺวาติ วิภตฺตานีติ ปเท วิเสสนํ ฯ อฏฺจสตานีติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ วิภตฺตานีติ ปเท อปกฺขิปิยมาเน อมิสฺเสตฺวาติ
เทฺวสตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มิสฺเสตฺวาติ อฏฺจสตานีติ ปทสฺส
วิเสสนํ ปเท อาธาโร ฯ นยสหสฺสนฺติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ
ตถาสทฺโท อติเทสตฺโถ ฯ สก...ทีสูติ โหตีติ ปเท อาธาโร ฯ

[๓๕๖] โสตาปตฺติยา มคฺคสฺส อาทิโต ปชฺชเนน ลทฺธํ
วา โสตาปตฺติสฺส ปุคฺคลสฺส ผลจิตฺตํ...จิตฺตํ ฯ

โสตาปตฺติยา ลทฺธนฺติ ตติยาตปฺปุริโส ฯ ลทฺธนฺติ เอตฺถ
ปุคฺคเลนาติ กตฺตา ปกฺขิปิตพฺโพ ฯ โสตาปตฺติสฺสาติ ฉฏฺฐี-
ตปฺปุริโส ฯ ผลจิตฺตนฺติมสฺส วิวรณํ วิปากภูตํ จิตฺตนฺติ ฯ
วิปากภูตนฺติ อิมินา ผลสทฺโท วิปากวาจโกติ ญาเปติ ฯ ผลภูตํ
จิตฺตํ ผลจิตฺตํ ฯ ตํ ผลจิตฺตญฺจ อรหตฺตญฺจ อิติ ตสฺมา
อร...จิตฺตํ ฯ

[๓๕๗] คาถาย โยชนํ ญาเปนฺโต จตุมคฺคตฺยาทิมาห ฯ จตุมคฺคปฺปเภเทนาติ คาถาย อิติ โยชนาติ สมฺพนฺโธ ฯ

อินฺทฺริยานนฺติ ลทฺธาทิอินฺทฺริยานํ ฯ ปฏนฺติ ติกฺขภาวํ คจฺฉนฺตีติ ปฏุ ฯ ปฏ คมเน กาเลตฺยาทินา ญุ ฯ ปฏูนํ อินฺทฺริยานํ ภาโว ปาฏโว ณ วิสมาทีหิ ฯ น ปาฏโว อปาฏโว อปาฏโว จ ปาฏโว จ ปาฏวตโร จ ปาฏวตโม จ อปาฏว-ปาฏวปาฏวตรปาฏวตมา ฯ ภิชฺชนํ เภโท อปาฏว...ปาฏว-ตมานํ เภโท อปาฏว...ตมเภโท ฯ กิสฺมิญฺจ โปตฺถเก อปาฏว-ปาฏวตรตมเภทนาติ ปาโฐ ฯ เอวํ สติ ปจฺฉิมปททฺวเย ปาฏวสทฺทโลโปติ โกจิ วิตกฺเกติ โส ปาโฐ น ยุชฺชติ ฯ กสฺมา ฯ อปาฏว...ปาฏวตมาติ อิมสฺส ปาฐสฺส พหูสุ โปตฺถเกสุ วิชฺชมานตฺตา เจว อภิธมฺมาวตารฏีกาย อสมานโต จ ฯ ตตฺถ หิ อินฺทฺริยานํ อปาฏวปาฏวปาฏวตรปาฏวตมภาเวนาติ วุตฺตํ ฯ สมตฺเถนฺตีติ สมตฺถานิ อินฺทฺริยานิ สมตฺถานํ ภาโว สามตฺถิยํ ฯ ตฺสทฺเทน ณิโย ฯ ภินฺนํ สามตฺถิยํ เยสํ อินฺทฺริยานํ ตานิ ภินฺนสามตฺถิยานิ ภินฺนสามตฺถิยานํ ภาโว ภินฺนํ...ยตา ฯ

สติ สํวิชฺชมาเน ปญฺจขนฺสหิเต กาเย ทิฏฺฐิ สกฺกายทิฏฺฐิ สยํ วา กาเย ปวตฺตา ทิฏฺฐิ สกฺกายทิฏฺฐิ ฯ ปญฺจสุ ขนฺเธสุ อตฺตตฺตนิยาภินิเวสวเสน ปวตฺตาย ทิฏฺฐิยา เอตํ อธิวจนํ ฯ สีลญฺจ วตญฺจ สีลพฺพตํ ฯ สภาวมติกฺกมฺม ปรโต อามสนํ

คหณนฺติ ปรามาโส ฯ สีลพฺพสฺส ปรามาโส สีลพฺพตปรา-
มาโส ฯ สกฺกายทิฏฺฐิ จ วิจิกิจฺฉา จ สีลพฺพตปรามาโส จ
สกฺกา...ปรามาโส ฯ ปหิยเต ปหานํ นิรวเสเสน ปหานํ
นิรวเสสปฺปหานํ ฯ

กามิยตีติ กาโม ปญฺจกามคุณา กามภโว จ ฯ รชฺชติ
อภิรชฺชตีติ ราโค กาเมสุ ราโค กามราโค ฯ พฺยาปชฺชติ
เตน ธมฺเมน จิตฺตนฺติ พฺยาปาโท ฯ กามราโค จ พฺยาปาโท จ
กามราคพฺยาปาทา ฯ ตนูนํ กิเลสานํ ภาโว ตนุภาโว ฯ อาปาทิยเต
อาปาทนํ ฯ ตนุภาวสฺส อาปาทนํ ตนุภาวาปาทนํ ฯ เตสเมวาติ
กามราคพฺยาปาทานํ ฯ เอวสทฺโท อญฺญํ นิวตฺเตติ ฯ รูปราโค
จ อรูปราโค จ มาโน จ อุทฺธจฺจญฺจ อวิชฺชา จ รูป...วิชฺชา ฯ
ตตฺถ รูปภเว ฉนฺทราโค รูปราโค ฯ อรูปภเว ฉนฺทราโค
อรูปราโค ฯ มาโน อิธ อรหตฺตาธิคมนํ ปฏิจฺจ อุนฺนติมตฺตํ ฯ
อุทฺธจฺจมฺปิ โก เม กาโร กิเลเส สมุจฺเฉทเนติ เอวมาการปฺปวตฺตํ
จิตฺตสฺส อวูปสมมตฺตํ ฯ อวิชฺชาปิ อสุเช สุขสญฺญาวิปฺปลาโส ฯ
อนวเสสโต ปหานํ อนวเสสปฺปหานํ ฯ

สํโยเชนฺติ พนฺธนฺติ สตฺเตติ สํโยชนานิ ฯ ปหิยเต ปหานํ ฯ
สํโยชนานํ ปหานํ สํโชนปฺปหานํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส
สํโยชนปฺปหานสฺส วโส สํโย...วโส ฯ จตุมคฺคปฺปเภทนาติ
ปทสฺส วิวรณํ จตุพฺพิธานํ...เภทนาติ ฯ ตตฺถ จตุพฺพิธานนฺติ

ปทํ จตูติ วิวรณํ ฯ วิธสทฺโท อธิปฺปายวเสน ปกฺขิตฺโต ฯ
จตฺตาโร วิธา เอเตสํ มคฺคานนฺติ จตุพฺพิธา ฯ โสตาปตฺติมคฺคา-
ทีนนฺติ อิทํ อฏฺจ...มคฺคานนฺติ ปทสฺส สรูปทสฺสนํ ฯ
โสตาปตฺติมคฺโค อาทิ เยสํ เต โสตาปตฺติมคฺคาทโย ฯ อฏฺจงฺคิก-
มคฺคานนฺติ อิทํ มคฺคาติ ปทสฺส วิวรณํ ฯ อฏฺจ องฺคานิ
อฏฺจงฺคํ อฏฺจงฺคํ เอเตสมตฺถีติ อฏฺจงฺคิกา อฏฺจงฺคิกา จ เต
มคฺคา จาติ อฏฺจงฺคิกมคฺคา ฯ สมฺป...เทนาติ อิทํ เภเทนาติ
ปทสฺส วิวรณํ ฯ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค สมฺปโยคสฺส เภโท
สมฺปโยคเภโท ฯ จตฺตาโร มคฺคา จตุมคฺคํ ทิคุ ฯ จตุมคฺคํ อิติ
สงฺขาตํ จตุมคฺคสงฺขาตํ ฯ โลกุตฺตรญฺจ ตํ กุสลญฺจาติ โลกุ...
สลํ ฯ จตูหิ อากาเรหิ จตุธา ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก วิปากมฺ-
ปนาติปิ อตฺถิ ฯ วิสทฺโท วิปากสทฺทสฺส วิปากตฺถวาจกตฺตํ
ญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ ปากมฺปนาติ ปน ยุชฺชติ ฯ ปนสทฺโท
วิเสสตฺโถ ฯ เอวสทฺโท ปากํ โลกุตฺตรสฺเสว ผลํ น อญฺญ-
กุสลสฺสาติ ญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ ผลติ นิปฺผชฺชตีติ ผลํ ฯ
ผล นิปฺผตฺติยํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ ผลสฺส ภาโว ผลตฺตํ ฯ
ตสฺส กุสลสฺส อนุรูปํ ตทนุรูปํ ฯ ชนกกุสลํ จตุธา โหติ
ผลมฺปิ ชนกานุรูเปน จตุธา โหติตฺยาธิปฺปาโย ฯ ตถาสทฺโท
จตุธาสทฺทํ อากฑฺฒตีติ อาห ตถา จตุธาติ ฯ อิติสทฺโท
นิทสฺสนตฺโถติ อาห อิติ เอวนฺติ ฯ อนุตฺตรนฺติมสฺส วิวรณํ

อนุตฺตร...จิตฺตนฺติ ฯ อตฺตโนติ อตฺตนา ฯ ทุติยาปญฺจมีนญฺจาติ ปญฺจมฺยตฺเถ ฉฏฺฐี ฯ อติสเยน อธิกํ กุสลํ อุตฺตริตรํ อุตฺตริตรสฺส อภาโว อุตฺตริตราภาโว ฯ นตฺถิ อุตฺตรํ เอตสฺสาติ อนุตฺตรํ อนุตฺตรํ อิติ สงฺขาตํ อนุตฺตรสงฺขาตํ ฯ โลกุตฺตรจิตฺตนฺติ ปธานปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ โลกุตฺตรญฺจ ตํ จิตฺตญฺจาติ โลกุตฺตรจิตฺตํ ฯ มตนฺติ ญาปกํ ฯ

จตุมคฺค...เทนาติ โยชนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อินฺทฺริยานนฺติ ภินฺน...ตายาติ ปเท สมฺพนฺโธ อปาฏ...ตมาติ ปเทปิ ฯ อปา...เภเทนาติ ภินฺนาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ภินฺน...ตายาติ สํโยชนปฺปหานาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ เหตุ วา ฯ สกฺกา...สานนฺติ ปหานนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ นิร...หานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ กาม... ทานนฺติ ภาวาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตนุ...ทนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เตสเมวาติ ปหานนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ นิร...หานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ รูปา...ชานนฺติ ปหานนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อน...ปหานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิติ เอวนฺติ ปหานาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ สํโย... วเสนาติ จตุพฺพิธานนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุ...ทีนนฺติ ปทฺทวยํ อฏฺฐ...คานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อฏฺฐ...คานนฺติ สมฺปโยคาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สมฺป...เทนาติ จตุธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุ...ขาตนฺติ โลกุ...สลนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โลกุ...สลนฺติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ จตุธาติ โหตีติ ปเท

ตติยาวิเสสนํ ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ ปากนฺติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ ตสฺเสวาติ กุสลสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กุสลสฺสาติ ผลาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ผลตฺตาติ จตุธาติ ปเท เหตุ ฯ ตท... ปโตติ จตุธาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตถาสทฺโท อนุกฑฺฒนํ ฯ จตุธาติ โหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิติ เอวนฺติ อฏฺฐธาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ อนุตฺตรํ อนุ...ขาตนฺติ โลกุ...จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อตฺตโนติ อุตฺตรีติ ปเท อาปาทานํ ฯ อุตฺต...ภาเวนาติ อนุตฺตราติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โลกุ...จิตฺตนฺติ มตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อฏฺฐธาติ มตนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ มตนฺติ กมฺม-วาจกํ ฯ อิตีติ โยชนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ โยชนาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๕๘] อนุตฺตรํ อฏฺฐธา มตนฺติ วุตฺตํ กสฺมา โลกุตฺตร-จิตฺตสฺส ทฺวาทสวิธตา น วุตฺตาติ อาห กิริยาตฺยาทึ ฯ กิริยา... วิธตา อาจริเยน น วุตฺตา ฯ

กิริยา จ สา อนุตฺตรญฺจาติ กิริยานุตฺตรํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ สมฺภวนํ สมฺภโว น สมฺภโว อสมฺภโว อภาโว ฯ ทฺวาทส วิธา ปการา ยสฺส จิตฺตสฺส ตํ ทฺวาทสวิธํ ทฺวาทสวิธสฺส ภาโว ทฺวาทสวิธตา ฯ

กิริยา...รสฺสาติ อสมฺภวโตติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อสมฺภวโตติ น วุตฺตาติ ปเท เหตุ ฯ ทฺวาทสวิธตาติ น วุตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๓๕๙] กิริยานุตฺตรสฺส อภาวเหตุ อปากโฏ ตสฺมา ปุจฺฉํ ฐเปนฺโต อาห กสฺมาตฺยาทึ ฯ กสฺมา ปน ตสฺส กิริยานุตฺรสฺส อสมฺภโว อภาโว อิติ ปุจฺฉา ฯ

กสฺมาติ ปุจฺฉา ฯ ปนสทฺโท วจนาลงฺกาโร ฯ ตสฺสาติ อสมฺภโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อสมฺภโวติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ปุจฺฉาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๓๖๐] มคฺคสฺส เอก...กตฺตา เอกจิตฺตกฺขเณเยว ปวตฺตนโต กิริยานุตฺตรสฺส อสมฺภโวติ โยชนา ฯ

มคฺคสฺสาติ เอกจิตฺตกฺขณิกตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เอก...กตฺตาติ อสมฺภโวติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

จิตตสฺส ขณํ จิตฺตกฺขณํ เอกํ จิตฺตกฺขณํ เอกจิตฺตกฺขณํ เอกจิตฺตกฺขเณ ปวตฺโต เอกจิตฺตกฺขณิโก มคฺโค ฯ ตมธิเตติ-อาทินา ณิโก ฯ เอกจิตฺตกฺขณิกสฺส ภาโว เอก... กตฺตํ ฯ

[๓๖๑] เอกจิตฺตกขณิกตฺตาติ วจนํ สมตฺเถตุํ ยทิ หิตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ มคฺคจิตฺตํ ปุนปฺปุนํ ยทิ อุปฺปชฺเชยฺย ตทา ตสฺมึ อุปฺปชฺชนกาเล ตสฺส มคฺคจิตฺตสฺส อรหโต...ภาโว วตฺตุํ สกฺกา ปณฺฑิเตน ฯ

ยทีติ ปริกปฺโป ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ มคฺคจิตฺตนฺติ อุปฺปชฺเชยฺยาติ ปเท กตฺตา ฯ ปุนปฺปุนนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ ตทาติ วุตฺตนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ตสฺสาติ ภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ

อรหโตติ อุปฺปตฺติยาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อุปฺปตฺติยาติ ภาโวติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺตตฺติ ฯ กิริยาภาโวติ สกฺกาติ ปเท กมฺมํ ฯ ภวนํ ภาโว กิริยา อิติ ภาโว กิริยาภาโว ฯ สกฺกาติ กมฺมวาจกํ ฯ วตฺตุนฺติ สกฺกาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ

[๓๖๒] มคฺคจิตฺตํ ปุนปฺปุนํ ยทิ อุปฺปชฺเชยฺย ตทา ตสฺส กิริยาภาโว สกฺกา วตฺตุนฺติ วจนํ ยทิ สิยา มคฺคจิตฺตํ เสขานํ อเสขานํ ปุน อุปฺปชฺชตูติ โจทนํ สนฺธายาห ตํ ปนตฺยาทึ ฯ ตํ ปน มคฺคจิตฺตํ กิเลส...เนว อุปลภิตพฺพโต อุปลภิตพฺพภาวโต เอก...เตน มคฺคจิตฺเตน อสนิสมฺปาเตน ตรุอาทีนํ สมูลวิทฺธํสนสฺส สาธิตตฺถํ วิย ตํตํกิเลสานํ...สาธิตตฺตา จ มคฺคจิตฺตสฺส ปุน อุปฺปชฺชเนปิ กาตพฺพาภาวโต...ปวตฺตนโต กทาจิ เสขานํ...นํ วา น อุปฺปชฺชติ ตสฺมา โลกุตฺตรกิริยาจิตฺตํ สพฺพถาปิ นตฺถีติ โยชนา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ กิเลเส สมุจฺฉินฺทตีติ กิเลสสมุจฺเฉทกํ มคฺคจิตฺตํ ฯ ฉิท เทฺวธา กรเณ สพฺพโต...วาติ กตฺตริ ณฺวุ ฯ วสนํ สมตฺถนํ วโส กิจฺจํ กิเลสสมุจฺเฉทกสฺส วโส กิเลส...วโส ฯ กิเลสสมุจฺเฉทกสฺส กิจฺเจนาติ อตฺโถ ฯ เอวสทฺโท กิเลสสมุจฺเฉทกสฺส กิจฺจํ วินา อนุปลพฺภนิโยติ ญาเปติ ฯ อุปลพฺภนิยนฺติ อุปลภิตพฺพํ มคฺคจิตฺตํ ฯ ภาวปฺปธาโน อยํ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 501

นิทฺเทโส ตสฺมา อุปลภิตพฺพภาวโตตฺยตฺโถ ฯ เอกวารํ ปวตฺตํ
เอกวารปฺปวตฺตํ ฯ เอวสทฺโท อเนกวารปฺปวตฺตํ นิวตฺเตติ ฯ
จสทฺโท อฏฺฐานปฺปยุตฺโต สาธิตตฺตา จ สกฏฺฐาเน ฐเปตพฺโพ ฯ
โส อุปลภิตพฺพโต จ สาธิตตฺตา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ เตนาติ
เตน มคฺคจิตฺเตน กตฺตุภูเตน ฯ ภณฺฑนตฺถาย อสฺสเต ขิปียติ
เทเวหีติ อสนิ กุลิสํ ฯ อส ขิปเน วตฺตฏฺฐาวธมาเสหฺยนีติ
อนิปจฺจโย กาเลตฺยาทินา วา ฯ สุฏฺฐุ ปตนํ สมฺปาโต อสนิสฺส
สมฺปาโต อสนิสมฺปาโต ฯ ตรติ อเนน สตฺโตติ ตรุ รุกฺโข ฯ
กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ณุ ณโลโป ฯ ตรุ อาทิ เยสํ
ตาลาทีนํ เต ตรุอาทโย ฯ มูลติ ปติฏฺฐาติ เอเตนาติ มูลํ ฯ
วิทฺธํสิยเต วิทฺธํสนํ ฯ สห มูเลน สมูลํ สมูเลน วิทฺธํสนํ
สมูลวิทฺธํสนํ ฯ เต เต กิเลสา ตํตํกิเลสา สกฺกายทิฏฺฐิอาทโย
พินฺทาคโม ฯ อปฺปวตฺตนํ อปฺปวตฺติ ฯ สาธิยิตฺถาติ สาธิตา
ยา อปฺปวตฺติ มคฺคจิตฺเตน สาธิยิตฺถ อิติ ตสฺมา สา อปฺปวตฺติ
ยถาคมมิกาโร ปุน อา ฯ สาธิตาย ภาโว สาธิตตฺตํ ฯ อุปฺ-
ปชฺชิสฺสเต อุปฺปชฺชนํ อนาคตภาวสาธนํ ฯ มคฺคจิตฺตสฺส อุปฺปชฺชเนติ
โยเชตพฺพํ ฯ ปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ มคฺคจิตฺเตน กรณียนฺติ
กาตพฺพํ กิเลสปฺปหานกิจฺจํ ฯ กาตพฺพสฺส อภาโว กาตพฺพาภาโว ฯ
ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารตฺถนฺติ ปจฺจุปฺปนฺนตฺตภาเว สุขวิหาราย ฯ

ปสฺสิตพฺโพติ ทิฏฺโฐ อตฺตภาโว ฯ ธริยติ ลกฺขิยตีติ ธมฺโม อตฺตภาโว ฯ ทิฏฺโฐ จ โส ธมฺโม จาติ ทิฏฺฐธมฺโม ปจฺจุปฺปนฺนตฺตภาโว ฯ วิหรณํ วิหาโร สุขํ ผาสุ วิหาโร สุขวิหาโร ทิฏฺฐธมฺเม สุขวิหาโร ทิฏฺฐ...หาโร ฯ จสทฺโท อฏฺฐานปฺปยุตฺโต กาตพฺพาภาวโต จ ปวตฺตนโต จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สมาปชฺชิตพฺพํ ปคฺคเลนาติ สมาปตฺติ ผลํ เอว สมาปตฺติ ผลสมาปตฺติ ฯ เอวสทฺโท มคฺคํ นิวตฺเตติ ฯ นิพฺพานํ เอว อารมฺมณํ นิพฺพานารมฺมณํ ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส นิพฺพานารมฺมณสฺส วโส นิพฺพา...วโส ฯ นิพฺพารมฺมณคฺคหณวเสนาตฺยาธิปฺปาโย ฯ ปวตฺติยเต ปวตฺตนํ ฯ เสขานฺนติ โสตาปนฺนสกทาคามิอนาคามีนํ ฯ อเสขานนฺติ ขีณาสวานํ ฯ วาสทฺโท สมุจฺจโย ฯ ตสฺมาติ อนุปฺปชฺชนโต ฯ สพฺพถาปีติ สพฺเพนปิ สมาปชฺชนภาวาทิอากาเรน ฯ

ตนฺติ น อุปฺปชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ กิเลส...เสเนวาติ อุป...พโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อุป...พโตติ กาตพฺพาภาวโตติ ปเท เหตุ ฯ เอก...เนว จาติ เตนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เตนาติ สาธิตตฺตาติ ปเท กตฺตา ฯ อส...ปาเตนาติ สาธิตตฺตนฺติ ปเท กตฺตา ฯ วิยาติ อุปมา ฯ ตรุอาทีนนฺติ วิทฺธํสนาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมู...นสฺสาติ สาธิตตฺตนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตํตํ... สานนฺติ อปฺปวตฺตีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อจฺจนฺตนฺติ อปฺปวตฺตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อปฺปวตฺติยาติ สาธิตตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ

สาธิตตฺตาติ กาตพฺพาภาวโตติ ปเท เหตุ ฯ ปุนาติ อุปฺปชฺชเนติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อุปฺปชฺชเนปีติ กาตพฺพาติ ปเท อาธาโร ฯ กาต...วโต ปวตฺตนโตติ ปททฺวยํ น อุปฺปชฺชตีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ ทิฏฺฐ...ถญฺจาติ ปวตฺตนโตติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ผล...ยา เอวาติ ปวตฺตนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ นิพฺพา...เสนาติ ปวตฺตนาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ กทาจีติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ เสขา...ขานํ วาติ ปททฺวยํ น อุปฺปชฺชตีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อุปฺปชฺชตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ ตสฺมาติ นตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ นตฺถีติ กตฺตุวาจกํ ฯ สพฺพถาปีติ นตฺถีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โลก...จิตฺตนฺติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

ตํ มคฺคจิตฺตํ เสขาเสขานํ กทาจิ น อุปฺปชฺชติ กสฺมา กาตพฺพาภาวโต จ ปวตฺตนโต จ กสฺมา กาตพฺพาภาวโต กิเลสสมุจฺเฉทกวเสเนว อุปลภิตพฺพโต จ เอกวารปฺปวตฺเตเนว เตน สาธิตตฺตา จ ตสฺมา โลกุตฺตรกิริยาจิตฺตํ นตฺถิตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๓๖๓] ทฺวาทสาตฺยาทิคาถา จตุภูมิกจิตฺตานํ สงฺคหคาถาติ ญาเปนฺโต อาห ทฺวาทสาตฺยาทึ ฯ ทฺวาทสา...อาทิ วจนํ ยถา... สงฺคโห ฯ

ปกาโร วุตฺโต เยสํ จิตฺตานํ ตานิ ยถาวุตฺตานิ ฯ จตสฺโส ภูมิโย จตุภูมิ จตุภูมีสุ ปวตฺตานิ จตุภูมิกา จตุภูมิกานิ จ

ตานิ จิตฺตานิ จาติ จตุ...จิตฺตานิ ฯ คณิยเต คณนํ ฯ จิตฺตานิ สงฺคยฺหนฺติ เอเตน วจเนนาติ สงฺคโห ฯ คณเนน สงฺคโห คณนสงฺคโห ฯ

ทฺวาท...อาทีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ยถาวุตฺตานนฺติ จตุ...ตานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จตุ...ตานนฺติ คณนาติ ปเท กมฺมํ ฯ คณ...คโหติ ทฺวาทส...อาทีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๓๖๔] ทุติยคาถาย อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห เอวนฺตฺยาทึ ฯ เอวํ ทฺวาทสากุสลานีติอาทิวจเนน ชาติ...ภูมิวเสน สงฺคหํ ทสฺเสตฺุ... อาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

เอวนฺติ ทสฺเสตฺวาติ ปเท กรณํ นิทสฺสนํ วา ฯ ชาติวเสนาติ ทสฺเสตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ชาติวเสนาติ อกุสลชาติอาทิชาติสมฺพนฺเธน ฯ สงฺคหนฺติ ทสฺเสตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ทสฺเสตฺวาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปุนาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ภูมิวเสนาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ภูมิวเสนาติ กามาทิภูมิสมฺพนฺเธน ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ จตุ...อาทีติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๓๖๕] คาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห กาเมตฺยาทึ ฯ ปณฺฑิโต กาเม ภเว จิตฺตานิ...อีริเย ปณฺฑิโต รูเป ภเว จิตฺตานิ ปณฺณรส อิติ อีริเย อรูเป ภเว จิตฺตานิ ทฺวาทส อิติ อีริเย อนุตฺตเร...กเถยฺย ปณฺฑิโต อิติ อตฺโถ ฯ

กามิยตีติ กาโม ฯ ภโว อิธ กาโม นามาติ ญาเปตุํ ภวติ ปกฺขิตฺตํ ฯ ภวนฺติ เอตฺถ ภูมิยํ ธมฺมาติ ภโว ฯ จิตฺตานิ ทฺวาทสารูเปติ เอตฺถ จิตฺตานีติ ปทํ สพฺพปเท โยเชตพฺพนฺติ ญาเปตุํ อาทิมฺหิ อนฺเต จ ปกฺขิตฺตํ ฯ จตูหิ อธิกา ปญฺญาส จตุปญฺญาส จตุปญฺญาสาย วิภาเคหิ จตุปญฺญาสธา วิภาเค ธา จ ฯ รูปํ เอตฺถ ภเว อตฺถีติ รูโป สทฺทาทิโต ณ ฯ ปณฺณรสาติ ปณฺณรสธา ฯ คาถาพนฺธวเสน ธาสทฺทโลโป ฯ อถวา ฯ ปณฺณรส อิติ อีริเย ฯ นตฺถิ รูปํ เอตฺถ ภวติ อรูโป สตฺตมีพหุพฺพิหิ ฯ อรูโป เอว อารุปฺโป กฺวจาทิมชฺฌุตฺยาทินา อาทิมฺหิ ทีโฆ ฯ ทฺวาทส ทฺวาทสธา ฯ ทฺวาทส อิติ อีรเยติ วา ฯ นตฺถิ อุตฺตรํ เอตสฺสาติ อนุตฺตรํ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ นว วิธา ปการา ยสฺมึ ธมฺมสมุทาเย โส นววิโธ ฯ ธมฺมานํ สมุทาโย ธมฺมสมุทาโย ฯ ตถาสทฺโท อีริเยติ อากฑฺฒติ ฯ ตสฺมา โส ฏีกายํ น วุตฺโต ฯ อีรเยติ อีร กถเน สตฺตมี เอยฺย จฺราทิโต เณณยาติ ณย ณโลโป กฺวจิ ธาตูติ-อาทินา เอยฺยสฺส เอ ปุพฺพมโธ สรโลโป นเย ฯ อีริเยติปิ กฺวจิ ธาตูติอาทินา สฺอุจฺจารณตฺถํ รกาเร อสฺส อิ ฯ อีรธาตุสฺส กมฺปนตฺถสฺส วาจกตฺตา กเถยฺยาติ วิวรติ ฯ กถ กถเน เอยฺย ฯ

กาเมติ ภวติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภวติ จิตฺตานีติ ปเท อาธาโร ฯ จิตฺตานีติ อีริเยติ ปเท กมฺมํ ฯ จตุ...สธาติ อีริเยติ

ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ รูเปติ ภเวติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภเวติ จิตฺตานีติ ปเท อาธาโร ฯ ปณฺณรส อิตีติ อีริเยติ ปเท อากาโร ฯ อรูเปติ ภเวติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ภเวติ จิตฺตานีติ ปเท อากาโร ฯ ทฺวาทส อิติ อีริเยติ ปเท อากาโร ฯ อนุตฺตเร นววิเธติ ปททฺวยํ ธมฺม...เยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺม...ทาเยติ จิตฺตานีติ ปเท อวยวาธาโร ฯ จิตฺตานีติ อีริเยติ ปเท กมฺมํ ฯ อฏฺจธาติ อีริเยติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อีริเยติ กตฺตุวาจกํ ฯ อิตีติ อตฺโถติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อฏฺจธานุตฺตเร จิตาติปิ ปาโจ ฯ โส ฏีกายํ น สเมติ ฯ อนุตฺตเร จิตฺตานิ อฏฺจธา จิตาติ อตฺโถ ฯ

[๓๖๖] นนุ จ กามาวจรานิ จิตฺตานิ อญฺญตฺถ ปวตฺตนฺติ ตานิ กถํ กามภวาทีสุ จิตฺตานีติ วุตฺตานีติ โจทนํ มนสิกตฺวา เอตฺถ จตุยาทิมาห ฯ เอตฺถ จ เอติสฺสํ คาถายํ กาม...อญฺญตฺถ ภูมีสุ ปวตฺตมานานิปิ...จิตฺตานีติ อาจริเยน วุตฺตานิ ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ กามตณฺหา อาทิ ยาสํ ตา กามตณฺหาทโย ฯ อาทิสทฺเทน รูปารูปตณฺหานํ คหณํ ฯ กาม-ตณฺหาทีนํ วิสยานิ กาม...ยานิ กามตณฺหาวิสยานํ ภาโว กาม...ภาโว ฯ กาโม เอว ภโว กามภโว กามภโว อาทิ เยสํ ภวานํ เต กามภวาทโย ฯ อาทิสทฺเทน รูปารูปภวานํ คหณํ ฯ กามภวาทีสุ ปริยาปนฺนานิ กาม...ปนฺนานิ ฯ อตฺตโน อตฺตโน ภูมิ สกสกภูมิ ฯ ปิสทฺโท โจทกาโภคสูจโน ฯ

เอตฺถ จาติ วุตฺตานีติ ปเท อาธาโร ฯ กาม...ภาเวนาติ ปริยาปนฺนานีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กาม...ปนฺนานีติ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตานีติ วุตฺตานีติ ปเท กมฺมํ ฯ สก...มิโตติ อญฺญตฺถาติ ปเท อปาทานํ ฯ อญฺญตฺถาติ ปว...นานีติ ปเท อาธาโร ฯ ปว...นานิปีติ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กาม...ทีสูติ จิตฺตานีติ ปเท อาธาโร ฯ จิตฺตานีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ วุตฺตานีติ ปเท อากาโร ฯ

[๓๖๗] อุปมาย ตเมวตฺถํ ปากฏํ กโรนฺโต อาห ยถา-ตฺยาทึ ฯ มนุสฺสิตฺถิยา...เนเสฺวว สงฺคยฺหติ ยถา ตถาติ โยชนา ฯ

มนุโน อปจฺจํ มนุสฺโส ฯ อุสฺส ฯ อิจฺฉติ อิจฺฉิยตีติ อิตฺถี นารี ฯ อิสุ อิจฺฉายํ สมาทีหิ ถมาติ ถ กฺวจิ ธาตูติอาทินา สสฺส โต นเย ปุน อี ฯ มนุสฺสา จ สา อิตฺถี จาติ มนุสฺสิตฺถี ฯ กุสิยติ อกฺโกสิยตีติ กุจฺฉิ อุทรํ ฯ กุส อกฺโกเส วชาทีหิติอาทินา ฉิปจฺจโย กฺวจิ ธาตูติอาทินา สสฺส โจ ฯ ปิสทฺโท อรุจิสูจโน ฯ ติรนฺติ อโธ คจฺฉนฺตีติ ติรจฺฉานา สตฺตา ฯ ติรธาตุ อโธคมเน วชาทีหีติอาทินา ฉานปจฺจโย วคฺเค โฆสา ฉสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ ติรจฺฉาเนสุ ปฏิสนฺธิคฺคหณวเสน คโต อุปฺปนฺโนติ ติรจฺฉานคโต ฯ ยุวนฺติ ตาย ธมฺมชาติยา ตสฺตา เอกีภาวํ อคฺฉนฺตีติ โยนิ อณฺฑชาทิโยนิ ฯ ยุ มิสฺสเน กาเล

วตฺตมานาตฺยาทินา นิปจฺจโย อญฺเญสุ จ อุสฺโส ฯ ติรจฺฉานานํ โยนิ ติรจฺฉานโยนิ ติรจฺฉานโยนิยํ ปริยาปนฺโน ติร...ปนฺโน ติร...นสฺส ภาโว ติร...ปนฺนตฺตํ ฯ เอวสทฺโท มนุสฺเสตูติ ญาเปติ ฯ

ยถาสทฺโท อุปมา ฯ มนุสิตฺถิยาติ กุจฺฉิสฺมินฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ กุจฺฉิสฺมินฺติ นิพฺพตฺโตปีติ ปเท อาธาโร ฯ นิพฺพตฺโตปีติ ติร...คโตติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ติร...คโตติ สงฺคยฺหตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ติร...นิยาติ ปริ...นตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ ปริ...นตฺตาติ สงฺคยฺหีติ ปเท เหตุ ฯ ติร...เสฺววาติ สงฺคยฺหตีติ ปเท อาธาโร ฯ สงฺคยฺหตีติ กมฺมวาจกํ ฯ ตถาติ อุปเมยฺยํ ฯ

[๓๖๘] นนุ จ โลกุตฺตรจิตฺตานิ กตฺถจิ อปริยาปนฺนานิ ตานิ กถํ อนุตฺตเร จิตฺตานีติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห กตฺถจิตฺยาทึ ฯ กตฺถจิ ภูมิยํ อป...ภูตานิ จิตฺตานิ รุกฺเข...ทีสุ ปโยเคสุ วิย อนุตฺต...นีติ อาจริเยน วุตฺตานิ ฯ

กตฺถจีติ อปริ...นานีติ ปเท อาธาโร ฯ อปริ...ภูตานีติ ปททฺวยํ จิตฺตานีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นววิโธ จ โส โลกุตฺตร-ธมฺโม จาติ นว...ธมฺโม นววิธ...ธมฺมสฺส สมฺโห นว... สมุโห นววิธ...สมุหสฺส เอกเทสานิ นว...สานิ นววิธ... สานิ หุตฺวา ภวนฺตีติ นววิธ...ภูตานิ ฯ รุกฺเข...อาทีสูติ

อาธาโร ฯ วิยาติ อุปมา ฯ อนุ...อิตีติ วุตฺตานีติ ปเท อากาโร ฯ วุตฺตานีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๓๖๙] อญฺญมฺปิ อตฺถํ วิกปฺเปนฺโต อาห อถวาตฺยาทึ ฯ กาเม รูเป อิติ จ อุตฺต...เทโส ฯ อรูเป...วจนวเสน กาเม... อิติ เอวํ เอตฺถ คาถายํ สมฺพนฺโธ ทฏฺฐพฺโพ ปณฺฑิเตนาติ โยชนา ฯ

จสทฺโท กาเม อิติ จ รูเป อิติ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อุตฺตรํ ปทํ อุตฺตรปทํ อุตฺตรปทสฺส โลโป อุตฺต...โลโป อุตฺต...โลเปน นิทฺเทโส อุตฺต...นิทฺเทโส ฯ

กาเม...จาติ นิทฺเทโสติ ปทสิส สรูปํ ฯ อุตฺต...เทโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

อรูเป ภวานิ จิตฺตานิ อารุปฺปานิ ฯ ณ ราคาตฺยาทินา ณ ฯ อุตฺตรํ จิตฺตํ เอเตสํ จิตฺตานํ นตฺถิ อิติ ตสฺมา ตานิ อนุตฺตรานิ จตุตฺถีพหุพฺพิหิ ฯ อารุปฺปานิ อนุตฺตรานีติ ปททฺวเย ทุติยาโย อโต นิจฺจํ โยสุ...ทีฆํ ฯ อิตีติ เอวํ ฯ อิตีติ อุป...วจนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อุป...วเสนาติ ทฏฺฐพฺโพติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กิริยาปเทน สห อุปยุญฺชิยตีติ อุปโยโค ทุติยาวิภตฺติ ฯ วุจฺจติ อตฺโถ อเนน สทฺเทนาติ วจนํ พหุนฺนํ อตฺถานํ วจนํ พหุวจนํ อุปโยโค จ ตํ พหุวจนญฺจาติ อุป...วจนํ อุปโยคพหุวจนสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ อุป...วโส ฯ กาเม...สธา ปณฺฑิโต อีริเย

รูเป...ปณฺณรส อิติ ปณฺฑิโต อีริเย อรูเป...ทฺวาทส อิติ ปณฺฑิโต อีริเย อนุ...อฏฺฐธา ปณฺฑิโต อีริเย ฯ กาเมติมสฺส วิวรณํ กามาวจรานีติ ฯ ปเรสุปิ เอเสว นโย ฯ ทุติยวิกปฺเป ตถาสทฺโท น ทิสฺสติ ฯ โส อีริเยติ อากฑฺฒติ ฯ

อิติ เอวนฺติ สมฺพนฺโธติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เอตฺถาติ สมฺพนฺโธติ ปเท อาธาโร ฯ สมฺพนฺโธติ ทฏฺฐพฺโพติ ปเท กมฺมํ ฯ ปุพฺพาปรปทานํ สมฺพชฺฌนํ สมฺพนฺโธ ฯ

[๓๗๐] ตติยคาถาย อตฺถํ ญาเปนฺโต อาห อิตฺถนฺตฺยาทึ ฯ อิตฺถํ ยถาวุตฺเตน ชาติ...วิภชนฺติ ฯ อถวา ฯ ปณฺฑิตา เอก... สตํ มานสํ วิภชนฺติ ฯ

อิมินา ปกาเรน อิตฺถํ กิมิเมหิ ถํ ฯ อิตฺถนฺติ สทฺโท นิทสฺสเน วตฺตติ ตสฺมา ยถาวุตฺเตนาติ วิวรติ ฯ ปกาโร อาจริเยน วุตฺโต ยถาวุตฺตํ อพฺยยีภาโว ฯ ชาตีติ อกุสลกุสล- วิปากกิริยาชาติ ฯ ชาติยา เภโท ชาติเภโท ชาติเภเทน ภินฺนานิ ชาติเภทภินฺนานิ ฯ จตสฺโส ภูมิโย จตุภูมิโย อสมาหารทิคุ ฯ จตุภูมีสุ ปวตฺตานิ จตุภูมิกานิ ตมธิเตตฺยาทินา ณิโก ฯ จตุภูมิกานิ จ ตานิ จิตฺตานิ จาติ จตุ...จิตฺตานิ ชาติเภท- ภินฺนานิ จ ตานิ จตุภูมิกจิตฺตานิ จาติ ชาติ...จิตฺตานิ ฯ ตตฺถ วิเสสนทฺวเย ชาติเภทภินฺนาติ อทํ วิเสสนํ ทฺวาทสากุสลาเนวาติ คาถํ อเปกฺขิตฺวา ปกฺขิตฺตํ ฯ จตุภูมิกาติ วิเสสนํ จตุปญฺญาสธาติ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 511

คาถํ อเปกฺขิตฺวา ปกฺขิตฺตํ ฯ ชาติเภทภินฺนจตุภูมิกจิตฺตานํ เภโท
ชาติ...เภโท ฯ อกุสลจิตฺตานํ เภโท ทฺวาทส กุสลจิตฺตานํ เภโท
เอกวีส วิปากจิตฺตานํ เภโท ฉตฺตึส กิริยาจิตฺตานํ เภโท
วีส ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส ชาติเภทภินฺน...จิตฺตเภทสฺส วโส
ชาติ...วโส ฯ เอเกน อูนา เอกูนา เอกูนา นวุติ เอกูนนวุติ ฯ
ปภิชฺชนํ ปเภโท เอกูนนวุติปฺปเภโท ยสฺมึ จิตฺเต ตํ เอกูน...
ปเภทํ ฯ เอกูนนวุติปฺปเภทนฺติ อิทํ เอกูนนวุติวิธนฺติ ปเท สเมติ ฯ
กสฺมา ปน คาถายํ อวิชฺชมานํ กตฺวาติ ปทํ ปกฺขิตฺตนฺติ ฯ
เอกูนนวุติปฺปเภทสฺส จิตฺตสฺส กรณํ จิตฺตสฺส วิภชนํ นามาติ
ญาเปตุํ กตฺวาติ ปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ ยทิ หิ กตฺวาติ ปเท อปกฺขิตฺเต
วิภชนกิริยา อปากฏา ภเวยฺย ตสฺมา วิภชนกิริยาย ปากฏภาวตฺถํ
กตฺวาติ ปกฺขิตฺตํ ฯ กตฺวาติ วตฺวาติ อธิปฺปาโย ฯ อปฺปตฺตมานสา
เสขาติ เอตฺถ มานสสทฺทสฺส อรหตฺตผเลปิ ปวตฺตนโต จิตฺตนฺติ
วิวรติ ฯ วิเสเสน อตฺถํ จกฺขนฺติ อาจิกฺขนฺตีติ วิจกฺขณา เย
ปุคฺคลา ฯ จกฺข วิยตฺติยํ วาจายํ กตฺตุ...สุ จ อนกา ยุณฺวูนํ
รหาทิโต โน ณ ฯ วิจกฺขนาติปิ ฯ ตสฺส วิวรณํ วิเส...
สภาวาติ ฯ อตฺถาติ กมฺมปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ สภาวาติ อธิปฺปายวเสน
ปกฺขิตฺตํ ฯ อริยติ ญายตีติ อตฺโถ อตฺถสฺส จกฺขนํ อาจิกฺขนํ
อตฺถจกฺขณํ อตฺถจกฺขณํ สภาโว ปกติ เยสํ ปุคฺคลานํ เต
อตฺถจกฺขณสภาวา ฯ ปณฺฑิตาติ ปธานปทํ ปกฺขิตฺตํ ฯ ปณฺฑนฺติ

ชานนฺตีติ ปณฺฑิตา ปุคฺคลา ฯ ปฑิ คติยํ พุธ...กตฺตริ ยถาคมมิกาโร นิคฺคหิตญฺจาติ พินฺทาคโม วคฺคนฺตํ ฯ วาถาติ อิทํ คาถาพนฺธวเสน วุตฺตํ ฯ

ตสฺส อตฺโถ อถวาติ ญาเปนฺโต อถวาติ อาห ฯ เอเกน อุตฺตรํ วีสํ เอกวีสํ เอกวีสาย อธิกํ สตํ เอกวีสสตํ ฯ เอกุตฺตราติ วิวรณํ ฯ เอกสทฺทสฺส สมานตฺถสฺสปิ วาจกตฺตา สมวีสนฺติ อตฺถํ โกจิ สงฺเกยฺย ตํนิวตฺตนตฺถํ อุตฺตรสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ วีสาย คุณิตํ สตนฺติ อตฺถํ วิวิตฺเตตุํ อธิกสทฺโท ปกฺขิตฺโต ฯ เทฺว อุตฺตรมธิกสทฺทา ปริยายา ฯ เอเกน อุตฺตรํ วีสํ เอกุตฺตรวีสํ เอกุตฺตรวีสาย อธิกํ เอกุตฺตรวีสาธิกํ ฯ

อิตฺถํ...เตนาติ วิภชนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ชาติ... วเสนาติ เอกุ...ปเภทนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เอกุ...เภทนฺติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตฺวาติ วิภชนฺตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ มานสํ จิตฺตนฺติ วิภชนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ วิเสเสนาติ จกฺขณาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺถ...ภาวาติ ปณฺฑิตาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปณฺฑิตาติ กตฺตา ฯ เอกุ...ธิกนฺติ สตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สตนฺติ กมฺมํ ฯ

[๓๗๑] ปจมชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตนฺติ ปเท วจนตฺถํ ญาเปนฺโต อาห ฌานาตฺยาทึ ฯ ฌานงฺค...จิตฺตํ จ อิติ ตสฺมา ปจ...จิตฺตํ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 513

ฌานสฺส องฺคานิ ฌานงฺคานิ ฌานงฺคานํ วโส ฌานงฺควโส ฯ ปฐมญฺจ ตํ ฌานญฺจาติ ปฐมชฺฌานํ ปฐมชฺฌาเนน สทิสํ ปฐมชฺฌานสทิสํ ปฐมชฺฌานสทิสสฺส ภาโว ปฐม...สตฺตํ ฯ ปฐม...จิตฺตํ เจติ วิเสสนปุพฺพปทกมฺมธารโย ฯ

ฌานงฺควเสนาติ สทิสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฐ... สตฺตาติ ปฐมชฺฌานนฺติ ปเท เหตุ ฯ ปฐ...ตนฺติ ปททฺวยํ โสตา...จิตฺตํ เจติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๓๗๒] ฌานงฺควเสน ปฐมชฺฌานสทิสตฺตาติ วจนํ สมตฺเถตุํ ปาทกชฺฌานตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ ปาทก...เยสุ อญฺญ... ปญฺจธา วิภชฺชนฺติ วิภชฺชิยนฺติ ปณฺฑิเตหิ ฯ

มคฺคํ ปชฺชนฺติ ปาปุณนฺติ เอเตน ฌาเนนาติ ปาทกํ ฯ ปท คติมฺหิ สพฺพโต...วาติ ณฺวุ ฯ ปาทกํ เอว ฌานํ ปาทกชฺฌานํ ฯ สมฺมสิตพฺพนฺธติ สมฺมสิตํ สมฺมสิตํ เอว ฌานํ สมฺมสิตชฺฌานํ ฯ ปุคฺคลานํ อชฺฌาสโย ปุคฺคลชฺฌาสโย ฯ ปาทกชฺฌานญฺจ สมฺมสตชฺฌานญฺจ ปุคฺคลชฺฌาสโย จ ปาท... สยา ฯ กตฺถจิ โปตฺถเก ปาท...สฺปีติ ปิสทฺโท อตฺถิ ฯ โส น ยุตฺโต ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อญฺญตรสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ อญฺญตรวโส ฯ เตน เตน ฌาเนน สทิสา ตํตํฌานสทิสา ปุพฺเพ พินฺทาคโม ฯ วิตกฺโก อาทิ เยสํ องฺคานํ เต วิตกฺกาทโย วิตกฺกาทโย เอว องฺคา วิตกฺกาทิองฺคา ตํตํฌานสทิสา จ เต

วิตกฺกาทิองฺคา จาติ ตํตํ...องฺคา ฯ ปาตุภวนํ ปาตุภาโว ตํตํฌานสทิสวิตกฺกาทิองฺคานํ ปาตุภาโว ตํตํ...ภาโว ฯ ปิสทฺโท อวยวํ อเปกฺขติ ฯ ปจมชฺฌานาทิ จ โส โวหาโร จาติ ปจ... โวหาโร ปจ...นามํ ฯ วิภชฺชนฺตีติ วิปุพฺโพ ภช ปุถกฺกมฺเม ฯ ปุถกฺกมฺมํ วิสุํกิริยา ฯ อนฺเต ภาวกมฺเมสุ โย ตสฺส จวคฺคย-การวการตฺตํ สธาตฺวนฺตสฺส ทฺวิตฺตํ อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตํ ฯ

ปาท...เยสูติ นิทฺธารเณ ภุมฺมํ ฯ อญฺญ...เสนาติ สทิสาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตํตํ...ภาเวนาติ ลภนฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ เหตุ วา ฯ จตฺตาโรปีติ มคฺคาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มคฺคาติ วิภชฺชนฺตีติ ปเท วุตฺตกมฺมํ ฯ ปจ...หารนฺติ ลภนฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ ลภนฺตาติ มคฺคาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปจฺเจกนฺติ ปญฺจธาติ ปเท วิเสสนํ กิริยาวิเสสนํ วา ฯ ปญฺจธาติ วิภชฺชนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วิภชฺชนฺตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๓๗๓] ฌานงฺคเวเสนาตฺยาทิกํ อตฺตนา วุตฺตวจนํ อาจริยวจเนน สาเธนฺโต อาห เตนาหาตฺยาที ฯ เตน ตสฺมา อาจริโย อาห ฌาน...อาที ฯ

เตนาติ อาหาติ ปเท เหตุ ฯ อริยํเสน ปน ปาทกชฺฌานวเสน วา สมฺมสิตชฺฌานวเสน วา ตํตํฌานสทิสา จตฺตาโร มคฺคาติ อยมตฺโถ ปน อยุตฺโต ฯ กสฺมา ฯ อิทํ ลภนฺตาติ อิมินา สมฺพนฺธิตพฺพนฺติ จ อิทํ ตํตํฌานสทิสตฺตาติ อิมินา สมฺพนฺธิตพฺพํ...

เอตสฺส วิวรณตฺตาติ จ ยํ วจนทฺวยํ มณิสารมญฺชุสายํ วุตฺตํ ตํ วิรุชฺฌติ ฯ ตํ หิ อญฺญตรวเสน สทิสตฺตาติ วิรุทฺธปาจํ นิสฺสาย วุตฺตํ ฯ ตญฺหิ อนฺธการํ ปวิสนฺเตน วิย อติสมฺมุฬฺเหน วุตฺตํ ฯ

[๓๗๔] ปาทกชฺฌานสมฺมสิตชฺฌานปุคฺคลชฺฌาสเย วิตฺถาเรนฺโต อาห ตตฺถตฺยาทึ ฯ ตตฺถ เตสุ ปาทกชฺฌานสมฺมสิตชฺฌานปุคฺคลชฺ-ฌาสเยสุ ปฐม...ตโต สมาปนฺนชฺฌานโต วุฏฺฐาย สงฺขาเร สมฺมสนฺตสฺส ปริมชฺชนฺตสฺส โยคิโน วุฏฺฐาน...ตํ ตํ ฌานํ ปาทกชฺฌานํ นาม ฯ กสฺมา ฯ ฌานสฺส วุฏฺฐา...ปทฏฺฐานภาวโต อาสนฺนการณภาวโตติ โยชนา ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปาทกชฺฌานนฺติ นิทฺธารณิยํ ฯ ปจ...ทีสูติ นิทฺธารณํ ฯ ยํ ยํ ฌานนฺติ นิทฺธารณิยํ ฯ ยํ ยนฺติ ฌานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌานนฺติ สมาปชฺชิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมาปชฺชิตฺวาติ วุฏฺฐายาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตโตติ วุฏฺฐายาติ ปเท อปาทานํ ฯ วุฏฺฐายาติ สมฺมสนฺตสฺสาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ สงฺขาเรติ สมฺมสนฺตสฺสาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม กริยตีติ สงฺขาโร สงฺขตธมฺโม ฯ สมฺมสนฺ-ตสฺสาติ ปวตฺตาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ วุฏฺฐา...ปสฺสนาติ ปวตฺตาติ ปเท กตฺตา ฯ

พหิทฺธานิมิตฺตภูโต อภินิวิฏฺฐวตฺถุโต เจว อชฺฌตฺตปฺปวตฺตโต จ วุฏฺฐาตีติ วุฏฺฐานํ มคฺโค ฯ วิอุปุพฺโพ ฐา คตินิวุตฺติมฺหิ ยุปจฺจโย อนกา ยุณฺวูนํ ฯ วุฏฺฐานํ คจฺฉติ อุเปตีติ วุฏฺฐานคามินี มคฺเคน สทฺธึ ฆฏิยตีติ อตฺโถ ฯ คมุ คติยํ ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ ณโลปวุฑฺฒิ ปุน อินี ฯ วิวิเธนาการเรน ปสฺสตีติ วิปสฺสนา ปญฺญา ฯ วุฏฺฐานคามินี เอว วิปสฺสนา วุฏฺฐานคามินีวิปสฺสนา สงฺขารุเปกฺขาสานุโลมา ฯ

ปวตฺตาติ กตฺตุวาจกํ ฯ ตํ ตนฺติ สญฺญี ฯ ปาทกชฺฌานนฺติ สญฺญา ฯ วุฏฺฐา...สนายาติ ปทฏฺฐานาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปท...วโตติ ปาทกชฺฌานนฺติ ปเท เหตุ ฯ

ปชฺชติ ปาปุณาติ ผลํ เอเตน การเณนาติ ปทํ ฯ ปท คติยํ สพฺพโต...วาติ อ ฯ ติฏฺฐติ ผลํ เอตฺถ การเณติ ฐานํ ฯ ปทญฺจ ตํ ฐานญฺจาติ ปทฏฺฐานํ ปทฏฺฐานสฺส ภาโว ปทฏฺฐานภาโว ฯ ยํ ยํ ฌานํ สมฺมสนฺตสฺส ปุคฺคลสฺส สา วุฏฺฐานคามินีวิปสฺสนา ปวตฺตา ตํ ฌานํ สมฺมสิตชฺฌานํ นาม ฯ

[๓๗๕] เม ปฐม...คิโก วา ทุติ...ทีสุ อญฺญ...มคฺโค วต เอกํเสน อโห ภเวยฺย อิติ เอวํ โยคาวจรสฺส โยคํ กโรนฺตสฺส อุปฺป...สโย นามาติ โยชนา ฯ

สมฺมสนฺตสฺสาติ ปวตฺตาติ ปเท กตฺตา ฯ สาติ กตฺตา ฯ ตนฺติ ตํ ตํ ฌานํ ฯ ตนฺติ สญฺญี ฯ สมฺม...ฌานนฺติ สญฺญา ฯ

อโหติ อาสึสตฺถนิปาโต ฯ วตาติ เอกํสตฺถนิปาโต ฯ เมติ ปฐมชฺฌานาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปจ...ทิโสติ มคฺโคติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปฐมชฺฌาเนน สทิโส ปจ...ทิโส ฯ มคฺโคติ ภเวยฺยาติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ ปญฺจงฺคิโกติ ภเวยฺยาติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ ปญฺจ องฺคา ปญฺจงฺคา ปญฺจงฺคํ เอตสฺส อตฺถีติ ปญฺจงฺคิโก ฯ ทุติ...ทีสูติ นิทฺธารณํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ อญฺญ...ทิโส จตุ...เภโทติ ปททฺวยํ มคฺโคติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อญฺญตเรน สทิโส อญฺญ...ทิโส ฯ จตฺตาโร องฺคา จตุรงฺคํ ราคโม จตุรงฺคํ อาทิ เยสํ องฺคานํ เต จตุรงฺคาทโย จตุรงฺคาทีนํ เภโท ยสฺมึ โส จตุรงฺคาทิเภโท ฯ มคฺโคติ ภเวยฺยาติ ปเท กตฺตา ฯ อิติ เอวนฺติ อุปฺป...สโยติ ปเท สรูปนิทสฺสนํ ฯ โยคา...รสฺสาติ อชฺฌาสโยติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ โยคํ วิริยํ อวจรติ กโรตีติ โยคาวจโร ฯ อุปฺป...สโยติ สญฺญี ฯ อุปฺปนฺโน อชฺฌาสโย อุปฺปนฺนชฺฌาสโย ฯ ปุคฺค...นามาติ สญฺญา ฯ

[๓๗๖] ปาทากชฺฌานาทิตฺตยํ ทสฺเสตฺวา ปาทกชฺฌานาทินา สทิสํ ปุคฺคเลน อุปฺปาทิตํ มคฺคํ ทสฺเสนฺโต ตตฺถตฺยาทิมาห ฯ ตตฺถ เตสุ ปาทกชฺฌานาทีสุ เยน ปุคฺคเลน ปฐม...อุปฺปาทิโต โหติ ตสฺส ปุคฺคลสฺส โส...โหติ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ปาทกฌานสทิโสติ เอตฺถ ปาทกชฺฌานาติ นิทฺธารณิยํ ฯ เยนาติ อุปฺปาทิโตติ ปเท กตฺตา ฯ ปจ... ทีสูติ นิทฺธารณํ ฯ อญฺญตรนฺติ ฌานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌานนฺติ สมาปชฺชิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมาปชฺชิตฺวาติ วุฏฺฐายาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตโตติ วุฏฺฐายาติ ปเท อปาทานํ ฯ วุฏฺฐายาติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปกิ...ขาเรติ ปาทกชฺฌานโต อญฺญสงฺขาเร สมฺมสิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปกิณฺณกา จ เต สงฺขารา จาติ ปกิ...ขารา ฯ สมฺมสิตฺวาติ ปญฺญาย ปริมชฺชิตฺวา อาวชฺชิตฺวา อุปฺปาทิโตติ ปเท ปุพฺพกาล-กิริยา ฯ มคฺโคติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ อุปฺปาทิโตติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ ตสฺสาติ มคฺโคติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ โสติ มคฺโคติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มคฺโคติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ ปจ...สทิโสติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

ปฐมชฺฌานํ อาทิ เยสํ ทุติยชฺฌานาทีนํ ตานิ ปฐมชฺ-ฌานาทีนิ ตานิ ตานิ ปาทกชฺฌานานิ ตํตํปาทกชฺฌานานิ ปฐมชฺฌานาทีนิ เอว ตํตํปาทกชฺฌานานิ ปจ...ฌานานิ ปฐม...ฌาเนหิ สทิโส ปฐม...สทิโส ฯ

[๓๗๗] วิปสฺสนาปาทกํ...มคฺโค ปุคฺคเลน อุปฺปาทิโต สเจ ปน โหติ ตสส ปุคฺคลสฺส...โส...โหติ ฯ

สเจติ โหตีติ ปเท ปริกปฺโป ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ วิปสฺส...กิญฺจีติ ปททฺวยํ ฌานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิปสฺสนาย ปาทกํ วิป...ทกํ ฯ ฌานนฺติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ เกวลนฺติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ปจ...ทีสูติ นิทฺธารณํ ฯ อญฺญตรนฺติ ฌานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌานนฺติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมฺมสิตฺวาติ อุปฺปาทิโตติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ มคฺโคติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ อุปฺปาทิโตติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ ตสฺสาติ มคฺโคติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ โสติ มคฺโคติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มคฺโคติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ สมฺม...ทิโสติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ สมฺมสิตชฺฌาเนน สทิโส สมฺม...ทิโส ฯ

[๓๗๘] ปฐมชฺฌานาทิกํ ยงฺกิญฺจิ ฌานํ สมาปชฺชิตฺวา ตโต สมาปนฺนชฺฌานโต อญฺญํ ทุติยาทิกํ ฌานํ สมฺม...มคฺโค ยทิ ปน โหติ ตทา...สทิโส โหติ ฯ

ยทีติ โหตีติ ปเท ปริกปฺโป ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ยงฺกิญฺจีติ ฌานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌานนฺติ สมาปชฺชิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมาปชฺชิตฺวาติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตโตติ อญฺญนฺติ ปเท อปาทานํ ฯ อญฺญนฺติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อญฺญํ วาติ วาสทฺโทปิ อตฺถิ ฯ โส น ยุตฺโต ทุวีสูติ ปเทน อสมานโก ฯ สมฺมสิตฺวาติ อุปฺปาทิโตติ ปเท ปุพฺพกาล-

กิริยา ฯ อุปฺปาทิโตติ มคฺโคติ ปาจเสสสฺส วิเสสนํ ฯ ตทาติ โหตีติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ ปุคฺค...วเสนาติ สทิโสติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปุคฺคลชฺฌาสยสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ ปุคฺค...วโส ฯ ทฺวีสูติ ปาทกชฺฌานสมฺมสิตชฺฌาเนสุ นิทฺธารณํ ฯ อญฺญตราติ นิทฺธารณิยํ ฯ มคฺโค อญฺญตรสทิโสติ เสโส ฯ อญฺญต...ทิโสติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๓๗๙] สเจ ปน ปุคฺคลสฺส ตถาวิโธ อชฺฌาสโย นตฺถิ ตทา กถนฺติ อนุโยคํ สนฺธายาห สเจตฺยาทึ ฯ

สเจติ นตฺถีติ ปเท ปริกปฺโป ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ปุคฺคลสฺสาติ อชฺฌาสโยติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตถาวิโธติ อชฺฌาสโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โส วิโธ ปกาโร เอตสฺส อชฺฌาสยสฺสาติ ตถาวิโธ ฯ อชฺฌาสโยติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ เหฏฺฐิ...โตติ วุฏฺฐายาติ ปเท อปาทานํ ฯ เหฏฺฐา ปวตฺตํ เหฏฺฐิมํ ชาตฺยาทีนมิมิยา จ ฯ เหฏฺฐิมเหฏฺฐิมํ ฌานํ เหฏฺฐิ...ฌานํ ฯ วุฏฺฐายาติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อุปรู...ธมฺเมติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมฺมสิตฺวาติ อุปฺปาทิตาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อุปฺปาทิตมคฺโคติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ ปาทกชฺฌานนฺติ อนเปกฺขิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อนเปกฺขิตฺวาติ โหตีติ ปเท สมานกาโล ฯ สมฺม...ทิโสติ โหตีติ ปาจเสเส วิกติกตฺตา ฯ อุปรู...นโตติ วุฏฺฐายาติ ปเท อปาทานํ ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ วุฏฺฐายาติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เหฏฺฐิม...ธมฺเมติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมฺมสิตฺวาติ ปทํ อุปฺปาทิตาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อุปฺปา... มคฺโคติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ สมฺมสิตชฺฌานนฺติ อนเปกฺขิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อนเปกฺขิตฺวาติ โหตีติ ปเท สมานกาโล ฯ ปาท...ทิโสติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๓๘๐] ปาทกชฺฌานสทิโสติ วุตฺตวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห เหฏฺฐิมาตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ เหฏฺฐิมเหฏฺฐิมชฺฌานโต อุป...ตรํ ฯ เหฏฺฐิมชฺฌานโตติปิ ฯ

เหฏฺฐิม...นโตติ พลวตรนฺติ ปเท อปาทานํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อุป...ฌานนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ พลวตรนฺติ อุป...ฌานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน ฯ

[๓๘๑] ฌานนิยโม เอวํ โหตุ เวทนานิยโม ปน กถนฺติ โจทนํ สนฺธายาห เวทนานิยโม ปนาตฺยาทึ ฯ สพฺพตฺถาปิ สพฺเพสุ มคฺเคสุปิ เวทนานิยโม ปน เวทนานิยมนํ วุฏฺฐา...เมน โหติ ฯ นิยมนํ นิยโม เวทนาย นิยโม เวทนานิยโม ฯ

เวทนานิยโมติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ สพฺพตฺถาปีติ เวทนาติ ปเท อาธาโร โหตีติ ปเทปิ ฯ วุฏฺฐาน... ยเมนาติ โหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วุฏฺฐานคามินีวิปสฺสนา เอว นิยโม วุฏฺฐา...ยโม ฯ

[๓๘๒] สุกฺขวิปสฺสกสฺส ฌานงฺคนิยโม วุฏฺฐานคามินี-
วิปสฺสนานิยเมเนว โหตีติ อติทิสฺสนฺโต อาห ตถาตฺยาทึ ฯ
สุกฺข...นิยโม ตถา โหตีติ โยชนา ฯ

ตถาติ วุฏฺฐานคามินีวิปสฺสนานิยเมนาติ ปทํ อติทิสฺสติ ฯ
ตถาติ โหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สุสฺสีติ สุขา วิปสฺสนา ฯ
สุส โสสเน พุธ...รีติ โต สุสปจฺจสกาทิโต กขกกา จ ตสฺส
กโข ฯ อนฺโต โน โหติ ฯ วิวิเธนากาเรน ปสฺสตีติ วิปสฺสกา
ปญฺญา ฯ วิปุพฺโพ ทิส เปกฺขเน สพฺพโต...วาติ ณฺวุ อนกา
ยุณฺวูนํ ทิสสฺส ปสฺสทิสฺสทกฺขา วา ฯ ปฐมภาวนาสงฺขาตสิเนหา-
ภาเวน สุกฺขา ลูขา อสินิทฺธา วิปสฺสกา ยสฺส ปุคฺคลสฺส โส
สุกฺขวิปสฺสโก ฯ สุกฺข...กสฺสาติ ฌานงฺคาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ
สก...ยโมติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ กลิตพฺโพ สงฺขฺยาตพฺโพติ
กโล อวยโว ฯ กล สงฺขฺยาเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ สห
กเลน วตฺตนฺตีติ สกลานิ สกลานิ ฌานงฺคานิ สกลชฺฌานงฺคานิ
นิยมนํ นิยโม สกลชฺฌานงฺคานํ นิยโม สก...ยโม ฯ

[๓๘๓] ตเทว วจนํ สมตฺเถตุํ ตสฺส หิตฺยาทิมาห ฯ
หิ สจฺจํ ตสฺส สุกฺขวิปสฺสกสฺส ปาท...มคฺโค โหติ ฯ

ตสฺสาติ อภาเวนาติ ปเท สมฺปทานํ มคฺโคติ ปเทปิ
สมฺพนฺโธ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ ปาท...ทีนนฺติ อภาเวนาติ ปเท
สมฺพนฺโธ ฯ ปาทกชฺฌานํ อาทิ เยสํ เต ปาทกชฺฌานาทโย ฯ

อาทิสทฺเทน สมฺมสิตชฺฌานปุคฺคลชฺฌาสยานํ คหณํ ฯ อภาเวนาติ อภาวโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ เหตุ วา ฯ เตสํ วเสนาติ เตสํ ปาทกชฺฌานาทีนํ สมฺพนฺเธน ฯ เตสนฺติ วเสนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วเสนาติ นิยมาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ นิย...วโตติ โหตีติ ปเท เหตุ ฯ นิยมนํ นิยโม นิยมสฺส อภาโว นิยมาภาโว ฯ นิยมติ เอเตน ธมฺเมนาติ นิยโม วิปสฺสนา เอว นิยโม วิป...ยโม ฯ วิป...เมนาติ โหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปญฺจงฺคิโกวาติ มคฺโคติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท จตุรงฺคาทิกํ นิวตฺเตติ ฯ มคฺโคติ กตฺตา ฯ

[๓๘๔] อญฺญมฺปิ นิยมํ ญาเปนฺโต อปิจตฺยาทิมาห ฯ อปิจ อญฺญํ วจนํ วตฺตพฺพํ อตฺถิ สมาปตฺติลาภิโนปิ ปุคฺคลสฺส ฌานํ...โหติ ฯ

อปิจาติ วุตฺเต ปุพฺพนยาวลมฺโภ นโยว คมฺยเตติ วจนโต ปุริมนเยน ตุลฺยพลนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ สมา...โนปีติ มคฺโคติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สมาปตฺติโย ลภตีติ สมาปตฺติลาภี ฯ ตสฺสีลาทีสุ ณีตฺวาวี จาติ จสทฺเทน ณี ฯ ปิสทฺโท สุกฺขวิปสฺสกํ อเปกฺขติ ฯ ฌานนฺติ อกตฺวาติ ปเท ปกติกมฺมํ ฯ ปาทกนฺติ วิกติกมฺมํ ฯ อกตฺวาติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ปกิ...ขาเรติ สมฺมสิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สมฺมสิตฺวาติ อุปฺปาทิโตติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อุปฺปา...มคฺโคติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ

ปิสทฺโท น เกวลํ สุกฺขวิปสฺสกสฺส มคฺโคติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ วิป เนวาติ โหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท ปาทกชฺ-ฌานาทโย นิวตฺเตติ ฯ ปญฺจงฺคิโกติ วิกติกตฺตา ฯ

[๓๘๕] อยํ วินิจฺฉโย วินิจฺฉยสาโรติ ฌาเปนฺโต อาห อิติ อยนฺตฺยาทึ ฯ อิติ อยํ ตตฺถ ปฐมชฺฌานาทีสุ ยํ ยนฺตยาทินา วุตฺโต เอว เอตฺถ ฌานงฺคนิยมาธิกาเร อฏฺฐกถาทิโต อาจริเยหิ อุทฺธโฏ วินิจฺฉยสาโร ฯ

อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อยนฺติ วินิ...สาโรติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ฌานงฺคโยคเภเทนาติ วุตฺตตฺตา เอตฺถาติ ปเท ฌานงฺคนิยมาธิกาโร ปจฺจามฏฺโฐ ฯ เอตฺถาติ นิยมนเยติ เกจิ ฯ เอตฺถาติ อุทฺธโฏติ ปเท อาธาโร ฯ อฏฺฐ...ทิโตติ อุทฺธโฏติ ปเท อปาทานํ ฯ

อตฺโถ กถิยเต เอตาย สทฺทชาติยาติ อฏฺฐกถา อฏฺฐ-สาลินีสมฺโมหวิโนทนี ฯ โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ตถสฺส ฏโฐ ฯ อฏฺฐกถา อาทิ ยสฺสา ฏีกาย สา อฏฺฐกถาทิ ฯ อาทิสทฺเทน มูลฏีกาย คหณํ ฯ อุทฺธริยิตฺถาติ อุทฺธโฏ วินิจฺฉโย ฯ อุปพฺโพ ธร ธารเณ ภาวกมฺเมสุ ต รกาโร จาติ รโลโป โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ตสฺส โฏ วคฺเค โฆสา ฯ วินิจฺฉยเต อวธาริยเตติ วินิจฺฉโย อตฺโถ ฯ วินิปุพฺโพ จิ จเย สพฺพโต...วาติ อ อญฺเญสุ เอ อย โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน จสฺส โฉ วคฺเค

โฆ ฯ วินิจฺฉโย จ โส สาโร จาติ วินิจฺฉยสาโร วิเสสนุตฺตร-
กมฺมธารโย ฯ

[๓๘๖] อยํ วินิจฺฉยสาโร อุทฺธโฏ โหตุ วิตฺถารนโย
ปน กตฺถ เวทิตพฺโพติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห เถรวาทาตฺยาทึ ฯ
เถรวาท...ปปญฺโจ วินิจฺฉโย อฏฺฐก...นเยน ปณฺฑิเตน
เวทิตพฺโพ ฯ

เถเรหิ ทพฺเหหิ สีลาทิคุเณหิ สมนฺนาคตา เถรา ฯ ติปิฏก-
จูฬนาคตฺเถโร โมรวาปิวาสิมหาทตฺตตฺเถโร ติปิฏกจูฬาภตฺเถโรติ
อิเม ตโย เถรา ฯ ฌ ราคาตฺยาทินา ถิรสทฺทโต โฌ ฯ
ฌานงฺคนิยมํ วทนฺติ เอเตน วจเนนาติ วาโท เถรานํ วาโท
เถรวาโท เถรวาทสฺส ทสฺสนํ ปกาสนํ เถรวาททสฺสนํ ฯ
มคฺคาสนฺนวิปสฺสนาย ปทฏฺฐานภูตํ ปาทกชฺฌานํ นิยาเมตีติ อยํ
วาโท ติปิฏกจูฬนาคตฺเถรสฺส วาโทติ อิทํ ปกาสนํ เถรวาททสฺสนํ
นาม ฯ วิปสฺสนาย อารมฺมณภูตา ขนฺธา นิยาเมนฺติ ยํ หิ
ฌานํ สมฺมสิตฺวา วุฏฺฐาติ ตํสทิโสว มคฺโค โหตีติ โมรวาปิ-
วาสิมหาทตฺตตฺเถรสฺส วาโทติ ปกาสนํ เถรวาททสฺสนํ ฯ ปุคฺคลชฺ-
ฌาสโย นิยาเมติ อโห วต ปญฺจงฺคิกํ จตุรงฺคิกํ วา มคฺคํ
ปาปุเณยฺยนฺติอาทินา ยถา ยถา อชฺฌาสโย โหติ ตถา ตถา
มคฺโค โหตีติ ติปิฏกจูฬาภยตฺเถรสฺส วาโทติ ปกาสนํ เถรวาททสฺสนํ
นาม ฯ เถรวาททสฺสนํ อาทิ ยสฺส วิจารณสฺส ตํ

เถรวาททสฺสนาทิ ฯ อาทิสทฺเทน เถรวาทวิจารณสฺส คหณํ ฯ อฏฺจกถาวาเทน สทฺธึ ติณฺณํ วาทานํ อญฺญมญฺญํ อปฺปฏิพาหณวเสน วิจารณํ เถรวาทวิจารณํ นาม ฯ วสนํ สมฺพชฺฌนํ วโส เถรวาททสฺสนาทิสฺส วโส เถร...วโส เถรวาททสฺสนาทิวเสน ปวตฺโต เถรวาท...ปวตฺโต ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ปปญฺจยิตฺถ วิตฺถารยิตฺถาติ ปปญฺโจ วินิจฺฉโย ฯ ปปุพฺโพ ปจิ วิตฺถาเร สพฺพโต...วาติ อ นิคฺคหิตญฺจ ฯ อฏฺจกถา อาทิ ยสฺสา สา อฏฺจกถาทิ ฯ อาจริเยหิ วุตฺโต นโย วุตฺตนโย ฯ

เถร...วตฺโตติ ปปญฺโจติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปปญฺโจติ เวทิตพฺโพติ ปเท กมฺมํ ฯ อฏฺจ...ทีสูติ วุตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ วุตฺตนเยนาติ เวทิตพฺโพติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๓๘๗] โพชฺฌงฺคนิยมาทีสุ นยํ อติทิสฺสนฺโต อาห ยถาตฺยาทึ ฯ ยถา จ เอตฺถ ฌานงฺคนิยเม วิตฺถารนโย เวทิตพฺโพ เอวํ สพฺพตฺถาปิ สพฺเพปิ โพชฺฌงฺคนิยมมคฺคงฺคนิยมาทีสุ วิตฺถารนโย ตตฺถ ตตฺถ อฏฺจกถาทิมฺหิ ปกรเณ วุตฺต...คเหตพฺโพ ปณฺฑิเตน ฯ

ยถาติ อุปมา ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ฌานงฺคโยค-เภเทนาติ วุตฺตตฺตา เอตฺถาติ ปเท ฌานงฺคนยโม ปจฺจามฏฺโจ ฯ เอตฺถาติ วิตฺถารนโยติ ปเท อาธาโร ฯ เอวนฺติ อุปเมยฺยํ ฯ สพฺพตฺถาปีติ วิตฺถารนโยติ ปเท อาธาโร ฯ วิตฺถารนโยติ

คเหตพฺโพติ ปเท กมฺมํ ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ วุตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ วุตฺตนเยนาติ คเหตพฺโพติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๓๘๘] นนุ วิตฺถารนโย อีริตพฺโพ สงฺเขปกถา กิมตฺถํ อธิปฺเปตาติ มนสิกตฺวา อาห คนฺถตฺยาที ฯ คนฺถ...ปน เอตฺถ ปกรเณ สงฺเขปกถา มยา อธิปฺเปตา ฯ

อตฺเถ คนฺเถติ สูเจตีติ คนฺโถ ฯ ภายนสีลา ภิรุกา ฯ ภิ ภเย หนตฺยาทีนณฺณุโก กฺวจิ ธาตูติอาทินา ราคโม ฯ คนฺเถ ภิรุกา คนฺถภิรุกา คนฺถภิรุกา เอว ชนา คนฺถ...ชนา ฯ อนุคฺคหณํ อนุคฺคโห ฯ คห คหเณ ภาเว จ คนฺถภิรุกชนานํ อนุคฺคโห คนฺถ...คโห ฯ ปนสทฺโท วิเสสนตฺโถ ฯ สงฺเขปา เอว กถา สงฺเขปกถา ฯ

คนฺถ...นตฺถนฺติ อธิปฺเปตาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ เอตฺถาติ อธิปฺเปตาติ ปเท อาธาโร ฯ สงฺเขปกถาติ อธิปฺเปตาติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๓๘๙] ยถา จ รูปาวจรนฺติอาทิคาถาย อตฺถโยชนํ กโรนฺโต อาห ยถา จ รูปาวจรนฺตฺยาที ฯ รูปาวจรํ จิตฺตํ...เภเท ปณฺฑิเตน คยฺหติ ปฐม...ทินา โวหาเรน วุจฺจติ ยถา ตถา อนุตฺตรมฺปิ จิตฺตํ...อาทินา โวหาเรน คยฺหติ อารุปฺปญฺจาปิ อรูปชฺฌานมฺปิ อุเป...ปญฺจมชฺฌาเน ปณฺฑิเตน คยฺหติ ฯ อารุปฺปญฺจ...ลภติ อิติ อตฺโถติ โยชนา ฯ

ยถาติ อุปมา ฯ รูปาวจรนฺติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ ปทํ รูปาวจรนฺติ ปเทน จิตฺตเมว คหิตนฺติ ญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ จิตฺตนฺติ คยฺหตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฐมาทิชฺฌานเภเทติมสฺส วิวรณํ ปฐมา...เภเทติ ฯ ปญฺจวิธสทฺโท ปฐมาทิชฺฌานสทฺเท ปญฺจวิธสฺส ฌานสฺส คหณนฺติ ญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ ปฐมํ อาทิ ยสฺส ทุติยาทิกสฺส ตํ ปฐมาทิ ฯ ปญฺจ วิธา ปการา อสฺสาติ ปญฺจวิธํ ปญฺจวิธญฺจ ตํ ฌานญฺจาติ ปญฺจวิธชฺฌานํ ปฐมาทิ จ ตํ ปญฺจวิธชฺฌานญฺจาติ ปฐม...ฌานํ ปฐมาทิ... ฌานสฺส เภโท ปฐ...เภโท ฯ ปฐ...เภเทติ คยฺหตีติ ปเท อาธาโร ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก ปฐมาทิ...เภเทนาติปิ ปาโฐ ฯ โส ปญฺจมชฺฌาเนติ ปเทน น สเมติ ฯ ปฐมชฺฌานนฺติอาทินา วุจฺจตีติ อิทํ อธิปฺปายวเสน วิวรณํ น สทฺทตฺถวเสน ฯ ปฐ... อาทินาติ ปฐ...เภเทติ ปทสฺส วิวรณํ น โหติ ฯ ปฐ... อาทินาติ วุจฺจตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตถาติ อุปเมยฺยํ ฯ อนุตฺตรมฺปีติ จิตฺตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ยถา จาติ จสทฺโท อฏฺฐานปฺปยุตฺโต สมฺปิณฺฑนตฺเถน ปิสทฺเทน สมานตฺโถ ฯ ตสฺมา ปิสทฺโท วุตฺโต ฯ จิตฺตนฺติ ปทํ อนุตฺตรนฺติ ปเทน จิตฺตเมว คหิตนฺติ ญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ จิตฺตนฺติ คยฺหตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ปฐ...อาทินาติ คยฺหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ปทํ ปกฺขิตฺตํ น ปฐ...เภเทติ ปทสิส วิวรณํ ฯ อารุปฺปญฺจาปีติ คยฺหตีติ

ปเท กมฺมํ ฯ อุเป...เคนาติ สมตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
อุเปกฺขา จ เอกคฺคตา จ อุเปกฺเขกคฺคตา อุเปกฺเขกคฺคตาหิ
โยโค อุเป...โยโค ฯ องฺค...ตายาติ คยฺหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ
เหตุ วา ฯ รูปาวจรปญฺจมชฺฌาเนน องฺเคน สมํ องฺคสมํ
องฺคสมสฺส อรูปสฺส ภาโว องฺคสมตา ฯ ปญฺจเมติมสฺส วิวรณํ
ปญฺจมชฺฌาเนติ ฯ ฌาเนติ ปทํ ปญฺจเมติ ปเทน ฌานเมว
คหิตนฺติ ญาปนตฺถํ ปกฺขิตฺตํ ฯ ปญฺจมชฺฌาเนติ คยฺหตีติ ปเท
อาธาโร ฯ ปญฺจมชฺฌาเน คยฺหตีติ ปทสฺส อธิปฺปายวเสน วิวรณํ
ปญฺจ...อตฺโถติ ฯ ปญฺจมชฺฌาน อิติ โวหาโร ปญฺจ...
หาโร ฯ ลภตีติ อรูปนฺติ เสโส ฯ อิตีติ อตฺโถติ ปทสฺส
สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๙๐] อญฺญมฺปิ อตฺถํ ทสฺเสนฺโต อาห อถวาตฺยาทึ ฯ
รูปาวจรํ จิตฺตํ...อาทินา โวหาเรน ยถา ปณฺฑิเตน คยฺหติ
ตถา...ฌาเน ปณฺฑิเตน คยฺหติ อิติ โยชนา ฯ

ทุติยนเย จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ โส รูปาวจรญฺจ
อนุตฺตรญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ ปจ...เภเทติ คยฺหตีติ ปเท อาธาโร ฯ
ปฐม...อาทินาติ คยฺหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนภูตํ ปทํ ปกฺขิตฺตํ
น ปจ...เภเทติ ปทสฺส วิวรณํ ฯ ฌาเนติ ปธานปทํ ปกฺขิตฺตํ
ปุพฺเพ สมาสวเสน วิวรณํ ฯ

[๓๙๑] อิธ วากฺยวเสน สาธนํ ทีเปตุํ อาห อาจริยสฺสาปิ หิตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ อาจริยสฺสาปิ อยเมว...ทิสฺสติ ฯ กสฺมา ฯ นาม...เมว ปจฺจกฺขํ เอว ปทสฺส ตถา เตน โยชนากาเรน อาจริเยน วุตฺตตฺตาติ โยชนา ฯ

อาจริยสฺสาติ อนุรุทฺธาจริยสฺส อธิปฺเปตาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อปิสทฺโท อมฺหากเมวาธิปฺเปตาติ อเปกฺขติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อยเมวาติ โยชนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอวสทฺโท ปรมโยชนํ นิวตฺเตติ ฯ โยชนาติ ทิสฺสตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ อธิปฺเปตาติ ทิสฺสตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ นาม...เฉเทติ วุตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ นามรูปํ ปริจฺฉิชฺชิยติ เอตฺถ ปกรเณติ นามรูปปริจฺเฉโท ฯ อุชุกเมวาติ วุตฺตาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อรณํ อกุฏิลภาเวน ปวตฺตนํ อุชุ อุชุ เอว อุชุกํ ฯ สพฺพโตสทฺเทน โก ฯ เอวสทฺโท กุฏิลํ นิวตฺเตติ ฯ ตถาติ วุตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ วตฺตตฺตาติ ทิสฺสตีติ ปเท เหตุ ฯ วุตฺตาย ภาโว วุตฺตตฺตํ ฯ

[๓๙๒] วจนํ อาจริเยน ตตฺถ กินฺติ วุตฺตนฺติ ปุจฺฉํ สนฺธายาห วุตฺตญฺหีติ ฯ หิ สจฺจํ ตตฺถ นามรูปปริจฺเฉเท รูปา...ปญฺจเมติ วจนํ อนุรุทฺธาจริเยน วุตฺตํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ ตตฺถาติ วุตฺตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ

รูปาวจรจิตฺตานิ อนุตฺตรานิ จ ปรมทิชฺฌานเภเท ปณฺฑิเตน คยฺหนฺติ อารุปฺปญฺจาปิ ปญฺจเม คยฺหตีติ โยชนา ฯ

จสทฺโท รูปา...นิ จ อนุ...นิ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ จาปิสทฺโท สมฺปิณฺฑนตฺโถ ฯ

[๓๙๓] ตสทฺเทน อยมตฺโถ ปจฺจามฏฺโฐติ ญาเปนฺโต อาห ตสฺมาติ ยสฺมาตฺยาทึ ฯ ตสฺมาติ ฐปนํ ฯ รูปาวจรํ วิย... เภเท คยฺหติ อารุปฺปญฺจาปิ ปญฺจเม คยฺหติ ยสฺมา วา ฌานงฺคโยคเภเทน...วิธํ อิติ ปญฺฑิเตน วุจฺจติ ปฐมาทิชฺฌานเภเท คหิตานิ รูปาวจรโลกุตฺตรานิ วิย อารุปฺปญฺจาปิ ปญฺจเม คยฺหติ ยสฺมา ตสฺมา ปฐมาทิกํ...เอกาทสวิธํ อิติ อีริตํ อนฺเต ตุ ฌานํ ติวิธรูปา...วเสน เตวีสติวิธํ อิติ อตฺโถติ โยชนา ฯ

ยสฺมาติอาทินา ตสทฺเทน ปฐมโยชนายํ วุตฺตตฺโถ เหตุภาเวน ปจฺจามฏฺโฐติ ญาเปติ ฯ ยสฺมา วาติอาทินา ปน ตสทฺเทน ปฐมคาถตฺโถ เจว ทุติยโยชนายํ วุตฺตตฺโถ จ เหตุภาเวน ปจฺจามฏฺโฐติ ญาเปติ ฯ

ยสฺมาติ คยฺหตีติ ปเท กิริยาปรามสนํ ฯ รูปาวจรนฺติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ อนุตฺตรมฺปีติ กมฺมํ ฯ ปจ... เภเทติ อาธาโร ฯ อารุปฺปญฺจาปีติ กมฺมํ ฯ ปญฺจเมติ อาธาโร ฯ ยสฺมาติ คยฺหตีติ ปททฺวเย กิริยาปรามสนํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ ฌานงฺค...เทนาติ กตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เอเกกนฺติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปญฺจธาติ กตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กตฺวาติ วุจฺจตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อนุตฺตรนฺติ จิตฺตนฺติ

ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ วุจฺจตีติ ปเท กมฺมํ ฯ จตฺตา...
วิธนฺตีติ วุจฺจตีติ ปเท อากาโร ฯ รูปา...รานีติ อุปเมยฺยํ ฯ
วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ อฏฺฐานปฺปยุตฺโต จสทฺโท ฌานงฺค...ยสฺมา
วุจฺจติ จ รูปา...ปญฺจเม ยสฺมา คยฺหติ จาติ ทฺวิวากฺยภาวํ
ญาเปติ ฯ ปจ...เภเทติ คหิตานีติ ปเท อาธาโร ฯ อารุปฺปญฺจาปีติ
กมฺมํ ฯ ปญฺจเมติ อาธาโร ฯ ตสฺมาติ เอกาทสวิธํ เตวีสติวิธนฺติ
ปททฺวเย เหตุ ฯ ปธมาทิกนฺติ ฌานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ
ฌานนฺติ อีริตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ โลกิยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ติวิธนฺติ
โลกิยนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โลกุตฺตรนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ
อฏฺฐวิธนฺติ วิเสสนํ ฯ อิตีติ เอกาทสาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เอกา...
วิธนฺติ อีริตนฺติ ปเท อากาโร ฯ อนฺเตติ ฌานนฺติ ปทสฺส
วิเสสนํ ฯ ปจฺจตฺตตฺเถ สตฺตมี วนปฺปคุมฺเพติ ปโยเค วิย ฯ
อถวา ฯ อนฺตํ อิติ เฉโท ฯ อนุปธิฏฺฐานํ วุตฺตโยคโตติ
พินฺทุโน เอ ฯ อนฺตํ อิติ จิตํ วา ฯ สิ กฺวเจติ สุตฺเตน สิสฺส
เอ ฯ ฌานนฺติ ภเวติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ เตวี...วิธนฺติ ภเวติ
ปเท วิกติกตฺตา ฯ ติวิ...วเสนาติ เตวีสติวิธนฺติ ปเท
ตติยาวิเสสนํ ฯ ตโย วิธา ปการา ยสฺส ตํ ติวิธํ ติวิธญฺจ ตํ
รูปาวจรญฺจาติ ติวิธรูปาวจรํ ฯ ทฺวาทสวิธญฺจ ตํ อรูปาวจรญฺจาติ
ทฺวาทส...วจรํ ฯ อฏฺฐ จ ตานิ โลกุตฺตรานิ จาติ อฏฺฐโลกุตฺตรํ ฯ
ติวิธรูปาวจรญฺจ ทฺวาทสวิธอรูปาวจรญฺจ อฏฺฐโลกุตฺตรญฺจาติ

ติวิธ...กุตฺตรานิ ติวิธ...ตรานํ วโส เภโท ติวิ...วโส ฯ อิตีติ อตฺโถติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อตฺโถติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๓๙๔] สตฺตตึสาติ คาถาย อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต อาห ปาทกตฺยาทึ ฯ ปาทกชฺฌานาทิวเสน คณนวุทฺธิ คณนสฺส วฑฺฒนํ กุส...วติ อิติ ตสฺมา เตสเมว กุสลวิปากานํ คณนํ...ทสฺเสนฺโต อาจริโย อาห สตฺตตึสาติอาทึ ฯ

ปาท...เสนาติ วุทฺธีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปาทกชฺฌานาทีนํ วโส สมฺพชฺฌนํ ปาท...วโส ฯ คณนวุทฺธีติ สมฺภวตีติ ปเท กตฺตา ฯ คณนสฺส วุทฺธิ คณนวุทฺธิ ฯ กุส...เสฺววาติ สมฺภวตีติ ปเท อาธาโร ฯ เอวสทฺโท อกุสลกิริเย นิวตฺเตติ ฯ อิตีติ ทสฺเสนฺโตติ ปเท เหตุ ฯ เตสเมวาติ คณนนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ เอวสทฺโท อกุสลกิริเย นิวตฺเตติ ฯ คณนนฺติ ทสฺเสนฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ เอกวี...ณนายาติ องฺคาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ คณิยเต คณนา ฯ เอกวีสสตสฺส คณนา เอกวีสสตคณานา ฯ องฺคภาเวนาติ อวยวภาเวน ฯ องฺคสฺส ภาโว องฺคภาโว ฯ องฺคภาเวนาติ ทสฺเสนฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ทสฺเสนฺโตติ อาจริโยติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาหาติ กตฺตุวาจกํ ฯ สตฺต... อาทินฺติ อาหาติ ปเท อากาโร กมฺมํ วา ฯ

[๓๙๕] เตสเมวาติอาทินา เอกวีสติสตคณนาย อวยวภูตํ เตสเมว คณนํ ทสฺเสนฺโต อาห สตฺตตึสาตฺยาทึ ฯ เอกวีสสตคณนํ ทสฺเสนฺโตติ ฌาเปติ ฯ อยํ ปน จตุคาถานํ โยชนา ฌานงฺคโยคเภเทน เอเกกํ ปญฺจธา กตฺวา ตุ อนุตฺตรํ จิตฺตํ จตฺตาฬีสวิธํ อิติ จ ปณฺฑิเตน วุจฺจติ ฯ

ตุสทฺโท ปทปูรโณ ฯ จสทฺโท น เกวลํ อฏฺฐวิธนฺติ วุจฺจตีติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ยถา จ รูปาวจรํ จิตฺตํ ปฐมาทิชฺฌานเภเท ปณฺฑิเตน คยฺหติ ตถา อนุตฺตรํ จิตฺตํ ปฐมาทิชฺฌานเภเท คยฺหติ อารุปฺปปญฺจาปิ ปญฺจเม ปญฺจมชฺฌาเน คยฺหติ ฯ อถวา ฯ รูปาวจรํ จิตฺตํ อนุตฺตรญฺจ ปฐมาทิชฺฌานเภเท ยถา คยฺหติ ตถา อารุปฺปปญฺจาปิ ปญฺจเม ฌาเน คยฺหติ ตสฺมา ปฐมาทิกํ เอเกกํ ฌานํ เอกาทสวิธํ อิติ ปณฺฑิเตน อีริตํ อนฺเต ตุ อนฺตํ ปน ฌานํ เตวีสติวิธํ ภเว ปุญฺญํ สตฺตตึสวิธํ ตถา ปากํ ทฺวิปญฺญาสวิธํ อิติ เอวํ เอกวีสสตํ พุธา อาหูติ ฯ อิติสทฺโท นิทสฺสเน วตฺตติ ฯ

[๓๙๖] อภิธมฺมตฺถํ วิภาเวติ ปกาเสติ เอตฺถ เอตายาติ วา อภิธมฺมตฺถวิภาวินี ตาย ฯ วิปุพฺโพ ภู ปกาสเน ฯ ธาตฺยา กมฺมาทิมฺหิ โณ ณโลปวุฑฺฒิ เต อาวายา การิเต โอการสฺส อาโว นเย ภาวการโต อินี ฯ อภิธมฺมตฺถสงฺคหํ วณฺเณติ วิตฺถาเรติ เอตฺถ เอตายาติ อภิ...วณฺณนา ตาย ฯ ปฐโม

ปริจฺเฉโท ปฐมปริจฺเฉโท ปฐมปริจฺเฉทสฺส วณฺณนา ปฐม...วณฺณนา ฯ นตฺถิ ฐิติ อวุฏฺฐานํ เอติสฺสา ฏีกายาติ นิฏฺฐิตา ฯ

อิตีติ ปฐม...วณฺณนาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ อภิ...นามาติ อภิ...วณฺณนายาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อภิ...นายาติ ปฐ...วณฺณนาติ ปเท สมฺพนฺธาโร ฯ ปฐ...ณนาติ นิฏฺฐิตาติ ปเท กตฺตา ฯ

อิติ สกลพฺยากรณาสงฺคณาณจารินา สาฏฺฐบกถติปิฏกธเรน ญาณกิตฺตีติ นามเธยฺเยน เถเรน กตา อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา ปญฺจิกา นาม อตฺถโยชนา นิฏฺฐิตา ฯ

ทุติยปริจฺเฉทตฺถโยชนา

[๓๙๗] เอวํ ปฐมปริจฺเฉทํ วณฺเณตฺวา ทุติยปริจฺเฉทํ วณฺเณนฺโต อาห เอวนฺตฺยาที ฯ เอวํ วุตฺตนเยน ตาว ปฐมํ จิตฺตํ ภูมิ...เภเทน ยถารหํ วิภชิตฺวา อิทานิ เจตสิกวิภาคสฺส อนุปฺปตฺตตฺตา ปฐมํ ตาว อนุกฺกเมน จตุพฺพิธ...นิโรธา จาติอาทิ วจนํ อาจริเยน อารทฺธนฺติ โยชนา ฯ

ภูมิ จ ชาติ จ สมฺปโยโค จ สงฺขาโร จ ฌานญฺจ อาลมฺพนญฺจ มคฺโค จ ภูมิ...มคฺคา ฯ ภิชฺชนํ เภโท ภูมิชาติ...มคฺคานํ เภโท ภูมิ...เภโท ฯ ตตฺถ ภูมิ กามาวจราทิ ชาติ อกุสลชาตฺยาทิ สมฺปโยโค โสมนสฺสุเปกฺขาทิฏฺฐิสมฺปโยคาทิ

สงฺขาโร ติกฺขภาวาทิ ฌานํ วิตกฺกาทิ อาลมฺพนํ กสิณุคฺฆาฏิ-
มากาสาทิ มคฺโค โสตาปตฺติมคฺคาทิ ฯ อรหสฺส อนติกฺกมนํ
ยถารหํ ฯ กามาวจรํ จิตฺตํ ภูมิชาติสมฺปโยคสงฺขารเภเทน วิภตฺตํ
รูปาวจรํ ภูมิชาติฌานเภเทน อรูปาวจรํ ภูมิชาติอาลมฺพนเภเทน
โลกุตฺตรํ ภูมิชาติมคฺคเภเทน วิภตฺตนฺติ อยํ ยถารหนฺติ ปทสฺส
อธิปฺปาโย ฯ วิภชนํ วิภาโค เจตสิกสฺส วิภาโค
เจตสิกวิภาโค ฯ อนุปฺปตฺตสฺส ภาโว อนุปฺปตฺตตฺตํ ฯ ตาวาติ
ชปนาทิกิริยานํ อนุกฺกเมน ฯ จตฺตาโร วิธา ปการา เอตสฺส
สมฺปโยคสฺสาติ จตุพฺพิโธ ฯ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค จตุพฺพิโธ
สมฺปโยโค จตุพฺพิธสมฺปโยโค เอกุปฺปาทตาทิ ฯ เจตสิกํ ลกฺขิยติ
เอเตน สมฺปโยเคนาติ ลกฺขณํ จตุพฺพิธสมฺปโยโค เอว ลกฺขณํ
จตุ...ลกฺขณํ ฯ สนฺทสฺสิยเต สนฺทสฺสนํ จตุพฺพิธสมฺปโยค-
ลกฺขณสฺส สนฺทสฺสนํ จตุ...สนฺทสฺสนํ จตุพฺพิธสมฺปโยค-
ลกฺขณสนฺทสฺสนสฺส วโส จตุพฺพิธ...วโส ฯ เจตสิกํ ลกฺขิยติ
เอเตน สมฺปโยเคนาติ ลกฺขณํ เจตสิกสฺส ลกฺขณํ
เจตสิกลกฺขณํ ฯ ตสฺส เจตสิกลกฺขณชปนสฺส อนนฺตรํ ตทนนฺตรํ ฯ
อญฺญสมานา จ อกุสลา จ โสภณา จ อญฺญ...โสภณา
อญฺญสมาน...โสภณานํ วโส อญฺญ...วโส ฯ รสิยติ
อสฺสาทวเสน สโมสริยตีติ ราสิ สมูโห ฯ รส อสฺสาทเน กาเล
วตฺตมานาตฺยาทินา อิณ วุฑฺฒิ ฯ เจตสิกา จ เต ธมฺมา

จาติ เจตสิกธมฺมา ฯ เตสนฺติ เจตสิกธมฺมานํ ฯ ฉหิ อธิกา ทส โสฬส ฯ สตฺต สพฺพตฺถ ยุชฺชนฺตีติ เอโก อากาโร ฉปกิณฺณเกสุ ฉาการา ทฺวาทสากุสเลสุ ปญฺจาการา โสภเณสุ จตุราการาติ โสฬสาการา ฯ อาการเภทนํ อากาโร ฯ เจตสิกานํ จิตฺเตสุ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค ฯ ตีหิ อธิกา ตึส เตตฺตึส เตตฺตึส วิธา ปการา เตตฺตึสวิธํ ฯ โลกุตฺตเร ปญฺจ มหคฺคเต ปญฺจ กามาวจรโสภเณ ทฺวาทส อกุสเล สตฺต อเหตุเก จตฺตาโรติ เตตฺตึส ปการา ฯ เจตสิกานํ สงฺคหณํ คณนํ สงฺคโห ฯ จสทฺโท สมฺปโยคญฺจ สงฺ คหญฺจาติ โยเชตพฺโพ ฯ เอกุปฺปาทนิโรธา จ อิติ อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ เอกุปฺปา...จาติ อาทิ ฯ อารภิตฺวาติ อารทฺธํ ฯ

เอวนฺติ วิภชิตฺวาติ ปเท นิทสฺสนํ ตติยาวิเสสนํ วา ฯ ตาวาติ วิภชิตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ จิตฺตนฺติ วิภชิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ภูมิ...เภเทนาติ วิภชิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ยถารหนฺติ วิภชิตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ วิภชิตฺวาติ อารทฺธนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิทานีติ อนุปฺปตฺตตฺตาติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ เจต...ภาคสฺสาติ อนุปฺปตฺตตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อนุปฺปตฺตตฺตาติ ฐเปตฺวา อุทฺทิสิตฺวาติ ปททฺวเย เหตุ ฯ ปฐมนฺติ ฐเปตฺวา อุทฺทิสิตฺวาติ ปททฺวเย กิริยาวิเสสนํ ฯ ฐปนกิริยา อุทฺทิสนโต ปฐมํ ฯ อุทฺทิสนกิริยา ทสฺสนโต ปฐมํ ฯ

ตาวาติ ชเปตฺซา อุทฺทิสิตฺวา ทสฺเสตุนฺติ ปทตฺตเย ตติยาวิเสสนํ ฯ จตุ...วเสนาติ ชเปตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เจต...ขณนฺติ ชเปตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ชเปตฺวาติ อุทฺทิสิตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ตทนนฺตรนฺติ อุทฺทิสิตฺวาติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ อญฺญส...วเสนาติ ตีหีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ตีหีติ ราสีหีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ราสีหีติ อุทฺทิสิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เจต...ธมฺเมติ อุทฺทิสิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อุทฺทิสิตฺวาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เตสนฺติ สมฺปโยคํ สงฺคหนฺติ ปททฺวเย กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ

[๓๙๘] สามญฺญวิเสสานุสนฺธิวเสน ทุวิธาสุ สามญฺญํ กาตุกาเมน เอวมาทิ อารทฺธนฺติ วุตฺตํ ฯ ตตฺถ จตุพฺพิธ... ชเปตฺวาติ อิทํ วจนํ เอกุปฺปาทนิโรธา จ...ธมฺมา เจตสิกา มตาติ คาถาย อนุสนฺธิญาปกํ ฯ ตทนนฺตรํ...อุทฺทิสิตฺวาติ อิทํ วจนํ ผสฺโส เวทนาตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธิญาปกํ ฯ เตสํ โสฬสหิ...สมฺปโยคนติ วจนํ เตสํ จิตฺตาวิยุตฺตานํ ยถาโยคมิโต ปรนฺตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธิญาปกํ ฯ เตตฺตึสวิเธน สงฺคหญฺจ ทสฺเสตุนฺติ วจนํ สงฺคหญฺจ ปวกฺขามิตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธิ-ญาปกํ ฯ

[๓๙๙] เอกุปฺปาทนิโรธา จาติอาทิวจนสฺส อวยวตฺถํ อนุกฺกเมน ทสฺเสนฺโต อาห จิตฺเตน สหาตฺยาทึ ฯ เยสํ

ธมฺมานํ จิตฺเตน สห เอกโต เอกสฺมึ ขาเน อุปฺปาโท จ นิโรโธ จ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา เอกุ...นิโรธา ฯ เยสํ ธมฺมานํ อาลมฺพนญฺจ วตฺถุ จ เอกํ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา เอกาลมฺพนวตฺถุกา ฯ เอวํ จตูหิ...คิโน จ เจตสิกา อิติ ปณฺฑิเตน มตาติ โยชนา ฯ

เอกโตติ วุตฺเต เกน สหาติ สงฺกา สิยา ตสฺมา จิตฺเตน สหาติ ปกฺขิตฺตํ ฯ เอกสทฺโท อุปฺปาทนิโรธํ อเปกฺขิตฺวา เอกโตติ อาธารภาเวน วิวริโต ฯ เอกสทฺโท เอกสงฺขฺยาวาจโก น สมานวาจโก ฯ กฺวจิ โตติ โยควิภาเคน สตฺตมฺยตฺเถ โต ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท ภาวสาธนํ ฯ นิรุชฺฌนํ นิโรโธ ฯ สมุจฺจยตฺถา เทฺว จสทฺทา ทฺวนฺทฺวสมาสภาวํ ญาเปนฺติ ฯ เยสนฺติ อิมินา พหุพฺพิหิ-สมาสํ ญาเปติ ฯ อุปฺปาโท จ นิโรโธ จ อุปฺปาทนิโรธา จิตฺเตน สห เอกโต อุปฺปาทนิโรธา เยสนฺเต เอกุปฺปาทนิโรธาติ วิคฺคโห ฯ เอกนฺติ สมานํ ฯ เอกสทฺโท เจตฺถ สมานวาจโก สงฺขฺยาวาจโก วา ฯ จิตฺตเจตสิกา อาคนฺตฺวา ลมฺพนฺติ เอตฺถ ธมฺมชาเตติ อาลมิพนํ ฯ จิตฺตเจตสิกา วสนฺติ เอตฺถ ธมฺมชาเตติ วตฺถุ ฯ อาลมฺพนญฺจ วตฺถุ จ อาลมฺพนวตฺถุ เอกํ อาลมฺพนวตฺถุ เนสนฺติ เอกาลมฺพนวตฺถุกา ฯ กฺวจิ สมาสาทินา อนฺเต กปจฺจโย ฯ เจตสิกํ ลกฺขิยติ เอเตหิ เอกุปฺปาทาทีหีติ ลกฺขณา ฯ จิตฺเตน ยุตฺตา เจโตยุตฺตา ฯ เอเตสโมโลเปติ ตกาเร อการสฺโส ฯ

สมฺปยุชฺชนฺตีติ สมฺปยุตฺตา ฯ ทฺวีหิ อธิกา ปญฺญาส ทฺวิปญฺญาส ฯ เจตสิกํ ลกฺขิยติ เอเตน ภาเวนาติ ลกฺขณํ สสฺส อตฺตโน ลกฺขณํ สลกฺขณํ ฯ ธาริยเต ธารณํ สลกฺขณสฺส ธารณํ สลกฺขณธารณํ ฯ สลกฺขณํ ธาเรนฺตีติ ธมฺมา ฯ จิตฺเตสุ นิยมนฺตีติ นิยตา ฯ นิปุพฺโพ ยมุ นิยเม พุธ...กตฺตริ ต คมขนหนรมาทีนมนฺโต ฯ นิยตา หุตฺวา ยุชฺชนฺตีติ นิยตโยคิโน ผสฺสาทิเอกจตฺตาฬีส ฯ อนิยตา หุตฺวา ยุชฺชนฺตีติ อนิยตโยคิโน อิสฺสามจฺเฉราทิเอกาทส ฯ สมุจฺจยตฺโถ จสทฺโท นิย...คิโน จ อนิ...โน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ มนิตพฺพา ญาตพฺพาติ มตา ฯ มน ญาเณ ภาวกมฺเมสุ ต ฯ

จิตฺเตนาติ สหาติ ปเท สหโยคตติยา ฯ สหาติ เอกโตติ ปเท วิเสสนํ ฯ เอกโตติ อุปฺปาโท นิโรโธติ ปททฺวเย อาธาโร ฯ อุปฺปา...โธ จาติ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ เยสนฺติ อุปฺปาโท นิโรโธติ ปททฺวเย สมฺพนฺโธ ฯ เตติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอกุ...โรธาติ เตติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอกนฺติ อาล...วตฺถุ จาติ ปททฺวยสฺส วิเสสนํ ฯ อาล...วตฺถุ จาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เยสนฺติ อาลมฺพนํ วตฺถูติ ปททฺวเย สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เอกา...วตฺถุกาติ ปเท เหตุ ฯ เอกา...วตฺถุกาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอวนฺติ จตูหีติ ปเท สรูปนิทสฺสนํ ฯ จตูหีติ ลกฺขเณตีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ลกฺขเณหีติ ยุตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เจโต...ยุตฺตา ทฺวิปญฺญาสาติ

ปททฺวยํ ธมฺมชาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺเตนาติ สมฺปยุตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ สลกฺขณธารณโตติ ธมฺมาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ มตาติ ปเท กมฺมํ ฯ นิย...คิโน จาติ ปททฺวยํ เจตสิกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เจตสิกาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ มตาติ ปเท อากาโร ฯ มตาติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๔๐๐] เอเกกลกฺขณํ อคฺคเหตฺวา จตุนฺนํ ลกฺขณานํ คหเณ ปโยชนํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถาตฺยาทึ ฯ ตตฺถ เตสุ เอกุปฺปาทาทิลกฺขเณสุ ธมฺมา เอกุปฺปาท...ยุตฺตา อิติ ยทิ อธิปฺเปตา ตทา ตสฺมึ กาเล จิตฺเตน...อาปชฺเชยฺย อิติ ตสฺมา เอกนิโรธคฺคหณํ เอวมฺปิ ลกฺขณทฺวยยุตฺเตปิ สนฺเต จิตฺตานุ... ทฺวยสฺส ปสงฺโค เจตโตยุตฺตาติ ปสชฺชนํ ปาปุณนํ นิวาเรตุํ ปณฺฑิเตน น สกฺกา เอเตสํ ธมฺมานํ เอกโต อุปฺปาโท วา นิโรโธ วา อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา เอกุ...โรธา อิติ ปริกปฺเปนฺตสฺส ปุคฺคลสฺส ปุเรตรํ...รูปธมฺมานํ ตถา เจโตยุตฺตาติ ปสงฺโค นิวาเรตุํ น สกฺกา อิติ ตสฺมา เอกา...คหณํ เย ธมฺมา เอวํ ติวิธลกฺขณา เต ธมฺมา นิย...เยว อิติ ทสฺสนตฺถํ ญาปนตฺถํ เอกวตฺถุคฺคหณนฺติ โยชนา ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ เอกุ...เนวาติ เอตฺถ เอกุปฺปาทาติ นิทฺธารณิยํ ฯ เอกุปฺปาโท เอว เอกุปฺปาทมตฺตํ ฯ มตฺตสทฺโท เอกนิโรธํ นิวตฺเตติ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ ตทาติ

จิตฺเตน สห เจตสิกานํ อุปฺปชฺชนกาเล ฯ รูปธมฺมานมฺปีติ กมฺมจิตฺโตตุชรูปานํ ฯ ปีสทฺโท น เกวลํ เจตสิกานํ เจโยุตฺตตาติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ เจโตยุตฺตานํ ภาโว เจโตยุตฺตตา ฯ เอกนิโรธสฺส คหณํ ปกฺขิปนํ เอก...คหณํ ฯ เอวมฺปีติ เอวํ ลกฺขณยุตฺเต สติปีติ อตฺโถ ฯ ปีสทฺโท โจทกาโภคญาปโน ฯ จิตฺตํ อนุปริวตฺตีติ จิตฺตานุปริวตฺติ ฯ วิญฺญตฺตีนํ ทฺวยํ วิญฺญตฺติทฺวยํ ฯ ปสชฺชนํ ปสงฺโค เจโตยุตฺตาติ ปาปุณนํ ฯ ตถาสทฺโท ปสงฺโค น สกฺกา นิวาเรตุนฺติ ปทํ อากฑฺฒติ ฯ เทฺว วาสทฺทา วิกปฺปตฺถา น สมุจฺจยนิยมตฺถา ฯ กสฺมา ปน ปุพฺเพ วิย จสทฺทํ อเปกฺขิตฺวา วาสทฺโท ปกฺขิตฺโตติ ฯ วิกปฺปนตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ เตน รูปสฺส อญฺญตฺถ อุปฺปาโท อญฺญตฺถ นิโรโธ น เอกตฺถ อุปฺปาท- นิโรธาติ ญาเปติ ฯ ปริกปฺเปติ วิตกฺเกตีติ ปริกปฺเปนฺโต ปุคฺคโล ฯ ปุเรติ นิปาโต ยทาทินา ปุเรสทฺทโต ตรปจฺจโย ฯ ภญฺชนํ ภงฺโค ฯ สตฺตานํ อายุ ขียติ หายติ เอตฺถ กาเลติ ขโณ ฯ ขี ขเย กตฺตุ...สุ จ อนกา ยุญฺวูนํ รหาทิโต โน ณ ฯ ภงฺคสฺส ขโณ กาโล ภงฺคกฺขโณ ฯ ปีสทฺโท น เกวลํ นิรุชฺฌมานสฺส วิญฺญตฺติทฺวยสฺส เจโตยุตฺตตาติ ปสงฺโคติ ญาเปติ ฯ ตโย วิธา ปการา ยสฺส ลกฺขณสฺส ตํ ติวิธํ ตํ ติวิธํ ลกฺขณ เยสํ เต ติวิธลกฺขณา ฯ นิยมนํ นิยโม ฯ เอกํ วตฺถุ เนสนฺติ เอกวตฺถุกา ฯ เอวสทฺโท นานาวตฺถุกํ นิวตฺเตติ ฯ เอกวตฺถุสฺส คหณํ เอกวตฺถุคฺคหณํ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ยทีติ ปริกปฺโป ฯ เอกุ... เตเนวาติ ยุตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เจโตยุตฺตาติ อธิปฺเปตาติ ปเท อาการโร ฯ อธิปฺเปตาติ กมฺมวาจกํ ฯ ตทาติ อุปฺป... นานนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ จิตฺเตนาติ สหาติ ปเท สหโยโค ฯ สหาติ อุปฺป...นานนฺติ ปเท วิเสสนํ ฯ อุปฺป...นานนฺติ รูป... นมฺปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ รูป...นมฺปีติ ยุตฺตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เจโตยุตฺตตาติ อาปชฺเชยฺยาติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ คหณนฺติ ปเท เหตุ ฯ เอก...หณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอวมฺปีติ สนฺเตติ ปเท ลกฺขณวนฺตํ ฯ สนฺเตติ น สกฺกาติ ปเท ลกฺขณกิริยา ฯ จิตฺตา...คิโนติ วิญฺญา...ยสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สกฺกาติ ปเท กมฺมํ ฯ นิวาเรตุนฺติ น สกฺกาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ตถาติ อนุกฑฺฒนํ ฯ เอกโตติ อุปฺปา...โรโธ วาติ ปททฺวเย อาธาโร ฯ อุปฺปา...โรโธ วาติ ปททฺวยํ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอเตสนฺติ อุปฺปา...โรโธ วาติ ปททฺวเย สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ เอกุ... โรธาติ ปเท เหตุ ฯ เอกุ...โรธาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ ปริ... ตสฺสาติ ปเท ปริกปฺปนาการนิทสฺสนํ ฯ ปริ...ตสฺสาติ นิวาเรตุนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ปุเรตรนฺติ อุปฺปชฺชิตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อุปฺปชฺชิตฺวาติ นิรุ...นานมฺปีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ จิตฺตสฺสาติ ภงฺคาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ภงฺคกฺขเณติ นิรุ...นมฺปีติ

ปเท อาธาโร ฯ นิรุ...นมฺปีติ รูปธมฺมานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ รูปธมฺมานนฺติ ปสงฺโคติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ คหณนฺติ ปเท เหตุ ฯ เอกา...หณนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เย ติวิธลกฺขณาติ ปททฺวยํ ธมฺมชาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอวนฺติ ติวิธาติ ปเท สรูปนิทสฺสนํ ธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เต เอก...กาเยวาติ ปททฺวยํ ธมฺมาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นิยมโตติ เอก...กาเยวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ ทสฺสนตฺถนฺติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ทสฺสนตฺถนฺติ คหณนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ เอก...หณนฺติ ลิงฺคตโถ ฯ อิติสทฺโท สมาปนฺโน น เหตุ ฯ

อลมติปปญฺเจนาติ ปฏิโลมนยํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ อติปปญฺเจน อลํ อยุตฺตํ ฯ เอกวตฺถุกาติ หิ วุตฺเต ภูตตฺตยอุปาทารูปานมฺปิ เจโตยุตฺตตา อาปชฺเชยฺยาติ เอการมฺมณคฺคหณํ เอวมฺปิ มรณาสนฺนวีถิยํ สพฺพธมฺมานมฺปิ เจโตยุตฺตตา อาสงฺเกยฺยาติ เอกนิโรธคฺคหณํ เย เอวํ ติวิธลกฺขณา เต เอกุปฺปาทาติ ญาเปตุํ เอกุปฺปาทคฺคหณํ กตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

[๔๐๑] กถนฺติ จปนํ ฯ สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค สมฺปโยโค เอว อากาโร สมฺป...กาโร ฯ สรูปญฺจ สมฺปโยคากาโร จ สรูปสมฺปโยคากาโร ฯ สรูปนฺติ ทฺวิปญฺญาสธมฺมานํ สรูปํ ฯ สมฺปโยคากาโรติ เจโตยุตฺตาติ เอตฺถ วุตฺตสมฺปโยคากาโร ฯ กเถตุํ กาเมตีติ กเถตุกาโม อาจริโย ฯ กเถตุกามสฺส ภาโว

กเถตุกมฺยํ กเถตุกมฺยํ เอว กเถตุกมฺยตา ฯ ปุจฺฉนํ ปุจฺฉา กเถตุกมฺยตาย ปวตฺตา ปุจฺฉา กเถตุ...ปุจฺฉา ฯ

สรูป...การานนฺติ ปุจฺฉาติ ปเท กมฺมํ ฯ กเถ...ปุจฺฉาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๐๒] ยสฺมา ปน เจตสิกา วจนตฺถลกฺขเณหิ อาวีภวนฺติ ตสฺมา เตสํ วจนตฺถลกฺขณานิ ทสฺเสนฺโต ผุสตีติ ผสฺโสตฺยาทิมาห ฯ โย ธมฺโม ผุสติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม ผสฺโส ฯ

ผุส ผุสเน วิสรุชปทาทิโต ณ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อุสฺส อ ปรเทฺวภาโว ฐาเน ฯ

สฺวายํ โส อยํ ผสฺโส ผุสนลกฺขโณ ฯ สฺวายนฺติ มิสฺสก-สพฺพนามํ ฯ ผุสิยเต ผุสนํ ฯ ลกฺขิยติ อเนนาติ ลกฺขณํ ผสฺโส อเนน สภาเวน ลกฺขิยติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว ลกฺขณํ นาม ฯ ผุสนํ ลกฺขณเมตสฺสาติ ผุสนลกฺขโณ เอตสฺส ผสฺสสฺส ลกฺขณํ ผุสนํ อิติ ตสฺมา โส ผสฺโส ผุส...ลกฺขโณ ฯ

สฺวายนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ผุส...ขโณติ สฺวายนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๔๐๓] นนุ จายํ ธมฺโม เจตสิโก สฺวายํ อรูปธมฺโม สมาโน กถํ ผุสนลกฺขโณ โหตีติ อนฺโตลีนโจทนํ มนสิกตฺวา ตสฺส โสธนตฺถํ อยญฺหีติอาทิ วุตฺตํ ฯ หิ สจฺจํ อยํ ผสฺโส อรูปธมฺโมปิ สมาโน อารมฺม...ปวตฺตติ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ น รูปี อรูปี อรูปี เอว ธมฺโม อรูปธมฺโม ฯ อปิสทฺโท ครหตฺโถ ฯ อตฺถีติ สมาโน โย ผสฺโส อตฺถิ อิติ โส สมาโน ฯ อส สภาเว วตฺตมาเน มานตฺตา สพฺพตฺถสสฺสาทิโลโป จาติ อการโลโป ฯ อารมฺมณสฺส ผุสนํ อาร...สนํ ฯ อากรณํ อากาโร กิริยา ฯ อาการสทฺโท จ พฺยาปารนิวตฺตนตฺถํ ปกฺขิตฺโต ฯ อารมฺมณผุสนํ เอว อากาโร อารมฺม...กาโร ฯ เอวสทฺโท อผุสนํ นิวตฺเตติ ฯ อารมฺมณ-ผุสนาการเนวาติ อิมินา อรูปสฺสาปิ สโต ตสฺส ธมฺมสฺส อยํ สภาโวติ ทสฺเสติ ฯ

อยนฺติ ปวตฺตตีติ ปเท กตฺตา ฯ อรูป...มาโนติ ปททฺวยํ อยนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อารมฺม...เรเนวาติ ปวตฺตตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กิสฺมิญฺจิ โปตฺถเก อารมฺมเณติปิ อตฺถิ ฯ

[๔๐๔] อนุสนฺตสฺสาปิ ผสฺสสฺส ผุสนาการปฺปวตฺติ กิมิวาติ โจทนํ สนฺธาย ผุสนาการปฺปวตฺตึ อุปมาย สาเธตุํ สา จสฺสาติ-อาทิมาห ฯ อสฺส ผสฺสสฺส สา จ ผุสนาการปฺปวตฺติ อมฺพิล...ทีนํ ชนานํ ปสฺสนฺตสฺส...ทฏฺฐพฺพา ปณฺฑิเตน ฯ

จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ผุสนํ เอว อากาโร ผุสนากาโร ฯ ปวตฺตานํ ปวตฺติ ฯ อุสนากาเรน ปวตฺติ ผุส...วตฺติ ฯ อมฺพนฺติ เอเตนาติ อมฺพิลํ ชนา เอเตน วตฺถุนา อมฺพนฺติ สทฺทํ กโรนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ วตฺถุ อมฺพิลํ ฯ อมฺพ สทฺเท วชาทีหีติอาทินา

อิลปจฺจโย ฯ อมฺพิลํ ขาทตีติ อมฺพิลขาทโก อมฺพิลขาทโก อาทิ
เยสํ ปรพาธิยมานาทีนํ เต อมฺพิลขาทกาทโย ฯ อาทิสทฺเทน
ปรพาธิยมานาทีนํ คหณํ ฯ ปสฺสตีติ ปสฺสนฺโต ฯ ขิยตีติ เขโฬ
ลาลา ฯ ขิ ขเย วชาทีหีติอาทินา ฬปจฺจโย อณฺเณสุ จ
อิสฺเส ฯ อุปฺปชฺชนํ อุปฺปาโท เขฬสฺส อุปฺปาโท เขฬุปฺปาโท
เขฬุปฺปาโท อาทิ ยสฺส สรีรกมฺปนาทิโน ตํ เขฬุปฺปาทาทิ ฯ
อาทิสทฺเทน สรีรกมฺปนาทีนํ คหณํ ฯ อาทิสทฺเทน ปน ปรพาธิยมานํ
ทิสฺวา ทยาลุกสฺส สรีรกมฺปนํ รุกฺขสาขคฺเค ทฺฐิตํ ปุริสํ ทิสฺวา
ภูมิยํ ฐิตสฺส อวีรปุริสสฺส ชงฺฆจลนํ ปิสาจาทึ ภายิตพฺพํ ทิสฺวา
อุรุตฺถมฺโภติเอวมาทิ วิย ทฏฺฐพฺพาติ วจนํ เวทิตพฺพํ ฯ

สา จาติ ผุส...วตฺตีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อสฺสาติ
ปวตฺตตีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ผุส...วตฺตีติ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท
กมฺมํ ฯ อมฺพิ...ทีนนฺติ ปสฺสนฺตสฺสาติ ปเท กมฺมํ ฯ
ปสฺสนฺตสฺสาติ ปรสฺสาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ปรสฺสาติ เขฬาติ ปเท
สมฺพนฺโธ ฯ เขฬุปฺปาทาทีติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ
ทฏฺฐพฺพาติ กมฺมวาจกํ ฯ

นนุ ผุสนฺติ เอเตน วาติ ผสฺโส อารมฺมณผุสนมตฺตํ
วาติ ผสฺโสติ สาธนทฺวยํ เจว รสปจฺจุปฏฺฐานาทีนิ จ วตฺตพฺพานิ
กสฺมา น วุตฺตานีติ ฯ วณฺณยิสฺสํ สมาเสน อภิธมฺมตฺถสงฺคหนฺติ
วุตฺตตฺตา อิมิสฺสา ฏีกาย ลหุภาวตฺถํ ตานิ น วุตฺตานีติ ฯ

[๔๐๕] ยา ธมฺมชาติ อาลมฺพนรสํ เวทิยติ อนุภวติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ เวทนา ฯ วิท อนุภวเน ติวิภตฺติ ทิวาทิโต โย อญฺเญสุ จ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อิการาคโม ฯ อนุปุพฺพสฺส ภูธาตุสฺส สกมฺมกตฺตา อาลมฺพนรสนฺติ กมฺมํ ปกฺขิตฺตํ ฯ รสิยเต อสฺสาทิยเต ชเนหีติ รโส อาลมฺพนสฺส รโส อาลมฺพน-รโส ฯ วิทธาตุสฺส ลาภตฺถฺฏฐิอาทีนํ วาจกตตา อนุภวตีติ วิวรติ ฯ วิท อนุภวเน อิตฺถิยมติยโว วา อนกา ยุณฺวูนํ อญฺเญสุ จ อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย ฯ

สา เวทนา เวท...ลกฺขณา ฯ เวทนํ อนุภวนากาโร เวโท ฯ วิท อนุภวเน ภาเว จ ฯ อยนํ ปวตฺตนํ อยิตํ ฯ อย ปวตฺติยํ ภาวกมฺเมสุ ต ยถาคมมิกาโร ฯ เวเทน อยิตํ ปวตฺตํ เวทยิตํ เวทยิตํ ลกฺขณมสฺสา เวทนายาติ เวทยิต-ลกฺขณา ฯ

[๔๐๖] นนุ เวทนา อารมฺมณรสํ อนุภวติ เสสสมฺปยุตฺต-ธมฺมาปิ อนุภวนฺตีติ โจทนํ สนฺธายาห อารมฺมณรสานุภวนนฺ-ตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ อารมฺมณรสานุภวนํ ปตฺวา เสสสมฺปยุตฺตธมฺมา เอกเทสมตฺเตเนว อนุภวนฺติ ฯ

อารมฺมณสฺส รโส อารมฺมณรโส ฯ อนุภวิยเต อนุภวนํ อารมฺมณรสสฺส อนุภวนํ อาร...วนํ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ เสสา จ เต สมฺปยุตฺตธมฺมา จาติ เสส...ธมฺมา ฯ ทสฺสิยาติ

เอเตนาติ เทโส สมุทาโย เอเตน อวยเวน ทสฺสิยติ ปกาสิยติ อิติ ตสฺมา โส อวยโว เทโส ฯ ทิส ปกาสเน วิสรฺชปทาทิโต ณ ฯ เอโก จ โส เทโส จาติ เอกเทโส ฯ ปมิยเต ปมตฺตํ[1] เอกเทโส เอว มตฺตํ ปมาณํ เอกเทสมตฺตํ ฯ เอกสทฺโท นิปฺปเทสํ นิวตฺเตติ ฯ

อาร...วนนฺติ ปตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปตฺวาติ อนุภวนฺตีติ ปเท สมานกาลํ กิริยาวิเสสนํ วา ฯ เสส...ธมฺมาติ อนุภวนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ เอก...เนวาติ อนุภวนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

เอกเทสมตฺเตเนว อนุภวนฺตีติ เอตฺถ ผสฺสสฺส ผุสนมตฺตเมว โหติ สญฺญาย สญฺชานนมตฺตเมว เจตนาย เจตนมตฺตเมว วิญฺญาณสฺส วิชานนมตฺตเมว เสสเจตสิเกสุปิ ยถาโยคํ โยเชตพฺพนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๔๐๗] เวทนาย ปน อนุภวนํ กีทิสนฺติ มนสิกตฺวา อาห เอกํสโตตฺยาทึ ฯ เอกํสโต ปน อิสฺสรวตาย เวทนา อนุภวติ ฯ

เอโก อํโส โกฏฺฐาโส เอกํโส ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อีสนํ สามิภวนํ อิสฺสโร ฯ อีส อิสฺสริเย วชาทีหีติอาทินา อรปจฺจโย กฺวจาทีติอาทินา อาทิมฺหิ รสฺโส สสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ อิสฺสโร สามิภาโว เอติสฺสา เวทนาย อตฺถีติ อิสฺสรวา อิสฺสรวาย ภาโว อิสฺสรวตา ฯ เอวสทฺโท เสสสมฺปยุตฺตธมฺเม นิวตฺเตติ ฯ

๑. มิยเต มตฺตนฺติ ภเวยฺย ฯ ปสทฺโท อติเรโก ฯ

เอกํสโตติ อนุภวตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิสฺสรวตายาติ อนุภวตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เวทนาวาติ อนุภวตีติ ปเท กตฺตา ฯ

[๔๐๘] วุตฺตมตฺถํ อฏฺฐกถาวจเนน สาเธนฺโต อาห ตถา-เหสาตฺยาทึ ฯ ตถาหิ สจฺจํ เอสา เวทนา สุโภ...วิย อิติ อฏฺฐกถายํ อาจริเยน วุตฺตา ฯ

ตถาหีติ ทฬฺหีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ ภุญฺชิยเตติ โภชนํ ยํ อนฺนาทิวตฺถุ ชเนน ภุญฺชิยเต อิติ ตสฺมา ตํ วตฺถุ โภชนํ ฯ ภุช ปาลนพฺภยวหรเณสุ นนฺทาทีหิ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ ฯ สุนฺทรํ โภชนํ สุโภชนํ สุโภชนสฺส รโส สุโภชนรโส สุโภชนรสํ อนุภวตีติ สุโภชนรสานุภวนโก สุโภชนรสานุภวนโก จ โส ราชา จาติ สุโภ...ราชา ฯ

ตถาหีติ นิปาโต ฯ เอสาติ วุตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ สุโภ...ราชาติ อุปมา ฯ วิยสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ อิตีติ วุตฺตาติ ปเท อากาโร ฯ วุตฺตาติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๔๐๙] สา ปน สภาวเภทโต ปญฺจวิธา โหติ อาจริโย ปน เวทนาเภทํ วกฺขิสฺสติ โส อิธ น วตฺตพฺโพติ ญาเปนฺโต อาห สุขาตฺยาทึ ฯ สุขาทิวเสน ปน อสฺสา เวทนาย เภทํ สยเมว ตติยปริจฺเฉเท วกฺขติ วกฺขิสฺสติ อาจริโย ฯ

สุขํ อาทิ เยสํ ทุกฺขาทีนํ เต สุขาทโย สุขาทีนํ วโส สุขาทิวโส ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ ภิชฺชนํ เภโท ฯ สยเมวาติ อิทํ สนฺรุทฺธาจริยํ สนฺธาย วุตฺตํ ฯ เอวสทฺโท ปรํ อาจริยํ นิวตฺเตติ ฯ

สุขา...นาติ เภทนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อสฺสาติ เภทนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ เภทนฺติ วกฺขตีติ ปเท กมฺมํ ฯ สยเมวาติ วกฺขตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๔๑๐] ยา ธมฺมชาติ นีลาทิเภทํ อารมฺมณํ สญฺชานาติ สญฺญํ กตฺวา ชานาติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ สญฺญา ฯ

นีลตีติ นีลํ ยํ วตฺถุ ฯ นีล นีลวณฺเณ สพฺพโต...วาติ อ ฯ นีลํ อาทิ เยสํ ปีตาทีนํ เต นีลาทโย ฯ ภิชฺชนํ เภโท นีลาทีนํ เภโท ยสฺส อารมฺมณสฺส ตํ นีลาทิเภทํ ฯ สํอุปสคฺคสฺส ธาตฺวตฺถวิเสสกตฺตํ ญาเปตุํ สญฺญํ กตฺวาติ วุตฺตํ ฯ ตํ นีลาทิอารมฺมณํ เอวนฺติ สญฺญํ กตฺวาติ อตฺโถ ฯ

นีลาทิเภทนฺติ อารมฺมณนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อารมฺมณนฺติ สญฺชานาตีติ ปเท กมฺมํ ฯ สญฺญนฺติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตฺวาติ ชานาตีติ ปเท สมานกาลํ กิริยาวิเสสนํ วา ฯ

สํปุพฺโพ ญา ชานเน อิตฺถิยมติยโว วาติ อ ปุน อา ฯ สา สญฺญา สญฺชานนลกฺขณา ฯ นีลาทิเภทสฺส อารมฺมณสฺส สญฺชานนํ ตเมว สญฺญํ กตฺวา ชานนํ สญฺชานนํ สญฺชานนํ ลกขณํ สภาโว เอติสฺสา สญฺญายาติ สญฺชานนลกฺขณา ฯ

[๔๑๑] สญฺชานนลกฺขณาติ วุตฺตเมวตฺถํ อุปมาย สมตฺเถตุํ สา หิตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ สา สญฺญา อุปฺปชฺชมานา ทารุ... ภูตํ สญฺจานาทิกํ อาการํ คเหตฺวา อุปฺปชฺชติ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อุปฺปชฺชตีติ อุปฺปชฺชมานา ยา สญฺญา ฯ ทริยตีติ ทารุ ยํ กฏฺจํ ชเนหิ ทริยติ ภินฺทิยติ อิติ ตสฺมา ตํ กฏฺจํ ทารุ ฯ ทร ทรเณ กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ ณุ ณโลปวุฑฺฒิ ฯ ทารุ อาทิ เยสํ ถมฺภาทีนํ เต ทารุอาทโย ฯ อาทิสทฺเทน ถมฺภปกฺขปาสสงฺฆาตตุลาทีนํ คหณํ ฯ วฑฺฒติ ฉินฺทตีติ วฑฺฒกี โย ชโน ฯ วฒ เฉทเน สพฺพโต...วาติ ณฺวุ อนกา ยุณฺวูนํ กฺวจิ ธาตูติอาทินา สกตฺเถ อี ฯ วฑฺฒกิ อิติปิ สกตฺเถ อิ ฯ วทฺทกิ อิตฺยาปิ ฯ วฑฺฒกี อาทิ เยสํ ชนานํ เต วฑฺฒกีอาทโย ฯ อาทิสทฺเทน กมฺมารจิตฺตการาทีนํ คหณํ ฯ สญฺญํ กตฺวา ชานนํ สญฺญา ฯ กริยเต กรณํ สญฺญาย กรณํ สยฺญากรณํ ฯ อยํ ถมฺโภ โหตุ อยํ ปกฺขปาโส อยํ สงฺฆาโต อยํ ตุโลติอาทิ สญฺญากรณํ วิยาติ วุตฺตํ โหติ ฯ ปจฺฉา สญฺญํ กตฺวา ชานนํ ปจฺฉา สญฺชานนํ ฯ กโรติ ปจฺฉา สญฺชานนสงฺขาตํ ผลนฺติ การณํ โย สญฺจานาทิ ฯ การณํ หุตฺวา ภูโต การณภูโต ฯ อากริยเตติ อากาโร โย สญฺจานาทิ อากริยเต ชเนหิ สญฺญายเต อิติ ตสฺมา โส สญฺจานาทิ อากาโร ฯ

สาติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ อุปฺปชฺชมานาติ สาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ทารุอาทีสูติ สญฺญากรณนฺติ ปเท อาธาโร ฯ วฑฺฒ...ทีนนฺติ กรณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สญฺญากรณนฺติ อุปมา ฯ วิยสทฺโท อุปมาโชตโก ฯ ปจฺฉา...นสฺสาติ การณาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ การณภูตนฺติ อาการนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ อาการนฺติ คเหตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ คเหตฺวาติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท สมานกาลกิริยา ฯ

[๔๑๒] ตเมว วจนํ โจเทตุํ นิมิตฺตการิกายาตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ นิมิ...กาย ปน สญฺญาย ตาว ปฐมํ เอสา อุปฺปชฺชมานา... อุปฺปชฺชตีติ วจนํ ยุชฺชติ นิมิตฺเตน...ยา ปน สญฺญาย เอตํ วจนํ กถํ ยุชฺชติ อิติ โจทนา ฯ

นิมิยติ เอเตนาติ นิมิตฺตํ ผลํ เอเตน กตฺตุภูเตน การเณน อุปฺปชฺชนฏฺฐาเน นิมิยติ ปกฺขิปมานํ วิย โหติ อิติ ตํ การณํ นิมิตฺตํ สญฺชานาทิ ฯ มา ปริมาเณ ฉทาทีหิ ตตฺรณ ทฺวิตฺตรสฺสตฺตานิ ฯ นิมิตฺตํ กโรตีติ นิมิตฺตการี ยา สญฺญา ฯ ตสฺสีลาทีสุ ณีตฺวาวี จาติ จสทฺเทน ณี ฯ สญฺญํ กตฺวา ชานาตีติ สญฺชานนฺตี ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ

นิมิ...ยาติ ยุชฺชตีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ ตาวาติ ยุชฺชตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ เอตนฺติ ยุชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ นิมิตฺเตนาติ สฺชานนฺติ ปเท กรณํ ฯ สญฺชา...ติยาติ ยุชฺชตีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ กถนฺติ ปุจฺฉา ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๔๑๓] สาปิตฺยาทิ ปริหาโร ฯ สาปิ นิมิตฺเตน สญฺชานนฺตี สญฺญา ปุน อปราย...นิมิตฺตํ สญฺจานาทิกํ อาการํ คเหตฺวา อุปฺปชฺชติ อิติ ตสฺมา เอตฺถ เอติสฺสํ นิมิตฺเตน สญฺชานนฺติยํ สญฺญายํ โกจิ อสมฺภโว อยุตฺติ น โหตีติ โยชนา ฯ

อปิสทฺโท ปุริมสญฺญํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ สาปีติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปุนาติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ อปรายาติ สญฺญายาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ สญฺญายาติ สญฺชานนาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สญฺชานนสฺสาติ นิมิตฺตนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ นิมิตฺตนฺติ อาการนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อาการนฺติ คเหตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ คเหตฺวาติ อุปฺปชฺชตีติ ปเท สมานกาลกิริยา ฯ อตีติ น โหตีติ ปเท เหตุ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ เอตฺถาติ อสมฺภโวติ ปเท อาธาโร ฯ โกจีติ อสมฺภโวติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อสมฺภโวติ น โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ

[๔๑๔] ยา ธมฺมชาติ อตฺตนา สมฺปยุตฺตธมฺเม อารมฺมเณ เจเตติ อภิสนฺทหติ วา สงฺข...รเณ พฺยาปารํ เจเตติ อาปชฺชติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ เจตนา ฯ

อภิสนฺทหตีติ ปพนฺธติ ปวตฺเตติ คณฺหถ คณฺหถาติ วทนฺตี วิย สมฺปยุตฺตธมฺเม อารมฺมเณ โยเชติ สกสกกิจฺเจ จ ปฏฺฐเปตีติ อตฺโถ ฯ อภิสํปุพฺโพ ทห วิธาเน ติ ภูวาทิโต อ ธาตูหิ เณณยาติอาทินา เณ กฺวจิ ธาตูติอาทินา การิตโลโป ฯ

สงฺขริยตีติ สงฺขตํ ยํ ธมฺมชาตํ เจตนาย สงฺขริยติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ สงฺขตํ วิปากกมฺมชรูปํ ฯ อภิสงฺขริยเต อภิสงฺขรณํ สงฺขตสฺส อภิสงฺขรณํ สงฺข...รณํ ฯ พฺยาปารนฺติ อุสฺสาหํ ฯ เจตนาติ จิต เจตนายํ อิตฺถิยมติยโว วา อนกา ยุณฺวูนํ อณฺเณสุ จ ฯ

อตฺตนาติ สมฺปยุตฺตาติ ปเท สหโยคตติยา ฯ สมฺป... ธมฺเมติ อภิ...หตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อารมฺมเณติ อภิ...หตีติ ปเท อาธาโร ฯ อารมฺมณนฺติปิ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ สงฺข...รเณติ พฺยาปารนฺติ ปเท อาธาโร ฯ พฺยาปารนฺติ อาปชฺชตีติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๔๑๕] เจเตติ อตฺตนา..สนฺทหตีติ เจตนาติ อยํ วจนตฺโถ สพฺพเจตนํ สนฺธาย วุตฺโต ฯ ทุติโย กุสลากุสลเจตนํ สนฺธาย วุตฺโต ฯ ทุติยตฺถํ ปาลิยา สาเธนฺโต ตถาหีติอาทิมาห ฯ ตถาหิ สจฺจํ อยเมว เจตนา อภิ...วิภชนฺเตน ภควตา สงฺขต...อิติ วตฺวา...ทินา วจเนน นิทฺทิฏฺฐาติ โยชนา ฯ

ตถาหีติ ทฬฺหีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ เอวสทฺโท ผสฺสาทโย นิวตฺเตติ ฯ อภิสงฺขริยเต อภิสงฺขรณํ ฯ ปกฏฺเฐน ธาเรติ ปติฏฺฐาตีติ ปธานา ยา เจตนา ฯ ปปุพฺโพ ธา ปติฏฺฐายํ อิตฺถิ...วาติ ยุ อน ฯ ปธานาย ภาโว ปธานตฺตํ ฯ ขนฺธาทโย ภควตา วิภชิยนฺติ เอตฺถาติ วิภงฺโค ฯ สุตฺตํ เอว สุตฺตนฺตํ ฯ

สุตฺตนฺตํ ภาชิยติ เอตฺถ ปกรเณติ สุตฺตนฺตภาชนิยํ ฯ สงฺขารา จ เต ขนฺธา จาติ สงฺขารกฺขนฺธา ฯ วิภชตีติ วิภชนฺโต โย ภควา ฯ สงฺขตํ อภิสงฺขโรนฺตีติ สงฺขารา เย ธมฺมา สงฺขตํ อภิสงฺขโรนฺติ อิติ ตสฺมา เต ธมฺมา สงฺขารา ฯ จกฺขุสฺมึ สมฺผสฺโส จกฺขุสมฺผสฺโส จกฺขุสมฺผสฺสโต ชาตา จกฺขุสมฺผสฺสชา ฯ จกฺขุ...เจตนา อิติ อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ จกฺขุ...อาทิ ฯ อาทิสทฺเทน โสตสมฺผสฺสชาเจตนาติอาทีนํ คหณํ ฯ

ตถาหีติ ทฬฺหี ฯ อยเมวาติ นิทฺทิฏฺฐาติ ปเท กมฺมํ ฯ อภิ...รเณติ ปธานตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ ปธานตฺตาติ นิทฺทิฏฺฐาติ ปเท เหตุ ฯ วิภงฺเคติ นิทฺทิฏฺฐาติ ปเท สามญฺญาธาโร ฯ สุตฺต...นิเยติ นิทฺทิฏฺฐาติ ปเท วิเสสาธาโร ฯ สงฺขารกฺขนฺธนฺติ วิภชนฺเตนาติ ปเท กมฺมํ ฯ วิภชนฺเตนาติ นิทฺทิฏฺฐาติ ปเท กตฺตา ฯ สงฺขตนฺติ อภิ...โรนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ สงฺขาราตึ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ วตฺวาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ วตฺวาติ นิทฺทิฏฺฐาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ จกฺขุ...ทินาติ นิทฺทิฏฺฐาติ ปเท กรณํ ฯ นิทฺทิฏฺฐาติ กมฺมวาจกํ ฯ

สา เจตนา เจตยิตลกฺขณา เจตโส อุสฺสาหภาวลกฺขณา โยชนลกฺขณา วา ฯ เจติยเต อุสฺสาหิยเต โยชิยเต วา เจตํ เจเตน อยิตํ ปวตฺตํ เจตยิตํ เจตยิตํ ลกฺขณํ สภาโว อสฺสาติ เจตยิตลกฺขณา ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 557

[๔๑๖] ตเมว เจตนํ อุปมาย สาเธตุํ เชฏฺฐสิสฺสตฺยาทิมาห ฯ สา เจตนา เชฏฺฐ...สาธิกา อิติ ทฏฺฐพฺพา ฯ

อยญฺจ วุฑฺโฒ อยญฺจ วุฑฺโฒ อยํ เอเตสํ อติวิเสเสน วุฑฺโฒติ เชฏฺโฐ ฯ วุฑฺฒสฺส โช อิยิฏฺเฐสุ จ ฯ สุณาตีติ สสฺโส โย ปุคฺคโล วจนํ สุณาติ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล สสฺโส ฯ สุ สวเน มนุปุรสุณาทีหิ อุสฺสนุสิสาติ อิสปจฺจโย นเย ปรเทฺวภาโว จาเน ฯ เชฏฺโฐ จ โส สิสฺโส จาติ เชฏฺฐสิสฺโส ฯ มหนฺโต จ โส วฑฺฒกี จาติ มหาวฑฺฒกี ฯ เชฏฺฐสิสฺโส จ มหาวฑฺฒกี จ เชฏฺฐ...วฑฺฒกี ฯ เชฏฺฐสิสฺสมหาวฑฺฒกี อาทโย เยสํ ชนานํ เต เชฏฺฐ...กีอาทโย ฯ อาทิสทฺเทน เชฏฺฐนฺเตวา-สิกาทีนํ คหณํ ฯ กตฺตพฺพนฺติ กิจฺจํ ยํ นิโยชนํ เจตนาย กตฺตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ นิโยชนํ กิจฺจํ ฯ สกสฺส กิจฺจํ สกิจฺจํ ฯ ปเรสํ สมฺปยุตฺตธมฺมานํ กิจฺจํ ปรกิจฺจํ ฯ สกิจฺจญฺจ ปรกิจฺจญฺจ สกิ...กิจฺจานิ สกิจฺจปรกิจฺจานํ สาธิกา สกิ... สาธิกา ฯ

เชฏฺฐ...ทโยติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ สกิ... ธิกาติ สา เจตนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ ทฏฺฐพฺพาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ทฏฺฐพฺพาติ กมฺมวาจกํ ฯ ทฏฺฐพฺพนฺตฺยาปิ ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ยถา เชฏฺฐสิโส ปเร สชฺฌายเน อุยฺโยเชนฺโต สยมฺปิ สชฺฌายติ ตสฺมิ หิ สชฺฌายิตุํ อารทฺเธ เสสสิสฺสาปิ

สชฺฌายนฺติ มหาวฑฺฒกิสฺมิมฺปิ วฑฺฒกิกมฺมํ กาตุํ อารทฺเธ อิตเรปิ กโรนฺติเยว เอวํ ตาย เจตนาย ปวตฺตมานาย สพฺเพปิ สมฺปยุตฺตธมฺมาปิ ยถาสกิจฺจปสุตา โหนฺตีติ ฯ

[๔๑๗] เอกคฺคตาทีนํ สรูปํ เหฏฺฐา มยา วุตฺตนฺติ ญาเปนฺโต เอกคฺคตาตฺยาทิมาห ฯ เอกคฺคตา...วนํ เหฏฺฐา รูปาวจรจิตฺตวณฺณนายํ อาคตเมว ฯ

เอกคฺคตา จ วิตกฺโก จ วิจาโร จ ปีติ จ เอกคฺคตา... ปีติโย ฯ รูปิยติ ปกาสิยตีติ รูปํ ยํ ธมฺมชาตํ มยา รูปิย... ยติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ รูปํ วจนตฺถลกฺขณรสํ ฯ รูป ปกาสเน สพฺพโต...วาติ อ ฯ สํวิชฺชมานํ รูปํ สรูปํ ฯ เอกคฺคตาวิตกฺกวิจารปีตินํ สรูปํ เอก...สรูปํ ฯ เอก... ปีตินนฺตฺยาปิ ฯ วิภาวิยเต ปกาสิยเต วิภาวนํ ภาวสาธนํ ฯ เอกคฺคตา...สรูปสฺส วิภาวนํ เอกคฺคตา...วิภาวนํ ฯ เอวสทฺโท สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ฯ

เอก...วิภาวนนฺติ อาคตเมวาติ ปเท กตฺตา ฯ เหฏฺฐาติ อาคตเมวาติ ปเท อาธาโร ฯ อาคตเมวาติ กตฺตุวาจกํ ฯ

[๔๑๘] เตน ธมฺมชาเตน สมฺปยุตฺตธมฺมา ชีวนฺติ ปวตฺตนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ ชีวิตํ ฯ ตเทว ตํ เอว ชีวิตํ สห... อินฺทฺริยํ อิติ ตสฺมา ชีวิตินฺทฺริยํ ฯ

ปธมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 559

สมฺปยุตฺตา จ เต ธมฺมา จาติ สมฺปยุตฺตธมฺมา ฯ อิมสฺส ฐานสฺส เจตสิกปฺปธานตฺตา สมฺปยุตฺตธมฺมาติ ปกฺขิตฺตํ ฯ อิมินา ปเทน กตฺตุภูเต รูปธมฺเม นิวตฺเตติ ฯ ชีว ปวตฺติยํ ภาวกมฺเมสุ ต อิติ สุตฺเต ต อิติ โยควิภาเคน กรเณ ต ยถาคมมิกาโร ฯ

เตนาติ ชีวนฺตีติ ปเท กรณํ ฯ สมฺป...ธมฺมาติ ชีวนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ ชีวิตนฺติ ปเท เหตุ ฯ

ตเทวาติ ปเท เอวสทฺโท ชีวิตํ เอว อินฺทฺริยํ ชีวิตินฺทฺริยนฺติ อวธารณกมฺมธารยํ ญาเปติ ฯ ชีวิเตน สห ชายนฺตีติ สหชาตา สมฺปยุตฺตธมฺมา ฯ อนุปาลิยเต รกฺขิยเต อนุปาลนํ ภาวสาธนํ ฯ สหชาตานํ อนุปาลนํ สห...ลนํ ฯ ปตติ อนุปาลเน อิสฺสรภาวํ คจฺฉตีติ ปติ ยํ ชีวิตํ ฯ ปต คติมฺหิ มุนาทีหิ จิ ฯ อธีนํ ปติ อธิปติ ฯ อธีนนฺติ อตฺตนา อธีนํ ธมฺมานนฺตฺยตฺโถ ฯ อธิปติสฺส ภาโว อธิปจฺจํ ฯ วุฑฺฒิ อนิจฺโจ ฯ ยุชฺชนํ โยโค อธิปจฺเจน โยโค อธิปจฺจโยโค ฯ อธิปจฺจสงฺขาเตน อินฺทฺริยตฺเถน อินฺทฺริยํ ชีวิตํ ตทฺธิตวิคฺคโห ฯ ณฺยตฺตตา ภาเว ตูติ ตฺสทฺเทน ณิโย โท ธสฺส จาติ จสทฺเทน ทสฺส โทฺร ฯ

ตเทวาติ สญฺญี ฯ สห...ปาลเนติ อธิปจฺจาติ ปเท อาธาโร ฯ อธิ...เคนาติ อินฺทฺริยนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๔๑๙] ตํ ชีวิตินฺทฺริยํ อนุ...ลกฺขณํ อนุปาลนํ ลกฺขณํ อสฺส ชีวิตสฺสาติ อนุปาลนลกฺขณํ กิมิวาติ อาห อุปฺปลา- ตฺยาทึ ฯ

ปีวตีติ อุปฺปลํ ยํ ปุปฺผํ อุทกํ ปีวติ อิติ ตสฺมา ตํ ปุปฺผํ อุปฺปลํ กุวลยํ ฯ อุปุพฺโพ ปา ปาเน กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโยติ กโล กฺวจิ ธาตูติอาทินา กโลโป ปรเทฺวภาโว ปสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ อุปฺปลํ อาทิ เยสํ ปทุมาทีนํ ตานิ อุปฺปลาทีนิ ฯ อนุปาเลตีติ อนุปาลกํ ยํ อุทกํ ฯ อนุปุพฺโพ ปาล รกฺขเน สพฺพโต...วาติ ณฺวุ ฯ อุทกนฺติ ตฬากอุทกํ ทณฺฑกตชลํ วา ฯ

อุปฺปลาทีนีติ ปาลกนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ อนุปาลกนฺติ อุทกนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อุทกนฺติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ

[๔๒๐] กรณํ กาโรติ การสทฺทสฺส ภาวสาธนตฺตมาห ฯ เตน กโรติ นาญฺญํ กรณเมวาติ ทีเปติ ฯ กร กรเณ ภาเว จ ณโลปวุฑฺฒิ ฯ มนสฺมึ กาโรติ มนสิกาโร มนสิ อารมฺมณสฺส กรณํ ฯ เยน หิ อารมฺมเณ กริยติ อารมฺมเณนสฺส สํโยชนโต ตโต เอว เตน อารมฺมณมฺปิ มนสิ กริยตีติ มนสิกาโรติ อลุตฺตสมาโส ฯ

มนสฺมินฺติ กาโรติ ปเท อาธาโร ฯ กาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๒๑] โส มนสิกาโร เจตโส...ลกฺขโณ ฯ อาหริยเต อาหาโร ภาวสาธนํ ฯหร หรเณ วิสรุช...ณ ฯ สมํ

อาหาโร ฯ สมฺนฺนาหาโร¹ กมฺมธารโย ฯ สม อาหาโร อิติ จิตํ ฯ ยวมาทินา นาคโม ปรเทฺว นาสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ สมนฺนาหาโร ลกฺขณเมตสฺส มนสิการสฺสาติ สมนฺนา...ขโณ ฯ

โสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เจตโสติ อาหาราติ ปเท กมฺมํ ฯ อารมฺมเณติ อาหาราติ ปเท อาธาโร ฯ สม...ขโณติ โสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๔๒๒] ติณฺณํ วิเสสํ ทีเปนฺโต วิตกฺโกตฺยาทิมาห ฯ วิตกฺโก...สภาวตฺตา เต สมฺปยุตฺตธมฺเม ตตฺถ อารมฺมเณ ปกฺขิปนฺโต วิย โหติ เจตนา...ธมฺเมปิ ตตฺถ อารมฺมเณ นิโยเชนฺตี พลนายโก วิย โหติ มนสิกาโร...รถิ วิย อิติ เอวํ อยํ เอเตสํ วิตกฺกเจตนามนสิการานํ วิเสโสติ โยชนา ฯ

สห ชายนฺตีติ สหชาตา เย ธมฺมา ฯ สหชาตา จ เต ธมฺมา จาติ สหชาตธมฺมา ฯ อภินิโรปิยเต อภินิโรปนํ ฯ ภวนํ ภาโว สนฺโต ภาโว สภาโว ฯ อภินิโรปนํ สภาโว ยสฺส วิตกฺกสฺส โส อภิ...สภาโว อภินิโรปนสภาวสฺส ภาโว อภิ...วตฺตํ ฯ ปกฺขิปตีติ ปกฺขิปนฺโต โย ชโน ฯ คหิยเต คหณํ อาลมฺพนสฺส คหณํ อาล...หณํ ฯ อารมฺมเณ อารุหณํ อารุฬฺโห ฯ อาปุพฺโพ รุห ชนเน ภาวกมฺเมสุ ต หนฺเตหิตฺยาทินา ตสฺส โห หสฺส โฬ จ ฯ อารุฬฺโห ปกาโร เยสํ ธมฺมานํ เต ยถารุฬฺหา ฯ ธมฺเม นิโยเชนฺตีติ นิโยเชนฺตี ยา เจตนา ฯ

๑. สํอนุอาปุพฺโพ หร หรเณติ ภเวยฺย ฯ

พลํ เสนาพฺยูหํ เนตีติ พลนายโก โย ชโน ฯ อารมฺมณสฺส อภิมุขํ อารมฺมณาภิมุขํ ฉฏฺฐีตปฺปุริโส ฯ ปโยชิยเต ปโชยนํ ภาวสาธนํ ฯ อารมฺมณาภิมุขสฺส ปโยชนํ อาร...ปโยชนํ ฯ อา ภุโส การณาการณํ ชานนฺตีติ อาชานิยา เย หยา อา ภุโส...นนฺติ อิติ ตสฺมา เต หยา อาชานิยา ฯ อาปุพฺโพ ญา ชานเน ตพฺพานิยาติ โยควิภาเคน กตฺตฺวตฺเถ อนิโย ญาสฺส ชาชนฺนา ฯ ปโยเชตีติ ปโยชนโก โย สารถิ อสฺเส ปโยเชติ อิติ ตสฺมา โส สารถิ ปโยชนโก ฯ ยุช โยเค สพฺพ...วาติ ณฺวุ นุทาทีหิตฺยาทินา ณฺวุสฺส อนโก ฯ ปโยชนสารถิตฺยาปิ ฯ สาเรตีติ สารถิ โย ชโน อสฺเส รถํ สาเรติ วาเหติ อิติ ตสฺมา โส ชโน สารถิ รถวาโห ฯ สร คติยํ กาเล วตฺตมานาทิสุตฺเตน ถิปจฺจโย อญฺเญสุ จ ฯ ปโยชนโก จ โส สารถิ จาติ ปโย...รถิ ฯ

วิตกฺโกติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ สห...มานนฺติ โรปนาติ ปเท กมฺมํ ฯ อารมฺมเณติ โรปนาติ ปเท อาธาโร ฯ อภิ... ภาวตฺตาติ ปกฺขิ...วิยาติ ปเท เหตุ ฯ เตติ ปกฺขิปนฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ ตตฺถาติ ปกฺขิปนฺโตติ ปเท อาธาโร ฯ ปกฺขิ...วิยาติ วิตกฺโกติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ โหตีติ กตฺตุวาจกํ ฯ เจตนาติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ อตฺตนาติ นิโยเชนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อาล...เณนาติ อารุฬฺเหติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ยถารุฬฺเหติ

ธมฺเมปีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺเมปีติ นิโยเชนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ตตฺถาติ นิโยเชนฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ นิโยเชนฺตีติ เจตนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ พลนายโกติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ มนสิกาโรติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เตติ ปโยชนโตติ ปเท กมฺมํ ฯ อารมฺม...ชนโตติ วิยาติ ปเท เหตุ ฯ อาชานิยานนฺติ ปโยชนกาติ ปเท กมฺมํ ฯ ปโย...สารถีติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อยนฺติ วิเสโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอเตสนฺติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๒๓] อตฺตนา วุตฺตํ ติณฺณํ ธมฺมานํ วิเสสํ ทฬฺหํ กาตุํ อาจริยานํ อนุสาสนวจนํ ญาเปนฺโต ธมฺมานํ หิตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ ธมฺมานํ ตํตํยาถาว...วิภตฺตา อิติ เอวํ ภควติ สทฺธาย สทฺทหิตฺวา อิเม ธมฺมา เอวํวิเสสา อิติ เอวํ โอกปฺเปตฺวา อวธาเรตฺวา อุคฺคห...วเสน เตสํ ธมฺมานํ สภาวสมธิคมาย สภาวสฺส สมฺมาชานนตฺถํ โยโค วายาโม ปุคฺคเลหิ กรณีโย ตตฺถ ตตฺถ ตสฺมึ ตสฺมึ ธมฺเม วิปฺปฏิปชฺชนฺเตหิ วิปรีตํ ชานนฺเตหิ ปุคฺคเลหิ สมฺโมโห น ปน อาปชฺชิตพฺโพ อิติ เอวํ อยํ กถา เอตฺถ เอตสฺมึ วิเสสกถนาธิกาเร อาจริยานํ อนุสาสนีติ โยชนา ฯ

รสิตพฺโตติ รโส โย สภาโว ปณฺฑิเตน รสิตพฺโพ วิญฺญาตพฺโพ อิติ ตสฺมา โส สภาโว รโส ผุสนาทิลกฺขณํ ฯ สสฺส อตฺตโน รโส สรโส จ ตํ ลกฺขณฺจาติ สรสลกฺขณํ ยาถาวญฺจ ตํ สรสลกฺขณญฺจาติ ยาถาวสรสลกฺขณํ ตํ ตํ ยาถาวสรสลกฺขณํ ตํตํยาถาวสรสลกฺขณํ กมฺมธารโย ฯ ภวนํ ภาโว สนฺโต สํวิชฺชมาโน ภาโว สภาโว ฯ วิภชฺชยึสูติ วิภตฺตา เย ธมฺมา กมฺมสาธนํ ฯ สทฺทหนํ สทฺธา ฯ ปุพฺพกาเลติอาทินา สทฺธสทฺทโต ตฺวา สพฺเพหิ ตูนาทีนํ โย ฯ เอวํ วิเสโส อิเมสํ ธมฺมานนฺติ เอวํวิเสสา พหุพฺพิหิ ฯ โอกปฺเปตฺวาติ อวปุพฺโพ กปฺป อวธารเณ ตฺวา ยถาคมมิกาโร อญฺเญสุ จ โอ อวสฺส ฯ อุคฺคหณญฺจ ปริปุจฺฉา จ อุคฺคหณปริปุจฺฉา ฯ ตา อาทิ เยสํ ธารณาทีนํ ตานิ อุคฺคห...ทีนิ อุคฺคห...ทีนํ วโส สมฺพชฺฌนํ อุคฺคห...วโส ฯ สมฺมา อธิคมนํ สมธิคโม สภาวสฺส สมธิคโม สภาว...คโม ฯ ยุชฺชนํ โยโค ฯ กตฺตพฺโพติ กรณีโย ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ วิปรีตํ ปฏิปชฺชนฺติ ชานนฺตีติ วิปฺปฏิปชฺชนฺตา เย ปุคฺคลา วิปรีตํ...อิติ ตสฺมา เต ปุคฺคลา วิปฺป...ชนฺตา ฯ วิปฏิปุพฺโพ ปท คติยํ วตฺตมาเน มานนฺตา ทิวาทิโต โย ยถากตฺตริ จ ฯ ภุสํ มุยฺหนํ สมฺโมโห ฯ สํปุพฺโพ มุห เวจิตฺเต ภาเว จ ฯ อาปชฺชิยเตติ อาปชฺชิตพฺโพ โย โมโห ฯ สิสฺสานํ หิตํ อาจรนฺตีติ อาจริยา เย ปุคฺคลา ฯ

อนุสาสนฺติ เอตาย กถายาติ อนุสาสนี ฯ สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ กตฺตุ...สุ จ ยุสฺส อโน นทาทิ ฯ

ธมฺมานนฺติ ลกฺขณนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตํตํ...ลกฺขณนฺติ ปฏิวิชฺฌิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ สภาวโตติ ปฏิวิชฺฌิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปฏิวิชฺฌิตฺวาติ วิภตฺตาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ ภควตาติ วิภตฺตาติ ปเท กตฺตา ฯ เต ตาติ ธมฺมาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ วิภตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ สทฺธายาติ ปเท อากาโร ฯ ภควตีติ สทฺธายาติ ปเท อาธาโร ฯ สทฺธายาติ โอกปฺเปตฺวาติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ เอวํวิเสสา อิเมติ ปททฺวยํ ธมฺมาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺมาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อิตีติ โอกปฺเปตฺวาติ ปเท อากาโร ฯ โอกปฺเปตฺวาติ กรณีโยติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อุคฺค...วเสนาติ อธิคมายาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสนฺติ สภาวาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สภาว...คมายาติ กรณีโยติ ปเท สมฺปทานํ ฯ โยโคติ กรณีโยติ ปเท กมฺมํ ฯ นาติ ปฏิเสโธ ฯ ตตฺถ ตตฺถาติ วิปฺป...เตหีติ ปเท อาธาโร ฯ วิปฺป...เตหีติ อาปชฺชิตพฺโพติ ปเท กตฺตา ฯ สมฺโมโหติ อาปชฺชิตพฺโพติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตฺถาติ อนุสาสนีติ ปเท อาธาโร ฯ อาจริยานนฺติ อนุสาสนีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อนุสาสนีติ อยํ กถาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๔๒๔] ผสฺสาทโย เจตสิกา สพฺเพสมฺปิ...สาธารณา กสฺมา นิยมโต เตสุ เอกูนนวุติจิตฺเตสุ อุปฺปชฺชนโต อิติ ตสฺมา ผสฺสาทโย สตฺต เจตสิกา สพฺพ...นาม ฯ

ปิสทฺโท อวยวาเปกฺโข ฯ เอเกน อูนา นวุติ เอกูนนวุติ เอกูนนวุติ จ ตานิ จิตฺตานิ จาติ เอกูนนวุติจิตฺตานิ ฯ สมฺมา ธารยนฺตีติ สาธารณา เย เจตสิกา สาธารณา ฯ สํอาปุพฺโพ ธร ธารเณ นนฺทาทีหิ ยูติ กมฺเม ยุ อนกา ยุณฺวูนํ รหาทิโต โน ณ กฺวจิ โลปํ นิคฺคหิตโลโป ฯ นิยมนํ นิยโม ฯ อุปฺปชฺชิยเต อุปฺปชฺชนํ ภาวสาธนํ ฯ สพฺพานิ จิตฺตานิ สพฺพจิตฺตานิ สพฺพจิตฺตานํ สาธารณา สพฺพจิตฺตสาธารณา ฯ

สพฺเพสมฺปีติ เอกูน...จิตฺตานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอกูน...ตานนฺติ สาธารณาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ สาธารณาติ เจตสิกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นิยมโตติ อุปฺปชฺชนโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสูติ อุปฺปชฺชนโตติ ปเท อาธาโร ฯ อุปฺปชฺชนโตติ สาธารณาติ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ สพฺพ...นามาติ ปเท เหตุ ฯ สพฺพ...นามาติ สญฺญา ฯ

[๔๒๕] อธิมุจฺจนํ อารมฺมณนิจฺฉยนํ อธิโมกฺโข ฯ อธิมุจฺจิยเต อธิมุจฺจนํ ฯ อธิปุพฺโพ มุจ นิจฺฉเย นนฺทาทีหิ ยูติ ภาเว ยุ วชาทีหิตฺยาทินา ขปจฺจโย โกเข จาติ จสฺส โก อญฺเญสุ จ อุสฺโส ฯ

โส อธิโมกฺโข สนฺนิฏฺานลกฺขโณ อารมฺมเณ...วิย อธิโมกฺโข ทฏฺฐพฺโพ ฯ

สนฺนิฏฺฐิยเต สนฺนิฏฺฐานํ อารมฺมณสฺส สนฺนิฏฺฐานํ ลกฺขณํ ยสฺส อธิโมกฺขสฺส โส สนฺนิฏฺฐานลกฺขโณ ฯ จลนํ จโล นตฺถิ จลํ เอตสฺส อธิโมกฺขสฺสาติ นิจฺจโล นิจฺจลสฺส ภาโว นิจฺจลภาโว ฯ อินฺทติ เทเวสุ อิสฺสริยํ วตฺเตตีติ อนฺโท โย เทโว ฯ อิทิ ปรมิสฺสริเย กฑฺยาทีหิ โก กโลโป นิคฺคหิตญฺจ วคฺคนฺตํ ฯ ขีลติ ชนานํ คมนํ ปฏิฆาเฏตีติ ขีโล โย กณฺฏโก ฯ ขิล ปฏิฆาเฏ สพฺพ...วาติ อ ฯ อินฺทสฺส สกฺกสฺส ขีโล กณฺฏโก อินฺทขีโล ฯ

อารมฺมเณติ นิจฺจโลติ ปเท อาธาโร ฯ นิจฺจ...เวนาติ ทฏฺฐพฺโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อินฺทขีโลติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ ทฏฺฐพฺโพติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๔๒๖] วีรานํ ภาโว วิริยํ วา วีรานํ กมฺมํ วิริยํ วา ยํ ธมฺมชาตํ ปุคฺคเลน วิธินา อีรยิตพฺพํ ปวตฺเตตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ วิริยํ ฯ

อีรณํ กมฺปนํ อีโร ฯ อีร กมฺปเน ภาเว จ ฯ วิคโต อีโร กมฺปนํ เยหิ ปุคฺคเลหิ เต วีรา ปญฺจมีพหุพฺพิหิ ฯ วีราติ วตฺตพฺเพ กฺวจาทิสุตฺเตน รสฺสํ กตฺวา วิราติ วุตฺตํ ฯ ภาโวติ ปุคฺคโล เยน ธมฺเมน วีโร นาม โหติ โส ธมฺโม ภาโว

นาม ฯ กตฺตพฺพนฺติ กมฺมํ ยํ ธมฺมชาตํ ปุคฺคเลน กตฺตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ กมฺมํ ฯ กมฺมนิ ปุคฺคโล เยน กมฺเมน วีโร นาม โหติ ตํ วีรานํ กมฺมํ ฯ วิริยํ ปนสฺส กมฺมสฺส สาธกภาวโต กมฺมนฺติ วุตฺตํ ฯ ธมฺมวินิมุตฺตํ วา กิญฺจิ กมฺมํ นตฺถีติ วิริยเมว กมฺมภาเวน วุตฺตํ ฯ วาสทฺโท วิกปฺปตฺโถ ฯ ณฺยตฺตตาทิสุตฺเต ตฺสทฺเทน ณิโย ฯ วิสทฺทสฺส อเนกตฺถตฺตา วิธินาติ วิวรติ ฯ วิธานํ วิธิ ภาวสาธนํ ฯ วิปุพฺโพ ธา กรเณ สญฺญาย ทาธาโต อี ฯ

วิธินาติ อีรยิตพฺพนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อีร คติยํ ฯ คติ ปวตฺติ ตพฺพปจฺจโย จุราทิโต เณณยาติ ณย ยถาคมมิกาโร ฯ อีรธาตุสฺส กถนสฺสาปิ วาจกตฺตา ปวตฺเตตพฺพนฺติ วิวรติ ฯ อีรยิตพฺพํ ปวตฺเตตพฺพนฺติ อีริยํ กมฺมสาธนํ ฯ อีร คติยํ โณฺย จ ยถา...กาโร ฯ วิธินา อีริยํ วิริยํ ตติยาตปฺปุริโส ฯ กฺวจาทินา อีการสฺส รสฺโส ฯ อุสฺสาโหติ เอเตน วิริยสทฺทสฺส สุรภาวตฺถํ นิวตฺเตติ ฯ อุสฺสาหนํ สหชาตานํ อุปตฺถมฺภนํ อุสฺสาโห ฯ อุปุพฺโพ สห สหเน ภาเว จ ฯ

[๔๒๗] โส อุสฺสาโห สห...ขโณ ฯ อุปตฺถมฺภิยเต อุปตฺถมฺภนํ สหชาตานํ โกสชฺชปกฺเข ปติตุํ อทตฺวา วารณํ อนุพลปฺปทานํ ฯ อุปตฺถมฺภนํ ลกฺขณเมตสฺสาติ อุปตฺถมฺภนลกฺขโณ ฯ

สหชาตานนฺติ อุปตฺถมฺภนาติ ปเท กมฺมํ ฯ อุป...ขโณติ โสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๔๒๘] โส สหชาตานํ...ขโณติ วุตฺตวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต วิริยวเสนาตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ วิริยวเสน วิริยสฺส วเสน สมฺพชฺฌเนน เตสํ สหชาตานํ โอ...น โหติ ฯ

วิริยสฺส วโส วิริยวโส ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อวลิยนํ สํสีทนํ โอลีนา ฯ วตฺตนํ ปวตฺตนํ วุตฺติ ฯ โอลีนา วุตฺติ เยสํ เต โอลีนวุตฺติโน โอลีนวุตฺตีนํ ภาโว โอลี...วุตฺติตา ฯ

วิริยวเสนาติ น โหตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ เตสนฺติ ตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ โอลี...ติตาติ น โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ

[๔๒๙] วิริยสฺส ลทฺธคุณํ ทสฺเสติ เอวญฺจาตฺยาทินา ฯ เอวญฺจ วิริยวเสน...น โหตีติ อตฺถํ กตฺวา มนสิกรณโต อิมสฺส วิริยสฺส วิตกฺกาทีหิ วิเสโส สุปากโฏ โหติ ฯ

วิตกฺกาทีหีติ อาทิสทฺเทน เจตนามนสิการานํ คหณํ ฯ ทสฺสนํ กฏตีติ ปากโฏ โย วิเสโส ทสฺสนํ กฏติ คจฺฉติ อิติ ตสฺมา โส วิเสโส ปากโฏ ฯ ปปุพฺโพ กฏ คติยํ สพฺพโต... วาติ อ กฺวจาทิตฺยาทินา อุปสคฺคสฺส ทีโฆ ฯ ธาตฺวานุวตฺตโก ปสทฺโท ฯ สุนฺทโร ปากโฏ สุปากโฏ ฯ

เอวญฺจาติ กตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ กตฺวาติ สุปากโฏติ ปเท เหตุ ฯ อิมสฺสาติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิตกฺกาทีหีติ

วิเสโสติ ปเท อปาทานํ ฯ วิเสโสติ โหตีติ ปเท ปกติกตฺตา ฯ สุปากโฏติ โหตีติ ปเท วิกติกตฺตา ฯ

[๔๓๐] ฉนฺทนํ อารมฺมณสฺส อิจฺฉนํ ฉนฺโท ฯ ฉทิ อิจฺฉายํ กฑฺยาทีหิ โก กฺวจิ ธาตูติอาทินา กโลโป ฯ นิคฺคหิตญฺจ วคฺคนฺตํ ฯ ฉนฺโท กาโมติอาทีสุ ตณฺหาปิ ฉนฺโทติ วุจฺจติ ฉนฺทํ ชเนติ วายมตีติอาทีสุ วิริยมฺปีติ ตโต นิวตฺตนตฺถํ วุตฺตํ อาลมฺพเนน อตฺถิกตาติ ฯ อตฺโถ เอตสฺส อตฺถีติ อตฺถิโก อตฺโถ ปโยชนํ เอตสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺถิ อิติ ตสฺมา โส ปุคฺคโล อตฺถิโก ฯ ทณฺฑาทิโต อิกอี ฯ อตฺถิกสฺส ภาโว อตฺถิกตา ฯ

อาลมฺพเนนาติ อตฺถิกตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อตฺถิกตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๓๑] โส ฉนฺโท กตฺตุ กมฺยตาลกฺขโณ ฯ กตฺตุํ กาเมตีติ กตฺตุกาโม โย ปุคฺคโล ฯ กตฺตุกามสฺส ภาโว กตฺตุกมฺยํ กตฺตุกมฺยํ เอว กตฺตุกมฺยตา กตฺตุกมฺยตา ลกฺขณํ ยสฺส ฉนฺทสฺส โส กตฺตุ...ลกฺขโณ ฯ กตฺตุกามตาลกฺขโณติปิ ฯ

[๔๓๒] กตฺตุ...ขโณติ วุตฺตวจนํ สาเธนฺโต อาห ตถาตฺยาทึ ฯ ตถาหิ สจฺจํ เอส เอโส ฉนฺโท เจตโส อารมฺมณคฺคหเณ หตฺถปฺปสารณํ วิย อิติ วุจฺจติ ฯ

ตถาหีติ ทฬฺหี ฯ อารมฺมณสฺส คหณํ อาร...หณํ ฯ หสนฺตฺยเนนาติ หตฺโถ ฯ ชนา อเนน กเรน หสนฺติ อิติ ตสฺมา โส กโร หตฺโถ ฯ หส หสเน สมาทีหิ ถมาติ ถ กฺวจิ ธาตูติอาทินา สสฺส ตํ นเย ฯ หสนฺตฺยเนนาติ วา หตฺโถ ฯ หร หรเณ ฯ เสสํ ปุพฺพํว ฯ ปสาริยเต ปสารณํ หตฺถสฺส ปสารณํ หตฺถปฺปสารณํ ฯ

เอโสติ วุจฺจตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อาร...หเณติ ปสารณนฺติ ปเท อาธาโร ฯ เจตโสติ คหเณติ ปเท กิริยาสมฺพนฺโธ ฯ หตฺถ...ณนฺติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ อิตีติ วุจฺจตีติ ปเท อากาโร ฯ วุจฺจตีติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๔๓๓] กถมฺปน วตฺถุํ วิสชฺชนวเสน ปวตฺตมานเจตนาสมฺปยุตฺโต ฉนฺโท อารมฺมเณน อตฺถิโก โหตีติ อาห ทานวตฺถุตฺยาทึ ฯ ทานวตฺถุ...วเสน ปวตฺตกาเลปิ จ เอโส ฉนฺโท วิสชฺชิตพฺเพน เตน ทาทนวตฺถุนา อตฺถิโกว ขิปิตพฺพ...อิสฺสาโส วิย ฯ

ทาตพฺพนฺติ ทานํ ยํ วตฺถุ ชเนน ทาตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ วตฺถุ ทานํ อนฺนาทิวตฺถุ ฯ วสติ เอตฺถ ผลํ ตทายตฺตวุตฺติตายาติ วตฺถุ ฯ ทานเมว วตฺถุ ทานวตฺถุ ฯ วิสชฺชิยเต วิสชฺชนํ ฯ ทานวตฺถุสฺส วิสชฺชนํ ทาน...ชนํ ทานวตฺถุวิสชฺชนสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ ทาน...วโส ฯ ฉนฺทสฺส ปวตฺตนํ ปวตฺตํ

ภาวสาธนํ ฯ ปวตฺตสฺส กาโล ปวตฺตกาโล ฯ ปิสทฺโ? น
เกวลํ อารมฺมณคฺคหณวเสน ปวตฺติกาเล อารมฺมเณน อตฺถิโกติ
สมฺปิณฺเฑติ ฯ จสทฺโท วากฺยารมฺโภ ฯ ว ิสชฺชิยเตติ วิสชฺชิตพฺพํ
ยํ ทานวตฺถุ ฯ อตฺโถ เอตสฺส ฉนฺทสฺส อตฺถีติ อตฺถิโก ฯ
เอวสทฺโท อนตฺถิกํ นิวตฺเตติ ฯ ขิปียนฺตีติ ขิปิตพฺพา เย อุสู ฯ
อุสนฺติ ฑาหํ กโรนฺตีติ อุสู เย สรา ฯ อุส ฑาเห
กาเลตฺยาทินา ณุ ฯ ขิปิตพฺพา จ เต อุสู จาติ ขิปิตพฺพอุสู ฯ
คหิยเต คหณํ ฯ อตฺโถ เอตสฺส อิสฺสาสสฺส อตฺถีติ อตฺถิโก ฯ
อิสติ คจฺฉตีติ อิสุ สโร ฯ อิส คติยํ กาเล...ณฺวาทโยติ
ณุ ฯ อิสุํ อสติ ขิปตีติ อิสฺสาโส โย ชโน ฯ อิสุปุพฺโพ
อส ขิปเน วิสรุช...ณ ณโลปวุฑฺฒิ สสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ

ทาน...วเสนาติ ปวตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปว...เลปิ
จาติ อตฺถิโกติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ เอโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ วิส...เพนาติ
เตนาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เตนาติ อตฺถิโกติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ
อตฺถิโกวาติ เอโสติ ปทสิส วิเสสนํ ฯ ขิปิ...อุสูนนฺติ คหเณติ
ปเท กมฺมํ ฯ คหเณติ อตฺถิโกติ ปเท อาธาโร ฯ อตฺถิโกติ อิสฺสาโสติ
ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิสฺสาโสติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ

[๔๓๔] โสภเณสุ ตทิตเรสุ จ เตหิ โสภเณหิ อิตเรสุ
อโสภเณสุ ปกาเรน...กิณฺณา วิปฺปกิณฺณา เจตสิกา อิติ
ตสฺมา เต เจตสิกา ปกิณฺณกา ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 573

วิปฺปกิณฺณสทฺทสฺส อาธาราเปกฺขตฺตา โสภ...สุ จาติ ปททฺวยํ ปกฺขิตฺตํ ฯ สุภนฺตีติ โสภณา ยานิ จิตฺตานิ ฯ เตหิ โสภเณหิ ิอิตรานิ อโสภณจิตฺตานิ ตทิตรานิ ฯ จสทฺโท โสภเณสุ จ ตทิ... สุ จาติ โยเชตพฺโพ ฯ กิรนฺตีติ กิณฺณา เย เจตสิกา ฯ กิร วิกิรเณ พุธ...กตฺตริ ตราทีหิ อิณฺโณ ฯ กิณฺณสทฺทสฺส สุราพีชสฺสาปิ วาจกตฺตา วิปฺปกิณฺณาติ วิวรติ ฯ ปกาเรน กิณฺณา ปกิณฺณา ตติยาตปฺปุริโส ฯ ปกิณฺณา เอว ปกิณฺณกา ฯ สพฺพโตสทฺเทน กปจฺจโย ฯ

โสภ...สุ จาติ ปททฺวยํ กิณฺณาติ ปเท อาธาโร ฯ ปกาเรนาติ กิณฺณาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ กิณฺณา...กิณฺณาติ เจตสิกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ เหตุ ฯ

[๔๓๕] โสภณาเปกฺขาย โสภณานํ อเปกฺขเนน อิตเร อโสภณา อญฺเญ นาม อิตราเปกฺขาย อิตเรสํ อโสภณานํ อเปกฺขเนน โสภณา จ อญฺเญ นาม ฯ เตสํ โสภณาโสภณานํ สมานา สาธารณา เจตสิกา อิเม เจตสิกา อุทฺธจฺจสทฺธาทโย วิย อกุสลาทิสภาวาเยว น อิติ ตสฺมา เจตสิกา อญฺญสมานาติ โยชนา ฯ

อเปกฺขนํ อเปกฺขา ฯ โสภณานํ ธมฺมานํ อเปกฺขา โสภณาเปกฺขา ฯ อิตเรสํ อโสภณานํ อเปกฺขา อิตราเปกฺขา ฯ จสทฺโท อิตเร จ โสภณา จาติ โยเชตพฺโพ ฯ สเมนฺตีติ สมานา

เย เจตสิกา ฯ อุทฺธจฺจญฺจ สทฺธา จ อุทฺธจฺจสทฺธา อุทฺธจฺจสทฺธา อาทิ เยสํ เจตสิกานํ เต อุทฺธรจฺจสทฺธาทโย ฯ อาทิสทฺโท ทวนฺทฺวโต ปรสฺมึ ปจฺเจกํ โยเชตพฺโพ อุทฺธจฺจาทิ สทฺธาทีติ ฯ ตตฺถ ปรเมนาทิสทฺเทน โมหาทีนํ เตรสนฺนํ อกุสลเจตสิกานํ คหณํ ทุติเยนาทิสทฺเทน สตฺยาทีนํ จตุวีสติยา โสภณเจตสิกานํ คหณํ ฯ กสฺมา ปน อุทฺธจฺจํ ปรมํ วุตฺตํ นนุ โมโห อกุสลเจตสิกานํ ปฏิปาฏิฐฺฐาเน ปรมํ วุตฺโตติ ปุจฺฉา ฯ สจฺจํ โมโห ปรมํ วุตฺโต อุทฺธจฺจํ ปน สพฺพากุสลสาธารณตฺตา เจว อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตนฺติ วุตฺตตฺตา จ ปรมํ วุตฺตนฺติ วิสชฺชนํ ฯ อกุสโล อาทิ ยสฺส กุสลสฺส โส อกุสลาทิ ฯ อาทิสทฺเทน กุสลภาวสฺส คหณํ ฯ ภวนํ ภาโว อตฺตโน ภาโว สภาโว อตฺตโน ปกติ ฯ อกุสลาทิ สภาโว เยสํ อญฺญสมานานํ เต อกุสลาทิสภาวา ฯ สภาวาเยวาติ เอวสทฺโท น อญฺญสภาวาติ นิวตฺเตติ ฯ ยถา อุทฺธจฺจาทโย อกุสลสภาวาเยว น กุสลสภาวา โหนฺติ น ตถา อิเม เจตสิกา อกุสลสภาวาเยว ยถา จ สทฺธาทโย กุสลสภาวาเยว น อกุสลสภาวา โหนฺติ น ตถา อิเม กุสลสภาวาเยว อถโข อิเม เตรส เจตสิกา อญฺญ-สภาวาตฺยาธิปฺปาโย ฯ

โสภณาเปกฺขายาติ อญฺเญ นามาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตเรติ สญฺญี ฯ อิตราเปกฺขายาติ อญฺเญติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

โสภณาติ สญฺญี ฯ อญฺเญ นามาติ สญฺญา ฯ เตสนฺติ สมานาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สมานาติ เจตสิกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ นาติ อกุ...เยวาติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ อุทฺธจฺจสทฺธาทโยติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ อกุ...เยวาติ อิเม เจตสิกาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อิตีติ สภาวเหตุ ฯ อญฺญสมานาติ สญฺญา ฯ อญฺเญสํ สมานา อญฺญสมานา จตุตฺถีตปฺปุริโส ฯ

[๔๓๖] โมโหติอาทินา เหฏฺฐา จิตฺตวิภาเค นิทฺทิฏฺฐานุกฺกเมน เจตสิเก ทสฺเสตุํ วุตฺตนฺติ เอวํ โมโหตฺยาทิวจนสฺส อนุสนฺธึ ญาเปนฺโต เอวนฺตฺยาทิมาห ฯ เอวํ ตาว ปฐมํ สพฺพ...ธมฺเม อุทฺทิสิตฺวา อิทานิ...ปนฺเน ธมฺเม ปฐมํ ตโต อกุสลธมฺมปริยา-ปนฺนธมฺมโต โสภ...ปนฺเน จ ธมฺเม ทสฺเสตุํ โมโหติอาทิ วจนํ อาจริเยน วุตฺตํ ฯ

สพฺพจิตฺตสาธารณานํ วโส สมฺพชฺฌนํ สพฺพ...วโส ฯ ปกิณฺณกานํ วโส ปกิ...วโส ฯ จสทฺโท สมุจฺจโย ฯ โสภโณ จ อิตโร จ โสภเณตโร ฯ อิตโรติ อโสภโณ ฯ อตฺตโน ภาโว ปกติ สภาโว ฯ โสภเณตโร สภาโว เยสํ เจตสิกานํ เต โสภเณตรสภาวา ฯ ตีหิ อธิกา ทส เตรส ฯ จิตฺตานิ วิภชฺชิยนฺติ เอตฺถ ปริจฺเฉเทติ จิตฺตวิภาโค ฯ นิทฺทิฏฺฐานํ จิตฺตานํ อนุกฺกโม นิทฺทิฏฺฐานุกฺกโม ฯ อกุสลธมฺเมสุ ปริยาปนฺนา อกุ... ปนฺนา ฯ โสภณธมฺเมสุ ปริยาปนฺนา โสภ...ปนฺนา ฯ จสทฺโท

อกุสล...ปนฺเน จ โสภ...ปนฺเน จาติ โยเชตพฺโพ ฯ อาทิสทฺเทน อหิริกํ...โสภณาติ เวทิตพฺพาติ วจนสฺส คหณํ ฯ

เอวนฺติ อุทฺทิสิตฺวาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ตาวาติ อุทฺทิสิตฺวาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ สพฺพ...วเสน จาติ ปททฺวยํ อุทฺทิสิตฺวาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ โสภ...ภาเว เตรสาติ ปททฺวยํ ธมฺเมติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ธมฺเมติ อุทฺทิสิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ อุทฺทิสิตฺวาติ วุตฺตนฺติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อิทานีติ วุตฺตนฺติ ปเท กาลสตฺตมี ฯ เหฏฺฐาติ ปเท สามญฺญาธาโร ฯ จิตฺตวิภาเคติ นิทฺทิฏฺฐาติ ปเท วิเสสาธาโร ฯ นิทฺทิ...เมนาติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อกุ...ปนฺเน โสภ...ปนฺเน จาติ ปททฺวยํ ทสฺเสตุนติ ปเท กมฺมํ ฯ ปจมนฺติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ ตโตติ ทสฺเสตุนฺติ ปเท อปาทานํ ฯ ทสฺเสตุนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท สมฺปทานํ ฯ โมโหติอาทีติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ

[๔๓๗] ยทิ ปน โมโหติอาทินา นิทฺทิฏฺฐานุกฺกเมน เจตสิเก ทสฺเสตุํ วุตฺตํ เอวํ วจเน สติ กสฺมา อเหตุกเจตสิกา วิสุํ น วุตฺตา นนุ เหฏฺฐา อเหตุกจิตฺตานิ วุตฺตานีติ โจทนํ มนสิกตฺวา อเหตุเกตฺยาทิมาห ฯ อเหตุเก ปน จิตฺเต อาเว...นตฺถิ อิติ ตสฺมา เต อเหตุกเจตสิกา วิสุํ อาจริเยน น วุตฺตา ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อกุสลโสภเณหิ อาเวณิกา จ เต ธมฺมา จาติ อาเวณิกธมฺมา ฯ อเหตุเกติ นตฺถีติ ปเท อาธาโร ฯ อเหตุกาติปิ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ อาเว...ธมฺมาติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ นตฺถีติ นิปาตกิริยา ฯ อิตีติ น วุตฺตาติ ปเท เหตุ ฯ เตติ วุตฺตาติ ปเท กมฺมํ ฯ วิสุนฺติ กิริยาวิเสสนํ ฯ

[๔๓๘] โย สภาโว อารมฺมเณ มุยฺหติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว โมโห ฯ

อารมฺมเณติ มุยฺหตีติ ปเท อาธาโร ฯ มุห เวจิตฺเต วิสรุช...ณ ฯ ปุคฺคลสฺส นิวตฺตนตฺถํ อญฺญาณนฺติ วุตฺตํ ฯ น ญาณํ อญฺญาณํ ฯ นสทฺโท ปฏิกฺเขปวาจโก ฯ

[๔๓๙] โส โมโห อาร...ขโณ ฯ ภวนํ ภาโว สนฺโต ภาโว สภาโว วิชฺชมานาการโร ฯ อารมฺมณสฺส สภาโว อารมฺมณสภาโว อารมฺมณสภาวสฺส ฉาทนํ อาร...ฉาทนํ ตํ ลกฺขณํ อสฺสาติ อาร...ขโณติ ฯ

[๔๔๐] กสฺมา โมโห อารมฺมณ...ขโณติ วุตฺโต นนฺเวส อารมฺมณํ คเหตฺวา ปวตฺตีติ โจทนํ สนฺธายาห อารมฺมณิจฺจาทึ ฯ หิ สจฺจํ เอโส โมโห อาร...วตฺโตปิ ตสฺส อารมฺมณสฺส ยถา...ปวตฺตติ ฯ

อารมฺมณสฺส คหณํ อารมฺมณคฺคหณํ อารมฺมณคฺคหณสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ อารมฺมณ...วโส อารมฺมณคฺคหณวเสน ปวตฺโต

อาร...วตฺโต ฯ ปีสทฺโท โจทการุจิทีปโน ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อนุรูโป สภาโว ยถาสภาโว ฯ ฉาทิยเต ฉาทนํ ยถาสภาวสฺส ปฏิจฺฉาทนํ ยถา...ทนํ ยถาสภาวสฺส ปฏิจฺฉาทนํ[๑] เอวํ อากาโร ยถา...กาโร ฯ เอวสทฺโท ชานนาการํ นิวตฺเตติ ฯ

อาร...วตฺโตปีติ เอโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอโสติ ปวตฺตตีติ ปเท กตฺตา ฯ ตสฺสาติ ยถาสภาวาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ยถา...เรเนวาติ ปวตฺตตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

[๔๔๑] โย น หิริยติ น ลชฺชติ อิติ ตสฺมา โส อหิริโก ฯ น หิริยตีติ ปทสฺสตฺถํ ปากฏํ กาตุํ น ลชฺชตีติ วตฺตํ ฯ นสทฺทุปปโท หิริ ลชฺชายํ สพฺพ...วา ณฺวุ อโก กฺวจิ ธาตูติอาทินา อการโลโป ธาตฺวนฺตสฺสาโลโป อตฺตนุนสฺส ตปฺปุริเส ฯ

[๔๔๒] ลภิตพฺพสรูปํ ญาเปนฺโต ปุคฺคโล...โห วาติ อาห ฯ ธมฺมานํ สมุโห ธมฺมสมุโห ฯ

อหิริกสฺส ภาโว ปวตฺตินิมตฺตํ อหิริกฺกํ ฯ อหิริก อิติ ฐิตํ ฯ ณฺยตฺตตาทิสุตฺเตน ณฺย เตสณฺโณ โลปํ อวณฺโณ เย โลปญฺจ กสฺส ปรนยนํ ฯ อหิริกฺย อิติ รูปํ ฯ ยวตมิจฺจาทิสุตฺเต การสทฺเทน กฺยสฺส โก ปรเทฺวภาโว ธาเน กสฺส ทฺวิตฺตํ สิ สึ ฯ อหิริกฺกนฺติ รูปสิทฺธิ ฯ

๑. ยถาสภาวปฏิจฺฉาทนนฺติ ภเวยฺย ฯ

[๔๔๓] อหิริกฺกนฺติ วตฺตพฺเพ เอกสฺส กการสฺส โลปวเสน อหิริกนฺติ วุตฺตนฺติ มนสิกตฺวา ตเทว อหิริกนฺติ อาห ฯ ตเทว อหิริกฺกํ อหิริกํ ฯ เอวสทฺโท น อหิริกฺกโต ภินฺนํ อหิริกนฺติ ญาเปติ ฯ เตสุ วุฑฺฒีอาทินา เอกสฺส กการสฺส โลโป ฯ

[๔๔๔] ยํ ธมฺมชาตํ น โอตฺตปฺปติ อิติ ตสฺมา ตํ ธมฺมชาตํ อโนตฺตปฺปํ ฯ นสทฺทุปปโท อวปุพฺโพ ตป อุพฺเพเค ฯ อุพฺเพโค ภิรุตา ฯ สพฺพ...วาติ อ โอ อว สเร สเร อน ทฺวิตฺตํ ฯ

[๔๔๕] ตตฺถ เตสุ อหิริกอโนตฺตปฺเปสุ คูถโต อชิคุจฺฉโน คามสูกโร วิย กาย...อหิริกํ อคฺคิโต อนุตฺตาโส สลโภ วิย ตโต กายทุจฺจริตาทิโต อนุตฺตาส...ตปฺปํ ฯ

ปฏิกูลตฺตา โคปิยตีติ คูโถ ยํ วจฺจํ ชเนน ปฏิ...ปิยติ อิติ ตสฺมา ตํ วจฺจํ คูโถ กมฺมสาธนํ ฯ คุป โคปเน สมาทีหิ ถมาติ ถ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อุสฺส ทีโฆ ปโลโป จ ฯ คายนฺติ เอตฺถาติ คาโม ชนา เอตฺถ อาวสเถ คายนฺติ อิติ ตสฺมา โส อาวสโถ คาโม ฯ คา สทฺเท สมาทีหิ ถมาติ สูกโร คามสูกโร ฯ ทุฏฺฐุ จริตํ ทุจฺจริตํ กาเยน กตํ ทุจฺจริตํ กายทุจฺจริตํ กายทุจฺจริตํ อาทิ เยสํ ทุจฺจริตานํ ตานิ กาย-ทุจฺจริตาทีนิ ฯ อาทิสทฺเทน วจีมโนทุจฺจริตานํ คหณํ ฯ

อชิคุจฺฉนํ ลกฺขณํ ยสฺส ตํ อชิคุจฺฉนลกฺขณํ ฯ กุฏิลํ คจฺฉตีติ อคฺคิ โย ชาตเวโท ฯ อคฺค คติโกฏิลฺเล มุนาทีหิ จิ ฯ สลติ คจฺฉตีติ สลโภ ปฏงฺโค ฯ สล คมเน กาเล วตฺตมานาทิสุตฺเตน อภปจฺจโย ฯ สลฺลโภติปิ ฯ สลฺล คมเน ฯ อนุตฺตาสํ ลกฺขณํ ยสฺส ตํ อนุตฺตาสลกฺขณํ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ คูถโตติ อชิคุจฺฉโนติ ปเท อปาทานํ ฯ คามสูกโรติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ กาย...ทิโตติ อชิคุจฺฉนาติ ปเท อปาทานํ ฯ อชิ...ขณนฺติ อหิริกนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อหิริกนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ อคฺคิโตติ อนุตฺตาโสติ ปเท อปาทานํ ฯ สลโภติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ ตโตติ อนุตฺตาสาติ ปเท อปาทานํ ฯ อนุ...ขณนฺติ อโหตฺตปฺปนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อโนตฺตปฺปนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๔๖] อตฺตโน วุตฺตวจนํ ปรวจเนน สาเธนฺโต อาห เตนาหุตฺยาทึ ฯ เตน ตสฺมา โปราณา ชิคุ...ปาวกา อิติ อาหุ ปาปา อหิริโก ปุคฺคโล น ชิคุจฺฉติ คูถา สูกโร อิว ปาปา อโนตฺตาปี ปุคฺคโล น ภายติ ปาวกา สลโภ วิย ฯ

เตนาติ อาหูติ ปเท เหตุ ฯ โปราณาติ อาหูติ ปเท กตฺตา ฯ อหิริโกติ น ชิคุจฺฉตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปาปาติ น ชิคุจฺฉตีติ ปเท อปาทานํ ฯ คูถาติ น ชิคุจฺฉตีติ ปเท อปาทานํ ฯ อิวาติ อุปมาโชตโก ฯ สูกโรติ กตฺตา ฯ อโนตฺตาปีติ น

ภายตีติ ปเท กตฺตา ฯ สลโภติ น ภายตีติ ปเท กตฺตา ฯ
วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ ปาวกาติ น ภายตีติ ปเท อปาทานํ ฯ
อิตีติ อาหูติ ปเท อากาโร ฯ

[๔๔๗] อุทฺธจติตฺตสฺส ภาโว ปวตฺตินิมิตฺตํ อุทฺธจฺจํ
อุทฺธจฺจํ คจฺฉตีติ อุทฺธโต โย ปุคฺคโล ฯ อุปุพฺโพ หน คติยํ
พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ กฺวจิ ธาตูติอาทินา หสฺส โย นโลโป จ
วคฺเค โฆ ฯ อุทฺธจฺจนฺติ อุทฺธตสทฺทโต ณฺย ฯ

ตํ อุทฺธจฺจํ จิตฺตสฺส...วิย จิตฺตสฺสาติ อวูปสมาติ ปเท
สมฺพนฺโธ ฯ อวูปสมํ ลกฺขณํ ยสฺส อุทฺธจฺจสฺส ตํ อวู...
ขณํ ฯ ปสฺสํ สนติ ปาเปตีติ ปาสาโณ โย อสฺมา ฯ
ปสฺสสทฺทุปปโท สน สมฺปตฺติยํ สพฺพ...วา อ กฺวจิ ธาตูติ-
อาทินา ปสฺส ปาเทโส นสฺส โณ จ ฯ อภิหนนํ ปหรณํ
อภิฆาโต ฯ ภาวกมฺเมสุ ต ภาเว โต ฯ สมฺมาอุทฺธํ ธุนาติ
คจฺฉตีติ สมุทฺธตํ ยํ ภสฺมํ ฯ สํอุปุพฺโพ ธุ คติยํ พุธคมาทิตฺเถ
กตฺตริ ฯ ปาสาณสฺส อภิฆาตํ ปาสาณาภิฆาตํ ปาสาณาภิฆาเตน
สมุทฺธตํ ปาสา...ธตํ ฯ ภสฺสติ ปคฺฆรตีติ ภสฺมํ ฉาริกา ฯ
ภส ภสฺมิกรเณ สมาทีหิ ถมาติ ม ฯ ปาสาณาภิฆาตสมุทฺธตญฺจ
ตํ ภสฺมญฺจาติ ปาสา...ภสฺมํ ฯ ปาสา...ภสฺมนฺติ อุปมา ฯ
วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ

[๔๔๘] โย สภาโว ลุพฺภติ อารมฺมเณ อภิคิชฺฌติ อิติ ตสฺมา โส สภาโว โลโภ ฯ ลุภ คิทฺธมฺหิ วิส...ณ ฯ

โส โลโภ อารมฺมเณ...วิย ฯ อารมฺมเณติ อภิสงฺคาติ ปเท อาธาโร ฯ อภิสญฺชนํ ลคฺคนํ อภิสงฺคํ ฯ สช สงฺเค ภาเว จ ฯ อภิสงฺคํ ลกฺขณํ ยสฺส โส อภิ...ขโณ ฯ มกติ จลตีติ มกโต๑ โย สตฺโต วานโร ฯ มก จลเน กาเล วตฺตมานาทินา อโต ฯ มกโฏติปิ๋ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อโฏ ฯ อาลิมฺปตีติ อาเลโป โย รุกฺขนิยาโส อาลิมฺปติ อลฺลิยติ อิติ ตสฺมา โส รุกฺขนิยาโส อาเลโป ฯ อาปุพฺโพ ลิปิ เลปเน วิสรฺช ฯ อาเลเป อภิสงฺโค มกโฏ มกฏาเลโป มชฺเฌโลป-ตปฺปุริโส ฯ

[๔๔๙] เอตฺถ จ มกโฏ วิย โลโภ อาเลโป วิย อารมฺมณํ ทฏฺฐพฺพํ มกฏสฺส อาเลเป อภิลคฺคนํ วิย โลภสฺส อารมฺมเณ อภิลคฺคนนฺติ ทฺวินฺนํ วิเสสํ ญาเปนฺโต อาห จิตฺตสฺสจฺจาทึ ฯ จิตฺตสฺส...อิติ เอวํ อยํ เอเตสํ ฉนฺทโลภานํ วิเสโส ฯ

อาลมฺพิตเว อาลมฺพิตุํ กาเมตีติ อาลมฺพิตุกาโม โย ปุคฺคโล ฯ อาลมฺพิตุกามสฺส ภาโว อาล...มตา อาลมฺพิตุกามตา เอว มตฺตํ ปมาณํ อาล...มตฺตํ ฯ อภิคิชฺฌิยเต อภิคิชฺฌนํ ฯ

๑. เยภุยฺเยน มกฺกโฏติ วลญฺชิยติ ฯ

จิตฺตสฺสาติ กามตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อาเล...มตฺตนฺติ ฉนฺโทติ ปทสฺส สรูปํ ฯ ฉนฺโทติ ลิงฺคตฺโถ ฯ โลโภติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ตตฺถาติ อภิคิชฺฌนนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อภิคิชฺฌนนฺติ โลโภติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อยนฺติ วิเสโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอเตสนฺติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๕๐] ทิฏฺฐีติ ปทสฺส วจนตฺถสฺส วุตฺตตฺตา ทิฏฺฐิยา ลกฺขณเมว ทสฺเสนฺโต อาห อิทเมวาตฺยาที ฯ อิทเมว วจนํ สจฺจํ อญฺญํ วจนํ โมฆํ อิติ มิจฺฉา...ทิฏฺฐิ ฯ

มิจฺฉา ตุจฺฉา อภินิวิสนํ มิจฺฉาภินิเวสํ มิจฺฉาภินิเวสํ ลกฺขณํ อสฺสา ทิฏฺฐิยาติ มิจฺฉา...ขณา ฯ

อิตีติ มิจฺฉาภินิเวสาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ มิจฺฉา...ขณาติ ทิฏฺฐีติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ทิฏฺฐีติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๕๑] นนุ ญาณมฺปิ ทิฏฺฐิ อิเมสํ โก วิเสโสติ อาห ญาณํ หีติอาที ฯ หิ สจฺจํ ญาณํ อารมฺมณํ...ชานาติ ทิฏฺฐิ...อิติ เอวํ อยํ เตสํ ญาณทิฏฺฐีนํ วิเสโส ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ สนฺโต ภาโว สภาโว สภาวสฺส อนุรูปํ ยถาสภาวํ ฯ น ยาถาภาโว อยาถาภาโว ฯ

ญาณนฺติ ชานาตีติ ปเท กตฺตา ฯ อารมฺมณนฺติ ชานาตีติ ปเท กมฺมํ ฯ ยถา...วโตติ ชานาตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ

ทิฏฺฐีติ คณฺหาตีติ ปเท กตฺตา ฯ ยถาสภาวนฺติ วิชหิตฺวาติ ปเท กมฺมํ ฯ วิชหิตฺวาติ คณฺหาตีติ ปเท ปุพฺพกาลกิริยา ฯ อยาถาวโตติ คณฺหาตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อยนฺติ วิเสโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เตสนฺติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๕๒] โย ธมฺโม เสยฺโย...ทินา อากาเรน มญฺญติ อภิมญฺญติ อิติ ตสฺมา โส ธมฺโม มาโน ฯ เสยฺโยหมสฺมีติ อาทิ ยสฺส อาการสฺส โส เสยฺโยหมสฺมีติอาทิ ฯ อาทิสทฺเทน สทิโสหมสฺมิ หีโนหมสฺมีติ อาการสฺส คหณํ ฯ มาน มาเน สพฺพ...วาติ อ ฯ

โส มาโน อุนฺน...ลกฺขโณ ฯ อุนฺนมนํ อุนฺนติ เสยฺยาทิวเสน อุทฺธจฺจโต ทหนนฺติ อตฺโถ ฯ อุปุพฺโพ นม นมเน อิตฺถิยมติยโว วา คมขนาทินา ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตํ ฯ อุนฺนติ ลกฺขณํ ยสฺส มานสฺส โส อุนฺนติลกฺขโณ ฯ

[๔๕๓] ตเมว ทฬฺหํ กาตุํ ตถาเหสตฺยาทิ วุตฺตํ ฯ ตถาหิ สจฺจํ เอส เอโส มาโน เกตุ....ธาโน อาจริเยน อฏฺฐาลินิยํ วุตฺโต ฯ

กิตติ อุทฺธํ คจฺฉตีติ เกตุ โย ธโช ฯ กิต วินิโยเค หนาทีหิ ญุนฺตโวติ ตุ อญฺเญสุ จ ฯ กํ อุทกํ เอติ ชานาติ เอเตนาติ วา เกตุ ชโน เอเตน ธเชน กํ อุทกํ เอติ ชานาติ

อิติ ตสฺมา โส ธโช เกตุ ฯ กสทฺทุปปโท อิ คติยํ ฯ คติ ชานนํ ฯ หนาทีหิ ตุ อญฺเญสุ จ อิสฺเส ฯ เกตุ วิยาติ เกตุ โย อุฬารตมาทิภาโว เกตุ วิย อจฺจุคฺคตธโช วิย อิติ ตสฺมา โส อุฬารตมาทิภาโว เกตุ อุปมาตทฺธิตํ ฯ เกตุภาว-สงฺขาตํ เกตุํ กาเมติ อิจฺฉตีติ เกตุกามํ จิตฺตํ ฯ เกตุกามํ เอว เกตุกมฺยํ ฯ สกตฺเถ ณฺย ฯ เกตุกมฺยสฺส ภาโว เกตุกมฺยตา มาโน ฯ เกตุกมฺยตา หุตฺวา ปจฺจุปฏฺฐาตีติ เกตุ...ธาโน โย มาโน ฯ

เอโสติ วุตฺโตติ ปเท กมฺมํ ฯ เกตุ...ธาโนติ วุตฺโตติ ปเท อาการโร ฯ

[๔๕๔] โย ธมฺโม อตฺตานญฺจ ปรญฺจ ทุสฺสติ อิติ ตสฺสา โส ธมฺโม โทโส ฯ โส หิ ยสฺส สนฺตาเน อุปฺปนฺโน ตํ เอกนฺเตน อนฺตมโส วิรูปภาวาปาทเนนปิ ทูเสติ ปรํ ปน ทูเสติ วา มา วา หตฺเถน คหิตอสุจิ วิย ฯ ทุส อปีติมฺหิ วิส... ณ ฯ

โส โทโส จณฺฑิ...โส วิย ฯ จณฺฑิกฺกํ ลกฺขณํ อสฺสาติ จณฺฑิกฺกลกฺขโณ ฯ ปหริยิตฺถาติ ปหโต โย สปฺโป ชเนน ปหริยิตฺถ อิติ ตสฺมา โส สปฺโป ปหโต ฯ อาสุํ สีฆํ วิสํ เอตสฺสาติ อาสีวิโส ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อุสฺสิ ฯ ปหโต จ อาสีวิโส จาติ ปหตาสีวิโส ฯ

[๔๕๕] ยา ธมฺมชาติ อิสฺสติ อุสฺสุยติ อิติ ตสฺมา สา ธมฺมชาติ อิสฺสา ฯ อิส อกฺขมเน อิตฺถิย...วาติ อ ปุน อาปจฺจโย สสฺส ทฺวิตฺตํ ฯ

สา อิสฺสา ปร...ขณา ฯ สมฺมา วุทฺธึ ปชฺชนฺติ ปาปุณนฺติ เอเตหิ อาวาสาทีหีติ สมฺปตฺติโย ฯ สํปุพฺโพ ปท คติยํ อิตฺถิยม...วาติ คุปาทีนญฺจ ฯ ปเรสํ สมฺปตฺติโย ปรสมฺปตฺติโย ฯ อุสฺสยนํ อสหนํ อุสฺสุโย ฯ ปรสมฺปตฺตีนํ อุสฺสุโย ปร...สุโย ปรสมฺปตฺติ-อุสฺสุโย ลกฺขณเมตสฺสาติ ปร...ขณา ฯ

[๔๕๖] มจฺเฉรสฺส ปุคฺคลสฺส ภาโว ปวตฺตินิมิตฺตํ มจฺฉริยํ ฯ มสติ อตฺตสมฺปตฺตีนํ มจฺเฉรติ นิคฺยฺหตีติ มจฺเฉโร โย ปุคฺคโล ฯ มสุ มจฺเฉเร กฺวิ จ กฺวิโลโป จ มสฺสฺส สฺสสจฺเฉรจฺฉรา ฯ มจฺฉริยนฺติ มจฺเฉรสทฺทโต ตฺสทฺเทน ณิโย ฯ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา เอการสฺส อ ฯ

[๔๕๗] วา อิทํ อจฺฉริยํ อญฺเญสํ ชนานํ มา โหตุ อิทํ อจฺฉริยํ มยฺหเมว โหตุ อิติ อากาเรน ปวตฺตํ ธมฺมชาตํ มจฺฉริยนฺติ โยชนา ฯ

อา ภุโส จริยํ อจฺฉริยํ ฯ อาปุพฺโพ จร จรเณ กฺวิ จ กฺวิโลโป อาปุพฺพจรสฺส จาติ จรสฺส จฉริยาเทโส รสฺสํ ฯ

มาติ โหตูติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ อิทนฺติ อจฺฉริยนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ อจฺฉริยนฺติ โหตูติ ปเท กตฺตา ฯ อญฺเญสนฺติ โหตูติ

ปเท สมฺปทานํ ฯ มยฺเหเมวาติ โหตูติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อิตีติ ปวตฺตนฺติ ปเท อากาโร ฯ ปวตฺตนฺติ สญฺญี ฯ วาสทฺโท วิกปฺโป ฯ มจฺฉรียนฺติ สญฺญา ฯ

[๔๕๘] มา อจฺฉริยนฺติ ปวตฺตํ ธมฺมชาตํ มจฺฉริยํ ปริกปฺปิตทฺธิตํ ฯ ตํ มจฺฉริยํ อตฺตโน...ขณํ ฯ สมฺปตฺติยา นิคุยฺหนํ สมฺปตฺตินิคุยฺหนํ ฯ อาวาสาทิสมฺปตฺตินิคุยฺหนํ ลกฺขณเม- ตสฺสาติ สมฺป...ขณํ ฯ อตฺตโนติ สมฺปตฺตีติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อตฺตสมฺป...ณนฺติปิ ฯ กุจฺฉิตํ ปุคฺคเลน กตํ อิติ ตสฺมา กุกตํ กุปฺปุพฺพกมฺมธารโย ฯ

[๔๕๙] ตํ กตมนฺติ อาห กตาตฺยาทึ ฯ กตญฺจ อกตญฺจ กตากตํ ฯ ทุฏฺฐุ จริตํ ทุจฺจริตํ ฯ สุฏฺฐุ จริตํ สุจริตํ ฯ ทุจฺจริตญฺจ สุจริตญฺจ ทุจฺจริตสุจริตํ ฯ กตากตนฺติ ทุจฺจ...ริตนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ ทุจฺจริตนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๖๐] กตํ ทุจฺจริตํ กุกตํ นาม โหตุ อกตํ ปน สุจริตํ กถํ กุกตํ นามาติ โจทนํ สนฺธายาห อกตมฺปิตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ อกตมฺปิ กมฺมํ กุกตํ อิติ ชนา โวหรนฺติ กเถนฺติ กถํ ยํ กมฺมํ มยา อกตํ ตํ กมฺมํ กุกตํ อิติ โวหรนฺตีติ โยชนา ฯ

อปิสทฺโท กตํ สมฺปิณฺเฑติ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อกตมฺปีติ โวหรนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ กุกตนฺติ โวหรนฺตีติ ปเท อากาโร ฯ

ยนฺติ อกตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ มยาติ อกตนฺติ ปเท กตฺตา ฯ ตนฺติ สญฺญี ฯ กุกตนฺติ สญฺญา ฯ อิตีติ โวหรนฺตีติ ปเท อากาโร ฯ

[๔๖๑] กตากตํ ทุจฺจริตสุจริตํ กุกตํ นามาติ วตฺวา อิธ จิตฺตุปฺปาโทปิ กุกตนฺติ ญาเปนฺโต อาห อิธ ปนตฺยาทึ ฯ อิธ ปน อกุสลเจตสิกาธิกาเร กตากตํ...โท กุกตํ นาม ฯ

ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ อุปฺปชฺชิตฺถาติ อุปฺปนฺโน โย จิตฺตุปฺปาโท ฯ ทุจฺจริตสุจริตสฺส อนุโสจนวเสน วิรูปสรณํ วิปฺปฏิสาโร ฯ ปฏิสทฺโท ธาตฺวานุวตฺตโก ฯ สร สรเณ ภาเว จ ฯ จิตฺตํ เอว อุปฺปาโท จิตฺตุปฺปาโท วิปฺปฏิสาโร ฯ เอว จิตฺตุปฺปาโท วิปฺปฏิ...ปาโท ฯ ครหิตพฺพโต กุจฺฉิตํ กตํ กุกตํ ฯ

อิธาติ กุกตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ กตากตนฺติ อารพฺภาติ ปเท กมฺมํ ฯ อารพฺภาติ อุปฺปนฺโนติ ปเท สมานกาโล ฯ อุปฺปนฺโนติ วิปฺป...ปาโทติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ วิปฺป...ปาโทติ สญฺญี ฯ กุกตนฺติ สญฺญา ฯ

[๔๖๒] ตสฺส กุกตสฺส ภาโว ปวตฺตินิมิตฺตํ กุกฺกุจฺจํ ฯ กุกตสทฺทโต ณฺย ยวตมิจฺจาทินา ตฺยสฺส โจ ทฺวิตฺตํ เตสุ วุฑฺฒีติอาทินา อสฺสุ ฯ

ตํ กุกฺกุจฺจํ กตา...ขณํ ฯ กตากตญฺจ ตํ ทุจฺจริต-
สุจริตญฺจาติ กตา...ริตํ ฯ กตา...ริตสฺส อนุโสจนํ อนุตาปนํ
กตา...จนํ กตา...จนํ ลกฺขณเมตสฺส กุกฺกุจฺจสฺสาติ กตา...ขณํ ฯ

[๔๖๓] ถินนํ จิตฺตสฺส สงฺโกปนํ๑ ถีนํ ภาวสาธนํ ฯ
ถินธาตุ สงฺโกปเน๑ สพฺพ...วาติ อ กฺวจิ ธาตูติอาทินา อิสฺส
ทีฆตฺตํ ฯ อนุ...ภาโว ฯ อุสฺสาหิยเต อุสฺสาหนํ ภาวสาธนํ ฯ
นตฺถิ อุสฺสาหนํ ยสฺส ถีนสฺส ตํ อนุสฺสาหนํ ฯ อวสีทตีติ อวสีทนํ
ยํ ถีนํ ฯ อนุสฺสาหนญฺจ ตํ อวสีทนญฺจาติ อนุ...สีทนํ
อนุสฺสาหนาวสีทนสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ อนุ...วโส ฯ สํหนติ
สงฺโกปตีติ๑ สํหตํ ยํ จิตฺตํ ฯ หน สงฺโกปเน॰ พุธ...กตฺตริ ฯ
ภวนฺติ พุทฺธิสทฺทา เอตสฺมา นิมิตฺตโตติ ภาโว ถีนํ ฯ สํหตสฺส
จิตฺตสฺส ภาโว สํหตภาโว ฯ

อนุ...วเสนาติ สํหตาติ ปเท กิริยาวิเสสนํ ฯ สํหตภาโวติ
ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๖๔] มิทฺธนํ จิตฺตสฺส สติวิหนนํ มิทฺธํ ภาวสาธนํ ฯ
มิธ สติวิหนเน ภาวกมฺเมสุ ต ธฒภเหหิ ธฒา จ หจตุตฺ-
ถานมนฺตานํ โท เธ จ ฯ สมตฺเถตีติ สมตฺถํ ยํ จิตฺตํ ฯ
สมตฺถสฺส ภาโว สามตฺถิยํ วิคตํ สามตฺถิยํ เอตสฺมา จิตฺตสฺมาติ
วิคตสามตฺถิยํ วิคตสามตฺถิยสฺส จิตฺตสฺส ภาโว วิคต...ยตา ฯ
วิค...ยตาติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

๑. อนุกฺกเมน สงฺโกจนํ...สงฺโกจเน..สงฺโกจติ...สงฺโกจเนติ มญฺญามิ ฯ

[๔๖๕] กามญฺจ ถีนมิทฺธํ อกมฺมญฺญสภาวเมว เตสํ ปน วิเสโส อตฺถิ ตสฺมา เตสํ วิเสสํ ญาเปนฺโต อาห ตตฺถ-ตฺยาทึ ฯ ตตฺถ เตสุ ถีนมิทฺเธสุ ถีนํ จิตฺตสฺส...เวทนาทิกฺขนฺธตฺ-ตยสฺส อกมฺมญฺญตาลกฺขณํ อิติ อยํ เอเตสํ ถีนมิทฺธานํ วิเสโสติ โยชนา ฯ

กมฺมนิ สาธุ กมฺมญฺญํ น กมฺมญฺญํ อกมฺมญฺญํ จิตฺตํ อกมฺมญฺญสฺส ภาโว อกมฺมญฺญตา อกมฺมญฺญตา ลกฺขณํ ยสฺส ถีนสฺส ตํ อกมฺม...ขณํ ฯ เวทนา อาทิ เยสํ สญฺญาทีนํ เต เวทนาทโย เวทนาทโย จ เต ขนฺธา จาติ เวทนาทิกฺขนฺธา เวทนาทิกฺขนฺธานํ ตยํ เวท...ตยํ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ ถีนนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ จิตฺตสฺสาติ อกมฺมญฺญตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อก...ขณนฺติ ถีนนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มิทฺธนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เวท...ยสฺสาติ อกมฺมญฺญตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ อยนฺติ วิเสโสติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอเตสนฺติ วิเสโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วิเสโสติ ลิงฺคตฺโถ ฯ

[๔๖๖] ตเมว ปาลิยา สาเธนฺโต ตถาหิตฺยาทิมาห ฯ ตถาหิ สจฺจํ ปาลิยํ ตตฺถ...อาทินา นเยน อิเมสํ ถีนมิทฺธานํ นิทฺเทโส ปวตฺโตติ โยชนา ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 591

ตถาหีติ ทฬฺหีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ ปาลิยนฺติ ธมฺมสงฺคณิปาลิยํ ฯ ตตฺถ เตสุ ถีนมิทฺเธสุ ถีนํ กตมํ จิตฺตสฺส ยา อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา อตฺถิ สา อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา ถีนํ ตตฺถ เตสุ ถีนมิทฺเธสุ มิทฺธํ กตมํ กายสฺส ยา อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา อตฺถิ สา อกลฺยตา อกมฺมญฺญตา มิทฺธนฺติ โยชนา ฯ

ปาลิยนฺติ ปวตฺโตติ ปเท อาธาโร ฯ ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ กตมนฺติ ปุจฺฉา ฯ ถีนนฺติ นิทฺธารณิยํ ฯ ยาติ อก...ณตาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ จิตฺตสฺสาติ ตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อก... ณตาติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ

[๔๖๗] กลิยติ สงฺขิยตีติ กลฺยํ ยํ จิตฺตํ ฯ กล สงฺขาเน ฯ อลกลสเรหิ ลยาติ ลปจฺจโย ฯ กลฺลนฺติปิ ฯ น กลฺยํ อกลฺยํ อกลฺยสฺส จิตฺตสฺส ภาโว อกลฺยตา ฯ อกมฺมญฺญตาติ ปุริมปทสฺส เววจนํ ฯ

ตตฺถาติ นิทฺธารณํ ฯ กตมนฺติ ปุจฺฉา ฯ มิทฺธนฺติ นิทฺธารณิยํ ฯ ยาติ อถ...ณตาติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ กายสฺสาติ ตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อก...ณตาติ อตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ อาทินาติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ อาทินาติ ปวตฺโตติ ปเท กรณํ ฯ อิเมสนฺติ นิทฺเทโสติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ นิทฺเทโสติ ปวตฺโตติ ปเท กตฺตา ฯ ปวตฺโตติ กตฺตุวาจกํ ฯ

[๔๖๘] กายสฺสาติ วจนสฺส ภควตา สามญฺเญน วุตฺตตฺตา มิทฺธสฺส รูปภาโวปิ อาปชฺชตีติ โจทโก โจเทสฺสติ ตสฺมา โจทนํ ปติฏฺฐเปนฺโต อาห นนุ จาตฺยาทึ ฯ นนุ จ โจเทมิ โทสํ อาโรเปมิ อหํ กายสฺสาติ...ณตา มิทฺธํ อิติ ตสฺมา ตสฺส มิทฺธสฺส รูปภาโว รูปนฺติ กามมฺปิ อิติ โจทนา ฯ

รูปฺปตีติ รูปํ โย กาโย ฯ กจฺฉิตา เกสาทโย อยนฺติ ปวตฺตนฺติ เอตฺถ สรีเรติ กาโย ฯ รูปํ เอว กาโย รูปกาโย ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ เวทนาทิกฺขนฺธตฺตยสฺส อกมฺมญฺญตาติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ รูปํ อิติ ภาโว นามํ รูปภาโว ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ อรูปภาโวติ สมฺปิณฺเฑติ

นนุ จาติ นิปาโต ฯ กายสฺสาติ วจนโตติ ปทสฺส สรูปํ ฯ วจนโตติ มิทฺธนฺติ ปเท เหตุ ฯ รูปกายสฺสาปีติ ตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ อกมฺมญฺญตาติ สญฺญี ฯ มิทฺธนฺติ สญฺญา ฯ อิตีติ อาปชฺชตีติ ปเท เหตุ ฯ ตสฺสาติ ภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ รูปภาโวปีติ อาปชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ อิตีติ โจทนาติ ปทสฺส สรูปํ ฯ

[๔๖๙] นาปชฺชติตฺยาทิ ปริหาโร ฯ ตสฺส มิทฺธสฺส รูปภาโว นาปชฺชติ กสฺมา ตตฺถ ตตฺถ ตสฺมึ ตสฺมึ อฏฺฐกถาทิเก ปกรเณ อาจริเยติ...เนว มิทฺธสฺส อสฺส รูปภาวสฺส ปฏิกฺขิตฺตตฺตา ฯ

ตตฺถ ตตฺถาติ ตสฺมึ ตสฺมึ ปกรเณ ฯ อฏฺฐสาลินิยํ ฏีกายํ อภิธมฺมาวตาราทีสุ จาติ อตฺโถ ฯ อาจริเยหีติ อฏฺฐกถาจริยาทีหิ อาจริเยหิ ฯ อานยิตฺถาติ อานีตํ ยํ ปกรณํ กมฺมสาธนํ ฯ กโรนฺติ เอเตนาติ การณํ อาจริยา มิทฺธรูปปฏิกฺขิปนํ เอเตน เหตุนา กโรนฺติ อิติ ตสฺมา ตํ เหตุ การณํ ฯ อานีตญฺจ ตํ การณญฺจาติ อานีตการณํ เต อทฺธา มนสิ สมฺพุทฺโธ นตฺถิ นีวรณาวาติ จ ถีนมิทฺธนีวรณํ อวิชฺชานีวรเณน นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตนฺติ สมฺปยุตฺตวจนโต จาติอาทิกํ ฯ อานีตการณสฺส วโส สมฺพชฺฌนํ อา...วโส ฯ เอวสทฺโท น อญฺเญน การเณนาติ ญาเปติ ฯ ปฏิกฺขิตฺตสฺส มิทฺธรูปสฺส ภาโว ปฏิกฺขิตฺตตฺตํ ฯ

ตตฺถ ตตฺถาติ ปฏิกฺขิตฺตตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ อาจริเยหีติ อานีตปฏิกฺขิตฺตตฺตาติ ปททฺวเย กตฺตา ฯ อานี...เนวาติ ปฏิกฺขิตฺตตฺตาติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อสสาติ ตาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ปฏิกฺขิตฺตตฺตาติ นาปชฺชตีติ ปเท เหตุ ฯ

[๔๗๐] อตฺตนา วุตฺตวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ตถาหิตฺยาทึ ฯ ตถาหิ สจฺจํ มิทฺธ...ปตฺถํ เตส มิทฺธวาทีนํ วาทนิกฺเขปปุพฺพกํ วจนํ อฏฺฐ...พหุธา อาจริยา วิตฺถาเรนฺติ ฯ

ตถาหีติ ทฬฺหีกรณตฺเถ นิปาโต ฯ มิทฺธํ รูปนฺติ วทนฺติ สีเลนาติ มิทฺธวาทิโน เย ปุคฺคลา ฯ อถวา ฯ วทนํ วาโท ฯ

มิทฺธํ รูปนฺติ ปวตฺโต วาโท มิทฺธวาโท มิทฺธวาโท เยสํ ปุคฺคลานํ เต มิทฺธวาทิโน ฯ ทณฺฑาทิโต อิก อี ฯ มิทฺธวาทีนํ มตํ มิทฺธวาทิมตํ ฯ ปฏิกฺขิปนํ ปฏิกฺเขโป มิทฺธวาทิมตสฺส ปฏิกฺเขคป มิทฺธวาทิมตปฏิกฺเขโป ฯ นิกฺขิปนํ ธปนํ นิกฺเขโป มิทฺธํ รูปนฺติ วาทสฺส นิกฺเขโป วาทนิกฺเขโป วาทนิกฺเขโป ปุพฺโพ เอตสฺมา วจนโตติ วาทนิกฺเขปปุพฺพกํ วจนํ ฯ อฏฺจกถา อาทิ เยสํ ปกรณานํ ตานิ อฏฺจกถาทีนิ ฯ อฏฺจกถาติ ธมฺมสงฺคาหฏฺจ-กถา ฯ อาทิสทฺเทน ตฏฺฏีกาภิธมฺมาวตาราทีนํ คหณํ ฯ

ตถาหีติ นิปาโต ฯ มิทฺธ...ปตฺถนฺติ วิตฺถาเรนฺตีติ ปเท สมฺปทานํ ฯ เตสนฺติ วาทาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ วาท...พกนฺติ วิตฺถาเรนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อฏฺจ...ทีสูติ วิตฺถาเรนฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ พหุธาติ วิตฺถาเรนฺตีติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ อาจริยาติ วิตฺถาเรนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ

[๔๗๑] อยํ ปน เอตฺถ มิทฺธกถนาธิกาเร สงฺคโห อาจริเยหิ วิตฺถาริตพฺพวจนสฺส สงฺคหณํ ฯ

อยนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ ปนสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ เอตฺถาติ สงฺคโหติ ปเท อาธาโร ฯ สงฺคโหติ อยนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ

[๔๗๒] เกจิ ปุคฺคลา มิทฺธมฺปิ รูปนฺติ วทนฺติ เอตํ วจนํ น ยุชฺชติ กสฺมา ปหาตพฺเพสุ อกุสลธมฺเมสุ มิทฺธสฺส ภควตา วุตฺตตฺตา กามจฺฉนฺทาทโย วิยาติ โยชนา ฯ

มิทฺธมฺปีติ อปิสทฺโท น เกวลํ มิทฺธํ อรูปนฺติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ ปชหนิยาติ ปหาตพฺพา เย อกุสลธมฺมา ทสฺสนภาวนาหิ ปชหนิยา อิติ ตสฺมา เต อกุสลธมฺมา ปหาตพฺพา ฯ วุจฺจิตฺถาติ วุตฺตํ ยํ มิทฺธํ ภควตา วุจฺจิตฺถ อิติ ตสฺมา ตํ มิทฺธํ วุตฺตํ ฯ กามจฺฉนฺโท...อาทิ เยสํ พฺยาปาทาทีนํ เต กามจฺฉนฺทาทโย ฯ

เกจีติ วทนฺตีติ ปเท กตฺตา ฯ มิทฺธมฺปีติ วทนฺตีติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ รูปนฺติ ปเท อากาโร ฯ เอตนฺติ น ยุชฺชตีติ ปเท กตฺตา ฯ ปหาตพฺเพสูติ วุตฺตตฺตาติ ปเท อาธาโร ฯ วุตฺตตฺตาติ น ยุชฺชตีติ ปเท เหตุ ฯ กามจฺฉนฺทาทโยติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ

[๔๗๓] ปหาตพฺเพสุ...วิยาติ วุตฺตวจนํ ทฬฺหํ กโรนฺโต อาห ปหาตพฺเพสุตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ ปหาตพฺเพสุ นีวรเณสุ เอตํ มิทฺธํ ภควตา อกฺขาตํ รูปนฺตุ ทสฺสนาทินา ปหาตพฺพํ ภควตา น อกฺขาตนฺติ โยชนา ฯ

ปหาตพฺเพสูติ นีวรเณสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ เอตนฺติ อกฺขาตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ นีวรเณสูติ อกฺขาตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ รูปนฺติ อกฺขาตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ตุสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ นาติ อกฺขาตนฺติ ปเท ปฏิเสโธ ฯ ปหาตพฺพนฺติ น อกฺขาตนฺติ ปเท อากาโร ฯ ทสฺสนาทินาติ ปหาตพฺพนฺติ ปเท ตติยากตฺตา ฯ

[๔๗๔] นิพฺพานํ ปสฺสตีติ ทสฺสนํ โสตาปตฺติมคฺโค ฯ ทสฺสนํ อาทิ ยสฺสา ภาวนาย สา ทสฺสนาทิ ฯ รูปสฺส ปเหยฺย-ภาวเลสํ ทีเปตฺวา ตํ ปริหริตุํ น ตุยฺหํตฺยาทิมาห ฯ ภิกฺขเว รูป ตุยฺหํ ตุมฺหากํ น สนฺตกํ ตุมฺเห เอตํ รูปํ ปชหถ อิติ เอวํ ปาจโต วจนโต รูปสฺส ปเหยฺย...เลโสปิ ยตฺถ ยสฺสํ ปาลิยํ ทิสฺสติ ตตฺถ ตสฺสํ ปาลิยํ ตพฺพิ...หานิ ภควตา ปกาสิตาติ โยชนา ฯ

นาติ ปฏิเสโธ ฯ ตุยฺหนฺติ สนฺตกนฺติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ภิกฺขเวติ อาลปนํ ฯ รูปนฺติ ลิงฺคตฺโถ ฯ เอตนฺติ ปชหถาติ ปเท กมฺมํ ฯ อิตีติ ปาจโตติ ปเท นิทสฺสนํ ฯ ปาจโตติ ทิสฺสตีติ ปเท เหตุ ฯ ปริยเต ปาโจ ภาวสาธนํ ฯ ปจ วิยตฺติยํ วาจายํ ภาเว จ ฯ ปเห...เลโสปีติ ทิสฺสตีติ ปเท กตฺตา ฯ

ปชหิตพฺพนฺติ ปเหยฺยํ ํยํ รูปํ ปชหิตพฺพํ อิติ ตสฺมา ตํ รูปํ ปเหยฺยํ ฯ ปปุพฺโพ หา จาเค โณฺย จ ฯ วทมทาทินา อาการีน สห ยสฺส เอยฺยาเทโส ฯ ปเหยฺยสฺส ภาโว ปเหยฺยภาโว ฯ ลิสนํ อลฺลิยนํ เลโส ภาวสาธนํ ฯลิส เลสเน ภาเว จ ฯ ปเหยฺยภาวสฺส เลโส ปเหยฺยภาวเลโส ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ นามสฺส ปเหยฺยภาโว ทิสฺสตีติ ญาเปติ ฯ

ยตฺถาติ ทสฺสตีติ ปเท อาธาโร ฯ รูปสฺสาติ ปเหยฺยภาโวติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ ตตฺถาติ ปกาสิตาติ ปเท อาธาโร ฯ ตพฺพิ... หานีติ ปกาสิตาติ ปเท กมฺมํ ฯ

ตํ รูปํ วิสโย อารมฺมณํ เอตสฺส ฉนฺทราคสฺสาติ ตพฺพิสโย ฯ ฉนฺโท เอว ราโค ฉนฺทราโค ตพฺพิสโย เอว ฉนฺทราโค ตพฺพิ...ราโค ฯ ปหิยเต หานิ ฯ ตพฺพิสยฉนฺทราคสฺส หานิ ตพฺพิ...หานิ ฯ ปกาสิตาติ กมฺมวาจกํ ฯ

[๔๗๕] ตตฺถ...ปกาสิตาติ วุตฺตวจนํ สมตฺเถนฺโต อาห วุตฺตํ หิตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ ตตฺถ ปาลิยํ โย...อาทิกํ วจนํ ภควตา วุตฺตํ ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ ตตฺถาติ วุตฺตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ โย ฉนฺท...ทิกนฺติ วุตฺตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ขิปนํ ชหนํ เขโป ฉนฺทราคสฺส เขโป ฉนฺทราคกฺเขโป ฯ โย ฉนฺทราคกฺเขโป อิติ อาทิ ยสฺส วจนสฺส ตํ โย...ทิกํ ฯ

[๔๗๖] มิทฺธํ นาม ทุวิธนฺติ มิทฺธวาทิมตํ โสเธตุํ รูปารูเปสุตฺยาทิมาห ฯ รูปารูเปสุ มิทฺเธสุ ตตฺถ ปาลิยํ อรูปํ มิทฺธํ ภควตา เทสิตํ อิติ วจนํ มิทฺธวาที เจ ยทิ วเทยฺย ตํ วจนํ นตฺถิ กสฺมา ตตฺถ ปาลิยํ อวิเสเสน สามญฺเญน ปาจโต มิทฺธสฺส วจนโต ฯ

รูปารูเปสูติ มิทฺเธสูติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ รูปญฺจ อรูปญฺจ รูปารูปานิ ฯ มิทฺเธสูติ นิทฺธารณํ ฯ อรูปนฺติ เทสิตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ ตตฺถาติ เทสิตนฺติ ปเท อาธาโร ฯ อิตีติ วจนนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ เจติ ปริกปฺโป ฯ ตนฺติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ ตตฺถาติ ปาจโตติ ปเท อาธาโร ฯ อวิเสเสนาติ ปาจโตติ ปเท ตติยาวิเสสนํ ฯ ปาจโตติ นตฺถีติ ปเท ญาปกเหตุ ฯ

[๔๗๗] นตฺถิตฺยาทิวจนํ สมตฺเถตุํ สกฺกา หิตฺยาทิมาห ฯ หิ สจฺจํ ยํ มิทฺธํ รูปนฺติ มิทฺธวาทีหิ จินฺติตํ ตมฺปิ มิทฺธํ นีวรณนฺติ อนุมาตุํ ปณฺฑิเตน สกฺกา กสฺมา มิทฺธภาวโต อิตรํ มิทฺธํ วิยาติ โยชนา ฯ

หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ อนุมาตุนฺติ สกฺกาติ ปเท สมฺปทานํ ฯ อนุ ปจฺฉา มาตเว ญาตเว อนุมาตุํ ฯ ยนฺติ มิทฺธนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ มิทฺธนฺติ จินฺติตนฺติ ปเท กมฺมํ ฯ รูปนฺตีติ จินฺติตนฺติ ปเท อากาโร ฯ จินฺติตนฺติ กมฺมวาจกํ ฯ จินฺตยิตฺถาติ จินฺติตํ ยํ มิทฺธํ ฯ ตมฺปีติ สกฺกาติ ปเท กมฺมํ ฯ อปิสทฺโท น เกวลํ สกวาทีหิ จินฺติตํ มิทฺธํ นีวรณนฺติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ นีวรณนฺติ อนุมาตุนฺติ ปเท อากาโร ฯ มิทฺธวาทีหิ จินฺติตมิทฺธสฺส มิทฺธภาวโตติ สมฺพนฺโธ ฯ มิทฺธภาวโตติ สกฺกาติ ปเท เหตุ ฯ มิทฺธสฺส ภาโว มิทฺธภาโว ฯ อิตรํ วิยาติ มิทฺธวาทีหิ จินฺติตมิทฺธโต อิตรํ อญฺญํ สกวาทีหิ คหิตํ มิทฺธํ วิยาติ สมฺพนฺโธ ฯ

อิตรนฺติ อุปมา ฯ วิยาติ อุปมาโชตโก ฯ ปรมตฺถมญฺชุสายํ ปน ตมฺปิ น รูปนฺติ อนุมาตุนฺติ วุตฺตํ ฯ ตํ น ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ น รูปนฺติ วจนสฺส ฏีกายํ อภาวโต ฯ มณิสารมญฺชุสายมฺปิ อิตรมิทฺธสฺส นีวรณภาเวน ตสฺส รูปนฺติ จินฺติตสฺส มิทฺธสฺสปิ นีวรณภาโว อนุมาตุนฺติ วุตฺตํ ฯ ตมฺปิ น ยุตฺตํ ฯ กสฺมา ฯ นีวรณภาโวติ วจนสฺส ฏีกายํ อภาวโต ฯ

[๔๗๘] อญฺเญนปิ การเณน มิทฺธสฺส รูปภาวาภาวํ สาเธนฺโต อาห สมฺปโยคาตฺยาทึ ฯ สมฺป...นา จ มิทฺธสฺส สมฺปโยคสฺส อภิธานวจนโต ตํ มิทฺธํ น จ รูปํ เนว รูปํ อิติ นิจฺฉโย นิจฺฉยนํ โหติ ฯ

สมฺปยุชฺชนํ สมฺปโยโค ฯ อภิธิยเต อภิธานํ ถีนมิทฺธนีวรณํ อวิชฺชานีวรเณน นีวรณญฺเจว นีวรณสมฺปยุตฺตญฺจาติ กถนํ ฯ สมฺปโยคสฺส อภิธานํ กถนํ สมฺป...ธานํ ฯ จสทฺโท น เกวลํ มิทฺธํ มิทฺธภาวโต น รูปนฺติ นิจฺฉโยติ สมฺปิณฺเฑติ ฯ น จาติ จสทฺโท เอวสทฺทตฺเถ วตฺตติ ฯ นิจฺฉยนํ ววฏฺฐานํ นิจฺฉโย ฯ

สมฺป...ธานา จาติ นิจฺฉโยติ ปเท เหตุ ฯ น จาติ ปฏิเสโธ ฯ รูปนฺติ นิจฺฉโยติ ปเท อากาโร ฯ นิจฺฉโยติ โหตีติ ปเท กตฺตา ฯ

อภิ.๑๐๔

[๔๗๙] สมฺป...ธานาตฺยาทิวจนํ สมตฺเถนฺโต อาห อรูปี-
นนฺตฺยาทึ ฯ หิ สจฺจํ อรูปีนํ ขนฺธานํ สมฺปโยโค ภควตา
วุจฺจติ ฯ

อรูปีนนฺติ ขนฺธานนฺติ ปทสฺส วิเสสนํ ฯ หิสทฺโท ทฬฺหี ฯ
ขนฺธานนฺติ สมฺปโยโคติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ สมฺปโยโคติ วุจฺจตีติ
ปเท กมฺมํ ฯ

อรูปกฺขนฺธานเมว สมฺปโยโค วุจฺจติ น รูปสฺส ตสฺมา
มิทฺธสฺสาปิ สมฺปโยโค วุตฺโต ตสฺมา มิทฺธํ อรูปเมว น
รูปนฺตฺยาธิปฺปาโย ฯ

[๔๘๐] อญฺญมฺปิ เหตุํ ญาเปนฺโต อาห ตถาตฺยาทึ ฯ
ตถา อารุปฺเป มิทฺธสฺส สมุปฺปตฺติปาจโต อุปฺปตฺติยา วจนโต
มิทฺธสฺส รูปตา นตฺถิ ฯ

ตถาสทฺโท น เกวลํ สมฺปดยคกถนโต มิทฺธํ น รูปนฺติ
ววฏฺฐานนฺติ ญาเปติ ฯ มิทฺธสฺส สมุปฺปชฺชนํ สมุปฺปตฺติ
สมุปฺปตฺติยา ปาโจ วจนํ สมุ...ปาโจ ฯ ทุกปฏฺฐาเน นีวรณํ
ธมฺมํ ปฏิจฺจ นีวรโณ ธมฺโม อุปฺปชฺชติ นปุเรชาตปจฺจยาติ[1]
เอตสฺส วิภงฺเค อรูเป กามจฺฉนฺทนีวรณํ ปฏิจฺจ ถีนมิทฺธนีวรณํ
อุทฺธจฺจนีวรณํ อวิชฺชานีวรณนฺติ[2] อรูปภูมิยํ มิทฺธสฺส อุปฺปตฺติ-
กถนํ ฯ รูปสฺส ภาโว รูปตา ฯ

๑ - ๒ อภิ. ปฏฺฐาน. ตติยภาค. ๕๘๐/๓๕๐ ฯ

ปฐมปริจฺเฉทตฺถโยชนา หน้า 601

ตถาติ นิปาโต ฯ อารุปฺเปติ สมฺปฺปตฺตีติ ปเท อาธาโร ฯ สมุ...จโตติ นตฺถีติ ปเท เหตุ ฯ รูปตาติ นตฺถีติ ปเท กตฺตา ฯ นตฺถีติ ปตฺตวาจกํ ฯ

[๔๘๑] ยทิ มิทฺธํ รูปํ น ภเวยฺย ขีณาสวสฺส มิทฺธปหีนตฺตา กถํ นิทฺทา ภเวยฺยาติ โจทนํ สนฺธายาห นิทฺทาตฺยาทึ ฯ ขีณาสวานนฺตุ นิทฺทา กายเคลญฺญโต รูปกายกิลมถภาเวน สิยาติ โยชนา ฯ

นิทฺทิยตีติ นิทฺทา ยํ สุปฺปนํ ฯ นินฺท ครหายํ รณฺชุ- ทาทินา ท กฺวจิ ธาตูติอาทินา นโลโป ฯ ขียึสูติ ขีณา เย อาสวา ฯ อา ภวคฺคํ สวนฺติ ปวตฺตนฺตีติ อาสวา เย กามาทโย ฯ ขีณา อาสวา เยสํ ปุคฺคลานํ เต ขีณาสวา ฯ ตุสทฺโท วิเสสตฺโถ ฯ คิลายติ กิลมตีติ คิลาโน โย กาโย ฯ คิล กิลมเน กตฺตุ...สุ จ ยุ อนกา ยุณฺวูนํ ทีฆํ ฯ คิลานสฺส ภาโว เคลญฺญํ ณฺย ฯ กายสฺส เคลญฺญํ กายเคลญฺญํ ฯ

นิทฺทาติ สิยาติ ปเท กตฺตา ฯ ขีณาสวานนฺติ นิทฺทาติ ปเท สมฺพนฺโธ ฯ กายเคลญฺญโตติ สิยาติ ปเท เหตุ ฯ อิตีติ อยนฺติ ปทสฺส สรูปํ ฯ